

**ΤΟ ΠΡΟΠΑΤΟΡΙΚΟ ΑΜΑΡΤΗΜΑ
ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΑΥΤΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ**

ΒΑΡΚΙΝΤΖΟΓΛΟΥ ΑΝΤΩΝΙΑ

**ΤΟ ΠΡΟΠΑΤΟΡΙΚΟ ΑΜΑΡΤΗΜΑ
ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΑΥΤΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ**

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στήν παροῦσα ἐργασία ἐπιχειρεῖται ἡ λεπτομερῆς καταγραφή καί παρουσίαση τῆς ἀποτυπωμένης σέ ὄλο τό συγγραφικό ἔργο τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης θεολογικῆς διδασκαλίας του σχετικῶς μέ τήν φύση τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, καθῶς καί μέ τίς ὀλέθριες γιά τό γένος τῶν ἀνθρώπων ἐπιπτώσεις πού προέκυψαν ἀπό αὐτό. Πραγματοποιεῖται, ἐκ παραλλήλου, ἡ διερεύνηση καί ἡ ἔκθεση τῶν θεολογικῶν ἐκείνων ἀπόψεων τοῦ ἱεροῦ πατρὸς πού σχετίζονται κατ' ἄμεσον τρόπο μέ τό σπουδαιότατο αὐτό ζήτημα τῆς «ἀρχαίας» παραβάσεως καί ἀφοροῦν στά προσδιοριστικά στοιχεῖα καί χαρακτηριστικά τῆς θείας «εἰκόνας», κατὰ τήν ὁποία δημιουργήθηκε ἀπό τόν Τριαδικό Θεό ὁ ἄνθρωπος καί τά ὁποῖα ἐπαναπροσδιορίσθηκαν κατὰ τήν λειτουργία τους μεταπτωτικῶς, καθῶς ἐπίσης καί στήν ἀνάδειξη τῶν σωτηριωδῶν ἐκείνων προϋποθέσεων τῆς ἄρσεως τῶν συνεπειῶν τῆς παρακοῆς καί παραβάσεως τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς ἐπανόδου του στήν προπτωτική μακαριότητά του, ἡ ὁποία κατέστη δυνατή ἀποκλειστικῶς διά τῆς κατὰ σάρκα «οἰκονομίας» τοῦ Θεοῦ Λόγου.

Ἀφορμή γιά τήν ἐν λόγῳ ἐνασχόληση καί διαπραγμάτευση ἀπετέλεσε ἡ σπουδαιότητα τήν ὁποία ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης ἀποδίδει ἀφ' ἑνός μὲν στό μείζον αὐτό θέμα τῆς ἐσφαλμένης καί ἄστοχης ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου διαπράξεως τῆς παρακοῆς καί τῆς πτώσεως αὐτοῦ πού ἀκολούθησε, ἀφ' ἑτέρου δέ στήν πραγματοποιηθεῖσα ἀποκατάσταση τῆς διαταραχθείσης σχέσεως κοινωνίας τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου μέ τόν Τριαδικό Θεό διά τοῦ μοναδικοῦ καί ἀνεπανάληπτου γεγονότος τῆς δια σαρκός «ἐπιδημίας» τοῦ Θεοῦ Λόγου.

Ἀπό τήν θέση αὐτή ὀφείλουμε νά ἐκφράσουμε θερμότατες εὐχαριστίες πρὸς τόν Ἐπιβλέποντα Καθηγητή κ. Κωνσταντῖνο Λιάκουρα, ἡ καθοδήγηση καί οἱ ὑποδείξεις τοῦ ὁποίου καθ' ὅλη τήν διάρκεια τῆς ἐκπονήσεως τῆς παρούσης ἐργασίας ἀποδείχθηκαν πολύτιμες γιά τήν πραγματοποίηση καί ὀλοκλήρωσή της.

Πολλές καί θερμές εὐχαριστίες ὀφείλουμε ἐπίσης στόν Καθηγητή Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Μεσσηνίας κ. Χρυσόστομο (Σαββάτο) καί στόν Καθηγητή Πανοσιολογιώτατο Ἀρχιμανδρίτη π. Νικόλαο Ἰωαννίδη γιά τίς παρατηρήσεις καί ὑποδείξεις καί συμβουλές τους, πού ἀποδείχθηκαν ἰδιαίτερος ἐπωφελεῖς καί σημαντικές γιά τήν πραγμάτωση τῆς παρούσης ἔρευνάς μας.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος.....	2
Πίνακας περιεχομένων.....	3
Βιβλιογραφικές συντμήσεις.....	7
Βιβλιογραφία.....	10
Α'. Πηγές.....	10
1. Κύριες πηγές.....	10
2. Δευτερεύουσες πηγές.....	15
α'. Έργα Πατέρων και Έκκλησιαστικῶν Συγγραφέων.....	15
β'. Έργα θύραθεν Συγγραφέων.....	20
Β'. Βοηθήματα.....	23
Γ'. Εγκυκλοπαιδεῖες – Λεξικά.....	40
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	41

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ Η ΕΠΙΦΕΡΟΥΣΑ ΤΗΝ ΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΔΙΑΠΡΑΞΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΚΟΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΩΣ ΘΕΙΟ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΜΑ ΚΑΙ Η ΠΡΟΠΤΩΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΥΤΟΥ

1. Ἡ ὑπό τοῦ Θεοῦ δημιουργία τῆς κτιστῆς φύσεως.....	67
2. Ἡ διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου Νύσσης περί τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου.....	91
α'. Ἡ ἐκ τῆς βουλήσεως καί τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου «κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν» Αὐτοῦ.....	91
β'. Ἡ ἀποτύπωση τῆς θείας εἰκόνας στόν ἄνθρωπο ὡς χαρακτηριστικό τῆς συνάφειας αὐτοῦ πρὸς τόν Θεό.....	100
γ'. Ἡ ἐκ ψυχῆς καί σώματος σύσταση τοῦ ἀνθρώπου.....	111

δ'. Ἡ ἐρμηνευτική προσέγγιση τῆς ἀναφερόμενης ἀπὸ τὸν Γρηγόριο Νύσσης «διπλῆς κατασκευῆς» τοῦ ἀνθρώπου.	114
3. Ἡ ἐνεργοῦσα τὴν δημιουργία καὶ δι' αὐτῆς φανερούμενη βούληση τοῦ Θεοῦ.	127
4. Ἡ συμφυῆς μὲ τὴν κατασκευὴ τῆς κτιστῆς φύσεως καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἔννοια τοῦ χρόνου.	137
5. Ἡ πρό τῆς πτώσεως κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου.	155
α'. Γενικά.	155
β'. Ἡ «συνάφεια» τῆς ἀνθρώπινης φύσεως πρὸς τὴν ἀγγελικὴ φύση. ...	158
γ'. Οἱ προσδιορίζουσες τὴν προπρωτική κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου ιδιότητες τῆς «ἀπαθείας» καὶ τῆς «παρησίας».	161

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΖΟΝΤΑ ΤΗΝ ΚΑΤ' ΕΙΚΟΝΑ ΘΕΟΥ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΘΕΙΣΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΦΥΣΗ ΙΔΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΑΥΤΩΝ ΠΡΟΠΤΩΤΙΚΩΣ

1. Ἡ συμφυῆς πρὸς τὴν ἀνθρώπινη φύση λειτουργία τῆς «τροπῆς» καὶ «ἀλλοιώσεως».	165
2. Ἡ συγγενὴς πρὸς τὸν Θεὸ ψυχὴ ὡς «οὐσία νοερά».	171
α'. Γενικά.	171
β'. Οἱ ἐμφαίνουσες τὸ τριμερές τῆς ψυχῆς ἐκδηλώσεις αὐτῆς.	180
γ'. Ἡ ψυχὴ ὡς «κάτοπτρον» τοῦ κάλλους τῆς θεότητος.	184
δ'. Ἡ εἰκόνα τῶν «πτερῶν» τῆς ψυχῆς.	187
3. Τὸ «ἡγεμονικόν» τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου.	190
α'. Τὸ «λογιστικόν» τῆς ψυχῆς ὡς φυσικὴ δύναμις τοῦ ἀνθρώπου.	190
β'. Ἡ αὐτεξούσιος «προαίρεσις» ὡς ιδιότητα καὶ προνόμιον τῆς λογικῆς κτίσεως.	199
γ'. Ἡ ἐπ' ἀγαθῶ κόσμησις τῆς ἀνθρώπινης φύσεως διὰ τῆς «ἐπινοίας». ...	204
4. Ἡ δωρεὰ καὶ ἡ λειτουργία τῶν αἰσθήσεων κατὰ τὴν πρό τῆς πτώσεως κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου.	207

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Ο ΠΕΙΡΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ Η ΔΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΚΟΗΣ ΠΤΩΣΗ ΑΥΤΟΥ

1. Ὁ πειρασμὸς τῶν προπατόρων καὶ ἡ παράβασις αὐτῶν.	213
α'. Ἡ ἔννοια τοῦ ὑπὸ τοῦ διαβόλου πειρασμοῦ τῶν προπατόρων.	213
β'. Τὸ «ξύλον» τῆς γνώσεως.	219
γ'. Ὁ ὑπὸ τὴν μορφὴ τοῦ ὄφεως καὶ διὰ τοῦ ψεύδους παραπλανήσας τοὺς προπάτορες διάβολος.	224
2. Ἡ φύσις τοῦ ἁμαρτήματος τῆς παρακοῆς τῶν προπατόρων.	230

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΩΣ ΣΥΝΕΠΕΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΠΑΤΟΡΙΚΟΥ ΑΜΑΡΤΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΠΑΚΟΛΟΥΘΑ ΑΥΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΖΟΝΤΑ ΤΗΝ ΜΕΤΑΠΤΩΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΩΣ ΣΥΝΕΠΕΙΑ ΤΗΣ ΔΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΚΟΗΣ ΠΤΩΣΕΩΣ ΤΟΥ

1. Ἡ ἀπώλεια τῆς μακαριότητος καί ἡ ἀμαύρωση τοῦ «κατ' εἰκόνα» καί οἱ ἐπιπτώσεις αὐτῆς. 243
2. Ἡ περιένδυση τῶν προπατόρων διά τῶν «δερματίνων χιτῶνων» 252
3. Ἡ κατά τήν διάκριση τῶν φύλων ἀναπροσαρμογή τῆς λειτουργίας τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου. 260
4. Ἡ εἴσοδος τοῦ θανάτου στήν ἀνθρώπινη φύση. 263
- α'. Ἡ ἔννοια τοῦ ἐπακολουθήσαντος μετά τήν παράβαση θανάτου.
. 263
- β'. Ἡ ὄντολογική θεώρηση τοῦ θανάτου. 270
5. Ἡ ὑπό τοῦ ἀνθρώπου ἐπιθυμία καί διάπραξη τοῦ κακοῦ ὡς ἀπουσίας καί στερήσεως τοῦ ἀγαθοῦ. 276
6. Ἡ εἴσοδος τῆς ἀμαρτίας καί τῶν παθῶν στήν φύση τοῦ ἀνθρώπου. 285

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΤΩΤΙΚΗΣ ΦΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

1. Ἡ ἐκ τῆς παρακοῆς νοσήσασα ἀνθρώπινη φύση. 297
2. Ἡ κατά τήν προαίρεση ἀλλοίωση τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου μετά τήν πτώση αὐτοῦ. 306
3. Ἡ μεταπτωτική λειτουργία τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. 310
- α'. Τά μεταπτωτικά χαρακτηριστικά τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καί ἡ λειτουργία αὐτῶν. 310
- β'. Ἡ μεταπτωτική ἐκδήλωση τῶν «διαθέσεων» τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου.
. 315
4. Ἡ μετά τήν πτώση τοῦ ἀνθρώπου «αὐτεξούσιος κίνησις» τῆς ψυχῆς του.
. 319
5. Ἡ μεταπτωτική λειτουργία τῆς νοήσεως τοῦ ἀνθρώπου. 324
- α'. Ὁ νοῦς ὡς ἡ δύναμη ἐκδηλώσεως καί κατευθύνσεως τῆς προαιρέσεως
. 324
- β'. Ἡ μεταπτωτική λειτουργία τῆς «ἐπινοίας». 328
6. Ἡ μετά τήν πτώση τοῦ ἀνθρώπου λειτουργία τῆς μνήμης του 335
7. Ἡ μεταπτωτική λειτουργία τῶν συναισθημάτων τοῦ ἀνθρώπου 340
8. Ἡ ὑπό τοῦ ἀνθρώπου γνώση τοῦ ἑαυτοῦ του. 354

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Η ΕΚ ΤΗΣ ΠΑΡΑΚΟΗΣ ΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΜΥΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΔΙΑ ΤΗΣ ΕΝΑΝΘΡΩΠΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΘΕΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

1. Τό μυστήριο τῆς φιλάνθρωπης κατά σάρκα «οικονομίας» τοῦ Λόγου. . . . 357
2. Ὁ λυτρωτῆς Θεάνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός.378

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.394

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ

- AB *Ανάλεκτα Βλατάδων. Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1969 κ. έ.*
- ANRW *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. Geschichte und Kultur Romsim Spiegel der neueren Forschung (Berlin–New York).*
- ByZ *Byzantinische Zeitschrift, Leipzig–München 1892 κ. έ.*
- CCSG *Corpus Christianorum. Series Graeca, Turnhout-Leuven 1977 κ. έ.*
- CUF *Collection des Universités de France, Paris 1957. 1961. 1966.*
- DOP *Dumbarton Oaks Papers, Cambridge 1941 κ.έ.*
- DSp *Dictionnaire de Spiritualité, Beauchesne, Paris 1937.*
- ECQ *Eastern Churches Quarterly (Ramsgate, Exeter).*
- EE *Estudios Eclesiásticos (Madrid).*
- ΕΕΘΣΠΑ *Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἐν Ἀθήναις 1924-1926 κ.έ.*
- ΕΠΕΘΧ *Ἐπιστημονική Παρουσία Ἐστίας Θεολόγων Χάλκης, ἐν Ἀθήναις 1987 κ.έ.*
- ΕΠΑΜ *Ἐγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τ.1-61, Μαρούσι 1981-1996.*
- Foun. *Foundations (Rochester, New York).*
- GNO *Gregorii Nysseni Opera, Leiden 1960 κ.έ.*
- GOTR *Greek Orthodox Theological Review, Brookline 1952 κ.έ.*
- GCS *Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte, Leipzig 1897 κ. έ.*
- JAC *Jahrbuch für Antike und Christentum, τ.1-38, Münster 1958-1995.*

- LCL *Loeb Classical Library*, London 1958 κ.έ.
- LThK² *Lexikon für Theologie und Kirche*, τ.1-10, Freiburg i. Br. 1957-1965².
- MCCSC *Massimo Confessore Capitolì Sulla Carità*, Roma 1963.
- MyS *Mysterium Salutis. Grundriss heilsgeschichtlicher Dogmatik*, τ.1-5. Einsiedeln-Zürich-Köln 1965-1976.
- NRTh *Nouvelle Revue Théologique* (Tournai).
- OePhAl *Les Oeuvres de Philon d' Alexandrie*, τ.1-36, Paris 1961-1975.
- PG MIGNE J.-P., *Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca*, τ.1-161, Parisiis 1857-1866.
- PO *Plotini Opera*, Paris-Bruxelles-Leiden 1951-1973.
- RAM *Revue d' ascétique et de mystique*, Toulouse 1921 κ.έ.
- RevSR *Revue de Sciences Religieuses*, Strasbourg-Paris.
- RHR *Revue de l' histoire des religions*, τ.1-69, Paris 1880-1914.
- RSR *Recherches de science religieuse*, Paris 1921 κ.έ.
- RThom *Revue thomiste. Revue doctrinal de théologie et de Philosophie*, Paris-Toulouse 1893 κ.έ.
- SC *Sources Chrétiennes*. Collection dirigée par H. de Lubac et J. Daniélou, Paris 1942 κ.έ.
- Schol *Scholastik*, Freiburg i.Br. 1(1926)-40(1965).
- SJD *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, τ.2 και 4, Berlin-New York 1973. 1981.
- StPatr *Studia patristica. Papers Presented to the International Conference on Patristic Studies*, Berlin 1956 κ.έ.

- SVF *Stoicorum Veterum Fragmenta*, τ.3, Stuttgart 1964.
- ΘHE *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία*, τ.1-12, Αθήναι 1962-1968.
- UCPCP *University of California Publications in Classical Philology*, Berkeley 1973 κ.έ.
- VigChr *Vigiliae Christianae. A Review of Early Christian Life and Language*, Leiden-Boston 2002.
- ZKTh *Zeitschrift für katholische Theologie*, τ.1-117, Innsbruck-Wien-Freiburg/Br. 1877-1995.
- ZRGG *Zeitschrift für Religions und Geistesgeschichte*, Leiden-Heidelberg-Köln 1951κ.έ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α'. ΠΗΓΕΣ

1. Κύριες πηγές

- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, Ἐξήγησις τοῦ ὁσματος τῶν ὁσμάτων, H.Langerbeck, Gregorii Nysseni, *In Canticum Canticorum, Gregorii Nysseni Opera*, τ.6, E.J.Brill, Leiden 1960, 3-469 (=PG 44, 756A-1120A).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, Περὶ ἀρετῆς, ἥτοι εἰς τὸν βίον Μωυσέως, H. Musurillo, Gregorii Nysseni, *De Vita Moysis, Gregorii Nysseni Opera*, τ.7,1, E.J.Brill, Leiden 1964, 1-145 (=PG 44, 297B-429D).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, Λόγος Κατηχητικὸς, E.Mühlenberg, *Oratio Catechetica, Gregorii Nysseni Opera, Opera Dogmatica Minora*, τ.3,4, E.J.Brill, Leiden-New York-Köln 1996, 5-106 (PG 45, 9A-105C).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν, P.Alexander, *In Ecclesiasten Homiliae, Gregorii Nysseni Opera*, τ.5, E.J.Brill, Leiden 1962, 277-442 (=PG 44, 615C-754C).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν, J.Mc Donough, S.J., *In inscriptiones Psalmorum, Gregorii Nysseni Opera*, τ.5, E.J.Brill, Leiden 1962, 24-175. (=PG 44, 432A-608B).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, Εἰς τὸν ἕκτον Ψαλμὸν περὶ τῆς ὀγδόης, J.Mc Donough, *In Sextum Psalmum, Gregorii Nysseni Opera*, τ.5, E.J.Brill, Leiden 1962, 187-193 (=PG 44, 608B-616B).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, Εἰς τὸ «Πάτερ ἡμῶν», J.F.Callahan, *De Oratione Dominica, Gregorii Nysseni Opera*, τ.7,2, E.J.Brill, Leiden-New York-Köln 1992, 5-74 (PG 44, 1120B-1193A).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς, J.F.Callahan, *De Beatitudinibus, Gregorii Nysseni Opera*, τ.7,2, E.J.Brill, Leiden-New York-Köln 1992, 77-170 (PG 44, 1193B-1301B).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, Κατὰ Εὐνομίου ἀντιρρητικοὶ λόγοι, W.Jaeger, *Contra Eunomium, libros I-II(Vulgo I et XIIB), Gregorii Nysseni Opera* τ.1, 3-409 & *Contra Eunomium, librum III(Vulgo III et XII) et Refutationem Confessionis Eunomii(Vulgo Lib.4), Gregorii Nysseni Opera*, τ.2, E.J.Brill, Leiden 1960, 3-410 (=PG 45, 244B-1121B).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, Περὶ τοῦ μὴ οἶεσθαι λέγειν τρεῖς θεοὺς, Πρὸς Ἀβλάβιον, F.Mueller, *Ad Ablabium quod non sint tres Dei, Gregorii Nysseni Opera, Opera Dogmatica Minora*, τ.3,1, E.J.Brill, Leiden 1958, 37-57 (=PG 45, 116A-136A).

- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, Πρὸς Συμπλίκιον, Περὶ πίστεως, F.Mueller, *Ad Simplicium de fide, Gregorii Nysseni Opera, Opera Dogmatica Minora*, τ.3,1, E.J.Brill, Leiden 1958,61-67 (=PG 45, 136A-145A).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, Κατὰ Μακεδονιανῶν τῶν Πνευματομάχων, F.Mueller, *Adversus Macedonianos de Spiritu Sancto, Gregorii Nysseni Opera, Opera Dogmatica Minora*, τ.3,1, E.J.Brill, Leiden 1958, 89-115 (=PG 45, 1301C-1333D).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, Πρὸς Θεόφιλον, Κατὰ Ἀπολιναριστῶν, F.Mueller, *Antirrheticus adversus Apolinarium, Gregorii Nysseni Opera, Opera Dogmatica Minora*, τ.3,1, E.J.Brill, Leiden 1958, 119-128 (=PG 45, 1269B-1277C).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου Ἀντιρρητικὸς, F.Mueller, *Antirrheticus Adversus Apolinarium, Gregorii Nysseni Opera, Opera Dogmatica Minora*, τ.3,1, E.J.Brill, Leiden 1958, 131-233 (=PG 45, 1124A-1269A).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, Κατὰ Εἰμαρμένης, J.Mc Donough, S.J. Gregorii Nysseni, *Contra Fatum, Gregorii Nysseni Opera, Opera Dogmatica Minora*, τ.3,2, E.J.Brill, Leiden 1987, 31-63 (=PG 45, 145C-173D).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, Πρὸς Ἰέριον, Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων, H.Hörner, *De infantibus praemature abrentis Libelum, Gregorii Nysseni Opera, Opera Dogmatica Minora*, τ.3,2, E.J.Brill, Leiden 1987, 67-97 (=PG 46, 161A-192C).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως, Μετὰ τῆς ἰδίας ἀδελφῆς Μακρίνης διάλογος, PG 46, 12A-160C.
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, Περὶ παρθενίας, J.P.Cavarnos, Gregorii Nysseni, *De Virginitate, Gregorii Nysseni Opera, Opera Ascetica*, τ.8,1, E.J.Brill, Leiden 1952, 247-343 (=PG 46, 317A-416B).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, Πρὸς Ἀρμόνιον, Περὶ τοῦ τί τὸ τοῦ Χριστιανοῦ ἐπάγγελμα, W.Jaeger, Gregorii Nysseni, *De Professione Christiana, Gregorii Nysseni Opera, Opera Ascetica*, τ.8,1, E.J.Brill, Leiden 1952, 129-142 (=PG 46, 237A-249C).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, Πρὸς Ὀλύμπιον, Περὶ τελειότητος, W.Jaeger, Gregorii Nysseni, *De Perfectione, Gregorii Nysseni Opera, Opera Ascetica*, τ.8,1, E.J.Brill, Leiden 1952, 173-214 (=PG 46, 252A-285D).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, Εἰς τὸν βίον τῆς ὁσίας Μακρίνης, V.W.Callahan, Gregorii Nysseni, *Vita S. Macrinae, Gregorii Nysseni Opera, Opera Ascetica*, τ.8,1, E.J.Brill, Leiden 1952, 370-414 (=PG 46, 960A-1000B).

- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, *Περὶ εὐποιΐας, Λόγοι 2*, A.Heck, *De Beneficentia, Gregorii Nysseni Opera*, τ.9, E.J.Brill, Leiden 1967, 93-108. 111-127 (=PG 46, 453A-489B).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, *Gregorii Nysseni, De mortuis, Gregorii Nysseni Opera, Sermones, pars prior*, τ.9, E.J.Brill, Leiden 1967, 28-68 (=PG 46, 497A-537D).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, *Περὶ Θεότητος Υἱοῦ καὶ Πνεύματος λόγος καὶ ἐγκώμιον εἰς τὸν δίκαιον Ἀβραάμ*, PG 46, 553C-576C.
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, *Πρὸς Εὐάγριον, Περὶ Θεότητος. Εἰς τὴν ἑαυτοῦ χειροτονίαν*, E.Gebhardt, *De deitate, adversus Evagrium, Oratio qua Sententiam suam in Concilio Constantinopolitano prolatam Confirmavit, Gregorii Nysseni Opera, Sermones, pars prior*, τ.9, E.J.Brill, Leiden 1967, 331-341 (=PG 46, 544A-553A).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, *Εἰς τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων*, E.Gebhardt, *In diem Luminum, Gregorii Nysseni Opera, Sermones, pars prior*, τ.9, E.J.Brill, Leiden 1967, 221-242 (=PG 46, 577A-600B).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, *Εἰς τὴν φωτοφόρον καὶ ἀγίαν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου*, E.Gebhardt, *In Luciferam Sanctam Domini Resurrectionem, Gregorii Nysseni Opera*, τ.9, E.J.Brill, Leiden 1967, 315-319 (=PG 46, 684C-689A).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, *Εἰς τὴν λεγομένην τῶ ἐπιχωρίῳ τῶν Καππαδοκῶν ἔθει ἐπισωζομένην, ἣτις ἐστὶν ἡ Ἀνάληψις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, E.Gebhardt, *In Ascensionem Christi, Gregorii Nysseni Opera, Sermones, pars prior*, τ.9, E.J.Brill, Leiden 1967, 323-327 (=PG 46, 689C-693D).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, *Εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα*, PG 46, 696A-701B.
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, *Εἰς τοὺς ἀγίους τεσσαράκοντα μάρτυρας*, O. Lendle, *In quadraginta martyres, Gregorii Nysseni Opera, Sermones*, τ.10,1, E.J.Brill, Leiden 1990, 159-169 (=PG 46, 773A-788B).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὰ νήπια τὰ ἐν Βηθλεέμ ἀναιρεθέντα ὑπὸ Ἡρώδου*, PG 46, 1128A-1149C.
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Πρωτομάρτυρα Στέφανον*, O.Lendle, *Gregorii Nysseni, Encomium in sanctum Stephanum protomartyrem I, Gregorii Nysseni Opera, Sermones*, τ.10,1, E.J.Brill, Leiden 1990, 76-94 (=PG 46, 701C-721A).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Στέφανον τὸν Πρωτομάρτυρα*, O.Lendle, *Gregorii Nysseni, In Sanctum Stephanum II, Gregorii Nysseni Opera, Sermones*, τ.10,1, E.J.Brill, Leiden 1990, 97-105 (=PG 46, 721A-736B).

- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, *Εἰς τὸν βίον καὶ τὰ θαύματα τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ*, G.Heil, *De vita Gregorii Thaumaturgi, Gregorii Nysseni Opera, Sermones*, τ.10,1, E.J.Brill, Leiden 1990, 3-57 (=PG 46, 893A-957D).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον μεγαλομάρτυρα Θεόδωρον*, J.P.Cavarnos, *De Sancto Theodoro, Gregorii Nysseni Opera, Sermones*, τ.10,1, E.J.Brill, Leiden 1990, 61-71 (=PG 46, 736C-748D).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, *Ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ*, O.Lendle, *Gregorii Nysseni, In Basilium Fratrem, Gregorii Nysseni Opera, Sermones*, τ.10,1, E.J.Brill, Leiden 1990, 109-142 (=PG 46, 788C-817D).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, *Ἐπιτάφιος εἰς Μελέτιον, Ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας*, A.Spira, *Oratio funebris in Meletium episcopum, Gregorii Nysseni Opera, Sermones, pars prior*, τ.9, E.J.Brill, Leiden 1967, 441-457 (=PG 46, 852A-864B).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, *Εἰς Πουλχερίαν παραμυθητικὸς λόγος*, A.Spira, *Oratio Consolatoria in Pulcheriam, Gregorii Nysseni Opera, Sermones, pars prior*, τ.9, E.J.Brill, Leiden 1967, 461-472 (=PG 46, 864C-877B).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, *Ἐπιτάφιος εἰς Πλακίλλαν βασίλισσαν*, A.Spira, *Oratio funebris in Placilam imperatricem, Gregorii Nysseni Opera, Sermones, pars prior*, τ.9, E.J.Brill, Leiden 1967, 475-490 (=PG46, 877C-892D).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, *Ἐπιστολαὶ*, G.Pasquali, *Gregorii Nysseni, Epistulae, Gregorii Nysseni Opera*, τ.8,2, E.J.Brill, Leiden 1959, 3-95 (=PG 46, 1000C-1181B).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, *Ἐπιστολὴ κανονικὴ, πρὸς τὸν ἐν ἁγίοις Ληπόϊον ἐπίσκοπον Μελιτηνῆς*, PG 45, 221B-236C.
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, *Πρὸς τοὺς βραδύνοντας εἰς τὸ Βάπτισμα*, PG 46, 416C-432A.
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, E.Gebhardt, *In sanctum Pascha, Gregorii Nysseni Opera, Sermones, pars prior*, τ.9, E.J.Brill, Leiden 1967, 245-270 (=PG 46, 652D-681A).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, *Περὶ τῆς τριημέρου προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, E.Gebhardt, *De tridui inter mortem et resurrectionem Domini nostri Jesu Christi spatio, Gregorii Nysseni Opera, Sermones, pars prior*, τ.9, E.J.Brill, Leiden 1967, 273-306 (=PG 46, 600C-628B).

- Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸ ἅγιον καὶ σωτήριον Πάσχα*, E.Gebhardt, *In sanctum et salutare Pascha, Gregorii Nysseni Opera, Sermones, pars prior*, τ.9, E.J.Brill, Leiden 1967, 309-311 (=PG 46, 681A-684C).
- Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG 46, 628-652.
- Γρηγορίου Νύσσης, *Πρὸς τοὺς ἀχθομένους ταῖς ἐπιτιμήσεσι*, PG 46, 308A-316D.
- Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸ, ὅταν ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα*, J.K.Downing, *In illud: Tunc et ipse Filius, Gregorii Nysseni Opera, Opera Dogmatica Minora*, τ.3,2, E.J.Brill, Leiden 1987, 3-28 (=PG 44, 1303A-1325D).
- Γρηγορίου Νύσσης, *Ἀπολογητικὸς περὶ τῆς Ἑξαήμερου*, PG 44, 61A-124C.
- Γρηγορίου Νύσσης(ἀμφιβ.), *Περὶ τοῦ κατὰ Θεὸν σκοποῦ καὶ τῆς κατὰ ἀλήθειαν ἀσκήσεως*, W.Jaeger, *De Instituto christiano, Gregorii Nysseni Opera, Opera Ascetica*, τ.8,1, E.J.Brill, Leiden 1952, 40-89 (=PG 46, 288A-305C).
- Γρηγορίου Νύσσης(ἀμφιβ.), *Κατὰ Ἀρείου καὶ Σαβελλίου*, F.Mueller, *Gregorii Nysseni, Adversus Arium et Sabellium de Patre et Filio, Gregorii Nysseni Opera, Opera Dogmatica Minora*, τ.3,1, E.J.Brill, Leiden 1958, 71-85 (=PG 45, 1281A-1301A).
- Γρηγορίου Νύσσης((ψευδ.), *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ὄσιον πατέρα ἡμῶν Ἐφραίμ*, PG 46, 820A-849D.
- Γρηγορίου Νύσσης((ψευδ.), *Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως καὶ εἰς τὸ «Κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν»*, H.Hörner, *Gregorii Nysseni, Sermones De creatione hominis, Gregorii Nysseni Opera, Supplementum*, E.J.Brill, Leiden 1972, 2-72 (=PG 44, 257A-297A).
- Γρηγορίου Νύσσης((ψευδ.), *Εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν τοῦ Κυρίου καὶ εἰς τὴν Θεοτόκον, καὶ εἰς τὸν δίκαιον Συμεῶνα*, PG 46, 1152A-1181B.

2. Δευτερεύουσες πηγές

α'. Ἔργα Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων

- Ἀθανασίου, *Λόγος κατὰ Ἑλλήνων*, P.-Th. Camelot, *Athanase d' Alexandrie Contre les Païens*, SC, τ.18bis, Paris 1983 (=PG 25, 4A-96C).
- Ἀθανασίου, *Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου καὶ τῆς διὰ σώματος πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας αὐτοῦ*, Ch. Kannengiesser, *Athanase d' Alexandrie Sur l' incarnation du Verbe*, SC, τ.199, Paris 1973 (=PG 25, 96D-197A).
- Ἀθανασίου, *Κατὰ Ἀρειανῶν*, Λόγοι 2, M. Tetz, *Orationes I et II Contra Arianos, Athanasius Werke*, τ.1,I, Berlin-New York 1998 (=PG 26, 12C-468A).
- Ἀθανασίου, *Κατὰ Ἀρειανῶν*, Λόγος 3, PG 26, 321B-468A.
- Ἀθανασίου, *Ἐπιστολή 1, Πρὸς Σεραπίωνα Θμούεως*, PG 26, 529A-608B.
- Ἀθανασίου (ἀμφιβ.), *Περὶ σαρκώσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ Ἀπολιναρίου*, Λόγοι 2, PG 26, 1094A-1165B.
- Ἀθανασίου, *Εἰς τὸ πάθος τοῦ Κυρίου καὶ εἰς τὸν Σταυρὸν*, PG 28, 185B-248A.
- Βασιλείου, *Ὅμιλῖαι εἰς τὴν Ἑξαήμερον*, Λόγοι 9, S. Giet, *Basile de Césarée Homélie sur l' Hexaéméron*, SC, τ.26bis, Paris 1968 (=PG 29, 4A-208C).
- Βασιλείου, *Ὅμιλία εἰς τὸν πρῶτον Ψαλμὸν*, 29, 209A-228B.
- Βασιλείου, *Ἀνατρεπτικὸς τοῦ ἀπολογητικοῦ τοῦ δυσσεβοῦς Εὐνομίου*, Λόγοι 3, B. Sesboüé, *Basile de Césarée Contre Eunome*, SC, τ. 299. 305, Paris 1982-1983 (=PG 29, 497A-868C).
- Βασιλείου, *Εἰς τὸ πρόσεχε σεαυτῶ*, PG 31, 197C-217B.
- Βασιλείου, *Ὅμιλία ρηθειῖσα ἐν λιμῶ καὶ ἀνχμῶ*, PG 31, 304D-328D.
- Βασιλείου, *Ὅμιλία ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*, PG 31, 329A-353A.
- Βασιλείου, *Περὶ τοῦ μὴ προσηλωσθαι τοῖς βιωτικοῖς καὶ περὶ τοῦ γενομένου ἐμπρησμοῦ ἔξωθεν τῆς Ἐκκλησίας*, PG 31, 540C-564B.
- Βασιλείου, *Κατὰ Σαβελλιανῶν, καὶ Ἀρείου, καὶ τῶν Ἀνομοίων*, Λόγος 24, PG 31, 600B-617B.
- Βασιλείου, *Ἐπιστολή 189, Εὐσταθίῳ ἀρχιάτρῳ*, Y. Courtonne, *Saint Basile Lettres*, CUF, τ.2, Paris 1961 (=PG 31, 684C-696C).
- Βασιλείου, *Ἐπιστολή 233, Ἀμφιλοχίῳ Ἐπισκόπῳ ἐρωτήσαντι*, Y. Courtonne, *Saint Basile Lettres*, CUF, τ.3, Paris 1966 (=PG 31, 864C-868B).
- Βασιλείου, *Περὶ ἀσκήσεως*, Λόγοι 2, PG 31, 869D-888D.
- Βασιλείου, *Ὅροι κατὰ πλάτος κατ' ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν*, PG 31, 905B-1052C.

- Β α σ ι λ ε ί ο υ, *Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πρὸς τὸν ἐν ἁγίοις Ἀμφιλόχιον ἐπίσκοπον Ἰκονίου*, B. Pruche, *Basile Archevêque de Césarée en Cappadoce Sur le Saint-Esprit à Amphiloque, évêque sur les saints d' Iconium*, SC, τ.17bis, Paris 1968 (=PG 32, 68A-217C).
- Β α σ ι λ ε ί ο υ (ἄμφιβ.), *Ἑρμηνεία εἰς τὸν Προφήτην Ἡσαΐαν*, PG 30, 117D-668C.
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Θ ε ο λ ό γ ο υ, *Εἰς Καισάριον τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφὸν ἐπιτάφιος*, Λόγος 7, M.-A. Calvet-Sebasti, *Grégoire de Nazianze Discours 6-12*, SC, τ.405, 180-244 Paris 1995 (=PG 35, 756A-788C).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Θ ε ο λ ό γ ο υ, *Πρὸς τοὺς πολιτευομένους Ναζιανζοῦ ἀγωνιῶντας, καὶ τὸν ἄρχοντα ὀργιζόμενον*, Λόγος 17, PG 35, 964B-981A.
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Θ ε ο λ ό γ ο υ, *Εἰς τὸν ἐξιωτὴν Ἰουλιανὸν*, Λόγος 19, PG 35, 1044A-1064B.
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Θ ε ο λ ό γ ο υ, *Εἰρηνικὸς Γ'*, Λόγος 22, J. Mossay, *Grégoire de Nazianze Discours 20-23*, SC, τ.270, Paris 1980, 218-258. (=PG 35, 1131A-1152A).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Θ ε ο λ ό γ ο υ, *Εἰς Ἥρωνα τὸν φιλόσοφον*, Λόγος 25, J. Mossay, *Grégoire de Nazianze Discours 24-26*, SC, τ.284, Paris 1981, 156-204 (=PG 35, 1197A-1225B).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Θ ε ο λ ό γ ο υ, *Κατὰ Εὐνομιανῶν προδιάλεξις*, Λόγος 27, *Grégoire de Nazianze Discours 27-31 (Discours théologiques)*, SC, τ.250, Paris 1978, 70-98 (=PG 36, 12A-25A).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Θ ε ο λ ό γ ο υ, *Περὶ θεολογίας*, Λόγος 28, P. Gallay, *Grégoire de Nazianze Discours 27-31 (Discours théologiques)*, SC, τ.250, Paris 1978, 100-174 (=PG 36, 25C-72C).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Θ ε ο λ ό γ ο υ, *Περὶ Υἱοῦ*, Λόγος 29, P. Gallay, *Grégoire de Nazianze Discours 27-31 (Discours théologiques)*, SC, τ.250, Paris 1978, 176-224 (=PG 36, 73A-104B).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Θ ε ο λ ό γ ο υ, *Εἰς τὸ ρητὸν τοῦ Εὐαγγελίου «Ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς λόγους τούτους» καὶ τὰ ἐξῆς*, Λόγος 37, Cl. Moreschini, *Grégoire de Nazianze Discours 32-37*, SC, τ.318, Paris 1985, 270-319 (=PG 36, 281A-308A).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Θ ε ο λ ό γ ο υ, *Εἰς τὰ Θεοφάνεια*, Λόγος 38, Cl. Moreschini, *Grégoire de Nazianze Discours 38-41*, SC, τ.358, Paris 1990, 104-149 (=PG 36, 312A-333A).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Θ ε ο λ ό γ ο υ, *Συντακτῆριος εἰς τὴν τῶν 150 ἐπισκόπων παρουσίαν*, Λόγος 42, PG 36, 457A-492C.

- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Θ ε ο λ ό γ ο υ, *Εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον, Ἐπίσκοπον Καισαρείας Καππαδοκίας, Ἐπιτάφιος*, Λόγος 43, PG 36, 493A-605A.
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Θ ε ο λ ό γ ο υ, *Εἰς τὴν Καινὴν Κυριακὴν*, Λόγος 44, PG 36, 608A-621A.
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Θ ε ο λ ό γ ο υ, *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, Λόγος 45, PG 36, 624A-664B.
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Θ ε ο λ ό γ ο υ, *Πρὸς Κληδόνιον πρεσβύτερον ἐπιστολὴ πρώτη*, P. Gallay, *Grégoire de Nazianze Lettres Théologiques* 101,102,202, SC, τ.208, Paris 1978, 36-69 (=PG 37, 176A-193B).
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Κ υ π ρ ί ο υ, *Ἀπολογία πρὸς τὴν κατὰ τοῦ Τόμου μέμψιν ἰσχυροτάτη*, PG 142, 252C-269A.
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Κ υ π ρ ί ο υ, *Περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*, PG 142, 269B-300B.
- Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Π α λ α μ ᾶ, *Προτρεπτικὴ πρὸς νηστείαν ἐν ἧ καὶ περὶ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως ὡς ἐν ἐπιτόμῳ*, Λόγος 6, PG 151, 76C-88A.
- Ε ἰ ρ η ν α ί ο υ Λ υ ῶ ν ο ς, *Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*, Βιβλία 5, PG 7, 973A-1117B.
- Ἐ π ι φ α ν ί ο υ Κ ύ π ρ ο υ, *Κατὰ αἰρέσεων ὀγδοήκοντα, τὸ ἐπικληθὲν Πανάριον εἴτ' οὖν Κιβωτὸς*, K. Holl, *Eriphanus Ancoratus und Panarion*, GCS, τ.31, Leipzig 1922, (=PG 41, 173A-1200A. PG 42, 9A-773B).
- Θ ε ο δ ω ρ ή τ ο υ Κ ύ ρ ο υ, *Εἰς τὴν Γένεσιν*, PG 80, 77A-225B.
- Θ ε ο φ ί λ ο υ Ἀ ν τ ι ο χ ε ί α ς, *Πρὸς Ἀυτόλυκον*, G. Bardy, *Théophile d'Antioche, Trois Livres à Autolytus*, SC, τ.20, Paris 1948 (=PG 6, 1024B-1168A).
- Ἰ ω ά ν ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ὺ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B. Kotter, *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, τ.2, Berlin-New York 1973 (=PG 94, 789A-1228A).
- Ἰ ω ά ν ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ὺ, *Κατὰ Μανιχαίων*, B. Kotter, *Contra Manichaeos, Die Schriften des Johannes von Damaskos*, τ.4, Berlin-New York 1981, 351-398 (=PG 94, 1505A-1584D).
- Ἰ ω ά ν ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ὺ, *Ἐπιστολὴ γραφεῖσα πρὸς Ἰορδάνην ἀρχιμανδρίτην περὶ τοῦ τρισαγίου ὕμνου*, B. Kotter, *Epistola de hymno trisagio, Die Schriften des Johannes von Damaskos*, τ.4, Berlin-New York 1981, 304-332 (=PG 95, 21A-61A).
- Ἰ ω ά ν ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ὺ, *Τὰ ἱερά παράλληλα*, PG 95, 1069C-1588A. PG 96, 9A-441A.

- Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Λόγος εἰς τὴν ξηρανθεῖσαν συκῆν καὶ εἰς τὴν παραβολὴν τοῦ ἀμπελῶνος*, PG 96, 576B-588D.
- Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Λόγος εἰς τὸ ἅγιον Σάββατον*, PG 96, 601A-644B.
- Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν καὶ ἔνδοξον τοῦ Χριστοῦ μάρτυρα Βαρβάραν*, PG 96, 781B-815D.
- Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Λόγος παραινετικός 1 πρὸς Σταγείριον*, PG 47, 423-448.
- Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Περὶ παρθενίας*, H. Musurillo-B. Grillet, *La virginité*, SC, τ.125, Paris 1966 (=PG 48, 533-596).
- Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Περὶ ἀκαταλήπτου, ἀπόντος τοῦ ἐπισκόπου, πρὸς Ἀνομοίους*, Λόγοι 5, F. Cavallera – J. Daniélou - R. Flacelière, *Sur l' incompréhensibilité de Dieu*, SC, τ.28, Paris 1951 (=PG 48, 701-748).
- Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Κατὰ Ἰουδαίων*, Λόγοι 8, PG 48, 843-942.
- Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὅμιλία εἰς τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐλέχθη δὲ ἐν τῷ μαρτυρίῳ τῆς Ρωμανησίας, ἔνθα μαρτύρων σώματα, ὑπὸ τὸ ἔδαφος κείμενα ἐγγὺς λειψάνων αἰρετικῶν, ἀννηέχθησαν, καὶ ἄνω κατ' ἰδίαν ἐτάφησαν*, PG 50, 441-452.
- Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὅτε τῆς ἐκκλησίας ἔξω εὐρεθεὶς Εὐτρόπιος*, PG 52, 395-414.
- Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὅμιλῆαι εἰς τὴν Γένεσιν*, Λόγοι 67, PG 53, 21-386 (= PG 54, 385-580).
- Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Λόγοι 9 εἰς τὴν Γένεσιν*, PG 54, 581-630.
- Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ἐτι εἰς τὴν ἀσάφειαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, καὶ εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, καὶ περὶ τοῦ μὴ κατηγορεῖν ἀλλήλων*, PG 56, 175-192.
- Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ἐρμηνεία εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολὴν*, Λόγοι 32, PG 60, 391-682.
- Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὅμιλῆαι 44 εἰς τὴν Α' πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολὴν*, PG 61, 11-382.
- Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εἰς τὴν Πρὸς Κολοσσαεῖς Ἐπιστολὴν*, Λόγοι 12, PG 62, 299-329.
- Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ἐρμηνεία εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολὴν, ἐκτεθειῖσα ἀπὸ σημείων μετὰ τὴν κοίμησιν αὐτοῦ παρὰ Κωνσταντίνου πρεσβυτέρου Ἀντιοχείας*, Λόγοι 34, PG 63, 9-236.

- Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Περὶ τῆς ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνήσεως καὶ λατρείας*, Λόγοι 17, PG 68, 133A-1125D.
- Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Ἐξηγήσεις εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον*, PG 72, 476A-949C.
- Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, Βιβλία 12, PG 73, 9A-1056A, PG 74, 284A-444D.
- Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Ἑρμηνεία εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολήν*, PG 74, 773B-856B.
- Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, *Γλαφυρῶν εἰς Γένεσιν*, Λόγοι 7, PG 69, 13A-385A.
- Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, *Κατήχησις 12*, PG 33, 725A-769A.
- Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια περὶ ἀγάπης*, A. Ceresa-Gastaldo, *Massimo Confessore Capitolì Sulla Carità*, τ.3, Roma (=PG 90, 960A-1073A).
- Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1032A-1417C.
- Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον περὶ διαφόρων ἀπόρων τῆς θείας Γραφῆς*, C.Laga-C.Steel, *Maximi Confessoris Quaestiones ad Thalassium*, I [quaest. 1-55], CCSG, τ.7, Turnhout-Leuven 1980 (=PG 90, 244D-785B).
- Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Εἰς τὴν προσευχὴν τοῦ Πάτερ ἡμῶν, πρὸς ἓνα φιλόχριστον ἑρμηνεία σύντομος*, PG 90, 872B-910C.
- Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Λόγος ἀσκητικὸς*, PG 90, 912A-957A.
- Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια διάφορα θεολογικά τε καὶ οἰκονομικά*, PG 90, 1177A-1392C.
- Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Διάλογος μετὰ Πύρρου περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων*, PG 91, 288A-353B.
- Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Μυσταγωγία*, Χ. Γ. Σωτηροπούλου, *Ἡ μυσταγωγία τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ (Εἰσαγωγή – Κείμενον – Κριτικὸν Ὑπόμνημα)*, Ἀθῆναι 1978, 191-259 (=PG 91, 657C-717D).
- Συμεῶν τοῦ Νέου Θεολόγου, *Βίβλος τῶν ἠθικῶν*, J. Darrouzès, *Syméon Le Nouveau Théologien, Traité Théologiques et Éthiques*, SC, τ.122, Paris 1966.
- Ψευδο-Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ θείων ὀνομάτων*, B.R.Suchla, *Corpus Dionysiacum. I, Pseudo-Dionysius Areopagita "De*

divinis nominibus" (Patristische Texte und Studien, Band 33), Berlin-New York 1990 (PG 3, 585A-984A).

Ω ρ ι γ έ ν ο υ ς, *Εἰς τὴν Γένεσιν ἐκλογαί*, PG 12, 92C-145B.

Ω ρ ι γ έ ν ο υ ς, *Τῶν εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον ἐξηγητικῶν*, τόμος 2, C. Blanc, *Origène Commentaire sur saint Jean*, SC, τ.120, Paris 1966, 208-365 (=PG 14, 104C-196C).

Ω ρ ι γ έ ν ο υ ς, *Commentariorum in Epistolam B. Pauli Ad Romanos*, Λόγοι 10, PG 14, 837B-1292B.

Ω ρ ι γ έ ν ο υ ς, *Περὶ ἀρχῶν*, H. Crouzel-M. Simonetti, *Origène Traité des Principes*, SC, τ.252. 268, Paris 1978. 1980· P. Koetschau, *Origenes Werke. De principiis*, GCS, τ.5, Leipzig 1913 (=PG 11, 115A-414A)

β'. Ἔργα θύραθεν Συγγραφέων

Ἀ ρ ι σ τ ο τ έ λ ο υ ς, *Ἠθικὰ Νικομάχεια*, I. Bywater, *Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis*, Oxford 1970¹⁵.

Ἀ ρ ι σ τ ο τ έ λ ο υ ς, *Μετὰ τὰ φυσικὰ*, W. Jaeger, *Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis*, Oxford 1985⁸.

Ἀ ρ ι σ τ ο τ έ λ ο υ ς, *Φυσικὴ Ἀκρόασις*, W. D. Ross, *Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis*, Oxford 1977⁶.

Ἀ ρ ι σ τ ο τ έ λ ο υ ς, *Περὶ ψυχῆς*, W. D. Ross, *Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis*, Oxford 1963³.

Ἀ ρ ι σ τ ο τ έ λ ο υ ς, *Ἀναλυτικὰ Ὑστερα*, W. D. Ross, *Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis*, Oxford 1982⁴.

Ἀ ρ ι σ τ ο τ έ λ ο υ ς, *Κατηγορίαι*, L. Minio-Paluello, *Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis*, Oxford 1980⁷.

Ἀ ρ ι σ τ ο τ έ λ ο υ ς, *Περὶ οὐρανοῦ*, D. J. Allan, *Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis*, Oxford 1965⁴.

Ἀ ρ ι σ τ ο τ έ λ ο υ ς, *Ἀποσπάσματα*, W. D. Ross, *Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis*, Oxford 1977⁶.

Ἀ ρ ι σ τ ο τ έ λ ο υ ς, *Περὶ ζώων γενέσεως*, H. J. Drossaart Lulofs, *Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis*.

Ἀ ρ ι σ τ ο τ έ λ ο υ ς, *Ἠθικὰ Μεγάλα*, H. Tredennick-G. Cyril Armstrong, *Loeb Classical Library*, London 1969⁶.

Ἀ ρ ι σ τ ο τ έ λ ο υ ς, *Περὶ ζώων κινήσεως*, A. L. Peck-E. S. Forster, *Loeb Classical Library*, London 1961⁴.

- Ἀ ρ ι σ τ ο τ ἑ λ ο υ ς, *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς*, I. Bekkeri-O. Gigon, *Aristotelis Opera*, τ.1, Berolini 1960.
- Δ ι ο γ ἑ ν ο υ ς Λ α ε ρ τ ί ο υ, *Περὶ βίων, δογμάτων καὶ ἀποφθεγμάτων τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκιμησάντων* VII, J. ab Arnim, *Stoicorum Veterum Fragmenta*, τ.1-3, Leipzig 1905. 1908.
- Π λ ἄ τ ω ν ο ς, *Φαίδων*, I.Burnet, *Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis*, τ.1, Oxford 1967¹³.
- Π λ ἄ τ ω ν ο ς, *Φαῖδρος*, I.Burnet, *Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis*, τ.2, Oxford 1967¹³.
- Π λ ἄ τ ω ν ο ς, *Συμπόσιον*, I.Burnet, *Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis*, τ.2, Oxford 1967¹³.
- Π λ ἄ τ ω ν ο ς, *Πολιτεία*, I.Burnet, *Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis*, τ.4, Oxford 1968¹⁸.
- Π λ ἄ τ ω ν ο ς, *Φίληβος*, I.Burnet, *Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis*, τ.2, Oxford 1967¹³.
- Π λ ἄ τ ω ν ο ς, *Παρμενίδης*, I.Burnet, *Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis*, τ.2, Oxford 1968¹⁸.
- Π λ ἄ τ ω ν ο ς, *Θεαίτητος*, I.Burnet, *Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis*, τ.1, Oxford 1967².
- Π λ ἄ τ ω ν ο ς, *Σοφιστής*, I.Burnet, *Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis*, τ.1, Oxford 1967².
- Π λ ἄ τ ω ν ο ς, *Τίμαιος*, I.Burnet, *Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis*, τ.4, Oxford 1968¹⁸.
- Π λ ἄ τ ω ν ο ς, *Γοργίας*, I.Burnet, *Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis*, τ.3, Oxford 1903¹.
- Π λ ἄ τ ω ν ο ς, *Πρωταγόρας*, I.Burnet, *Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis*, τ.3, Oxford 1903¹.
- Π λ ἄ τ ω ν ο ς, *Μένων*, I.Burnet, *Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis*, τ.3, Oxford 1903¹.
- Π λ ἄ τ ω ν ο ς, *Ἴππαρχος*, I.Burnet, *Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis*, τ.2, Oxford 1903¹.
- Π λ ἄ τ ω ν ο ς, *Ἀλκιβιάδης* [Sp], I.Burnet, *Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis*, τ.2, Oxford 1903¹.
- Π λ ἄ τ ω ν ο ς, *Νόμοι*, I.Burnet, *Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis*, τ.5, Oxford 1903¹.

- Π λ ά τ ω ν ο ς, *Απολογία Σωκράτους*, I.Burnet, *Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis*, τ.1, Oxford 1967¹³.
- Π λ ω τ ί ν ο υ, *Ἐννεάδες*, P.Henry-H.R.Schwyzler, *Plotini Opera*, τ.1-3, Paris-Bruxelles-Leiden 1951-1973.
- Σ τ ο β α ί ο υ, *Ἐκλογαί*, J. ab Arnim, *Stoicorum Veterum Fragmenta*, τ.3, Stuttgart 1964.
- Φ ί λ ω ν ο ς, *Περὶ τῆς κατὰ Μωϋσέα κοσμοποιΐας*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *Les oeuvres de Philon d' Alexandrie*, τ.1, Paris 1961.
- Φ ί λ ω ν ο ς, *Νόμων ἱερῶν ἀλληγορίας τῶν μετὰ τὴν ἑξαήμερον τὸ πρῶτον, τὸ δεύτερον, τὸ τρίτον*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *Les oeuvres de Philon d' Alexandrie*, τ.2, Paris 1962.
- Φ ί λ ω ν ο ς, *Περὶ τῶν Χερουβιμ καὶ τῆς φλογίνης ρομφαίας καὶ τοῦ κτισθέντος πρώτου ἕξ ἀνθρώπου Κάιν*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *Les oeuvres de Philon d' Alexandrie*, τ.3, Paris 1963.
- Φ ί λ ω ν ο ς, *Περὶ τοῦ τὸ χειρὸν τῶ κρείττονι φιλεῖν ἐπιτίθεσθαι*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *Les oeuvres de Philon d' Alexandrie*, τ.5, Paris 1965.
- Φ ί λ ω ν ο ς, *Περὶ φυτουργίας Νῶε τὸ δεύτερον*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *Les oeuvres de Philon d' Alexandrie*, τ.10, Paris 1963.
- Φ ί λ ω ν ο ς, *Περὶ μέθης*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *Les oeuvres de Philon d' Alexandrie*, τ.11-12, Paris 1962.
- Φ ί λ ω ν ο ς, *Περὶ συγχύσεως διαλέκτων*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *Les oeuvres de Philon d' Alexandrie*, τ.13 Paris 1963.
- Φ ί λ ω ν ο ς, *Περὶ ἀποικίας*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *Les oeuvres de Philon d' Alexandrie*, τ.14, Paris 1965.
- Φ ί λ ω ν ο ς, *Περὶ τῶν μετονομαζομένων καὶ ὧν ἕνεκα μετονομάζονται*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *Les oeuvres de Philon d' Alexandrie*, τ.18, Paris 1964.
- Φ ί λ ω ν ο ς, *Περὶ θεοπέμπτους εἶναι τοὺς ὀνειρούς*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *Les oeuvres de Philon d' Alexandrie*, τ.19, Paris 1962.
- Φ ί λ ω ν ο ς, *Περὶ τοῦ βίου Μωϋσέως, Λόγοι 2*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *Les oeuvres de Philon d' Alexandrie*, τ.22, Paris 1967.
- Φ ί λ ω ν ο ς, *Περὶ τῶν ἐν μέρει διαταγμάτων*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *Les oeuvres de Philon d' Alexandrie*, τ.24, Paris 1975· τ.25, Paris 1970.

Φίλωνος, *Περὶ ἄθλων καὶ ἐπιτιμίων καὶ ἀρῶν*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *Les oeuvres de Philon d' Alexandrie*, τ.27, Paris 1961.

B'. ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

Ἀγορίδη Σ., *Μῦθος, ἱστορία, θεολογία* = Σ. Ἀγορίδη, *Μῦθος, ἱστορία, θεολογία. Ανάλυση περικοπῶν ἀπὸ τὰ κεφ. 1-11 τῆς Γενέσεως*, Ἀθήνα 1988.

Ἀθανάτου Π., *Κεφάλαια* = Π. Ἀθανάτου, *Κεφάλαια Μυστικῆς Θεολογίας περὶ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τοὺς Πατέρας τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι 1996.

Alexandre M., *L' exégèse de Gen. 1,1-2* = M. Alexandre, *L' exégèse de Gen. 1,1-2 dans l' In Hexaemeron de Grégoire de Nysse: deux approches du problème de la matière* [Gregor von Nyssa und die Philosophie], Leiden 1976, 159-192.

Ἀλεξοπούλου Θ., «Τό εἶναι» = Θ. Ἀ. Ἀλεξοπούλου, «Τό εἶναι» κατὰ τή διδασκαλία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης (Διερεύνηση τῆς ὀντολογίας τοῦ Καππαδόκη Πατέρα μέ συγκριτικές ἀναφορές στή νεοπλατωνική σκέψη τοῦ 3ου αἰώνα καί τὰ ἀρεοπαγινικά ἔργα), Ἀθήνα 2006.

Ἀμπατζίδη Θ., «Χρόνος καί αἰωνιότητα» = Θ. Ἀμπατζίδη, «Χρόνος καί αἰωνιότητα στόν Γρηγόριο Νύσσης», *Φιλόθεος* 1(2001), 110-121.

Ἀνδρούτσου Χ., *Δογματική* = Χ. Ἀνδρούτσου, *Δογματική τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι 1956².

Alexopoulos Th., «Aprophatische und kataphatische» = Th. Alexopoulos, «Aprophatische und kataphatische Theologie bei Gregor von Nyssa und Plotin», *Θεολογία* 76(2005), 77-79.

Arnou R., «La Contemplation» = R. Arnou, «La Contemplation chez les anciens philosophes du monde Greco-Romain», *DSp* 2² (1953), 1716-1742.

Balás D., *Μετουσία Θεοῦ* = D. Balás, *Μετουσία Θεοῦ. Man's Participation in God's perfections according to Saint Gregory of Nyssa* (Studia Anselmiana philosophica theologica55), Rome 1966.

Balás D., *Eternity and Time* = D. Balás, *Eternity and Time in Gregory of Nyssa Contra Eunomium*, Leiden 1976.

- B a l t h a s a r H., *Gregor von Nyssa = H. U. von B a l t h a s a r, Gregor von Nyssa. Der versiegelte Quell. Auslegung des Hohen, Liedes, Salzburg-Leipzig 1939.*
- B a l t h a s a r H., *Présence et pensée = H. U. von B a l t h a s a r, Présence et pensée. Essai sur la philosophie religieuse de Grégoire de Nysse, Paris (Beauchesne) 1942.*
- B a l t h a s a r H., *Maxime le Confesseur = H. U. von B a l t h a s a r, Liturgie Cosmique. Maxime le Confesseur, Paris 1947.*
- B a l t h a s a r H., *Kosmische Liturgie = H. U. von B a l t h a s a r, Kosmische Liturgie. Das Weltbild Maximus des Bekenner, Einsiedeln 1961.*
- Β α κ ά ρ ο υ Δ., «Μυστήριον» = Δ. Β α κ ά ρ ο υ, «Μυστήριον καὶ ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ κατὰ τόν ἅγιον Γρηγόριον Νύσσης», *Θεολογία* 54 (1983), 302-318.
- B a r t h K., *Dogmatik = K. B a r t h, Die Kirchliche Dogmatik, τ.1,1-4,3, Zollikon-Zürich 1957-1964.*
- Β α τ σ ι κ ο ύ ρ α Κ., *Η ἔννοια τοῦ θανάτου = Κ. Β α τ σ ι κ ο ύ ρ α, Η ἔννοια τοῦ θανάτου κατὰ τόν ἅγιο Γρηγόριο Νύσσης, Αθήνα 1999.*
- Β α φ ε ἰ δ ο υ Ν., «Ὄντολογικαὶ καὶ γνωσιολογικαὶ θεωρίαι» = Ν. Β α φ ε ἰ δ ο υ, «Αἱ ὄντολογικαὶ καὶ γνωσιολογικαὶ θεωρίαι τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Νύσσης», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 38(1955), 129-137, 221-226.
- Β α φ ε ἰ δ ο υ Ν., «Σῶμα ἢ ψυχὴ» = Ν. Β α φ ε ἰ δ ο υ, «Τὸ σῶμα ἢ ἡ ψυχὴ τῶν πρωτοπλάστων κατεδικάσθη εἰς θάνατον;», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 38(1955), 371-374.
- B e g z o s M., «'Imago Dei'» = M. B e g z o s, «'Imago Dei' in Greek Orthodox Theology», *ΕΕΘΣΠΑ* 41(2006), 315-327.
- Β λ έ τ σ η Α., *Τὸ προπατορικό ἀμάρτημα = Α. Β. Β λ έ τ σ η, Τὸ προπατορικό ἀμάρτημα στὴ θεολογία Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ. Ἐρευνα στὶς ἀπαρχές μιᾶς ὄντολογίας τῶν κτιστῶν, Κατερίνη 1998.*
- B o u c h e t J., «Le vocabulaire» = J. R. B o u c h e t, «Le vocabulaire de l'union du rapport des natures chez saint Grégoire de Nysse», *RThom* 68 (1968), 533-582.
- B r i n k t r i n e J., *Die Lehre = J. B r i n k t r i n e, Die Lehre von Schöpfung, Paderborn 1965.*
- C a l l a h a n J., «Greek Philosophy» = J. F. C a l l a h a n, «Greek Philosophy and the Cappadocian Cosmology», *DOP* 12(1958), 29-57.

- C a n é v e t M., «Exégèse et théologie» = M. C a n é v e t, «Exégèse et théologie dans les traités spirituels de Grégoire de Nysse», *Écriture et Culture*, Leiden 1971, 144-165.
- C h a d w i c k H., *Early Christian Thought* = H. C h a d w i c k, *Early Christian Thought and the Classical Tradition*, Oxford 1971.
- C o l l i n s J., «The primacy» = J. J. C o l l i n s, «The primacy of love in st. Gregory of Nyssa's theology», *Diakonia* 14 (1979), 29-40.
- C o r s i n i E., «L'harmonie du monde» = E. C o r s i n i, «L'harmonie du monde et l'homme microcosme dans le "De hominis opificio"», *Epektasis* (1972), 455-462.
- C r o u z e l H., «L'imitation» = H. C r o u z e l, «L'imitation et la suite de Dieu et du Christ dans les premiers siècles chrétiens ainsi que leurs sources grecoromaines et hébraïques», *JAC* 21 (1978) 7-41, 38-40.
- D a n i é l o u J., «La typologie de la semaine» = J. D a n i é l o u, «La typologie de la semaine au IV siècle», *RSR* 35(1948), 382-411.
- D a n i é l o u J., *Le mystère de la mort* = J. D a n i é l o u, *Le mystère de la mort et la célébration*, Paris 1951.
- D a n i é l o u J., «Mystique de la ténèbres» = J. D a n i é l o u, «Mystique de la ténèbres chez Grégoire de Nysse», *DSp* 2² (1953), 1872-1885.
- D a n i é l o u J., «Akolouthia» = J. D a n i é l o u, «Akolouthia chez Grégoire de Nysse», *RevSR* 27(1953), 219-249.
- D a n i é l o u J., *Platonisme* = J. D a n i é l o u, *Platonisme et théologie mystique. Doctrine spirituelle de saint Grégoire de Nysse*, (Théologie. Études publiées sous la direction de la Faculté de théologie S.J. Lyon-Fourvière. 2.), Paris 1954.
- D a n i é l o u J., *L' être* = J. D a n i é l o u, *L' être et le temps chez Grégoire de Nysse*, Leiden 1970.
- Δ ε λ η κ ω σ τ ο π ο ύ λ ο υ Α., *Η εξέλιξη* = Α. Ι. Δ ε λ η κ ω σ τ ο π ο ύ λ ο υ, *Η εξέλιξη τῆς μυστικῆς θεολογίας στήν ἀνατολική-ὀρθόδοξη Ἐκκλησία*, Ἀθήνα 1992.
- D e n n i n g - B o l l e S., «The Soul» = S. J. D e n n i n g - B o l l e, «Gregor of Nyssa: The Soul in mystical Flight», *GOTR* 34 (1989), 99-119.
- Δ η μ η τ ρ α κ ο π ο ύ λ ο υ Ι., «Ἡ κατηγορία τῆς σχέσεως» = Ι. Α. Δ η μ η τ ρ α κ ο π ο ύ λ ο υ, «Ἡ γραμματική καί λογική κατηγορία τῆς σχέσεως ἢ πρός τι στόν Γρηγόριο Νύσσης», *Παρνασσός* 43(2001), 187-218.

- Δ η μ η τ ρ α κ ο π ο ύ λ ο υ Ι., «Η γραμματική και λογική κατηγορία» = Ι. Α. Δ η μ η τ ρ α κ ο π ο ύ λ ο υ, «Η γραμματική και λογική κατηγορία τῆς σχέσεως ἢ πρὸς τι στὸν Γρηγόριο Νύσσης», *Βυζαντιακά* 21(2001), 17-50.
- D i e k a m p F., *Die Gotteslehre* = F. D i e k a m p, *Die Gotteslehre des heiligen Gregor von Nyssa. Ein Beitrag zur Dogmengeschichte der patristischen Zeit. Erster Teil*, Diss, Münster 1895.
- Φ α ρ ά ν τ ο υ Μ., *Δογματική* = Μ. Φ α ρ ά ν τ ο υ, *Δογματική II, 1. Τό περί Θεοῦ ἐρώτημα. Α': Θεϊσμός, Β': Αθεΐα, Γ': Αθεϊσμός*, Ἀθήναι 1977.
- Φ α ρ ά ν τ ο υ Μ., «Η περί τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ διδασκαλία» = Μ. Φ α ρ ά ν τ ο υ, «Η περί τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ και ἰδία περί τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Συμβόλου Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως», *Κοινωνία* 24(1981), 500-523.
- Φ α ρ ά ν τ ο υ Μ., «Ὁρθοδόξως» = Μ. Φ α ρ ά ν τ ο υ, «Ὁρθοδόξως και αἰρετικῶς θεολογεῖν κατά τόν Γρηγόριο Νύσσης», *Θεολογία* 70 (1999), 253-273.
- F l o ë r i F., «Le sens de la "division de sexes"», F. F l o ë r i, «Le sens de la "division de sexes" chez Grégoire de Nysse», *RevSR* 27(1953), 105-111.
- F l o r o v s k y G., «The Idea of Creation» = G. F l o r o v s k y, «The Idea of Creation in Christian Philosophy», *ECQ* (1949) [Supplementary issue: «Nature and Grace»], 53-77.
- F l o r o v s k y G., *Concept of Creation* = G. F l o r o v s k y, *St Athanasius, Concept of Creation*, Belmont (Mass.) 1975.
- F l o r o v s k y G., *Eastern Fathers* = G. F l o r o v s k y, *Eastern Fathers of the Fourth Century [The Collected Works of Georges Florovsky, τ.7]*, Vaduz 1987, 136-220.
- Φ λ ω ρ ό φ σ κ υ Γ., «Cur Deus homo?» = Γ. Φ λ ω ρ ό φ σ κ υ, «Cur Deus homo? Τό κίνητρο τῆς ἐνανθρωπήσεως», *Θέματα Ὁρθοδόξου Θεολογίας* (1972), 33-42.
- Φ λ ω ρ ό φ σ κ υ Γ., *Οἱ Βυζαντινοί πατέρες* = Γ. Φ λ ω ρ ό φ σ κ υ, *Οἱ Βυζαντινοί πατέρες τοῦ ἔκτου, ἑβδόμου και ὀγδόου αἰώνα* (Μετάφραση Π. Πάλλη), Θεσσαλονίκη 1993.
- G i l l e t R., «L' homme divinisateur» = R. G i l l e t, «L' homme divinisateur cosmique dans la pensée de saint Grégoire de Nysse», *StPatr* 6(1959), 71-80.
- G r e g o r i o s P., *The Human Presence* = P. M. G r e g o r i o s, *The Human Presence. An Orthodox View of Nature*, Geneva 1978.

- G r e g o r i o s P., *Cosmic Man* = P. M. G r e g o r i o s, *Cosmic Man. The Divine Presence*, New York 1988.
- H e i n e R., *Perfection* = R. E. H e i n e, *Perfection in the Virtuous Life. A Study in the Relationship between Edification and Polemical Theology in Gregory of Nyssa's De vita Moysis*, Philadelphia Patristic Foundation, (Patristic Monograph Series 2), Cambridge,(Mass.) 1975.
- H o r n G., «L'amour» = G. H o r n, «L'amour divin. Note sur le not 'Eros' dans saint Grégoire de Nysse», *RAM6* (1925), 378-389.
- H u b e r G., *Das Sein und das Absolute* = G. H u b e r, *Das Sein und das Absolute. Studien zur Geschichte der ontologischen Problematik in der spi Philosophie*, Basel 1955.
- H ü b n e r R., *Die Einheit des Leibes Christi* = R. H ü b n e r, *Die Einheit des Leibes Christi bei Gregor von Nyssa. Untersuchungen zum Ursprung der «physischen» Erlösungslehre*, Leiden 1974.
- Θ ε ο δ ώ ρ ο υ Α., *Περί θεώσεως* = Α. Θ ε ο δ ώ ρ ο υ, *Η περί θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία τῶν Ἑλλήνων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μέχρις Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ*, Ἀθήναι 1956.
- Θ ε ο δ ώ ρ ο υ Α., «Ἀρχέγονος κατάστασις» = Α. Θ ε ο δ ώ ρ ο υ, «Ἡ περί ἀρχεγόνου καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας», *ΕΕΘΣΠΑ* 6(1968), 717-778.
- Θ ε ο δ ώ ρ ο υ Α., «Ὅψεις τινές περί κακοῦ» = Α. Θ ε ο δ ώ ρ ο υ, «Ὅψεις τινές τῆς περί κακοῦ, θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου καί ἱερῶν εἰκόνων διδασκαλίας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ», *Θεολογία* 43(1972), 57-90 καί 530-549.
- Θ ε ο δ ώ ρ ο υ Α., «Πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν» = Α. Θ ε ο δ ώ ρ ο υ, «Πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν». *Ματιές στό ὀρθόδοξο δόγμα μέ βάση τό ἱερό Συμβολο τῆς Πίστεως*, Ἀθήνα 1993.
- I s a y e G., «L' unité de l' operation divine» = G. I s a y e, «L' unité de l' operation divine dans les écrits trinitaires de saint Grégoire de Nysse», *RSR* 27(1937), 422-239.
- I v á n k a E., «Vom Platonismus» = E. von I v á n k a, «Vom Platonismus zur Theorie der Mystik (Zur Erkenntnislehre Gregors von Nyssa)», *Schol*11 (1936), 163-195.
- I v á n k a E., *Hellenisches und Christliches* = E. von I v á n k a, *Hellenisches und Christliches im frühbyzantinischen Geistesleben*, Wien 1948.
- I v á n k a E., «Die Autorschaft der Homilien» = E. von I v á n k a, «Die Autorschaft der Homilien Εἰς τό ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καί ὁμοίωσιν», *ByZ* 36(1936), 46-57.

- Ιωαννίδης Ν., *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος* = Ν. Χ. Ιωαννίδης, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος. Βίος-Ἔργο-Διδασκαλία*, Ἀθήνα 1996.
- Ιωαννίδης Ν., *Ὁ Τερομόναχος Τερόθεος* = Ν. Χ. Ιωαννίδης, *Ὁ Τερομόναχος Τερόθεος (ΙΓ' αἰ.) καὶ τὸ ἀνέκδοτο συγγραφικὸ ἔργο του*, Ἀθήνα 2007².
- Καλογήρου Ἰ., «Χριστολογία καὶ Σωτηριολογία» = Ἰ. Καλογήρου, «Χριστολογία καὶ Σωτηριολογία ἐν τῷ συνδέσμῳ τῶν κατὰ τὸν Μ. Ἀθανάσιον», Θεσσαλονίκη 1974, 235-279.
- Καπενέκκα Ἰ., «Εἰσηγήσεις» = Ἰ. Καπενέκκα, «Εἰσηγήσεις εἰς τὸν Κατηχητικὸν λόγον τὸν μέγαν Γρηγορίου Νύσσης», *Νέα Σιών* 50 (1955), 80-87. 183-190. 395-400, *Νέα Σιών* 51 (1956), 33-42. 129-133.
- Καραβιδόπουλος Ἰ., «Ἡ γνῶσις τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ» = Ἰ. Καραβιδόπουλος, «Ἡ γνῶσις τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ καὶ ἡ οὐσία τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 44(1961), 330-345.
- Καρμίρη Ἰ., *Σύνοψις Δογματικῆς Διδασκαλίας* = Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Σύνοψις τῆς Δογματικῆς Διδασκαλίας τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, Ἐν Ἀθήναις 1957.
- Kern W., «Zur theologischen Auslegung», W. Kern, «Zur theologischen Auslegung des Schöpfungsglaubens», *MyS* 2(1967), 464-545.
- Κολοβοπούλου Μ., *Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου* = Μ. Β. Κολοβοπούλου, *Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου στό ἔργο τοῦ Ἰωάννη Φιλόπουλου «De Opificio Mundi» καὶ ἡ σ' αὐτὸ ἐπίδραση τῆς «Ἐξαήμερου» τοῦ Μ. Βασιλείου (Διδακτορικὴ Διατριβή)*, Ἀθήνα 2004.
- Κορναράκη Ἰ., «Ψυχολογικὴ θεώρηση» = Ἰ. Κορναράκη, «Ψυχολογικὴ θεώρηση ἀνθρωπολογικῶν ἀναφορῶν στὸν *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως μετὰ τῆς ἰδίας ἀδελφῆς Μακρίνης διάλογο* τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης», *Πρακτικὰ Θ' Διεθνοῦς Συνεδρίου περὶ τοῦ ἁγ. Γρηγορίου Νύσσης «Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς τὴν θεολογίαν τοῦ ἁγ. Γρηγορίου Νύσσης»*, Ἀθήναι 2005, 397-409..
- Κορναράκη Κ., «Νηπτικὴ θεώρηση» = Κ. Ἰ. Κορναράκη, «Νηπτικὴ θεώρηση τῶν ἀνθρωπολογικῶν δεδομένων τοῦ ἐνυπνίου τῆς νύμφης», *ΕΕΘΣΠΑ* 33 (1998), 673-695.
- Κορναράκη Κ., «“Σύμμετρον” καὶ “Εὐκαιρον”» = Κ. Ἰ. Κορναράκη, «“Σύμμετρον” καὶ “Εὐκαιρον”»: Ἡ ἀνθρωπολογικὴ θεώρηση τοῦ χρόνου κατὰ τὸ ὑπόμνημα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης στὸν Ἐκκλησιαστικόν», *Πρακτικὰ Ἡμερίδας «Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἐπίσκοπος Νύσσης. “Τὸ παιδαγωγικόν, τὸ ἀνθρωπολογικόν καὶ τὸ θεολογικόν ἔργο του”*», Ἀθήνα 2003, 79-100.

- Κορναράκη Κ., «Ἡ ἔκφραση νηπτικῆς θεολογίας» = Κ. Ἰ. Κορναράκη, «Ἡ ἔκφραση νηπτικῆς θεολογίας κατὰ τὸν ἸΣΤ' αἰῶνα στὸ ἔργο τοῦ Παχώμιου Ρουσάνου», *Πρακτικά Διεθνῶς Ἐπιστημονικοῦ Συμποσίου «Παχώμιος Ρουσάνος. 450 χρόνια ἀπὸ τὴν κοίμησή του (1553)»*, Ἀθῆναι 2005, 611-655.
- Κορναράκη Κ., «Ὁ βιωματικός χαρακτήρας τοῦ δόγματος» = Κ. Ἰ. Κορναράκη, «Ὁ βιωματικός χαρακτήρας τοῦ δόγματος κατὰ τὸν ἅγιο Γρηγόριο Νύσσης», *Πρακτικά Θ' Διεθνῶς Συνεδρίου περὶ τοῦ ἁγ. Γρηγορίου Νύσσης «Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς τὴν θεολογίαν τοῦ ἁγ. Γρηγορίου Νύσσης»*, Ἀθῆναι 2005, 669-724.
- K r e m e r K., «Bonum est diffusivum sui» = K. K r e m e r , «Bonum est diffusivum sui. Ein Beitrag zum Verh von Neuplatonismus und Christentum», *ANRW* 36(1987), 994-1032.
- K ü m m e l W., *The Theology of the New Testament* = W. G. K ü m m e l, *The Theology of the New Testament, According to its Major Witnesses, Jesus-Paul-John* (translated by J. J. Vincent), London 1974.
- Κωνσταντίνου Μ., «Ἡ πτώση» = Μ. Κωνσταντίνου, «Ἡ πτώση (Γεν. β' -γ')», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 72(1989), 541-560.
- L a d n e r G., «The Philosophical Anthropology» = G. B. L a d n e r, «The Philosophical Anthropology of Saint Gregory of Nyssa», *DOP* 12(1958), 59-94.
- L a m b e r t G., «Le drame» = G. L a m b e r t, «Le drame du jardin d' Eden», *NRTh* 76(1954), 917-948. 1044-1072.
- Λασπίδη Χ., *Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου*, = Χ. Λασπίδη, *Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν Ὀρθόδοξη πίστη*, Θεσσαλονίκη 1994.
- L e w y H., *Sobria Ebrietas* = H. L e w y, *Sobria Ebrietas. Untersuchungen zur Geschichte der antiken Mystik*, Giessen 1929.
- L e y s R., *L' image de Dieu* = R. L e y s, *L' image de Dieu chez Saint Grégoire de Nysse. Esquisse d' une doctrine*, Paris 1951.
- Λιάκουρα Κ., *Ἡ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Φιλοθέου* = Κ. Ἡ. Λιάκουρα, *Ἡ περὶ τῶν ἀκτίστων θείων ἐνεργειῶν διδασκαλία τοῦ ἁγίου Φιλοθέου (Κοκκίνου) Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως*, Ἀθῆναι 1992.
- Λιάκουρα Κ., *Ἡ διδασκαλία τοῦ Νείλου Καβάσιλα* = Κ. Ἡ. Λιάκουρα, *Ἡ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διδασκαλία τοῦ Νείλου Καβάσιλα*, Ἀθήνα 1997.
- Λιάκουρα Κ., *Τὸ μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος* = Κ. Ἡ. Λιάκουρα, *Τὸ μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος κατὰ τὸν Θησαυρὸν τοῦ Κυρίλλου*

- Αλεξανδρείας (Σπουδή στην αντιαρειανική Τριαδολογική διδασκαλία του Κυρίλλου Αλεξανδρείας), Αθήνα 2005.
- L i e s k e A., «Zur Theologie» = A. L i e s k e, «Zur Theologie der Christumystik Gregors von Nyssa», *Schol* 14 (1939), 485-514.
- L i e s k e A., «Die Theologie» = A. L i e s k e, «Die Theologie der Christumystik Gregors von Nyssa», *ZKTh* 70 (1948), 49-93. 129-168. 315-340.
- L o s s k y V., *Mystical Theology* = V. L o s s k y, *The Mystical Theology of the Eastern Church*, London 1944.
- L o s s k y V., *Vision de Dieu* = V. L o s s k y, *Vision de Dieu. La tradition patristique grecque jusqu' à Grégoire Palamas*, Neuchâtel 1962.
- L o t-B o r o d i n e M., «La doctrine» = M. L o t-B o r o d i n e, «La doctrine de la 'deification' dans l' église grecque jusqu' au XIe siècle», *RHR* 53(1932), 5-43. 525-574. 54 (1933), 8-15.
- Μ α ν τ ζ α ν ά ρ η Κ., «Η διαλογική συνάντηση» = Κ. Δ. Μ α ν τ ζ α ν ά ρ η, «Η διαρκής διαλογική συνάντηση του αγίου Γρηγορίου Νύσσης με την πίστη. Τό άγενές της πρώτης δημιουργίας και ή έξελικτική του πορεία», *Θεολογία* 76(2005), 545-563.
- Μ α ρ ᾱ Α., *Η έσχατολογία* = Α. Γ. Μ α ρ ᾱ, *Η έσχατολογία του αγίου Γρηγορίου Νύσσης. Φιλοσοφικές και Θεολογικές πηγές. Δευτέρα Παρουσία, Παράδεισος, Κόλαση, Αποκατάσταση*, Θεσσαλονίκη 2002.
- Μ α τ θ ο π ο ύ λ ο υ Ε., *Ερμηνεία εις την Πρός Ρωμαίους Έπιστολήν* = Ε. Μ α τ θ ο π ο ύ λ ο υ, *Ερμηνεία εις την Πρός Ρωμαίους Έπιστολήν του Αποστόλου Παύλου*, Αθήναι 1928.
- Μ α τ σ ο ύ κ α Ν., «Θεολογία και άνθρωπολογία» = Ν. Α. Μ α τ σ ο ύ κ α, «Θεολογία και άνθρωπολογία κατά τον Μέγαν Αθανάσιον», *Τόμος έόρτιος Μεγάλου Αθανασίου*, Θεσσαλονίκη 1974 , 45-128.
- Μ α τ σ ο ύ κ α Ν., *Κόσμος* = Ν. Α. Μ α τ σ ο ύ κ α, *Κόσμος, άνθρωπος, κοινωνία, κατά τον Μάξιμο Όμολογητή*, Αθήνα 1980.
- Μ α τ σ ο ύ κ α Ν., *Ιστορία της Φιλοσοφίας* = Ν. Α. Μ α τ σ ο ύ κ α, *Ιστορία της Φιλοσοφίας, με σύντομη εισαγωγή στη Φιλοσοφία*, Θεσσαλονίκη 1984².
- Μ α τ σ ο ύ κ α Ν., *Μυστήριον* = Ν. Α. Μ α τ σ ο ύ κ α, *Μυστήριον επί τών ιερῶς κεκοιμημένων και άλλα μελετήματα*, Θεσσαλονίκη 1992.
- Μ α τ σ ο ύ κ α Ν., *Ιστορία της Βυζαντινής Φιλοσοφίας* = Ν. Α. Μ α τ σ ο ύ κ α, *Ιστορία της Βυζαντινής Φιλοσοφίας, με παράρτημα τό σχολαστικισμό του Δυτικού Μεσαίωνα*, Θεσσαλονίκη 1994.

- Μ α τ σ ο ύ κ α Ν., *Δογματική και συμβολική θεολογία*, τ.2 και 3 = Ν. Α. Μ α τ σ ο ύ κ α, *Δογματική και συμβολική θεολογία*, τ.2 (Έκθεση τῆς ὀρθόδοξης πίστεως). *Δογματική και συμβολική θεολογία*, τ.3 (Ανακεφαλαίωση και Αγαθοτοπία. Έκθεση τοῦ οἰκουμενικοῦ χαρακτήρα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας), Θεσσαλονίκη 1985.2001.
- Μ é r i d i e r L., *L' influence = L. M é r i d i e r, L' influence de la seconde sophistique sur l' oeuvre de Grégoire de Nysse*, Paris 1906.
- Μ e r k i Η., *Όμοιώσις Θεῶ = Η. Μ e r k i, Όμοιώσις Θεῶ. Von der platonischen Angleichung an Gott zur Gottähnlichkeit bei Gregor von Nyssa*, Freiburg i.B. 1952.
- Μ η τ σ ο π ο ὐ λ ο υ Ν., *Θέματα Δογματικῆς = Ν. Μ η τ σ ο π ο ὐ λ ο υ, Θέματα Όρθοδόξου Δογματικῆς Θεολογίας* (Πανεπιστημιακαὶ παραδόσεις Δογματικῆς), Αθήναι 1991.
- Μ ο s s h a m m e r A., *The Created and the Uncreated = A. A. Μ ο s s h a m m e r, The Created and the Uncreated in Gregory of Nyssa in Contra Eunomium I*, 105-113. *El «Contra Eunomium I», en la produccion literaria de Gregorio de Nisa*, Pamplona 1988, 353-379.
- Μ ο υ τ σ ο ὐ λ α Ή., *Η Σάρκωσις = Ή. Δ. Μ ο υ τ σ ο ὐ λ α, Η σάρκωσις τοῦ Λόγου καὶ ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν διδασκαλίαν Γρηγορίου τοῦ Νύσσης* (Διδακτορική Διατριβή), Αθήναι 1965.
- Μ ο υ τ σ ο ὐ λ α Ή., *Γρηγόριος Νύσσης = Ή. Δ. Μ ο υ τ σ ο ὐ λ α, Γρηγόριος Νύσσης. Βίος – Συγγράμματα – Διδασκαλία*, Αθήναι 1997.
- Μ π α λ τ ᾶ Δ., «Λογική καὶ ὄντολογία» = Δ. Β. Μ π α λ τ ᾶ, «Λογική καὶ ὄντολογία. Μελέτη στὸν Κατὰ Μανιχαίων λόγο τοῦ Γρηγορίου Νύσσης», *Ἐῶα καὶ Ἑσπέρια* 6(2004-2006), 205-209.
- Μ π ο ὐ κ η Χ., *Η οὐσία τῆς θρησκείας = Χ. Μ π ο ὐ κ η, Η οὐσία τῆς θρησκείας κατὰ τοὺς Καππαδόκας Πατέρας*, Θεσσαλονίκη 1967.
- Μ π ο ὐ κ η Χ., *Η Γλώσσα = Χ. Μ π ο ὐ κ η, Η Γλώσσα τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ὑπὸ τὸ φῶς τῆς φιλοσοφικῆς ἀναλύσεως* (Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν. Θεολογικά Δοκίμια), Θεσσαλονίκη 1970.
- Μ π ο ὐ λ ο β ι τ ς Ε., *Τὸ μυστήριον τῆς ἐν τῇ Ἁγίᾳ Τριάδι διακρίσεως = Ε. Μ π ο ὐ λ ο β ι τ ς, Τὸ μυστήριον τῆς ἐν τῇ Ἁγίᾳ Τριάδι διακρίσεως τῆς θείας οὐσίας καὶ ἐνεργείας κατὰ τὸν ἅγιον Μᾶρκον Ἐφέσου τὸν Εὐγενικόν*, Αθήνησι 1980.
- Μ π ρ α τ σ ι ῶ τ ο υ Π., *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παλαιάν Διαθήκην = Π. Ἰ. Μ π ρ α τ σ ι ῶ τ ο υ, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παλαιάν Διαθήκην, Μετὰ δύο παραρτημάτων περὶ ἀποκρύφων καὶ νεωτέρων μεταφράσεων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, Ἐν Αθήναις 1992.

- Μ π ρ ο ύ σ α λ η Π α γ κ ρ., *Eis tòn bíon tou̅ Mawüséwos* = Π α γ κ ρ.,
Μ π ρ ο ύ σ α λ η, *Eis tòn bíon tou̅ Mawüséwos. Eισαγωγή-Κείμενο-
Μετάφραση-Σχόλια*, Αθήναι 1990.
- M ü h l e n b e r g F., *Die Unendlichkeit Gottes* = F. M ü h l e n b e r g,
*Die Unendlichkeit Gottes bei Gregor von Nyssa. Gregors Kritik am
Gottesbegriff der klassischen Metaphysik*, Göttingen 1966.
- M u s u r i l l o H., *From Glory to Glory* = H. M u s u r i l l o, *From Glory
to Glory. Texts from Gregory of Nyssa's Mystical Writings* (Selected and with
an Introduction by Jean Daniélou), [Scribner's Sons], New York 1961.
- Ν έ λ λ α Π., *Η περί δικαιοσύνης διδασκαλία*, Π. Ν έ λ λ α, *Η περί
δικαιοσύνης διδασκαλία Νικολάου του Καβάσιλα. Συμβολή εις τήν
ὀρθόδοξον σωτηριολογίαν*, Πειραιεύς 1975.
- Ν έ λ λ α Π., *Zōon θεούμενον* = Π. Ν έ λ λ α, *Zōon θεούμενον. Προοπτικές
για μία ὀρθόδοξη κατανόηση του̅ ανθρώπου*, Αθήνα 1979.
- Ν η σ ι ώ τ η Ν., *Προλεγόμενα* = Ν. Α. Ν η σ ι ώ τ η, *Προλεγόμενα εις
τήν θεολογικήν γνωσιολογίαν. Τό ἀκατάληπτον του̅ Θεοῦ καί ἡ
δυνατότης γνώσεως αὐτοῦ*, Αθήναι 1965.
- Ν ι κ η τ α ρ ᾱ Χ., «Ὁ κόσμος» = Χ. Ν ι κ η τ α ρ ᾱ, «Ὁ κόσμος καί οἱ
κόσμοι στή θεολογική σκέψη του̅ ἁγίου Γρηγορίου ἐπισκόπου
Νύσσης», *Κοινωνία* 43 (2000), 135-143.
- Ν ι κ ο λ α ῖ δ η Ν. Ι., *Θέματα Πατερικῆς θεολογίας*, Θεσσαλονίκη 2009.
- N i s s i o t i s N., «L' homme image de Dieu» = N. N i s s i o t i s, «L' homme
image de Dieu et pécheur: L' humanisme contemporain et la *théologie de
la libération*», *ΕΕΘΣΠΑ* 25(1981), 331-360.
- Ξ ε ξ ᾶ κ η Ν., «Ἡ χριστιανική τελειότης» = Ν. Γ. Ξ ε ξ ᾶ κ η, «Ἡ
χριστιανική τελειότης κατά τόν ἅγιον Γρηγόριον Νύσσης», *ΕΠΕΘΧ*
4(1997), 485-520.
- Ξ ι ώ ν η Ν., *Οὐσία καί ἐνέργειες του̅ Θεοῦ* = Ν. Ρ. Ξ ι ώ ν η, *Οὐσία καί
ἐνέργειες του̅ Θεοῦ κατά τόν ἅγιον Γρηγόριον Νύσσης*, Αθήνα 1999.
- Π α π α δ ο π ο ύ λ ο υ Σ., *Πνεῦμα καί Λόγος* = Σ. Π α π α δ ο π ο ύ
λ ο υ, *Γρηγορίου Νύσσης, Πνεῦμα καί Λόγος*, Κατερίνη 1977.
- Π α π α δ ο π ο ύ λ ο υ Σ., «Γρηγόριος Νύσσης», *ΕΕΘΣΠΑ* 26 (1984),
195-234.
- Π α π α δ ο π ο ύ λ ο υ Σ., *Πατρολογία Β'* = Σ. Π α π α δ ο π ο ύ λ ο υ,
Πατρολογία Β'. Ὁ τέταρτος αἰώνας (Ανατολή καί Δύση), Αθήνα 1990.
- Π α π α δ ο π ο ύ λ ο υ Σ., *Πατρολογία Α'*, Αθήνα 1997.

- Π α τ ρ ώ ν ο υ Γ., *Η θέωση* = Γ. Π α τ ρ ώ ν ο υ, *Η θέωση του ανθρώπου υπό τό φῶς τῶν ἐσχατολογικῶν ἀντιλήψεων τῆς Ὁρθόδοξης Θεολογίας*, ἔκδ. Δόμος, Αθήνα 1995².
- P l a s s P., «Transcedent time» = P. P l a s s, «Transcedent time and eternity in Gregory», *VigChr* 34(1980), 180-192.
- Π ρ ι γ κ ι π ᾶ κ η Ε., *Η Θεοτόκος* = Ε. Κ. Π ρ ι γ κ ι π ᾶ κ η, *Η Θεοτόκος καί τό μυστήριον τῆς θείας οἰκονομίας κατά τόν ἅγιον Ἀνδρέα Κρήτης (Διδακτορική Διατριβή)*, Αθήνα 2008.
- R a d u c a V., *ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΙΣ* = V. R a d u c a, *ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΙΣ. La chute et la restauration de l' homme selon saint Grégoire de Nysse*. (Publication partielle de la thèse présentée à la Faculté de Théologie de l' Université de Fribourg), Fribourg 1985.
- Ρ ᾶ ν τ ο β ι τ ς Α., *Τό μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος* = Α. Ρ ᾶ ν τ ο β ι τ ς, *Τό μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος κατά τόν ἅγιον Γρηγόριον Παλαμᾶν*, Θεσσαλονίκη 1973.
- R o b e r t J., «Deux thèmes» = J. R o b e r t, «Sur deux thèmes mystiques de Grégoire de Nysse», *Byz* 36 (1966), 127-143.
- Ρ ω μ α ν ἰ δ ο υ Ἰ. Σ., *Τό προπατορικό ἀμάρτημα*, Αθήνα 1989².
- Σ α β β ᾶ τ ο υ Χ ρ υ σ., *Η θεολογική ὀρολογία* = Χ ρ υ σ. Ν. Σ α β β ᾶ τ ο υ (νῦν Μητροπολίτου Μεσσηνίας), *Η θεολογική ὀρολογία καί προβληματική τῆς Πνευματολογίας Γρηγορίου Β' τοῦ Κυπρίου*, Κατερίνη 1997.
- S c h o e m a n n J., «Gregors von Nyssa» = J. B. S c h o e m a n n, «Gregors von Nyssa theologische Anthropologie als Bildtheologie», *Schol* 18 (1943), 31-53.
- S h e r w o o d P., *Maximus and Origenism* = P. S h e r w o o d, «Maximus and Origenism. Ἀρχή καί τέλος», *Berichte zum XI Intern. Byz. Kongress III*, München 1958.
- S k a l t s a s G., *L' Acte créateur de Dieu* = G. S k a l t s a s, *L' Acte créateur de Dieu chez saint Grégoire de Nysse. Approche théologique* (Mémoire de licence en théologie à l' Université catholique de Louvain), Louvain 1990-1991.
- S k a l t s a s G., *La finalité* = G. S k a l t s a s, *La finalité de l' acte créateur divin chez S. Grégoire de Nysse. Un aspect de la théologie nysséenne en relation avec ses sources Philosophiques présumées*. (Mémoire de D.E.A. en Sciences Religieuses à L' École Pratique des Hautes Études: Section des Sciences Religieuses), Paris 1992.

- Σ κ α λ τ σ ᾶ Γ., «Ο ἄνθρωπος ὡς κάτοπτρον τῶν ἐσχάτων» = Γ. Σ κ α λ τ σ ᾶ, «Ο ἄνθρωπος ὡς κάτοπτρον τῶν ἐσχάτων (κατά τόν ἅγιον Γρηγόριο Νύσσης)», *Σύναξη* 59 (1996), 45-59.
- Σ κ ο υ τ έ ρ η Κ., «Μετεωροπορεῖν» = Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, «Μετεωροπορεῖν καὶ συμμετεωροπορεῖν παρά τῷ ἁγίῳ Γρηγορίῳ Νύσσης», *Θεολογία* 39 (1968), 425-439.
- Σ κ ο υ τ έ ρ η Κ., «Ἡ ἐνότης» = Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, «Ἡ ἐνότης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὡς πραγματική προϋπόθεσις τῆς σωτηρίας (Ἐκ τῆς ἀνθρωπολογίας τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης)», *Θεολογία* 40 (1969), 416-429.
- Σ κ ο υ τ έ ρ η Κ., *Συνέπειαι τῆς πτώσεως* = Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως καὶ λουτρόν παλιγγενεσίας (Ἐκ τῆς ἀνθρωπολογίας τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης)* [Διατριβή ἐπί ὑψηλεσίου], Ἀθήναι 1973.
- Σ κ ο υ τ έ ρ η Κ., «Malum» = Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, «“Malum Privatio est”. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης καὶ ὁ Ψευδο-Διονύσιος διὰ τὴν ὑπαρξιν τοῦ κακοῦ», *ΕΕΘΣΠΑ* 26 (1984), 309-320.
- Σ κ ο υ τ έ ρ η Κ. Β., *Ἱστορία Δογμάτων*, τ.2, Ἀθήνα 2004.
- S p i r a A., «Stabilität und Instabilität» = A. S p i r a, «Stabilität und Instabilität in der Ethik der Griechen. Zum Problem der Grenzenlosigkeit im westlichen Denken», *ZRGG* 36 (1984), 115-130.
- Σ π ο υ ρ λ ά κ ο υ – Ε ὑ τ υ χ ι ά δ ο υ Α., *Ἡ Παναγία Θεοτόκος* = Α. Σ π ο υ ρ λ ά κ ο υ – Ε ὑ τ υ χ ι ά δ ο υ, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος τύπος χριστιανικῆς ἀγιότητος. Συμβολή εἰς τὴν ὀρθόδοξον τοποθέτησιν ἔναντι τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Ἀσπίλου Συλλήψεως καὶ τῶν συναφῶν ταύτη δογμάτων (Διδακτορική Διατριβή)*, Ἀθήναι 1990.
- Σ υ κ ο υ τ ρ ῆ Ἰ., *Συμπόσιον* = Ἰ. Σ υ κ ο υ τ ρ ῆ, *Πλάτωνος Συμπόσιον*, Ἀθήναι 1950².
- Σ ω τ η ρ ο π ο ὄ λ ο υ Χ., *Θέματα ἀσκητικῆς ζωῆς* = Χ. Γ. Σ ω τ η ρ ο π ο ὄ λ ο υ, *Θέματα ἀσκητικῆς ζωῆς εἰς τὰ «Κεφάλαια ἀγάπης» τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*, Ἀθήναι 1993.
- Τ α τ ά κ η Β., *La Contribution* = Β. Τ α τ ά κ η, *La Contribution de la Cappadoce à la pensée chrétienne*, (Collection de l' Institut Français, Centre d' Études d' Asie Mineure 18 [Cappadoce 13]), Athènes 1960.
- Τ α τ ά κ η Β., *Μελετήματα* = Β. Τ α τ ά κ η, *Μελετήματα Χριστιανικῆς Φιλοσοφίας*, Ἀθήναι 1967.
- Τ α τ ά κ η Β., *Ἡ συμβολή τῆς Καππαδοκίας* = Β. Τ α τ ά κ η, *Ἡ συμβολή τῆς Καππαδοκίας στὴν χριστιανικὴ σκέψη*, Ἀθήναι 1989.

- Thunberg L., *Microcosm and Mediator* = L. Thunberg, *Microcosm and Mediator. The Theological Anthropology of Maximus the Confessor*, Lund 1965.
- Τρεμπέλα Π., *Υπόμνημα* = Π. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τὰς Ἐπιστολάς τῆς Καινῆς Διαθήκης*, τ.1, Ἀθῆναι 1956.
- Τρεμπέλα Π., *Δογματική* = Π. Ν. Τρεμπέλα, *Δογματική τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τ.1 καί 2, Ἀθῆναι 1959.
- Τσάμη Δ., «Ἡ περί τοῦ ἀποδέκτου» = Δ. Τσάμη, «Ἡ περί τοῦ ἀποδέκτου τοῦ ἀπολύτρου διδασκαλία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας», *Κληρονομία* 2(1970), 88-111.
- Τσάμη Δ., *Εἰσαγωγή στήν σκέψη τῶν Πατέρων* = Δ. Τσάμη, *Εἰσαγωγή στήν σκέψη τῶν Πατέρων τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1992⁴.
- Vergheese T., *Διάστημα and Διάστασις* = T. P. Vergheese, *Διάστημα and Διάστασις in Gregory of Nyssa. Introduction to a Concept and the Posing of a Problem*, Leiden 1976.
- Völker W., *Fortschritt und Vollendung* = W. Völker, *Fortschritt und Vollendung bei Philo von Alexandria*, Leipzig 1938.
- Völker W., *Maximus Confessor als Meister* = W. Völker, *Maximus Confessor als Meister des geistlichen Lebens*, Wiesbaden 1965.
- Weiswurm A., *The Nature of Human Knowledge* = A. A. Weiswurm, *The Nature of Human Knowledge according to St. Gregory of Nyssa*, Washington 1952.
- Williams N., *The original sin* = N. P. Williams, *The ideas of the fall and original sin. A historical and critical study*, London 1927.
- Wilson – Kastner P., «God's infinity» = P. Wilson – Kastner, «God's infinity and his relationship to creation in the theologies of Gregory of Nyssa and Jonathan Edwards», *Foun* 21(1978), 305-321.
- Wolfsen H., «The identification of ex nihilo» = H. A. Wolfsen, «The identification of ex nihilo with emanation in Gregory of Nyssa», *The Ecumenical World of Orthodox Civilization. Russia and Orthodoxy*, τ.3. Essays in Honor of Georges Florovsky, Paris 1974, 35-42.
- Χρήστου Π., «Τό ἀνθρώπινον πλήρωμα» = Π. Χρήστου, «Τό ἀνθρώπινον πλήρωμα κατά τήν διδασκαλίαν τοῦ Γρηγορίου Νύσσης», *Κληρονομία* 4 (1972), 41-62.
- Zenkowsky B., *Das Bild vom Menschen* = B. Zenkowsky, *Das Bild vom Menschen in der Ostkirche*, Stuttgart 1951.

Ζηζιούλα Ι., «Προσωπεῖον» = Ι. Ζηζιούλα (νῦν Μητροπολίτου Περγάμου), «Ἀπό τό προσωπεῖον εἰς τό πρόσωπον» (Χαριστήρια εἰς τιμήν τοῦ Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος Μελίτωνος), *Ἐποπτεία* 73(1982), 941-960.

Ζηζιούλα Ι., «Τό εἶναι τοῦ Θεοῦ» = Ι. Ζηζιούλα (νῦν Μητροπολίτου Περγάμου), «Τό εἶναι τοῦ Θεοῦ καί τό εἶναι τοῦ ἀνθρώπου», *Σύναξη* 37(1991), 11-36.

•

Κατά τήν σύνταξη τῆς παρούσης ἐργασίας, ἐκτός ἀπό τήν ἀνωτέρω βιβλιογραφία, χρησιμοποιήθηκαν καί τά κάτωθι ἀναγραφόμενα βοηθήματα :

Ἀνδριόπουλου Π., *Ἡ περί ἀμαρτίας καί χάριτος διδασκαλία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, Ἀθήναι 1989.

Barrett C. K., *From First Adam to Last*, London 1962.

Beierwales W., *Plotin. Über Ewigkeit und Zeit (Enneade III 7)*, Frankfurt 1981.

Βουδούρη Κ., *Ψυχή καί Πολιτεία. Ἐρευνα ἐπί τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος*, Ἐν Ἀθήναις 1970.

Bréhier E., *Παγκόσμιος Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας*, Ἀθήναι 1970.

Canévet M., «Saint Grégoire de Nysse», *DSp* 6 (1967), 971-1011.

Cavanos J. P., *St. Gregory of Nyssa on the Origin and Destiny of Soul*. Institut for Byzantine and Modern Greek Studies, Belmont (Mass.) 1956.

Cherniss H. F., «The platonisme of Gregory of Nyssa», *UCPCP* 11 (1930), 1-92.

Coreth E., *Grundfragen des menschlichen Daseins*, Innsbruck 1956.

Corsini E., *Plérôme humain et plérôme cosmique chez Grégoire de Nysse*, Leiden 1971.

Cross R., «Gregory of Nyssa of Universals», *VigChr* 56(2002), 372-410.

Daniélou J., «Les tuniques de peau chez Grégoire de Nysse», *Glaube, Geist. Geschichte*. Festschrift für Ernst Benz zum 60. Geburtstag, Leiden 1967.

Δημητράκοπου Π. Χ., *Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου*, Ἀθήναι 1954.

Δρούλια Ι. Δ., «Πρόσωπον», *ΘΗΕ* 10(1967), 665-671.

Φράντου, Μ., *Ἡθική τοῦ φυσικοῦ κόσμου*, Ἀθήνα 1977.

Φράντου, Μ., *Ἡ περί Θεοῦ Ὁρθόδοξος διδασκαλία*, Ἀθήναι 1985.

- Φ ε ι δ ᾱ Β., «Γρηγόριος Νύσσης», *ΕΠΛΜ* 19 (1985), 248-249.
- Φ ε ι δ ᾱ Β., *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, τ.1, Ἀθήναι 1994².
- G a ĩ t h J., *La conception de la liberté chez Grégoire de Nysse*, Paris 1953.
- Γ ε ω ρ γ ο π ο ὐ λ ο υ – Ν ι κ ο λ α κ ᾶ κ ο υ Ν., *Θέματα φιλοσοφίας*, Ἀθήνα 1985.
- Γ ε ω ρ γ ο ὐ λ η Κ. Δ., *Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας*, τ.1, Ἀθήναι 1975.
- Γ ι α ν ν α ρ ᾱ Χ., *Σχεδιάγραμμα εἰσαγωγῆς στή Φιλοσοφία*, Θεσσαλονίκη 1988².
- H a r l M., «La ‘satiété’ de la contemplation comme motif de la chute des âmes», *StPatr* 8 (1966), 373-405.
- Θ ε ο δ ῶ ρ ο υ Ἀ., «Εἰκόν καί ὁμοιώσις», *ΘΗΕ* 5(1964), 417-419.
- Θ ε ο δ ῶ ρ ο υ Ε. Δ., «Χρόνος, λειτουργικός», *ΘΗΕ* 12(1968), 383-384.
- Θ ε ο δ ῶ ρ ο υ Ε. Δ., «Τό σταθερό καί μεταβλητό στήν Ὁρθόδοξη Λατρεία», *Θεολογία* 70 (1999), 7-55.
- I v a n k a E. von, *Plato Christianus*, Einsiedeln 1964.
- Ἰ ω α ν ν ῖ δ η Ν. Χ., «Οἱ φίλοι καί οἱ συνεργάτες τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ», *Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς στήν ἱστορία καί τό παρόν*, Ἅγιον Ὄρος 2000, 543-572.
- Ἰ ω α ν ν ῖ δ ο υ Β., *Ὁ Μυστικισμός τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, Ἀθήναι 1958².
- J a e g e r W., *Early Christianity and Greek Paideia*, Cambridge 1961.
- J ü n g e l E., *Tod*, Stuttgart 1971.
- Κ α λ ο γ ῆ ρ ο υ Ἰ., *Ἱστορία τῶν Δογμάτων*, τ.1, Θεσσαλονίκη 1985.
- Κ α ρ α β ῖ δ ο π ο ὐ λ ο υ Ἰ., *Ἡ ἁμαρτία κατά τόν Ἀπόστολον Παῦλον*, Θεσσαλονίκη 1968.
- Κ α ρ ᾶ μ π ε λ ι α Μ., «Ἡ ἔννοια τῆς δημιουργίας στό Γρηγόριο Νύσσης», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 75 (1992), 833-846.
- Κ ε λ ε σ ῖ δ ο υ – Γ α λ α ν ο ὦ Ἀ., *Ἡ ἔννοια τῆς σωτηρίας στήν πλατωνική πολιτική φιλοσοφία*, Ἀθήναι 1982.
- Κ ο ρ ν α ρ ᾶ κ η Ἰ. Κ., «Ἐρως», *ΘΗΕ* 5 (1964), 893-897.
- Κ ω ν σ τ α ν τ ῖ ν ο υ Ε., «Γρηγόριος Νύσσης», *ΘΗΕ* 4 (1964), 765.
- L e y s R., «La théologie spirituelle de Grégoire de Nysse», *StPatr* 2 (1957), 495-511.

- Λ ι ά κ ο υ ρ α Κ. Η., *Κυρίλλου Αλεξανδρείας κατά τῶν Νεστορίου δυσφημιῶν. Ἡ Χριστολογικὴ διδασκαλία τοῦ Κυρίλλου Αλεξανδρείας σέ ἀντιπαράθεση πρὸς τὴ Νεστοριανικὴ κακοδοξία*, Ἀθήνα 2001.
- L o s s k y V., *Κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ*, Θεσσαλονίκη 1974.
- M a l e v e z L., «L'église dans le Christ. Étude de théologie historique et théorique», *RSR* 25 (1935), 257-291. 418-440.
- Μ α ρ τ ζ έ λ ο υ Γ. Δ., *Ὁρθόδοξο δόγμα καὶ θεολογικὸς προβληματισμὸς Β'*, Θεσσαλονίκη 2000.
- Μ α τ σ ο ύ κ α Ν., *Γένεσις καὶ οὐσία τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος*, Θεσσαλονίκη 1969.
- Μ α τ σ ο ύ κ α Ν., «Γνῶσις καὶ ἀγνωσία τοῦ Θεοῦ», *Κληρονομία* 2 (1970), 53-87.
- Μ α τ σ ο ύ κ α Ν., «Ἡ ἐκκλησιολογία ἐξ ἐπόψεως τοῦ Τριαδικοῦ δόγματος», *ΕΕΘΣΠΘ* 17(1972), 113-211.
- Μ α τ σ ο ύ κ α Ν., *Τὸ πρόβλημα τοῦ κακοῦ*, Θεσσαλονίκη 1986².
- Μ α τ σ ο ύ κ α Ν., *Ἐπιστήμη, φιλοσοφία καὶ θεολογία στὴν Ἑξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου*, Θεσσαλονίκη 1990².
- Μ ε τ α λ λ η ν ο ὦ Γ., «Πελάγιος», *ΘΗΕ* 10(1966), 255-258.
- M i q u e l P. «Parrhésia», *Dsp* 12¹ (1983), 260-264.
- Μ π ι τ σ ά κ η Ἀ. Ε., «Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς κατὰ τὸν Πλάτωνα», *Θεολογία* 66 (1995), 150-170.
- Μ π ρ α τ σ ι ώ τ ο υ Π. Ἰ., «Ἡ γυνή ἐν τῇ Βίβλῳ», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* 22(1923), 260-481.
- Μ π ρ α τ σ ι ώ τ ο υ Π. Ἰ., «Ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ», *ΕΕΘΣΠΑ* 10(1954-1955), 83-98.
- Ν έ λ λ α Π., «Ἡ θεολογία τοῦ κατ' εἰκόνα», *Κληρονομία* 2 (1970), 293-320.
- Ν ι ά ρ χ ο υ Κ. Γ., *Εἰσαγωγικά μαθήματα στή Φιλοσοφία*, Ἀθήνα 1986.
- N y g r e n A., *Eros und Agape. Gestaltwandlungen der christlichen Liebe*, 2. Teil (Studien des apologetischen Seminars 39), Gütersloh 1937.
- Ξ ε ξ ά κ η Ν. Γ., *Ὁρθόδοξος Δογματική*, τ.1-3, Ἀθῆναι 2006.
- Ὁ ρ φ α ν ο ὦ Μ., *Ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἰς τὴν Τριαδολογίαν τοῦ Μ. Βασιλείου*, Ἀθῆναι 1976.
- Ὁ ρ φ α ν ο ὦ Μ., *Κωνσταντίνου Μελιτηνιώτου Λόγοι ἀντιρρητικοί δύο*, Ἀθῆναι 1986.

- O t i s B., «Cappadocian Thought as a Coherent System», *DOP* 12 (1958), 95-124.
- O t i s B., «Gregory of Nyssa and the Cappadocian Conception of Time», *StPatr* 14(1976), 327-357.
- Π α π α π έ τ ρ ο υ Κ. Ε., «Προπατορικών ἀμάρτημα», *ΘΗΕ* 10(1967), 636-640.
- Π α π α π έ τ ρ ο υ Κ. Ε., *Ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ καί ἡ γνῶσις αὐτοῦ*, Ἀθῆναι 1969.
- R a h n e r K., «Le début d' une doctrine de cinq sens spirituels chez Origène», *RAM*12 (1932), 113-140.
- Ρ α ν τ ο σ ά β λ ι ε β ι τ ς Ἀ. *Τό μυστήριον τῆς σωτηρίας κατά τόν ἅγιον Μάξιμον τόν Ὁμολογητήν*, Ἀθῆναι 1975.
- R o b i n L., *La théorie platonicienne de l' amour*, Paris 1908.
- R o n d e t H., *Le péché originel dans la tradition patristique et théologique*, Paris 1967.
- Σ α β β ά τ ο υ Χ ρ υ σ. Ν. (νῦν Μητροπολίτου Μεσσηνίας), «Ἀναφορές κατά τόν ΙΓ' αἰώνα στό Βυζάντιο γιά ἀλλοιώσεις ἔργων καί χωρίων τοῦ ἀγίου Γρηγορίου Νύσσης», *Θεολογία* 66(1995), 112-123.
- S e e m a n n M. «Die Engel», *MyS* 2(1967), 914-991.
- Σ ι ώ τ ο υ Μ., *Ἱστορία καί Ἀποκάλυψις κατά τήν ἐπιστήμην τῆς Καινῆς Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη 1953.
- T e s t a E., *Il peccato di Adamo nella Patristica*, Gerusalemme 1970.
- T z a m a l i k o s P., *The concept of time in Origen*, Frankfurt (P. Lang) 1992.
- V i v e s J., «El pecado original en San Gregorio de Nisa», *EE* 45 (1970), 203-235.
- V ö l k e r W., *Gregor von Nyssa als Mystiker*, Wiesbaden 1955.
- V ö l k e r W., «Zur Gotteslehre Gregors von Nyssa», *VigChr* 9(1959), 103-128.
- W a l k e r W., *A History of Christian Church*, New York 1937.
- W i n k l h o f e r A., *Die Welt der Engel*, Weilheim/Oberbayern.
- W o l f f H. W., *Anthropologie des Alten Testaments*, München 1973.
- Χ α σ τ ο ύ π η Ἀ. Π., *Εἰσαγωγή εἰς τήν Παλαιάν Διαθήκην*, Ἐν Ἀθήναις 1986.
- Χ ρ ή σ τ ο υ Π., *Τό μυστήριον τοῦ Θεοῦ*, Θεσσαλονίκη 1983.

Χ ρ ή σ τ ο υ Π., *Ελληνική Πατρολογία*, τ.2, Θεσσαλονίκη 1978· τ.3, Θεσσαλονίκη 1987· τ.4, Θεσσαλονίκη 1989.

Z e m p P., *Die Grundlagen heilsgeschichtlichen Denkens bei Gregor von Nyssa*, München 1970.

Γ'. ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΕΣ – ΛΕΞΙΚΑ

Geerard M., *Clavis Patrum Graecorum*, τ.2, Brepols-Turnhout 1974.

Lidell H.- Scott R., *Μέγα λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, τ.1-4, Ἐν Ἀθήναις 1901-1906.

Mann F.von, *Lexicon Gregorianum, Wörterbuch zu den Schriften Gregors von Nyssa*, Band I, ἀβαρής-ἄωρος. Bearbeitet von Friedhelm Mann, Brill, Leiden-Boston-Köln 1999. Band II, βαβαί-δορυφορία. Bearbeitet von Friedhelm Mann, Brill, Leiden-Boston-Köln 2000. Band III, ἕαρ-ἕωσφόρος. Bearbeitet von Friedhelm Mann, Brill, Leiden-Boston-Köln 2001.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τό ζήτημα τοῦ ἐρμηνευτικοῦ προσδιορισμοῦ τῆς φύσεως τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, καθὼς καί τῶν σοβαρῶν καί ὀδυνηρῶν συνεπειῶν πού ἀναδείχθηκαν ἀπό αὐτό γιά τόν ἄνθρωπο, ἀπετέλεσε, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του, καί ὅπως ἦταν ἐπόμενο, ἀντικείμενο ἰδιαίτερης καί ἐπισταμένης θεολογικῆς ἐνασχολήσεως καί ἐπεξεργασίας ἐκ μέρους τοῦ Γρηγορίου Νύσσης.

Ἡ διαπίστωση τῆς τραγικότητος τῆς καταστάσεως στήν ὁποία περιῆλθε ὁ ἄνθρωπος μέ τήν διά τῆς παρακοῆς πτώση αὐτοῦ, καί ἡ ὁποία συνίσταται στήν ἀπομάκρυνση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν Θεό καί στήν ταλαιπωρούμενη ἀπό τό κακό, τήν ἁμαρτία, τά πάθη, τήν φθορά καί τόν θάνατο ζωῆ του, κατά σαφῆ ἀντιδιαστολή καί ἀναντιστοιχία πρὸς τήν ἀποτύπωση τῆς βιωθείσης ἀπό τόν «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δημιουργηθέντα ἄνθρωπο πρώτης μακαριότητάς του¹, ὥθησε τόν Γρηγόριο νά ἐπιδείξει κατά τήν ἔκθεση τῆς θεολογικῆς διδασκαλίας του ἰδιαίτερο πρᾶγματι ἐνδιαφέρον γιά τήν ἐρμηνευτική θεώρηση καί ἀποτύπωση τόσο τῆς φύσεως τοῦ διαπραχθέντος προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, ὅσο καί τῶν ὀλεθρίων γιά τόν ἄνθρωπο ἐπιπτώσεων πού προέκυψαν ἀπό αὐτό, καθὼς καί γιά τήν συνακόλουθη ἀνάδειξη τῆς διδασκαλίας περὶ τοῦ προαιώνιου μυστηρίου τῆς κατά σάρκα «οἰκονομίας» τοῦ Θεοῦ Λόγου, ὡς σωτηριώδους «συγκαταβάσεως» αὐτοῦ πρὸς τήν ἀσθενήσασα καί ἀχρειωθεῖσα διά τῆς παρακοῆς φύση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἐπιτέλεση τῆς

¹ Σχετικῶς μέ τήν ἀποτυπωθεῖσα αὐτῇ ἀντίληψη ἐκ μέρους τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, βλ., ἐνδεικτικῶς, *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 105,24-106,7 (=PG 44, 1228AB): «εἰ δὴ ταῦτα ἐν ἡμῖν ἦν, πῶς οὖν ἔστι διὰ συγκρίσεως ἀντιπαραθεωροῦντα τῇ τότε μακαριότητι τὴν παροῦσαν νῦν ἀθλιότητα μὴ ἐπιστενάζειν τῇ συμφορᾷ; τὸ ὑψηλὸν τεταπείνεται, τὸ κατ' εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου γενόμενον ἀπεγεώθη, τὸ βασιλεύειν τεταγμένον κατεδουλώθη, τὸ εἰς ἀθανασίαν κτισθὲν κατεφθάρη θανάτῳ, τὸ ἐν τρυφῇ τοῦ παραδείσου διάγον εἰς τὸ νοσῶδες καὶ ἐπίπονον τοῦτο μετωκίσθη χωρίον, τὸ τῇ ἀπαθείᾳ σύντροφον τὸν ἐμπαθῆ καὶ ἐπίκηρον ἀνηλλάξατο βίον, τὸ ἀδέσποτόν τε καὶ αὐτεξούσιον νῦν ὑπὸ τοιούτων καὶ τοσούτων κακῶν κυριεύεται ὡς μηδὲ ῥάδιον εἶναι τοὺς τυράννους ἡμῶν ἀπαριθμήσασθαι». *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 181A: «ἀλλ' ὁ μὲν περὶ τούτων λόγος ἀφείσθω, πρὸς δὲ τὸ προκείμενον ἐπιστρεπτέον τὴν ζήτησιν· πῶς καὶ τὸ θεῖον μακάριον, καὶ ἑλεεινὸν τὸ ἀνθρώπινον, καὶ ὅμοιον ἐκείνῳ τοῦτο παρὰ τῆς Γραφῆς ὀνομάζεται. Οὐκοῦν ἐξεταστέον μετ' ἀκριβείας τὰ ρήματα. Εὐρήσομεν γὰρ, ὅτι ἕτερον μὲν τι τὸ κατ' εἰκόνα γενόμενον, ἕτερον δὲ τὸ νῦν ἐν ταλαιπωρίᾳ δεικνύμενον».

ἐπαναφορᾶς του στήν κοινωνία του μέ τον Τριαδικό Θεό και τῆς ἐπαναποκτήσεως τῆς πρώτης μακαριότητάς του.

Ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης ἐντάσσει στήν διατυπωμένη θεολογική διδασκαλία του, τῆς ὁποίας κεντρικό σημεῖο συνιστοῦν ὁμολογουμένως οἱ ἐκτιθέμενες ἀπόψεις του περί τῆς κατά σάρκα «οἰκονομίας» τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου, τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ², τήν λεπτομερῆ διερεύνηση καί ἔκθεση τῶν προσδιοριστικῶν στοιχείων τόσο τῆς «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δημιουργηθείσης φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὅσο καί τῆς φύσεως τοῦ διαπραχθέντος προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, καθώς ἐπίσης καί τῶν ὀδυνηρῶν γιά τόν ἄνθρωπο συνεπειῶν πού ἀπέρρευσαν ἀπό αὐτό, οἱ ὁποῖες διέπουν καί χαρακτηρίζουν τήν μεταπτωτική φύση τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Ἀπό τήν ὄλη θεώρηση τῆς ἀποτυπωμένης στό συγγραφικό ἔργο τοῦ ἱεροῦ πατρός θεολογικῆς του διδασκαλίας καθίσταται κατά σαφή τρόπο ἀντιληπτό ὅτι ὁ Γρηγόριος ἐπιδεικνύει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά τήν ἐπισήμανση καί ἀνάδειξη τῶν ἀπορρεόντων ἀπό τήν «ἀρχαίαν» παράβαση ὀλεθρίων ἐπακολούθων, τῶν ὁποίων τήν ἐμπειρία ὁ μεταπτωτικός ἄνθρωπος βιώνει ἀπό τῆς πτώσεως του συνεχῶς.

Ἐπιλαμβανόμενος ὁ Γρηγόριος τῆς διερευνήσεως καί τῆς καταγραφῆς τῆς ὑπάρξεως τῆς δυνατότητας ἐπαναποκτήσεως ἀπό τόν πεπτωκότα ἄνθρωπο τῆς ἀπολεσθείσης κληρονομίας τῶν θείων ἀγαθῶν καί δωρεῶν καί τῆς πρώτης μακαριότητάς του, τονίζει μέ ἰδιαίτερη ἔμφαση στήν ἐνδιαφέρουσα σχετική διδασκαλία του ὅτι ἡ ἐπαναπόκτηση αὐτή κατέστη δυνατή ἀποκλειστικῶς διά τοῦ ἐπιτελεσθέντος ἔργου τῆς

² Ἀπό τό πλῆθος τῶν μαρτυριῶν τῶν συγγραμμάτων τοῦ Γρηγορίου πού ἀναδεικνύουν τό μυστήριο τῆς κατά σάρκα «οἰκονομίας» τοῦ Λόγου ὡς τό κεντρικό σημεῖο τῆς διατυπωμένης θεολογικῆς διδασκαλίας τοῦ ἱεροῦ πατρός, δεδομένου ὅτι τό γεγονός τῆς διά σαρκός «ἐπιδημίας» τοῦ Λόγου συνιστᾶ τό θεμέλιο τῆς χριστιανικῆς πίστεως καί διδασκαλίας, βλ., ἐνδεικτικῶς, *Ἐξήγησις τοῦ ὁσματος τῶν ὁσμάτων*, Λόγος 13, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 380,15-381,7 (=PG 44, 1045CD). *Ὅπ.π.*, 384,14-18 (=PG 44, 1049B). *Ὅπ.π.*, 390,21-391,6 (=PG 44, 1056AB). *Ὅπ.π.*, Λόγος 7, 236, 4-12 (=PG 44, 933C). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 56,5-8 (=PG 44, 469D-472A). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 7, P.Alexander, GNO, τ.5, 408,18-409,7 (=PG 44, 725D-728A). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 2, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 20,21-25 (=PG 44, 1137AB). *Εἰς τὸ, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱός*, J.K.Downing, GNO, τ.3,2, 18,18-23 (=PG 44, 1317AB). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 132, 24-25 (=PG 45, 1125C). *Περὶ τελειότητος*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 197,19-198,4 (=PG 46, 272D-273A). Βλ., ἐπίσης, Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, *Ἱστορία Δογμάτων*, τ.2, 459. Ἡ. Δ. Μ ο υ τ σ ο ὑ λ α, *Γρηγόριος Νύσσης*, 408.

κατά σάρκα «οικονομίας» τοῦ Λόγου, πού τυγχάνει στήν διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ πατρός τό κεντρικό καί θεμελιῶδες σημείο καί στοιχεῖο τῆς σωτηρίας καί τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι, τό διά τῆς παρακοῆς συντελεσθέν προπατορικό ἀμάρτημα καί οἱ ἀναδειχθεῖσες ἀπό αὐτό ἐπαχθεῖς καί ὀδυνηρές συνέπειες γιά τόν ἄνθρωπο συνιστοῦν κατά τόν Γρηγόριο προϋπόθεση ὀρθῆς θεολογικῆς κατανοήσεως καί ἀποτυπώσεως τῆς βιούμενης ἀπό τό ἀνθρώπινο γένος μεταπτωτικῆς του καταστάσεως, καθώς καί τῆς ἐπανόδου του στήν προπτωτική του κατάσταση μέσῳ τῆς διά σαρκός «ἐπιδημίας» τοῦ Λόγου. Καί τοῦτο, διότι κατά τόν Γρηγόριο ἡ ὀρθή κατανόηση τῶν ἐκφερομένων θεολογικῶν ἐρμηνευτικῶν ἀντιλήψεων, ὑπό τήν ἔννοια τῆς ὀρθῆς θεολογικῆς ἀποτυπώσεως τοῦ νοήματος τῶν διατυπωμένων ἀπόψεων καί ἐκφράσεων, συντελεῖ στήν κατανόηση τῆς δι' αὐτῶν ἐκφραζόμενης ἔννοιας τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου³, ἡ ὁποία συνιστᾷ καί τήν πραγμάτωση τῆς κοινωνίας τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου μέ τόν δημιουργήσαντα αὐτόν Τριαδικό Θεό.

³ Περί τῆς ἐκφραζόμενης αὐτῆς ἀντιλήψεως τοῦ Γρηγορίου βλ., ἐνδεικτικῶς, *Εἰς τὰς ἐπιγραφάς τῶν Ψαλμῶν*, J. Mc Donough, GNO, τ.5, 119,20-120,4 (=PG 44, 545D-548A). *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H. Musurillo, GNO, τ.7,1, 88,5-12 (=PG 44, 377C). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 40,1-41,6 (=PG 44, 1157C-1160A). *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 102,10-103,4 (=PG 45, 329BC). *Ὅπ.π.*, 111,4-16 (=PG 45, 340AB). *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Εὐνομίον ἔκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 314,9-17 (=PG 45, 468D-469A). Περί τῆς ἰδιαίτερης θεολογικῆς σημασίας τοῦ ὀρθῶς κατανοούμενου καί ἀποτυπούμενου νοήματος τῶν διατυπωμένων θεολογικῶν ἀπόψεων, πού ὀδηγεῖ στήν ἐκφραση τῆς σώζουσας ὀρθῆς πίστεως, βλ., ἐπίσης, Ἀ θ α ν α σ ἰ ο υ, *Κατὰ Ἀρειανῶν*, Λόγος 2, M. Tetz, *Athanasius Werke*, τ.1, I, 179,4-14 (=PG 26, 152C). Γ ρ η γ ο ρ ῖ ο υ Θ ε ο λ ὄ γ ο υ, *Εἰς τὰ ἅγια Φῶτα*, Λόγος 39, Cl. Moreschini, SC, τ.358, 170,15-172,17 (=PG 36, 345C). Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Εἰς τὸν Μ. Βασίλειον Ἐπιτάφιος*, Λόγος 43, PG 36, 588C. Ἰ ω ἄ ν ν ο υ Χ ρ υ σ ο σ τ ὀ μ ο υ, *Ὁμιλῖαι εἰς τὴν Γένεσιν*, Λόγος 14, PG 53, 106. Πρὸ βλ., σχετικῶς, καί Χ ρ υ σ. Ν. Σ α β β ἄ τ ο υ (νῦν Μητροπολίτου Μεσσηνίας), *Ἡ θεολογικὴ ὀρολογία*, 54-55. Σ. Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ, *Πατρολογία Α'*, 41-42. Ἰ. Ζ η ζ ι ο ὕ λ α (νῦν Μητροπολίτου Περγάμου), «Τό εἶναι τοῦ Θεοῦ», *Σύναξη* 37(1991), 29-30. Ἐνδιαφέρον, ἐπίσης, παρουσιάζει ἡ ἐρμηνευτικὴ ἐπισήμανση τοῦ Ἰωσήφ Βρυεννίου περὶ τῆς ἄρρηκτης καί ὀργανικῆς συνδέσεως τοῦ μυστηρίου τῆς θείας «οικονομίας» τόσο μέ τὴν διδασκαλία περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος ὅσο καί μέ τό γεγονός τῆς «ἐκ μὴ ὄντων παρὰ Θεοῦ εἰς τὸ εἶναι παραγωγῆς» τῶν κτιστῶν ὄντων (βλ., σχετικῶς, Ν. Χ. Ἰ ω ἄ ν ν ἰ δ η, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, 263-264).

Άφορμή τῆς ἐνασχολήσεώς μας μέ τήν διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου Νύσσης περί τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος καί τῶν συνεπειῶν αὐτοῦ ἔδωσε ἡ κατανόηση τῆς σπουδαιότητος τήν ὁποία ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης ἀποδίδει στήν θεματική αὐτή ἐνότητα τῆς ἀνθρωπολογικῆς του διδασκαλίας καί ἡ ἀντίληψη τῆς ἰδιαίτερης ἐπιμέλειας μέ τήν ὁποία αὐτός ἐκθέτει τήν σχετική διδασκαλία του. Ἡ ἔκθεση αὐτῆς τῆς διδασκαλίας ἀπό τόν Γρηγόριο, ἡ ὁποία ἐπιτελεῖται κατά τρόπον προσιδιάζοντα στήν ἐρμηνευτική μεθοδολογία καί ἐπεξεργασία τοῦ ἱεροῦ πατρός, συνιστᾷ μία ἀναλυτική καί ἐπισταμένη ἐρμηνεία καί ἀποτύπωση τῆς δογματικῆς διδασκαλίας περί τῆς διά τῆς παρακοῆς συντελεσθείσης πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς διά τοῦ ἔργου τῆς θείας «οἰκονομίας» πραγματωθείσης ἀνορθώσεως αὐτοῦ καί ἐπαναφορᾶς του στήν σχέση κοινωνίας του μέ τόν Τριαδικό Θεό, πού λαμβάνει χώρα ἐντός τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας τόν σωτηριώδη χαρακτήρα ἐξαίρει συνεχῶς ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης⁴. Ἡ κεφαλαιώδης, ἐξ ἄλλου, θεολογική σημασία πού ἀποδίδεται ἀπό τόν Γρηγόριο ἀφ' ἑνός μέν στήν ἀνάδειξη τῶν ἐπιπτώσεων, πού προέκυψαν ἀπό τό γεγονός ὅτι ἐνέδωσε ὁ πρῶτος ἀνθρώπος στόν ἐκ μέρους τοῦ διαβόλου προβληθέντα πειρασμό καί στήν παρακίνησή του σέ παρακοή τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἑτέρου δέ στήν ἀνάδειξη τῆς δυνατότητας ἄρσεως τῶν ἐν λόγῳ συνεπειῶν κατά τρόπον μοναδικό διά τοῦ ἔργου τῆς κατά σάρκα «οἰκονομίας» τοῦ Λόγου μέ τήν πρόσληψη ἀπό αὐτόν τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, ἐμφαίνεται ἐπίσης ἀπό τό γεγονός ὅτι ἡ διδασκαλία

⁴ Γιά τήν ἀνάδειξη ἀπό τόν Γρηγόριο τοῦ θεμελιώδους χαρακτήρα τῆς περί τῆς Ἐκκλησίας διδασκαλίας καί γιά τήν θεώρηση αὐτῆς ὡς βάσεως τῆς γενικότερης θεολογικῆς σκέψεως καί διδασκαλίας αὐτοῦ, βλ., ἐνδεικτικῶς, *Ἐξήγησις τοῦ ὀσματος τῶν ὀσμάτων*, Λόγος 7, H. Langerbeck, *GNO*, τ.6, 216,3-17 (=PG 44, 917BC). Ὅπ.π., Λόγος13, 381,16-382,6 (=PG 44, 1048A). *Εἰς τὸ, τότε καί αὐτὸς ὁ Υἱὸς*, J.K.Downing, *GNO*, τ.3,2, 19,21-20,3 (=PG 44, 1317CD), ὅπου ἐξαίρεται ἡ ἀλήθεια τῆς θεωρήσεως τῆς Ἐκκλησίας ὡς σώματος Χριστοῦ, κατά τήν Παύλειο θεολογία (=Κολοσ. 1,23, Α΄Κορ. 12,27, Ἐφεσ. 4,15-16). Βλ., ἐπίσης, ὅπ.π., 23,11-14 (=PG 44, 1321B). Περὶ δέ τῶν πιστῶν, ὡς τεταγμένων στήν ζωὴ καί στήν λειτουργία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος μελῶν, ὑπὸ τήν ἐρμηνευτική παράσταση τῆς εἰκόνας, τῆς χρησιμότητος καί τῆς λειτουργίας καθενός ἀπὸ τὰ μέρη τοῦ ἀνθρώπινου σώματος, βλ., ἐνδεικτικῶς, *Ἐξήγησις τοῦ ὀσματος τῶν ὀσμάτων*, Λόγος 7, H. Langerbeck, *GNO*, τ.6, 216,17-221,21 (=PG 44, 917D-920D). Ὅπ.π., Λόγος15, 451,4-453,4 (=PG 44, 1104B-1105A). Ὅπ.π., 454,5-13 (=PG 44, 1105C). Ὅπ.π., Λόγος 7, 228,4-229,20 (=PG 44, 928B-929A). Ὅπ.π., 234,11-236,4 237,12-238,12 241,16-242,13 (=PG 44, 932D-933C. 936AC. 937C-940A).

του αυτή, χωρίς να εύρισκεται αποκλειστικῶς σέ συγκεκριμένη πραγματεία τοῦ ἱεροῦ πατροῦ, ἐκτίθεται σέ ὄλο τό συγγραφικό του ἔργο.

Ἐνδείκνυται νά σημειωθεῖ ὅτι γενικά σημεῖα περί τῶν συνθηκῶν διαπράξεως τῆς παρακοῆς πρός τόν Θεό, καθῶς καί περί τῆς φύσεως τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος καί περί τῶν συνεπειῶν αὐτοῦ γιά τόν ἄνθρωπο ἔχουν διατυπωθεῖ στήν πρό τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ἀποτυπωμένη θεολογική γραμματεία ἀπό τόν Θεόφιλο Ἀντιοχείας, τόν Εἰρηναῖο Λυῶνος, τόν Ὡριγένη, τόν Μ. Ἀθανάσιο, τόν Μ. Βασίλειο καί τόν Γρηγόριο τόν Θεολόγο. Συγκεκριμένως, κατά τόν Θεόφιλο Ἀντιοχείας, ἀρχικῶς, ἐπειδή ὁ Θεός ἔπλασε τόν ἄνθρωπο κατά τρόπον ὥστε νά εἶναι ἐξ ἴσου «δεκτικός» τῶν καταστάσεων τόσο τῆς ἀθανασίας ὅσο καί τῆς θνητότητας⁵ ἀναλόγως πρός τήν στροφή τῆς προαιρέσεώς του⁶, ἡ δοθεῖσα στούς προπάτορες ἀπό τόν Θεό ἐντολή συνιστοῦσε γι' αὐτούς «ἀφορμὴν προκοπῆς», ἡ ὁποία ἀποσκοποῦσε στήν «αὔξησιν» καί τήν «τελείωσιν» τοῦ ἀνθρώπου, προκειμένου αὐτός, διά τῆς ἀποκτήσεως τοῦ θείου χαρακτηριστικοῦ γνωρίσματος τῆς «ἀϊδιότητος», νά ἀναδειχθεῖ «θεός»⁷. Ἡ αἰτία, συνεπῶς, τῆς ἐπιδόσεως ἀπό τόν Θεό στόν ἄνθρωπο τῆς ἐντολῆς τῆς μή βρώσεως τοῦ καρποῦ τοῦ «ξύλου τῆς γνώσεως» ἀποδίδεται κατά τόν Θεόφιλο στήν ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπου «τήν γνῶσιν κατ' ἀξίαν χωρεῖν», δηλαδή στήν κατάσταση τῆς πνευματικῆς νηπιότητάς του⁸. Ἡ

⁵ Βλ. Θεοφίλου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Ἀντόλυκον*, 2,24, G. Bardy, SC, τ.20, 158 (=PG 6,1089D-1092A): «μέσος γὰρ ὁ ἄνθρωπος ἐγεγόνει, οὔτε θνητὸς ὀλοσχερῶς οὔτε ἀθάνατος τὸ καθόλου, δεκτικὸς δὲ ἐκατέρων· οὕτω καὶ τὸ χωρίον ὁ παράδεισος, ὡς πρὸς καλλονὴν, μέσος τοῦ κόσμου καὶ τοῦ οὐρανοῦ γεγένηται».

⁶ Βλ. Θεοφίλου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Ἀντόλυκον*, 2,27, G. Bardy, SC, τ.20, 164 (=PG 6,1096A): «ἐλεύθερον γὰρ καὶ αὐτεξούσιον ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον».

⁷ Βλ. Θεοφίλου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Ἀντόλυκον*, 2,24, G. Bardy, SC, τ.20, 158 (=PG 6,1089CD. 1092A): «μετέθηκε δὲ αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐκ τῆς γῆς, ἐξ ἧς ἐγεγόνει, εἰς τὸν παράδεισον, διδοὺς αὐτῷ ἀφορμὴν προκοπῆς, ὅπως αὐξάνων καὶ τέλειος γενόμενος, ἔτι δὲ καὶ θεὸς ἀναδειχθεῖς, οὕτω καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβῆ ... ἔχων ἀϊδιότητα. Τὸ δὲ εἰπεῖν 'ἐργάζεσθαι' οὐκ ἄλλην τινὰ ἐργασίαν δηλοῖ ἀλλ' ἢ τὸ φυλάσσειν τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ». Ὁπ.π., 2,27, 164 (=PG 6, 1093B-1096A).

⁸ Βλ. Θεοφίλου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Ἀντόλυκον*, 2,25, G. Bardy, SC, τ.20, 160 (=PG 6, 1092A): «τῇ δὲ οὐσῃ ἡλικίᾳ ὅδε Ἀδὰμ ἔτι νήπιος ἦν· διὸ οὐπω ἠδύνατο τὴν γνῶσιν κατ' ἀξίαν χωρεῖν». Πρβλ. καὶ Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, *Προτρεπτικὸς πρὸς Ἑλληνας*, PG 8, 228C: «Ὁ πρῶτος(=ἄνθρωπος) ὅτε ἐν παραδείσῳ ἔπαιζε λελυμένος, ἔτι

πνευματική του δέ αύξηση και ένηλικίωση θά καθίστατο κατά τόν Θεόφιλο Αντιοχείας δυνατή και θά έπραγματοποιεΐτο διά τής πνευματικής άσκήσεως τής δοκιμασίας τής τηρήσεως τής άπαγορευτικής έντολής⁹. Έτσι, πρόξενος και ύπαίτιος τής κυριαρχίας επί του γένους τών ανθρώπων τής καταστάσεως τής φθοράς και του θανάτου δέν θεωρεΐται από τόν Θεόφιλο Αντιοχείας ό «καλός» καρπός του «ξύλου τής γνώσεως» αλλά ή διά τής διαπράξεως από τόν άνθρωπο τής παρακοής τής θείας έντολής άποτυχία του νά γίνει «τέλειος», κατά τήν όποία αυτός κατέστη «αΐτιος του θανάτου αυτού»¹⁰. Πρέπει, βεβαίως, νά τονισθει στό σημείο αυτό ότι άναδεικνύεται στην διατυπωμένη αυτή διδασκαλία του Θεοφίλου Αντιοχείας ζήτημα έρμηνευτικής αιτιολογήσεως και κατανοήσεως τής άποδόσεως τής διά τής παρακοής πτώσεως του ανθρώπου στην έσφαλμένη χρήση του δοθέντος σέ αυτόν «αυτεξουσίου»· και τουτο, διότι στην κατάσταση τής νηπιότητας, στην όποία εύρισκόταν ό Αδάμ κατά τήν διαβίωσή του στόν παραδείσιο χώρο, δέν ήταν προφανώς δυνατόν νά νοηθει άσκηση και χρήση έκ μέρους του του «αυτεξουσίου»¹¹.

Η άπόδοση του χαρακτηρισμού του «νηπίου» στόν προπάτορα Αδάμ άπαντά επίσης στην διδασκαλία του Ειρηναίου Λυώνος, από τόν όποιο ό όρος αυτός χρησιμοποιεΐται, προκειμένου νά άποδοθει λεκτικώς και νά έκφρασθει ή θεολογική του άποψη περί τής έννοιας τής προκοπής και τής αυξήσεως, πού χαρακτηρίζει έξ άλλου όλη τήν θεολογία του¹².

παιδίον ήν του Θεου». Βλ., επίσης, Πρβλ. και C I. M o r e s c h i n i, «Grégoire de Nazianze Discours 38-41. Introduction», SC, τ.358, 46-47.

⁹ Βλ. Θεοφίλου Αντιοχείας, *Πρός Αυτόλυκον*, 2,25, G. Bardy, SC, τ.20, 160-162 (=PG 6, 1092BC): «καθάπερ γάρ τή ήλικία τις προς τάξιν αυξει, ούτω και έν τῷ φρονεΐν. Άλλως τε επάν νόμος κελεύση απέχεσθαι από τινος και μη ύπακούη τις, δήλον ότι ούχ ό νόμος κόλασιν παρέχει, αλλά ή άπειθεια και ή παρακοή».

¹⁰ Βλ. Θεοφίλου Αντιοχείας, *Πρός Αυτόλυκον*, 2,27, G. Bardy, SC, τ.20, 164 (=PG 6, 1096A). *Όπ.π.*, 2,25, 160 (=PG 6, 1092A): «τό μέν ξύλον τό τής γνώσεως αυτό μέν καλόν και ό καρπός αυτού καλός. Ού γάρ, ως οΐονται τινες, θάνατον ειχε τό ξύλον, άλλ' ή παρακοή. Ού γάρ τι έτερον ήν έν τῷ καρπῷ ή μόνον γνώσις. Η δέ γνώσις καλή, επάν αυτή οικείως τις χρησεται ». Περί τής σχετικής διδασκαλίας του Θεοφίλου Αντιοχείας βλ., επίσης, I. Ρωμανίδου, *Τό προπατορικόν άμάρτημα*, 121-122. 156. Π. Ν. Τρεμπέλα, *Δογματική*, τ.1, 501-502. Π. Χρήστου, *Ελληνική Πατρολογία*, τ.2, 596-597.

¹¹ Βλ., σχετικώς μέ τήν έρμηνευτική αυτή άποψη, Π. Χρήστου, *Ελληνική Πατρολογία*, τ.2, 597.

¹² Βλ., σχετικώς μέ τό ζήτημα αυτό, Σ. Παπαδοπούλου, *Πατρολογία Α'*, 301. Κ. Σκουτέρη, *Ιστορία Δογμάτων*, τ.1, 371.

Ἔτσι, ὁ Θεός, ἂν καί μπορούσε «παρασχεῖν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ τέλειον»¹³, ἐδημιούργησε αὐτόν ἵκανό νά ἐπιτύχει τήν αὐξηση καί τήν πνευματική ἀκμή του¹⁴ καί τοῦ ἔδωσε τήν ἀπαγορευτική ἐντολή, προκειμένου διά τῆς ὑπακοῆς στόν Θεό νά πραγματοποιήσει ὁ ἄνθρωπος «διά τῆς ἐκλογῆς» του¹⁵ τήν ἠθική ἐξέλιξη καί τήν αὐξήσή του¹⁶. Ἡ ἐκτιθέμενη, βεβαίως, ἄποψή του περί προοδευτικῆς τελειώσεως τοῦ ἀνθρώπου στήν πορεία του πρὸς ἔνωση μέ τόν Θεό, κατά τήν ὁποία διά τῆς παρεκκλίσεώς του καί διά τῆς ἀπορρίψεως τοῦ πνεύματος ἀπομακρύνθηκε ἀπό τόν Θεό, ἐπ' οὐδενί σημαίνει τήν ἀποδοχή ἀπό τόν Εἰρηναῖο τῆς ἀπόψεως περί τῆς πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἐκ φύσεως ἀτελοῦς, ἀφοῦ μία τέτοια ἀντίληψη θά ὀδηγοῦσε ἀσφαλῶς στήν ἀπόδοση τῆς εὐθύνης τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου στόν Θεό¹⁷.

¹³ Βλ. Εἰρηναίου Λυῶνος, Ἰελεγχος καί ἀνατροπή τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, 4, 38,1, PG 7, 1105 C: «οὕτω καί ὁ Θεός αὐτὸς μὲν οἶός τε ἦν παρασχεῖν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ τέλειον, ὁ δὲ ἄνθρωπος ἀδύνατος ἦν λαβεῖν αὐτὸ· νήπιος γὰρ ἦν». Ὁπ.π., 4,38,2, PG 7, 1107A. Πρβλ. καί C. I. Moreschini, «Grégoire de Nazianze Discours 38-41. Introduction» SC, τ.358, 46.

¹⁴ Βλ. Εἰρηναίου Λυῶνος, Ἰελεγχος καί ἀνατροπή τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, 4, 11,1, PG 7, 1002A: «plasmavit enim eum in augmentum et in crementum».

¹⁵ Βλ. Εἰρηναίου Λυῶνος, Ἰελεγχος καί ἀνατροπή τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, 4, 37,6, PG 7, 1103B: «ita ut essent nullius momenti boni, eo quod natura magis quam voluntate tales existerent, et ultroneum bonum, sed non secundum electionem». Πρβλ. καί Ὁπ.π., 4,37,3, PG 7, 1101C: «ταῦτα γὰρ πάντα τὸ αὐτεξούσιον ἐπιδείκνυσι τοῦ ἀνθρώπου, καί τὸ συμβουλευτικὸν τοῦ Θεοῦ ... ἀποτρέποντος μὲν τοῦ ἀπειθεῖν αὐτῷ, ἀλλὰ μὴ βιαζομένου».

¹⁶ Βλ. Εἰρηναίου Λυῶνος, Ἰελεγχος καί ἀνατροπή τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, 4,38,3, PG 7, 1108C: «ἔδει δὲ τὸν ἄνθρωπον πρῶτον γενέσθαι, καί γενόμενον αὐξήσαι, καί αὐξήσαντα ἀνδρωθῆναι, καί ἀνδρωθέντα πληθυνθῆναι, καί πληθυνθέντα ἐνισχύσαι, καί ἐνισχύσαντα δοξασθῆναι, καί δοξασθέντα ἰδεῖν τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην». Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι στό χωρίο αὐτό ἡ ἐρμηνευτική προσέγγιση τοῦ ρήματος «ἰδεῖν» πρέπει νά γίνει ἀναφορικῶς μέ τήν ἄποψη τοῦ Εἰρηναίου ὅτι «μετοχή δὲ Θεοῦ ἐστὶ τὸ γινώσκειν Θεόν, καί ἀπολαύειν τῆς χρηστότητος αὐτοῦ» (Ὁπ.π., 4, 20,5, PG 7, 1036A).

¹⁷ Βλ. Εἰρηναίου Λυῶνος, Ἰελεγχος καί ἀνατροπή τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, 4,37,2, PG 7, 1100B: «εἰ φύσει οἱ μὲν φαῦλοι, οἱ δὲ ἀγαθοὶ γεγόνασιν, οὐθ' οὐτοὶ ἐπαινετοὶ, ὄντες ἀγαθοὶ, τοιοῦτοι γὰρ κατεσκευάσθησαν· οὐτ' ἐκεῖνοι μεμπτοὶ, οὕτω γεγονότες». Περὶ τῆς διδασκαλίας αὐτῆς τοῦ Εἰρηναίου Λυῶνος βλ., ἐπίσης, Π. Ν. Τρεμπέλα, Δογματική,

Ἐνδιαφέρον, ἐπίσης, παρουσιάζουν σχετικῶς μέ τό ὑπόπραγματεύση θέμα οἱ ἀνθρωπολογικές ἐκεῖνες ἀπόψεις τοῦ Ὡριγένη, σύμφωνα μέ τίς ὁποῖες τά δημιουργηθέντα λογικά ὄντα, πού εἶχαν κοσμηθεῖ μέ τήν δωρεά τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως¹⁸, δέν ὑπῆρξαν κατ' ἀρχήν οὔτε ἀγαθά οὔτε κακά, ἀφοῦ ἐκ φύσεως ἀγαθός εἶναι μόνο ὁ Θεός καί τό κακό χαρακτηρίζεται ὡς «οὐκ ὄν»¹⁹. Τά λογικά ὄντα, λοιπόν, ἄν καί ἔφεραν ὡς χαρακτηριστικό γνώρισμα ἀπό τήν ὑπό τοῦ Θεοῦ δημιουργία τους τήν δυνατότητα ἀφ' ἑνός μὲν νά διακρίνουν τό ἀγαθό ἀπό τό μή ἀγαθό, ἀφ' ἑτέρου δέ εἴτε νά προσδεύσουν πνευματικῶς, ὁμοιάζοντα μέ τόν δημιουργό τους, εἴτε νά προτιμήσουν τό μή ἀγαθό, διέπραξαν τήν παράβαση τῆς ἀπομακρύνσεώς τους ἀπό τήν πηγὴ τῆς ἀγαθότητος καί ἀπό τήν αὐτοζωή, ἢ ὁποῖα ἐπέφερε τήν ἀπόρριψή τους ἀπό τόν Θεό²⁰, τήν ἀπομάκρυνσή τους ἀπό αὐτόν, τήν ἀλλοίωσή τους καί τήν διαφοροποίησή τους σέ «ἀγγέλους, δαίμονας καί ψυχᾶς»²¹. Ἡ δημιουργία δέ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, καθὼς καί τά ὑλικά σώματα, πού περιβάλλουν τίς ψυχές καί συνιστοῦν μαζί μέ αὐτές τήν ὑπόσταση τοῦ ἀνθρώπου²², θεωροῦνται ἀπό τόν Ὡριγένη ὡς τά ἐπακόλουθα αὐτῆς τῆς παραβάσεως²³, τά ὁποῖα

τ.1, 501-102. Ἰ. Ρ ω μ α ν ἰ δ ο υ, *Τό προπατορικόν ἀμάρτημα*, 122-123. Σ. Π α π α δ ο π ο ὑ λ ο υ, *Πατρολογία Α'*, 301. Π. Χ ρ ῆ σ τ ο υ, *Ἑλληνική Πατρολογία*, τ.2, 710-712.

¹⁸ Βλ. Ὡ ρ ι γ ἑ ν ο υ ς, *Περὶ ἀρχῶν*, 2,9,6-7, H.Crouzel-M.Simonetti, *SC*, τ.252, 364,190-366,204. 368,229-251 (=PG 11, 230BC. 231B-232A).

¹⁹ Βλ. Ὡ ρ ι γ ἑ ν ο υ ς, *Τῶν εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον ἐξηγητικῶν*, τόμος 2, C.Blanc, *SC*, τ.120, 266-270 (=PG 14, 133D-137A).

²⁰ Περὶ τῆς ἐρμηνευτικῆς αὐτῆς ἀπόψεως βλ. Π. Χ ρ ῆ σ τ ο υ, *Ἑλληνική Πατρολογία*, τ.2, 862.

²¹ Βλ. Ὡ ρ ι γ ἑ ν ο υ ς, *Περὶ ἀρχῶν*, 1,8,1, P. Koetschau, *GCS*, τ.5, 96,1-15. Βλ., ἐπίσης, Π. Χ ρ ῆ σ τ ο υ, *Ἑλληνική Πατρολογία*, τ.2, 862. Βλ. καί Ν. Α. Μ α τ σ ο ὑ κ α, *Δογματική καὶ Συμβολικὴ Θεολογία*, τ.3, 190, ὑποσ. 42.

²² Βλ. Ὡ ρ ι γ ἑ ν ο υ ς, *Περὶ ἀρχῶν*, 4,2,7, H.Crouzel-M.Simonetti, *SC*, τ.268, 328,223-224 (=PG 11, 372A): «ἀνθρώπους δὲ νῦν λέγω τὰς χρωμένας ψυχᾶς σώμασιν».

²³ Βλ. Ὡ ρ ι γ ἑ ν ο υ ς, *Περὶ ἀρχῶν*, 2,8,3, P. Koetschau, *GCS*, τ.5, 160,1-7: «τὰ λογικὰ τὰ τῆς θείας ἀγάπης ἀποψυγένητα καὶ ἐντεῦθεν ψυχᾶς ὀνομασθέντα τιμωρίας χάριν σώμασι παχυτέροις τοῖς καθ' ἡμᾶς ἐνδυθῆναι καὶ ἀνθρώπους ὀνομασθῆναι· τὰ δὲ ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς κακίας ἐληλακότα ψυχροῖς καὶ ζοφεροῖς ἐνδυθῆναι σώμασι καὶ δαίμονας ἢ “πνευματικὰ τῆς πονηρίας” εἶναι τε καὶ καλεῖσθαι. Οὐκοῦν ἐκ τῶν προγενεστερῶν ἀμαρτημάτων λόγῳ κολάσεως ἤτοι τιμωρίας ἐδέξατο τὸ σῶμα ἢ ψυχὴ». Περὶ τῆς ἐκτιθέμενης αὐτῆς ἐρμηνευτικῆς ἀντιλήψεως βλ. Π. Χ ρ ῆ σ τ ο υ, *Ἑλληνική Πατρολογία*,

έκλαμβάνονται από αυτόν ως ανάλογα «πρός τήν ἁμαρτίαν τήν ὁποίαν εἶχον διαπράξει(=οἱ νόες) προκοσμίως»²⁴.

Κατά τήν ἀφορώσα, ὡσαύτως, στό προπατορικό ἁμάρτημα καί στήν πτώση τοῦ ἀνθρώπου θεολογική θεώρηση καί διδασκαλία τοῦ Μ. Ἀθανασίου ὁ Θεός ἔπλασε τήν ἀνθρώπινη φύση ἱκανή νά κατέχει «τῆς ἰδίας(τοῦ Θεοῦ) ἀϊδιότητος ἔννοϊαν καί γνῶσιν»²⁵, χωρίς βεβαίως αὐτή νά εἶναι ἐκ φύσεως «ἱκανή ἐξ ἑαυτῆς γνῶναι τόν δημιουργόν, οὐδ' ὅπως ἔννοϊαν λαβεῖν»²⁶ αὐτοῦ. Ἡ εἰκόνα δέ τοῦ Θεοῦ, κατά τήν ὁποία ὁ ἄνθρωπος δημιουργήθηκε, εἶναι κατά τόν ἱερό πατέρα τό στοιχεῖο ἐκεῖνο πού, ὅσο ὁ ἄνθρωπος θά διατηροῦσε «ἑαυτῶ συνῶν, ὡς γέγονεν ἐξ ἀρχῆς»²⁷, θά ἐξασφάλιζε σέ αὐτόν τό «ὄρᾶν τόν Θεόν καί ὑπ' αὐτοῦ φωτίζεσθαι»²⁸. Ἀντ' αὐτοῦ, ὁ ἄνθρωπος, «κατολιγωρήσας» καί «ὀκνήσας», ἐπέλεξε νά στρέψει τήν διανοητική του ἱκανότητα στόν ἑαυτό του καί νά ἐκδηλώσει τήν ἐπιθυμητική του διάθεση γιά τό ἐξ ὕλης κατασκευασμένο σῶμα του καί γιά τίς αἰσθήσεις του²⁹. Χωρίς νά προβαίνει, ἐν τούτοις, ὁ Μ. Ἀθανάσιος περαιτέρω σέ μία λεπτομερῆ ἀναζήτηση καί καταγραφή τῶν στοιχείων ἐκείνων πού συνθέτουν καί προσδιορίζουν τήν φύση τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, ἐπικεντρώνεται στήν ἐπισήμανση καί ἀνάδειξη τῶν ὀδυνηρῶν συνεπειῶν του καί καθιστᾶ σαφές ὅτι ἡ διάπραξη τῆς «παραβάσεως τῆς ἐντολῆς» ἐπέφερε τήν ἐπιστροφή τοῦ ἀνθρώπου στήν κατάσταση τοῦ «οὐκ ὄντος», σέ μία δηλαδή «κατά φύσιν» κατάσταση γι' αὐτόν³⁰, ἡ ὁποία καθίσταται γι' αὐτόν

τ.2, 863. Βλ., ὡσαύτως, Ν. Ἀ. Μ α τ σ ο ὑ κ α, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία*, τ.3, 190, ὑποσ. 42.

²⁴ Π. Χ ρ ῆ σ τ ο υ, *Ελληνική Πατρολογία*, τ.2, 862-863.

²⁵ Βλ. Ἀ θ α ν α σ ί ο υ, *Λόγος κατά Ἑλλήνων*, P.-Th. Camelot, SC, τ.18bis, 54,5-6 (=PG 25, 5CD).

²⁶ Βλ. Ἀ θ α ν α σ ί ο υ, *Περί τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*, Ch.Kannengiesser, SC, τ.199, 302,3-4 (=PG 25, 113D).

²⁷ Βλ. Ἀ θ α ν α σ ί ο υ, *Λόγος κατά Ἑλλήνων*, P.-Th. Camelot, SC, τ.18bis, 54,20 (= PG 25, 8A).

²⁸ Βλ. Ἀ θ α ν α σ ί ο υ, *Λόγος κατά Ἑλλήνων*, P.-Th. Camelot, SC, τ.18bis, 70,13 (=PG 25, 16B).

²⁹ Βλ. Ἀ θ α ν α σ ί ο υ, *Λόγος κατά Ἑλλήνων*, P.-Th. Camelot, SC, τ.18bis, 56,10-15. 58,6-7 (=PG 25, 8CD): «οἱ δὲ ἄνθρωποι, κατολιγωρήσαντες τῶν κρειπτόνων, καί ὀκνήσαντες περὶ τήν τούτων κατάληψιν, τὰ ἐγγυτέρω μᾶλλον ἑαυτῶν ἐζήτησαν· ἐγγύτερα δὲ τούτοις ἦν τὸ σῶμα καί αἱ τούτου αἰσθήσεις. Ὅθεν τῶν μὲν νοητῶν ἀπέστησαν ἑαυτῶν τὸν νοῦν, ἑαυτοὺς δὲ κατανοεῖν ἤρξαντο ... τηνικαῦτα καί εἰς ἐπιθυμίαν τοῦ σώματος ἔπεσαν».

³⁰ Βλ. Ἀ θ α ν α σ ί ο υ, *Περί τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου* 4, Ch.Kannengiesser, SC, τ.199, 276,20-23 (=PG 25, 104B): «ἡ γὰρ παράβασις τῆς ἐντολῆς εἰς τὸ κατά φύσιν αὐτοὺς

ταυτόσημη τῆς ἀνυπαρξίας. Τό κακό, συνεπῶς, γιά τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀλεξανδρείας οὔτε εἶναι ἀνθύπαρκτο οὔτε ὀφείλει τήν ἀρχή του στόν Θεό³¹.

Συναφῆς μέ τίς ὡς ἄνω ἐκτεθειῆσες ἀπόψεις εἶναι ἐπίσης ἡ σχετική μέ τό ὑπό πραγματεύση θέμα ἀνθρωπολογική διδασκαλία τοῦ Μ. Βασιλείου, κατά τήν ὁποία ὁ ἄνθρωπος δημιουργήθηκε ἀπό τόν Θεό ἰκανός νά στρέφει τήν ἐπιθυμητική του διάθεση πρός τόν ὄντως «ἀγαπητόν» καί «ἀγαθόν» Θεό³² καί ὡς ἐκ τούτου νά κατέχει ἐκ φύσεως τό μοναδικό προνόμιο τῆς ἀπολαύσεως τῶν θείων ἀγαθῶν διά τῆς μετοχῆς του σέ αὐτά καί νά διαβιώνει στόν παράδεισο ὡς «ἀρχαγγέλοις ὁμοδαίτιος»³³. Ἐπειδή, ὅμως, κατά τόν ἱερό πατέρα, μόνο ὅ,τι γίνεται ἀπό τόν ἄνθρωπο διά τῆς δυνάμεως τῆς προαιρέσεώς του καί ὄχι ἐξ ἀνάγκης ἔχει ἀξία γιά τόν Θεό³⁴, ἡ ὑπ' αὐτοῦ δοθεῖσα στούς προπάτορες ἀπαγορευτική ἐντολή ἀποσκοποῦσε νά ἀναδειχθεῖ σέ αὐτόν ἡ ἀρετή τῆς «ἐγκρατείας» καί νά δοκιμασθεῖ τό «ὑπήκοον» αὐτοῦ, ὥστε νά καταστεῖ ὁ ἄνθρωπος ἀξίος νά λάβει ἀπό τόν Θεό «τὰ τῆς ὑπομονῆς στέφανα»³⁵. Ἡ βρῶση, συνεπῶς, τῶν «ῥαίων καρπῶν» πού ἐφύοντο στό «ξύλον τῆς

ἐπέστρεφεν, ἵνα, ὡσπερ οὐκ ὄντες γεγόνασιν, οὕτω καί τήν εἰς τό μὴ εἶναι φθοράν ὑπομείνωσι τῷ χρόνῳ εἰκότως».

³¹ Βλ. Ἀ θ α ν α σ ί ο υ, *Λόγος κατὰ Ἑλλήνων*, P.-Th. Camelot, SC, τ.18bis, 52,1-4 (=PG 25,5C): «ἐξ ἀρχῆς μὲν οὐκ ἦν κακία ... ἄνθρωποι δὲ ταύτην ὕστερον ἐπινοεῖν ἤρξαντο καί καθ' ἑαυτῶν ἀνατυποῦσθαι». Ὁπ.π., P.-Th. Camelot, SC, τ.18bis, 64,22-66,1 (=PG 25, 13A): «ἐν γὰρ τοῖς οὖσι καί τό κακόν κατ' αὐτούς ἐστι. Τοῦτο δὲ ἄτοπον καί ἀδύνατον ἂν φανεῖται· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ καλοῦ τό κακόν, οὐδὲ ἐν αὐτῷ ἐστιν, οὐδὲ δι' αὐτοῦ». Ὁπ.π., P.-Th. Camelot, SC, τ.18bis, 60,14-18 (=PG 25, 9C). Περὶ τῆς σχετικῆς διδασκαλίας τοῦ Μ. Ἀθανασίου βλ., ἐνδεικτικῶς, Π. Ν. Τ ρ ε μ π έ λ α, *Δογματική*, τ.1, 500-501. Σ. Π α π α δ ο π ο ύ λ ο υ, *Πατρολογία Β'*, 266-267. Π. Χ ρ ή σ τ ο υ, *Ἑλληνική Πατρολογία*, τ.3, 489.

³² Βλ. Β α σ ι λ ε ί ο υ, *Ὅροι κατὰ πλάτος κατ' ἐρώτησιν καί ἀπόκρισιν*, Ἐρώτησις 1, PG 31, 912A: «Οὕτω μὲν οὖν φυσικῶς ἐπιθυμητικοὶ τῶν καλῶν οἱ ἄνθρωποι. Κυρίως δὲ καλὸν καί ἀγαπητόν τὸ ἀγαθόν. Ἀγαθὸς δὲ ὁ Θεὸς· ἀγαθοῦ δὲ πάντα ἐφίεται Θεοῦ ἄρα πάντα ἐφίεται».

³³ Βλ. Β α σ ι λ ε ί ο υ, *Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*, PG 31, 344CD.

³⁴ Βλ. Β α σ ι λ ε ί ο υ, *Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*, PG 31, 345B: «καί Θεῷ τοίνυν οὐ τὸ ἠναγκασμένον φίλον, ἀλλὰ τὸ ἐξ ἀρετῆς κατορθούμενον. Ἀρετὴ δὲ ἐκ προαιρέσεως, καὶ οὐκ ἐξ ἀνάγκης γίνεται. Προαίρεσις δὲ τῶν ἐφ' ἡμῖν ἤρηται. Τὸ δὲ ἐφ' ἡμῖν ἐστι τὸ αὐτεξούσιον».

³⁵ Βλ. Β α σ ι λ ε ί ο υ, *Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*, PG 31, 348D.

γνώσεως» τοῦ παραδείσου ὄχι μόνο δέν εἶχε γιά τόν ἄνθρωπο τό ἀναμενόμενο καί ἐπιζητούμενο ἀποτέλεσμα τῆς καταστάσεως καί θεωρήσεως αὐτοῦ ὡς «ὁμοίου τῷ Θεῷ»³⁶, ἀλλά ἐπέφερε κατά τόν Μ. Βασίλειο τήν ἐπώδυνη συνέπεια τῆς «ἀλλοτριώσεως» του ἀπό τόν Θεό καί τῆς εἰσόδου στήν ζωή του ἔκτοτε τοῦ θεωρούμενου καί λογιζόμενου ὡς μή ὄντολογικῶς ὑπάρχοντος³⁷ κακοῦ³⁸.

Ὡς «ἀρχή», λοιπόν, καί «ρίζα» τῆς ἁμαρτίας ἐπ' οὐδενί νοεῖται κατά τόν ἱερό πατέρα ὁ ἀγαθός Θεός³⁹, ἀλλά σαφῶς ἐκλαμβάνεται ἀπό αὐτόν ὡς τέτοια ἢ ἐπίδειξη ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἀπερισκεψίας του νά στρέψει τήν ἐκ φύσεως προσαρμοσμένη σέ αὐτόν δύναμη τῆς προαιρέσεως καί τήν ὁρμή τῆς ἐπιθυμίας του ἀπό τό «νοητόν κάλλος» στήν «πλησμονήν τῆς γαστροῦς» καί νά ἀποστει ἔτσι τῆς ὄντως ζωῆς, πού εἶναι ὁ Θεός⁴⁰.

Στό σημεῖο αὐτό πρέπει νά ἀναφερθεῖ ἓνα ἰδιαίτερο σημεῖο τῆς σχετικῆς μέ τό προπατορικό ἁμάρτημα καί τήν πτώση τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλίας τοῦ Μ. Βασιλείου, κατά τό ὁποῖο ὡς αἰτία τῆς στροφῆς τῆς διά τῆς ἀσκήσεως τοῦ «αὐτεξουσίου» του ἐπιθυμίας τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν κατά φύσιν ἀπόλαυση τῆς «αἰωνίου ζωῆς» στήν παρά φύσιν κατάσταση τῆς ἀποκοπῆς του ἀπό τήν «συνάφειαν» μέ τόν Θεό⁴¹ ὑποδεικνύεται ἀπό τόν ἱερό πατέρα ὁ κατά τήν ἄσκηση τοῦ «αὐτεξουσίου» καί διά τῆς ἀποκλίσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τό ἀγαθό ἐπισυμβαίνων κορεσμός ἀπό τήν ψυχῆ τοῦ ἀνθρώπου «τῆς μακαρίας τέρψεως». Τό συναίσθημα αὐτό, κατακλύζοντας τήν ψυχῆ τοῦ ἀνθρώπου καί

³⁶ Βλ. Β α σ ι λ ε ί ο υ, Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός, PG 31, 348B: «οὐ γάρ ἤνεγκεν (=ὁ πονηρός διάβολος) ἡμῶν τήν ἄλυπον ζωήν τήν ἐν τῷ παραδείσῳ· δόλοισ δὲ καί μηχαναῖς ἐξαπατήσας τόν ἄνθρωπον, καί τήν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ, ἦν ἔσχε πρὸς τό ὁμοιωθῆναι τῷ Θεῷ, ταύτη πρὸς τήν ἀπάτην ἀποχρησάμενος, ἔδειξε τό ξύλον, καί ἐπηγγείλατο διὰ τῆς βρώσεως αὐτοῦ ὅμοιον τῷ Θεῷ καταστήσειν».

³⁷ Βλ. Β α σ ι λ ε ί ο υ, Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός, PG 31, 341C: «οὕτω καί τό κακόν οὐκ ἐν ἰδίᾳ ὑπάρξει ἐστίν, ἀλλὰ τοῖς τῆς ψυχῆς πηρώμασιν ἐπιγίνεται».

³⁸ Βλ. Β α σ ι λ ε ί ο υ, Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός, PG 31, 348A: «τοῦτό ἐστι τό κακόν, ἢ τοῦ Θεοῦ ἀλλοτριώσις». Ὅπ.π., PG 31, 345D.

³⁹ Βλ. Β α σ ι λ ε ί ο υ, Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός, PG 31, 341BC.

⁴⁰ Βλ. Β α σ ι λ ε ί ο υ, Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός, PG 31, 344D-345A. Ὅπ.π., PG 31, 332D. 337D-340A.

⁴¹ Βλ. Β α σ ι λ ε ί ο υ, Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός, PG 31, 344BC. Περί τῆς διατυπωμένης αὐτῆς διδασκαλίας τοῦ Βασιλείου βλ., ἐνδεικτικῶς, Π. Χ ρ ῆ σ τ ο υ, Ἑλληνική Πατρολογία, τ.4, 65-66. Π. Ν. Τ ρ ε μ π έ λ α, Δογματική, τ.1, 500. 505-506.

καθιστώντας αὐτήν «νυσταγμῶ βεβαρημένην» καί ὀκνηρή καί νωθρή στήν ἀπόλαυση τῶν «νοητῶν» καί τῆς «θεωρίας τοῦ καλοῦ», ἐπιφέρει τήν ἀνάμειξη τῆς μέ τις ἀπολαύσεις τῆς ὕλης καί τῆς σαρκός⁴² καί ἐκλαμβάνεται, ἔτσι, ἀπό τόν Μ. Βασίλειο ὡς ἐπηρεάζον τήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου, κατά τήν ἐκ μέρους τῆς ἄσκηση τοῦ «αὐτεξουσίου», νά ἀποστραφεῖ τό «νοητὸν κάλλος» καί τις πνευματικές ἀπολαύσεις καί νά στραφεῖ πρὸς «τὸ τοῖς σαρκίνοις ὀφθαλμοῖς φανέν τερπνόν» καί πρὸς «τὴν πλησμονὴν τῆς γαστροῦς» καί πρὸς τις ὕλικές καί σαρκικές ἀπολαύσεις⁴³.

Παρεμφερεῖς ἀνθρωπολογικὲς ἀπόψεις μέ ἐκεῖνες τῶν μνημονευθέντων Πατέρων καί ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, πού ἀναφέρθηκαν παραπάνω, ἔχουν διατυπωθεῖ καί ἀπὸ τόν Γρηγόριο τόν Θεολόγο, οἱ ὁποῖες ἀποσκοποῦν στήν ἀνάδειξη τῆς ἰδιαίτερης θέσεως πού κατέχει ὁ ἄνθρωπος στήν κτιστὴ φύση ὡς «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δημιουργηθεῖς, καθὼς καί στήν προβολή τῶν στοιχείων ἐκείνων πού συνιστοῦν αὐτήν τήν «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δημιουργηθεῖσα φύση τοῦ ἀνθρώπου, καί κατά τις ὁποῖες διατυπώνονται βασικά σημεῖα πού ἀφοροῦν στήν διὰ τῆς παρακοῆς πτώση τοῦ ἀνθρώπου καί στίς συνακόλουθες συνέπειες αὐτῆς⁴⁴. Κατά τις ἐκτιθέμενες αὐτές ἀπόψεις τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ὡς κυριότερο καί οὐσιωδέστερο χαρακτηριστικὸ ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα πού συνιστοῦν τήν «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δημιουργηθεῖσα ἀνθρώπινη φύση θεωρεῖται ἀπὸ τόν ἱερό πατέρα τό «αὐτεξούσιον», μέ τό ὁποῖο κοσμήθηκε ἀπὸ τόν Θεό ἡ ἀνθρώπινη φύση, προκειμένου ἡ ἐπίτευξη τῆς μεθέξεως ἀπὸ τόν ἄνθρωπο τῶν θείων ἐνεργειῶν καί ἀγαθῶν καί δωρεῶν νά εἶναι τό ἀποτέλεσμα τῆς ἐλεύθερης ἐκλογῆς τῆς βουλήσεώς του, διὰ τῆς ἀσκήσεως τῆς δυνάμεως τῆς προαιρέσεώς του, καί τῆς προσπάθειας πού ὁ ἄνθρωπος θά καταβάλλει, προκειμένου νά κατορθώσει νά καταστεῖ κοινωνός καί μέτοχος τῶν ἐνεργειῶν καί τῶν ἀγαθῶν τοῦ Θεοῦ. Καί τοῦτο, διότι κατά τήν ἐρμηνευτικὴ ἀντίληψη τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου «τὸ μὲν γὰρ ἐκ

⁴² Βλ. Β α σ ι λ ε ἰ ο υ, Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός, PG 31, 344C: «τοῦτο δὲ συμβαίνει αὐτῇ, ὅταν κόρον λαβοῦσα τῆς μακαρίας τέρψεως, καί οἶον νυσταγμῶ τινα βαρυνθεῖσα καὶ ἀπορρουεῖσα τῶν ἄνωθεν, τῇ σαρκὶ διὰ τὰς αἰσχροὺς τῶν ἡδονῶν ἀπολαύσεις ἀναμιχθῇ».

⁴³ Βλ. Β α σ ι λ ε ἰ ο υ, Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός, PG 31, 344D.

⁴⁴ Βλ., ἐνδεικτικῶς, Γ ρ η γ ο ρ ἰ ο υ Θεολόγο υ, Εἰς τὰ Θεοφάνεια, Λόγος 38, Cl.Moreschini, SC, τ.358, 124,4-130,27 (=PG 36, 321C-324D). Πρβλ. καί C l. M o r e s c h i n i, «Grégoire de Nazianze Discours 38-41. Introduction» SC, τ.358, 45-46.

φύσεως ἀγαθόν, ἀδόκιμον· τὸ δ' ἐκ προαιρέσεως, ἐπαινετὸν»⁴⁵. Ἡ ἀπαγορευτική, συνεπῶς, ἐντολή, πού δόθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ στους προπάτορες νὰ μὴ γευθοῦν τὸν καρπὸ τοῦ «ξύλου τῆς γνώσεως», συνιστοῦσε κατὰ τὸν Γρηγόριο τὸν «νόμον», πού δόθηκε ὡς «ὔλη τῶ αὐτεξουσίῳ» καί μέ τὸν ὁποῖο ἡ δύναμη τῆς προαιρέσεως θὰ πραγματοποιοῦσε τὸν σκοπὸ γιὰ τὸν ὁποῖο τέθηκε ἐξ ἀρχῆς στήν φύση τοῦ ἀνθρώπου⁴⁶. Γίνεται, ἔτσι, σαφές ἀπὸ τὴν σχετικὴ διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ὅτι κατὰ τὴν φύση του τὸ «ξύλον τῆς γνώσεως» δέν περιεῖχε τὸ κακό. Ἡ αἰτία, ἐξ ἄλλου, τῆς ὑποδείξεως τοῦ καρποῦ τοῦ «ξύλου τῆς γνώσεως» ἀπὸ τὸν Θεὸ ὡς «μὴ προσαπτέου» ἐπ' οὐδενί θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ἀποδοθεῖ στὸν «φθόνου» τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν ἀνθρωπο⁴⁷, ἀλλὰ συνδέεται κατὰ σαφῆ τρόπο ἀπὸ τὸν ἱερό πατέρα ἀφ' ἑνός μὲν μέ τὸν «φθόνου» τοῦ διαβόλου γι' αὐτόν, ἀφ' ἑτέρου δέ μέ τὴν ἐπιρρεπῆ διάθεση πού ἐπέδειξαν οἱ προπάτορες στήν πρόκληση καί ὑπόδειξη αὐτοῦ γιὰ διάπραξη τῆς παραβάσεως τῆς θείας ἐντολῆς⁴⁸.

Στό σημεῖο αὐτό πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ἓνα χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο τῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, κατὰ τὸ ὁποῖο ἡ ἀπαγορευτικὴ ἐντολή, πού δόθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ στους προπάτορες, δέν εἶχε χαρακτήρα μόνιμο ἀλλὰ προσωρινό, ἀφοῦ ὁ συγκεκριμένος καρπὸς θὰ καθίστατο «μεταληπτὸς» καί «καλὸς» πρὸς βρώση ἀπὸ τοὺς προπάτορες στὸν κατάλληλο χρόνο, ὅταν δηλαδὴ αὐτοὶ δέν θὰ εὐρίσκονταν πλέον σέ νηπιακὴ πνευματικὴ κατάσταση, ἀλλὰ θὰ διατελοῦσαν σέ κατάσταση πού ἀφορᾶ τοὺς «τὴν ἕξιν τελεωτέρους»⁴⁹.

⁴⁵ Βλ. Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Θε ο λ ό γ ο υ, *Εἰς τὸ ρητὸν τοῦ Εὐαγγελίου* «Ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς λόγους τούτους» καὶ τὰ ἑξῆς, Λόγος 37, Cl. Moreschini, SC, τ.318, 304,6-7 (=PG 36, 301A). Πρβλ. καί τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Εἰς τὰ Θεοφάνεια*, Λόγος 38, Cl.Moreschini, SC, τ.358, 126,2-128,8 (=PG 36, 324B).

⁴⁶ Βλ., ἐνδεικτικῶς περὶ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Θε ο λ ό γ ο υ, *Εἰς τὰ Θεοφάνεια*, Λόγος 38, Cl.Moreschini, SC, τ.358, 128,8-10 (=PG 36, 324B): «καὶ δίδωσι νόμον, ὔλην τῶ αὐτεξουσίῳ. Ὁ δὲ νόμος ἦν ἐντολὴ ὧν τε μεταληπτέον αὐτῶ φυτῶν καὶ οὐ μὴ προσαπτέον».

⁴⁷ Βλ. Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Θε ο λ ό γ ο υ, *Εἰς τὰ Θεοφάνεια*, Λόγος 38, Cl.Moreschini, SC, τ.358, 128,10-11 (=PG 36, 324B): «τὸ δὲ ἦν τὸ ξύλον τῆς γνώσεως, οὔτε φυτευθὲν ἀπ' ἀρχῆς κακῶς, οὔτε ἀπαγορευθὲν φθονερώς».

⁴⁸ Βλ. Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Θε ο λ ό γ ο υ, *Εἰς τὰ Θεοφάνεια*, Λόγος 38, Cl.Moreschini, SC, τ.358, 128,18-130,22 (=PG 36, 324C).

⁴⁹ Βλ. Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Θε ο λ ό γ ο υ, *Εἰς τὰ Θεοφάνεια*, Λόγος 38, Cl.Moreschini, SC, τ.358, 128,13-18 (=PG 36, 324BC): «τὸ ξύλον τῆς γνώσεως ... καλὸν μὲν εὐκαίρως

Καθίσταται, συνεπῶς, προφανές ὅτι στό «ξύλον» αὐτό «τῆς γνώσεως» ἀποδίδεται μὲν ἀπὸ τὸν Γρηγόριο ἢ ιδιότητα τῆς μεταδόσεως γνώσεως, ἀλλὰ μόνο φυσικά στοὺς πνευματικῶς τέλειους.

Ἐνδείκνυται, ὡσαύτως, νά τονισθεῖ ὅτι ἀναφερόμενος ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος στήν μετὰ τὴν διάπραξη τῆς παρακοῆς περιένδυση τῶν προπατόρων διὰ τῶν «δερματίνων χιτῶνων», τὴν ὁποία θεωρεῖ ὡς συνέπεια τῆς πτώσεως αὐτῶν, προσδιορίζει ἐρμηνευτικῶς τοὺς «δερματίνους» αὐτοὺς «χιτῶνας» ὡς «ἴσως τὴν παχυτέραν σάρκα καὶ θνητὴν καὶ ἀντίτυπον»⁵⁰. Χαρακτηρίζεται, ἐξ ἄλλου, ἀπὸ τὸν ἴδιο ἱερό πατέρα ὁ θάνατος, ὁ ὁποῖος εἰσηλθε στήν ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἄμεση συνέπεια τῆς διὰ τῆς παρακοῆς πτώσεως αὐτοῦ, ὡς «κέρδος» γιὰ τὸν πεσόντα ἄνθρωπο, καὶ ἐκλαμβάνεται ὡς «φιλανθρωπία» ἢ ἐπελθοῦσα στὸν ἄνθρωπο «τιμωρία», ἐφόσον διὰ τοῦ θανάτου ἐπιτεύχθηκε γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἡ διακοπὴ τῆς ἀμαρτίας, ἔτσι ὥστε νά μὴν καταστεῖ «ἀθάνατον τὸ κακὸν»⁵¹.

Ἡ ἐπιχειρούμενη στήν παροῦσα ἐργασία συστηματικὴ ἔκθεση τῆς διατυπωμένης θεολογικῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου⁵² περὶ τοῦ

μεταλαμβανόμενον - θεωρία γὰρ ἦν τὸ φυτὸν, ὡς ἡ ἐμὴ θεωρία, ἣς μόνης ἐπιβαίνειν ἀσφαλῆς τοὺς τὴν ἕξιν τελεωτέρους -, οὐ καλὸν δὲ τοῖς ἀπλουστέροις ἔτι καὶ τὴν ἔφεσιν λιχνοτέροις, ὡσπερ οὐδὲ τροφή τελεία λυσιτελῆς τοῖς ἀπαλοῖς ἔτι καὶ δεομένοις γάλακτος». Βλ., ἐπίσης, τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, Λόγος 45, PG 36, 632C-633A. Περὶ τῆς σχετικῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου βλ. καὶ Π. Χ ρ ῆ σ τ ο υ, *Ελληνικὴ Πατρολογία*, τ.4, 145. Π. Ν. Τ ρ ε μ π έ λ α, *Δογματικὴ*, τ.1, 504-505. C I. M o r e s c h i n i, «Grégoire de Nazianze Discours 38-41. Introduction» SC, τ.358, 46.

⁵⁰ Βλ. Γ ρ η γ ο ρ ἰ ο υ Θεολόγου, *Εἰς τὰ Θεοφάνεια*, Λόγος 38, Cl.Moreschini, SC, τ.358, 130,25-26 (=PG 36, 324C).

⁵¹ Βλ. Γ ρ η γ ο ρ ἰ ο υ Θεολόγου, *Εἰς τὰ Θεοφάνεια*, Λόγος 38, Cl.Moreschini, SC, τ.358, 130,27-30 (=PG 36, 324D).

⁵² Πρέπει νά ὑπογραμμισθεῖ ἐπιπροσθέτως ὅτι σχετικῶς μὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Γρηγορίου Νύσσης περὶ τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος καὶ τῶν συνεπειῶν αὐτοῦ ἔχουν ἀσχοληθεῖ κατὰ γενικά σημεῖα αὐτῆς οἱ Ἡ. Δ. Μ ο υ τ σ ο ὕ λ α ς, *Ἡ σάρκωσις τοῦ Λόγου καὶ ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν διδασκαλίαν Γρηγορίου τοῦ Νύσσης*(Διδακτορικὴ Διατριβή), Ἀθῆναι 1965, 76-96. *Γρηγόριος Νύσσης. Βίος- Συγγράμματα – Διδασκαλία*, Ἀθῆναι 1997. H. R o n d e t, *Le péché originel dans la tradition patristique et théologique*, Paris 1967, 110-115. E. T e s t a, *Il peccato di Adamo nella Patristica*, Gerusalemme 1970, 107-120. J. V i v e s, «El pecado original en San Gregorio de Nisa», *EE* 45 (1970), 203-235. Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ

προπατορικοῦ ἁμαρτήματος καί τῶν συνεπειῶν αὐτοῦ, ὅπως αὐτή ἀναδεικνύεται ἀπό τήν ἐρμηνευτική διαπραγμάτευση καί ἐρμηνευτική ἐπεξεργασία τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἱεροῦ πατρός, διαιρεῖται σέ δύο Μέρη καί Ἐπίμετρο. Ἐξ αὐτῶν τό πρῶτο Μέρος περιλαμβάνει τήν ἀναλυτική παρουσίαση τῆς διδασκαλίας τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης περί τῆς ὑπό τοῦ Θεοῦ καί «κατ' εἰκόνα» αὐτοῦ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, περί τῶν χαρακτηριζόντων αὐτόν διακριτικῶν στοιχείων καί προσδιοριστικῶν γνωρισμάτων τῆς φύσεώς του, τά ὅποια ἀπορρέουν ἀπό τό γεγονός τῆς κατασκευῆς του «κατ' εἰκόνα» τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, καθῶς καί περί τῆς λειτουργίας τῶν ἰδιωμάτων αὐτῶν κατά τήν κατάσταση διαβιώσεως τοῦ προπρωτικού ἀνθρώπου στόν παραδείσιο τόπο. Ἡ διδασκαλία αὐτή τοῦ Γρηγορίου Νύσσης κρίθηκε ἀναγκαῖο καί σκόπιμο νά ἐκτεθεῖ, προκειμένου νά ἀναδειχθοῦν οἱ σχετικές ἐρμηνευτικές ἀπόψεις τοῦ ἱεροῦ πατρός πού ἀφοροῦν στήν ἐρμηνευόμενη καί ἀξιολογούμενη ἐκ μέρους του διαφοροποίηση τῆς μακάριος καί «ἀπαθοῦς» προπρωτικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου τόσο ἀπό τήν τραγικότητα πράγματι τῆς θέσεως στήν ὁποία περιῆλθε αὐτός διά τῆς ἐκ τῆς παρακοῆς πτώσεως του καί διά τῆς ἀπώλειας τῆς κληρονομίας τῶν θείων δωρεῶν καί ἀγαθῶν, μέ τά ὅποια εἶχε προικισθεῖ κατά τήν ὑπό τοῦ Θεοῦ δημιουργία του, ὅσο καί ἀπό τήν ταλαιπωρούμενη καί καταδυναστευόμενη ἀπό τίς ἐπελθοῦσες ὀδυνηρές συνέπειες τῆς πτώσεως ζωῆ του. Στό πρῶτο αὐτό Μέρος γίνεται ἐπίσης ἐκτενῆς λόγος γιά τό γεγονός τῆς παρακινήσεως καί παροτρύνσεως τῶν προπατόρων ἀπό τόν ἐφευρέτη τῆς κακίας διάβολο στήν διάπραξη τῆς παρακοῆς τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία τοῦς ὀδήγησε στήν ἔξωσή τους ἀπό τήν παραδείσια πατρική ἐστία καί στήν ἐκπτώσή τους ἀπό τήν πρώτη τους μακαριότητα.

Τό πρῶτο κεφάλαιο τοῦ πρώτου αὐτοῦ Μέρους περιέχει τήν παρουσίαση σέ πέντε ἐνότητες τῶν κοσμολογικῶν καί ἀνθρωπολογικῶν ἀπόψεων τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης, καθῶς καί τῶν ἀπόψεων του περί τῆς προπρωτικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, οἱ ὁποῖες ἀπηχοῦν βεβαίως τήν ἐπί τοῦ θέματος αὐτοῦ διατυπωμένη διδασκαλία καί τήν ἐρμηνευτική παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, καί στίς ὁποῖες ἐπισημαίνεται ἀφ' ἑνός μὲν ἡ ἐκ μή «προὔποκειμένης» ὕλης δημιουργία ὅλης τῆς κτιστῆς φύσεως καί πραγματικότητας, ἀφ' ἑτέρου δέ ἡ ἰδιάζουσα θεολογικῆς σημασίας διάκριση καί ὑφιστάμενη ὄντολογική διαφορά μεταξύ τῆς ἄκτιστης φύσεως τοῦ ὄντος καί αἰδίως ὑπάρχοντος Τριαδικοῦ Θεοῦ καί τῆς κτιστῆς φύσεως, ἡ ὁποία προήχθη σέ ὑπαρξη ἐκ τοῦ μή ὄντος διά τοῦ ἐνεργοῦντος αὐτήν δημιουργικοῦ θελήματος τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ καί τῆς ὁποίας βεβαίως κορωνίδα ἀποτελεῖ ἡ ἀνθρώπινη φύση. Τό κεφάλαιο αὐτό

ρ η ς, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως καί λουτρόν παλιγγενεσίας. (Ἐκ τῆς ἀνθρωπολογίας τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης)*, Ἀθήναι 1973, 39-84· *Ἱστορία Δογμάτων*, τ.2, Ἀθήνα 2004, 455-458.

διαλαμβάνει επίσης και την αναπτυχθείσα έρμηνευτική εκείνη θεωρία για την ύποστηριζόμενη από τον Γρηγόριο «διπλή» δημιουργία του ανθρώπου, ή οποία πρέπει να έκληφθει ως ένας «διά στοχασμών και εικόνων» και εν είδει «γυμνασίας» προσωπικός θεολογικός στοχασμός του ιεροῦ πατρός, και ή οποία ένδεικνυται να θεωρηθεί ότι άφορα έρμηνευτικῶς στην έπελθοῦσα μετά την πτώση αναπροσαρμογή της λειτουργίας τῶν φυσιοκρατικῶν χαρακτηριστικῶν του ανθρώπου προς απόκτηση της αναπαραγωγικῆς ικανότητας. Πρόκειται δηλαδή για μία προσωπική στοχαστική έρμηνευτική πραγμάτευση του θέματος της κατά τον «άλογον» τρόπο πληθύνσεως του ανθρώπινου γένους, πού θεωρεῖται και έρμηνεύεται από τον ιερό πατέρα ως μή προσήκουσα ούτε προσιδιάζουσα στά χαρακτηριστικά της «κατ' εικόνα Θεοῦ» δημιουργηθείσης φύσεως του ανθρώπου.

Στό κεφάλαιο αυτό γίνεται επίσης λόγος για την ενεργοῦσα την δημιουργία της κτιστῆς φύσεως άϊδια βούληση του Τριαδικου Θεοῦ, για την συμφυή μέ την κατασκευή ὅλης της κτιστῆς φύσεως έννοια του χρόνου, και για την πρό της πτώσεως κατάσταση του ανθρώπου και έκτίθεται εν συνεχεία ό τρόπος διαβίωσης τῶν προπατόρων στον χῶρο του παραδείσου, ὅπου κατά τον έπίσκοπο Νύσσης οί ύφιστάμενες συνθήκες κατεδείκνυαν την ὁμοφυία τῶν ανθρώπων μέ την φύση τῶν άγγέλων και προσδιορίζονταν από τά ιδιάζοντα χαρακτηριστικά της διαβίωσης αὐτῶν σέ κατάσταση άπαλλαγῆς τους από τά πάθη και σχέσεως άμεσης κοινωνίας τους μέ τον Θεό, κατά τρόπον πού άρμοζε στην «κατ' εικόνα Θεοῦ» δημιουργία του ανθρώπου ως κυριαρχούντος επί της κτίσεως.

Τό δεύτερο κεφάλαιο πού άκολουθεῖ περιλαμβάνει την αναλυτική καταγραφή και παρουσίαση της διδασκαλίας του Γρηγορίου Νύσσης περί τῶν ιδιαίτερων διακριτικῶν στοιχείων και ιδιωμάτων της ανθρώπινης φύσεως, καθώς και της λειτουργίας αὐτῶν προπρωτικῶς, διά τῶν ὁποίων καθίσταται πρόδηλο τό γεγονός της ξεχωριστῆς και μοναδικῆς ενεργείας του Τριαδικου Θεοῦ να δημιουργήσει τον άνθρωπο «κατ' εικόνα αὐτοῦ». Τό περιεχόμενο του κεφαλαίου αὐτοῦ διαρθρώνεται σέ τέσσερις ένότητες. Στην πρώτη ένότητα προσδιορίζεται έρμηνευτικῶς ή λειτουργία της «τροπῆς» και «άλλοιώσεως», ή οποία άπορρέει από την εκ του μή ὄντος διά κτίσεως πλάση της ανθρώπινης φύσεως. Αναφέρονται, άκολουθως, στην δεύτερη ένότητα τά στοιχεῖα εκείνα πού άφοροῦν στον έννοιολογικό προσδιορισμό της ψυχῆς ως οὐσίας νοεράς και λογικῆς και τῶν έκδηλώσεων αὐτῆς πού έμφαίνουν τό τριμερές αὐτῆς, τά ὁποία αναδεικνύουν την ψυχή του ανθρώπου και τά διακρίνοντα αὐτήν στοιχεῖα ως έξαιρετικό άποτέλεσμα του ενεργοῦντος δημιουργικου θελήματος του Τριαδικου Θεοῦ, του έκφραζόμενου διά της άκτιστης ενεργείας αὐτοῦ της δημιουργίας του ανθρώπου «κατ' εικόνα και καθ' ὁμοίωσιν» αὐτοῦ, του θεωρούμενου έτσι ως «ὁμοίωματος» και «άπεικονίσματος» της «αἰδίου

ζωῆς»⁵³. Στήν τρίτη ἐνότητα τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ γίνεται ἀναφορά στίς ἀπόψεις τοῦ Γρηγορίου περί τοῦ «ἡγεμονικοῦ» μέρους τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς λειτουργίας καί τῶν ἐκδηλώσεων αὐτοῦ.

Ἀπό τά ἀναφερόμενα στίς ἐνότητες αὐτές ἀναδεικνύεται τό γεγονός τῆς κατοχῆς ἀπό τόν Γρηγόριο βαθύτατης γνώσεως τῆς θύραθεν φιλοσοφικῆς σκέψεως καί διδασκαλίας, χωρίς ἐν τούτοις νά ἀναφαίνεται ἢ νά πιστοποιεῖται ὅποιαδήποτε ἐννοιολογική ἐξάρτηση τῆς χρησιμοποιούμενης ἀπό τόν ἐπίσκοπο Νύσσης ὀρολογίας καί τοῦ ἐννοιολογικοῦ περιεχομένου αὐτῆς ἀπό τίς διατυπωμένες παρεμφερεῖς φιλοσοφικές ἀπόψεις καί ἀντιλήψεις. Ἡ παρατηρούμενη ὁμοιότητα ἐντοπίζεται ἀποκλειστικῶς στό πεδίο τῆς λεκτικῆς μορφολογικῆς ἀποτυπώσεως καί ὄχι στό ἐννοιολογικό περιεχόμενο τῆς χρησιμοποιούμενης ὀρολογίας. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι κατά τόν Γρηγόριο προϋπόθεση ὀρθῆς ἐρμηνευτικῆς θεωρήσεως καί ἀποτυπώσεως τῶν ἀγιογραφικῶς μαρτυρουμένων ἀληθειῶν τῆς πίστεως συνιστᾶ ἡ ἀψευδῆς διδασκαλία τῆς Ἀγίας Γραφῆς καί ἡ ἐδραζόμενη σέ αὐτήν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, πράγμα τό ὅποιο ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τήν συνεχῆ ἐπίκληση ἀπό τόν ἱερό πατέρα ἀγιογραφικῶν μαρτυριῶν.

Στήν τέταρτη ἐνότητα τοῦ δεύτερου κεφαλαίου ἀναπτύσσονται οἱ ἀπόψεις τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης περί τῶν κοσμούντων τήν ἀνθρώπινη φύση αἰσθήσεων, μέσω τῶν ὁποίων ὁ πρό τῆς πτώσεως ἄνθρωπος καθίστατο μέτοχος τῆς ἀπολαύσεως τῆς χάριτος καί τῶν δωρεῶν τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Τά στοιχεῖα περί τῆς συστάσεως καί λειτουργίας τῶν αἰσθήσεων κατά τήν πρώτη ζωή τοῦ ἀνθρώπου προκύπτουν διά τῆς συνδρομῆς τῶν σημείων ἐκείνων τῆς διδασκαλίας τοῦ ἱεροῦ πατρός τῶν σχετικῶν μέ τήν μετά τόν θάνατο καί τήν κοινή ἀνάσταση κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου καί ἀναδεικνύουν τό ἀνθρώπινο γένος νά κοινωνεῖ τόσο τοῦ πνευματικοῦ ὅσο καί τοῦ ὑλικοῦ στοιχείου. Ἀποδεικνύουν, ἐξ ἄλλου, ὅτι ἡ σχετική διερμηνευτική ἄποψη τοῦ ἱεροῦ πατρός περί τῶν σωματίων, ἐν

⁵³ Ὡς πρός τό θέμα τῆς χρησιμοποιήσεως ἀπό τόν ἐπίσκοπο Νύσσης γιά τόν «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δημιουργηθέντα ἄνθρωπο τῶν ὄρων «ὁμοίωμα» καί «ἀπεικόνισμα» τοῦ «ἀκηράτου κάλλους» καί τῆς «αἰδίου ζωῆς», βλ., ἐνδεικτικῶς, *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 12, H. Langerbeck, *GNO*, τ.6, 347,19-348,9 (=PG 44, 1020C): «ἐκ δὲ τῶν λίαν καλῶν ἦν καί ὁ ἄνθρωπος· μᾶλλον δὲ πλεῖον τῶν καλῶν κεκοσμημένος τῷ κάλλει. τί γάρ ἂν ἔτερον οὕτως εἶη καλόν, ὡς τὸ τοῦ ἀκηράτου κάλλους ὁμοίωμα;...ἀλλὰ τῆς αἰδίου ζωῆς ἀπεικόνισμα ὢν καί ὁμοίωμα, καλὸς ἦν ὡς ἀληθῶς καί λίαν καλός, τῷ φαίδρῳ τῆς ζωῆς χαρακτηρι καλλωπιζόμενος». Βλ., ἐπίσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 1, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 284,18-20 (=PG 44, 624B). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 2, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 29,7-10 (=PG 44, 1145D).

ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐπικρατοῦσα περὶ αὐτοῦ στὴν φιλοσοφικὴ διανόηση ἀντίληψη, κάθε ἄλλο παρὰ ἀπαξιωτικὴ εἶναι γι' αὐτά, καθόσον τό σῶμα, ἀφοῦ φέρεται ἀπὸ τὸν διαβιοῦντα στὸν παράδεισο ἄνθρωπο κατὰ τὴν πρώτη του ζωὴ, θεωρεῖται ἀπὸ τὸν Γρηγόριο ὡς πλασθέν, προκειμένου νὰ μετέχει τῶν ἀγαθῶν τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ.

Στὸ τρίτο κεφάλαιο τοῦ πρώτου Μέρους ἐπιχειρεῖται ἡ διερεύνηση καὶ καταγραφή τῶν στοιχείων ἐκείνων τῆς θεολογικῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου πού ἀφοροῦν στὴν πράξη τῆς παρακοῆς τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ ἐκ μέρους τῶν προπατόρων, ἡ ὁποία κατέστη τό αἷτιο πού ἐπέφερε τίς ὀλέθριες ἐπιπτώσεις τῆς ἀμαρνώσεως τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς θείας εἰκόνας καὶ τῆς ἐκδιώξεως τῶν προπατόρων ἀπὸ τὴν πατρικὴ ἐστία καὶ τῆς ἀπώλειας τῆς πρώτης μακαριότητάς τους. Ἡ θεματικὴ ὕλη τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ διαρθρώνεται σέ δύο ἐνότητες, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη διαλαμβάνει τὴν παρουσίαση τῶν συστατικῶν στοιχείων τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δοθείσης ἐντολῆς, προκειμένου νὰ παραμείνει ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς σχέσεως καὶ τῆς κοινωνίας του μέ τὸν Τριαδικό Θεό, καὶ διὰ τῆς μετοχῆς του στίς ἄκτιστες ἐνέργειες αὐτοῦ, κάτοχος τῆς θείας δωρεᾶς τῆς ἀληθοῦς καὶ ὄντως ζωῆς καὶ τῆς μακαριότητάς του. Περιέχει, ἐξ ἄλλου, ἡ ἐνότητα αὐτὴ τὴν ἀνάδειξη τῶν ἰδιαίτερος σημαντικῶν ἀπόψεων τοῦ Γρηγορίου γιὰ τὰ αἷτια καὶ τὴν φύση τοῦ πειρασμοῦ τῶν προπατόρων πού ὁδήγησε αὐτούς στὴν παρακοὴ τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ, μέ ἰδιαίτερη ἀναφορὰ στὴν ἔννοια τῆς διὰ τοῦ συντελεσθέντος πειρασμοῦ ἐξαπατήσεως τῶν προπατόρων ἀπὸ τὸν διάβολο, στὸν ἐρμηνευτικὸ προσδιορισμὸ τοῦ «ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν», καὶ στὴν ἐρμηνευτικὴ θεώρηση τοῦ φθονεροῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο ἔργου τοῦ «ἀρχεκάκου» δαίμονος, πού ὑπὸ τὴν μορφή τοῦ ὄφεως παρεπλάνησε καὶ παρέσυρε τοὺς προπάτορες στὴν παράβαση τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ.

Στὴν δευτέρη ἐνότητα τοῦ τρίτου αὐτοῦ κεφαλαίου προβάλλονται οἱ διατυπωμένες ἐρμηνευτικὲς ἀπόψεις τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης γιὰ τὴν φύση τοῦ ἀμαρτήματος τῆς παρακοῆς τῶν προπατόρων. Τονίζεται ὅτι ἡ παρακοὴ τῆς δοθείσης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐντολῆς, ὡς σαφῆς ἐκτροπὴ τῆς κατὰ φύσιν πορείας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς μέθεξη τῆς ἄκτιστης χάριτος καὶ τῶν δωρεῶν τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, συνιστᾷ μία ἀπατηλὴ προσπάθεια αὐτονομήσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀποστασίας ἀπὸ τὸν Θεό καὶ ἀπομακρύνσεώς του ἀπὸ τὴν σχέση κοινωνίας μέ αὐτόν, καθὼς καὶ ἀποποίηση ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου τῆς κατὰ χάριν συγγενείας του μέ τὸν Θεό. Ἔτσι, ὡς ρήξη τῆς δοξολογικῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου μέ τὸν Θεό τό ἀμάρτημα τῆς παρακοῆς, καὶ ὡς ἀποτυχημένη προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου γιὰ ἐπίτευξη ἰσοθεΐας, κατέστη ἡ αἰτία τῆς ἀχρειώσεως τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Στὸ ἀποτελούμενο ἀπὸ δύο κεφάλαια δευτέρου Μέρους τῆς παρουσίας ἐργασίας ἐπιχειρεῖται ἡ διερεύνηση καὶ συστηματικὴ ἐκθεση καὶ προβολὴ τῶν θεολογικῶς τεκμηριωμένων καὶ ἄκρως ἐνδιαφεροσῶν ἀντιλήψεων

τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης γιά τίς ὀδυνηρές καί ὀλέθριες γιά τόν ἄνθρωπο συνέπειες τῆς ἐκ μέρους τῶν προπατόρων διαπράξεως τοῦ ἁμαρτήματος τῆς παρακοῆς, οἱ ὁποῖες ἀναδεικνύονται καί ἀποτιμῶνται θεολογικῶς ἀπό αὐτόν σέ ὅλο τό συγγραφικό του ἔργο. Οἱ συνέπειες αὐτές, πού ἐπῆλθαν στήν ζωή τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν διά τῆς παρακοῆς ἀπομάκρυνσή του ἀπό τήν κοινωνία του μέ τόν Τριαδικό Θεό, καταδεικνύουν κατά τήν διατυπωμένη διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου τήν ἀποτυχία τοῦ ἀνθρώπου νά διαφυλάξει τά ἐξαιρετικά προνόμια, μέ τά ὁποῖα προικίσθηκε κατά τήν δημιουργία του ἀπό τόν Τριαδικό Θεό, προκειμένου νά ἀπολαμβάνει ἐν μακαριότητι τήν ζείδωρη κοινωνία του μέ τόν Τριαδικό Θεό καί νά μετέχει τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν αὐτοῦ.

Τό πρῶτο κεφάλαιο τοῦ δεύτερου Μέρους ἀπαρτίζεται ἀπό ἕξι ἐνότητες, στίς ὁποῖες πραγματοποιεῖται ἡ κατά τήν διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου καταγραφή καί ἐρμηνευτική ἀνάπτυξη τῶν στοιχείων ἐκείνων πού συνιστοῦν τήν ἀχρειωμένη καί ζοφερή κατάσταση, μέ τήν ὁποῖα τό ἀνθρώπινο γένος ἔρχεται συνεχῶς ἀντιμέτωπο μετά τήν ἀπομάκρυνσή του ἀπό τόν Τριαδικό Θεό καί τήν ἀποπομπή του ἀπό τόν παραδείσιο φυσικό του χῶρο. Ὅλα τά δεινά πού βιώνει ἔκτοτε ἡ ἀνθρωπότητα, μέ ἀποκορύφωση τήν ἐμφανισθεῖσα μετά τήν πτώση τοῦ ἀνθρώπου κατά τρόπον διττό κατάσταση τοῦ θανάτου, ἐρμηνεύονται ἀπό τόν Γρηγόριο καί προβάλλονται ὡς συνέπειες πού προέκυψαν ἀπό τήν διάπραξη τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος καί προσδιορίζουν τήν μεταπτωτική κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως αὐτή περιγράφεται ἀπό τόν ἴδιο στίς ἀποτυπούμενες στό συγγραφικό του ἔργο ἀπόψεις του. Στήν πρώτη ἐνότητα ἐκτίθενται οἱ ἐρμηνευτικές ἀπόψεις τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης γιά τήν ἐπελθοῦσα ἐκ τῆς παρακοῆς ἀπώλεια τῆς μακαριότητος τοῦ ἀνθρώπου καί γιά τήν ἀμαύρωση τοῦ «κατ' εἰκόνα» αὐτοῦ καί γιά τίς ἀναδειχθεῖσες ἀπό τό γεγονός αὐτό ἐπιπτώσεις γιά τόν ἄνθρωπο. Ἡ δεύτερη ἐνότητα διαλαμβάνει τήν παρουσίαση τῶν ἐκτεθειμένων ἐρμηνευτικῶν ἀντιλήψεων τοῦ Γρηγορίου γιά τήν ἀγιογραφικῶς μαρτυρούμενη περιένδυση τῶν προπατόρων μέ τούς δερμάτινους χιτῶνες μετά τήν διάπραξη τῆς παρακοῆς τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ. Στήν τρίτη ἐνότητα γίνεται λόγος γιά τήν ἐξ αἰτίας τῆς πώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπελθοῦσα κατά τήν ὑφιστάμενη διάκριση τῶν φύλων ἀναπροσαρμογή τῆς λειτουργίας τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ στήν ἀκολουθοῦσα (τέταρτη) ἐνότητα τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ παρατίθενται οἱ ἐρμηνευτικές ἀπόψεις τοῦ ἱεροῦ πατρός περὶ τῆς εισόδου τοῦ θανάτου στήν ἀνθρώπινη φύση, ὡς συνέπειας τῆς «ἀρχαίας» παραβάσεως, μέ εἰδικότερη ἀναφορά στίς ἀντιλήψεις τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης γιά τήν ἔννοια τοῦ θανάτου καί γιά τήν ὄντολογική θεώρηση αὐτοῦ.

Ἡ πέμπτη ἐνότητα περιλαμβάνει τήν παρουσίαση τῶν θεολογικῶν ἀντιλήψεων τοῦ Γρηγορίου περὶ τοῦ εἰσελθόντος διά τῆς παρακοῆς στήν φύση τοῦ ἀνθρώπου κακοῦ, τό ὁποῖο νοεῖται ὄντολογικῶς ὡς ἀπουσία καί

στέρηση τοῦ ἀγαθοῦ, καί ἡ τελευταία (ἕκτη) ἐνότητα τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ πραγματεύεται τήν ἔκθεση τῶν ἐρμηνευτικῶν ἀπόψεων τοῦ Γρηγορίου περί τῆς ἀμαρτίας καί τῶν παθῶν πού εἰσῆλθαν στήν φύση τοῦ ἀνθρώπου ὡς συνέπεια τῆς διά τῆς παρακοῆς πτώσεως του. Ἀπό τήν παρουσίαση τῶν σχετικῶν μέ τό θέμα αὐτό ἀπόψεων τοῦ Γρηγορίου καθίσταται πρόδηλο καί ἀπολύτως σαφές ὅτι ἡ ἀνθρώπινη φύση ἀπώλεσε διά τῆς παρακοῆς, ὄχι ὅμως διά παντός, τόν μοναδικό πλοῦτο τῆς θείας χάριτος καί τῶν θείων δωρεῶν, καί κατέστη, ὡς χρήζουσα θεραπευτικῆς ἐπεμβάσεως, ἀσθενής καί ἐνδεής τοῦ πλούτου τῶν θείων χαρακτηριστικῶν, μέ τά ὁποῖα προικίσθηκε κατά τήν δημιουργία της.

Στό δεύτερο κεφάλαιο τοῦ δευτέρου αὐτοῦ Μέρους ἐπιτελεῖται ἡ ἀναλυτική παράθεση τῆς διδασκαλίας τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης περί τῶν δυνάμεων καί στοιχείων ἐκείνων τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, τά ὁποῖα, μετά τό γεγονός τῆς διά τῆς παρακοῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς ἀποπομπῆς του ἀπό τόν παραδείσιο οἶκο τοῦ Θεοῦ, ὑπέστησαν κατά τήν ἐρμηνευτική ἐπισκόπηση τοῦ Γρηγορίου ἀλλοίωση τοῦ χαρακτήρα καί τῆς λειτουργίας τους καί προσαρμόσθηκε πλέον ἡ δραστηριότητά τους ἀναλόγως μέ τήν ὁρμή τῆς ἐκδηλούμενης προαιρέσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ὑπό τοῦ ἱεροῦ πατρὸς ἐπιτελεσθεῖς λεπτομερῆς ἐρμηνευτικός προσδιορισμός τῆς μεταπτωτικῆς λειτουργίας τῶν ἰδιαιτέρων καί διακριτικῶν γνωρισμάτων καί χαρακτηριστικῶν τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καί τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς του κατά τήν ῥοπή τῆς προαιρέσεώς του ὑποδεικνύει εὐκρινῶς ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης ἀποδέχεται ὄχι τήν ὀριστική ἀπώλεια τῶν στοιχείων τῆς θείας εἰκόνας στόν ἄνθρωπο, μετά τήν διάπραξη ἀπό τούς προπάτορες τῆς ὀλέθριας παρακοῆς τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ, ἀλλά τήν ἀμαύρωσή τους. Ἡ κατά τήν μεταπτωτική κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου παρατηρούμενη ἀλλοίωση τῶν προσδιοριστικῶν γνωρισμάτων τῆς φύσεώς του καί τῶν δυνάμεων καί «κινημάτων» τῆς ψυχῆς του εἶναι δυνατόν κατά τήν διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου νά ἀρθεῖ καί νά ἐπανέλθει ἡ λειτουργία τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου στήν πρό τῆς πτώσεως κατάστασή της μέ τήν ἀποδοχή καί προσοικείωση ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου, διά τῆς ὀρθῆς ἀσκήσεως καί χρήσεως τοῦ «αὐτεξουσίου» του, τοῦ διά τῆς κατά σάρκα «οἰκονομίας» σωτηριῶδους ἔργου τοῦ Χριστοῦ, καί μέ τήν ἐπάνοδό του στήν σχέση κοινωνίας του μέ τόν Θεό. Εἶναι προφανές ὅτι μέ τήν διατυπούμενη αὐτή διδασκαλία ἀναδεικνύεται καί ἐξαίρεται ἡ ἰδιαίτερη θέση τήν ὁποῖα κατέχει ὁ ἄνθρωπος στήν κτιστή πραγματικότητα, ἐφόσον, παρά τήν ὀδυνηρή καί δεινή θέση στήν ὁποῖα βρέθηκε μετά τήν ἀποπομπή του ἀπό τόν παράδεισο, διετήρησε τό ἐξαιρετικό διακριτικό γνώρισμα τοῦ «αὐτεξουσίου».

Τό δεύτερο αὐτό κεφάλαιο διαλαμβάνει τήν καταγραφή καί προβολή τῆς διά μακρῶν ἐκτεθείσης στά συγγράμματα αὐτοῦ θεολογικῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου περί τῆς ἐκ τῆς παρακοῆς προκληθείσης

ἀλλοιώσεως τῆς λειτουργίας μεταπτωτικῶς τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καί ειδικότερα τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς του. Πραγματεύεται, ἐπίσης, τήν διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ πατρὸς γιά τό μοναδικό στήν κτίση γεγονός τῆς δυνατότητας πού κατέχει ὁ ἄνθρωπος νά διαμορφώνει τήν διανοητική του δύναμη κατά τό ἀντικείμενο τῆς ἐπιθυμίας του, μέσω τῆς ἐξαιρετικῆς ἰκανότητας τοῦ νοῦ του νά προβάλλει αὐτό πρὸς τό ὅποιο ἔχει στραφεῖ καί νά σχηματίζει κατ' ἀναλογίαν τά χαρακτηριστικά του, διά τῆς λειτουργίας του ὡς κατόπτρου.

Εἰδικότερα, στήν πρώτη ἐνότητα τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ παρέχονται γενικά στοιχεῖα γιά τήν διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου πού ἀφορᾷ στήν περιγραφή τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς ἀναδειχθείσης ἀπό τήν παρακοή ἀσθένειας τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου. Στήν ἐπόμενη (δεύτερη) ἐνότητα γίνεται λόγος γιά τήν ἀφορῶσα στήν ἄσκηση τῆς προαιρέσεως ἀλλοίωση τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ τρίτη ἐνότητα τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ διαλαμβάνει τήν παρουσίαση τῶν ἐρμηνευτικῶν ἀπόψεων τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης γιά τήν μεταπτωτική λειτουργία καί ἐκδήλωση τῶν δυνάμεων καί τῶν «διαθέσεων» τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, καί ἡ ἀκολουθοῦσα (τέταρτη) ἐνότητα περιλαμβάνει τήν ἐκθεση τῶν ἐρμηνευτικῶν ἀντιλήψεων τοῦ ἱεροῦ πατρὸς περί τῆς μετά τήν πτώση τοῦ ἀνθρώπου λειτουργίας τοῦ «αὐτεξουσίου» αὐτοῦ. Στήν πέμπτη ἐνότητα ἐκτίθεται ἡ ἐνδιαφέρουσα διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου περί τῆς μεταπτωτικῆς λειτουργίας τῆς νοήσεως καί τῆς διανοητικῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ στήν ἕκτη ἐνότητα γίνεται λόγος γιά τήν λειτουργία τῆς μνήμης τοῦ ἀνθρώπου μετά τήν πτώση του. Στίς δύο τελευταῖες ἐνότητες παρατίθενται οἱ ἀπόψεις τοῦ Γρηγορίου περί τῆς μεταπτωτικῆς λειτουργίας τῶν συναισθημάτων τοῦ ἀνθρώπου καί περί τῆς ὑπ' αὐτοῦ γνώσεως τοῦ ἑαυτοῦ του.

Τό Ἐπίμετρο, τό ὅποιο ἀκολουθεῖ καί μέ τό ὅποιο κατακλείεται ἡ παροῦσα ἐργασία, διαλαμβάνει σέ δύο ἐνότητες τήν παρουσίαση τῶν θεολογικῶν ἐκείνων ἀπόψεων τοῦ Γρηγορίου πού ἀποσκοποῦν στόν τονισμό τῆς τραγικότητας τῆς θέσεως στήν ὁποία βρέθηκε ὁ ἄνθρωπος μετά τήν διά τῆς παρακοῆς πτώση του καί στήν κατανόηση τῶν ὀδυνηρῶν γιά τόν ἄνθρωπο συνεπειῶν αὐτῆς τῆς πτώσεως, καθῶς καί στήν συναφή ἀνάδειξη τῆς σωτηριώδους ἐκείνης προϋποθέσεως γιά τήν ἄρση τῶν ὀλεθρίων συνεπειῶν τῆς παρακοῆς τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή στόν τονισμό τῆς κατά σάρκα «οἰκονομίας» τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ Λόγου, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς τοῦ μοναδικοῦ τρόπου ἰάσεως καί ἀποκαταστάσεως τῆς ἀχρειωθείσης διά τῆς παρακοῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καί πραγματώσεως τῆς σωτηρίας του.

Καθίσταται προφανές καί εὐλογο ὅτι παρατηρεῖται στήν διατυπωμένη σχετική διδασκαλία τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης μία ἐκ σωτηριολογικῆς ἐπόψεως σύνδεση τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου μέ τήν προκύψασα ἀπό τήν «ἀρχαίαν» παράβαση πτώση τοῦ ἀνθρώπου. Τονίζεται, ἔτσι, στήν πρώτη ἐνότητα τοῦ Ἐπιμέτρου ὅτι,

χωρίς βεβαίως νά υπεισέρχεται ὁ Γρηγόριος σέ νοησιαρχική ἀναζήτηση καί ἀνάδειξη κινήτρων τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου, προβαίνει σέ μία σωτηριολογικῶς κατανοούμενη σύνδεση τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου μέ τήν ἐκ τῆς παρακοῆς ἀνακύψασα πτώση τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦτο, διότι τό ἔργο τῆς κατά σάρκα «οἰκονομίας» τοῦ Λόγου ἀποτελεῖ κατά τόν Γρηγόριο τήν ἐπιτέλεση τῆς σωτηρίας τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου, καί συνιστᾷ κατ' αὐτόν τό μοναδικό ἐκεῖνο γεγονός, διά τοῦ ὁποίου δόθηκε στόν μεταπτωτικό ἄνθρωπο ἡ δυνατότητα ἐπαναποκτήσεως τῆς σχέσεώς του καί τῆς κοινωνίας του μέ τόν Τριαδικό Θεό. Μέ τήν ἐκτιθέμενη σχετική διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου στήν ἐνότητα αὕτη καθίσταται ἀπολύτως σαφής ἡ διά μακρῶν ἀναπτυσσόμενη καί διατυπούμενη θεολογική ἄποψη τοῦ ἱεροῦ πατρός ὅτι ἡ ἐν χρόνῳ γενόμενη διά σαρκός «ἐπιδημία» τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου συνιστᾷ τήν ἀσφαλῆ προϋπόθεση πραγματώσεως τοῦ ἔργου τῆς «υἰοθεσίας»⁵⁴ τοῦ πεπτωκότος διά τῆς παρακοῆς ἀνθρώπου ἀπό τόν Τριαδικό Θεό.

Κατά τήν πραγμάτευση στήν πρώτη αὕτη ἐνότητα τῶν σχετικῶν ἀπόψεων τοῦ Γρηγορίου Νύσσης καί κατά τήν ἀναφορά στήν προβολή ἀπό τόν ἱερό πατέρα τῆς αἰτίας ἀλλά καί τοῦ σκοποῦ τῆς διά σαρκός «ἐπιδημίας» τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου, πού εἶναι ἡ σωτηρία τοῦ διά τῆς παρακοῆς πεσόντος ἀνθρώπου, τονίζεται ὅτι ἡ σωτηριολογικῶς κατανοούμενη αὕτη ἀναγκαιότητα τῆς διά σαρκός «ἐπιδημίας» τοῦ Λόγου ἀναδεικνύεται κατά τήν διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου ἀπό τό εἶδος τῆς ἀσθένειας τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου πού ἐπῆλθε σέ αὐτόν ἀπό τήν ἀπομάκρυνσή του ἀπό τόν Θεό καί ἀπό τήν ἔκπτωσή του ἀπό τήν οὐράνια

⁵⁴ Ἀπό τόν μεγάλο ἀριθμό χωρίων ἀπό τά συγγράμματα τοῦ Γρηγορίου, πού ἀναφέρονται στήν διδασκαλία του γιά τήν διά τοῦ ἔργου τῆς κατά σάρκα «οἰκονομίας» τοῦ Λόγου «υἰοθεσίαν» τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου ἀπό τόν Θεό, βλ., ἐνδεικτικῶς, *Περί τελειότητος*, W. Jaeger, GNO, τ.8,1, 206,1-9 (=PG 46, 280AB): «τούτου χάριν τήν ἀπαρχήν τῆς κοινῆς φύσεως ἀναλαβών, διά ψυχῆς καί σώματος, ἀγίαν ἐποίησε, πάσης κακίας ἀμιγῆ τε καί ἀπαράδεκτον αὐτήν ἐν ἑαυτῷ διασώσας· ἵνα ταύτην ἀναθεις, διά τῆς ἀφθαρσίας, τῷ πατρὶ τῆς ἀφθαρσίας, συνεπισπάσῃται δι' αὐτῆς πᾶν τὸ συγγενές κατὰ τήν φύσιν αὐτῇ καί ὁμόφυλον καί προσδέξῃται τοὺς ἀποκηρύκτους εἰς τήν υἰοθεσίαν καί τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ εἰς τήν τῆς θεότητος αὐτοῦ μετουσίαν». *Κατὰ Ἐὐνομίῳ τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 2, W. Jaeger, GNO, τ.2, 45,14-46,10 (=PG 45, 609AC). *Ἦπ.π.* 42,22-28 (=PG 45, 605C). *Ἦπ.π.*, τόμος 10, 294,9-16 (=PG 45, 889C). *Πρὸς τοὺς βραδύνοντας εἰς τὸ Βάπτισμα*, PG 46,416C. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 29,18-31 (=PG 44, 1148A). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 7, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 151,5-20 (=PG 44, 1280BC). *Ἦπ.π.* 151,27-28 (=PG 44,1281A).

κληρονομία και την μακαριότητά του. Ο τρόπος αυτός της πραγματοποίησεως του έργου της θείας «οικονομίας» προς τον άνθρωπο, λόγω της καταδυναστεύσεως της φύσεως του ανθρώπου από την άμαρτία και τα πάθη και τον θάνατο και της αχρειώσεώς της, εκλαμβάνεται ως ο πλέον πρόσφορος για τον αφανισμό του θανάτου και για την σωτηρία του ανθρώπου. Παρόλον ότι, δηλαδή, θά μπορούσε να είχε πραγματωθεί ή σωτηρία του ανθρώπου και με άλλο τρόπο ή οδό, παρά ταύτα τό έργο της θείας «οικονομίας» για την σωτηρία του ανθρώπου έπρεπε κατά τον Γρηγόριο να γίνει κατά τρόπο πού να φανερώνεται ή φιλανθρωπία και ή δικαιοσύνη του Θεού και να μην εκλαμβάνεται ως αντίθετο προς την έλευθερία του ανθρώπου.

Καταγράφεται, έξ άλλου, στην ένότητα αυτή ή έρμηνευτική αντίληψη του Γρηγορίου ότι ή δικαιοσύνη και ή φιλανθρωπία του Θεού πού εκδηλώθηκαν στό έργο της θείας προς τον άνθρωπο «οικονομίας» καταδεικνύουν την διά του άγιογραφικώς μαρτυρούμενου «λύτρου» προσφορά ανταλλάγματος προς τον έχθρό του ανθρώπινου γένους διάβολο για την λύτρωση του ανθρώπου από την κυριαρχία και την καταδυνάστευση αυτού. Σημειώνεται, επίσης, ότι για την άπαλλαγή του ανθρώπου από την φθοροποιό άμαρτία και για την σωτηρία του ήταν άναγκαίο να διέλθει ο ένανθρωπήσας Λόγος κατά τό ανθρώπινον αυτού δι' όλων τών σημείων και καταστάσεων της ανθρώπινης ζωής. Έτσι, μέ την εκδήλωση της οϊκτίρμονος αυτής διαθέσεως και του φιλάνθρωπου αυτού έργου του Θεού προς τον πεπτωκότα άνθρωπο, διά τών οποίων ο Θεός έπετέλεσε την λύτρωση του ανθρώπου από την δουλεία της άμαρτίας, πραγματοποιήθηκε έν χρόνω στό πρόσωπο του προαιωνίως συνυπάρχοντος μέ τον Πατέρα Λόγου ή ένωση της θείας φύσεως μέ την ανθρώπινη φύση, την αποτελούμενη από την λογική ψυχή, μαζί μέ τίς προσδιοριστικές ιδιότητες και λειτουργίες της, και από τό σῶμα⁵⁵.

Η πρώτη αυτή ένότητα διαλαμβάνει ώσαύτως την παρουσίαση τών βασικῶν και ούσιωδῶν σημείων της διδασκαλίας του Γρηγορίου περί του άρρήτου και άφράστου μυστηρίου της ένανθρωπήσεως του Λόγου, κατά τό όποιο, σύμφωνα μέ την διδασκαλία αυτή του Γρηγορίου, κατανοείται

⁵⁵ Σχετικῶς μέ την διατυπωμένη διδασκαλία του Γρηγορίου περί της ένώσεως της θείας και της ανθρώπινης φύσεως στό πρόσωπο του Λόγου, βλ., ένδεικτικῶς, *Επιστολή 3*, G. Pasquali, *GNO*, τ.8,2, 23,27-31 (=PG 46, 1020C). *Πρός τὰ Απολιναρίου αντιρρητικός*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 224,17-19 (=PG 45, 1256C). *Αντιρρητικός προς την Εύνομιου εκθεσιν*, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 386,6-9,10-11 (=PG 45, 545CD). *Όπ.π.*, 388,24-389,1 (=PG 45,549A). *Πρός Θεόφιλον, Κατά Απολιναριστῶν*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 124,21-125,10 (=PG 45, 1273D-1276A). *Κατά Εύνομιον του τρίτου λόγου*, τόμος 3, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 130,11-25 (=PG 45, 705AB). *Όπ.π.*, τόμος 10, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 300,15-27 (=PG 45, 897AB).

καί πρεσβεύεται ὁ σαρκωθεὶς Λόγος, ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὡς μεσίτης τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀνακαίνιση τῆς κατερειπωμένης ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καὶ τὰ πάθη ἀνθρώπινης φύσεως καὶ πρὸς ἀποκατάσταση τῆς δοξολογικῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεὸ πού διακόπηκε διὰ τῆς «ἀρχαίας» παραβάσεως. Τονίζει δὲ ὅτι διὰ τῆς προσλήψεως τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ἀπὸ τὸν Θεὸ Λόγο πραγματοποιήθηκε ἡ θέωση τῆς «ἀπαρχῆς τοῦ φυράματος», προκειμένου νὰ συντελεσθεῖ ὁ «συναγιασμός» καὶ ἡ «συναποθέωσις» «ὄλου τοῦ φυράματος», δηλαδή τῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων. Σημειώνεται ἐπιπροσθέτως ὅτι μὲ τὸ ἔργο τῆς κατὰ σάρκα «οἰκονομίας» τοῦ Λόγου, πού συντελέσθηκε κατὰ τὸν προσήκοντα γιὰ τὴν εὐεργεσία τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου χρόνον, πραγματοποιήθηκε ἡ λύτρωση τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἀπὸ τὴν κυριαρχία καὶ τὴν καταδυνάστευση τῆς ἁμαρτίας, τῶν παθῶν, τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου, πού εἰσηλθάν σέ αὐτό διὰ τῆς διαπράξεως τῆς παρακοῆς τῆς δοθείσης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐντολῆς ἐκ μέρους τῶν προπατόρων.

Ἡ δεύτερη ἐνότητα τοῦ Ἐπιμέτρου διαλαμβάνει τὴν παρουσίαση τῶν βασικῶν καὶ κυριότερων σημείων τῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου Νύσσης περὶ τοῦ προσώπου τοῦ σαρκωθέντος Λόγου, ἡ ὁποία ἀναδεικνύεται κατὰ τὴν ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση ἀπὸ τὸν ἱερό πατέρα τοῦ μυστηρίου τῆς κατὰ σάρκα «οἰκονομίας» τοῦ Λόγου, πού συνιστᾷ τὴν «κατάβασιν» αὐτοῦ πρὸς τὴν ταπεινότητα τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, καὶ διὰ τῆς ὁποίας ἐπιτεύχθηκε ἡ σωτηρία τῆς ἀχρειωθείσης μὲ τὴν «ἀρχαίαν» παράβαση φύσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ προβαλλόμενη αὐτῆ σωτηριολογικὴ συνάρτηση θεωρεῖται ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο Νύσσης εὐνόητη, διότι ἡ ἐπιζητούμενη ὀρθὴ κατανόηση τῆς ἔννοιας τῆς σωτηρίας τοῦ διὰ τῆς παρακοῆς πεσόντος ἀνθρώπου, ἡ ὁποία ἐπιτελέσθηκε μὲ τὴν διὰ σαρκὸς «ἐπιδημίαν» τοῦ Λόγου, προϋποθέτει ἀναμφιβόλως τὴν ὀρθὴ ἀντίληψη τῆς ἔννοιας τοῦ προσώπου τοῦ λυτρωτῆ καὶ σωτήρα τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἐνανθρωπήσαντος δηλαδή Θεοῦ Λόγου.

Τονίζεται, ἔτσι, στὴν ἐνότητα αὐτῆ ὅτι ἐνδεικτικὴ αὐτῆς τῆς σωτηριολογικῆς συναρτήσεως τῆς διδασκαλίας περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ σαρκωθέντος Λόγου, μὲ τὴν διδασκαλία περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως καὶ ἐπανόδου τοῦ ἀνθρώπου στὴν προπρωτικὴ του κατάσταση, εἶναι ἡ διατυπωμένη διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου ἀφ' ἑνὸς μὲν περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐνώσεως στό πρόσωπο τοῦ Λόγου τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρώπινης φύσεως καὶ περὶ τῶν εὐεργετικῶν γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα συνεπειῶν πού ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν ἔνωση αὐτῆ, δηλαδή ἀπὸ τὴν σάρκωση τοῦ Λόγου, ἀφ' ἑτέρου δὲ περὶ τῶν θεολογικῶν συνεπειῶν γιὰ τὸν ἀνθρώπο πού προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἐσφαλμένη κατανόηση καὶ ἐρμηνεία καὶ διατύπωση τοῦ μυστηρίου τῆς σαρκώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου. Εἰδικότερα, παρατίθεται ἡ διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου περὶ τῆς ἐν χρόνῳ

προσλήψεως και «ένδύσεως» τῆς ἀνθρώπινης φύσεως⁵⁶ ἀπό τόν αἰδίως συνυπάρχοντα μέ τόν Πατέρα Λόγο, ἡ ὁποία προβάλλεται ἀπό τόν ἐπίσκοπο Νύσσης ὡς κεφαλαιῶδους και καθοριστικῆς σημασίας προϋπόθεση γιά τήν ἀπλανῆ και ἀσφαλῆ κατανόηση τοῦ σωτηριῶδους γιά τόν ἄνθρωπο ἔργου τῆς κατά σάρκα «οἰκονομίας» τοῦ Λόγου⁵⁷. Στό πλαίσιο τῆς παραθέσεως αὐτῆς τῆς διδασκαλίας τοῦ ἱεροῦ πατρός καταγράφεται ἡ διατυπωμένη δογματική ἄποψη του περί προσλήψεως ἀπό τόν Θεό Λόγο κατά τήν ἐνανθρώπησή του ὁλόκληρης και ἀκέραιης τῆς συνιστάμενης ἐκ λογικῆς ψυχῆς και σώματος ἀνθρώπινης φύσεως πλήν ἁμαρτίας, καθόσον ἐνδεχόμενη ἀμφισβήτηση τῆς ἀκεραιότητος τῆς προσληφθείσης ἀπό τόν σαρκωθέντα Λόγο ἀνθρώπινης φύσεως θά ἐπέφερε ἀναμφισβητήτως σοβαρές σωτηριολογικές συνέπειες γιά τόν ἄνθρωπο⁵⁸.

Στήν συνέχεια τῆς ἐνότητος αὐτῆς σημειώνεται ὁ τονισμός ἀπό τόν Γρηγόριο τοῦ ἀτομικοῦ χαρακτήρα τῆς προσληφθείσης ἀπό τόν Λόγο ἀνθρώπινης φύσεως, πού ὑποδεικνύεται ἀπό τήν ἐπιτελούμενη ἀπό αὐτόν θεώρηση τῆς προσληφθείσης ἀνθρώπινης φύσεως τοῦ Λόγου ὡς

⁵⁶ Βλ., ἐνδεικτικῶς, *Ἐξήγησις τοῦ ἰσματος τῶν ἰσμάτων*, Λόγος 13, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 381,16-19 (=PG 44, 1048A). *Ἐπ.π.*, 384,17-18 (=PG 44, 1049B). *Πρός τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 152,2-7 (=PG 45, 1153A). *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Ἐννομίον ἐκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 386,6-11 (=PG 45, 545CD). *Ἐπ.π.*, 388,24-389,1 (=PG 45, 549A). *Ἐπ.π.*, 388,11-15 (=PG 45, 548D). *Πρὸς Συμπλίκιον, Περὶ πίστεως*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 62,20-63,1 (=PG 45, 137B).

⁵⁷ Περὶ τῆς προβαλλόμενης αὐτῆς θεολογικῆς ἀντιλήψεως τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, βλ., ἐνδεικτικῶς, *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 165,28-168,25 (=PG 45, 1172C-1176C). *Ἐπ.π.*, 194,28-195,14 (=PG 45, 1213BC). *Ἐπ.π.*, 206,27-207,28 (=PG 45, 1232AC). *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 1, W. Jaeger, GNO, τ.2, 22,24-23,14 (=PG 45, 584D-585A). *Πρὸς Θεόφιλον, Κατὰ Ἀπολιναριστῶν*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 125,11-126,3 (=PG 45, 1276AB).

⁵⁸ Σχετικῶς μέ τήν δογματική αὐτή ἄποψη τοῦ Γρηγορίου περί τῆς προσλήψεως ἀπό τόν Θεό Λόγο ὁλόκληρης και ἀκέραιης τῆς ἐκ λογικῆς ψυχῆς και σώματος ἀνθρώπινης φύσεως, και περί τῆς ἀναδείξεως σωτηριολογικῶν συνεπειῶν γιά τόν ἄνθρωπο ἀπό ἐνδεχόμενη ἀμφισβήτηση ἢ ἄρνηση τῆς διδασκαλίας αὐτῆς, βλ. *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Ἐννομίον ἐκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 386,9-14 (=PG 45, 545CD). *Ἐπ.π.*, 312,1-20 (=PG 45, 465A-468A). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 145,24-146,5 (=PG 45, 1144D-1145A). *Ἐπ.π.*, 164,28-165,7 (=PG 45, 1172AB). *Ἐπ.π.*, 172,22-30 (=PG 45, 1181AB). *Ἐπ.π.*, 177,15-22 (=PG 45, 1188CD).

«ἀπαρχῆς»⁵⁹ τῆς θεώσεως ὁλόκληρου τοῦ «φυράματος» τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων. Γίνεται ἀκολουθῶς παρουσίαση τῆς διατυπωμένης διδασκαλίας τοῦ ἱεροῦ πατρὸς περὶ τῆς ἀναμαρτησίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν ἀνθρωπότητά του, ἡ ὁποία τυγχάνει φυσικὴ καὶ ὄντολογικὴ καὶ ἐπ' οὐδενὶ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἀποτέλεσμα μιᾶς ἠθικῆς τελειώσεως καὶ προκοπῆς στό ἀγαθό.

Διαλαμβάνει, ἐπίσης, ἡ ἐνότητα αὐτὴ τὴν παράθεση τῆς διδασκαλίας τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης περὶ τοῦ ὑπερφυοῦς μυστηρίου τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων, κατὰ τὴν ὁποία τονίζει ὁ ἱερός πατήρ τὴν «ἀνάκρασιν» μέ τόν Λόγο τῆς προσληφθείσης ἀπὸ αὐτόν ἀνθρώπινης φύσεως καὶ τὴν ἀσύγχυτη ὑπαρξὴ καὶ ἐκδήλωση τῶν ιδιωμάτων τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων, καθὼς καὶ τὴν μετάβαση καὶ ἀπόδοση τῶν ιδιωμάτων αὐτῶν στό ἓνα καὶ τό αὐτό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου. Κατὰ τὴν ἰδιαίτερη, τέλος, ἀναφορὰ στήν διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου περὶ τῆς «ἀνακράσεως» αὐτῆς ἐπισημαίνεται ὅτι, σύμφωνα μέ τὴν ἀποτυπωμένη αὐτὴ διδασκαλία, κατὰ τὴν «ἀνάκρασιν» τῆς μέ τὴν θεία φύση ἢ προσληφθεῖσα ἀπὸ τόν Λόγο ἀνθρώπινη φύση «μετεποιήθη» διὰ τῆς ἐνώσεώς τῆς μέ τὴν θεία φύση τοῦ Λόγου, ἐφόσον ἢ προσληφθεῖσα ἀπὸ τόν Λόγο ἀνθρώπινη φύση «ἀνελήφθη πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν καὶ ὑπερέχον», δηλαδή πρὸς τὴν θεία φύση τοῦ Λόγου⁶⁰.

⁵⁹ Περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου γιὰ τὴν πρόσληψη ἀπὸ τόν Θεό Λόγο ὅλης τῆς ἀτομικῆς ἀνθρώπινης φύσεως καὶ γιὰ τὴν ἔνωση αὐτῆς μέ τὴν θεία φύση στό πρόσωπο αὐτοῦ πρὸς ἐπιτέλεση τῆς σωτηρίας τοῦ διὰ τῆς παρακοῆς πεσόντος στήν ἁμαρτία καὶ στά πάθη ἀνθρώπου, βλ., ἐνδεικτικῶς, *Εἰς τὸ, ὅταν ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα*, J.K.Downing, GNO, τ.3,2, 14,7-17 (=PG 44, 1313B). *Ὅπ.π.*, 16,13-20 (=PG 44, 1316AB). *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 81C. *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Εὐνομίου ἔκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 374,16-17 (=PG 45, 533A). *Περὶ τελειότητος*, W. Jaeger, GNO, τ.8,1, 205,19-21 (=PG 46, 280A). *Ἐξηγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 7, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 201,13-14 (=PG 44, 1048A).

⁶⁰ Περὶ τῆς δογματικῆς αὐτῆς ἐρμηνευτικῆς ἀπόψεως τοῦ Γρηγορίου Νύσσης βλ., *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 3, W. Jaeger, GNO, τ.2, 132,27-133,4 (=PG 45, 708C). *Ὅπ.π.*, 130,14-18 (=PG 45, 705B). *Ὅπ.π.*,133,5-11 (=PG 45, 708CD). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 201,10-24 (=PG 45,1221D-1224A). *Πρὸς Θεόφιλον, Κατὰ Ἀπολιναριστῶν*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 126,17-127,4 (=PG 45, 1276CD).

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ Η ΕΠΙΦΕΡΟΥΣΑ ΤΗΝ ΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΔΙΑΠΡΑΞΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΚΟΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΩΣ ΘΕΙΟ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΜΑ ΚΑΙ Η ΠΡΟΠΤΩΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΥΤΟΥ

1. Η υπό του Θεοῦ δημιουργία τῆς κτιστῆς φύσεως.

Ἡ περί τῆς φύσεως τῶν ὄντων αντίληψη, ἡ κυριαρχοῦσα στήν σχετικῶς πρός τό θέμα αὐτό διατυπωμένη θεολογική θεώρηση καί διδασκαλία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, χαρακτηρίζεται ἀπό τήν διάκριση στήν ὁποία ὁ ἱερός πατήρ προβαίνει μεταξύ τῆς «ποιητικῆς τῶν ὄντων ἀκτίστου» θείας φύσεως καί τῆς φύσεως ἡ ὁποία προήχθη «διά κτίσεως εἰς γένεσιν»⁶¹. Ἡ οὐσιώδης αὐτή διάκριση συνιστᾷ σημεῖο θεμελιώδες στήν ὑπό τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης ἀναπτυχθεῖσα διδασκαλία, διότι καθιστᾷ σαφές ὅτι οὐδέν τῶν κτιστῶν ὄντων δύναται ἀφ' ἑνός μὲν νά προαχθεῖ σέ ὑπαρξῆ «ἐξ ἑαυτοῦ»⁶², ἀφ' ἑτέρου δέ νά ἔχει τήν σύσταση κατά τρόπον

⁶¹ Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων, Λόγος 6, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 174,1-2 (=PG 44, 885D). Βλ., ἐπίσης, Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον, W. Jaeger, GNO, τ.1, 133,2-134,1 (=PG 45,364C). Ὁπ.π., 106,1-6 (=PG 45, 333B). Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα, Λόγος 3, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 263,28-264,3 (=PG 46, 673B). Ἄξια ἀναφορᾶς στό σημεῖο αὐτό θεωρεῖται ἡ παρατήρηση τοῦ Ν. Ξιώνη περὶ τῆς σαφοῦς διακρίσεως τῆς χριστιανικῆς θεολογικῆς σκέψεως ἀπό τήν ἀρχαία ἑλληνική φιλοσοφία, ἡ ὁποία ἀπορρέει ἐκ τοῦ χαρακτηρίζοντος τήν Πατερική παράδοση θεμελιώδους στοιχείου τῆς κατ' ὄντολογικὴν ἔννοια διαφορᾶς μεταξύ κτιστοῦ καί ἀκτίστου καί ἐκ τῆς ὁποίας συνάγεται ἀφ' ἑνός μὲν ἡ «ἀναίρεση τῆς διαρχικῆς θέσεως τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων», ἀφ' ἑτέρου δέ ἡ ὑπόδειξη τῆς ἐρμηνευτικῆς θεωρήσεως τῆς σχετικῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου ὑπό τό πρίσμα τῆς φιλοσοφίας ὡς ἐσφαλμένης (Οὐσία καὶ ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ, 30-31). Πρβλ. καί Μ. Β. Κ ο λ ο β ο π ο ὑ λ ο υ, Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου (Διδακτορική Διατριβή), 69. D. Β a l á s, Μετουσία Θεοῦ, 43-47.

⁶² Βλ. Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων, J.Mc Donough, GNO, τ.3,2, 77,4-6 (=PG 46, 172C): «ὁμολογεῖται γὰρ παρὰ πάντων μιᾶς αἰτίας ἐξηφθαι τὸ πᾶν καὶ οὐδέν τῶν ὄντων αὐτὸ ἐξ ἑαυτοῦ τὸ εἶναι ἔχειν οὐδὲ ἑαυτοῦ εἶναι ἀρχὴν καὶ αἰτίαν».

«αυτόματον» καί «τυχαῖον»⁶³. Δί' αὐτῆς, ἐπίσης, ἐξαίρεται ἡ «ὑπερκειμένη» πάντων τῶν ὄντων ἄκτιστη φύση τῆς θεότητας⁶⁴, ὡς μόνη ἀρχή καί αἰτία τῆς ὑπάρξεως ὄλων τῶν κτιστῶν ὄντων, «φαινομένων καί νοουμένων»⁶⁵.

Ἡ ἀναγωγή τῆς δημιουργίας τῶν ὄντων στήν ἐνέργεια ἑνός ὑπέρτατου ὄντος ἀπαντᾷ, ἐπίσης, στήν θύραθεν σκέψη καί χαρακτηρίζει ἰδιαίτερος τά φιλοσοφικά συστήματα τόσο τοῦ Πλάτωνος ὅσο καί τοῦ Πλωτίνου. Κατά τήν περί Θεοῦ καί δημιουργίας τοῦ κόσμου πλατωνική διδασκαλία ἡ ὑπέρτατη ἰδανική θεία πραγματικότητα, ἡ αἰεὶ οὐσα καί «γένεσιν» μὴ ἔχουσα⁶⁶, θεωρεῖται κατά τρόπον ἀπόλυτο, καί βάσει ἑνός ἐμφαινόντος τήν θεία σοφία καί ἀγαθότητα καί παντοδυναμία αἰώνιου

⁶³ Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεῦτερον λόγον, W. Jaeger, GNO, τ.1, 396,15-20 (=PG 45, 1105C). Ἀπολογητικὸς περὶ τῆς Ἑξαήμερου, PG 44, 73A.

⁶⁴ Βλ. Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων, J.Mc Donough, GNO, τ.3,2, 77,6-9 (=PG 46, 172C).

⁶⁵ Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον, W. Jaeger, GNO, τ.1, 135,2-4 (=PG 45, 365A): «ἡ δὲ κτίσις ἀπὸ τινος ὁμολογουμένης πάντως ἀρχῆς...φέρεται». Πρβλ. Π. Χ ρ ἦ σ τ ο υ, Ἑλληνικὴ Πατρολογία, τ.4, 186-187. Σ. Π α π α δ ο π ο ὑ λ ο υ, Πατρολογία Β', 591-592. E. von I n á n k a, Hellenisches und Christliches, 58-66, ἀπὸ τὸν ὅποιο ἐπισημαίνεται ἡ κατ' οὐσίαν διαφορὰ μεταξύ τῆς διδασκαλίας τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης καί τῶν θεωριῶν τοῦ πλατωνικοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος, πού θεμελιώνεται στήν σχέση μεταξύ τῆς ἐκ μὴ προϋποκειμένης ὕλης δημιουργηθείσης κτιστῆς πραγματικότητας καί τοῦ ὑπάρχοντος ὡς ὄντως ὄντος ἀκτίστου Τριαδικοῦ Θεοῦ. Βλ., ἐπίσης, Β. Τ α τ ἄ κ η, Ἡ συμβολὴ τῆς Καππαδοκίας, 269, ὅπου ὁ Γρηγόριος χαρακτηρίζεται ὡς ἕνας «πρῶτος συστηματικὸς χριστιανὸς θεολόγος». Τὴν θεολογικὴ διάκριση μεταξύ τοῦ κτιστοῦ νοητοῦ καί ὕλικου στοιχείου καί τοῦ ἀκτίστου Τριαδικοῦ Θεοῦ ὡς βασικὴ καί θεμελιώδη ἐρμηνευτικὴ ἀρχὴ ὑποδεικνύει ἐπίσης στό σύνολό της ἡ πατερικὴ θεολογικὴ σκέψη καί διδασκαλία. Βλ., ἐνδεικτικῶς, Μ α ξ ί μ ο υ Ὁ μ ο λ ο γ η τ ο ῦ, Πρὸς Θαλάσσιον, PG 90, 656D-657A. Ἰ ω ἄ ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ῦ, Ἑκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, B.Kotter, SJD, τ.2, 50,2-7 (=PG 94, 880A). Βλ., ἐπίσης, Ν. Ἀ. Μ α τ σ ο ὑ κ α, Κόσμος, 49. Τ ο ῦ ἰ δ ί ο υ, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Φιλοσοφίας, 197-199. Ἰ. Ζ η ζ ι ο ὑ λ α (νῦν Μητροπολίτου Περγάμου), «Τὸ εἶναι τοῦ Θεοῦ», Σύναξη 37(1991), 23-24. Μ. Β. Κ ο λ ο β ο π ο ὑ λ ο υ, Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου (Διδακτορικὴ Διατριβή), 54-55.

⁶⁶ Βλ. Π λ ἄ τ ω ν ο ς, Τίμαιος, I.Burnet, CBO, τ.4, 28a.

σχεδίου, ή δημιουργική αίτία του παντός⁶⁷. Η ποιητική ενέργεια του Θεού δέν συνίσταται, κατά την πλατωνική σκέψη, στην έκ του μή ὄντος δημιουργία του κόσμου αλλά στην ταξινόμηση του κοσμικού χάους, τό όποιο, κατά την μορφοποίηση του άσχημάτιστου «μή ὄντος» και κατά την ένταξη αυτού στό κοσμικό σύμπαν⁶⁸, καθίσταται ή «τιθήνη» συμπάσης τής γενέσεως⁶⁹.

Κατά την νεοπλατωνική διάνοηση, έξ άλλου, ή προέλευση τῶν ὄντων ανάγεται στό απόλυτο Έν, τό όποιο ως τέλειο, άπλό, ύπερπλήρες⁷⁰, αὐταρκες, «ἄπειρον» και «μέγιστον» – όχι κατά τόν αριθμό ή τό μέγεθος αλλά κατά την δύναμη⁷¹ – «ύπερερρύη»⁷² και διά τής δημιουργίας τῶν ὄντων καθίσταται ή απόλυτη αρχή αὐτῶν⁷³. Η έξ απορροής γένεση τῶν ὄντων έκλαμβάνεται από τό Πλωτίνο ως προσήκουσα στην άγαθή φύση του Ένός, έφόσον κατ' αὐτόν τόν τρόπο δικαιολογεΐται ή ιδιότητα αυτού ως άγαθού⁷⁴.

⁶⁷ Βλ. Πλάτωνος, *Τίμαιος*, I.Burnet, CBO, τ.4, 29d-e. Το ὄντιον, *Πολιτεία*, I.Burnet, CBO, τ.4, 379c. Το ὄντιον, *Φαίδρος*, I.Burnet, CBO, τ.2, 247a. Πρβλ. και Κ. Γ. Νιάρχου, *Εισαγωγικά μαθήματα στη φιλοσοφία*, 204-205.

⁶⁸ Βλ. Πλάτωνος, *Φαίδρος*, I.Burnet, CBO, τ.2, 247c. Πρβλ., Κ. Γ. Νιάρχου, *Εισαγωγικά μαθήματα στη φιλοσοφία*, 205. E. B r é h i e r, *Παγκόσμιος Ιστορία τής Φιλοσοφίας*, 104. Ν. Α. Ματσούκα, *Τό πρόβλημα του κακού*, 40 ύπ.6.

⁶⁹ Βλ. Πλάτωνος, *Τίμαιος*, I.Burnet, CBO, τ.4, 49a,52d.

⁷⁰ Βλ. Πλωτίνο, *Εννεάδες*, V 2,1, P.Henry-H.R.Schwyzler, PO, τ. 3, 3-9.

⁷¹ Βλ. Πλωτίνο, *Εννεάδες*, VI 6,17, P.Henry-H.R.Schwyzler, PO, τ. 3, 12-14. Όπ.π., 9, 7-11. Όπ.π., 8, 10,32-35.

⁷² Βλ. Πλωτίνο, *Εννεάδες*, V 2,1, P.Henry-H.R.Schwyzler, PO, τ.3,7-9.

⁷³ Βλ. Πλωτίνο, *Εννεάδες*, V 4,1, P.Henry-H.R.Schwyzler, PO, τ.3, 23-26.

⁷⁴ Βλ. Πλωτίνο, *Εννεάδες*, II 9,3, P.Henry-H.R.Schwyzler, PO, τ.1, 7-11. Όπ.π., V 4,1, τ.3, 27-36. Πρβλ., σχετικώς, W. B e i e r w a l t e s, *Plotin. Über Ewigkeit und Zeit*, 13. K. K r e m e r, «Bonum est diffusivum sui», *ANRW* 36(1987), 1008. R. C r o s s, «Gregory of Nyssa of Universals», *VigChr* 56(2002), 375.

Τό γεγονός τῆς ἐκ τοῦ μή ὄντος δημιουργίας τοῦ κόσμου⁷⁵ διά τῆς

⁷⁵ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 212C. *Όπ.π.*, PG 44, 213BC. Σχετικῶς πρὸς τό θέμα, βλ., Η. Δ. Μοῦτσούλα, *Γρηγόριος Νύσσης*, 375. Π. Αθανάτιου, *Κεφάλαια*, 21. D. L. Balás, *Μετουσία Θεοῦ*, 45-48. Κ. Βατσικούρα, *Ἡ ἔννοια τοῦ θανάτου*, 42-45. Μ. Καραμπέλια, «Ἡ ἔννοια τῆς δημιουργίας στό Γρηγόριο Νύσσης», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 75 (1992), 834. Ὁ Ν. Ξεξάκης ἐπισημαίνει τήν κατ' ἄμεσον τρόπο σύνδεση τῆς βασικῆς θεολογικῆς ἔννοιας τῆς ἐξ οὐκ ὄντων δημιουργίας τοῦ κόσμου πρὸς τό σύνολο τῶν θεολογικῶν θεμάτων, ἀρχῆς γενομένης ἀπό τήν κατέχουσα κεντρική θέση διδασκαλία περὶ τοῦ τρισυπόστατου Θεοῦ ὡς δημιουργοῦ τοῦ σύμπαντος κόσμου (*Ορθόδοξος Δογματική*, τ.3, 17). Βλ., ἐπίσης, ἐνδεικτικῶς, Βασιλείου, *Εἰς τὴν Ἑξαήμερον*, Λόγος 1, S. Giet, SC, τ.26bis, 92 (=PG 29, 5C). Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, Β.Κotter, SJD, τ.2, 45,4-6 (=PG 94, 864C). Ἰωάννου Χρυσόστομοῦ, *Όμιλῆαι εἰς τὴν Γένεσιν*, Λόγος 2, PG 53, 28.

Στό σημεῖο αὐτό θεωρεῖται σκόπιμο νά ἀναφερθεῖ ἕνας προβληματισμός, ποῦ ἀναπτύσσεται σχετικῶς μέ τήν ὀρθή ἢ μή χρησιμοποίηση τοῦ ὄρου «ἐκ τοῦ μηδενός» (Βλ. Π. Ν. Τρεμπέλα, *Δογματική*, τ.1, 322. G. Florovsky, «The Idea of Creation», *ECQ* [1949], 55. Ν. Α. Μοῦτσούκα, *Τό πρόβλημα τοῦ κακοῦ*, 25-27. Ν. Ρ. Ξιῶν, *Οὐσία καὶ ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ*, 34-40. Κ. Β. Σκουτέρη, *Ἱστορία Δογμάτων*, τ.2, 460) ἀναφορικῶς μέ τήν διδασκαλία περὶ τῆς ἐκ μή προϋποκειμένης ὕλης δημιουργίας τῆς κτιστῆς φύσεως, ἐφόσον αὐτός δέν εἶναι μὲν ἀγιογραφικός, θεωρεῖται δέ συναρτώμενος μέ τήν πλατωνική ἔννοια τοῦ μή ἔχοντος μορφή πρωτογενοῦς καὶ χαώδους σκότους (Πλάτωνος, *Φαῖδρος*, I.Burnet, CBO, τ.2, 247c,6-7. Τοῦ ἰδίου, *Φίληβος*, I.Burnet, CBO, τ.2, 30a,9-b,4). Ἡ ἔκφραση, ἀντιθέτως, «ἐκ τοῦ μή ὄντος» θεωρεῖται ὡς ἡ πλέον ἐνδεδειγμένη, ἀφοῦ ἔχει ἐρείσματα τόσο στήν Ἁγία Γραφή (=Β' Μακκαβ. 7,28, Ρωμ. 4,17) ὅσο καὶ στήν πατερική γραμματεία (Βλ. Θεοφίλου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Ἀντόλυκον*, G. Bardy, SC, τ.20, 64 [=PG 6, 1065B]. Αθανασίου, *Κατὰ Ἀρειανῶν*, Λόγος 2, M. Tetz, *Athanasius Werke*, τ.1,I, 177,9-11 [=PG 25, 148AB]. Τοῦ ἰδίου, *Κατὰ Ἑλλήνων*, PG 25, 81C. Τοῦ ἰδίου, *Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*, Ch.Kannengiesser, SC, τ.199, 268,4. 270,16-17 [=PG 25, 101AB]. Ἰωάννου Χρυσόστομοῦ, *Όμιλῆαι εἰς τὴν Γένεσιν*, Λόγος 2, PG 53, 28, ὅπου ὁ ἱερός πατήρ ἀποδίδει στό γεγονός τῆς μή ὁμολογίας, «ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων αὐτά[=τά ὄντα] παρήγαγεν ὁ τῶν ἀπάντων δημιουργός», τόν χαρακτηρισμό τῆς «ἐσχάτης παραφροσύνης». Πρβλ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Γλαφυρῶν εἰς Γένεσιν*, Λόγος 1, PG 69, 17B. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια διάφορα θεολογικά τε καὶ*

οικονομικά, PG 90, 1180B. *Ἰωάννου Δαμασκηνού, Κατὰ Μανιχαίων*, B. Kotter, *SJD*, τ.4, 362,1-5. 375,1-2 [=PG 94, 1524B. 1545C]).

Χαρακτηριστικό, ἐξ ἄλλου, καθίσταται τό γεγονός τῆς ἀποδόσεως ἀπό τόν Πλάτωνα καί τόν Ἀριστοτέλη στό «μὴ ὄν» περιεχομένου ἐντελῶς διαφορετικοῦ ἀπό αὐτό πού κατέχει κατὰ τήν θεολογική διατύπωση τῆς διδασκαλίας περὶ τῆς «ἐξ οὐκ ὄντων» δημιουργίας ὅλης τῆς κτίσεως. Κατὰ τήν πλατωνική ὄντολογία τό «μὴ ὄν» ὑπάρχει ὡς «ἄπειρον πλήθει» ἀναφορικῶς μέ τά ἄλλα ὄντα (*Σοφιστής*, I.Burnet, *CBO*, τ.1, 256e, 5-6). Ἡ ὑπόσταση, τοιουτοτρόπως, τοῦ «μὴ ὄντος» καθίσταται σχετική, ἐφόσον καθορίζεται ὡς ἀρχή τῆς διαφορᾶς καί τῆς ἑτερότητας ὡς πρὸς τό ὄν (*Ἰπ.π.*, 257b,3-4). Κατὰ τόν Ἀριστοτέλη, ἐξ ἄλλου, τό «μὴ ὄν» ἐπέχει θέση «ὄντος», ἐφόσον, χαρακτηριζόμενο ὡς «μὴ ὄν», παραμένει μέν ἀνυπόστατο ὡς πρὸς τήν οὐσία του, λαμβάνει δέ ὑπαρξή «ἐκ τῆς στερήσεως», θεωρεῖται δηλαδή «κατὰ συμβεβηκός» (*Φυσική ἀκρόασις*, W.D.Ross, 191b,13-17, 192a,3-6. Βλ., ἐπίσης, Ν. Ρ. Ξιῶν η, *Οὐσία καί ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ*, 35-36). Στόν Νεοπλατωνισμό, ἐπίσης, ὡς περιοχὴ τοῦ «μὴ ὄντος» δύναται νά θεωρηθεῖ ἡ δι' αἰσθήσεων ἀντιληπτὴ πραγματικότητα. Ἀναφορικῶς δέ μέ τίς ιδιότητες αὐτοῦ, οἱ ὁποῖες συνιστοῦν τά ἀπαρτίζοντα τήν οὐσία τοῦ μὴ ὄντος στοιχεῖα, μπορεῖ κανεὶς νά τίς προσδιορίσει διὰ τῆς ἀντιπαραθέσεώς τους πρὸς τίς ιδιότητες τοῦ ἀγαθοῦ (Βλ. Π λ ω τ ῖ ν ο υ, *Ἐννεάδες* I 8,3, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.1, 9-16. Πρβλ. Α. Θ ε ο δ ῶ ρ ο υ, «Ὅψεις τινές περὶ κακοῦ», *Θεολογία* 43[1972], 61). Ἡ ἔκφραση, συνεπῶς, τῆς «ἐκ τοῦ μηδενός» δημιουργίας γίνεται ἀποδεκτὴ ὑπὸ τήν ἔννοια ὅτι ὁ δημιουργήσας τόν κόσμον Τριαδικὸς Θεὸς εἶναι ὁ «ὀρίζων καί προσδιορίζων, ὁ μὴ ὑποκείμενος εἰς ὄρους, ὁ μὴ ἐξαρτώμενος ἔκ τινος, ὁ προσδιορίζων καί μὴ προσδιοριζόμενος» (Ν. Γ. Ξεξάκη, *Ὁρθόδοξος Δογματική*, τ.3, 28). Ἀναφορικῶς μέ τήν διαλεκτικὴ τοῦ θέματος αὐτοῦ βλ. Ν. Α. Μ α τ σ ο ὑ κ α, *Τὸ πρόβλημα τοῦ κακοῦ*, 38-39. Τ ο ὕ ἰ δ ῖ ο υ, «Θεολογία καί ἀνθρωπολογία», *Τόμος ἐόρτιος Μεγάλου Ἀθανασίου* [1974], 79. Τ ο ὕ ἰ δ ῖ ο υ, *Κόσμος*, 47-50. Ν. Α. Ν η σ ι ῶ τ η, *Προλεγόμενα*, 55. Μ. Φ α ρ ἄ ν τ ο υ, *Δογματική*, 77. Π. Χ ρ ῆ σ τ ο υ, *Τὸ μυστήριον τοῦ Θεοῦ*, 65. Η. Α. W o l f s o n, «The identification of ex nihilo», *The Ecumenical World of Orthodox Civilization* 3[1974], 37. W. K e r n, «Zur theologischen Auslegung», *MyS* 2[1967], 507-508). Σχετικῶς μέ τό θέμα τῆς «ἐξ οὐκ ὄντων» κτίσεως ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ παρατήρηση τοῦ Ν. Ξεξάκη περὶ τῆς διακρίσεως στήν ἐν λόγῳ διδασκαλία «ἐνός θεμελιώδους στοιχείου τῆς ἠθικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου», ἐφόσον αὐτός κατέχει τήν δυνατότητα, «μιμούμενος τόν ἐξ οὐκ ὄντων δημιουργόν Τριαδικόν Θεόν», νά δημιουργήσῃ «τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ οἰκοδομήν» ἐκ τῆς ἀνυπαρξίας τοῦ κακοῦ, ἐκ τῆς ἀπορρίψεως δηλαδή τῆς ἁμαρτίας. «Τοῦτο εἶναι δυνατόν νά χαρακτηρισθῇ ὡς

μιάς κινήσεως τοῦ ἐνεργοῦντος «ἐπί πάσης τῆς κτίσεως» ἀγαθοῦ θελήματος τοῦ αἰδίου Τριαδικοῦ Θεοῦ⁷⁶ ἐκφράζεται ὑπό τοῦ ἱεροῦ πατρὸς κατὰ τρόπον ἀπόλυτο καί κατηγορηματικό, ἔτσι ὥστε νά θεωρεῖται λανθασμένη καί ἀνεπείρευτη ἡ ἄποψη ἐκείνη κατὰ τήν ὁποία ὁ Γρηγόριος, ἀντιθέτως πρὸς τήν πατερική παράδοση καί διδασκαλία καί ὑπό τήν ἐπίδραση τῆς νεοπλατωνικῆς σκέψεως, ἀποδέχεται τήν δι' ἀπορροῆς ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ καί ὄχι τήν ἐκ τοῦ μή ὄντος δημιουργία τῆς κτίσεως⁷⁷. Ἡ «τοῦ παντός» σύσταση καί διοίκηση ἀποδίδεται στήν «μίαν, ἄκτιστον καί αἰδίου φύσιν»⁷⁸, ἡ ὁποία θεωρεῖται

δημιουργικόν μηδέν εἰς τήν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ πιστοῦ» (Ὁρθόδοξος Δογματικὴ, τ.3, 79-80).

⁷⁶ Βλ. *Περὶ τοῦ μὴ οἶεσθαι λέγειν τρεῖς θεοὺς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 48,20-23 (=PG 45, 125D-128A): «πᾶσαν ἐνέργειαν οὐ διηρημένως ἐνεργεῖ κατὰ τὸν τῶν ὑποστάσεων ἀριθμὸν ἢ ἅγια Τριάς, ἀλλὰ μία τις γίνεται τοῦ ἀγαθοῦ θελήματος κινήσις τε καὶ διάδοσις». Πρβλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 5, P.Alexander, GNO, τ.5, 355,7-9 (=PG 44, 681A). *Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 113,26-27 (=PG 45, 341C). *Κατὰ Μακεδονιανῶν τῶν Πνευματομάχων*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 97,30-98,1 καὶ 98,29 (=PG 45, 1313D. 1316B). *Ὅπ.π.*, 100,1-4 (=PG 45, 1317AB). Περὶ τῆς ἐνότητος καὶ ταυτότητος τῆς ἐνέργειας τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ κατὰ τήν δημιουργία τοῦ κόσμου βλ. G. I s a y e, «L' unité de l' operation divine», RSR 27(1937), 426-432. Ν. Α. Μ α τ σ ο ὑ κ α, *Δογματικὴ καὶ συμβολικὴ θεολογία*, τ.2, 111-112. Α. Ρ ά ν τ ο β ι τ ς, *Τό μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος*, 119-126. Ε. Μ π ο ὑ λ ο β ι τ ς, *Τό μυστήριον τῆς ἐν τῇ Ἁγίᾳ Τριάδι διακρίσεως*, 86-108. 125-138. Κ. Ἡ. Λ ι ά κ ο υ ρ α, *Ἡ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Φιλοθέου*, 34-35. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Ἡ διδασκαλία τοῦ Νείλου Καβάσιλα*, 102-105. 124-125. 181. 218. Ν. Χ. Ἰ ω α ν ν ἰ δ η, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυνένιος*, 180-185. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Ὁ Ἱερομόναχος Ἱερόθεος*, 66-69. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, «Οἱ φίλοι καὶ οἱ συνεργάτες τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ», *Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς στήν ἱστορία καὶ τό παρόν*, Ἅγιον Ὅρος 2002, 555-560. Χ ρ υ σ. Ν. Σ α β β ά τ ο υ (νῦν Μητροπολίτου Μεσσηνίας), *Ἡ θεολογικὴ ὀρολογία*, 74-86.

⁷⁷ Βλ., σχετικῶς, H. A. W o l f s o n, «The identification of ex nihilo», *The Ecumenical World of Orthodox Civilization* 3[1974], 35.

⁷⁸ *Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J.Mc Donough, GNO,τ.3,2, 77,6-7 (=PG 46, 172C). *Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεύτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 290,13-16 (=PG 45, 984D-985A).

«παντός ἀγαθοῦ πηγή καί ἀρχή καί χορηγία»⁷⁹. Τό γεγονός αὐτό τῆς ἀποδόσεως τῆς αἰτίας τῆς ὑπάρξεως τῆς κτιστῆς δημιουργίας στήν αἴδια καί ἄκτιστη ὑπαρξη τοῦ τρισυπόστατου Θεοῦ διατυπώνεται ἐκφραστικῶς ἀπό τόν ἐπίσκοπο Νύσσης διά τῆς συγκροτήσεως τοῦ συνόλου τῆς κτίσεως ἐκ τοῦ μή ὄντος, κατά τρόπον ὥστε οἱ ἔννοιες τοῦ ὄντος καί τοῦ μή ὄντος νά ἐρμηνεύονται μέν ἀπό τόν ἱερό πατέρα ὡς ἀντικείμενες σημασιολογικῶς, νά γίνεται δέ ἀπό αὐτόν προσδιορισμός καθεμιᾶς ἀπό τίς ἔννοιες αὐτές διά τῆς ἄρσεως τῆς ἄλλης⁸⁰. Ἐξ αἰτίας, βεβαίως, αὐτῆς τῆς ἀποδόσεως στίς ἐν λόγῳ ἔννοιες περιεχομένου προσδιοριζόμενου καί ἐρμηνευόμενου ὑπό τό πρίσμα τῆς ἀντιθετικῆς σχέσεως ἀποδοχῆς – ἀρνήσεως, καθόλου δέν ἐκλαμβάνεται σύμφωνα μέ τό ἀντιθετικό αὐτό σχῆμα ἢ «κατά τήν οὐσίαν» ὄντολογική διαφορά μεταξύ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ καί τῶν κτισμάτων ὡς ἀποτρέπουσα τήν θεώρηση καί κατανόηση τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ ὡς προϋποθέσεως καί ὡς ἀρχῆς λήψεως ἀπό τά κτιστά ὄντα τῆς ὑπάρξεώς τους ἀπεναντίας, ἀφ' ἑνός μέν προβάλλεται ἢ ἐρμηνευτική ἄποψη περί τῆς ἐκ μή προϋποκείμενης ὕλης δημιουργίας αὐτῶν ἀπό τόν Τριαδικό Θεό, ἀφ' ἑτέρου δέ διασαφηνίζεται ἢ κατ' οὐσίαν διαφορά μεταξύ τοῦ Θεοῦ καί τῶν κτισμάτων⁸¹. Ὑποδεικνύεται, ὡς ἐκ τούτου, ἡ παντελής ἀδυναμία ἐκ μέρους τῶν κτιστῶν ὄντων τῆς διανοητικῆς καί γνωσιολογικῆς προσεγγίσεως καί ἐκφραστικῆς ἀποτυπώσεως τῆς οὐσίας τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ἐφόσον ἡ ἱκανότητα καταληπτικῆς «ἐφόδου» ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου ἀφορᾷ ἀποκλειστικῶς στίς ἐνέργειες τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, κατά τό μέτρο πάντοτε τῆς κτιστῆς γνωσιολογικῆς δυνατότητας τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων⁸².

Τά ἐκ τῆς δημιουργίας προαχθέντα σέ ὑπαρξη κτιστά ὄντα, τῶν ὁποίων ἡ αἰτία τῆς γενέσεως ὑπῆρχε στήν βούληση τοῦ Θεοῦ⁸³,

⁷⁹ *Ἀντιρρητικός εἰς τόν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 106,16-17 (=PG 45, 333C). Βλ., ἐπίσης, *Ὅπ.π.*, 107,7-10 (=PG 45, 336A). *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 54,14-17 (=PG 44, 796C).

⁸⁰ Βλ. *Κατά Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 7, W. Jaeger, GNO, τ.2, 243,15-23 (=PG 45, 821BC).

⁸¹ *Ἀντιρρητικός εἰς τόν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 139,7-10 (=PG 45, 369C): «τὴν δὲ κτίσιν κωλύει οὐδὲν, ἄλλο τι οὐσαν κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν παρὰ τὸν κτίσαντα, ἀπὸ τινος ἰδιαζούσης νοηθῆναι ἀρχῆς, καθὼς ἔφαμεν, κατ' οὐδὲν τῇ ἀκηράτῳ καὶ προαιωνίῳ φύσει συμβαίνουσαν».

⁸² Βλ., σχετικῶς, Κ. Η. Λιάνου, *Τό μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος*, 65,81. Ν. Ρ. Ξιωνη, *Οὐσία καὶ ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ*, 35 ὑπ.33.

⁸³ Βλ., Ν. Α. Ματσούκα, *Δογματικὴ καὶ συμβολικὴ θεολογία*, τ.3, 337, ὅπου ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ἐπισήμανση ἀπὸ τὸν συγγραφέα τῆς ὑπάρχουσας στήν

συγκροτήθηκαν σέ οὐσία κατά τήν ἐκδηλούμενη ὁρμή τοῦ συνιστῶντος τήν μοναδική δημιουργό δύναμη θείου θελήματος⁸⁴ καί κατέστησαν ἔτσι, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς θείας βουλήσεως, κτιστές πραγματικότητες⁸⁵. Κατά τήν «ἐν ἀκαρεῖ» ἀνάδυση τοῦ ἐνιαίου συνόλου τῆς κτίσεως ἀπό τήν ἀνυπαρξία, τό σύνολο τῶν ὄντων τό ἐμπεριέχον τίς ἀφορμές, τίς αἰτίες καί τίς δυνάμεις ἐν εἴδει σπερματικῆς δυνάμεως πρὸς γένεση τοῦ παντός, δέν διακρινόταν σέ ιδιαίτερα γένη καί εἶδη⁸⁶, ἐφόσον δέν ὑπῆρχε ἀκόμη ἡ

πατερική θεολογική σκέψη διαφοροποιήσεως τοῦ σημείου ἐκκινήσεως τῆς κτίσεως, πού ὑποδηλώνει τό «ξεκίνημα γένεσης τοῦ κόσμου», ὑπό τήν ἔννοια τῆς ἐνάρξεως «ἐνός χρονικοῦ γίνεσθαι», ἀπό τήν «ἀρχή ὑπαρξης τοῦ κόσμου», πού καταδεικνύει τήν «αἰδία θέληση τοῦ Θεοῦ» γιά τήν δημιουργία τῆς κτιστῆς πραγματικότητας, κατὰ τοὺς «λόγους τῶν ὄντων», σύμφωνα δηλαδή μέ τήν θέληση τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ γιά τήν ὑπαρξη τοῦ κόσμου. Κατά τήν ἐν λόγῳ διάκριση ἐνδεικτική καθίσταται ἡ σημείωση τοῦ συγγραφέα περὶ τῆς «ἀρχῆς» αὐτῆς «ὑπαρξης τοῦ κόσμου», ὅτι κατ' αὐτήν «ὁ κόσμος κατὰ τό θεῖο θέλημα δέν ἔχει μήτε ἀρχή μήτε τέλος, συνυπάρχει μέ τόν αἰδιο τριαδικό Θεό». Σχετικῶς μέ τήν διατυπωμένη θεολογική ἄποψη περὶ τῶν «λόγων τῶν ὄντων», βλ. καί Μ α ξ ί μ ο υ Ὁ μ ο λ ο γ η τ ο ῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, C. Laga-C. Steel, CCSG, τ.7, 95,6-17 (=PG 90, 293A).

⁸⁴ Βλ. *Απολογητικός περὶ τῆς Ἑξαήμερου*, PG 44, 72B: «πάντων τῶν ὄντων τὰς ἀφορμὰς καί τὰς αἰτίας καί τὰς δυνάμεις συλλήβδην ὁ Θεὸς ἐν ἀκαρεῖ κατεβάλετο, καί ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ θελήματος ὁρμῇ ἡ ἐκάστου τῶν ὄντων οὐσία συνέδραμεν». Ὁπ.π., PG 44, 77D. Βλ., ἐπίσης, *Περὶ τῆς τριήμερου προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 286,2-5 (=PG 46, 609D). Βλ., ὡσαύτως, Β α σ ι λ ε ί ο υ, *Εἰς τὴν Ἑξαήμερον*, Λόγος 1, S. Giet, SC, τ.26bis, 112 (=PG 29, 17A). Πρβλ. V. R a d u c a, *ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΙΣ*, 28-29. Θ. Α μ π α τ ζ ἰ δ η, «Χρόνος καί αἰωνιότητα», *Φιλόθεος*, 1(2001), 120.

⁸⁵ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 124B: «ἡ ὁρμή τῆς θείας προαιρέσεως...πρᾶγμα γίνεται, καί οὐσιούται τὸ βούλευμα εὐθὺς ἢ φύσις γινόμενον, τῆς παντοδυνάμου ἐξουσίας..., μὴ ἀνυπόστατον ποιούσης τὸ θέλημα».

⁸⁶ Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ διάκριση στήν ὁποία ὁ Γρηγόριος προβαίνει μεταξύ τοῦ «εἶδους» καί τοῦ «ἄτομου», καθὼς ταυτίζει ἐννοιολογικῶς τό μὲν εἶδος πρὸς τήν «οὐσίαν», τό δέ ἄτομον πρὸς τήν «ὑπόστασιν» (*Πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἀπὸ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν*, F. Mueller, GNO, τ.3,1, 31,1-7 [=PG 45, 184C]: «πρόδηλον γὰρ, ὡς οὐ ταυτὸν εἶδος καί ἄτομον, τουτέστιν οὐσία καί ὑπόστασις· λέγων γὰρ τις ἄτομον, τουτέστιν ὑπόστασιν, εὐθὺς τήν διάνοιαν τοῦ ἀκρωμένου παραπέμπει πρὸς τὸ ζητῆσαι οὐλον, γλαυκόφθαλμον, υἶον, πατέρα καί εἴ τι ὅμοιον· λέγων δὲ εἶδος, τουτέστιν οὐσίαν, πρὸς τὸ γνῶναι δηλονότι, ζῶον λογικόν, θνητόν...ζῶον ἄλογον...καί τὰ τοιαῦτα»). Βλ., ἐπίσης, Ἰ.

συνδρομή «περί αὐτό» τῶν ποιότητων⁸⁷ πού παρήγαγαν ἐν συνεχείᾳ τὴν ὕλη⁸⁸. Ὅλα, συνεπῶς, τὰ στοιχεῖα τὰ συντελοῦντα στὴν σύσταση τῶν ὄντων κατεβλήθησαν ὑπὸ τοῦ παντοδυνάμου θεοῦ θελήματος «ὁμοῦ», καί, ἐνῶ καθ' ἑαυτὰ εἶναι «ἔννοιαι» καί «ψιλὰ νοήματα», διὰ τῆς

Ἀ. Δ η μ η τ ρ α κ ο π ο ὕ λ ο υ, «Ἡ κατηγορία τῆς σχέσεως», *Παρνασσός* 43(2001), 208. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, «Ἡ γραμματική καί λογική κατηγορία», *Βυζαντικά* 21(2001), 43. Μία διαφορετικὴ ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση στό συζητούμενο σημεῖο κάνει ὁ Θ. Ἀλεξόπουλος ἐπισημαίνοντας ὅτι στό στάδιο αὐτό τῆς δημιουργίας οἱ ἐν εἶδει σπερματικῶν καταβολῶν «δυνάμεις γιά τὴν δημιουργία τῶν ὄντων δέν ἀποτελοῦν πιά νοήματα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ὑπαρκτές βάσεις, αἰτίες γιά τὴ σύσταση τοῦ κοσμικοῦ συνόλου» («*Τό εἶναι*», 36), ἢ ὅποια, ὅμως, ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση κρίνεται ὡς θεολογικῶς παρακινδυνευμένη, ἀφοῦ κατὰ τὸν τρόπο μέ τόν ὅποιο ἐπιχειρεῖται ἡ ἐρμηνευτικὴ αὐτὴ προσέγγιση ἀναφαίνεται ἡ διακινδύνευση τῆς ἐνδεχόμενης θεωρήσεως εἰσαγωγῆς τροπῆς στὴν κατά τὴν αἰδία ἐνεργεῖα τῆς δημιουργοῦσα τὴν κτιστὴ φύση Τριαδικὴ θεότητα.

⁸⁷ Βλ. *Απολογητικὸς περὶ τῆς Ἑξαήμερου*, PG 44, 77D-80A: «Ἡ γὰρ γῆ...ἦν, καὶ οὐκ ἦν. Οὐ γὰρ που συνδεδραμήκεισαν περὶ αὐτὴν αἱ ποιότητες». *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 236AB. Πρβλ. G. B. L a d n e r, «The Philosophical Anthropology», *DOP* 12(1958), 72-73. Ν. Ἀ. Μ α τ σ ο ὕ κ α, *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Φιλοσοφίας*, 205. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Δογματικὴ καὶ συμβολικὴ θεολογία*, τ.2, 173.

⁸⁸ Βλ. *Απολογητικὸς περὶ τῆς Ἑξαήμερου*, PG 44, 80A: «Διὰ γὰρ τοῦ ἀόρατον αὐτὴν εἰπεῖν εἶναι, τὸ μηδὲ ἄλλην τινὰ ποιότητα θεωρεῖσθαι περὶ αὐτὴν ὁ λόγος ἐνδείκνυται. Καὶ διὰ τοῦ ἀκατασκεύαστον ὀνομάσαι, νοεῖν δίδωσι τὸ μήπω αὐτὴν πεπυκνωθῆσαι ταῖς σωματικαῖς ιδιότησιν». Πρβλ., σχετικῶς, *Εἰς τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων*, E.Gebhardt, *GNO*, τ.9, 228,9-12. (PG 46, 585A), ὅπου ἀναφέρεται ὅτι τὰ τέσσερα στοιχεῖα «ἀφ' ὧν ὁ κόσμος ἔχει τὴν σύστασιν» εἶναι «πῦρ καὶ ἀήρ, γῆ καὶ ὕδωρ». Πρβλ., ἐπίσης, Β. Τ α τ ἄ κ η, *La Contribution*, 200. Π. Χ ρ ἦ σ τ ο υ, «Τὸ ἀνθρώπινον πλήρωμα», *Κληρονομία* 4(1972), 44. Μ. Α l e x a n d r e, *L' exégèse de Gen.1,1-2a*, 170-191. Ὁ Θ. Ἀλεξόπουλος προτείνει μίαν ἄλλη ἐρμηνευτικὴ ἐκδοχὴ γιά τὴν περὶ ὕλης ἀποψη τοῦ Γρηγορίου, κατὰ τὴν ὅποια «ἡ ὕλη εἶναι ἀκριβῶς ἡ συνδρομὴ τῶν λογικῶν ἀρχῶν, οἱ ὅποιες εἶναι συγχρόνως αἰτίες καὶ δυνάμεις» («*Τό εἶναι*», 47,62). Ἡ ἐρμηνευτικὴ, ὅμως, αὐτὴ προσέγγιση τῆς σχετικῆς διδασκαλίας τοῦ ἱεροῦ πατρὸς θά ἔπρεπε νά τύχει πληρέστερης ἐρμηνευτικῆς ἀποτυπώσεως, προκειμένου νά ἀποφευχθεῖ ἐνδεχόμενὴ κατανόηση τῆς ὑλικῆς πραγματικότητος ὡς ἔχουσα «λόγον» καὶ συνεπῶς ὡς ἐντασσόμενη στὰ ἔλλαγα δημιουργήματα.

συνδρομῆς αὐτῶν «πρὸς ἄλληλα» καθίστανται ὕλη ἢ ὁποία ἀπεργάζεται τα ὄντα⁸⁹.

Πρὸς ἐπίρρωση τοῦ συλλογισμοῦ του αὐτοῦ περὶ τῆς «ἄθροον» δημιουργίας ὁ ἱερός πατήρ ἐπικαλεῖται καί ἀναφέρει παραλλήλως πρὸς τὴν μετάφραση τῶν Ο' τοῦ βιβλίου τῆς Γενέσεως(=1,1) αὐτὴν τοῦ Ἀκύλα, ὅπου, κατὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ ἐβραϊκοῦ κειμένου, ἡ ἀπαντῶσα φράση «ἐν ἀρχῇ» ἀντικαθίσταται μὲ τὴν φράση «ἐν κεφαλαίῳ». Τό «ἄθροον», ἐπομένως, τῆς δημιουργίας δηλώνεται κατὰ τὸν Γρηγόριο δι' «ἐκατέρων τῶν φωνῶν», ἐφόσον διὰ μὲν τοῦ «ἐν κεφαλαίῳ» δηλώνεται ἡ «συλλήβδην» γένεση τοῦ παντός, διὰ δὲ τοῦ «ἐν ἀρχῇ» ἐμφαίνεται ἡ κατὰ τρόπον ἀκαριαῖο καὶ ἀδιάστατο δημιουργία αὐτοῦ⁹⁰.

Στὴν κατάδειξη τῆς συλλογιστικῆς θέσεως τοῦ Γρηγορίου περὶ τῆς ἐν δυνάμει καὶ κατ' ἀδιάκριτον τρόπο ὑπάρξεως τῆς γῆς κατὰ τὴν διὰ μιᾶς «καταβολήν» τοῦ κόσμου ἀποσκοπεῖ ἐπίσης ἡ ἐκ μέρους του ἐπιτελεσθεῖσα ἀναφορά στίς μεταφράσεις τῶν Συμμάχου, Θεοδοτίωνος καὶ Ἀκύλα, κατὰ τίς ὁποῖες ἡ γῆ, κατὰ τό ἐν λόγῳ στάδιο τῆς δημιουργίας, χαρακτηρίζεται ὡς «ἀργόν καὶ ἀδιάκριτον», «κένωμα καὶ οὐθέν», «οὐθέν καὶ οὐθέν» ἀντιστοίχως⁹¹. Ἡ ἀκολουθήσασα ὀλοκλήρωση τῆς κτίσεως στά

⁸⁹ Βλ. *Απολογητικὸς περὶ τῆς Ἑξαήμερου*, PG 44, 69C. Περὶ τῶν θέσεων τῶν ἐρμηνευτῶν σχετικῶς μὲ τίς περὶ τῆς ὕλης ἀντιλήψεις τοῦ Γρηγορίου, καθὼς καὶ περὶ τῶν διαφωνιῶν αὐτῶν σχετικῶς μὲ τό θέμα τῆς ἀποδοχῆς ἢ μὴ τῆς ἰδεαλιστικῆς θεωρήσεως αὐτῆς, βλ., ἐνδεικτικῶς, H.U.von B a l t h a s a r, *Présence et pensée*, 20,22-23. P. Z e m p, *Die Grundlagen heilsgeschichtlichen Denkens bei Gregor von Nyssa*, 45-46. A. A. W e i s w u r m, *The nature of human knowledge*, 47-48. Κ. Δ. Μ α ν τ ζ α ν ἄ ρ η, «Ἡ διαλογικὴ συνάντηση», *Θεολογία*, 76(2005), 554-555. R. H ü b n e r, *Die Einheit des Leibes Christi*, 72. Θ. Α. Ἀ λ ε ξ ο - π ο ὄ λ ο υ, «Τό εἶναι», 33-35.

⁹⁰ Βλ. *Απολογητικὸς περὶ τῆς Ἑξαήμερου*, PG 44, 72AB. Ἡ μετάφραση τοῦ ἐν λόγῳ Ἑλληνος ἐκ Σινώπης τοῦ Πόντου χαρακτηρίζεται ἐκ τῆς μέχρι δουλικότητος πίστεως στό γράμμα τοῦ πρωτότυπου ἐβραϊκοῦ κειμένου. Πρόκειται περὶ σχολαστικῆς ἐπιδιώξεως μηχανικῆς κατὰ λέξιν μεταφράσεως (βλ., σχετικῶς, Π. Ι. Μ π ρ α τ σ ι ῶ τ ο υ, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παλαιάν Διαθήκην*, 584. Α. Π. Χ α τ ο ὄ π η, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παλαιάν Διαθήκην*, 589). Π. Ν. Τ ρ ε μ π ἔ λ α, *Δογματική*, τ.1, 323-324. Πρβλ. Ἰ ω ἄ ν ο υ Χ ρ υ σ ο σ τ ὄ μ ο υ, *Ὁμιλίες εἰς τὴν Γένεσιν*, PG 53, 30D-31A.

⁹¹ Βλ. *Απολογητικὸς περὶ τῆς Ἑξαήμερου*, PG 44, 80BC. Ἡ μετάφραση τοῦ Ἑβωνίτου Συμμάχου διακρίνεται ἀφ' ἑνός μὲν γιὰ τὴν πιστότητα αὐτῆς πρὸς τό ἐβραϊκὸ πρωτότυπο, ἀφ' ἑτέρου δὲ γιὰ τὴν ἑλληνοπρέπεια τοῦ λόγου, καθὼς καὶ γιὰ τὴν τάση πρὸς ἐκλείανση καὶ ἀπάλειψη τῶν ἀνθρωπομορφικῶν περὶ Θεοῦ ἐκφράσεων. Ἡ

ἐπί μέρους ὄντα κατά τάξη καί σειρά⁹² καταδεικνύει τήν ἀποτυπούμενη στά κτιστά ὄντα θεία τέχνη καί δύναμη, τῆς ὁποίας ἡ εὐαρμοστία τῆς κτίσεως συνιστᾷ «ὑμνωδία» συντεθειμένη κατά τρόπον «σύγκρατον καί θεσπέσιον»⁹³.

Τό ἐπιτελεσθέν ὑπό τῆς ἐνέργειας τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ δημιουργικό σχῆμα, πού περιγράφει ὁ Γρηγόριος διά τῆς ὡς ἄνω ἐκτεθείσης διδασκαλίας του, δέν συνιστᾷ σημείο καινοφανές στήν σχετική μέ τήν ἐρμηνευτική προσέγγιση ἐπί τῆς συγκεκριμένης διηγήσεως τῆς Γενέσεως πατερική γραμματεία, ὅπου τό χρησιμοποιούμενο στά ἀφορῶντα στήν κοσμολογία ἀγιογραφικά ἐδάφια ρῆμα «ποιεῖν» προσδιορίζει ἀρχικῶς μέν τήν «ἐξ οὐκ ὄντων» δημιουργία τῆς ἄμορφης ὕλης(=Γεν. 1,1), ἀκολούθως δέ τήν διά τῆς μορφοποιήσεως αὐτῆς παραγωγή τῶν «ἐκ προϋποκειμένης

μετάφραση τοῦ ἐξ Ἐφέσου Ἰουδαίου Θεοδοτίωνος, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ὑπό τῆς ἐπιμελημένης ἑλληνικῆς γλώσσας, θεωρεῖται ἀποτέλεσμα ἐπεξεργασίας ἢ ἐλεύθερης ἀναθεωρήσεως τοῦ κειμένου τῶν Ο', βάσει τοῦ ἐβραϊκοῦ κειμένου τῆς ἐποχῆς, κατά τήν ὁποία ἐκδόθηκε, καί ἔτυχε μεγαλύτερης ἀποδοχῆς ἀπό τήν μετάφραση τοῦ Ἀκύλα, ἰδιαίτερος ἐντός τοῦ κύκλου τῶν Χριστιανῶν. Ἰδιάζον γνῶρισμα αὐτῆς τυγχάνει ἡ ἀκριβῆς συμμόρφωση πρὸς τό πρωτότυπο καί ἡ ἀντί μεταφράσεως ἀπλή μεταγραφή ὀρισμένων λέξεων καί φράσεων (Βλ., σχετικῶς, Π. Ἰ. Μ π ρ α τ σ ι ὡ τ ο υ, *Εἰσαγωγή εἰς τήν Παλαιάν Διαθήκην*, 585-587. Α. Π. Χ α σ τ ο ὕ π η, *Εἰσαγωγή εἰς τήν Παλαιάν Διαθήκην*, 590).

⁹² Βλ. *Απολογητικός περὶ τῆς Ἑξαήμερου*, PG 44, 72BC: «τῆ δὲ συγκαταβληθείση δυνάμει τε καί σοφία πρὸς τήν τελείωσιν ἐκάστου τῶν μορίων τοῦ κόσμου, εἰρμός τις ἀναγκαῖος κατά τινα τάξιν ἐπηκολούθησεν». Βλ., ἐπίσης, Ν. Ρ. Ξ ι ὡ ν η, *Οὐσία καί ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ*, 37, ἀπό τόν ὁποῖο ἐπισημαίνεται μία κατά τά φαινόμενα ὁμοιότητα τοῦ κατά συμβεβηκός ὄντος τοῦ Ἀριστοτέλους μέ τήν ἄποψη τοῦ Γρηγορίου σχετικῶς μέ τήν κατά τό εἶδος ἀποκάλυψη «ἐκάστου τῶν ὄντων», ἡ ὁποία συγκροτεῖται «ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ (θείου) θελήματος ὀρμῇ» (*Απολογητικός περὶ τῆς Ἑξαήμερου*, PG 44, 72B). Ἡ διαφορά, ἐν τούτοις, ἐντοπίζεται κατά τόν ἴδιο συγγραφέα «στό γεγονός ὅτι τό “εἶναι” κατά τόν Ἀριστοτέλη προϋπάρχει, ἐνῶ κατά τόν ἄγ. Γρηγόριο ἀποτελεῖ κτίσμα τῆς ἀκτίστου θείας φύσεως καί τοῦ θείου θελήματος».

⁹³ *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J. Mc Donough, GNO, τ.5, 31,17-32,6 (=PG 44, 441AB). Βλ., ἐπίσης, *Απολογητικός περὶ τῆς Ἑξαήμερου*, PG 44, 72C. Πρβλ. V. R a d u c a, *ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΙΣ*, 26.

ύλης» διαφόρων ειδῶν(=Γεν. 2,2). Πρόκειται, συνεπῶς, περί τῆς θείας ἐνέργειας, ἢ ὁποῖα «ἐκ μὴ ὄντων ποιεῖ» καί «ἐξ ὄντων δημιουργεῖ»⁹⁴.

Ἡ κτιστή δημιουργία, ὡς ἐνέργημα τῆς θείας ἐνέργειας τῆς ἄκτιστης θεότητος, δὲν ἐρμηνεύεται ὡς προϊόν ἀνάγκης ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ⁹⁵, ἐφόσον κάτι τέτοιο θά συνεπαγόταν τὴν θεώρηση τῆς κτίσεως ὡς φυσικοῦ προϊόντος, ὡς ἀπορρέουσας δηλαδή ἐκ τῆς θείας οὐσίας⁹⁶ καί, ὡς ἐκ τούτου, εἴτε ἡ κτίσις θά ἐθεωρεῖτο ἀιδίως ὑφιστάμενη ὡς ὁμοούσια τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ⁹⁷, εἴτε ἡ παραγωγή αὐτῆς θά ἐκλαμβανόταν ὡς ἐπιφέρουσα ἀλλοίωση στήν ἄτρεπτη φύση τῆς Τριαδικῆς θεότητος⁹⁸. Αἴτιο τῆς «οὐσιοποιήσεως» τοῦ θείου βουλήματος γιὰ τὴν δημιουργία τῆς κτίσεως⁹⁹ θεωρεῖται ἡ θεία ἀγαθότητα, ὁ πλοῦτος τῆς ὁποῖας, ἐπειδὴ τοποθετεῖται ἀπὸ τὸν Γρηγόριο ἐκτός τῶν ὁρίων τοῦ «νοουμένου» καί

⁹⁴Βλ. Θεοδώρητου Κύρου, *Εἰς τὴν Γένεσιν*, PG 80, 93C-96A. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, B.Kotter, *SJD*, τ.2, 50,2-7 (=PG 94, 880A). Γρηγορίου Παλαμά, *Προτρεπτικὴ πρὸς νηστείαν*, Λόγος 6, PG 151, 80BC. Πρβλ. Σοφ.Σολ. 11,17. Σχετικῶς μέ τὸ θέμα αὐτὸ τῆς ἐξελικτικῆς μορφῆς τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου βλ. Ν. Α. Ματσούκα, *Δογματικὴ καὶ συμβολικὴ θεολογία*, τ.2, 170. Χ. Ανδρούτσου, *Δογματικὴ*, 95. Π. Ν. Τρεπέλα, *Δογματικὴ*, τ.1, 323-324. J. Brinktrine, *Die Lehre*, 203-205.

⁹⁵ Βλ., σχετικῶς, J. J. Collins, «The primacy», *Diakonia* 14(1979),31. Π. Ν. Τρεπέλα, *Δογματικὴ*, 339. Γ. Δ. Ματζέλου, Ὁρθόδοξο δόγμα καὶ θεολογικὸς προβληματισμὸς Β', 65-66. Βλ., ἐπίσης, Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, Λόγος 45, PG 36, 628C. Ἀθανασίου, *Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*, Ch.Kannengiesser, *SC*, τ.199, 268,5 (=PG 25, 101A). Ἰωάννου Χρυσόστομου, *Ὁμιλίαι εἰς τὴν Γένεσιν*, Λόγος 3, PG 53, 35D. Πρβλ. καί Κ. Β. Σκουτέρη, *Ἱστορία Δογμάτων*, τ.2, 452-453.

⁹⁶ Πρβλ., σχετικῶς, Σ. Παπαδοπούλου, *Πνεῦμα καὶ Λόγος*, 21. Ν. Α. Ματσούκα, *Τὸ πρόβλημα τοῦ κακοῦ*, 50. Τοῦ ἰδίου, «Θεολογία καὶ ἀνθρωπολογία», *Τόμος ἐόρτιος Μεγάλου Ἀθανασίου* (1974), 57-58. Τοῦ ἰδίου, *Κόσμος*, 60-61.

⁹⁷ Βλ. Ν. Γ. Ξεῆκακη, Ὁρθόδοξος *Δογματικὴ*, τ.3, 35. Βλ., ἐπίσης, Ἀθανασίου, *Κατὰ Ἀρειανῶν*, Λόγος 1, M. Tetz, *Athanasius Werke*, τ.1,I, 129,2-130,5 (=PG 26,53A). Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, B.Kotter, *SJD*, τ.2, 20,56-21,62 (=PG 94,812BC).

⁹⁸ Περὶ τῆς σχετικῆς διδασκαλίας, βλ., Π. Χρήστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, τ.4, 187.

⁹⁹ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 124B.

«καταλαμβανομένου», δέν αφήνει αυτήν κατά τόν ἱερό πατέρα νά παραμένει ἀνενεργής¹⁰⁰.

Ἡ ὡς ἄνω ἐκτεθειῖσα περί τῆς δημιουργίας των ὄντων διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου διασαφηνίζει τήν «κατά τήν οὐσίαν» διαφορά, διά τῆς ὁποίας ἡ «διά τῆς ἀκτίστου φύσεως τήν αἰτίαν καί τήν δύναμιν τοῦ εἶναι ἔχουσα»¹⁰¹ κτιστή φύση διαφοροποιεῖται κατά τήν οὐσία ὄντολογικῶς ἀπό τόν «πεπονηκότα» αὐτήν τρισυπόστατο Θεό¹⁰², ἔτσι ὥστε μεταξύ αὐτοῦ καί τῆς κτίσεως νά ἐγείρεται τεῖχος «πολύ» καί «ἀδιεξίτητον»¹⁰³. Πρὸς ἐπίρρωση τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων ὁ Γρηγόριος ἐπικαλεῖται τήν «ἐναργεστάτην» διαίρεση, τήν ὁποία ἐφαρμόζει ἐρμηνευτικῶς ὁ Παῦλος ἐπὶ τῶν ἀοράτων (=Κολ.1,16), καί κατά τήν ὁποία ὅσα ἔχουν δημιουργηθεῖ

¹⁰⁰Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 105A: «τούτου γὰρ ἔνεκεν ἡ λογικὴ φύσις ἤλθεν εἰς γένεσιν, ὡς τὸν πλοῦτον τῶν θείων ἀγαθῶν μὴ ἀργὸν εἶναι». *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, GNO, τ.5, 438,7 (=PG 44, 752A). Πρβλ., *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 184A. *Ἀντιρρητικὸς πρὸς τὴν Εὐνομίον ἐκθεσιν*, GNO, τ.2, 367,19-24 (=PG 45, 525BC). Βλ., ἐπίσης, Δ. Β α κ ἄ ρ ο υ, «Μυστήριον», *Θεολογία* 54(1983), 312. Ἰ. Κ α π ε ν ἑ κ α, «Εἰσηγήσεις», *Νέα Σιών* 50(1955),185. V. R a d u c a, *ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΙΣ*, 26, ὅπου ἡ ἀξία τῆς δημιουργίας συνδέεται μὲ τὸ δημιουργικὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀπόδοση τῆς αἰτίας τῆς δημιουργίας τοῦ σύμπαντος κόσμου στήν ὑπερβάλλουσα ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας «εὐδόκησε γενέσθαι τινὰ τὰ εὐεργετηθησόμενα καὶ μεθέξοντα τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος» ἀπαντᾷ ἐπίσης στὸν Ἰωάννη Δαμασκηνό (*Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B.Kotter, *SJD*, τ.2, 45,3-4 [=PG 94, 864C-865A]). Ὁ Ν. Ξεξάκης σημειώνει ὅτι «προϋποτιθέμεναι καὶ προσιδιάζουσαι» στήν «ἐξ οὐκ ὄντων» κτίση τοῦ κόσμου εἶναι οἱ θεῖες ἐνεργεῖες τῆς «ἐλευθερίας, τῆς ἀγάπης, τῆς παντοδυναμίας καί τῆς σοφίας» (*Ὁρθόδοξος Δογματικὴ*, τ.3, 36).

¹⁰¹ *Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO,τ.1, 106,4-6 καί 16-17 (=PG 45, 333BC).

¹⁰² *Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 137,8-13 (=PG 45, 368BC). *Ἀπολογητικὸς περὶ τῆς Ἐξαήμερου*, PG 44, 69B. Πρβλ., σχετικῶς, G. H o r n, «L' amour», *RAM* 6(1925), 384.

¹⁰³ *Πρὸς τὸν Εὐνομίον δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 246,14-16 (=PG 45, 933A). Βλ. Ν. Γ. Ξ ε ξ ἄ κ η, *Ὁρθόδοξος Δογματικὴ*, τ.3, 44-45, ὅπου ἡ διττὴ πραγματικότητα τοῦ ἀκτίστου καί τοῦ κτιστοῦ προσδιορίζεται ὡς «ἰδιαζούσης σημασίας διάκρισις», πού ἐπισημαίνεται «διά τῆς ἐξ οὐκ ὄντων δημιουργίας τοῦ κόσμου ὑπὸ τοῦ ἐν τριάδι Θεοῦ». Βλ. καί Ν. Ἀ. Μ α τ σ ο ὑ κ α, *Δογματικὴ καὶ συμβολικὴ θεολογία*, τ.2, 164. Πρβλ., ὡσαύτως, Β α σ ι λ ε ἰ ο υ, *Κατὰ Εὐνομίον*, Λόγος 3, B. Sesboüé, *SC*, τ.305, 152,18-20 (=PG 29, 660A).

διά τῆς κτίσεως ἀπαριθμοῦνται ὑπ' αὐτοῦ διά γενικῶν καί περιληπτικῶν ὀνομάτων, ἐνῶ ἡ κρατοῦσα τῶν πάντων καί διέπουσα τὴν κτίση ἄκτιστη ἀρχὴ διαφοροποιεῖται τῆς κτίσεως «διά τῆς σιωπῆς»¹⁰⁴.

Ἡ ὑπό τοῦ Γρηγορίου ἐπισήμανση τῆς μεταξύ τοῦ ἀκτίστου Τριαδικοῦ Θεοῦ καί τῆς κτιστῆς δημιουργίας ὑφιστάμενης ὄντολογικῆς διαφορᾶς καθίσταται περισσότερο κατανοητὴ κατόπιν μιᾶς περαιτέρω ἐρμηνευτικῆς προσεγγίσεως τῶν θεμελιωδῶν κοσμολογικῶν ἐννοιῶν, οἱ ὁποῖες ἐπεξηγοῦν τὴν σκέψη τοῦ ἱεροῦ πατρός, τὴν σχετικὴ μὲ τὸ ἰδιάζον χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῆς κτιστῆς δημιουργίας ὡς ἐντὸς συγκεκριμένων ὁρίων θεωρούμενης καί ὡς ἐκ τούτου πεπερασμένης¹⁰⁵. Πρόκειται ἀρχικῶς περὶ τῆς διατυπούμενης ἐννοίας τοῦ χρόνου, πού σηματοδοτεῖται ἐκ τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξία εἰς τὴν ὑπαρξη, ἐφόσον κάθε κτιστὸ ὄν ἐντάσσεται ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του ἐντὸς τῶν χρονικῶν ὁρίων, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζονται μὲν ἀπὸ τὸν Γρηγόριο ὡς «ἀρχή» καί «τέλος», προσδιορίζουν δὲ τὴν κτιστὴ δημιουργία ὡς λαβοῦσα ὑπαρξη ἐκ τῆς ἀνυπαρξίας, τῆς στερούμενης ὄντολογικῆς ὑποστάσεως, καί ὡς μὴ ὑπάρχουσα εἰς τὸ διηνεκές¹⁰⁶. Ἀπό κοινοῦ μὲ τὴν χρονικὴ διάσταση τὴν κτιστὴ δημιουργία περιβάλλει καί ὀριοθετεῖ καί ἡ διάσταση τοῦ χώρου, κατὰ τρόπον ὥστε ὀλόκληρη ἡ κτίση νὰ ἐντάσσεται εἰς τὰ χρονικά καί εἰς τὰ τοπικά ὅρια, ἐκτὸς τῶν ὁποίων αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ ὡς ὑφιστάμενη ὄντολογικῶς¹⁰⁷. Τονίζεται, ἔτσι, ὅτι ἡ ἐκ μὴ προϋποκειμένης ὕλης προελθοῦσα εἰς τὴν ὑπαρξη δημιουργία, ἡ ἐκτεινόμενη

¹⁰⁴ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 117,6-19 (=PG 45, 345BC).

Ἄξιο ὑπομνήσεως θεωρεῖται τὸ διατυπούμενο συμπέρασμα ὅτι ἡ μὴ συμπερίληψη ἀπὸ τὸν Παῦλο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἰς τὸν κατάλογο τῶν ἀοράτων δυνάμεων ἀποτελεῖ κατὰ τὸν Γρηγόριο ἀγιογραφικὴ μαρτυρία περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ «ἄνω τῆς κτίσεως» (Βλ., σχετικῶς, ὁπ.π., 118,1-11 [=PG 45, 345D]).

¹⁰⁵ Βλ. *Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 395,3-14 (=PG 45, 1104D).

¹⁰⁶ *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 135,2-5 (=PG 45, 365AB): «ἡ δὲ κτίσις ἀπὸ τινος ὁμολογουμένης πάντως ἀρχῆς ἐπὶ τὸν ἴδιον σκοπὸν διὰ τῶν χρονικῶν διαστημάτων ὀδεύουσα φέρεται, ὡς ταύτης μὲν δυνατόν εἶναι...ἀρχὴν καί τέλος καί μεσότητά διασκοπῆσαι, διὰ τῶν χρονικῶν τμημάτων, τὴν ἀκολουθίαν τῶν κατ' αὐτὴν σημειούμενα». Βλ., ἐπίσης, *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 7, W. Jaeger, GNO, τ.2, 226,26-28 (=PG 45, 813B). Πρβλ. H. U. von B a l t h a s a r, *Présence et pensée*, 2-10. J. F. C a l l a h a n, «Greek Philosophy», *DOP* 12(1958), 36-37.

¹⁰⁷ Βλ. *Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 7, W. Jaeger, GNO, τ.2, 225,28-30 (=PG 45, 812D). *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 136,8-13 (=PG 45, 365D-368A).

μεταξύ τῆς «ἀρχῆς» καί τῆς «τελευτῆς», οὔτε ὑφίστατο «ἐξ αἰδίου», οὔτε θα παραταθεῖ «εἰς τό αἰδίον»¹⁰⁸. Ἡ σύσταση, ἐν τέλει, τῆς ὕλης «ἐκ ποιότητων», διά τῶν ὁποίων κατανοεῖται, καθίσταται τό ἰδιάζον ἐκεῖνο γνῶρισμα, πού ἐμφαίνει τόν σύνθετο χαρακτήρα τῶν ὑλικῶν ὄντων καί κατά συνέπειαν τήν ἔμφυτη μετάβασή τους στήν μετά τόν θάνατο ἀνυπαρξία, κατά τήν διάλυση καί ἀποσύνθεσή τους¹⁰⁹.

Ἡ ποιητική, ὅμως, καί συντηρητική αἰτία τοῦ παντός¹¹⁰ ἄκτιστη θεότητα, σέ ἀντίθεση πρὸς τήν ὑπ' αὐτῆς δημιουργηθεῖσα κτιστή καί κατά τά προαναφερθέντα τρεπτή¹¹¹, ἐπιρροεπῆ στήν ἀλλοίωση, πεπερασμένη¹¹²

¹⁰⁸Βλ. *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, GNO, τ.2, 209,26-210,8 (=PG 45, 793CD). *Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεύτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 395,9-11 (=PG 45, 1104D). Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ θέση τοῦ Συμεῶν τοῦ Νέου Θεολόγου, ὁ ὁποῖος, σχολιάζοντας τό ἀγιογραφικό ἐδάφιο Β'Πέτρ. 3,13, ὑποστηρίζει τήν δι' ἀνακαινίσεως ἀπαλλαγή ὅλης τῆς κτίσεως ἀπὸ τήν δουλεία καί τήν φθορά, ὅπως ἀκριβῶς θά συμβεῖ στά σώματα κατά τήν κοινή ἀνάσταση (*Βίβλος τῶν ἠθικῶν*, Λόγος 1, J. Darrouzès, SC, τ.22, 206-208). Βλ., ἐπίσης, Ν. Γ. Ξ ε ξ ά κ η, *Ὁρθόδοξος Δογματική*, τ.3, 74.

¹⁰⁹ Βλ., σχετικῶς, *Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεύτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 284,13-16 (=PG 45, 977C). *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 212D-213B. *Απολογητικὸς περὶ τῆς Ἑξαήμερου*, PG 44, 69CD.

¹¹⁰ Βλ., σχετικῶς, *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 25B-28A. Προβλ., ἐπίσης, Β. Τ α τ ά κ η, *La Contribution*, 199.

¹¹¹ Βλ. *Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 109,5-6 (=PG 45,336D-337A): «τὸ γὰρ ἄτρεπτον ἢ κτίσις ἐν τῇ φύσει οὐκ ἔχει».

¹¹² Βλ. *Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεύτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 246,16 (=PG 45, 933A): «αὕτη(=ἡ κτιστή οὐσία) πεπεράτωται, ἐκεῖνη(=ἡ ἄκτιστος φύσις) πέρας οὐκ ἔχει». *Απολογητικὸς περὶ τῆς Ἑξαήμερου*, PG 44, 108AB.

καί ἐντός ὁρίων ἐντεταγμένη¹¹³ φύση, ὑφίσταται πάντοτε «κατὰ τὸ αὐτὸ» καί τυγχάνει «ἀεὶ ὡσαύτως ἔχουσα»¹¹⁴ καί ἀναδεικνύεται «κρείττων τε προσθήκης ἀπάσης καὶ τῆς ἐλαττώσεως τῶν ἀγαθῶν ἀνεπίδεκτος»¹¹⁵. Κατὰ τὴν διατύπωση τῆς ἐν λόγῳ διδασκαλίας ὁ ἱερός πατήρ χαρακτηρίζει τὴν θεία φύση «ἀναυξῆ», «ἀμείωτον» καὶ «παντὸς ὅρου ἐπέκεινα»¹¹⁶, ἐφόσον τῆς ὑπερκειμένης πάσης διαστηματικῆς ἔννοιας ἀνάρχου καὶ ἀτελευτήτου θείας φύσεως¹¹⁷ «μέτρον» καθίσταται ἡ «ἀπειρία»¹¹⁸.

¹¹³ Βλ. *Απολογητικὸς περὶ τῆς Ἐξαήμερου*, PG 44, 69D-72A, ὅπου ὁ Γρηγόριος, κατὰ τὴν ἀναφορά στὴν δημιουργία, σύμφωνα μὲ τὸ βιβλίον τῆς Γενέσεως(1,1), τῶν θεωρουμένων γνωστῶν διὰ τῶν αἰσθήσεων «ἐσχάτων» τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, κάνει λόγο γιὰ τὴν συμπερίληψη ὅλων τῶν ὄντων, τὴν ὁποία ἡ Γραφή ὑπαινίσσεται. Ἄξια ἀναφορᾶς καθίσταται, σὺν τοῖς ἄλλοις, ἡ ἐρμηνευτικὴ θεώρηση ἐκ μέρους τοῦ ἱεροῦ πατρὸς τοῦ ὑπὸ τοῦ Παύλου ἀναφερόμενου «τρίτου οὐρανοῦ» (=B' Κορ. 12,2-4), ὡς τοῦ ἀκρότατου σημείου τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, τὸ ὁποῖο ἐντάσσει σὲ μία τριμερῆ διαίρεση τοῦ φαινομένου σύμπαντος (βλ. *Απολογητικὸς περὶ τῆς Ἐξαήμερου*, PG 44, 120D-121D). Πρβλ., σχετικῶς, M. C a n é v e t, «Saint Grégoire de Nysse», *DSp* 6(1967), 985.

¹¹⁴ *Πρὸς τὸν Ἐννομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 246,25-26 (=PG 45, 933B). Βλ., ἐπίσης, *Κατὰ Ἐννομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 4, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 158,13-15 (=PG 45, 736D). *Εἰς τὸ, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς*, J.K.Downing, *GNO*, τ.3,2, 9,4-6 (=PG 44, 1309A). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 2, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 314,1-3 (=PG 44, 649A). *Ὅπ.π.*, Λόγος 8, 421,20-422,2 (=PG 44, 737B).

¹¹⁵ *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 6, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 174,3-5 (=PG 44, 885D). Ἐκ τοῦ πλήθους τῶν σχετικῶν πρὸς τὸ θέμα αὐτὸ χωρίων ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ ἱεροῦ πατρὸς, βλ., ἐνδεικτικῶς, *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 79,7-12 (=PG 44, 500A). *Πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἀπὸ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν*, Fr. Mueller, *GNO*, τ.3,1, 24,22-24 (=PG 45, 180B). *Ἀντιρρητικὸς πρὸς τὴν Ἐννομίου ἔκθεσιν*, W.Jaeger, *GNO*, τ.2, 316,21-317,3 (=PG 45, 472B). *Πρὸς τὸν Ἐννομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 357,24-27 (=PG 45, 1061A). *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, *GNO*, τ.7,1, 40,20-25 (=PG 44, 333BC). Βλ., σχετικῶς πρὸς τὸ σημεῖο αὐτό, Π. Τ ρ ε μ π έ λ α, *Δογματικὴ*, τ.1, 197.

¹¹⁶ *Περὶ τῶν πρὸ ὄρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.3,2, 77,9-10 (=PG 46, 172C). Πρβλ., ἐπίσης, *Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 135,17-19 (=PG 45, 365C).

¹¹⁷ Βλ. *Κατὰ Ἐννομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 3, W.Jaeger, *GNO*, τ.2, 109,27-29 (=PG 45, 681D). *Ὅπ.π.*, 110,22-25 (=PG 45, 684B). *Πρὸς τὸν Ἐννομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*,

Κατά τήν ἐφαρμογή, ἐξ ἄλλου, τῆς μεθόδου τῆς διαίρεσεως ἐπί τῆς φύσεως τῶν κτιστῶν ὄντων¹¹⁹, ὁ Γρηγόριος ἐπισημαίνει τήν «τομήν»¹²⁰ αὐτῆς, λαμβάνοντας ὡς κριτήριον διακρίσεως τήν «ἡμετέραν κατάληψιν»¹²¹, τήν ἀντιληπτική δηλαδή ἰκανότητα, τήν ἐντασσόμενη ἐντός τῶν ὁρίων τῆς ἀνθρώπινης φύσεως. Διαφοροποιεῖ κατ' αὐτόν τόν τρόπο τό ὑποπίπτον στήν αἰσθητική κατανόηση «αἰσθητὸν καὶ ὑλῶδες»¹²², τό ὁποῖο γίνεται ἀντιληπτό διὰ τῶν «ποιότητων» πού συνιστοῦν τά ἐκ τῆς φύσεώς της ὑπάρχοντα ἰδιώματα τῆς ὕλης¹²³, ἀπό τό «κατ' ἔννοιαν» θεωρούμενο¹²⁴ «νοητὸν καὶ ἄϋλον», τό ὁποῖο κατανοεῖται ὡς «ὑπερπίπτον

τ.1, 469,8-470,1 (=PG 45, 1068C). Πρβλ., ἐπίσης, *Eis τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 65,11-13 (=PG 44, 1184BC), ὅπου οἱ ἐκφράσεις «πανταχοῦ ὦν» καὶ «πᾶν περιέχων» θεωροῦνται χαρακτηριστικές τοῦ «ἀπειροῦ» τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ.

¹¹⁸ Βλ. *Πρὸς τὸν Ἐννομίον δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 246,16-18 (=PG 45, 933A). Περὶ τῆς ἀποδιδόμενης στὸν Θεὸ ἔννοιας τοῦ «ἀπειροῦ», ἡ ὁποία στήν διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου διαφοροποιεῖται κατὰ τό περιεχόμενό της ἀπὸ τήν ἀντίστοιχη, τήν εὐρισκόμενη ἐντός τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, βλ., γενικῶς, F. M ü h l e n b e r g, *Die Unendlichkeit Gottes*, 89-101. G. F l o r o v s k y, *Eastern Fathers*, 169-170. P. W i l s o n - K a s t n e r, «God's infinity», *Found* 21(1978), 306-307.

¹¹⁹ Βλ. *Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J.Mc Donough, GNO, τ.3,2, 78,2 (=PG 46, 172D): «διχῆ διηρημένης τῆς κτίσεως πάσης». *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 60AB, ὅπου τήν διαίρεση τῶν ὄντων σέ «σωματικὸν» καὶ «νοερὸν» μέρος ἀκολουθεῖ ἡ κατὰ τό «ἔμψυχον» καὶ «ἄψυχον» κατάταξη τῶν σωματικῶν ὄντων ἀναλόγως πρὸς τήν μετοχή αὐτῶν στήν ζωή. Ὁ περαιτέρω διαχωρισμὸς τῶν ἐμψύχων ὄντων σέ σύννοικα πρὸς τίς αἰσθήσεις καὶ ἄμοιρα αὐτῶν ὀδηγεῖ τήν συλλογιστική τοῦ ἱεροῦ πατρὸς στήν τελευταία διαίρεση τῶν «αἰσθητικῶν» εἰδῶν σέ «λογικὰ» καὶ «ἄλογα». Πρβλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 145AB.

¹²⁰ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 105,19-20 (=PG 45, 333B): «πάντων τῶν ὄντων ἢ ἀνωτάτω διαίρεσις εἰς τε τὸ νοητὸν καὶ τὸ αἰσθητὸν τήν τομήν ἔχει».

¹²¹ *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 113,20-22 (=PG 45, 341B).

¹²² *Ἐξήγησις τοῦ ἰσματος τῶν ἰσμάτων*, Λόγος 6, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 173,7-10 (=PG 44, 885C). Βλ., ἐπίσης, *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 21,7-8 (=PG 45, 25B).

¹²³ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 105,22-24 (=PG 45, 333B).

¹²⁴ *Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J.Mc Donough, GNO, τ.3,2, 78,5-7 (=PG 46, 173A).

τὴν αἰσθητικὴν κατανόησιν»¹²⁵. Κατὰ τὴν πραγμάτευση τοῦ ἐν λόγῳ θέματος ὁ Γρηγόριος χρησιμοποιεῖ ἐπίσης τὴν ἔννοια τοῦ «ὄρατου», διὰ τῆς ὁποίας ὑπαινίσσεται τὸ «αἰσθητὸν καὶ σωματῶδες» κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὴν ἔννοια τοῦ «ἀοράτου», ἢ ὁποία ὑποσημαίνει τὸ «νοητὸν καὶ ἀσώματον»¹²⁶.

Ἔτσι, μέ τὴν ἀπόδοση στὴν αἰσθητὴ φύση τοῦ γνωρίσματος τῆς διὰ τῶν σωματικῶν αἰσθητηρίων ἀντιλήψεως τῶν ἰδιοτήτων αὐτῆς¹²⁷ ἐπισημαίνεται ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο Νύσσης ἡ ὑφιστάμενη μεταξύ αὐτῆς καὶ τῆς νοεράς οὐσίας διαφορά, ἢ ὁποία ὡστόσο νοερά φύση καθίσταται καταληπτὴ ὑπὸ τοῦ νοῦ «διὰ τῆς χειραγωγίας τῶν αἰσθητῶν»¹²⁸. Ἀναφορικῶς δέ μέ τὴν «ἀσώματον», «ἀναφῆ» καὶ «ἀνείδεον» νοητὴ φύση¹²⁹, ἢ διαφορά τοῦ μείζονος πρὸς τὸ ἔλασσον δέν ἀναδεικνύεται διὰ τῆς συγκρίσεως τῶν ἰδιοτήτων τῆς ὕλης ἀλλὰ διὰ τῆς κατὰ μείζονα ἢ

¹²⁵ *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 6, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 173,10-11 (=PG 44, 885C). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 6, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 373,21-374,6 (=PG 44, 697A).

¹²⁶ Βλ. *Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.3,2, 78,1-5 (=PG 46, 172D-173A). *Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 105,20-106,1 (=PG 45, 333B). *Ἄπ.π.*, 117,2-5 (=PG 45, 345A). Πρβλ., σχετικῶς πρὸς τὸ σημεῖο αὐτό, Β α σ ι λ ε ἰ ο υ, *Εἰς τὸ πρόσεχε σεαντῶ*, PG 31, 216A. Ἄξιο ἀναφορᾶς θεωρεῖται ὅτι ὁ νοητὸς κόσμος κατὰ τὸν Γρηγόριο δέν τίθεται μεταξύ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὅπως συμβαίνει κατὰ τοὺς Φίλωνα, Πλωτῖνο καὶ Ωριγένη. Σχετικῶς πρὸς τὸ θέμα, βλ., ἐνδεικτικῶς, Κ. Γ. Ν ι ἄ ρ - χ ο υ, *Εἰσαγωγικά μαθήματα στὴ φιλοσοφία*, 74. J. D a n i ἑ l o u, *Platonisme*, 160-161. H. U. von B a l t h a s a r, *Présence et pensée*, 22-23. E. von I v a n k a, «Vom Platonismus», *Schol*11 (1936), 193-194. Περὶ τῶν ἀντιλήψεων τοῦ Πλωτίνου γιὰ τὸν νοητὸν κόσμο, βλ. Θ. Α. Α λ ε - ξ ο π ο ὐ λ ο υ, «*Τὸ εἶναι*», 27.

¹²⁷ Βλ. *Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 106,6-11 (=PG 45, 333C). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 6, H. Langerbeck, *GNO*, τ.6, 173,13-17 (=PG 44, 885C).

¹²⁸ *Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 113,22-25 (=PG 45, 341C): «τὸ διὰ τῆς τῶν αἰσθητῶν χειραγωγίας ὑπὸ τοῦ νοῦ θεωρούμενον, ὃ δὴ νοητὸν εἶναι φαμεν».

¹²⁹ *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 21,14-16 (=PG 45, 25C). Πρβλ., σχετικῶς, D. L. B a l á s, *Μετουσία Θεοῦ*, 46. A. A. W e i s w u r m, *The nature of human knowledge*, 37. A. A. M o s s h a m m e r, *The Created and the Uncreated*, 357-358.

ἐλάσσονα τρόπο κοινωνίας τοῦ πρώτου ἀγαθοῦ τῆς «ὑψηλῆς φύσεως»¹³⁰, δηλαδή ἀναλόγως τῆς μετοχῆς τῆς νοητῆς κτίσεως στήν αἰδιώως καί κατά φύσιν ἔχουσα τήν ἀγαθότητα ἄκτιστη θεότητα¹³¹.

Ἡ ὑπό τοῦ Γρηγορίου ἐντοπιζόμενη ὄντολογική διαφορά μεταξύ τῆς αἰσθητῆς φύσεως καί τῆς νοερᾶς οὐσίας δέν αἴρει εὐλόγως τόν «τῆς συμπνοίας εἰρμόν», διά τοῦ ὁποῖου πραγματοποιεῖται ἡ «μίξις» καί ἡ «ἀνάκρασις» τοῦ αἰσθητοῦ καί τοῦ νοητοῦ, ἡ ἀποσκοποῦσα στήν

¹³⁰ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τόν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 106,17-22 (=PG 45, 333CD).

Προβλ. καί *Ἐξήγησις τοῦ ἰσχυροῦ τῶν ἰσχυμάτων*, Λόγος 6, H. Langerbeck, *GNO*, τ.6, 174,6-7 (=PG 44, 885D).

¹³¹ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τόν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 107,4-7 (=PG 45, 336A): «ἡ δὲ ἄκτιστος φύσις...οὐκ ἐπίκτητον ἔχουσα τὸ ἀγαθόν, οὐδὲ κατὰ μετοχὴν ὑπερκειμένου τινὸς καλοῦ τὸ καλὸν ἐν ἑαυτῇ δεχομένη». Αναφορικῶς μέ τήν ὑπό τοῦ Γρηγορίου ἐκτιθέμενη θεολογική διδασκαλία περὶ τῆς νοητῆς κτιστῆς φύσεως καί τῶν προσδιοριστικῶν γνωρισμάτων τῆς πρέπει νά ἐπισημανθεῖ ἡ διατύπωση ἀπὸ τόν Θ. Ἀλεξόπουλο τοῦ συμπεράσματος ὅτι «ὁ νοητός κόσμος ἔχει κάποιο ὄντολογικό προβάδισμα ἔναντι τοῦ αἰσθητοῦ», ἐφόσον, συγκρινόμενος μέ τήν πραγματικότητα, τήν καθιστάμενη ἀντιληπτὴ διά τῶν αἰσθήσεων, «ἀποτελεῖ ἀνώτερη σφαῖρα ὑπαρξῆς» (Βλ. «*Τὸ εἶναι*», 126). Ἡ ἐρμηνευτικὴ αὐτὴ ἐκδοχὴ ἀφ' ἑνὸς μὲν συνάγεται ἀπὸ τόν ἴδιο ἐρευνητὴ ἀπὸ τήν κατ' αὐτόν ἐρμηνευόμενη ἄποψη τοῦ Γρηγορίου ὅτι ὁ νοητός κόσμος «δέν ὑπόκειται στοὺς νόμους τῆς μεταβλητότητας καί τῆς φθορᾶς», ἀφ' ἑτέρου δὲ χρησιμοποιεῖται, προκειμένου νά καταδειχθεῖ ὅτι ὁ Γρηγόριος προσδίδει «στήν φύσιν τῶν νοητῶν ὄντων ἕνα χαρακτήρα αἰδιότητος» (Βλ., σχετικῶς, «*Τὸ εἶναι*», 127-128). Πρέπει, ὅμως, νά τονισθεῖ ὅτι τὸ στοιχεῖο τῆς μεταβολῆς θεωρεῖται ἀπὸ τόν ἐπίσκοπο Νύσσης ὡς προσιδιάζον χαρακτηριστικὸ τῆς ἐκ νοητοῦ καί αἰσθητοῦ στοιχείου ἀποτελούμενης ἀνθρώπινης φύσεως, ἀφοῦ ἀπέκτησε μὲν διά τῆς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γενέσεώς της τήν ὑπόστασίν της (Βλ., ἐνδεικτικῶς, *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 24,4-6 [=PG 45, 28D]. *Ὁπ.π.*, 35,18-20 [=PG 45, 40A]), ἐκφράζει δὲ ἐπιπροσθέτως τήν ροπή τοῦ αὐτεξούσιου «κινήματός» της (Βλ., κατ' ἐπιλογὴν, *Ἀντιρρητικός εἰς τόν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 106,23-107,1 [=PG 45, 333D]. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 52,25-26 [=PG 44, 468A]). Θά πρέπει νά ὑπογραμμισθεῖ ἐξ ἄλλου ὅτι ἡ αἰδιότητα ἀποτελεῖ ἀποκλειστικὸ φυσικὸ ἰδίωμα τοῦ ἄκτιστου Τριαδικοῦ Θεοῦ. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι μέ τόν ὑποδεικνυόμενο ἐρμηνευτικὸ προσδιορισμὸ τῶν προαναφερθέντων σημείων τῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου Νύσσης συμφωνεῖ ὁ ἴδιος ἐρευνητὴς σὲ ἄλλο σημεῖο τοῦ μνημονευθέντος ἔργου του (Βλ., σχετικῶς, «*Τὸ εἶναι*», 173-182).

δυνατότητα μετοχής τοῦ συνόλου τῆς κτίσεως στίς δωρεές καί τήν χάριν τῆς «κρείττονος» θείας φύσεως¹³². Ἀπό αὐτήν τήν συνανάκραση τῆς λεπτῆς καί «εὐκινήτου» νοητῆς οὐσίας καί τῆς αἰσθητῆς φύσεως προκύπτει τό «κατά τό ἀνθρώπινον» μείγμα¹³³, γεγονός πού ἀναδεικνύει κατά τόν Καππαδόκη θεολόγο τό «συγγενές καί ὁμόφυλον» τοῦ ἐκ γηίνου σώματος καί νοεράς ψυχῆς συνιστάμενου «ἀνθρωπίνου πλάσματος» πρὸς τήν νοητή καί ἀσώματη ἀγγελική φύση¹³⁴.

Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι κατά τήν ὑπό τοῦ Γρηγορίου ἐπιτελούμενη θεολογική θεώρηση τῆς οὐσίας τῶν ὄντων, ἡ φύση τῶν ἀγγέλων

¹³² Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 21,16-22,3 (=PG 45, 25C). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, *Λόγος* 4, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 48,29-49,1 (=PG 44, 1165C). *Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.3,2, 78,16-23 (=PG 46, 173B). Πρβλ., σχετικῶς, Δ. Β α κ ἄ ρ ο υ, «Μυστήριον», *Θεολογία* 54(1983), 311-312.

¹³³ *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 22,3-10 (=PG 45, 25CD).

¹³⁴ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, *Λόγος* 4, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 48,18-20 καί 49,4-6 (=PG 44, 1165BC). *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, *GNO*, τ.7,1, 47,22-24 (=PG 44, 340D). Σχετικῶς μέ τό θέμα αὐτό βλ., ἐνδεικτικῶς, J. D a n i é l o u, *L' être*, 6. H. U. von B a l t h a s a r, *Présence et pensée*, 23. Τό ζήτημα τῆς θεωρήσεως καί τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς ἀσώματης φύσεως τῶν ἀγγέλων ἐπιδέχεται διπλή ἐρμηνευτική προσέγγιση, ἐφόσον κατά τήν πρώτη ἐκδοχή ἡ ἀγγελική φύση εἶναι ἀμιγῶς πνευματική (Βλ., σχετικῶς, Π. Τ ρ ε μ π ἔ - λ α, *Δογματική*, τ.1, 414-415. M. S e e m a n n, «Die Angel», *MyS* 2[1967], 977. 979. A. W i n k l h o f e r, *Die Welt der Engel*, 24-30), κατά τήν δεύτερη δέ, ἡ ὁποία θεωρεῖται ἐπικρατέστερη στήν πατερική σκέψη, οἱ ἄγγελοι κατέχουν ἓνα εἶδος «λεπτοῦ καί αἰθερίου» σώματος, ἀφοῦ ἡ ιδιότητα τοῦ ἀπολύτως ἀσωμάτου εἶναι ἀποκλειστικό γνώρισμα τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ (Σχετικῶς μέ τίς ἐρμηνευτικές προσεγγίσεις τοῦ θέματος τῆς ἀσώματης φύσεως τῶν ἀγγέλων στήν πατερική θεολογία βλ., ἐνδεικτικῶς, Β α σ ι - λ ε ἰ ο υ, *Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος*, B.Pruce, *SC*, τ.17bis, 376,3-13 [=PG 32, 136A]. I ω ἄ ν - ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B.Kotter, *SJD*, τ.2, 45,2-14 [=PG 94, 865A-868A]). Βλ., ἐπίσης, Ν. Γ. Ξ ε ξ ἄ κ η, *Ὁρθόδοξος Δογματική*, τ.3, 93. Μ. Β. Κ ο λ ο β ο π ο ὑ λ ο υ, *Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου*(Διδακτορική Διατριβή), 137-161, ὅπου διενεργεῖται ἡ παρουσίαση καί ἀνάπτυξη τῶν θέσεων πού ἔχουν διατυπωθεῖ ἀπό τόν Ἰωάννη Φιλόπονο καί ἔχουν ἐξετασθεῖ ἐκ παραλλήλου πρὸς τήν διδασκαλία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ὅπως ἔχουν ἀναπτυχθεῖ κατ' ἀντιρρητικόν τρόπο πρὸς τίς ἀντιλήψεις τῶν Νεστοριανῶν περὶ τῆς ἀγγελικῆς φύσεως.

χαρακτηρίζεται ως ουσία «λεπτή», «καθαρά» και «εὐκίνητος»¹³⁵ και ἀποτελεῖ τὴν νοητὴ πολιτεία, τῆς ὁποίας ἔργο και κατόρθωμα συνιστᾶ ἡ «θεωρία» τοῦ Πατρὸς και ἡ μίμηση τοῦ ἀφθάρτου κάλλους τῆς θεότητος¹³⁶. Ἡ ἀγγελικὴ φύση, ἡ ὁποία δημιουργήθηκε πρὶν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο και τάχθηκε στὴν ἐπιστασία τοῦ «περιγείου» τόπου¹³⁷, ἀπολαμβάνει τὴν οὐράνια μακαριότητα¹³⁸, ἐφόσον ἐνδιαίτημα αὐτῆς τυγχάνει ὁ αἰθέριος, ὑπερκόσμιος και ἐπουράνιος χῶρος¹³⁹. Πρόκειται περὶ

¹³⁵ Βλ. *Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.3,2, 78,10-11 (=PG 46, 173A). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 48,20-24 (=PG 44, 1165BC).

¹³⁶ Βλ. *Περὶ παρθενίας* J.P.Cavarnos, *GNO*, τ.8,1, 276,16-21 (=PG 46, 348A). Βλ., ἐπίσης, Β α σ ι λ ε ἰ ο υ (;), *Εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν*, PG 30, 433A. Χ. Ἀ ν δ ρ ο ὄ τ σ ο υ, *Δογματικὴ*, 125. Π. Ν. Τ ρ ε μ π έ λ α, *Δογματικὴ*, τ.1, 431-436. Ν. Γ. Ξ ε ξ ά κ η, *Ὁρθόδοξος Δογματικὴ*, τ.3, 100-101. Μ. S e e m a n η, «Die Engel», *MyS* 2(1967), 986.

¹³⁷ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 22,18-23,2 (=PG 45, 28A). Πρὸβλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, *GNO*, τ.7,1, 47,24-48,2 (=PG 44, 340D). Ἄν και γιά τὸν χρόνον, κατὰ τὸν ὁποῖο δημιουργήθηκαν οἱ ἀγγελικὲς δυνάμεις, ἡ μόνη ἀγιογραφικὴ ἐνδειξη προέρχεται ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Ἰώβ(38,7), ὑπέρ τῆς ἀπόψεως τῆς δημιουργίας αὐτῶν πρὶν ἀπὸ τὸν ὑλικὸ κόσμον τάσσεται γενικῶς ἡ πατερικὴ σκέψη και διδασκαλία. Περὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ βλ., ἐνδεικτικῶς, Μ. Β α σ ι λ ε ἰ ο υ, *Εἰς τὴν Ἑξαήμερον*, Λόγος 1, S. Giet, *SC*, τ.26bis, 104-106 (=PG 29, 13AB), ἀπὸ τὸν ὁποῖο χαρακτηρίζεται ἡ δημιουργία τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, ἡ «πρεσβυτέρα τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως κατάστασις», ὡς «ὑπέρχρονος». Ἰ ω ά ν ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ὕ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B.Kotter, *SJD*, τ.2, 48,79-81 (=PG 94, 873B). Γ ρ η γ ο ρ ἰ ο υ Θ ε ο λ ό γ ο υ, *Εἰς τὰ Θεοφάνεια*, Λόγος 38, P.Gallay-C.Moreschini, *SC*, τ.358, 120,4-6 (=PG 36, 320C). Πρὸβλ. Χ. Ἀ ν δ ρ ο ὄ τ σ ο υ, *Δογματικὴ*, 122. Ν. Μ η τ σ ο π ο ὄ λ ο υ, *Θέματα Δογματικῆς*, 65-66. Π. Ν. Τ ρ ε μ π έ λ α, *Δογματικὴ*, τ.1, 412. Ν. Γ. Ξ ε ξ ά κ η, *Ὁρθόδοξος Δογματικὴ*, τ.3, 89. Κατὰ τὸν ἱερόν Αὐγουστίνον, παρὰ ταῦτα, ὁ πνευματικὸς κόσμος δημιουργήθηκε κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς δημιουργίας, κατὰ τὴν ὁποία ἐκτίσθη το φῶς, ἀπὸ κοινοῦ δηλαδὴ μετὰ τὸν ὑλικὸν κόσμον. Βλ., σχετικῶς, ὄπ.π., 90. Χ. Ἀ ν δ ρ ο ὄ τ σ ο υ, *Δογματικὴ*, 122-123. Π. Ν. Τ ρ ε μ π έ λ α, *Δογματικὴ*, τ.1, 413.

¹³⁸ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 49,13-14 (=PG 44, 1165D). *Περὶ ψυχῆς και ἀναστάσεως*, PG 46, 72A.

¹³⁹ Βλ. *Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.3,2, 78,8-10 (=PG 46, 173A). *Εἰς τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, E.Gebhardt, *GNO*, τ.9, 325,23-24 (=PG 46, 693A). *Εἰς τὸν βίον τῆς ὁσίας Μακρίνης*, V.W.Callahan, *GNO*, τ.8,1, 15,23-24 (=PG

τῶν νοητῶν ἐκείνων δυνάμεων¹⁴⁰, οἱ ὁποῖες, χωρὶς νά ὑπόκεινται στοὺς νόμους τῆς ὕλης, εἶναι ἀπαλλαγμένες τοῦ σωματικοῦ βάρους¹⁴¹ καὶ τυγχάνουν ἀπροσδεεῖς τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν¹⁴². Διακρίνονται, σὺν τοῖς ἄλλοις, ὑπὸ τῆς κατ' ἴδιον καὶ ἐξαιρετον τρόπου κοσμήσεως ἀπὸ τῆς ἀρετῆς τῆς ἀπάθειας καὶ τῆς παρθενίας¹⁴³, γεγονός τὸ ὅποιο δηλώνεται ἀπὸ τὴν παρομοίωση αὐτῶν μέ «λιμένας», πού χαρακτηρίζονται ὡς «ἀκύμαντοι»¹⁴⁴ ἀπὸ τὰ πάθη, τὰ ὁποῖα συνεπάγεται ἡ μείξη τῆς νοερᾶς οὐσίας μέ τὴν σαρκώδη ὕλη¹⁴⁵.

Ἡ νοερά καὶ ὑπερκόσμια πολιτεία τῶν ἀγγέλων, ἡ χαρακτηριζόμενη ἀπὸ τὴν διηνεκῆ παραμονή αὐτῶν σέ κατάσταση

46, 976B). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 6, H. Langerbeck, *GNO*, τ.6, 185,5-8 καὶ 19 (=PG 44, 893AB).

¹⁴⁰Βλ. *Κατὰ Ἐννομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 5, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 184,9-10 (=PG 45,765A): «ἀξιωματῶν τινῶν διαφορὰς ὁ Ἀπόστολος ἐν ταῖς νοηταῖς δυνάμεσιν οἶδεν».

¹⁴¹ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, *GNO*, τ.9, 49,3-5 (=PG 46, 517C): «μακάριος μὲν γὰρ ὄντως ἐκεῖνος τῶν ἀγγέλων ὁ βίος, ὁ μὴδὲν τοῦ σωματικοῦ προσδεόμενος βάρους». Βλ., ἐπίσης, *Περὶ παρθενίας* J.P.Cavarnos, *GNO*, τ.8,1, 276,15-17 (=PG 46, 348A). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 3, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 36,14-19 (=PG 44, 1153D). *Εἰς τὸν βίον τῆς ὀσίας Μακρίνης*, V.W.Callahan, *GNO*, τ.8,1, 383,2-5 (=PG 46, 972A). *Ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον*, O.Lendle, *GNO*, τ.10,1, 131,15-18 (=PG 46, 813D). *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ὄσιον πατέρα ἡμῶν Ἐφραίμ*(ψευδ.), PG 46, 828B.

¹⁴²Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 51,1-3 (=PG 44, 1168D): «οὐ γὰρ αἰτεῖ τὸν Θεὸν ἐν ταῖς προσευχαῖς ὁ ἄγγελος τὴν χορηγίαν τοῦ ἄρτου, ὅτι ἀπροσδεῖ κέκτηται τῶν τοιούτων τὴν φύσιν». Πρβλ., σχετικῶς, Π. Τ ρ ε μ π έ λ α, *Δογματικὴ*, τ.1, 414.

¹⁴³ Βλ. *Περὶ παρθενίας* J.P.Cavarnos, *GNO*, τ.8,1, 309,11-12 (=PG 46, 381A): «τῆς δὲ ἀγγελικῆς φύσεως ἴδιον τὸ ἀπηλλάχθαι τοῦ γάμου ἐστίν». *Ἦπ.π.*, 253,18-22 (=PG 46, 321CD). *Ἦπ.π.*, 277,21-278,1 (= PG 46, 348CD). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 4, H. Langerbeck, *GNO*, τ.6, 135,1-2 (=PG 44, 857A): «μιμουμένην(=τὴν ζωὴν τῶν ψυχῶν) διὰ τῆς ἀπαθείας τὴν ἀγγελικὴν καθαρότητα». Πρβλ. J. D a n i é l o u, *Platonisme*, 94-95. Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, «Μετεωροπορεῖν», *Θεολογία* 39(1968), 435.

¹⁴⁴ Βλ. *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ὄσιον πατέρα ἡμῶν Ἐφραίμ*(ψευδ.), PG 46, 825B. Πρβλ. *ὄπ.π.*, PG 46, 832D.

¹⁴⁵ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 72A. *Εἰς τὸν βίον τῆς ὀσίας Μακρίνης*, V.W.Callahan, *GNO* τ.8,1, 382,5-19 (=PG 46, 969C-972A).

«ἀσυγχύτου» καί μή ἀνατρέψιμης ἀπό κανένα εἶδος κακίας «εὐταξίας»¹⁴⁶, ἐνεργεῖ ἀνεμποδίστως τό ἀγαθόν¹⁴⁷. Ἡ ὑπό τοῦ Γρηγορίου θεώρηση τῆς ὑπάρξεως τῶν ἀγγέλων «ἐν τῷ ἀγαθῷ» εἰς τό διηνεκές ἐπ’ οὐδενί εἶναι δυνατόν νά ἐκληφθεῖ ὡς παραδοχή ἐκ μέρους τοῦ ἱεροῦ πατρός τῆς θεωρήσεως τῆς φύσεως αὐτῶν ὡς «ἀτρέπτου»¹⁴⁸ καί τοῦτο, διότι τό «πάγιον» καί «ἀκίνητον» συνιστοῦν ἀποκλειστικά ἰδιώματα τῆς ἄκτιστης φύσεως τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ¹⁴⁹. Ἡ ἐκ μέρους τῶν μή κατεχουσῶν ἐκ φύσεως τήν ἀγιότητα ὑπερκοσμίων δυνάμεων¹⁵⁰ ἀποποίηση παντός κακοῦ «κατορθοῦται» διά τῆς παραμονῆς αὐτῶν «ἐν τῷ ἀγαθῷ θελήματι»¹⁵¹,

¹⁴⁶ *Εξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 15, H.Langerbeck, *GNO* τ.6, 446,1-4 (=PG 44, 1100B).

¹⁴⁷ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 50,15-18 (=PG 44, 1168C): «καθάπερ ἐν... πάση τῇ ὑπερκοσμίῳ δυνάμει γίνεται σου τὸ θέλημα, μηδαμοῦ κακίας παρεμποδιζούσης τοῦ ἀγαθοῦ τὴν ἐνέργειαν».

¹⁴⁸ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 109,5-13 (=PG 45, 336D-337A), ὅπου ἡ «πτῶσις» τοῦ Ἐωσφόρου καταδεικνύει τό «τρέπτον» τῆς ἀγγελικῆς φύσεως. Πρβλ. Γ ρ η γ ο ρ ἰ ο υ Θ ε ο λ ὁ γ ο υ, *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, Λόγος 45, PG 36, 629B, ὅπου στίς ἀγγελικῆς δυνάμεις ἀποδίδεται ὁ χαρακτηρισμός ὄχι τῶν «ἀκινήτων» πρὸς τό κακό ἀλλὰ τῶν «δυσκινήτων» πρὸς αὐτό. Τὸν ἴδιο χαρακτηρισμό χρησιμοποιεῖ ἐπίσης ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός (*Ἐκδόσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B.Kotter, *SJD*, τ.2, 47,58 [=PG 94, 872B]), ἀπὸ τὸν ὁποῖο βεβαίως σημειώνεται ὅτι «νῦν δὲ» τυγχάνουν οἱ ἄγγελοι «καὶ ἀκίνητοι, οὐ φύσει ἀλλὰ χάριτι καὶ τῇ τοῦ μόνου ἀγαθοῦ προσεδρεία» (ὅπ.π., 47,58-59 [=PG 94, 872B]). Βλ., ἐπίσης, Β α σ ι λ ε ἰ ο υ, *Κατὰ Ἐννομίον*, Λόγος 3, B. Sesboüé, *SC*, τ.305, 154,45-47 (=PG 29, 660C), κατὰ τὴν ἐρμηνευτικὴ παρατήρηση τοῦ ὁποῖου ὁ Ἐωσφόρος «οὐ γὰρ ἂν ἐξέπεσεν ... εἰ φύσει ὑπῆρχε τοῦ χείρονος ἀνεπίδεκτος». Πρβλ., ὡσαύτως, Ν. Ἀ. Μ α τ σ ο ὕ κ α, *Δογματικὴ καὶ συμβολικὴ θεολογία*, τ.2, 177. Ν. Γ. Ξ ε ξ ἄ κ η, *Ὁρθόδοξος Δογματικὴ*, τ.3, 75.

¹⁴⁹ Ἀπὸ τό πλῆθος τῶν ἀφορώντων στό θέμα τοῦ ἀτρέπτου τοῦ Θεοῦ χωρίων, βλ., ἐνδεικτικῶς, *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 45,27-46,4 (=PG 44, 457D). Ὁπ.π., 79,7-8 (=PG 44, 500A): «μόνη κρεῖττων ἐστὶ τροπῆς τε καὶ ἀλλοιώσεως ἡ θεία φύσις». *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 1, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 45,27-46,2 (=PG 45, 609B). Πρβλ., ἐπίσης, Π. Τ ρ ε μ π ἑ λ α, *Δογματικὴ*, τ.1, 196-197. Π. Χ ρ ῆ σ τ ο υ, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, τ.4, 185.

¹⁵⁰ Πρβλ. Π. Τ ρ ε μ π ἑ λ α, *Δογματικὴ*, τ.1, 420.

¹⁵¹ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 50,7-9 (=PG 44, 1168B).

γεγονός τό όποιο συνιστά άποτέλεσμα τής άσκήσεως του άυτεξουσίου μέ τό όποιο κοσμήθηκε κατά τήν δημιουργία της ή νοητή φύση¹⁵². Δέν πρόκειται, έπομένως, περί μιās κατά φύσιν προσαρμοσμένης στό γένος τών άγγέλων άναμαρτησίας άλλά περί μιās ένδοξης καταστάσεως, στήν όποία πλέον εύρίσκονται «χάριτι»¹⁵³. Η ύπερκόσμια ατή «στρατιά» και «πανήγυρις»¹⁵⁴ έντάσσεται άπό τόν Γρηγόριο στό αυτό σύνολο μέ τήν «διά σαρκός ειληχυϊαν τήν ζωήν»¹⁵⁵ και κατά τούς ύλικούς και γήινους όρους διαβιούσα ανθρώπινη φύση, τό όποιο σύνολο, κατ' άντιδιαστολήν προς

¹⁵² Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 76,13-15 (=PG 45, 77C): «ή δέ λογική τε και νοερά φύσις, εάν τό κατ' έξουσίαν άπόθηται, και τήν χάριν του νοερού συναπάλεσεν». Βλ., έπίσης, *Είς τό Πάτερ ήμών*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 49,15-20 (=PG 44, 1165D-1168A). *Εξήγησις του □σματος τών □σμάτων*, Λόγος 2, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 55,3-4 (=PG 44, 796C). Πρβλ. Π. Τ ρ ε μ π έ λ α, *Δογματική*, τ.1, 404. Μ. Β. Κ ο λ ο β ο π ο ύ λ ο υ, *Η δημιουργία του κόσμου* (Διδακτορική Διατριβή), 172.

¹⁵³ Βλ., σχετικώς, Ν. Γ. Ξ ε ξ ά κ η, *Όρθόδοξος Δογματική*, τ.3, 98-99. Π. Τ ρ ε μ π έ λ α, *Δογματική*, τ.1, 421-422. Μ. S e e m a n n, «Die Engel», *MyS* 2(1967), 985. Βλ., έπίσης, Β α σ ι λ ε ί ο υ, *Περί του άγιου Πνεύματος*, B.Pruche, SC, τ.17bis, 378,15-19 (=PG 32, 136B). Τ ο υ ι δ ί ο υ, *Ότι ούκ έστιν αίτιος τών κακών ό Θεός*, PG 31, 348A. Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Θ ε ο λ ό γ ο υ, *Περί θεολογίας*, Λόγος 28, P. Gallay, SC, τ.250, 172,14-20 (=PG 36, 72AB). Ι ω ά ν ν ο υ Δ α - μ α σ κ η ν ο υ, *Έκδοσις άκριβής τής όρθόδοξου πίστεως*, B.Kotter, SJD, τ.2, 47,58-59 (=PG 94, 872B).

¹⁵⁴ Βλ. *Εγκώμιον εις τόν άγιον Πρωτομάρτυρα Στέφανον*, O.Lendle, GNO, τ.10,1, 76,6-11 (=PG 46, 704B). *Εξήγησις του □σματος τών □σμάτων*, Λόγος 15, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 445,13 -446,1 (=PG 44, 1100AB). *Είς τό Πάτερ ήμών*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 50,15-17 (=PG 44, 1168BC). *Είς τούς άγιους τεσσαράκοντα μάρτυρας*, Λόγος 1, O.Lendle, GNO, τ.10,1, 149,1 (=PG 46, 761B). *Κατά Ενόμιου του τρίτου λόγου*, τόμος 5, W. Jaeger, GNO, τ.2, 183,22-184,5 (=PG 45, 764D-765A), όπου ή έπουράνιος στρατιά όνομάζεται κατά τρόπον άνάλογο προς τίς έκδηλούμενες ένέργειές της. Σχετικώς μέ τήν άπαρίθμηση τών άγγελικών δυνάμεων, τήν ύπό του Γρηγορίου ένταχθεισα στά διατυπωθέντα άπό αυτόν προς άπόδειξη του άκτίστου του Αγίου Πνεύματος, βλ., ένδεικτικώς, *Αντιρρητικός εις τόν πρώτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 118,12-119,11 (=PG 45, 348AC). *Όπ.π.*, 117,14-19 (=PG 45, 345BC).

¹⁵⁵ *Είς τούς Μακαρισμούς*, Λόγος 8, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 169,21-22 (=PG 44, 1300D).

τήν «ἄψυχον» καί «ἄλογον» φύση¹⁵⁶, χαρακτηρίζεται, ὡς κατέχον τήν δυνατότητα τῆς «κατὰ τὸν νοῦν» ἐνέργειας¹⁵⁷, οὐσία «λογικὴ»¹⁵⁸.

Ἡ ἀπό κοινοῦ ἀπόδοση στήν ἐνσώματη καί ἀσώματη φύση τοῦ ἐξαίρετου ιδιώματος τοῦ λόγου ἐμφαίνει σαφῶς τήν προαναφερθεῖσα συνάφεια τῶν δύο αὐτῶν εἰδῶν τῶν ἔλλογων ὄντων, γεγονός τό ὅποιο τεκμαίρεται καί ἀπό τήν θεώρηση αὐτῶν ὡς οὐσιῶν «ἀτελευτήτων»¹⁵⁹. Συγκεκριμένως, ἡ διά τῆς ἀθανασίας πρόοδος τῆς ζωῆς «πρὸς τὸ ἄπειρον»¹⁶⁰ θεωρεῖται ἴδιον τοῦ συνόλου τῆς λογικῆς φύσεως, τῆς κατέχουσας τήν ἀρχή τῆς συστάσεώς της ἐκ τῆς ἀνάρχου θεότητος¹⁶¹, καί ὀφείλεται στήν φυσική ἰκανότητα τῆς πνευματικῆς φύσεως «εἰς τὸ αἶδιον προϊέναι»¹⁶². Γνώρισμα, ἐπίσης, χαρακτηρίζον τήν ἐνσώματη καί ἀσώματη

¹⁵⁶ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 76,11-13 (=PG 45, 77C).

¹⁵⁷ *Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 340,19-20 (=PG 45, 1041BC).

¹⁵⁸ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 22,3-5 (=PG 45, 25C): «διὰ τοῦτο τὸ μὲν κατάλληλον τῇ νοητῇ φύσει χωρίον, ἢ λεπτή, λογικὴ καί εὐκίνητός ἐστι οὐσία». *Ἦπ.π.*, 76,13-16 (=PG 45, 77C). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 49,12-15 (=PG 44, 1165D). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 8, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 169,19-21 (=PG 44, 1300CD). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 86,14-15 (=PG 44, 508B). *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46,105A. *Ἦπ.π.*, PG 46, 72AB. Ἄξιο ὑπομνήσεως θεωρεῖται τό γεγονός τῆς ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου διακρίσεως τῆς «λογικῆς» φύσεως σέ τρεῖς καταστάσεις, ἀναλόγως μέ τήν διάκριση τήν ὅποια ἐφαρμόζει ὁ Παῦλος(=Φιλ.2,10). Συμφώνως μέ αὐτήν ἡ «λογικὴ φύσις» διακρίνεται στήν ἀγγελικὴ, τήν «ἐξ ἀρχῆς τήν ἀσώματον λαχοῦσαν», στήν «πρὸς τήν σάρκα συμπεπλεγμένην» ἀνθρώπινη καί τέλος στήν «διὰ θανάτου τῶν σαρκικῶν ἀπολελυμένην», τήν ὅποια κατὰ τὸν Γρηγόριο ὁ Παῦλος ὀνομάζει «καταχθόνιον» (βλ. *Ἦπ.π.*, PG 46, 69D-72A). Ὁ Γρηγόριος δίνει καί μίαν ἄλλη ἐκδοχή, κατὰ τήν ὅποια ὡς «καταχθόνιος» λογικὴ φύση μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἡ φύση τῶν «δαιμόνων», ἐκείνων δηλαδή τῶν «πνευμάτων» τὰ ὅποια διάκεινται «ὑπεναντίως» πρὸς τό ἀγαθὸ καί βλαπτικῶς πρὸς τήν ἀνθρώπινη ζωή, καί τὰ ὅποια, ἔχοντα ἀποπονηθεῖ ἐκουσίως τό «κρεῖττον», τό ἔχουν ἀντικαταστήσει μέ αὐτό πού ἀφιστάμενο ἀπὸ τό ἀγαθὸ νοεῖται ὡς ἀντιστρατευόμενο πρὸς αὐτό (βλ. PG 46, 72AB).

¹⁵⁹ Βλ. *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, GNO, τ.2, 211,28 (=PG 45, 796D): «εἰ δὲ ἀτελεύτητος καὶ τῶν ψυχῶν καὶ τῶν ἀγγέλων ἡ φύσις ...».

¹⁶⁰ Βλ. *Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 384,12-16 (=PG 45, 1092B).

¹⁶¹ Βλ. *Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 340,5-11 (=PG 45, 1041B).

¹⁶² *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, GNO, τ.2, 211,29 (=PG 45, 796D).

Ποβλ., σχετικῶς μέ τήν ἀποψη αὐτή, Π. Τ ρ ε μ π έ λ α, *Δογματικὴ*, τ.1, 420.

καί τετιμημένη μέ τόν λόγο καί τήν διάνοια ἔλλογη κτίση¹⁶³ καί καταδεικνύον τήν γνησιότητα τῆς φύσεως αὐτῆς¹⁶⁴ συνιστᾷ ἢ διά τῆς ὀπτικῆς ἐνέργειας τῆς νοεράς φύσεως ἐκφραζόμενη μέθεξι τοῦ «ὄντως ὄντος», ἢ ὁποία, χωρίς νά συνεπάγεται τήν ἄρση τοῦ «ἀνεφίκτου» τῆς γνωστικῆς προσεγγίσεως τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ¹⁶⁵, παρουσιάζεται ἀπό τόν Γρηγόριο ὡς ζωή «κατάλληλος», ἐμφαίνουσα τήν συγγένεια τῆς ὀρεγόμενης τήν ὡς ἄνω μέθεξι ἔλλογης κτιστῆς φύσεως μέ τήν ἄκτιστη φύση τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ¹⁶⁶.

2. Ἡ διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου Νύσσης περί τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου.

α'. Ἡ ἐκ τῆς βουλήσεως καί τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου «κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν» Αὐτοῦ.

Ἡ ὑπό τοῦ Γρηγορίου ἐκτενῆς καί ἐμπεριστατωμένη ἀνάπτυξη τῆς περί δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλίας καταδεικνύει τήν σπουδαιότητα τήν ὁποία ὁ ἱερός πατήρ προσδίδει στό ἐν λόγῳ θέμα, πραγματευόμενος αὐτό κατ' ἐνδιαφέροντα καί συγκροτημένον τρόπο καί ἐντός τοῦ πλαισίου τῆς γενικότερα ἀποτυπωμένης θεολογικῆς διδασκαλίας του. Τό ἐντασσόμενο στήν λογική κτίση καί θεωρούμενο συγγενές τῆς ἀσώματης φύσεως τῶν ἀγγέλων ἀνθρώπινο εἶδος διακρίνεται κατὰ τόν Γρηγόριο γιά τό ἐξαιρετο χαρακτηριστικό τοῦ ἐκ

¹⁶³Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 49,17-19 (=PG 44, 1168A).

¹⁶⁴Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος1, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 284,19-20 (=PG 44, 624B): «οἰκεία μὲν καὶ κατὰ φύσιν τοῖς ἀνθρώποις ἐστὶν ἡ ζωή ἢ πρὸς τὴν θεϊαν φύσιν ὁμοιωμένη». Πρβλ. Κ. Ε. Π α π α π έ τ ρ ο υ, «Προπατορικὸν ἀμάρτημα», *ΘΗΕ* 10(1967), 636.

¹⁶⁵Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, *GNO*, τ.7,1, 87,11-13 (=PG 44, 377A): «οὐ μόνον τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ πάση νοητῇ φύσει τῆς θείας οὐσίας τὴν γνῶσιν ἀνέφικτον εἶναι».

¹⁶⁶Βλ. *Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.3,2, 79,2-3 (=PG 46, 173C): «ἡ δὲ τοῦ βλέπειν πρὸς τὸν Θεὸν ἐνέργεια οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν, ἢ ζωὴ τῇ νοερά φύσει ἐοικυῖά τε καὶ κατάλληλος».

Θεοῦ δημιουργήματος¹⁶⁷, τό ὁποῖο προήχθη «εἰς γένεσιν» «οὐκ ἀλλαχόθεν», «οὐδὲ αὐτομάτως»¹⁶⁸, ἀλλά κατόπιν ἰδιαίτερης δημιουργικῆς θείας ἐνέργειας, καί τό ὁποῖο ἀποτελεῖ τόν ὑψηλότερο βαθμό τῆς δημιουργίας¹⁶⁹. Ἡ ἀνθρώπινη φύση διαφέρει τῆς λοιπῆς κτίσεως, διότι ἔλαβε τήν ὑπόστασίν της ὄχι διὰ μόνου τοῦ θείου προστάγματος¹⁷⁰, ἀλλά κατόπιν «βουλής» καί «προτυπώσεως παρὰ τοῦ τεχνιτεύοντος» Θεοῦ, πού ἀφοροῦσαν στήν ὁμοιότητα τοῦ δημιουργήματος πρός τόν ἀρχέτυπο δημιουργό, πού συνιστᾶ τόν σκοπό τῆς δημιουργίας καί τόν τρόπο ἡγεμονίας αὐτοῦ ἐπί τῶν ἄλλων κτισμάτων¹⁷¹. Αὐτή ἡ «βουλή» τοῦ Θεοῦ γιά τήν συγκεκριμένη δημιουργία θεωρεῖται ἀπό τόν Γρηγόριο στοιχεῖο πού προσδίδει στόν ἄνθρωπο ἀξία «πρεσβυτέραν τῆς γενέσεως» αὐτοῦ¹⁷².

Ἡ εἰσαγωγή τοῦ «μεγάλου καί τιμίου χρήματος» τοῦ ἀνθρώπου στόν κόσμον τῶν ὄντων¹⁷³, τελευταίου μετὰ τήν ὑπόλοιπη κτίση¹⁷⁴,

¹⁶⁷ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 19,8 (=PG 45, 24B): «Θεοῦ ἔργον ὁ ἄνθρωπος». *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 55,5-6 (=PG 46, 524C). *Εἰς τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 239,3-4 (=PG 46, 596D). *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, Λόγος 3, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 256,16-17 (=PG 46, 665A).

¹⁶⁸ Βλ. *Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 10, W. Jaeger, GNO, τ.2, 292,19-293,1 (=PG 45, 888CD). *Πρὸς τὸν Εὐνομίον δεύτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 291,6-8 (=PG 45, 985B).

¹⁶⁹ Σχετικῶς μέ τήν διατυπούμενη αὐτὴν ἄποψη, βλ. Ἡ. Δ. Μ ο υ τ σ ο ὑ λ α, *Γρηγόριος Νύσσης*, 384. Δ. Β α κ ἄ ρ ο υ, «Μυστήριον», *Θεολογία* 54 (1983), 313. Ν. Γ. Ξ ε ξ ἄ κ η, *Ὁρθόδοξος Δογματική*, τ.3, 121. Κ. Β. Σ κ ο υ τ ἔ ρ η, *Ἱστορία Δογμάτων*, τ.2, 452. Πρβλ. καί Κ. Ι. Κ ο ρ ν α ρ ἄ κ η, «Ἡ ἔκφραση νηπτικῆς θεολογίας», 635. Μ. Κ α ρ ἄ μ π ε λ ι α, «Ἡ ἔννοια τῆς δημιουργίας στό Γρηγόριο Νύσσης», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 75 (1992), 839.

¹⁷⁰ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 133D-136A: «ἥλιος κατασκευάζεται, καί οὐδεμία προηγεῖται βουλή. Οὐρανὸς ὡσαύτως ..., ρήματι μόνῳ τὸ τοιοῦτον θαῦμα συνίσταται».

¹⁷¹ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 133C. Περὶ τοῦ ἐν λόγῳ θέματος βλ. καί τὰ διαλαμβανόμενα στό ἔργο τοῦ Γρηγορίου, τό θεωρηθὲν ὡς μὴ συγκαταλεγόμενον μετὰ τῶν γνησίων ἔργων του, *Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως καί εἰς τὸ «Κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν»*, Λόγος 1, H.Hörner, GNO (sup), 6,7-10 (=PG 44, 260B). Πρβλ. ἐπίσης, Π. Χ ρ ἡ σ τ ο υ, «Τὸ ἀνθρώπινον πλήρωμα», *Κληρονομία* 4 (1972), 45.

¹⁷² *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 133D.

¹⁷³ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 132D.

¹⁷⁴ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 60B: «τούτου χάριν τελευταία ἡ τοῦ ἀνθρώπου κατασκευὴ θεωρεῖται». *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 133A. Ὁπ.π., PG 44, 148B. Τὴν

καταδεικνύει αυτήν ακριβῶς τὴν ἀξία τὴν ὁποία ὁ Γρηγόριος χαρακτηρίζει «βασιλικήν»¹⁷⁵ καί ἡ ὁποία οὐδόλως εὐτελιζεται ἀπὸ τὴν γένεση τῆς ἀνθρώπινης φύσεως «ἐκ τοῦ πηλοῦ»¹⁷⁶. Ἡ θαυμαστή ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ πρὸς δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ἔγκειται ἀρχικῶς στό γεγονός τῆς κατὰ τὴν ἀρχὴ λήψεως χοῦς «ἀπὸ τῆς γῆς» καί τῆς «κτίσεως» αὐτοῦ¹⁷⁷ καί τῆς συνακόλουθης ἐμφυσήσεως ἀπὸ τὸν Θεὸ τῆς ζωῆς στό χοϊκὸ

θεώρηση τῆς πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ τελευταίου δημιουργήματος τοῦ Θεοῦ, ὡς γεγονότος συνδεόμενου μέ τὴν ὅλως ἐξέχουσα θέση αὐτοῦ ἐντὸς τῆς δημιουργίας ἐπισημαίνει χαρακτηριστικῶς ἡ πατερικὴ θεολογία. Βλ., ἐνδεικτικῶς, Β α σ ι λ ε ἰ ο υ, *Εἰς τὸ πρόσεχε σεαυτῶ*, PG 31, 212B. Ἰ ω ἄ ν ν ο υ Χ ρ υ σ ο σ τ ὀ μ ο υ, *Λόγοι ἐννέα εἰς τὴν Γένεσιν*, Λόγος 2, PG 54, 588, ὅπου ἡ «παραγωγή» τοῦ ἀνθρώπου «ὑστερον τοῦ κόσμου» ἀποδίδεται στό γεγονός ὅτι «τοῦ κόσμου τιμώτερός ἐστιν». Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Ὁμιλῖαι εἰς τὴν Γένεσιν*, Λόγος 7, PG 53, 67-68. Γ ρ η γ ο ρ ἰ ο υ Θε ο λ ὀ γ ο υ, *Εἰς τὴν Καινὴν Κυριακὴν*, Λόγος 44, PG 36, 612A.

¹⁷⁵ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 133D. Ὁπ.π., PG 44, 144AB. *Εἰς τὸν βίον καὶ τὰ θαύματα τοῦ Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ*, G.Heil, GNO, τ.10,1, 5,22-24 (=PG 46, 896D).

¹⁷⁶ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 1, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 85,13-17 (=PG 44, 1204A). Κατὰ τὸν Γρηγόριο, ἐξ ἄλλου, ἡ ἐπίγνωση τῆς συγγένειας τοῦ ἀνθρώπου μέ τὴν «πλίνθον» καθιστᾶ τὴν ὁδὸ τῆς ταπεινοφροσύνης «εὐεπίβατον» (ὄπ.π., 85,1-8 [=PG 44, 1201D-1204A]). Πρβλ. *Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως καὶ εἰς τὸ «Κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν»*, Λόγος 2, H.Hörner, GNO(sup), 62,16-23,4 (=PG 44, 292BC). Στό σημεῖο αὐτὸ κρίνεται σκόπιμο νὰ ἀναφερθεῖ ἡ ἐπισημάνση τοῦ ἀγίου Ἀνδρέου Κρήτης περὶ τῆς δημιουργίας τῶν προπατόρων «ἐκ καθαρᾶς γῆς καὶ ἀσπίλου», προκειμένου νὰ τονισθεῖ τὸ γεγονός τῆς διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως κατὰ σάρκα γεννήσεως τοῦ δευτέρου Ἀδάμ, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀπὸ τὴν Θεοτόκο, ἡ ὁποία ὑπῆρξε «ὁ θεοτελής πηλός», «ἡ θεογεώργητος γῆ», πού κατέστη ἡ «ὄντως ἐπιθυμητὴ γῆ, ἐξ ἧς τὸν πηλὸν ὁ κεραμεὺς τοῦ χώματος ἡμῶν ἀνελόμενος τὸ συντριβὲν σκεῦος ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας ἀνεενώσατο» (Βλ., σχετικῶς, Ε. Κ. Π ρ ι γ κ ι π ἄ κ η, *Ἡ Θεοτόκος* [Διδακτορικὴ Διατριβή], 158). Πρβλ. Μ α ξ ἰ μ ο υ Ὁ μ ο λ ο γ η τ ο ὕ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, PG 90, 1325AB.

¹⁷⁷ Βλ. *Κατὰ Ἐννόμιον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 2, W. Jaeger, GNO, τ.2, 70,5-9 (=PG 45, 637A). *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, Λόγος 3, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 255,2-256,5 (=PG 46, 664BD), ὅπου τὸ χωρίο ἐντάσσεται στὴν ἀποδεικτικὴ συλλογιστικὴ τοῦ Γρηγορίου περὶ ἀναδείξεως τῆς δυνατότητας τῆς ἀναστάσεως. Ὁπ.π., 259,2-3 (=PG 64, 668C). Πρβλ., ἐπίσης, *Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως καὶ εἰς τὸ «Κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν»*, Λόγος 2, H.Hörner, GNO(sup), 43,3-10 (=PG 44, 280C).

πλάσμα¹⁷⁸. Αποτέλεσμα τῆς θείας αὐτῆς ἐνέργειας ὑπῆρξε ὁ συγκεκριασμός τῆς «κάτω φύσεως πρὸς τὴν ὑπερκόσμιον», διὰ τοῦ ὁποίου, ἐφόσον τὸ «γῆϊνον» συνεπήρθη πρὸς τὸ θεῖον καὶ ἡ «χάρις» αὐτοῦ ἐπεκτάθηκε «ὁμοτίμως» πρὸς ὅλην τὴν κτίση, ἡ «ἄψυχος κόνις» μεταβλήθηκε σὲ μέτοχο «ζωῆς καὶ διανοίας»¹⁷⁹. Ἐκ τῆς πρώτης αὐτῆς συστάσεώς της ἡ ἀνθρώπινη φύση προσέλαβε ὅλα τὰ γνωρίσματα, διὰ τῶν ὁποίων διακρίνεται ἀπὸ τὴν λοιπὴν κτιστὴ φύση καί, χωρὶς νὰ ἀποβάλλει ἢ νὰ προσλάβει ἐκ τῶν ὑστέρων κάποιο ἐκ τῶν χαρακτηριζόντων αὐτὴν στοιχείων καὶ ἰδιοτήτων, συντηρεῖται «ἀπὸ τῶν πρώτων μέχρι τῶν ἐσχάτων διὰ παντός»¹⁸⁰. Διὰ τοῦ ὅρου, ἐξ ἄλλου, «ἄνθρωπος» δηλώνεται κατὰ τὸν ἐπίσκοπο Νύσσης ὄχι ἓνα συγκεκριμένο πρόσωπο ἢ ὑπόσταση, ἀλλὰ ἡ οὐσία τῆς ἀνθρώπινης φύσεως στό σύνολό της¹⁸¹.

Ἡ συγγενὴς πρὸς τὴν «πλίνθον» ἀνθρωπότητα, ἡ προαγόμενη σὲ ὑπαρξη διὰ μεθόδου καὶ τάξεως¹⁸², ἀφ' ἑνός μὲν κατέχει «ἄμικτον» καὶ

¹⁷⁸ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 22,13-15 (=PG 45, 28A): «καὶ διὰ τῆς ἰδίας ἐμπνεύσεως τῷ πλάσματι τὴν ζωὴν ἐνεφύσησεν». Πρβλ., σχετικῶς μὲ τὸ σημεῖο αὐτό, Α θ α ν α σ ί ο υ, *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*, C. Kannengiesser, SC, τ.199, 272 (=PG 25, 101AB).

¹⁷⁹ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 22,15-18 (=PG 45, 28A). *Κατὰ Ἐννομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 9, W.Jaeger, GNO, τ.2, 267,1-3 (=PG 45, 860B). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 1, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 10,19-21 (=PG 44, 1125B).

¹⁸⁰ Βλ. *Πρὸς τὸν Ἐννομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 387,6-17 (=PG 45, 1096AB). Γιὰ τὴν ὑποδηλούμενη ἀπὸ τὸν Γρηγόριο ὑπαρξη κοινῆς φύσεως μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ γιὰ τὴν θεώρηση τοῦ Ἀδάμ ὡς κοινοῦ προπάτορος τῶν ἀνθρώπων, βλ., ἐνδεικτικῶς, *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 157A. *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, Λόγος 3, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 245,18 (=PG 46, 653A). *Ἄπ.π.*, 252,16-17 (=PG 46, 660D).

¹⁸¹ Βλ. *Πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν*, Fr. Mueller, GNO, τ.3,1, 25,20-24 (=PG 45, 180D). *Ἄπ.π.*, 31,24-32,1 καὶ 32,17-21 (=PG 45, 185BC). *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 185BD. Πρβλ., ἐπίσης, Κ.Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, «Ἡ ἐνότης», *Θεολογία* 40(1969), 420. Ν. Ἰ. Ν ι κ ο λ α ῖ δ η, *Θέματα πατερικῆς Θεολογίας*, 240.

¹⁸² Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 57C: «ὁδῶ τινι καὶ τάξεως ἀκολουθία πρὸς τὴν ἀνθρωποποιῖαν ὀρμησαὶ τὸ θεῖον διηγείται ὁ λόγος».

«ιδιάζον» τό χαρακτηριστικό γνώρισμα τοῦ λόγου¹⁸³, ἀφ' ἑτέρου δέ περιλαμβάνει ὅλη τήν ζωτική κλίμακα, ἡ ὁποία παρατηρεῖται στήν ὑπόλοιπη κτιστή φύση καί ἡ ὁποία ἀφορᾷ τόσο στήν ἀξητική δύναμη ὅσο καί στήν ἰκανότητα τήν αἰσθητική¹⁸⁴. Ὁ ἄνθρωπος, κατά τόν Γρηγόριο, κτίσθηκε ὄχι ὡς ἓνα «εὐκαταφρόνητον ζῶον» ἀλλά ὡς «βασιλεὺς» κατέχων τό «τιμιώτατον δῶρον» τοῦ λόγου¹⁸⁵ καί, συνεπῶς, ὡς κοσμημένος μέ τήν χάρη τοῦ «σοφοῦ καί θεοειδοῦς»¹⁸⁶ καί ὡς ταγμένος νά ἄρχει ἐπὶ τῆς γῆς¹⁸⁷ μέ τήν «ὑποταγήν» τῆς σέ αὐτόν¹⁸⁸. Πλάσθηκε, δηλαδή, τιμημένος μέ τό ἀπορρέον ἐκ τῆς διανοητικῆς χάριτος ἀγαθό

¹⁸³ Βλ. *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, Λόγος 3, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 257,27 (=PG 46, 665D-668A). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 297,24-298,3 (=PG 46, 369B). Ἐντυπωσιακὴ θεωρεῖται ἡ ἄποψη τοῦ Γρηγορίου περὶ τῆς θεωρήσεως τόσο τοῦ «ὀρθίου σχήματος» τοῦ ἀνθρώπου ὅσο καί τῶν χειρῶν του ὡς «ιδίων» τῆς λογικῆς φύσεως, τὰ ὁποία ἐπινοήθηκαν ἀπὸ τόν δημιουργό του πρὸς τήν «εὐκολίαν τοῦ λόγου» (*Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 144AC. 148C-149A). Βλ., ἐπίσης, G. B. L a d n e r, «The Philosophical Anthropology», *DOP* 12(1958), 68-69.

¹⁸⁴ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 60B.

¹⁸⁵ Βλ. *Πρὸς τοὺς ἀρχομένους ταῖς ἐπιτιμήσεσι*, PG 46, 308A.

¹⁸⁶ Βλ. *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, Λόγος 3, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 253,19-23 (=PG 46, 661B). Πρβλ., ἐπίσης, *Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως καὶ εἰς τὸ «Κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν»*, Λόγος 1, H.Hörner, GNO(sup), 26,1-2 (=PG 44, 272A).

¹⁸⁷ Βλ. *Εἰς τὸ «ἐφόσον ἐνὶ τούτων ἐποιήσατε ἐμοὶ ἐποιήσατε»*, A. Heck, GNO, τ.9, 116,9-11 (=PG 46, 477A): «ὅτι ἄνθρωπος, ὁ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγονώς, ὁ κυριεύειν τῆς γῆς τεταγμένος, ὁ ὑποχείριον τὴν τῶν ἀλόγων ὑπηρεσίαν ἔχων». *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 6,104-106 (=PG 45, 29B). *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 133B. Πρβλ., ἐπίσης, *Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως καὶ εἰς τὸ «Κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν»*, Λόγος 1, H.Hörner, GNO(sup), 14,12-16,1 (=PG 44, 264D-265A).

¹⁸⁸ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 82,21-23 (=PG 45, 308D-309A). Τό ἐν λόγῳ χωρίο ἐντάσσεται στήν ἀντιρρητικὴν κατά τοῦ Εὐνομίου διδασκαλίαν τοῦ Γρηγορίου ἀναφορικῶς μέ τόν θεολογικὸν ἐρμηνευτικὸν προσδιορισμὸν καὶ ἀποσαφήνισιν τῆς ἔννοιας τοῦ ὅρου τῆς «ὑποταγῆς» (ὁπ.π., 82,21-84,3 [PG 45, 308D-309C]).

δῶρο τῆς ἐξουσίας¹⁸⁹, διά τῆς ὁποίας ἡ «ἄλογος φύσις», ὡς οἶκος κατακοσμημένος μέ «παντοδαπῇ πανδαισίαν»¹⁹⁰, ὑποδέχθηκε τόν ἄνθρωπο καί κατέστη «ὑποχείριον» αὐτοῦ¹⁹¹.

Τό χαρακτηριστικό γνώρισμα τό ὁποῖο ὑποδηλώνει τό ἐξαιρετόν τῆς ἐνέργειας τοῦ Θεοῦ πρός γένεση τοῦ ἀνθρώπου συνίσταται ἐπίσης στήν ἀναγωγή τῆς αἰτίας τῆς δημιουργίας ὄχι στήν ὑπαρξη ἀνάγκης στόν ποιήσαντα τόν ἄνθρωπο Θεό, ἀλλά στήν ὑπερβάλλουσα ἀγάπη τήν προερχόμενη ἀπό τήν θεία ἀγαθότητα¹⁹² καί ἀπό τήν θεία φιλανθρωπία¹⁹³, ἡ ὁποία ἐκδηλώνεται διά τῆς ἀποδόσεως στήν ἀνθρώπινη φύση τῆς ἰκανότητας τῆς μετοχῆς στά ἀγαθά τῆς θεότητας¹⁹⁴. Σκοπός, ἐπομένως, τῆς κτίσεως τοῦ ἀνθρώπου θεωρεῖται ἀπό τόν Γρηγόριο ἡ μή

¹⁸⁹ Βλ. *Εἰς τόν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 2, P.Alexander, GNO, τ.5, 302,18-303,2 (=PG 44, 640B). *Πρός Θεόφιλον, Κατὰ Ἀπολιναριστῶν*, F. Mueller, GNO, τ.3,1, 144,23-145,12 (=PG 45, 1144AC). Στό παράθεμα αὐτό ὁ Γρηγόριος παρατηρεῖ ὅτι ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, τόν ὁποῖο ἀναφέρει ὁ Παῦλος ὡς «ψυχὴν ζῶσαν», δέν ἦταν ψυχὴ «κτηνεῖα» καί «ἄλογος», ὅπως, κατὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ παρατιθέμενα καί ὅπως ὁ ἴδιος σχετικῶς διατείνεται, ὑποστήριξε ὁ Ἀπολινάριος, ἀλλά εἶχε δοθεῖ διά τῆς δημιουργίας του σέ αὐτόν ἡ «διανοητικὴ χάρις», ἀφοῦ, κατὰ τήν ἱερὴ ἱστορία, «τῆς τῶν ὀνομάτων εὐρέσεως κύριος ἦν», «περινοῶν» τό προσφυές καί κατάλληλο ὄνομα γιά καθένα ἀπό τὰ ἄλογα ζῶα. Περί τῆς ἐξαιρετικῆς θέσεως τοῦ ἀνθρώπινου γένους, τήν ὁποία ὑποδεικνύει ἡ δυνατότητα καί ἡ ἰκανότητα ἐκφορᾶς τοῦ λόγου, βλ. A. G e h l e n, *Der Mensch*, 50-52. E. C o r e t h, *Grundfragen des menschlichen Daseins*, 10-11.

¹⁹⁰ *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 133B.

¹⁹¹ *Εἰς τὸ, ὅταν ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα*, J.K. Downing, GNO, τ.3,2, 5,20-6,1 (=PG 44, 1305B).

¹⁹² Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 16,22-17,3 (=PG 45, 21B). *Ἄπ.π.*, 19,8-12 (=PG 45, 24B). *Ἀντιρρητικὸς πρὸς τὴν Εὐνομίον ἐκθεσιν*, τόμος 2, GNO, τ.2, 367,20-21 (=PG 45, 525B). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 6, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 141,11-15 (=PG 44, 1268D). *Εἰς τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 239,17-19 (=PG 46, 597A). Στό χωρίο αὐτό ἀναφέρεται ἀπό τόν Γρηγόριο ὅτι ὁ ἄνθρωπος διά τῆς «πρὸς τοὺς ὁμοφύλους φιλανθρωπίας» μιμεῖται τὴν πατρικὴ ἀγαθότητα τοῦ θεοῦ ἀρχετύπου.

¹⁹³ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 162,6-8 (=PG 44, 593A): «οἶμαι γὰρ μὴ ἄλλην εἶναι παρὰ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν καί ἀγαθότητα, ἀφ' ἧς ἐπλάσθημέν τε καί ἐγεννήθημεν».

¹⁹⁴ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 19,15-19 (=PG 45, 24C). Πρβλ. D. L. B a l á s, *Μετουσία Θεοῦ*, 88. N. N i s s i o t i s, «L' homme image de Dieu», *ΕΕΘΣΠΑ* 25(1981), 342.

παραμονή ἀνενεργῶν τῶν «περί τήν θείαν φύσιν» ἀγαθῶν, πού θά ἦταν ἐνδεχομένως δυνατόν νά συμβεῖ «μή ὄντος τοῦ μετέχοντός τε καί ἀπολαύοντος» αὐτά¹⁹⁵. Ἡ δυνατότητα μετοχῆς τῶν ἀγαθῶν τῆς θεότητας ἀπό τόν ἄνθρωπο¹⁹⁶, ἐπειδή προϋποθέτει τήν ὑπαρξη στήν φύση τοῦ μετεχομένου¹⁹⁷, ἐμφαίνει τήν ἐγκατάσταση στήν ἀνθρώπινη φύση τῶν ἀφορμῶν τῶν ἀγαθῶν, ἡ ὁποία ἐπιφέρει τήν ἔφεση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τήν οἰκεία αὐτοῦ θεότητα¹⁹⁸. Ἐκ τῆς φύσεως, λοιπόν, τῆς χαρακτηρίζουσας τόν ἄνθρωπο τελειότητας, μέ τήν ὁποία πλάσθηκε ἐξ ἀρχῆς τῆς δημιουργίας του, ἀφορμᾶται ἡ ἐπιθυμία καί ἡ ἐπιδίωξη τῆς ἀένανης «συμμεταθέσεως» τοῦ μετέχοντος ἀνθρώπου πρὸς τήν φύση τοῦ μετεχομένου Θεοῦ¹⁹⁹.

Κρίνεται ἀναγκαῖο νά σημειωθεῖ ὅτι κατά τόν Γρηγόριο τό διασφαλίζον τήν δυνατότητα μεθέξεως τῶν θείων ἀγαθῶν συναφές²⁰⁰ ἐκ φύσεως τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως μέ τήν πλάσασα αὐτήν πηγὴ τῆς

¹⁹⁵ *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 17,4-7 (=PG 45, 21B). Πρὸβλ. Π. Χ ρ ἡ σ τ ο υ, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, τ.4, 189.

¹⁹⁶ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 105,9-11 (=PG 44, 1225D).

¹⁹⁷ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 17,7-11 καί 20-23 (=PG 45, 21CD). *Περὶ τῶν πρό ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J.Mc Donough, GNO, τ.3,2, 79,21-22 (=PG 46, 173D). *Πρὸς τοὺς βραδύνοντας εἰς τὸ Βάπτισμα*, PG46, 428D.

¹⁹⁸ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 17,13-16 (=PG 45, 21C). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 5, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 129,3-8 (=PG 44, 1253D-1256A). Πρὸβλ. T h. A l e x o p o u l o s, «Aporhatische und kataphatische», *Θεολογία* 76(2005), 80-81.

¹⁹⁹ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, GNO, τ.5, 422,14-15 (=PG 44, 737D): «οἷον γὰρ ἂν ἦ τῇ φύσει τὸ μετεχόμενον, πρὸς τοῦτο ἀνάγκη καὶ τὸ μετέχον συμμετατίθεσθαι». *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 5,2-4 (=PG 44, 301C). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 7, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 236,13-14 (=PG 44, 933C). *Ὅπ.π.*, Λόγος 15, 458,3-6 (=PG 45, 1109B). Πρὸβλ. καί Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, *Ἱστορία Δογμάτων*, τ.2, 453, ἀπὸ τόν ὁποῖο ἐπισημαίνεται εὐστόχως ὅτι ἡ διὰ τῆς «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου «στοιχειοθετούμενη σχέση συγγένειας δημιουργοῦ καὶ ἀνθρώπου» «ἐπιβεβαιώνει ἀφ' ἑνός μὲν τῆ μοναδικότητα καὶ τήν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου, ἀφ' ἑτέρου δέ τῆ δυνατότητα πού ἔχει ὁ ἄνθρωπος νά ὑπάρχει αἰώνια καὶ νά δημιουργῇ ἱστορία θεοπρεπή».

²⁰⁰ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 171,5-8 (=PG 45, 405A).

σοφίας καί «εὐμήχανον» Τριαδική θεότητα²⁰¹ συνίσταται στήν δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀπεικονίσματος τοῦ ἀρχέτυπου θείου κάλλους²⁰². Κατά τό ἐξαίρετο αὐτό γεγονός, ὁ «ἀριστοτέχνης Θεός» ἐνετύπωσε τά «μιμήματα» τῶν ἀγαθῶν τῆς φύσεως αὐτοῦ²⁰³ κατά τέτοιον τρόπο, ὥστε ἡ μορφωθεῖσα κατά τό θεῖο κάλλος ἀνθρωπότητα νά μὴν ὑπολείπεται κανενός τῶν θείων ἀγαθῶν²⁰⁴. Ἔτσι, ἡ κόσμηση τοῦ ἀνθρώπου διά τῆς ἐξ ἀρχῆς ἐναποθέσεως σέ αὐτόν τῶν παντοδαπῶν θείων χαρισμάτων ἀφ' ἑνός μὲν ἐμφαίνει τήν ἀγαθὴν περί τόν ἄνθρωπο θεία οἰκονομία²⁰⁵, ἀφ' ἑτέρου δέ ὑποδεικνύει τήν εὐθύνη μέ τήν ὁποία τό δεκτικό τῶν θείων ἀγαθῶν ἀνθρώπινο «σκεῦος»²⁰⁶ ἀνέλαβε τήν διαφύλαξη τῶν θείων δωρεῶν²⁰⁷.

Στήν ὑπαρξη τῶν «ἐγκειμένων φυσικῶς» «καλῶν σπερμάτων»²⁰⁸, πού συνιστοῦν τό θεοειδές κάλλος, ἀποδίδεται ἀπό τόν Γρηγόριο ἡ αἰτία

²⁰¹ Βλ. *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, Λόγος 3, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 258,1-2 (=PG 46, 668A). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 1, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 78,6-7 (=PG 44, 1193C). *Πρὸς τοὺς βραδύνοντας εἰς τὸ Βάπτισμα*, PG 46, 428D.

²⁰² Ἀπό τό πλῆθος τῶν σχετικῶν μέ τό θέμα αὐτό χωρίων, βλ., ἐνδεικτικῶς, *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlberg, GNO, τ.3,4, 6,107-108 (=PG 45, 29B). *Εἰς τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 222,15-17 (=PG 46, 580A). *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 42,20-21 (=PG 46, 536B). *Ὅπ.π.*, 42,20-21 (=PG 46, 512AB).

²⁰³ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 6, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 143,6-9 (=PG 44, 1272A). *Περὶ τοῦ τί τοῦ Χριστιανοῦ ἐπάγγελμα*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 141,16-19 (=PG 46, 249B).

²⁰⁴ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 54,5-6 (=PG 44, 796B): «γέγονε τὸ κατ' ἀρχὰς ὁ ἄνθρωπος οὐδενός τῶν θείων ἀγαθῶν ἐνδειξ». Πρβλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 1, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 9,16-19 (=PG 44, 1124D). Χαρακτηριστικό τυγχάνει στό ἐν λόγω χωρίο τό γεγονός τῆς θεωρήσεως ἀπό τόν Γρηγόριο τῆς προσευχῆς ὡς «ἀντιδόσεως» στά πολλά καί παντοδαπά ἀγαθὰ, τά ὁποῖα ἔχει λάβει ἡ ἀνθρώπινη φύση ἀπό τόν «εὐεργέτη» αὐτῆς Θεοῦ. Ὅσον, ὅμως, καί ἐάν «συμπαρατείνει» ὁ ἄνθρωπος τήν πρὸς τόν Θεοῦ «ὀμιλία» του, εὐχαριστώντας καί προσευχόμενος, τόσο θά ὑπολείπεται «τῆς κατὰ τὴν ἀντίδοσιν ἀξίας».

²⁰⁵ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 108,20-21 (=PG 44, 1229D).

²⁰⁶ Βλ. *Εἰς Πουλχερίαν παραμυθητικὸς λόγος*, A.Spira, GNO, τ.9, 472,2-4 (=PG 46, 876D-877A).

²⁰⁷ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 54,6-7 (=PG 44, 796B): «ᾧ ἔργον ἦν φυλάξει μόνον τὰ ἀγαθὰ, οὐχὶ κτήσασθαι».

²⁰⁸ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 1, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 83,20 (=PG 44, 1201A).

τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἐκ χοός πλασθέντος σώματος τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἔχοντος δυνατότητα πρὸς «ἀφθαρσίαν» καὶ «ἀθανασίαν»· καὶ τοῦτο – σημειώνει ὁ ἱερός πατήρ – κτίσθηκε ἀπαλλαγμένο φθορᾶς, ἀνωφερές καὶ ἐπιλάμπον τὴν εἰκόνα τῆς θείας φύσεως²⁰⁹, τῆς ὁποίας ἴδιον θεωρεῖται ἀπὸ τὸν Γρηγόριο ἢ «δόξα, ἢ τιμὴ καὶ ἢ δύναμις»²¹⁰.

Συνάγεται, ἔτσι, κατὰ τὸν ἐπίσκοπο Νύσσης ὅτι ὁ διὰ τῶν ἀγαθῶν χαρισμάτων²¹¹ καλλωπισμός τοῦ ἐκ τῆς πρώτης του ὑπάρξεως «ἀσυντρίπτου» καὶ «ἀθανάτου» ἀνθρώπου²¹² καταδεικνύει τὴν ὑπαρξὴ σὲ αὐτὸν χαρακτήρων τῆς «ἀκηράτου ἐκείνης ζωῆς» τῆς θεότητος, ἢ ὁποία θεωρεῖται ἀπὸ τὸν ἱερό πατέρα ὡς τὸ «ἀληθῶς μακαριστὸν»²¹³. Διὰ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἐξαιρετικῆς αὐτῆς καταστάσεως τῆς ἀπομιμήσεως ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τῆς ἀρχέτυπης χάριτος τοῦ Θεοῦ ὁδηγεῖται ὁ Γρηγόριος στὴν ἐρμηνευτικὴ κατανόηση τῆς «ἐπιλαμπούσης» στό ἀνθρώπινο γένος «ὁμοιώσεως»²¹⁴, στὴν ὁποία ἀποδίδει τὸν χαρακτηρισμὸ τῆς

²⁰⁹ *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 62,20-21 καὶ 63,8-11 (=PG 46, 532CD). Ὅπ.π., 40,9-11 (=PG 46, 508D-509A).

²¹⁰ *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 157A. Ἡ περὶ τῆς ἀρχικῆς καταστάσεως τοῦ σώματος ἀντίληψη αὐτῆ τοῦ Γρηγορίου συναρτᾶται μὲ τὴν σχετικὴ πρὸς τὴν Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου διδασκαλία, ἐφόσον δι' αὐτῆς ἡ ἀνθρώπινη φύση ἀναπλάσθηκε «εἰς τὸ ἐξ ἀρχῆς» σχῆμα. Περὶ τοῦ ἐν λόγῳ θέματος βλ., ἐνδεικτικῶς, *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 29,19-21 (=PG 45, 33B). *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 148A. Ὅπ.π., PG 46, 156C. Βλ., ἐπίσης, *Περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG 46, 637AB, ὅπου τονίζεται ὅτι τὸ ἀναστημένο σῶμα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ συνεπῶς καὶ τὸ μετὰ τὴν ἀνάσταση τῶν σωμάτων «εἰς τὸ ἀρχαῖον κάλλος» ἀποκατεστημένο σῶμα τῆς ἀνθρώπινης φύσεως καθίσταται «μηδαμῶς...τροφῆς ἢ ποτοῦ δεηθησόμενον, ἢ ἐνδυμάτων περιβολῆς».

²¹¹ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 53,16-21 (=PG 46, 521D).

²¹² Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 108,12-14 (=PG 44, 397B). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO τ.8,1, 302,9-12 (=PG 46, 373C).

²¹³ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος1, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 80,9-11 (=PG 44, 1197A). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 304,5-10 (=PG 46, 376C).

²¹⁴ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 1, P.Alexander, GNO, τ.5, 295,9-16 (=PG 44, 633AB). *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 53,15-16 (=PG 46, 521D). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 105,11-14 (=PG 44, 1225D). *Περὶ τοῦ τί τὸ τοῦ Χριστιανοῦ ἐπάγγελμα*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 138,2-5 (=PG 46, 245C).

«μεγαλοδωρεᾶς»²¹⁵. Ἡ «ὁμοίωσις» αὐτῆ συνιστᾶ τὴν «οἰκείαν» καὶ «κατὰ φύσιν» κατάστασιν²¹⁶ τῆς ἐξ ἀρχῆς εὐκληρίας, κατὰ τὴν ὁποία ἡ ἀνθρώπινη φύσις, ἐνδεδυμένη μέ τὴν «πρώτην στολὴν»²¹⁷ τῶν θείων χαρακτήρων, καθίσταται ἡ «ἔμψυχος εἰκὼν» τῆς θείας καὶ ὑπερκείμενης δυνάμεως²¹⁸ καί, ὡς ἐκ τούτου, λογίζεται ὡς ἐπιτήδεια πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ γιὰ τὸν ὁποῖο πλάσθηκε ἀπὸ τὸν «ἀριστοτέχνην Θεὸν»²¹⁹.

²¹⁵ Βλ. *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 300,8-13 (=PG 46, 372C).

²¹⁶ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστικόν*, Λόγος 1, P.Alexander, GNO, τ.5, 284,19-20 (=PG 44, 624B): «οἰκεία μὲν καὶ κατὰ φύσιν τοῖς ἀνθρώποις ἐστὶν ἡ ζωὴ ἢ πρὸς τὴν θείαν φύσιν ὁμοιωμένη».

²¹⁷ *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 2, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 27,4,17-18 (=PG 44, 1144CD). *Περὶ τοῦ τί τὸ τοῦ Χριστιανοῦ ἐπάγγελμα*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 136,8-19 (=PG=46, 244CD).

²¹⁸ Βλ. *Κατὰ Ἐννομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 9, W.Jaeger, GNO, τ.2, 267,2 (=PG 45, 860B). *Ἀντιρρητικὸς πρὸς τὴν Ἐννομίου ἔκθεσιν*, W.Jaeger, GNO, τ.2, 313,16-17 (=PG 45, 468C). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 1, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 15,24 (=PG 44, 1132B). *Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J.Mc Donough, GNO, τ.3,2, 77,2-23 (=PG 46, 172C). G. Florovsky, *Eastern Fathers*, 153-154. Στὸ ἀπόσπασμα αὐτοῦ τοῦ G. Florovsky γίνεται ἀναφορὰ στὴν αἰδιότητα τῆς Τριαδικῆς θεότητος, ἀπὸ τὴν ὁποία ἐκπορεύεται ἡ φυσικὴ δυνατότητα τοῦ κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλασθέντος ἀνθρώπου νὰ πορεύεται διηλεκτῶς στὴν τελειότητα. Ἄξια ἀναφορᾶς θεωρεῖται σὺν τοῖς ἄλλοις ἡ παρατήρησις τὴν ὁποία κάνει ὁ J. Laplace («Grégoire de Nysse La Création de l' homme. Introduction», SC, τ.6, 40), προκειμένου νὰ διαχωρίσει τὸ περιεχόμενο τῆς ἔννοιος τῆς «εἰκόνας» κατὰ τὸν Γρηγόριον ἀπὸ αὐτὸ πού κατέχει στὸν Πλάτωνα καὶ στὸν Φίλωνα, μέ τὴν ἐπισημάνση ὅτι στὸν ἐπίσκοπο Νύσσης δὲν πρόκειται γιὰ ἓνα κοινὸ γνῶρισμα τῶν ὄντων πού ἐντάσσονται στὴν αἰσθητὴ πραγματικότητα ἀλλὰ γιὰ ἀποκλειστικὸ διακριτικὸ γνῶρισμα τοῦ ἀνθρώπου. Πρβλ., σχετικῶς μέ τὴν ἄποψιν αὐτή, Κ. Σ κ ο υ τ έ ρ η, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 29 ὑπ.25,26.

²¹⁹ *Εἰς τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 222,16-17 (=PG 46, 580A). Ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ἐκδοχὴ τοῦ Ἱ. Ζηζιούλα (νῦν Μητροπολίτου Περγάμου) σχετικῶς μέ τὴν ἐρμηνευτικὴ προσέγγισιν τοῦ περιεχομένου τῆς «εἰκόνας» κατὰ τὴν ὁποία δημιουργήθηκε τὸ ἀνθρώπινο γένος, σύμφωνα μέ τὴν ὁποία, ἐπειδὴ οὐσιώδους ιδιότητα καὶ διακριτικὸ γνῶρισμα τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ κοινωνία τῶν θείων προσώπων, ἡ ἐντασσόμενη στὶς αἰδίους ἐνδοτριαδικὰς ὑπαρκτικὰς σχέσεις, ἡ ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου ὡς προσώπου συνιστᾶ τὸ προσδιοριστικὸ στοιχεῖο τῆς θείας εἰκόνας πού φέρει

β'. Ἡ ἀποτύπωση τῆς θείας εἰκόνας στόν ἄνθρωπο ὡς χαρακτηριστικό τῆς συνάφειας αὐτοῦ πρός τόν Θεό.

Ἡ δυνατότητα τῆς βίωσης τῆς «ἀληθοῦς ζωῆς» ἀπό τόν ἄνθρωπο ὀφείλεται κατά τά προαναφερθέντα στήν κατακόσμηση αὐτοῦ μέ τά στοιχεῖα ἐκεῖνα πού καθιστοῦν τήν ἀνθρώπινη φύση ἰκανή γιά τήν διάμετοχῆς ἀπόλαυση τῶν θείων ἀγαθῶν²²⁰ καί συνιστοῦν τήν ἔννοια τῆς

ὁ ἄνθρωπος («Τό εἶναι τοῦ Θεοῦ», Σύναξη 37[1991], 27). Πρβλ., σχετικῶς, Μ. Φ α ρ ἄ ν τ ο υ, «Ἡ περί τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ διδασκαλία», *Κοινωνία* 24(1981), 508.

²²⁰ Βλ. *Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.3,2, 80,7-8 (=PG 46, 176A): «εἴρηται γὰρ τήν ἀληθῆ ζωὴν τῆς ψυχῆς ἐν τῇ μετουσίᾳ τοῦ ἀγαθοῦ ἐνεργεῖσθαι». Πρβλ. Κ. Ε. Π α π α π έ τ ρ ο υ, «Προπατορικό ἀμάχημα», *ΘΗΕ* 10(1967), 636.

«εικόνας» τοῦ Θεοῦ, κατά τήν ὁποία ὅλο τό ἀνθρώπινο γένος, «ἀπό τῶν πρώτων μέχρι τῶν ἐσχάτων», ἐμορφώθη²²¹.

Κατά τήν διατύπωση τῆς σχετικῆς διδασκαλίας ὁ ἱερός πατήρ, χωρίς νά ἐφαρμόζει πάντοτε κατά τρόπον εὐκρινῆ τήν ἐννοιολογική

²²¹ *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 185CD. Βλ., ἐπίσης, ἐνδεικτικῶς ἐξ ἐπόψεως τῆς διατυπωμένης σχετικῆς πατερικῆς διδασκαλίας, Ἀ θ α ν α σ ί ο υ, *Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*, Ch.Kannengiesser, SC, τ.199, 270,22-272,28. 280,10-12. 284,15 (=PG 25, 101B. 105C. 108A). Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Κατὰ Ἀρειανῶν*, Λόγος 2, M. Tetz, *Athanasius Werke*, τ.1,I, 222,12-17 (PG26, 244AB). Β α σ ἰ λ ε ἰ ο υ, *Ὀμιλία εἰς τὸν Ψαλμὸν 48*, PG 29, 449B: «μέγα ἄνθρωπος...τὸ τίμιον ἐν τῇ φυσικῇ κατασκευῇ ἔχων. τί γὰρ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἄλλο κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος γέγονε;». Βλ., ὡσαύτως σχετικῶς μέ τό θέμα αὐτό, Δ. Β α κ ἄ ρ ο υ, «Μυστήριον», *Θεολογία* 54(1983), 312. Π. Χ ρ ῆ σ τ ο υ, *Ἑλληνική Πατρολογία*, τ.4, 190. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, «Τό ἀνθρώπινον πλήρωμα», *Κληρονομία* 4(1972), 47. Κ. Β. Σ κ ο υ τ ἔ ρ η, «Ἡ ἐνότης», *Θεολογία* 40(1969), 421-422. Π. Ν ἑ λ λ α, «Ἡ θεολογία τοῦ κατ' εἰκόνα», *Κληρονομία* 2 (1970), 294. 305. Μ. Β. Κ ο λ ο β ο π ο ὕ λ ο υ, *Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου* (Διδακτορική Διατριβή), 225-226. Ε. Κ. Π ρ ι γ κ ι π ἄ κ η, *Ἡ Θεοτόκος* (Διδακτορική Διατριβή), 157. Στό σημεῖο αὐτό πρέπει νά ὑπογραμμισθεῖ ἡ ἄποψη τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, κατά τήν ὁποία «τὴν εἰκόνα τὴν κατὰ τὴν ἀρχὴν ... ὁ ἀνὴρ ἔχει μόνος, οὐκέτι δὲ καὶ ἡ γυνή» (*Λόγοι ἐννέα εἰς τὴν Γένεσιν*, Λόγος 2, PG 54, 589). Ἡ θέση, βεβαίως, αὐτὴ ἐνδείκνυται νά ἐκληφθεῖ ἐρμηνευτικῶς ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς ἐπιτελούμενης ἀποδόσεως ἀπὸ τὸν ἱερό πατέρα τῆς «εἰκόνας» στὸν ὑποδηλοῦντα ἀμφότερα τὰ φύλα «ἀνθρωπον», τὸν ὁποῖο ἔπλασε ὁ Τριαδικός Θεός «πάντων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἄρχοντα» (*Ὀμιλίες εἰς τὴν Γένεσιν*, Λόγος 8, PG 53, 72). Βλ., ἐπίσης, σχετικῶς μέ τό θέμα αὐτό, Ν. Γ. Ξ ε ξ ἄ κ η, *Ὁρθόδοξος Δογματική*, τ.3, 116-167. Η. W. W o l f f, *Anthropologie des Alten Testaments*, 241. Π. Ἰ. Μ π ρ α τ σ ἰ ῶ τ ο υ, «Ἡ γυνὴ ἐν τῇ Βίβλῳ», *Ἐκκλησιαστικός Φάρος* 22(1923), 265.

διάκριση μεταξύ τῶν ὄρων τῆς «εἰκόνας» καί τῆς «ὁμοιώσεως»²²², ἀποδίδει

²²² Βλ., ἐνδεικτικῶς, *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 2,11-12 (=PG 46, 369C). *Εξήγησις τοῦ Πσματος τῶν Πσμάτων*, Λόγος 15, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 493, 17-20 (=PG 44, 1093D). Περὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ βλ., ἐπίσης, R. L e y s, *L' image de Dieu*, 116. Ἡ. Δ. Μ ο υ τ σ ο ὑ λ α, *Γρηγόριος Νύσσης*, 334,386-387. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Ἡ Σάρκωσις τοῦ Λόγου*, 69. Κ. Σ κ ο υ τ ἔ ρ η, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 55. Κ. Β α τ σ ι κ ο ὄ ρ α, *Ἡ ἔννοια τοῦ θανάτου*, 96-97, κατὰ τὸν ὅποιο οἱ ἐν λόγῳ ὄροι εἶναι «ἀντιμεταθέσιμοι», ὡς δηλοῦντες «οὐσιαστικά τὴν ἴδια δυναμικὴ σχέση μετὰ ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ». J. M u c k l e, «The Doctrine», MS 7(1945), 56. J. D a n i ἑ l o u, *Platonisme*,48. H. U. von B a l t h a s a r, *Présence et pensée*, 88-89. R. E. H e i n e, *Perfection*, 46. G. B. L a d n e r, «The philosophical Anthropology», DOP 12(1958), 63-64. H. M e r k i, «Ebenbildlichkeit» RAC 4(1959), 465-466. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Ὅμοίωσις Θεῶ*, 138. H. H a r n a c k, *History of Dogma*, 260-261. C. M c G r a t h, *Knowledge of God*, 59-60. J. G a ἱ t h, *La conception de la liberté*, 46. M. B e g z o s, «“Imago Dei”», *ΕΕΘΣΠΑ* 41(2006), 316-317.

Ὁ Χ. Μπούκης, παρὰ ταῦτα, σημειώνει ὅτι κατὰ τὴν ἀποδοχὴ τῆς ἐρμηνευτικῆς ἐκδοχῆς τῆς ταυτίσεως ἀπὸ τὸν Γρηγόριο στὸν «ἱστορικόν» ἄνθρωπο τῆς ἔννοιας τῶν ὄρων «εἰκῶν» καί «ὁμοιώσις», «ὄλη ἡ θεολογία του, μάλιστα δὲ ἡ μυστικὴ, ἥτις θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς θεολογία τῆς ἀναβάσεως πρὸς τὴν ὁμοίωσιν, παραμένει ἄνευ θεμελιώσεως» (*Ἡ Γλῶσσα*, 38-39. Βλ., ἐπίσης, τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Ἡ οὐσία τῆς θρησκείας*, 39, ὅπου σὺν τοῖς ἄλλοις ἐπισημαίνεται ὁ δυναμικὸς χαρακτήρας τῆς ὁμοιώσεως). Ὑπ' αὐτὸ τὸ πρίσμα πρέπει νὰ ἀναφερθῆ ἡ ὑπαρξὴ ὀρισμένων χωρίων, στὰ ὅποια σαφῶς ὁ ὄρος τῆς «ὁμοιώσεως» προσλαμβάνει τὸ περιεχόμενον τοῦ σκοποῦ τῆς κατ' ἀρετὴν διαβιώσεως. Βλ., *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 26,10-11 (=PG 44, 433C). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 1, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 82,24-25 (=PG 44, 1200C). Βλ., ἐπίσης, *Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως καὶ εἰς τὸ «Κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν»*, Λόγος 1, H.Hörner, GNO(sup), 28,13-29,6 καὶ 30,4-5 (=PG 44, 273AB), ὅπου ὁ ἱερός πατήρ φαίνεται νὰ διακρίνει σαφῶς τίς δύο ἔννοιες, μέ τὴν πρόσθετη παρατήρησιν ἀφ' ἑνὸς μὲν περὶ τοῦ «κατ' εἰκόνα» ὅτι «τῆ κτίσει ἔχομεν καὶ ἐν τῇ πρώτῃ κατασκευῇ συνυπάρχει ἡμῖν», ἀφ' ἑτέρου δὲ περὶ τοῦ «καθ' ὁμοίωσιν» ὅτι «ἐκ προαιρέσεως κατορθοῦμεν». Ἡ σαφὴς αὕτη διάκρισις θεωρεῖται ὁ λόγος τῆς μὴ συμπεριλήψεως τοῦ ἐν λόγῳ ἔργου μετὰ τῶν γνησίων ἔργων αὐτοῦ. Σχετικῶς πρὸς τὸ θέμα αὐτό, βλ., Ἡ. Δ. Μ ο υ τ σ ο ὄ λ α, *Γρηγόριος Νύσσης*, 334. Ν. Α. Μ α τ σ ο ὄ κ α, *Μυστήριον*, 180. Τὴν γνησιότητα τοῦ ἔργου αὐτοῦ καὶ τὴν ἀπόδοσιν τῆς συγγραφῆς του στὸν ἐπίσκοπο Νύσσης ἀποδέχεται ἐν τούτοις μερίδα ἐρευνητῶν, ἐκ τῶν ὁποίων βλ., ἐνδεικτικῶς, R. L

δί' αὐτῶν ὄχι μόνο τὴν σχέσηὴ συγγένειας τῆς ἀνθρωπότητος μέ τόν Τριαδικό Θεό²²³ ἀλλά καί τὴν ἐξαιρετὴ ἐντός τῆς κτίσεως θέσῃ αὐτῆς, ὡς κατέχουσας τὰ θεοειδῆ πλεονεκτήματα, διὰ τῶν ὁποίων χαρακτηρίζεται²²⁴. Ὅλα τὰ θεοπρεπῆ ἀγαθὰ, διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἄνθρωπος κοσμήθηκε καί λαμπρύνθηκε, ἀποδίδονται, κατὰ τὴν ἐκπεφρασμένη διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου, κατὰ τρόπον περιληπτικό²²⁵, διὰ τοῦ γεγονότος τῆς κτίσεως τοῦ ἀνθρώπου «κατ' εἰκόνα Θεοῦ»²²⁶. Ἀναφέρονται, ἐξ ἄλλου,

e y s, *L' image de Dieu*, 64-65. E. von I n a n k a, «Die Autorschaft der Homilien», *ByZ* 36(1936), 47-57.

²²³ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 184C. Ὅπ.π., PG 44, 137BC. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 15, H. Langerbeck, *GNO*, τ.6, 458, 6-9 (=PG 44, 1109B). Πρβλ. καί R. L e y s, *L' image de Dieu*, 78-79. H. U. von B a l t h a s a r, *Présence et pensée*, 83-84.

²²⁴ Βλ. *Πρὸς τοὺς ἀχθομένους ταῖς ἐπιτιμήσεσι*, PG 46,308A. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 1, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 80,26-81,3 (=PG 44, 1197B). Ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός ἐντοπίζει τὴν «κατ' εἰκόνα» δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου στό «νοερὸν καὶ αὐτεξούσιον», τό δέ «καθ' ὁμοίωσιν» στήν «τῆς ἀρετῆς κατὰ τὸ δυνατὸν ὁμοίωσιν» (*Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B.Kotter, *SJD*, τ.2, 76,19-21 [=PG 94, 920B]). Βλ., ἐπίσης ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνευτικὴ αὐτὴ ἀντίληψη, Π. Ν έ λ λ α, *Ζῶν θεοῦμενον*, 34, ὅπου ὁ ἄνθρωπος χαρακτηρίζεται ὡς «ὄν θεολογικό», ἐφόσον ὁ προσδιορισμὸς τῆς ὑπάρξεώς του πραγματοποιεῖται ἀπὸ τό «ἄκτιστο Ἀρχέτυπό του».

²²⁵ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 184AB.

²²⁶ Ἐκ τοῦ πλήθους τῶν χωρίων τῶν ἀφορώντων στό ὑπ' ὄψη θέμα, βλ., ἐνδεικτικῶς, *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlberg, *GNO*, τ.3,4, 18,5-11 (=PG 45, 21D-24A). Ὅπ.π., 23,4-5 (=PG 45, 28AB). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 6, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 386,20-387,1 (=PG 44, 708D). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 1, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 10,20-22 (=PG 44, 1125B). *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlberg, *GNO*, τ.3,4, 23,2-3 (=PG 45, 28A). *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 82,21-22 (=PG 45, 308D). *Περὶ εὐποιῆς*, Λόγος 2, A. Heck, *GNO*, τ.9, 116,9 (=PG 46, 477A). Ἄξιο ἀναφορᾶς θεωρεῖται ὅτι κατὰ τόν Γρηγόριο ἡ «ζητουμένη δραχμὴ» τῆς σχετικῆς παραβολῆς (=Λουκ.15,8-9) ὑπεμφαίνει «τὴν εἰκόνα τοῦ βασιλέως», ἡ ὁποία εὐρίσκεται στήν πεπτωκυῖα ἀνθρώπινη φύση «οὐχί παντελῶς ἀπολλυμένη, ἀλλὰ ὑποκεκρυμμένη τῷ κόπρω», διὰ τοῦ ὁποίου νοεῖται ἡ «τῆς σαρκὸς ρυπαρία» (Βλ. *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, *GNO*, τ.8,1, 300,16-301,15 [=PG 46, 372D-373B]). Βλ., ὡσαύτως, Ἀ θ α ν α σ ί ο υ, *Κατὰ Ἀρειανῶν*, Λόγος 3, PG 26, 344A, ὅπου ἀπὸ τόν ἱερό πατέρα διακρίνεται ὁ Υἱὸς ὡς «μόνος εἰκὼν ἀληθινὴ καὶ φύσει τοῦ Πατρὸς» ἀπὸ τόν «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» γενόμενο ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος «ταύτην τῆς κλήσεως ἔχει τὴν χάριν» λόγω τῆς

ὄχι στά χαρακτηρίζοντα τό σῶμα ιδιώματα τῆς ὕλης, ἐφόσον τό θεῖο κάλλος, ὡς μή ἐντασσόμενο στά σχηματικά ὄρια, καί ὡς ἀπλοῦν, ἀμέγεθες καί ἄποσο²²⁷, δέν περιορίζεται ἐντός αὐτῶν²²⁸, ἀλλά ἀφοροῦν καί συνάπτονται μέ τήν πνευματική κατά τήν οὐσία καί ἄυλη ψυχή, ἡ ὁποία, ὡς κατέχουσα τήν κατά τόν νοῦ ἐνέργεια, κοινωνεῖ κατά τόν νοῦ καί τόν λόγο καί δι' αὐτῶν πρός τήν αἰδίως ὑπάρχουσα ὡς «νοῦν» καί «λόγον» θεότητα²²⁹.

Ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ὡς «ἐμψύχου εἰκόνας» τῆς «δυναστευούσης τῶν πάντων» Τριαδικῆς θεότητας ἀναδεικνύει κατά τήν

ἐνοικήσεως σέ αὐτόν τῆς «εἰκόνας καί ἀληθοῦς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἣτις ἐστίν ὁ Λόγος αὐτοῦ». Μέ τήν ἐκφερόμενη αὐτή ἄποψη ἀναδεικνύεται ἡ ὄντολογική διάκριση μεταξύ τοῦ Υἱοῦ ὡς τοῦ αἰδίου κατά φύσιν γεννήματος τοῦ Πατρὸς καί τοῦ ἀνθρώπου ὡς τοῦ κατά χάριν υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

²²⁷ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, Η. Musurillo, GNO, τ.7,1, 111,9-17 (=PG 44, 400BC). Ὅπ.π., 117,15-19 (=PG 46, 405B). Πρβλ. Ἰωάννου Χρυσόστομου, *Περὶ ἀκαταλήπτου*, Λόγος 3, R. Flacelière, SC, τ.28, 176 (=PG 48, 722).

²²⁸ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 137A. Ὅπ.π., PG 44, 181B. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 15, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 213,1-3 καί 8-9 (=PG 44, 918B). *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον πρωτομάρτυρα Στέφανον*, O. Lendle, GNO, τ.10,1, 92,11-20 (=PG 46, 720AB). Πρβλ. καί *Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως καί εἰς τὸ «Κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν»*, Λόγος 1, H. Hörner, GNO(sup), 9,5-10,1 (=PG 44, 261AB). Βλ., ἐπίσης, J. D a n i é l o u, *Platonisme*, 151.

²²⁹ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 137B. Πρβλ. *Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως καί εἰς τὸ «Κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν»*, Λόγος 1, H. Hörner, GNO(sup), 11,12-12,13 (=PG 44, 261D-264A). *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G. Heil, GNO, τ.9, 53,13-18 (=PG 46, 521D). Βλ., ἐπίσης, Π. Τρεμπέλα, *Δογματική*, τ.1, 488-489. Κ. Β. Σκουτέρη, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 34-35. R. L e y s, *L' image de Dieu*, 50-51. 64-65. M. B e g z o s, «“Imago Dei”», *ΕΕΘΣΠΑ* 41(2006), 318. Πρβλ. καί Κ. Ι. Κορνάκη, «Ἡ ἔκφραση νηπτικῆς θεολογίας», 637-638. Ἀντίθετη ἄποψη καταγράφει ὁ V. Lossky ὑποστηρίζοντας ὅτι ὁ Γρηγόριος ἀποδέχεται τήν δημιουργία καί τοῦ σώματος κατ' εἰκόνα Θεοῦ (*Mystical Theology*, 132-133). Ἡ ἐκδοχή, ὅμως, αὐτή δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὅτι ἔχει ἔρεισμα, ἐφόσον ὁ ἱερός πατήρ χαρακτηρίζει σαφῶς τήν ὁμοιότητα τοῦ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενομένου ὡς «νοερᾶν» καί «ἀσώματον, ὄγκου τε παντὸς ἀπηλλαγμένην» κατ' ἀναφορὰν πρός τὸ «νοερὸν» καί «ἀσώματον» θεῖο «ἀρχέτυπον» (βλ. *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 41C).

διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου τὴν ἀποψη ὅτι ὁ ἄνθρωπος κοινωνεῖ τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος τοῦ ἀρχετύπου καὶ φέρει, ἀντί τῆς πορφυρίδος, τοῦ σκήπτρου καὶ τοῦ διαδήματος, τὰ «πολυειδῆ καὶ ποικίλα χρώματα τῆς εἰκόνας», διὰ τῶν ὁποίων ὁμοιώνεται μὲ τὴν ποιήσασα αὐτόν Τριαδική Θεότητα²³⁰.

Κατὰ τὴν πραγματωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου καταγραφή τῶν θείων ἐκεῖνων ιδιοτήτων, τίς ὁποῖες ὁ δημιουργός διὰ τῆς εἰκόνας ἐνεχάραξε στὴν ἀνθρώπινη φύση, ἀναδεικνύεται ἡ ἀντίληψη ὅτι στὴν ἔννοια τῆς «εἰκόνας» παρατηρεῖται ἡ συμπερίληψη τῶν ἀγαθῶν τῆς «ἀπαθείας»²³¹, τῆς «ὁμοφύλου» πρὸς τὸ ἀνθρώπινο γένος ἀρετῆς²³², τῆς ὑπάρχουσας μαζί μὲ τὴν ἐλευθερία τῆς ψυχῆς «παρηρησίας»²³³ καὶ τῆς ἀγάπης, ἀπὸ τὴν ὁποία ἐξαρτᾶται ἡ παραμονὴ τοῦ χαρακτήρα τῆς εἰκόνας στὴν ἐξ ἀρχῆς κατάστασι αὐτοῦ²³⁴. Ὁ ὑπάρχων ὡς ἀπεικόνισμα τῆς «ὑπερεχούσης πάντα νοῦν» φύσεως²³⁵ ἄνθρωπος διακρίνεται ἐπίσης

²³⁰ Βλ. *Περὶ τοῦ τί τὸ τοῦ Χριστιανοῦ ἐπάγγελμα*, W.Jaeger, *GNO*, τ.8,1, 137,10-12 (=PG 46, 245A): «Οἷον γὰρ ἐπὶ τῆς εἰκόνας τὸ εἶδος δείκνυται, τοιαύτην ἀνάγκη καὶ τὴν ἀρχέτυπον νομισθῆναι μορφήν». *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 136C-137B. Πρὸβλ., ἐπίσης, Π. Ν. Ἐ. Λ. Λ. α., «Ἡ θεολογία τοῦ κατ' εἰκόνα», *Κληρονομία* 2(1970), 299. Τ. ο. ὕ. ἰ. δ. ἰ. ο. υ., *Ζῶων θεοῦμενον*, 24-25. 27. R. L. e. y. s., *L'image de Dieu*, 71-72. Κ. Ν. Β. α. τ. σ. ι. κ. ο. ὁ. ρ. α., *Ἡ ἔννοια τοῦ θανάτου*, 90. Κ. Β. Σ. κ. ο. υ. τ. ἔ. ρ. η., *Ἱστορία Δογμάτων*, τ.2, 454.

²³¹ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 7, H. Langerbeck, *GNO*, τ.6, 198,8-10 (=PG 44, 905A). *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, *GNO*, τ.9, 53,18-21 (=PG 46, 521D). Βλ. καὶ Κ. Β. Σ. κ. ο. υ. τ. ἔ. ρ. η., *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 33. 123-124. Ἡ. Δ. Μ. ο. υ. τ. σ. ο. ὁ. ὕ. λ. α., *Ἡ Σάρκωσις*, 70. J. D. a. n. i. ἔ. l. o. u., *Platonisme*, 90. Πρὸβλ. καὶ Κ. Ι. Κ. ο. ρ. ν. α. ρ. ἄ. κ. η., «Ἡ ἔκφρασις νηπτικῆς θεολογίας», 652, ὅπου ἡ «ἀπάθεια» ἐκλαμβάνεται κατὰ τὴν νηπτικὴ θεολογία τοῦ Παχωμίου Ρουσάνου, ἡ ὁποία ἐκφράζει τὴν σχετικὴ μὲ τὸ θέμα πατερικὴ παράδοσι καὶ διδασκαλία, ὡς «χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῆς "ἀρχαίας εὐγενείας"».

²³² Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, *GNO*, τ.7,1, 38,1-2 (=PG 44, 332A). *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 136D.

²³³ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 60,23-25 (=PG 44, 1180A).

²³⁴ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 137C.

²³⁵ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H. Langerbeck, *GNO*, τ.6, 68,4-5 (=PG 44, 805D).

ἐκ τῶν «ἀνθέων» τῆς ἀφθαρσίας²³⁶, τῆς μακαριότητος²³⁷ καί τῆς δικαιοσύνης²³⁸, διά τῶν ὁποίων ὁμοιοῦνται μέ τόν Θεό καί καθίσταται ὡς ἐκ τούτου ἰκανός πρός τήν θέαση αὐτοῦ²³⁹.

Στοιχεῖα συστατικά τοῦ ἐγκείμενου φυσικῶς στόν ἄνθρωπο διά τῆς δημιουργίας του θεοειδοῦς κάλλους θεωροῦνται οἱ ιδιότητες οἱ ἀποδεικνύουσες τήν μοναδικότητα πού χαρακτηρίζει τόν κάτοχο διανοίας καί λόγου ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος, ὡς μίμημα τοῦ «ὄντως νοῦ καί λόγου» Θεοῦ²⁴⁰, κατέχει τήν διανοητική ἰκανότητα, τήν διακριτική τοῦ καλοῦ καί

²³⁶ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 105,14-16 (=PG 44, 1225D). *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 136D. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 66,2-3. (=PG 46, 536B). Ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου κατ' εἰκόνα τοῦ ἀφθαρτου καί ἀθάνατου Τριαδικοῦ Θεοῦ ὁδήγησε κάποιους ἐρευνητές στήν διατύπωση τῆς ὑπερβολικῆς θεωρήσεως τῶν ἐν λόγῳ ιδιοτήτων ὡς μιᾶς δυνατότητας ἐξαυλώσεως καί ἀποπνευματώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὑπό τήν ἔννοια τῆς ὑπερβάσεως ἀπό αὐτόν τῶν κοσμικῶν καί βιολογικῶν συνθηκῶν διαβιώσεως, καθὼς καί τοῦ τοπικοῦ καί χρονικοῦ διαστήματος (Βλ., σχετικῶς, J. G a i t h, *La conteption de la liberté*, 59). Ἡ ἐκδοχή, ὅμως, αὐτή ἔρχεται σέ ἐμφανῆ ἀντίθεση μέ τήν γενικότερη θεολογική θεώρηση καί διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου ἀφ' ἑνός μὲν περὶ τῆς ἐκ νοεράς ψυχῆς καί σώματος συστάσεως τοῦ ἀνθρώπινου γένους, προκειμένου ἢ κτιστῆ δημιουργία νά συμμετέχει συνολικῶς στήν δοξολογία τοῦ δημιουργοῦ της διά τοῦ πλασθέντος ὡς «μικροῦ κόσμου» ἀνθρώπου (Βλ., ἐνδεικτικῶς, *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44,177D), ἀφ' ἑτέρου δέ περὶ τῆς προϋποθέσεως τῆς συνεχοῦς κατ' ἐνέργειαν μετοχῆς τοῦ ἀνθρώπου στήν φύσει ὑπάρχουσα ὡς ἀθάνατη τρισυπόστατη θεότητα, προκειμένου νά καταστεῖ αὐτός κατὰ χάριν ἀθάνατος. Πρβλ., συναφῶς πρός τό σημεῖο αὐτό, Κ. Β. Σ κ ο υ τ ἔ ρ η, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 42. 56. J. D a n i ἑ λ ο υ, *Platonisme*, 55-56.

²³⁷ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 105,14-16 (=PG 44, 1225D).

²³⁸ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 136D.

²³⁹ Βλ. *Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J.Mc Donough, GNO, τ.3,2, 79,23-24 (=PG 46, 176A): «διά τοῦτό φησιν ἡ Γραφή κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενῆσθαι τὸν ἄνθρωπον, ὡς ἄν, οἶμαι, τῷ ὁμοίῳ βλέπει τὸ ὅμοιον». *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 105,17-19 (=PG 44, 1228A).

²⁴⁰ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 137BC. *Πρὸς τοὺς βραδύνοντας εἰς τὸ Βάπτισμα*, PG 46, 428D. Πρβλ. *Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως καί εἰς τὸ «Κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν»*, Λόγος 1, H.Hörner, GNO(sup), 31,6-7 καί 32,8-10 (=PG 44, 273BC).

του «χειρόνος» ἐπιστήμη²⁴¹, τὴν «δι' ὄψεως καὶ ἀκοῆς» ἀντιληπτική αἴσθησις καί, καθ' ὁμοίωσιν πρὸς τὸν διερευνῶντα τὰ πάντα Θεό, τὴν «ζητητικὴν καὶ διερευνητικὴν τῶν ὄντων διάνοιαν»²⁴².

Ὁ ἄνθρωπος, ἐξ ἄλλου, ὡς «ἀποτύπωμα» τῆς ὄντως καὶ ἀληθῶς ὑπάρχουσας Τριαδικῆς θεότητος²⁴³, διακρίνεται ἀπὸ τὴν «κατὰ νόμον βουλήματος» ἀποστροφή πρὸς τὸ κακὸ καὶ ἀπὸ τὴν τιμὴ πρὸς τὸ θεῖον²⁴⁴, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ «χωρητὸν» στὴν ἀνθρώπινη φύση μέτρο κατανοήσεως τοῦ Θεοῦ²⁴⁵. Κατέχει, ἐπίσης, τὴν ἰκανότητα τῆς ἀπολαύσεως τοῦ ὑπάρχοντος «ἀμιγῶς τοῦ κακοῦ» ἀγαθοῦ²⁴⁶ καὶ ἐπιπροσθέτως τὴν δωρεὰ τῆς «ἀιδιότητος», τῆς ὁποίας ἡ δύναμις καθιστᾷ αὐτὸν ἰκανὸ πρὸς ἀναγνώριση καὶ ἐπιθυμία τῆς ὑπερκειμένης θείας ἀιδιότητος²⁴⁷.

²⁴¹ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 71,16-18 (=PG 44, 1189D). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 6, P.Alexander, GNO, τ.5, 310,4-5 (=PG 44, 696A).

²⁴² Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 137BC. Χαρακτηριστικὸ, ἐξ ἄλλου, εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ὁ Γρηγόριος ἐκ τῆς ἐνιαίας ἀντιληπτικῆς δυνάμεως τοῦ νοῦ, ὁ ὁποῖος διὰ μέσου τῶν διαφορετικῶν ὀργάνων κινεῖται καί, χωρὶς νὰ διαφοροποιεῖται κατὰ τὴν φύσιν αὐτοῦ, χρησιμοποιεῖ τὸ κάθε ἓνα καταλλήλως, προβαίνει στὴν κατ' ἀναγωγὴν συμπερασματικὴ ἐπισήμανση ὅτι ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, παρὰ τὸ γεγονός τῆς πολλαπλότητος καὶ ποικιλίας τῶν θείων ἐνεργειῶν, δέν ὑφίσταται τὸ πολυμερές ἐπὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ (βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 137D-140C).

²⁴³ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 68,6-7 (=PG 44, 805D).

²⁴⁴ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 108,15-17 (=PG 44, 397B).

²⁴⁵ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 6, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 143,4-5 (=PG 44, 1269D-1272A). *Ὅπ.π.*, Λόγος 5, 125,19-20 (=PG 44, 1249D).

²⁴⁶ *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 108,22-24 (=PG 44, 1229D). Βλ., ἐπίσης, *Ὅπ.π.*, Λόγος 5, 125,9-10 (=PG 44, 1249C).

²⁴⁷ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 17,25-18,4 (=PG 45, 21D). Σχετικῶς πρὸς τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς εἰκόνας, βλ., ἐνδεικτικῶς, J. M u c k l e, "The Doctrine", MS7(1945), 64-70. G. P. L a d n e r, «The Philosophical Anthropology», DOP 12(1958), 67. H. M e r k i, *Ὅμοίωσις Θεῶν*, 128. T o ὕ ἰ δ ἰ ο υ, «Ebenbildlichkeit», RAC 4(1959), 470. R. F. H e i n e, *Perfection*, 50-51. Δ. Β α κ ἄ ρ ο υ, «Μυστήριον», *Θεολογία* 54 (1983), 312-313. J. D e n n i n g-B o l l, «The soul», GOTR 34 (1989), 102. Σ. Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ, *Πατρολογία Β'*, 605. J. D a n i ἑ l ο υ, *Platonisme*, 50. Η. Δ. Μ ο υ τ σ ο ὕ λ α, *Γρηγόριος Νύσσης*, 387-388.

Από όλες, όμως, τίς δοθεισες θείες δωρεές ό προς τό «άφθαρτον κάλλος» όμοιωθείς κατά χάριν άνθρωπος²⁴⁸ κοσμήθηκε κατ' έξοχήν μέ τήν δωρεά τής ιδιότητας του «αυτεξουσίου», στήν κατοχή του όποιου ό Γρηγόριος αποδίδει τήν αιτία τής κατά χάριν όμοιότητας τής ανθρωπίνης φύσεως προς τήν έξουσιάζουσα τά πάντα θεότητα, τήν «ουδεμιᾶ τινι τῶν έξωθεν ανάγκη» ύποδουλωμένη²⁴⁹. Ό «κατ' εικόνα» Θεου δημιουργηθείς άνθρωπος, ό κατέχων έκ φύσεως τήν έλευθερία από κάθε είδους ανάγκη καί καταδυνάστευση, καθίσταται ικανός προς τήν «έκούσιον» απόλαυση τής φύσει «άδεσπότου» άρετής, ή όποία χωρίς τήν άσκηση του «αυτεξουσίου» δέν έκλαμβάνεται ευλόγως από τόν Γρηγόριο ως άρετή²⁵⁰.

Η ως άνω έκτεθεισα διδασκαλία του ίεροϋ πατρός περι τῶν στοιχείων εκείνων τά όποία συνθέτουν τήν έννοια τής «εικόνας» καθιστά σαφή τήν αναγκαιότητα τής στροφής του άνθρώπου έντός έαυτου καί τής έπιγνώσεως του, ό όποιος δημιουργήθηκε ως κατοικητήριο του «δράττοντος» καί «περισφίγγοντος» όλη τήν κτίση Θεου²⁵¹. Η στροφή αυτή τής όπτικῆς ένέργειας προς τήν έντός του άνθρώπου ύπάρχουσα θεία εικόνα έπιφέρει άφ' ενός μέν τήν διαπίστωση τής ύπάρχουσας έξαιρετης τιμῆς μέ τήν όποία ό πλάσας τόν άνθρωπο Θεός περιέβαλε αυτόν, άφ' έτέρου δέ τήν διά τής «μιμήσεως»²⁵² κατά χάριν όμοίωση τής φύσεως του γενομένου «δοχείον τής μακαρίας ζωῆς»²⁵³ άνθρώπου μέ τήν έντός αυτοϋ λάμπουσα θεότητα. Τό «άκατάληπτον», έξ άλλου, τής οϋσίας

²⁴⁸ Βλ. *Έξήγησις του □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 68,6 (=PG 44, 805D).

²⁴⁹ Βλ. *Περί παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 298,10-11 (=PG 46, 369C). *Είς τούς Μακαρισμούς*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 105,16-17 (=PG 44, 1225D). *Είς τό Πάτερ ήμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 71,4-5 (=PG 44, 1189C). *Περί ψυχῆς καί αναστάσεως*, PG 46,101C. Πρβλ., επίσης, Π. Ν έ λ λ α, «Η θεολογία του κατ' εικόνα», *Κληρονομία* 2(1970), 294. Π. Χ ρ ή σ τ ο υ, *Ελληνική Πατρολογία*, τ.4,191. R. L e y s, *L'image de Dieu*, 72-75. J. G a i t h, *La conception de la liberté chez Grégoire de Nysse*, 45-52. Κ. Β. Σ κ ο υ- τ έ ρ η, *Ιστορία Δογμάτων*, τ.2, 454.

²⁵⁰ Βλ. *Περί κατασκευῆς άνθρώπου*, PG 44,184B. *Περί ψυχῆς καί αναστάσεως*, PG 46,101D-104A.

²⁵¹ Βλ. *Λόγος είς τούς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 40,1-5 (=PG 44,508D). *Έξήγησις του □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 68,13-17 (=PG 44, 805D).

²⁵² Βλ. *Έξήγησις του □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 68,1-2 καί 8-10 (=PG 44, 805CD).

²⁵³ Βλ. *Έξήγησις του □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 68,6-7 (=PG 44, 805D).

τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ καθίσταται τό ἔρεισμα γιά τήν ἀποδοχή ἀπό τόν Γρηγόριο τῆς δογματικῆς ἀπόψεως περί τοῦ «ἀθεωρήτου» τοῦ Θεοῦ ἀπό τήν φέρουσα τήν «εἰκόνα» τοῦ κτίσαντος Θεοῦ ἀνθρώπινη φύση²⁵⁴.

Κατά τήν περαιτέρω διερεύνηση τῆς σχετικῆς πρὸς τό «κατ' εἰκόνα» διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου θα πρέπει νά ἐπισημανθεῖ ἡ διατύπωση διευκρινιστικῶν παρατηρήσεων ἐκ μέρους τοῦ ἱεροῦ πατρὸς πού ἀφοροῦν στήν προσήκουσα θεολογικῶς ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση τῶν ὄρων τῆς «εἰκόνας» καί τῆς «ὁμοιώσεως», οἱ ὁποῖες προκύπτουν ἀπό τήν διαπίστωση τῆς ὑπάρχουσας μεταξύ τοῦ «κατὰ τὸ ἀρχέτυπον νοουμένου» καί τοῦ «κατ' εἰκόνα γεγεννημένου» ἀποστάσεως²⁵⁵. Τό «πολὺ μέσον» αὐτό μεταξύ τοῦ Θεοῦ καί τοῦ ὁμοιούμενου μέ αὐτόν ἀνθρώπου, τό ὁποῖο ὁ Γρηγόριος ἐπισημαίνει, ἔγκειται στό ὅτι ὁ μὲν Θεός ἔχει ἀιδίως τήν ὄντολογικὴ καί φυσικὴ ιδιότητα τοῦ «ἀκτίστου» καί ὡς ἐκ τούτου θεωρεῖται ἀτρεπτος κατὰ τήν θεία του φύση, ὁ δὲ ἄνθρωπος ὑπάρχει διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ κτίσεώς του καί συνεπῶς εἶναι ἐκ φύσεως τρεπτός καί «ἀλλοιούμενος», ἐφόσον ἔλαβε τήν ὑπόστασή του διὰ τῆς ἀλλαγῆς²⁵⁶. Ἡ «κατ' εἰκόνα» Θεοῦ, ἐξ ἄλλου, δημιουργηθεῖσα ἀντιληπτικὴ ἐνέργεια τῆς ἀνθρώπινης φύσεως κατὰ τό «ποικίλον» καί «πολυειδές» αὐτῆς δέν εἶναι δυνατὸν νά κατανοηθεῖ ὅτι συνιστᾷ ὁμοιότητα μέ τὸν ποιήσαντα αὐτὴν Θεό, ὁ ὁποῖος ὑπάρχει κατ' ἀκτιστον τρόπο «ἐν τῇ ἀπλότητι αὐτοῦ»²⁵⁷.

Ἡ «κατὰ φύσιν», ἐπομένως, διαφορὰ μεταξύ τῆς ἀσώματης, ἀίδιας, ἀναλλοιώτης, ἀφθαρτης καί ἀμιγυῶς κακίας θείας φύσεως καί τοῦ ἐνσώματου, πρόσκαιρου, «ἐμπαθοῦς», φθιρόμενου καί πάντοτε «συννοικοῦντος» καί «συντρεφομένου» μέ τήν κακία ἀνθρώπινου εἶδους²⁵⁸, ἀναδεικνύει τό ἀνέφικτον τῆς «κατ' εἰκόνα» φυσικῆς καί οὐσιώδους μιμήσεως²⁵⁹, κατὰ τήν περίπτωση δηλαδή κατὰ τήν ὁποία ἡ ἔννοια τῆς

²⁵⁴ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 153 D-156B. Πρβλ. R. L e y s, *L'image de Dieu*, 77-78. Π. Ν έ λ λ α, «Ἡ θεολογία τοῦ κατ' εἰκόνα», *Κληρονομία* 2(1970), 294. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Ζῶν θεούμενον*, 20.

²⁵⁵ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 180B. Βλ., ἐπίσης, D. L. Β a l á s, *Μετουσία Θεοῦ*, 143. Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 31.

²⁵⁶ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E. Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 55,17-22 (=PG 45, 57D-60A). *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 184C.

²⁵⁷ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 137D.

²⁵⁸ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 180B.

²⁵⁹ Βλ. *Περὶ τοῦ τί τὸ τοῦ Χριστιανοῦ ἐπάγγελμα*, W. Jaeger, GNO, τ.8,1, 138,6-14 (=PG=46, 245A).

«εικόνας» ἐμπεριέχει τὴν ἀντίληψη τῆς φυσικῆς ταυτότητος τοῦ πρωτοτύπου πρὸς τὸν φέροντα τὴν εἰκόνα αὐτὴν²⁶⁰.

Γίνεται, ἔτσι, σαφές ὅτι κατὰ τὴν ὑπό τοῦ Γρηγορίου ἐπιχειρούμενη διὰ «στοχασμῶν» καὶ «ὑπονοιῶν» ἀνίχνευση τῆς ἔννοιας τῆς «εἰκόνας»²⁶¹ ὁ κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλασθεὶς ἄνθρωπος δὲν δημιουργήθηκε ταυτόσημος ἀλλὰ, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸν ἡλιακὸ δίσκο καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ²⁶², «ὅμοιος» μὲ τὸ πρωτότυπο²⁶³, στὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ ἀναχθεῖ διὰ τοῦ κάλλους τῆς «εἰκόνας» τὴν ὁποία φέρει²⁶⁴. Τὸν τρόπο διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἱερός πατὴρ ἐρμηνεύει τὴν σχέση τοῦ πρωτοτύπου κάλλους μὲ αὐτὸ τῆς «εἰκόνας» ἐμφαίνει ἡ ἐντὸς τῆς Ἁγίας Τριάδος σχέση τῆς Υἱικῆς πρὸς τὴν Πατρικὴ ὑπόσταση, ἡ ὁποία θεωρεῖται ὡς σχέση τοῦ ἐπὶ τῆς εἰκόνας κάλλους πρὸς τὸ πρωτότυπο κάλλος τῆς ἀρχέτυπης μορφῆς, καὶ δι' αὐτῆς, ἐκ τοῦ μεγέθους τῆς δυνάμεως τοῦ Υἱοῦ, «χαρακτηρίζεται» τὸ μεγαλεῖο τοῦ Πατρὸς²⁶⁵. Ἡ θεώρηση, βεβαίως, αὐτῆ, ἡ ὁποία ἰσχύει ὑπὸ τὴν προϋπόθεση τῆς μὴ ἀποδοχῆς τῆς ἀντιλήψεως περὶ ὑπάρξεως μεταξὺ τῶν θείων ὑποστάσεων «πράγματος, ἢ διανοήματος, ἢ χρονικοῦ διαστήματος», πού ὑφίστανται ἐπὶ τῶν «χειροκμήτων» εἰκόνων καὶ χαρακτηρίζουν αὐτές²⁶⁶, ἐπιτρέπει στὸν Γρηγόριο νὰ προεκτείνει τὴν περὶ εἰκόνας θεολογικὴ σκέψη του διὰ τῆς ἀναδείξεως τοῦ ἀνθρώπου ὡς

²⁶⁰ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 184C. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 41C.

²⁶¹ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 180C.

²⁶² Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 41CD. *Ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ*, O. Lendle, GNO, τ.10,1, 122,16-17 (=PG 46, 804D).

²⁶³ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 184C.

²⁶⁴ Βλ. *Πρὸς τὸν Εὐνομίον δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 290,28-291,6 (=PG 45, 985B). *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Πρωτομάρτυρα Στέφανον*, O.Lendle, GNO, τ.10,1, 93,16-94,3 (=PG 46, 720C).

²⁶⁵ Βλ. *Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, GNO, τ.2, 190,14-17 (=PG 45, 773A). Βλ., ὡσαύτως, V. L o s s k y, *Κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ*, 126-127.

²⁶⁶ Βλ. *Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 209,8-14 (=PG 45, 445D-448A). Κατὰ τὸν Γρηγόριο, ἐπίσης, διὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου χαρακτηρισμοῦ τοῦ Μονογενοῦς ὡς «εἰκόνας τοῦ Θεοῦ» καὶ ὡς «ἀπαυγάσματος τῆς δόξης» (Ἐβρ.1,3, Β' Κορ.4,4, Κολ.1,15) ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν ὑπονοεῖται ἡ ιδιότητα τοῦ «ἀγεννήτου» περὶ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐρμηνεύεται καὶ ἀναδεικνύεται τὸ «διηνεκὲς», τὸ «ἄϊδιον» καὶ τὸ «ὑπερκεῖμενον» πάσης χρονικῆς ἔννοιας καὶ διαστάσεως ἀναφορικῶς πρὸς αὐτόν (ὄπ.π., 209,15-26. [=PG 45, 448AB]).

«εἰκόνας» τῆς «πάντως τὰ τοῦ Πατρὸς» ἐχούσης καὶ «διὰ πάντων» ἀπαράλλακτης πρὸς τὸν Πατέρα «εἰκόνας» τοῦ Υἱοῦ²⁶⁷.

Εἶναι δυνατόν, συνεπῶς, νὰ συναχθεῖ τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐρμηνεία τῆς ἔννοιας τῆς «εἰκόνας» ὑπὸ τὸ πρίσμα ὅχι τῆς πλήρους καὶ φυσικῆς ταυτίσεως μὲ τὸ ἀρχέτυπο ἀλλὰ τῆς κατὰ χάριν ὁμοιότητας μὲ αὐτό, ἐκλαμβάνεται ἀπὸ τὸν Γρηγόριο ὡς ἀναγκαία προϋπόθεση, κατὰ τὴν ὁποία ἡ ἐπαλήθευση τῆς θείας φωνῆς περὶ τῆς «κατ' εἰκόνα» Θεοῦ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου δέν συνεπάγεται ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν κατανόηση τοῦ Θεοῦ ὡς «ἐμπαθοῦς», ἀφ' ἑτέρου δέ τὴν θεώρηση τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἄνευ «πάθους»²⁶⁸.

γ'. Ἡ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος σύσταση τοῦ ἀνθρώπου.

Παρεμφερῶς πρὸς τὰ περὶ τῆς «κατ' εἰκόνα» Θεοῦ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου σημειωθέντα ἐκτίθεται ἀπὸ τὸν Γρηγόριο ἡ διδασκαλία περὶ τῆς διφυοῦς κατασκευῆς αὐτοῦ διὰ τῆς συνδρομῆς τῆς λογικῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος²⁶⁹, κατὰ τὴν ὁποία ἐναρμονίζεται καὶ συνάπτεται ὁ «φαινόμενος» πρὸς τὸν «κεκρυμμένον» ἄνθρωπο σέ «συνωδίαν» πρὸς δοξολογία τοῦ πλάσαντος αὐτόν Θεοῦ²⁷⁰. Ἡ ἐν λόγῳ μείξις καὶ κοινωνία

²⁶⁷ Βλ. *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, GNO, τ.2, 189,24-25 καὶ 190,2 (=PG 45, 772D). *Πρὸς τὸν Ἐννομίον δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 288,4-23 (=PG 45, 981D-984A). *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44,137B. *Περὶ τελειότητος*, W. Jaeger, GNO, τ.8,1, 196,12-14 (=PG 46, 272B). Πρβλ. καὶ *Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως καὶ εἰς τὸ «Κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν»*, Λόγος 1, H.Hörner, GNO(sup), 32,10-13 (=PG 44, 273C). Βλ., ἐπίσης, J. D a n i é l o u, *Platonisme*, 49. Π. Ν έ λ λ α, «Ἡ θεολογία τοῦ κατ' εἰκόνα», *Κληρονομία* 2 (1970), 296-297.

²⁶⁸ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 180C.

²⁶⁹ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστικόν*, Λόγος 1, P. Alexander, GNO, τ.5, 284,1-2 (=PG 44, 621D). Ὅπ.π., 389,8-9 (=PG 44, 709D). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F. Mueller, GNO, τ.3,1, 133,25-30 (=PG 45, 1128B). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 7, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 240,21-241,6 (=PG 44, 937BC). Πρβλ. Π. Χ ρ ή σ τ ο υ, «Τὸ ἀνθρώπινον πλήρωμα», *Κληρονομία* 4(1972), 43. Περὶ τῆς κοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ «ἄψυχα» ὄντα, διὰ τῆς μετοχῆς αὐτοῦ στὴν βιολογικὴ ζωὴ, καὶ πρὸς τὰ «λογικά» ὄντα, διὰ τῆς μεταλήψεως ἀπὸ αὐτόν τῆς «νοήσεως», καθὼς καὶ περὶ τῆς οικειώσεως αὐτοῦ μὲ τὴν θεότητα, ὡς «φύσεως νοεράς», βλ., ἐπίσης, Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Θεολόγου, *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, Λόγος 45, PG 36, 629CD. *Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B. Kotter, SJD, τ.2, 78,71-77 (=PG 94, 925CD).

²⁷⁰ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J. Mc Donough, GNO, τ.5, 157,19-22 (=PG 44, 588C).

τῶν ἑτερογενῶν αὐτῶν στοιχείων πρὸς σύσταση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς²⁷¹ ἐπιφέρει κατὰ τὸν Γρηγόριο θεώρηση τοῦ ἀνθρώπου ὡς «διπλοῦ» καὶ «συνθέτου»²⁷², ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀπλή καὶ μονοειδῆ φύση τῆς θεότητος²⁷³, ἢ χάρις τῆς ὁποίας, διὰ τῆς «οἰκειώσεως» καὶ «ἀνακράσεως» τῆς νοερᾶς οὐσίας πρὸς τὸ «λεπτὸν καὶ φωτοειδές» τῆς αἰσθητῆς φύσεως²⁷⁴, ἐκτείνεται «ὁμοτίμως» στό σύνολο τῆς κτίσεως καὶ ἀνυψώνει τὸ γήινο στοιχεῖο πρὸς αὐτὴν²⁷⁵. Ἡ ὑπό τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ δημιουργία καὶ ἀνάδειξη τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου ὡς συγκείμενης ἀπὸ τὸ αἰσθητὸ καὶ

²⁷¹Βλ. *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 205,5-9 (=PG 45, 1228D). Ὅπ.π., 223,15-17 καὶ 24-25 (=PG 45, 1256A). Βλ., ἐπίσης, A. A. W e i s w u r m, *The Nature of human knowledge*, 53, ἀπὸ τὸν ὁποῖο σημειώνεται ὅτι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο πραγματοποιεῖται ἡ ἔνωση τῆς ψυχῆς μὲ τὸ σῶμα στὸν ἄνθρωπο ἀποτελεῖ κατὰ τὸν Γρηγόριο ζήτημα ἀνεπίλυτο.

²⁷² Βλ. *Εἰς τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 225,3 (=PG 46, 581B). *Περὶ τελειότητος*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 190,19-20 (=PG 46, 268A). Κατὰ τὴν ὑπό τοῦ Γρηγορίου ἐρμηνεία τοῦ ἀποστολικοῦ χωρίου τοῦ ἀναφερόμενου στὰ τρία συστατικά τοῦ ἀνθρώπου(=Α'Θεσ.5,23) διασημαίνεται διὰ τοῦ «σώματος» τὸ θρεπτικὸ μέρος, διὰ τῆς «ψυχῆς» τὸ αἰσθητικὸ μέρος καὶ διὰ τοῦ «πνεύματος» τὸ νοερό μέρος. Ὅσον ἀφορᾷ, ἐπίσης, τὴν ἀναφερόμενην στὸ χωρίο Μάρκ. 12,30 ἐκδήλωση τῆς πρὸς τὸν Θεὸ ἀγάπης «ἐξ ὅλης καρδίας, ψυχῆς καὶ διανοίας» τονίζεται ἀπὸ τὸν Γρηγόριο ὅτι ὡς «καρδία» ἐνδείκνυται νὰ νοηθεῖ ἡ «σωματικότερα κατάστασις», ὡς «ψυχὴ δὲ ἡ μέση» καὶ ὡς «διάνοια ἢ ὑψηλότερα φύσις, ἢ νοερά τε καὶ ποιητικὴ δύναμις». Ὁ ἱερός πατήρ, ἐξ ἄλλου, ἐρμηνεύοντας τὸ ἀγιογραφικὸ χωρίο Α'Κορ.3,1, ἐπισημαίνει τὶς τρεῖς κατηγορίες προαιρέσεως, προσδιορίζοντας ὡς «σαρκικὴν» αὐτὴν ἢ ὁποία ἀσχολεῖται μὲ τὴν «γαστέρα καὶ τὰς περὶ ταύτην ἡδυπαθείας», ὡς «ψυχικὴν» τὴν ὑφιστάμενη ἐνδιαμέσως τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας καὶ ὡς «πνευματικὴν» τὴν ὑπεράνω κακίας διατελοῦσα καὶ ἀποβλέπουσα εἰς τὴν τελειότητα τῆς «κατὰ Θεὸν πολιτείας» (*Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 145C-148B). Πρὸβλ. καὶ Κ. Ἰ. Κ ο ρ ν α ρ ἄ κ η, «Ἡ ἐκφραση νηπτικῆς θεολογίας», 636-637.

²⁷³ Βλ. *Περὶ τῆς τριημέρου προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 293,19-21 (=PG 46, 617B).

²⁷⁴ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 145C.

²⁷⁵ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, .22,10-18 (=PG 45, 25D-28A). Πρὸβλ. Κ. Β α τ σ ι κ ο ὑ ρ α, «Ἡ ἔννοια τοῦ θανάτου», *Θεολογία καὶ Ἱστορία* 13 (1999), 117.

τό νοητό στοιχείο²⁷⁶ καθιστᾷ τόν ἄνθρωπο κατά τόν Γρηγόριο ἐνδιάμεσο τῆς ἀσώματης θείας φύσεως καί τῆς «εἰς τό ἀκρότατον» πρὸς τὴν θεότητα διεστῶσης «ἀλόγου καὶ κτηνώδους ζωῆς»²⁷⁷.

Κατὰ τὴν ἔκθεση τῆς περὶ τοῦ διφυοῦς χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου θεολογικῆς του διδασκαλίας ὁ Γρηγόριος καθιστᾷ σαφές ὅτι ἡ μετουσία ἐκατέρων τῶν στοιχείων ἀφ' ἑνός μὲν παρέχει στήν ἐνοικοῦσα στό «ἐμβριθές καὶ σωματῶδες» νοερά ψυχὴ στοιχεῖα συγγενῆ καὶ «ὀμόφυλα» πρὸς τίς οὐράνιες δυνάμεις²⁷⁸, ἀφ' ἑτέρου δέ ἀναδεικνύει τόν ἄνθρωπο «μικρὸν κόσμον»²⁷⁹, ὄχι βεβαίως ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς περιορισμένης ἀξίας, ὅπως κατὰ τὴν ἄποψη τοῦ Γρηγορίου Νύσσης διατυπώνεται ἀπό

²⁷⁶ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, GNO, τ.5, 419,9-13 (=PG 44, 736B). *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 22,7-10 (=PG 45, 25D).

²⁷⁷ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 181B. Βλ. καὶ P. M. G r e g o r i o s, *The Human Presence*, 65. G. S k a l t s a s, *La finalité*, 66 ὑπ.357. R. L e y s, *L' image de Dieu*, 67. A. A. W e i s - w u r m, *The nature of human knowledge according to St. Gregory of Nyssa*, 53. Περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀνθρώπου ὡς «συνδέσμου φυσικοῦ», καὶ «μεσιτεύοντος ἄκροις καὶ εἰς ἓν ἄγοντος ἐν ἑαυτῷ τὰ πολλῶ κατὰ τὴν φύσιν ἀλλήλων διεστηκότα τῷ διαστήματι», βλ. Μ α ξ ί μ ο υ Ὁ μ ο λ ο γ η τ ο ῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1305BC. Βλ., ἐπίσης, Β α σ ι λ ε ῖ ο υ, *Περὶ τοῦ μὴ προσηλωθῆαι τοῖς βιωτικοῖς*, PG 31, 549A, ἀπὸ τόν ὅποιο ὁ ἄνθρωπος περιγράφεται ὡς «νοῦς ἐνδεδυμένος προσφόρῳ καὶ πρεπούση σαρκί». Ἄξια ἀναφορᾶς στό σημεῖο αὐτό θεωρεῖται ἡ ἐκ μέρους τοῦ Μεγάλου Βασιλείου προβαλλόμενη διάκριση μεταξύ «ἡμῶν αὐτῶν» - ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ψυχὴ καὶ τόν νοῦ -, τῶν «ἡμετέρων» - σχετικῶς πρὸς τό σῶμα καὶ τίς αἰσθήσεις του -, καὶ τῶν «περὶ ἡμᾶς» - τῶν ἀφορώντων δηλαδή στήν ὑλικὴ πλευρὰ τῆς ζωῆς - (*Εἰς τὸ πρόσεχε σεαυτῷ*, PG 31, 204A).

²⁷⁸ Βλ. *Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J.Mc Donough, GNO, τ.3,2, 78,20-23 (=PG 46, 173B). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 274,15-19 (=PG 44, 1165C). Πρβλ. E. C o r s i n i, «L' harmonie du monde», *Epektasis* (1972), 459. R. G i l l e t, «L' homme divinisateur», *StPatr* 6(1959), 76.

²⁷⁹ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 177D. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 32,25-26 (=PG 44, 441D). Ἀνάλογη ἔκφραση χρησιμοποιεῖ ἐπίσης ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, προκειμένου νά ἀποδώσει τό ἀποκλειστικὸ γνῶρισμα τοῦ ἀνθρώπου νά εὐρίσκεται μεταξύ τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, νά ὑφίσταται δηλαδή «ἐν μικρῷ μέγας» (*Εἰς τὰ Θεοφάνεια*, Λόγος 38, P.Gallay-C.Moreschini, SC, τ.358, 124,10-126,14 [=PG 36, 321C-324A]. Βλ. καὶ *Εἰς Καισάριον ἐπιτάφιος*, Λόγος 7, M.-A.Calvet-Sebasti, SC, τ.405, 238,6-7 [PG 35, 785B]).

όρισμένους θύραθεν συγγραφείς²⁸⁰, αλλά ως κατέχοντα τό νοητό και αίσθητό στοιχείο, διά τῶν ὁποίων ὅλη ἡ κτίσις κατανοεῖται²⁸¹. Ἡ σπουδαιότητα, βεβαίως, τοῦ ἀνθρώπου ὡς «μικροῦ κόσμου» ἐντός τῆς κτιστῆς δημιουργίας δέν συνίσταται κατά τόν ἐπίσκοπο Νύσσης στό ὅτι αὐτός δημιουργήθηκε καί εὑρίσκεται ὡς «μεθόριος», δηλαδή μεταξύ τοῦ πνευματικοῦ καί τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, τοῦ προερχόμενου ἐκ τῆς ἀνακράσεως τῶν τεσσάρων στοιχείων τῆς φύσεως, ἀλλά στό ἀνεπανάληπτο γεγονός τῆς πλάσεως μόνου αὐτοῦ «κατ' εἰκόνα τῆς τοῦ κτίσαντος φύσεως»²⁸².

Ἡ ὡς ἄνω ἐκτεθεισα διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου, ἡ ὁποία ἀποτυπώνεται σέ ὅλο σχεδόν τό ἔργο του, χαρακτηρίζεται ἐπίσης ἐκ τῆς ἐπισημάνσεως καί τῆς σαφοῦς διατυπώσεως ἀπό αὐτόν τῶν αἰτίων στά ὁποῖα ἀνάγεται ἡ κατ' ἀνεπανάληπτον τρόπο σύσταση τοῦ ἀνθρώπινου εἶδους. Ἡ ἀρμόζουσα στήν ἄσκηση τῆς βασιλείας κατασκευή τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ἀποσκοπεῖ κατ' ἀρχάς στήν δυνατότητα ἀπολαύσεως ἀφ' ἑνός μὲν τῆς «θεωρίας» τοῦ Θεοῦ διά τῆς «θειοτέρας φύσεως», τῆς ἐμφαινόμενης διά τῶν «κατά τήν ψυχὴν» προτερημάτων, ἀφ' ἑτέρου δέ τῶν «κατά τήν γῆν» ἀγαθῶν διά τῆς «ὁμογενοῦς» πρὸς αὐτά αἰσθήσεως, τῆς ἐντασσόμενης στίς ιδιότητες τοῦ ἐμπίπτοντος στήν γήινη μοῖρα σώματος²⁸³.

Ἡ σύναψη στόν «μικρόκοσμον» ἀνθρωπο τῶν «ἐπουρανίων» καί τῶν «ἐπιχθονίων» καθιστᾷ, ἀκολούθως, τήν στροφή τῆς ὀπτικῆς ἐνέργειας πρὸς τόν Θεό κοινή δραστηριότητα τοῦ συνόλου τῆς κτίσεως, διά τῆς ὁποίας πραγματοποιεῖται ἡ δοξολογία τῆς «τοῦ παντός»

²⁸⁰ Βλ., σχετικῶς, Σ. Π α π α δ ο π ο ὑ λ ο υ, *Πατρολογία Β'*, 604. E. C o r s i n i, «L'harmonie du monde», *Epektasis* (1972), 461.

²⁸¹ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlénberg, *GNO*, τ.3,4, 21,7-10 (=PG 45, 25B). Πρβλ., ἐπίσης, Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, *Ἱστορία Δογμάτων*, τ.2, 452. Π. Ν έ λ λ α, «Ἡ θεολογία τοῦ κατ' εἰκόνα», *Κληρονομία* 2(1970), 302. Δ. Β α κ ά ρ ο υ, «Μυστήριον», *Θεολογία* 54(1983), 314. Π. Χ ρ ή σ τ ο υ, *Ἑλληνική Πατρολογία*, τ.4, 189. Η. Δ. Μ ο υ τ σ ο ὑ λ α, *Ἡ Σάρκωσις*, 68. G. S k a l t s a s, *La finalité*, 68. Χ. Μ π ο ὑ κ η, *Ἡ οὐσία τῆς θρησκείας*, 28. Πρβλ. καί Κ. Ι. Κ ο ρ - ν α ρ ά κ η, «Ἡ ἔκφραση νηπτικῆς θεολογίας», 652. Α. Γ. Μ α ρ ᾱ, *Ἡ ἐσχατολογία*, 173.

²⁸² Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 177D-180A.

²⁸³ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 133B. Ὅπ.π. PG 44, 136B. Βλ., ἐπίσης, Κ. Δ. Μ α ν - τ ζ α ν ά ρ η, «Ἡ διαλογικὴ συνάντηση», *Θεολογία* 76(2005), 552, ὅπου σημειώνεται εὐστόχως ὅτι «τό σῶμα ἀποτελεῖ τήν μετοχή τοῦ προσώπου στήν ὕλη τοῦ κόσμου». Μ. Κ α ρ ά μ π ε λ ι α, «Ἡ ἔννοια τῆς δημιουργίας στό Γρηγόριο Νύσσης», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 75 (1992), 837-838.

υπερκείμενης δυνάμεως τῆς θεότητας. Τό γεγονός αὐτό πληροῖ, κατά τήν διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου, τόν σκοπό τοῦ ἐκ ψυχῆς νοεράς καί σώματος συνιστάμενου ἀνθρώπου κατά τήν γένεση αὐτοῦ²⁸⁴. Αποκαλύπτει, ἐξ ἄλλου, τήν μοναδικότητα καί πρωτοτυπία τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἐν σχέσει πρὸς τό φιλοσοφικό του περιβάλλον, ἐφόσον ἡ ὕλη, καί κατ' ἐπέκτασιν τὰ ἀπαρτιζόμενα ἐξ αὐτῆς σώματα, συνιστοῦν στήν θύραθεν φιλοσοφική διάνοηση στοιχεῖα ἐχθρικά καί ἀλλότρια, πού ἐπιφέρουν σκοτισμό καί σύγχυση στήν ψυχή, ἡ ὁποία δέν κατέχει τήν κακία ὡς φυσικό της ἰδίωμα²⁸⁵. Ὡς τέτοιου εἶδους ἡ ὕλη συνιστᾷ τήν πηγῆ, ἀπό τήν ὁποία ἐκπορεύεται κάθε ἐπί μέρους κακία.

δ'. Ἡ ἐρμηνευτική προσέγγιση τῆς ἀναφερόμενης ἀπό τόν Γρηγόριο Νύσσης «διπλῆς κατασκευῆς» τοῦ ἀνθρώπου.

Στό πλαίσιο τῆς ἐπιχειρούμενης παραθέσεως τῆς σχετικῆς πρὸς τήν δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου ἰδιαίτερη θέση καταλαμβάνει ἡ ἀναφορά σέ μία «διὰ στοχασμῶν καί εἰκόνων» ἀναπτυσσόμενη ἄποψη, ἡ ὁποία ἀφορᾷ σέ μία ἐκ πρώτης ὄψεως ἐκλαμβανόμενη ὡς διπλή κατασκευή τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, τήν ὁποία ὁ ἱερός πατήρ προβάλλει ἀποκλειστικῶς στό «Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου» ἔργο του²⁸⁶ καί ἡ ὁποία ἔχει εὑρεθεῖ κατ' ἐπανάληψιν στό ἐπίκεντρο ἐρμηνευτικῶν συζητήσεων καί διαφωνιῶν²⁸⁷. Κρίνοντας

²⁸⁴Βλ. *Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.3,2, 78,23-79,2 (=PG 46, 173B). *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlberg, *GNO*, τ.3,4, 21,22-22,3 (=PG 45, 25C). Πρβλ. R. G i l l e t, «L'homme divinisateur», *StPatr* 6(1959), 77.

²⁸⁵ Βλ., ἐνδεικτικῶς, Π λ ω τ ί ν ο υ, *Ἐννεάδες* I 8,14, P.Henry-H.R.Schwyzer, *PO*, τ.1, 35-43. Ὅπ.π., 4,5-8 καί 25-28.

²⁸⁶ Ἡ ἐρμηνευτική προσέγγιση τῶν ὑπὸ μορφή στοχασμῶν ἀναφερομένων ἀπό τόν Γρηγόριο ἀπόψεων στό ἐν λόγῳ ἔργο καθίσταται δυνατή σέ συνδυασμό μέ τό «Περὶ τῆς Ἑξαήμερου» σύγγραμμα αὐτοῦ, προκειμένου νά ἀποφευχθοῦν κατά τό δυνατόν λανθασμένα ἐρμηνευτικά σχόλια. Σχετικῶς βλ. Ν. Α. Μ α τ σ ο ὑ κ α, *Δογματική καί συμβολική θεολογία*, τ.3, 173. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Μυστήριον*, 165-166.

²⁸⁷ Περὶ τῆς ἀπόψεως τῆς ἀποδοχῆς ἀπό τόν ἱερό πατέρα δύο δημιουργιῶν βλ. Ἡ. Δ. Μ ο υ τ σ ο ὑ λ α, *Γρηγόριος Νύσσης*, 385-386. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Ἡ σάρκωσις*, 63-65. W. V ö l k e r, *Gregor von Nyssa als Mystiker*, 61-64. L. T h u n b e r g, *Microcosm and Mediator*, 159. H. U. von B a l t h a s a r, *Présence et pensée*, 41-43. Ν. Ἰ. Ν ι κ ο λ α ῖ δ η, *Θέματα πατερικῆς Θεολογίας*, 233-234, ὁ ὁποῖος ἐν τούτοις, ἐκ παραλλήλου μέ τίς «δύο κατασκευές τοῦ ἀνθρώπου», κάνει λόγο γιά «τροποποίηση τῆς ἀρχικῆς κατασκευῆς», γιά «ἐπαναληπτική

σκοπίμο καί ἀναγκαῖο νά ἀναφερθοῦμε δι' ὀλίγων στίς πραγματοποιηθεῖσες ἐρμηνευτικές προσεγγίσεις τῆς διατυπωμένης σχετικῆς αὐτῆς ἀπόψεως τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, ἐνδείκνυται ἀρχικῶς νά σημειώσουμε ὅτι πρόκειται περὶ μιᾶς ἀπόψεως τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης, πού ἐκφράζει ἓνα ιδιόμορφο ἐξελικτικό σχῆμα τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τό ὁποῖο ἡ ἀνθρωπότητα, λαμβάνουσα τήν ὑπαρξή της ὡς ἓνα

κατασκευή», γιά «ἀνακατασκευή», καθώς καί γιά «ἐπέμβαση τοῦ Θεοῦ στήν ἀρχική κατασκευή τοῦ ἀνθρώπου» (ὅπ.π., 241). Π. Χ ρ ἦ σ τ ο υ, «Τό ἀνθρώπινον πλήρωμα», *Κληρονομία* 4(1972), 45-49, 52, ἀπό τόν ὁποῖο γίνεται ἐπίσης λόγος γιά δύο φάσεις δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Ελληνική Πατρολογία*, τ.4, 188-189, ὅπου ἐν τούτοις παρατηρεῖται μία μικρή ἐρμηνευτική ἀσάφεια ὡς πρὸς τή ἀπόδοση τῆς σχετικῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου, ἀφοῦ γίνεται λόγος εἴτε γιά ἀναπροσαρμογή τῆς λειτουργίας, εἴτε γιά δεύτηρη φάση τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου. Χ. Μ π ο ὑ κ η, *Ἡ οὐσία τῆς θρησκείας*, 37, ἀπό τόν ὁποῖο μάλιστα σημειώνεται ὅτι κατὰ τήν δεύτηρη, ἱστορική, δημιουργία τοῦ ζεύγους τῶν προπατόρων «ὡς αἰσθητόν πλέον ὄν ὁ ἀνθρωπος εἶναι ἀτελές μίμημα τοῦ ἰδανικοῦ ἀνθρώπου, ἐφόσον ὁ Δημιουργός “κατέμιξέ τι καί τοῦ ἀλόγου τῆ ἰδία εἰκόνι”». Ὡς πρὸς τήν ἀποδοχή ἀντιθέτως τῆς ἐκδοχῆς περὶ ἀναπροσαρμογῆς τῶν λειτουργιῶν τοῦ ἀνθρώπου βλ. Ν. Α. Μ α τ σ ο ὕ κ α, *Δογματική καί συμβολική θεολογία*, τ.3, 207. 212-213. 336-337. Γ. Φ λ ω ρ ὀ φ σ κ υ, *Οἱ Βυζαντινοὶ πατέρες*, 355. Α. Β. Β λ έ τ σ η, *Τό προπατορικό ἀμάρτημα*, 289-293. 300-302. R. H ü b n e r, *Die Einheit des Leibes Christi*, 67-70. Βλ., ἐπίσης, Α. Γ. Μ α ρ ᾶ, *Ἡ ἐσχατολογία*, 55, ὁ ὁποῖος ἐκθέτει τήν ἐρμηνευτική ἄποψη ὅτι «στήν πρώτη δημιουργία ὁ Θεός ἔφερε στήν σκέψη του τόν ἀνθρωπο συνολικά καί χωρὶς νά προβεῖ στή διάκριση τῶν φύλων». Γ. Δ. Μ α ρ - τ ζ έ λ ο υ, *Ὁρθόδοξο δόγμα καί θεολογικός προβληματισμός Β'*, 67-73, ὁ ὁποῖος ἐντάσσει τήν σχετική αὐτή ἐρμηνευτική ἄποψη τοῦ Γρηγορίου στήν διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ πατρός περὶ μιᾶς «ἐξελικτικῆς διαδικασίας», ἡ ὁποία ἀφορᾶ ὅλη τήν δημιουργία, προκειμένου «τά δημιουργήματα ... σύμφωνα μέ τήν ἀναγκαῖα φυσική τάξη νά ὀλοκληρωθοῦν καί νά γίνουν τελικά ‘καλά λίκαν’» (ὅπ.π., 67-68), καί κατὰ τήν ὁποία «πρῶτα δημιουργήθηκε σπερματικά καί «ἀθρόως» ὁ καθόλου ἀνθρωπος, καί μετὰ προέκυψε ἡ διαφορὰ τῶν φύλων τῶν συγκεκριμένων προσώπων τοῦ Ἀδάμ καί τῆς Εὔας» (ὅπ.π., 71). Μ. Κ α ρ ᾶ - μ π ε λ ι α, «Ἡ ἔννοια τῆς δημιουργίας στό Γρηγόριο Νύσσης», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 75 (1992), 837, ὅπου γίνεται λόγος γιά μία «θεωρία τῆς τελειωτικῆς ἐξέλιξης τῶν ὄντων», κατὰ τήν ὁποία «ἡ προοδευτική ἀνάπτυξη καί φανέρωση τῆς δημιουργίας παρουσιάζεται μέ μεγαλύτερη σαφήνεια στήν κατασκευή τοῦ ἀνθρώπου» καί «ἐπιτυγχάνεται μέ τήν ἀνάπτυξη τῶν δυνατοτήτων πού προϋπάρχουν σέ κάθε κτιστό πλάσμα» (ὅπ.π., 846).

καθολικό δημιούργημα, πού κατέχει ἐν εἴδει σπέρματος τίς πρῶτες καταβολές τῶν προσδιοριστικῶν αὐτῆς στοιχείων, ἀναπροσαρμόζεται μέσῳ μιᾶς προοδευτικῆς κινήσεως καί μεταβολῆς. Ἡ ἐρμηνευτική αὐτή ἐκδοχή τοῦ ἱεροῦ πατρὸς σχετικῶς μέ τήν ἀναπροσαρμογή τῶν λειτουργιῶν τοῦ ἀνθρώπου δέν θεωρεῖται ἄνευ ἐρείσματος, ἐφόσον προσεγγισθεῖ ἐρμηνευτικῶς ὑπό τό πρίσμα τῆς διδασκαλίας του ἐκείνης πού σχετίζεται μέ τήν «ἐν ἀκαρεῖ» καί ἐκ τοῦ μή ὄντος δημιουργία τοῦ σύμπαντος κόσμου κατά τίς σπερματικές του καταβολές, κατά τρόπον ὥστε ἡ κτίση νά ἐμπεριέχει τίς ἐξελικτικές δυνάμεις ἐν εἴδει σπέρματος²⁸⁸, ὅπως ἔχει σχετικῶς ἐκτεθεῖ στήν πρώτη ἐνότητα τοῦ παρόντος κεφαλαίου.

Συναφεῖς μέ τούς περί τοῦ ἐξελικτικοῦ ἐπαναπροσδιορισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητας στοχασμούς τοῦ Γρηγορίου ἀντιλήψεις ἀπαντοῦν στήν θύραθεν φιλοσοφία καί συγκεκριμένως στό πλατωνικό σύστημα, ὅπου ὁ Θεός φέρεται ὡς δημιουργός ἐνός προτύπου ὄντος ἐμπεριέχοντος ὅλα τά νοητά «ζῶα» ὡς ἰδέες τῶν ἐπί μέρους ὄντων²⁸⁹. Πρόκειται περί τοῦ «παντελοῦς ζώου», βάσει τοῦ ὁποῖου ὁ Θεός προχωρεῖ, ἀκολουθῶς, στίς ἐπί μέρους δημιουργικές ἐνέργειες αὐτοῦ, στίς ὁποῖες περιλαμβάνονται «αἱ πρεσβύτεραι» τοῦ σώματος ἀνθρώπινες ψυχές²⁹⁰. Ὁ ἀνθρώπος, ἐπομένως, ἐντάσσεται κατά τήν ἀποψη αὐτή ἐντός ἐνός γενικοῦ προπλάσματος τοῦ συνόλου τοῦ κόσμου, ἐπέχοντος θέση ἀρχετύπου, βάσει τοῦ ὁποῖου δημιουργοῦνται σύν τοῖς ἄλλοις οἱ ἀνθρώποι.

²⁸⁸ Πρβλ. G. B. L a d n e r, «The Philosophical Anthropology», *DOP* 12(1958), 75-76. Ν. Α. Μ α τ σ ο ὄ κ α, *Ἐπιστήμη, φιλοσοφία καί θεολογία στήν Ἐξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου*, 115. Ἀνάλογη ἀποψη περί ἐξελικτικοῦ σχήματος κατά τήν δημιουργία τοῦ κόσμου ἀποδέχεται ἐπίσης ὁ Μέγας Βασίλειος, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ καί προβάλλει «ἐκάστου γένους τὰς ἀπαρχάς, οἷον εἰ σπέρματά τινα τῆς φύσεως» (*Εἰς τήν Ἐξαήμερον*, Λόγος 7, S. Giet, SC, τ.26bis, 396 [=PG 29, 149C]). Σύμφωνα μέ τό ἐν λόγω σχῆμα «τὰ μὲν γάρ ἐκ τῆς διαδοχῆς τῶν προὔπαρχόντων παράγεται· τὰ δὲ ἔτι καί νῦν ἐξ αὐτῆς τῆς γῆς ζωογονούμενα δείκνυται», κατά τέτοιο τρόπο ὥστε νά θεωρεῖται ὅτι «ἐκ τῆς γῆς ἔστιν αὐτοῖς ἡ γένεσις» (ὅπ.π., Λόγος 9, 484-486. [=PG 29, 189C-192A]). Ὁ Γρηγόριος προχωρεῖ σέ μία «ἀναπλήρωσιν τῶν ἐλλειμμάτων» στήν διδασκαλία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, πραγματευόμενος σέ «ιδιάζον βιβλίον» σύν τοῖς ἄλλοις τό θέμα τῆς «κατασκευῆς» τοῦ ἀνθρώπου (Βλ. *Ἀπολογητικός περὶ τῆς Ἐξαήμερου*, PG 44, 124AB).

²⁸⁹ Βλ. Π λ ά τ ω ν ο ς, *Τίμαιος*, I.Burnet, τ.4, 29a-31b.

²⁹⁰ Βλ. Π λ ά τ ω ν ο ς, *Τίμαιος*, I.Burnet, τ.4, 31d, 34b,36d-e. Πρβλ. καί Κ. Γ. Ν ι ά ρ χ ο υ, *Εἰσαγωγικά μαθήματα στή φιλοσοφία*, 205.

Στήν ιουδαϊκή γραμματεία, ἐξ ἄλλου, ὁ Φίλων, ἀποσκοπώντας στήν κατάδειξη τῆς «παμμεγέθους διαφορᾶς», ἡ ὁποία ὑφίσταται μεταξύ τοῦ «νῦν πλασθέντος ἀνθρώπου καί τοῦ κατὰ τήν εἰκόνα Θεοῦ γεγονότος πρότερον»²⁹¹, καταφεύγει στήν ἐρμηνεία τοῦ σχετικοῦ χωρίου τῆς Γενέσεως(1,26), μέ τήν ὁποία ὑποδεικνύεται διπλή δημιουργία, κατ' ἀρχάς μέν τοῦ ὅλου κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἀνθρώπου, ἀκολουθῶς δέ τῶν κατὰ τά φύλα διακεκριμένων πρώτων ἀνθρώπων. Ὁ Θεός, κατὰ τόν Ἰουδαῖο στοχαστή, προκατασκεύασε ἕνα νοητό κόσμο ἐμπεριέχοντα ὅλα τά αἰσθητά γένη, τά ὁποῖα ἐπρόκειτο νά περιλαμβάνει ὁ δημιουργηθεῖς ἐξ αὐτοῦ αἰσθητός κόσμος²⁹². Ἐνα ἐκ τῶν νοητῶν αὐτῶν εἰδῶν θεωρεῖται ὁ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἰδεατός ἀνθρωπος, ὁ ὁποῖος, θεωρούμενος ὡς ἰδιαίτερη ὄντοτητα, ὑπῆρξε ἡ «ἀρχέτυπος σφραγίς», βάσει τῆς ὁποίας κατασκευάσθηκε ὁ κατὰ τήν ἀκολουθοῦσα μαρτυρία τοῦ βιβλίου τῆς Γενέσεως ἐμφανιζόμενος ἐκ πνεύματος καί ὕλης ἀνθρωπος²⁹³.

Τήν ἄποψη περί τῆς διπλῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου υἱοθετεῖ ἐπίσης ὁ Ὠριγένης, ὁ ὁποῖος ἰσχυρίζεται ὅτι μέ τήν Παύλειο διάκριση μεταξύ τοῦ «ἔσω» καί τοῦ «ἔξω» ἀνθρώπου(Β' Κορ. 4,16) διασαφηνίζονται οἱ δύο δημιουργικές ἐνέργειες, οἱ ἀναφερόμενες στό σχετικό χωρίο τῆς

²⁹¹ Φίλωνος, *Περί τῆς κατὰ Μωϋσέα κοσμοποιΐας*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *OePhAl*, τ.1, 230.

²⁹² Βλ. Φίλωνος, *Περί τῆς κατὰ Μωϋσέα κοσμοποιΐας*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *OePhAl*, τ.1, 150-152. Τοῦ ἰδίου, *Περί ἀποικίας*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *OePhAl*, τ.14, 158. Τοῦ ἰδίου, *Περί τοῦ τὸ χεῖρον τῶ κρείττονι φιλεῖν ἐπιτίθεσθαι*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *OePhAl*, τ.5, 68.

²⁹³ Ἀπό τό πλῆθος τῶν σχετικῶν πρός τό θέμα αὐτό χωρίων, βλ., ἐνδεικτικῶς, Φίλωνος, *Περί τῆς κατὰ Μωϋσέα κοσμοποιΐας*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *OePhAl*, τ.1, 156-158. Τοῦ ἰδίου, *Περί συγχύσεως διαλέκτων*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *OePhAl*, τ.13, 122. Τοῦ ἰδίου, *Περί μέθης*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *OePhAl*, τ.11-12, 78-80. Τοῦ ἰδίου, *Νόμων ἱερῶν ἀλληγορίας τῶν μετὰ τήν ἑξαήμερον τὸ πρῶτον*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *OePhAl*, τ.2, 50. Τοῦ ἰδίου, *Περί τῶν Χερουβιμ*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *OePhAl*, τ.3, 60. Τοῦ ἰδίου, *Περί τῶν μετονομαζομένων καί ὧν ἕνεκα μετονομάζονται*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *OePhAl*, τ.18, 92-94. Τοῦ ἰδίου, *Περί θεοπέμπτους εἶναι τοὺς ὀνειρούς*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *OePhAl*, τ.19, 54. Πρβλ., σχετικῶς, Ἡ. Δ. Μοῦτσούλα, *Ἡ σάρκωσις*, 65. E. B r é h i e r, *Παγκόσμιος Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας*, 320. Μ. Β. Κολοβοπούλου, *Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου* (Διδακτορική Διατριβή), 228-229.

Γενέσεως, επικαλούμενος τήν συνηγορία τοῦ Παύλου στό θέμα αὐτό²⁹⁴. Κατά τόν Ἀλεξανδρινό θεολόγο ἡ πρώτη δημιουργία συνίσταται στήν κατασκευή τῶν νοῶν, στό σύνολο τῶν ὁποίων συμπεριλαμβανόταν καί ὁ κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλασθεῖς ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ὡς νοῦς ἦταν ἀόρατος, ἀσώματος καί ἀθάνατος²⁹⁵.

Ἡ ὑπό τοῦ Γρηγορίου ἐκφραζόμενη ἀντίληψη περί τῆς ἐξελικτικῆς αὐτῆς ἀναπροσαρμογῆς τῆς δημιουργικῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπινου γένους, τῆς ὁποίας ὁ καινοφανής κατά τά ἄλλα ἐρμηνευτικός χαρακτήρας προβάλλεται ἀπό τόν Γρηγόριο «οὐκ ἀποφατικῶς» ἀλλά «ὡς ἐν

²⁹⁴ Βλ. Ὡ ρ ι γ έ ν ο υ ς, *Commentariorum in Epistolam B. Pauli Ad Romanos*, PG 14, 1110B.

²⁹⁵ Βλ. Ὡ ρ ι γ έ ν ο υ ς, *Eis Génesin*, Λόγος 1, PG 12, 155C-157D. Πρβλ. P. T z a m a l i k o s, *The concept of time in Origen*, 28-29. Κατά μία διαφορετική ἐρμηνευτική προσέγγιση τῶν σχετικῶν ἀπόψεων τοῦ Ὡριγένη ὁ Ν. Ματσούκας σημειώνει ὅτι ὁ Ὡριγένης κάνει λόγο γιά τήν «ἐνδυση» τῶν ψυχῶν μέ τά φθαερά σώματα ὡς «ἀποτέλεσμα τῆς ἄστοχης κίνησῆς τους» καί ὄχι ὡς ἐπακόλουθο μιᾶς δεύτερης ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ δημιουργίας μέ τήν ποίηση τῶν σωμάτων (*Δογματική καί συμβολική θεολογία*, τ.3, 174). Βλ., ἐπίσης, Ἡ. Δ. Μ ο υ τ σ ο ύ λ α, *Ἡ Σάρκωσις*, 64-65. Βλ., ἐπίσης, L. T h u n b e r g, *Microcosm and Mediator*, 155-160, ὅπου ἐπιχειρεῖται μία παράθεση τῶν ἀντιλήψεων περί διπλῆς δημιουργίας. Ὡς πρὸς αὐτήν μπορεῖ νά καταγραφεῖ μία διάκριση ἀναλόγως μέ τήν θεώρηση ἢ μή τοῦ γεγονότος τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου ὡς προϋποθέσεως τῆς ἐνδύσεώς του μέ τό ὑλικό σῶμα. Εἶναι, ἐν τούτοις, ἀξιοσημεῖωτο τό γεγονός τῆς ἀμφισβητήσεως ἐκ μέρους τοῦ ἐρευνητῆ αὐτοῦ τῆς κατατάξεως τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης μεταξύ τῶν ἐκφραστῶν τῆς ἐν λόγῳ ἐκδοχῆς, ἐφόσον, κατά τήν ἐρμηνευτική θέση τοῦ L. Thunberg, ἀναφερόμενος ὁ Γρηγόριος στόν πληρωματικό ἄνθρωπο τῆς πρώτης δημιουργικῆς θείας ἐνέργειας, κάνει ἀπλῶς καί μόνο μία ἀναφορά στήν πρόγνωση ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ τῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπινου γένους.

γυμνασίας εἶδει»²⁹⁶, προσλαμβάνουσα ἔτσι στοιχεῖα καί χροιά προσωπικοῦ ἔρμηνευτικοῦ στοχασμοῦ, ἐμφαίνει τήν ἀδυναμία ταυτίσεως ἀπό αὐτόν τῆς παρούσης μεταπτωτικῆς καταστάσεως τοῦ «ἐν ταλαιπωρίᾳ» εὐρισκόμενου ἀνθρώπου μέ τήν μακαριότητα τήν ἀναδεικνυόμενη ἐκ τῆς κατ' εἰκόνα Θεοῦ δημιουργίας αὐτοῦ²⁹⁷. Προκειμένου νά ὑπερνηκήσει τήν ἀδυναμία τῆς ταυτίσεως αὐτῆς καί νά ἑναρμονίσει τά περὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀναφερόμενα στό βιβλίον τῆς Γενέσεως σημεῖα μέ τήν σημερινή κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου, στρέφεται ὁ Γρηγόριος στήν ἀποδοχή μιᾶς ἔρμηνευτικῆς ἐκδοχῆς περὶ «διπλῆς κατασκευῆς» αὐτοῦ, κατὰ τήν ὁποία ἡ μέν «πρώτη» ἀφορᾷ στήν διά τοῦ «κατ' εἰκόνα» ὁμοιωμένη μέ τήν θεότητα ἀνθρωπότητα, ἡ δέ ἀκολουθοῦσα, ὡς «ἐπανάληψις» τῆς προσηγηθείσης, ἀναφέρεται στό «δηρημένον» κατὰ τήν διαφορά τῶν φύλων καί, ὡς ἐκ τούτου, ἀλλότριο τῶν περὶ Θεοῦ νοουμένων ἀνθρώπινο εἶδος²⁹⁸.

²⁹⁶ *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 185A. *Ἀπολογητικὸς περὶ τῆς Ἑξαήμερου*, PG 44, 68C. Βλ., ἐπίσης, *Περὶ τῆς τριήμερου προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 286,15-16 (=PG 46, 612A), ὅπου ὁ προσωπικός λόγος χαρακτηρίζεται ἀπό τόν Γρηγόριο ὄχι ὡς «ἀπόφασις» ἀλλὰ ὡς «γυμνασία καί ζήτησις». Πρβλ., σχετικῶς, Π. Χ ρ ή σ τ ο υ, «Τό ἀνθρώπινον πλήρωμα», *Κληρονομία* 4(1972), 41. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Ἑλληνική Πατρολογία*, τ.4, 189. Η. U. von B a l t h a s a r, *Présence et pensée*, 42. E. C o r s i n i, *Plérôme humain*, 111. Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 28-29. Ἄξιο μνείας, ἐπίσης, τυγχάνει τό γεγονός τῆς προβολῆς καί ἀπό τόν Πλάτωνα τῶν ἀπόψεων του περὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου καί τοῦ ἀνθρώπου ὄχι μέ λόγους «ὁμολογουμένους» ἀλλὰ μέ «εἰκότα μῦθον» (Βλ. Π λ ά τ ω ν ο ς, *Τίμαιος*, I.Burnet, τ.4, 29cd). Βλ., ἐπίσης, Β α σ ι λ ε ἰ ο υ, *Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος*, B. Pruche, SC, τ.17bis, 362, 30-33 (=PG 32, 125D), ὅπου γίνεται ἀναφορά στήν ἀπόκτηση τῆς γνώσεως «κατὰ τόν εἰσαγωγικόν τρόπον», σύμφωνα μέ τόν ὁποῖο ἡ «τελείωσις» σέ γνωστικό ἐπίπεδο ἐπέρχεται «ἐν τῇ κατὰ τήν εὐσέβειαν γυμνασίᾳ», διά τῆς μεταβάσεως δηλαδή «πρὸς τήν τελείωσιν» μέσῳ μιᾶς διανοητικῆς κατοχῆς «τῶν εὐληπτοτέρων πρῶτον καί συμμετρῶν ἡμῶν». Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Εἰς τήν Ἑξαήμερον*, S. Giet, SC, τ.26bis, 150 (=PG 29, 33C). Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Εἰς τοὺς Ψαλμοὺς*, Λόγος 1, PG 29, 220A. Πρβλ. καί Γ ρ η γ ο ρ ἰ ο υ Θε ο λ ό γ ο υ, *Κατὰ Ἐννομιανῶν προδιάλεξις*, Λόγος 27, P. Gallay, SC, τ. 250, 96,14-98,23. (=PG 36, 25A).

²⁹⁷ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 181A.

²⁹⁸ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 181AB. 185B. Βλ. Ἡ. Δ. Μ ο υ τ σ ο ὄ λ α, *Γρηγόριος Νύσσης*, 385. Ν. Ι. Ν ι κ ο λ α ἰ ἰ δ η, *Θέματα πατερικῆς Θεολογίας*, 233. L. T h u n b e r g, *Microcosm and Mediator*, 159-160, ὅπου, ἀναφορικῶς μέ τήν διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου, διακρίνεται μία ἔμμεση σύνδεση ἐκ μέρους τοῦ ἐρευνητῆ αὐτοῦ μεταξύ τοῦ

Τό διαχωριστικό σημείο μεταξύ τῆς κατά τήν πρώτη κατασκευή δημιουργηθείσης «κατ' εἰκόνα» Θεοῦ ἀνθρώπινης φύσεως καί τοῦ κατά τήν ἀναπροσαρμοστική ἐξέλιξη τῶν σπερματικῶν καταβολῶν «γηΐνου πλάσματος», τοῦ Ἀδάμ²⁹⁹, ἐντοπίζεται στόν ἐπαναπροσδιορισμό τῆς λειτουργίας τόν ὁποῖο ὑπέστη ἡ ἀνθρωπότητα καί τοῦ ὁποίου κύριο γνῶρισμα συνιστᾷ ἡ διαίρεση αὐτῆς σέ ἄρρεν καί θῆλυ φύλο. Τό γεγονός αὐτό τῆς διασπάσεως τοῦ ἀνθρώπινου γένους σημαίνει τήν «ἐπιγεννηματικήν» συγγένεια καί κοινωνία αὐτοῦ «πρός τὸ ἄλογον»³⁰⁰, ἀφοῦ ἡ κατά τό ἄρρεν καί θῆλυ διαφορά δέν συνάδει πρὸς τό θεῖο ἀρχέτυπο, τήν εἰκόνα τοῦ ὁποίου φέρει ἡ ἀνθρωπότητα³⁰¹.

Σύμφωνα μέ τήν ἀποτυπωμένη ἐρμηνευτική ἄποψη τοῦ Γρηγορίου Νύσσης περί τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, κατά τήν διά τῆς πρώτης δημιουργικῆς ἐνέργειας κατασκευή τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν Τριαδικό Θεό, τόν αἰδίως ὑπάρχοντα³⁰² καί τά πάντα «εἰς τὸ εἶναι» παραγαγόντα³⁰³,

ζωώδους τρόπου ἀναπαραγωγῆς τοῦ ἀνθρώπινου γένους καί τῶν δερματίνων χιτώνων, χωρὶς ὡστόσο κάτι τέτοιο νά καταγράφεται εὐκρινῶς. Βλ., ὡσαύτως, G. F l o r o v s k y, *Eastern Fathers*, 189-190, ἀπό τόν ὁποῖο σημειώνεται ἡ ἔλλειψη τοῦ προσδιορισμοῦ ἀπό τόν Γρηγόριο τῆς ἀκριβοῦς στιγμῆς, κατά τήν ὁποία πραγματοποιήθηκε ὁ ἐνεργός διαφυλικός διαχωρισμός τοῦ ἀνθρώπινου γένους στό ζεῦγος τῶν προπατόρων. Ἡ παρατήρηση αὐτή ὁδηγεῖ τόν ἐρμηνευτή αὐτόν στό συμπέρασμα ὅτι πιθανόν κατά τόν ἐπίσκοπο Νύσσης δέν τίθεται θέμα διακρίσεως τῶν φύλων πρὶν ἀπό τό γεγονός τῆς πτώσεως, κατά τήν κατάστασι δηλαδή τῆς συνάφειας τῆς ἀνθρωπότητος μέ τοὺς ἀγγέλους. Ἡ ἐρμηνευτική, ὅμως, αὐτή προσέγγισι δέν φαίνεται νά εὐσταθεῖ, ἐφόσον θεωρεῖται σταθερὴ ἡ ἀντίληψι τοῦ ἱεροῦ πατρὸς ὅτι ὁ πρὸ τῆς πτώσεως ἄνθρωπος ἔφερε σῶμα, προκειμένου ἔτσι ἡ ὑλικὴ δημιουργία, διὰ τῆς συνάφειας καί συνάψεως τοῦ νοεροῦ καί τοῦ ὑλικοῦ στοιχείου στό πρόσωπο τοῦ διφυοῦς ἀνθρώπου, νά ἔχει δοξολογικὴ σχέση πρὸς τόν Θεό.

²⁹⁹ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 204CD. Κατά τόν Γρηγόριο ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀδάμ μαρτυρεῖται ὅτι αὐτός εἶναι «γηΐνον πλάσμα». Ὁ ἱερός πατήρ κάνει ἐν προκειμένῳ ἐρμηνευτικὴ χρῆσι τοῦ ἀποστολικοῦ ἐκείνου λόγου(=Α' Κορ.15,47), ὁ ὁποῖος «τὸν ἐκ γῆς ἄνθρωπον χοϊκὸν ὀνομάζει, οἷονεὶ μεταβαλὼν τήν τοῦ Ἀδάμ κλήσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνήν» (ὄπ.π., PG 44, 204D).

³⁰⁰ *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 204C. Πρβλ. Π.Χ ρ ή σ τ ο υ, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, τ.4, 188.

³⁰¹ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 185A. 181BD.

³⁰² Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 185D.

συντελέσθηκε ή συμπερίληψη όλου του ανθρώπινου γένους, «καθάπερ εν ενί σώματι», στον «καθόλου» άνθρωπο, γεγονός τό όποιο ύποδεικνύει επίσης ό άόριστος τρόπος έκφράσεως τής περί δημιουργίας του ανθρώπου διηγήσεως του βιβλίου τής Γενέσεως³⁰⁴. Πρόκειται περί ενός «άγενοϋς» δομικού φυράματος κατά τήν σπερματική καταβολή του ανθρώπινου γένους, τό όποιο, χωρίς νά φέρει τήν κατά τά δύο φύλα διάκριση, συνιστοϋσε τήν «πρώτη αίτίαση καί άπαρχή του ανθρώπινου είδους»³⁰⁵. Ο Γρηγόριος καθιστᾶ σαφές ότι στον πληρωματικό αυτόν καί χωρίς διάκριση σέ φύλα άνθρωπο καί όχι στον Αδάμ αναφέρεται ή δημιουργία κατά τήν θεία εικόνα, ή δύναμη τής όποιας επεκτείνεται σέ όλη τήν ανθρώπινη φύση³⁰⁶ καί καθιστᾶ αυτήν «θεοείκελον χρῆμα»³⁰⁷.

Η άποψη, συνεπώς, αυτή επ' οϋδενί έξαιρει τής «κατ' εικόνα» Θεοϋ πλασθείσης φύσεως τούς μεταγενέστερους ανθρώπους, εφόσον ή ανθρώπινη φύση, ή «άπό τών πρώτων μέχρι τών έσχάτων» περιλαμβανόμενη στην πρώτη αυτήν κατασκευή, διατελει «κατ' εικόνα» του Τριαδικου Θεοϋ, φέρουσα εντός αυτής όλα τά χαρακτηριστικά τά άπεικονίζοντα τήν θεότητα³⁰⁸. Τό «κοινόν», έπομένως, αυτής τής φύσεως του ανθρώπου, στην όποία κάθε άνθρωπος μετέχει, χωρίς νά επιδέχεται

³⁰³ Βλ. *Περί κατασκευής ανθρώπου*, PG 44, 189C.

³⁰⁴ Βλ. *Περί κατασκευής ανθρώπου*, PG 44, 185AB.

³⁰⁵ Κ. Δ. Μ α ν τ ζ α ν ά ρ η, «Η διαλογική συνάντηση», *Θεολογία*, 76(2005), 555-556, από τον όποιο προσδιορίζεται «ώς τελικός σκοπός του ανθρώπου στην πορεία του προς τήν θέωση» ή υπέρβαση από αυτόν τής κατά τά δύο φύλα διακρίσεως, πού θά πραγματοποιηθεί διά τής ένώσεως καί υπερεβάσεως τών διηρημένων καί κατά τό πρότυπο τής σπερματικής δημιουργίας του από τον Θεό (όπ.π., ύπ 42). G. B. L a d n e r, «The philosophical Anthropology», *DOP* 12(1958), 75-76. Ν. Ι. Ν ι κ ο λ α ῖ δ η, *Θέματα πατερικής Θεολογίας*, 240.

³⁰⁶ Βλ. *Περί κατασκευής ανθρώπου*, PG 44,185C. Πρβλ. Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, «Η ένότης», *Θεολογία* 40(1969), 422. Κ. Ν. Β α τ σ ι κ ο ύ ρ α, *Η έννοια του θανάτου*, 93.

³⁰⁷ Βλ. *Περί κατασκευής ανθρώπου*, PG 44, 204D. Πρβλ. R. L e y s, *L' image de Dieu*, 80-81. J. B. S c h o e m a n n, «Gregors von Nyssa», *Schol* 18(1943), 40.

³⁰⁸ Βλ. *Περί κατασκευής ανθρώπου*, PG 44, 185B. Πρβλ. Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, «Η ένότης», *Θεολογία*, 40(1969), 422. R. C r o s s, «Gregory of Nyssa of Universals», *VigChr* 56(2002), 395.

αύξηση «διά προσθήκης» ἢ μείωση «δι' ὑφαιρέσεως», παραμένει «ἀδιάτμητον», ἀκριβῆς μονάς, «ἄσχιστον», «συνεχές» καί «όλόκληρον»³⁰⁹.

Ὁ Γρηγόριος κατά τήν ἀνάπτυξη τῆς διδασκαλίας του περί τῆς κοινότητος τῆς θείας οὐσίας κάνει ἐκ παραλλήλου λόγο καί γιά τήν θεώρηση τῆς οὐσίας τῶν ἀνθρώπων ὡς κοινῆς καί ἀμέριστης κατά τήν διάκριση αὐτῶν σέ πρόσωπα³¹⁰. Τονίζει ὅτι διά τῆς ὀνοματοδοσίας τῶν προσώπων δέν αἴρεται ὁ κοινός λόγος τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, ἀλλά νοεῖται «μέρος» αὐτῆς, δηλαδή οὐσία «ιδική», ἐμφαίνουσα τό «ἄτομον, ὅπερ ἐστὶ πρόσωπον» καί συναριθμούμενη μέ αὐτό ἐξ αἰτίας τῆς «κοινῆς συνηθείας»³¹¹. Τά πρόσωπα τῶν ἀνθρώπων πού φέρουν τήν ἀναδεικνύουσα τήν κοινότητα τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ιδιότητα, διά τῆς κατοχῆς τῶν «ἐπιθεωρουμένων» ιδιωμάτων, διακρίνονται «ἀπ' ἀλλήλων» κατά τρόπον ἀσύγχυτο³¹².

Γίνεται σαφές ὅτι ὁ κατά τήν δημιουργία περιλαμβάνων τό σύνολο τῆς ἀνθρωπότητος πρῶτος ἄνθρωπος, ὁ συμπλασθεὶς μέ τήν

³⁰⁹ *Περὶ τοῦ μὴ οἶεσθαι λέγειν τρεῖς θεοὺς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 40,19-41,7 (=PG 45, 120AB). Βλ., ἐπίσης, ὅπ.π., 53,6-9 54,2-9 20-24 (=PG 45, 129D-132D). Ἡ θεολογικὴ ἀντίληψη περὶ τῆς κοινότητος τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἀποτελεῖ βασικὸ σημεῖο καί τῆς διδασκαλίας τοῦ Μ. Βασιλείου, κατά τήν ὁποία ἡ κοινότητα τῆς ἀνθρώπινης φύσεως συνίσταται στό «ὕλικόν ὑποκειμένον», ἐφόσον «ἐκ τοῦ πηλοῦ...τὸ ὁμοούσιον πάντων ἀνθρώπων» διασημαίνεται (*Πρὸς Εὐνόμιον*, Λόγος 2, B. Sesboüé, SC, τ.305, 20,9-22,34 [=PG 29, 577C-580B]). Ἡ περὶ «μετοχῆς» τῶν ἐπὶ μέρος ἀτόμων σέ κοινή οὐσία ἀπαντᾷ σύν τοῖς ἄλλοις καί στόν Πλάτωνα (βλ., ἐνδεικτικῶς, *Παρμενίδης*, I.Burnet, τ.2, 129b, 5-6, 130e, 5-131a,2), χωρὶς βεβαίως αὐτό νά σημαίνει καί ταύτιση τοῦ περιεχομένου τῆς σχετικῆς πλατωνικῆς διδασκαλίας μέ αὐτήν τῶν Καππαδοκῶν πατέρων. Στό σημεῖο αὐτό θεωρεῖται σκόπιμο νά ἀναφερθεῖ ἡ σχετικὴ μέ τήν δημιουργία τῶν ἐπερχομένων γενεῶν ἄποψη τοῦ ἱεροῦ Μαξίμου, κατά τήν ὁποία ἡ ψυχὴ, ἐπειδὴ ὡς ἀπλή καί νοητὴ δέν δύναται νά προέλθει «ἐξ ὑποκειμένης ὕλης, καθάπερ τὸ σῶμα», κατά τήν στιγμή τῆς συλλήψεως ἀπὸ τούς γονεῖς δημιουργεῖται «τῷ βουλήματι τοῦ Θεοῦ» (Μ α ξ ί μ ο υ Ὁ μ ο λ ο γ η τ ο ῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1324C).

³¹⁰ Βλ. *Πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἀπὸ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 21,4-9 (=PG 45, 177AB).

³¹¹ *Πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἀπὸ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 23,4-24,14 (=PG 45, 177C-180A).

³¹² *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 1, W. Jaeger, GNO, τ.2, 30,18-20 (=PG 45, 592D).

τελειότητα³¹³, τὴν ἀπορρέουσα ἀπὸ τὴν μετοχή του στίς ἐνέργειες τοῦ ἐκ φύσεως ἀγαθοῦ καὶ ἄκτιστου Τριαδικοῦ Θεοῦ, δὲν δύναται νὰ θεωρηθεῖ κατὰ τὴν διατυπούμενη θεολογικὴ ἄποψη τοῦ ἱεροῦ πατρὸς ὡς μὴ φέρων σῶμα. Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωσι ἢ ἐμπίπτουσα στίς αἰσθήσεις γήινη ὕλη θὰ παρέμενε ἄμοιρος τῆς νοερᾶς διαγωγῆς καὶ δὲν θὰ πραγματοποιεῖτο ἔτσι ἢ σύναψις ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων πρὸς δοξολογία τοῦ πλάσαντος τὴν κτιστὴ φύσι Θεοῦ, γεγονός τό ὅποιο, ὅπως ἔχει ἤδη ἀναφερθεῖ, θεωρεῖται ἀπὸ τὸν Γρηγόριο σκοπὸς τῆς ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου³¹⁴. Τό ἀνθρώπινο γένος, συνεπῶς, δημιουργήθηκε πρὸς ὑπαρξιν διὰ τῆς ἐνέργειας τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ ἐκ νοητοῦ καὶ αἰσθητοῦ στοιχείου, κατέχον τό στοιχεῖο ἐκεῖνο τό ὅποιο ἀφ' ἑνός μὲν θὰ τοῦ ἐπέτρεπε τὴν ἐπὶ τῆς γῆς ἐνδιαίτησίν του, ἀφ' ἑτέρου δέ θὰ καθιστοῦσε αὐτό ἰκανό πρὸς ἄσκησιν τῆς βασιλείας του ἐπὶ τῆς κτίσεως³¹⁵. Τό δὲ σῶμα αὐτοῦ, χωρὶς νὰ φέρει ἀκόμη τὴν διαίρεσιν τῶν φύλων, μετεῖχε ὡσαύτως διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ πλάσεώς του τῆς θείας μακαριότητος.

Σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω ἐκτεθέντα εἶναι δυνατόν νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι ἡ μαρτυρούμενη ἀπὸ τὸν Γρηγόριο Νύσσης κατὰ τό θεῖο «ἐπιτέχνασμα» ἀνάμειξι τῆς «κατ' εἰκόνα» Θεοῦ πλασθείσης φύσεως τοῦ ἀνθρώπου μὲ στοιχεῖο «ἄλογον» πού ἐπακολούθησε δὲν ἀφορᾷ στήν προσθήκη τοῦ σώματος. Ἐνδεχόμενη ἀποδοχὴ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς θὰ συνεπαγόταν τὴν θεώρησιν ἐκ μέρους τοῦ Γρηγορίου τοῦ σώματος ἀφ' ἑνός μὲν ὡς μεταγενέστερου τῆς ψυχῆς, ἀφ' ἑτέρου δέ ὡς μέσου τιμωρίας

³¹³ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ ὁσματος τῶν ὁσμάτων*, Λόγος 6, H.Langerbeck, GNO τ.6, 174,5-10 (=PG 44, 885D).

³¹⁴ Βλ. *Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J.Mc Donough, GNO, τ.3,2, 78,23-79,2 (=PG 46, 173B). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 157,19-22 (=PG 44, 588C).

³¹⁵ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 136B. Ἄξια ὑπομνήσεως γιὰ μία ἀκόμη φορὰ θεωρεῖται ἡ ἀναδεικνυόμενη αὐθεντικότης, καθὼς καὶ ἡ πασιφανὴς αὐτονόμησι τοῦ περιεχομένου τῆς διδασκαλίας τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης ἀπὸ τίς ἀντίστοιχες φιλοσοφικὲς ἀπόψεις, πού παρατηροῦνται στίς περὶ τοῦ σώματος ἐκτιθέμενες ἐρμηνευτικὲς ἀντιλήψεις τοῦ ἱεροῦ πατρὸς. Πρὸς ἐπίρροσιν τῆς διατυπωθείσης αὐτῆς ἀπόψεως εἶναι δυνατόν νὰ ἀναφερθεῖ ἐνδεικτικῶς ἡ περὶ τοῦ σώματος ἄποψη τοῦ Πλωτίνου, σύμφωνα μὲ τὴν ὅποια ἡ φύσι τῶν σωμάτων, ὅσο αὐτὰ μετέχουν τῆς ὕλης, συνιστᾷ ἐπὶ μέρους κακό, ἐφόσον, τὰ αἰσθητὰ σώματα, στερούμενα ζωῆς καὶ παρεμποδίζοντα τὴν φυσικὴ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς, θεωροῦνται ἀπομακρυσμένα καὶ ἀποξενωμένα ἀπὸ τό ἀγαθὸ ὄν (*Ἐννεάδες* I 8,4, P.Henry-H.R.Schwyzler, PO, τ.1, 1-5).

ἢ διορθώσεως τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ δύο αὐτές ἐνδεχομένως ἀναδεικνυόμενες συνέπειες θά ἀντιτίθεντο στόν σαφή καί κατηγορηματικό τρόπο μέ τόν ὁποῖο ὁ ἱερός πατήρ ἔχει ἐκφράσει τήν διδασκαλία αὐτοῦ ἀφ' ἑνός μὲν περί τῆς ταυτόχρονης ἀρχῆς τῆς συστάσεως τῆς ψυχῆς καί τοῦ σώματος³¹⁶, ἀφ' ἑτέρου δέ περί τοῦ προαναφερθέντος σκοποῦ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι, τό «κτηνώδες» καί «ἄλογον» ἀφορᾶ στόν «ἐξ ἀλλήλων τρόπον διαδοχῆς», στήν διαφορά δηλαδή κατά τό ἄρρεν καί θῆλυ, διά τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾶ τόν «κατά τήν γένεσιν» τρόπο³¹⁷.

Τό γεγονός, ἐξ ἄλλου, τῆς ὑπό τοῦ Γρηγορίου θεωρήσεως τοῦ κατά τό πρῶτον δημιουργηθέντος ἀνθρώπου ὡς «ὁμοτίμου» πρός τούς ἀγγέλους³¹⁸ ἐμφαίνει τήν ἰσχύ καί τήν ἐφαρμογή καί ἐπί τῶν ἀνθρώπων τοῦ «ἀρρήτου» καί «ἀνεπινοήτου» τρόπου «πλεονασμοῦ» τῆς ἀγγελικῆς φύσεως, διά τοῦ ὁποίου θά αὐξανόταν τό ἀνθρώπινο γένος κατά τό

³¹⁶Βλ. *Περί κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 233D. 236B. 229B-232C. *Περί ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46,125AC. *Ἐξηγήσεις τοῦ Σώματος τῶν Σμμάτων*, Λόγος 7, H.Langerbeck,GNO τ.6, 241,4-6 (=PG 44,937C).

³¹⁷ Βλ. *Περί κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44,189B. 192B. Βλ., σχετικῶς μέ τό σημεῖο αὐτό, Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 34, ὅπου εὐστόχως ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ ἄνθρωπος, στήν πρό τῆς πτώσεως κατάστασή του, δέν μετεῖχε στήν θεία δόξα καί μακαριότητα «ὡς πνευματική μόνον ὄντοτης» ἀλλά ὡς «ὁ ὅλος ἄνθρωπος, ψυχή τε καί σῶματι». Προσδιορίζεται, ἐπίσης, τό σῶμα «ἐν τῇ αὐθεντικῇ καί ἀγία αὐτοῦ μορφῇ, ὡς τοῦτο ἐξήλθεν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Δημιουργοῦ».

³¹⁸ Βλ. *Περί κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44,205A.

όρισθέν υπό τῆς βουλήσεως τοῦ δημιουργοῦ του μέτρο³¹⁹. Αἴτιο τῆς ἐμφυτεύσεως στήν ἀνθρώπινη φύση τῆς «ζωωδεστερας γενέσεως»³²⁰, ἀντί τῆς «ἀγγελικῆς μεγαλοφυΐας», ἀπετέλεσε ἡ διά τῆς προγνωστικῆς ἐνέργειας καί προορατικῆς δυνάμεως «προκατανόησις» ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ τῆς ροπῆς τῆς προαιρέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρός τό «χεῖρον»³²¹.

Σέ συνάρτηση μέ τά προηγουμένως σημειωθέντα τονίζεται ὡσαύτως ἀπό τόν ἐπίσκοπο Νύσσης ὅτι ἡ διά τῆς διακρίσεως τῶν φύλων ἔκπτωση τοῦ κατά τό πρῶτον κατασκευασθέντος ἀνθρώπου ἐκ τοῦ ἀγγελικοῦ βίου σηματοδοτεῖ τήν κατά τό δεύτερον ἐκδηλωθεῖσα δημιουργική ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, κατά τήν ὁποία, ἐν ὄψει τοῦ μή «εὐθυποροῦντος» τῆς προαιρέσεως³²² τοῦ ἀνθρώπου, δόθηκε σέ αὐτόν ἡ ἱκανότητα «ἀναπαραγωγῆς» διά τῆς συνέργειας τῶν προσώπων τοῦ

³¹⁹ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44,189AB. Πρβλ. Π. Χ ρ ἦ σ τ ο υ, «Τό ἀνθρώπινον πλήρωμα», *Κληρονομία* 4(1972), 51-52. Κ. Δ. Μ α ν τ ζ α ν ἄ ρ η, «Ἡ διαλογική συνάντηση», *Θεολογία* 76(2005), 556, ὑποσ. 46. Ὁ Π. Τρεμπέλας, ἐπισημαίνει ὅτι αὐτοῦ τοῦ εἶδους ὁ πολλαπλασιασμός τῆς ἀγγελικῆς φύσεως θά εἶχε ὡς συνέπεια τήν θεώρηση τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων ὡς ἀποτελουσῶν ἓνα γένος (βλ. *Δογματική*, τ.1, 412), ἄποψη ἡ ὁποία ἀφ' ἐνός μὲν δέν ὑποστηρίζεται ρητῶς ἀπό τόν Γρηγόριο (βλ. *Ἐξηγήσις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 15, H.Langerbeck, GNO τ.6, 445,9-446,1 [=PG 44,1100AB]. *Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 118,19-119,11 [=PG 45,384AC]), ἀφ' ἑτέρου δέ φαίνεται νά μή γίνεται ἀποδεκτὴ γενικῶς ἀπὸ τὴν πατερικὴ σκέψη (βλ., ἐνδεικτικῶς, Ἀ θ α ν α σ ἰ ο υ, *Κατὰ Ἀρειανῶν*, Λόγος 2, M. Tetz, *Athanasius Werke*, τ.1,I, 196,26-30 [=PG 26, 188B]. Β α σ ἰ λ ε ἰ ο υ, *Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*, B.Pruche, SC, τ.17bis, 376,8-12 [=PG 32, 136A]. Γ ρ η γ ο ρ ἰ ο υ *Θ ε ο λ ὅ γ ο υ*, *Περὶ θεολογίας*, Λόγος 28, P. Gallay, SC, τ.250, 172,14-20 [=PG 36, 72AB]. Ἰ ω ἄ ν ν ο υ Χ ρ υ σ ο σ τ ὅ μ ο υ, *Περὶ ἀκαταλήπτου*, Λόγος 4, R. Flacelière, SC, τ.28, 214 [=PG 48, 729,12-31]. Ὅ π. π., Λόγος 2, 136-138 [=PG 48, 714,16-21]. Κ υ ρ ἰ λ λ ο υ Ἀ λ ε ξ α ν δ ρ ε ἰ α ς, *Γλαφυρῶν εἰς Γένεσιν*, Λόγος 1, PG 69, 21D. Ἰ ω ἄ ν ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ὦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B.Kotter, SJD, τ.2, 47,46-51 [=PG 94, 869C]).

³²⁰ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44,205B. Πρβλ. Ἰ ω ἄ ν ν ο υ Χ ρ υ σ ο σ τ ὅ μ ο υ, *Περὶ παρθενίας*, H. Musurillo-B. Grillet, SC, τ.125, 140,41-43 (=PG 48, 543), ὁ ὁποῖος ἐπισημαίνει ὅτι «μίξεως δὲ ἐπιθυμία καὶ σύλληψις καὶ ὠδίνες καὶ τόκοι καὶ πᾶν εἶδος φθορᾶς ἐξώριστο τῆς ἐκείνων (=τῶν προπατόρων) ψυχῆς», ἀφοῦ «ἦσαν ἐν ἐκείνῳ τῷ χωρίῳ τῇ παρθενία κοσμούμενοι».

³²¹ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 185AC. 189CD. 205A.

³²² Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 204D.

Ἀδάμ καί τῆς Εὐας. Ἐκτοτε, διά τοῦ ἀποτελέσματος αὐτῆς τῆς κοινωνίας τῶν φύλων τό ἀνθρώπινο γένος ἀυξάνεται καί πληθύνεται μέχρι τῆς συμπληρώσεως τοῦ ὀρισθέντος ἀριθμοῦ ψυχῶν, τήν ὁποία θά ἀκολουθήσει ἡ «ἀναστοιχειώσις» τοῦ παντός³²³. Βεβαίως, ἡ διά τοῦ εἶδους

³²³ Βλ. *Περί κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 205C. Στό σημεῖο αὐτό πρέπει νά σημειωθεῖ ἡ διαφοροποίηση πού παρατηρεῖται μεταξύ τῶν ἐρευνητῶν ὡς πρός τήν ἐρμηνευτική θεωρία τῆς «διπλῆς» δημιουργίας τοῦ ἱεροῦ πατρός, κατά τήν ὁποία εἴτε γίνεται ἀποδεκτή ἡ ἀποψη περί μιᾶς διπλῆς δημιουργικῆς ἐνέργειας τοῦ Θεοῦ (Βλ. Η. Δ. Μοῦτσοῦλα, *Ἡ Σάρκωσις*, 63-84. Κ. Βατσικοῦρα, *Ἡ ἔννοια τοῦ θανάτου*, 93. 127. Χ. Μπόουκη, *Ἡ Γλῶσσα*, 35), εἴτε προβάλλεται ἡ ἐκδοχή περί τοῦ ἐξελικτικοῦ σχήματος, στό ὁποῖο διαφαίνονται ὅλες «οἱ φάσεις τῆς δημιουργίας», ἡ ὁποία, ὑπό τό πρίσμα αὐτό, δέν ἐκλαμβάνεται ὡς «ἕνα στατικό» γεγονός ἀλλά ὡς δυναμική πραγματικότητα «μέ ἐνεργούμενα συμβάντα καί συμβαίνοντα» (Ν. Ἀ. Μάτσοῦκα, *Μυστήριον*, 163-188. Ε. Κορσινί, *Plérôme humain*, 122-123). Πιό συγκεκριμένα, ὁ Η. Μουτσούλας χαρακτηρίζει τήν κατά τόν στοχασμό τοῦ Γρηγορίου ἐπαναπροσδιοριστική γιά τό ἀνθρώπινο γένος δημιουργική ἐνέργεια τοῦ τρισυπόστατου Θεοῦ ὡς «παρένθεσιν ἢ μάλλον ἐν ἐνδιάμεσον στάδιον τοῦ ὄλου διά τόν ἀνθρώπον σχεδίου τοῦ Θεοῦ», ἐφόσον ἡ κατάστασις στήν ὁποία εὐρίσκεται ἔκτοτε ἡ ἀνθρωπότητα «δέν εἶναι ἐκείνη, διά τήν ὁποίαν ἐξ ἀρχῆς ὁ Θεός εἶχε προορίσει τόν ἀνθρώπον» (*Γρηγόριος Νύσσης*, 389). Κατά τόν Π. Χρήστου, ἐν τούτοις, ὁ Γρηγόριος ἀποδέχεται τήν ἐκδοχή τῆς τετελεσμένης δημιουργίας τοῦ κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλασθέντος πρωτανθρώπου ὡς προσωπικοῦ ὄντος, τό ὁποῖο, διά μιᾶς ἀναπροσαρμοστικῆς θείας ἐνέργειας, ἀπέκτησε τόν «ζωώδη τρόπο ἀναπαραγωγῆς ἐξ ἀλλήλων», γεγονός πού συνιστᾷ ἕνα «εἶδος μετατροπῆς τῆς δημιουργικῆς πορείας» («Τό ἀνθρώπινον πλήρωμα», *Κληρονομία* 4[1972], 41-42, 47). Κατά μία ἄλλη ἐρμηνευτική ἐκδοχή ἡ ἱστορία τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου διέρχεται ἀπό τέσσερα στάδια (Βλ. Η. U. von Βαλτθάσα, *Présence et pensée*, 52).

Σύμφωνα, ἐξ ἄλλου, μέ τήν ἀποψη ὀρισμένων ἄλλων ἐρευνητῶν, τό πλήρωμα τῆς ἀνθρωπότητας ὑπῆρξε κατά τόν Γρηγόριο μόνο ὡς ἰδέα στόν θεῖο νοῦ, χωρίς ποτέ νά λάβει αὐτοτελεῖ ὑπόστασις. Πρόκειται, ἐπομένως, περί μιᾶς ἰδεατῆς μορφῆς, ἀπαλλαγμένης τῆς σωματικότητας, ἡ ὁποία θά ἐπανέλθει μετά τήν ἀνάστασι τῶν νεκρῶν (Περί τῶν ἀπόψεων αὐτῶν βλ. Η. Δ. Μοῦτσοῦλα, *Ἡ Σάρκωσις*, 63. 66. Τοῦ ἰδίου, *Γρηγόριος Νύσσης*, 385. 389. Ε. Κωνσταντίνου, «Γρηγόριος Νύσσης» *ΘΗΕ* 4 [1964], 765. J. P. Cαβανόσ, *St. Gregory of Nyssa on the Origin and Destiny of Soul*, 2.). Ὁ Π. Χρήστου, ἀντιθέτως, ὑποστηρίζει τήν ἐκδοχή ὅτι ὁ πρῶτος ἀνθρώπος στήν

αὐτοῦ τῆς γεννήσεως τροποποίηση καί μεταβολή τοῦ τρόπου τῆς πληθύνσεως τοῦ πρώτου ἀνθρώπου καί τοῦ ἐξ αὐτῆς γεγονότος δέν συνεπάγεται καί διαφοροποίηση κατά τήν τάξη ἢ κατά τόν χαρακτηρίζοντα τήν κοινή ἀνθρώπινη φύση τρόπο ὑπάρξεως αὐτῆς³²⁴

Ἡ ἐκτεθεισα ἐρμηνευτική αὐτή ἀντίληψη τοῦ Γρηγορίου περί τῆς κατά τήν ἄποψή μας θεωρούμενης καί λεγόμενης «διπλῆς» ὡς πρός τόν ἄνθρωπο δημιουργικῆς ἐνέργειας τοῦ Θεοῦ ἀναδεικνύει τήν πρωτοτυπία τῆς ἀνθρωπολογικῆς αὐτῆς ἀπόψεως τοῦ ἱεροῦ πατρὸς καί τήν ἐμφανῆ διαφοροποίησή της ἀπό τίς ἀντίστοιχες θεωρίες τῆς πλατωνικῆς καί φιλώνειας διδασκαλίας, καθὼς καί ἀπό τίς σχετικές μέ τό θέμα αὐτό ἀπόψεις τοῦ Ὡριγένη, παρά τήν φαινομενική συγγένεια ἢ συνάφεια μέ αὐτές.

Ἐν ἀντιθέσει πρός τό «παντελές ζῶον» τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, ὁ πρῶτος ἄνθρωπος στόν ὁποῖο ἀναφέρεται ὁ Γρηγόριος εἶναι συγκεκριμένος, «πληρωματικός», αὐτοτελής, ἀνεξάρτητος ἀπό τόν κόσμον καί δέν ἀποτελεῖ αὐτός ἀρχέτυπο, ἀλλά λόγω τῆς «κατ' εἰκόνα» Θεοῦ δημιουργηθείσης φύσεώς του θεωρεῖται φορέας τῆς ὁμοιότητας μέ τόν Θεό, ὁ ὁποῖος εἶναι τό μοναδικό ἀρχέτυπο³²⁵.

Δέν πρόκειται, κατά ταῦτα, περί τοῦ ἰδεατοῦ φιλώνειου ὄντος, τό ὁποῖο συνιστᾷ ἀκίνητο παράδειγμα, οὔτε περί τοῦ κατά τόν Ὡριγένη ἀσώματος καί ἀόρατου νοῦ, ἀλλά περί ἀνθρώπου κατέχοντος σῶμα καί ἱκανοῦ πρός ἀπόδοση τιμῆς καί δοξολογίας πρός τόν πλάσαντα αὐτόν Τριαδικό Θεό. Ἡ ἀποδοχή, ἐξ ἄλλου, ἀπό τόν Γρηγόριο τῆς θεωρήσεως τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ὡς μέρους ἑνός νοητοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν θά ἐπέφερε ὡς ἄμεση συνέπεια τήν παραδοχή ἀπό αὐτόν τῆς ἀντιλήψεως περί προδημιουργίας τῶν ψυχῶν, τήν ὁποία, κατά τά προαναφερθέντα, ὁ ἱερός πατήρ ἀποκλείει κατά τρόπον κατηγορηματικό.

σκέψη τοῦ Γρηγορίου εἶναι γήινος καί ἱστορικός («Τό ἀνθρώπινον πλήρωμα», *Κληρονομία* 4[1972], 43-47). Ὁ Ν. Ματσούκας, ἐπίσης, σημειώνει ὅτι οἱ ἀντιλήψεις ἐκείνες πού ὑποστηρίζουν ὅτι προηγήθηκε τοῦ «συγκεκριμένου καί ἱστορικοῦ» ἀνθρώπου ἡ δημιουργία τοῦ «ἰδεατοῦ ἀνθρώπου», «διόλου δέν εὐσταθοῦν» (*Δογματική καί συμβολική θεολογία*, τ.3, 212-213). Βλ., ἐπίσης, τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Μυστήριον*, 165. 174, ὅπου σημειώνεται ὅτι ὁ πληρωματικός ἄνθρωπος «δέν βρισκόταν σέ κανένα ἰδεατό τόπο ... ἀλλά σέ τοῦτο τόν κόσμον, ὀργανικά δεμένος μέ τό καθόλου σύμπαν».

³²⁴ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τόν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 169,20-170,11 (=PG 45,404BC).

³²⁵ Βλ. *Περί ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 41C: «τὸ γὰρ κατ' εἰκόνα γενόμενον διὰ πάντων ἔχει πάντως τήν πρός τὸ ἀρχέτυπον ὁμοιότητα». *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H. Musurillo, *GNO*, τ.7,1, 114,11 (=PG 44,401D).

3. Ἡ ἐνεργουῖσα τὴν δημιουργία καί δι' αὐτῆς φανερούμενη βούληση τοῦ Θεοῦ.

Παράλληλως πρὸς τὴν διδασκαλία περὶ κατασκευῆς τοῦ ἐντασσόμενου στό σύνολο τῆς κτίσεως ἀνθρώπου ὁ Γρηγόριος κάνει λόγο καί περὶ τῆς ἐνεργούσης βουλήσεως τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, στήν ὁποία ἀποδίδει τὴν σύσταση, συντήρηση καί διοίκηση τῆς καθόλου δημιουργίας, καί ἡ ὁποία συνάπτεται καί ταυτίζεται μέ τὴν δύναμη τοῦ Θεοῦ³²⁶. Πραγματεύεται, δηλαδή, θεολογικῶς περὶ τῆς αἰδίας θείας βουλήσεως, τῆς ταυτιζόμενης μέ τὴν «προεπινοουμένην» σοφία τῶν πάντων³²⁷, ἡ ὁποία, ἐμφαίνουσα τὴν αἰδία δύναμη τοῦ Θεοῦ, συνιστᾶ μετ' αὐτῆς «ἐν»,

³²⁶Βλ. *Απολογητικὸς περὶ τῆς Ἑξαήμερου*, PG 44, 69A. *Ἀντιρρητικὸς πρὸς τὴν Ἐννομίου ἔκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 331,10-20. (=PG 45, 488AB) *Ὁπ.π.*, 341,9-11 (=PG 45, 497B). *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 121B. Ἡ διατυπωμένη αὐτὴ θεολογικὴ διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου παραπέμπει στήν σχετικὴ μέ τούς «λόγους τῶν ὄντων» διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Μαξίμου, κατὰ τὴν ὁποία «οἱ τῶν ὄντων λόγοι προκαταρτισθέντες τῶν αἰώνων Θεῶ» καί «ἀόρατοι ὄντες», καθοδηγοῦν διὰ τῆς γνώσεώς τους στήν γνώση τοῦ θείου θελήματος, ἀφοῦ «ἔχων(=ὁ Θεός) πρὸ τῶν αἰώνων ὑφεστῶτας(=τούς λόγους τῶν γεγονότων) βουλήσει ἀγαθῆ κατ' αὐτούς τὴν τε ὄρατὴν καί ἀόρατον ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ὑπεστήσατο κτίσιν». Βλ. Μ α ξ ί μ ο υ Ὁ μ ο λ ο γ η τ ο ῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, C. Laga - C. Steel, CCSG, τ.7, 95,6-9 (=PG 90, 293D-296A). Τ ο ῦ ἰ δ ῖ ο υ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1080A. Βλ., ἐπίσης, Ἀ θ α ν α σ ῖ ο υ, *Κατὰ Ἀρειανῶν*, Λόγος 2, M. Tetz, *Athanasius Werke*, τ.1,I, 253,1-7 (=PG 26, 308B), ὅπου ἀπαντᾷ ἡ ἔκφραση «ἐν αὐτῷ ἤμεν προτετυπωμένοι». Β α σ ι λ ε ῖ ο υ, *Κατὰ Ἐννομίου*, Λόγος 1, B. Sesboüé, SC, τ.299, 224,12-17 (=PG 29, 556D-557A), ἀπὸ τόν ὁποῖο γίνεται ἀναφορὰ στοὺς «δημιουργικοὺς λόγους». Ψ ε υ δ ο - Δ ι ο ν υ σ ῖ ο υ Ἀ ρ ε ο - π α γ ῖ τ ο υ, *Περὶ θείων ὀνομάτων*, B.R.Suchla, *Corpus Dionysiacum. I*, 188,6-10 (=PG 3, 824C). Πρὸβλ. Ν. Α. Μ α τ σ ο ῦ κ α, *Κόσμος*, 83, ὅπου σημειώνεται ἡ ὑπάρχουσα μεταξύ τῶν ὄντων καί τῆς δημιουργικῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ «συνεκτικὴ καί ὀργανικὴ θέση», ἐφόσον τό συστατικὸ στοιχεῖο συμπάσης τῆς δημιουργίας, πού συνιστᾷ τὴν αἰώνια βούληση τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, «ὑπάρχει, ἀναπτύσσεται, ὀλοκληρώνεται καί τελειώνεται κατὰ τό λόγο τοῦ θείου θελήματος». Ν. Ρ. Ξ ἰ ὠ ν η, *Οὐσία καί ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ*, 33-34. Μ. Β. Κ ο λ ο β ο π ο ὑ λ ο υ, *Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου*(Διδακτορικὴ Διατριβή), 56. E. von I v a n k a, *Plato Christianus*, 294.

³²⁷Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 5, P.Alexander, GNO, τ.5, 355,11-14 (=PG 44,681A). *Απολογητικὸς περὶ τῆς Ἑξαήμερου*, PG 44, 69A.

κατά τρόπον ὥστε κατά τό γεγονός τῆς δημιουργίας τῆς κτίσεως τό σοφό θεῖο θέλημα νά «φανεροῦται» διά τῆς δυνάμεως τῶν ἐνεργουμένων καί ἡ «ἐνεργητική» θεία δύναμη νά τελειοῦται «ἐν τῷ σοφῷ θελήματι» τοῦ Θεοῦ³²⁸. Τό ἀναδεικνυόμενο «συνημμένως» καί «ἀδιαστάτως» πρὸς τὴν θεία βούληση ἀποτέλεσμα αὐτῆς ἐμφαίνει τὴν ἐγκείμενη στήν κτίση σοφία, ἡ ὁποία κατά τὸν ἱερό πατέρα συνιστᾷ λόγο μὴ ἀρθρούμενο διά τῶν φωνητικῶν ὀργάνων, ἀλλὰ ἐκφωνούμενο καί ἀναδεικνυόμενο διά τῶν θαυμάτων, τῶν συμβαινόντων ἐντὸς τῶν «φαινομένων»³²⁹.

Κατά τὴν ἀνάπτυξη τῆς διδασκαλίας του περὶ τῶν θείων ἐνεργειῶν ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης ἐπιλαμβάνεται τῆς διερευνήσεως καί ἀποτυπώσεως τῆς ὑφιστάμενης σχέσεως μεταξύ τῆς ἐνέργειας, τοῦ ἀποτελέσματος αὐτῆς καί τοῦ ἐνεργοῦντος προσώπου καί ἐπισημαίνει τὸν ἀρραγῆ σύνδεσμο τῆς ἐνέργειας ἀφ' ἑνός μὲν μέ τὸν ἐνεργοῦντα, ἀπὸ τὸν ὁποῖο προέρχεται, ἀφ' ἑτέρου δέ μέ τό παραχθέν ἔργο, κατά τρόπον ὥστε ἡ ἐνεργούμενη πράξη οὔτε νά ἐκλαμβάνεται ἀνεξαρτήτως τοῦ ἐνεργοῦντος προσώπου, ὡς χωριζόμενη ἀπὸ αὐτό³³⁰, οὔτε νά ταυτίζεται μέ τὴν οὐσία τοῦ ἐνεργοῦντος αὐτὴν προσώπου³³¹. Καθίσταται σαφές ὅτι γίνεται ἐν προκειμένῳ λόγος γιὰ τὴν ἐκδηλούμενη μέσω τῆς ποιητικῆς κινήσεως ἐνέργεια τῶν κτιστῶν ὄντων, ἡ ὁποία δέν ὑφίσταται αὐτοτελῶς, ἀλλὰ ἀντλεῖ τὴν ὑπόστασή της ἀπὸ τὴν βούληση τοῦ ἐνεργοῦντος προσώπου, κατά τρόπον ὥστε νά ἐκλαμβάνεται ὡς μὴ προϋπάρχουσα τοῦ συγκεκριμένου ἔργου, ἐφόσον τόσο αὐτὴ ὅσο καί τό ἀποτέλεσμα τῆς ἐνέργειας δέν ὑφίστανται οὔτε πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκδήλωσή τῆς ὁρμῆς τοῦ θελήματος τοῦ προσώπου, πού ἐνεργεῖ, οὔτε μετὰ τό πέρασ τοῦ ἐπιτελούμενου ἔργου³³². Τά ὡς ἄνω, βεβαίως, ἐκτεθέντα προσδιοριστικά γνωρίσματα τῆς ἐνέργειας τῶν κτιστῶν ὄντων δέν ἰσχύουν ἀναφορικῶς

³²⁸ Βλ. *Απολογητικὸς περὶ τῆς Ἑξαήμερου*, PG 44, 69BC. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 124B. Βλ., ὡσαύτως, Μ α ξ ί μ ο υ Ὁ μ ο λ ο γ η τ ο ῦ, *Κεφάλαια περὶ ἀγάπης*, A.Ceresa – Gastaldo, MCCSC, τ.3, 194 (=PG 90, 1048D).

³²⁹ Βλ. *Απολογητικὸς περὶ τῆς Ἑξαήμερου*, PG 44, 73BD. 88CD. Πρβλ. Β α σ ι λ ε ί ο υ, *Εἰς τὴν Ἑξαήμερον*, *Λόγος 4*, S. Giet, SC, τ.26bis, 250 (=PG 29, 81C): «νόησον γὰρ ὅτι Θεοῦ φωνὴ φύσεώς ἐστι ποιητικὴ».

³³⁰ Βλ. *Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 87,21-88,10 (=PG 45, 313CD). *Ἀντιρρητικὸς πρὸς τὴν Εὐνομίον ἔκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 379,26-28 (=PG 45, 540A).

³³¹ *Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 150,7-10 (=PG 45, 381D): «αὕτη γὰρ τῷ ἔργῳ τῷ παρ' αὐτῆς ἀποτελεσθέντι συμπαρεκτείνεται...καὶ δεῖκνται διὰ τοῦ ἀποτελέσματος, οὐ δὲ αὕτη κατὰ τὴν φύσιν ἢ ἐνέργεια ἥτις ἐστίν, ἀλλὰ τὸ ποσὸν αὐτῆς μόνον ἐνθεωρεῖται τῷ ἔργῳ».

³³² Βλ., σχετικῶς, Ν. Ρ. Ξ ι ὡ ν η, *Οὐσία καὶ ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ*, 117-118.

πρός τις ἄκτιστες ἐνέργειες τοῦ τριουπόστατου Θεοῦ, ἀφοῦ στήν θεία βούληση, ἡ ὁποία συνιστᾶ θεία ἐνέργεια καί ὑπάρχει «ἀδιαστάτως» πρὸς τις ἄλλες ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ³³³ καί ἡ ὁποία «βούλεται πᾶσαν ἀγαθοῦ προαίρεσιν εἰς ἐνέργειαν ἄγειν», δέν νοεῖται καί δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει κανενός εἶδους μεταβολή ἢ περιορισμός³³⁴, τὰ ὁποία ἀποτελοῦν προσδιοριστικά γνωρίσματα τῆς κτιστῆς πραγματικότητος³³⁵.

Ὁ ἐκ μέρους τοῦ τριουπόστατου Θεοῦ ἐκφερόμενος προστακτικός λόγος – σημειώνει ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης – ὁ προτασσόμενος κάθε δημιουργικῆς ἐνέργειας αὐτοῦ, ὑποδηλώνει τὴν τεχνικὴ καί σοφὴ δύναμη, διὰ τῆς ὁποίας ἐνεργοῦνται τὰ ἐντὸς τῶν ὄντων θαύματα. Ἡ χαρακτηρίζουσα τὴν κτιστὴ φύση τάξις, ἡ ὁποία συνιστᾶ ἐπακόλουθο καί ἀπόδειξη τῆς ὑπάρξεως τῆς θείας σοφίας καί ἐπέχει θέση θείων προσταγμάτων, καί κατὰ τὴν ὁποία ἀναδεικνύεται ἡ ἰκανότητα κάθε στοιχείου πρὸς ἐπιτέλεση τοῦ ἐντὸς τῆς κτίσεως ἔργου αὐτοῦ, ἐκλαμβάνεται ἀπὸ τὸν Γρηγόριο ὡς ἐρμηνεία τοῦ λόγου τῆς Γραφῆς ὅτι ὅλη ἡ κτιστὴ φύση δημιουργήθηκε «καλὴ λίαν» ἀπὸ τὸν Τριαδικὸ Θεὸ διὰ τοῦ ἐνεργοῦντος θελήματός του³³⁶.

Γίνεται, ἔτσι, ἐμφανές ὅτι τὸ βιβλίον τῆς Γενέσεως, ἡ σύνταξις τοῦ ὁποίου ἀποσκοπεῖ κατὰ τὸν Καππαδόκη θεολόγο στήν θεογνωσίαν καί στήν διὰ τῶν φαινομένων χειραγώγησιν πρὸς τὰ εὐρισκόμενα ὑπεράνω

³³³ Βλ. *Κατὰ Ἐννομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, GNO, τ.2, 191,23-192,18 (=PG 45, 773D-776B).

³³⁴ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 93A: «καὶ ὁ ἔχει θέλει(=ἡ θεία φύσις) καὶ ὁ θέλει ἔχει, οὐδὲν τῶν ἔξωθεν εἰς ἑαυτὴν δεχομένη, ἔξω δὲ αὐτῆς οὐδὲν». *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlberg, GNO, τ.3,4, 10,12-18 (=PG 45, 16A): «πάντα δὲ δυναμένην τὴν τοῦ Λόγου προαίρεσιν πρὸς οὐδὲν τῶν κακῶν τὴν ροπήν ἔχειν (ἀλλοτρία γὰρ τῆς θείας φύσεως ἢ πρὸς κακίαν ὁρμὴ), ἀλλὰ πᾶν ὅ,τι πέρ ἐστιν ἀγαθόν, τοῦτο καὶ βούλεσθαι, βουλομένην δὲ πάντως καὶ δύνασθαι, δυναμένην δὲ μὴ ἀνεέργητον εἶναι, ἀλλὰ πᾶσαν ἀγαθοῦ προαίρεσιν εἰς ἐνέργειαν ἄγειν».

³³⁵ *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 106,23-107,4 (=PG 45, 333D-336A). *Κατὰ Ἐννομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, GNO, τ.2, 191,24-192,1 (=PG 45, 773D): «τοῦτο γὰρ τῆς βαρείας ἡμῶν καὶ δυσκινήτου φύσεώς ἐστιν ἴδιον, τὸ μὴ ἐν ταυτῶν πολλάκις παρεῖναι ἡμῖν καὶ τὸ ἔχειν τι καὶ τὸ βούλεσθαι, ἀλλὰ νῦν μὲν βουλόμεθά τι ἔχειν ὧν οὐκ ἔχομεν, μετὰ ταῦτα δὲ τυγχάνομεν ὧν τυχεῖν ἠβουλήθημεν».

³³⁶ Βλ. *Ἀπολογητικός περὶ τῆς Ἑξαήμερον*, PG 44, 92BD. 84A. 113BC. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 55,2-3 (=PG 44, 796C).

τῆς αἰσθητικῆς καταλήψεως³³⁷, διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ, πού συνιστᾶ μία ἐμφορούμενη ἀπό τὴν ἁγιαστικὴ χάρη καὶ δύναμη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος θεολογία, ἐμφαίνει μέρος τῆς ἐνέργειας τοῦ Θεοῦ³³⁸. Ἡ ποιητικὴ, λοιπόν, τῶν πάντων «ὄντως σοφία καὶ βουλή» τοῦ Θεοῦ³³⁹ καθίσταται, ὑπὸ τὴν ἔννοια αὐτὴν κατὰ τὸν Γρηγόριο, προσδιοριστικὸ στοιχεῖο κατανοήσεως τῆς ὑπάρξεως τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ³⁴⁰, χωρὶς ὅμως ἡ κατανόηση αὐτὴ νὰ συνεπάγεται καὶ τὴν γνώση τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἀφοῦ ἡ τρισπόστατη θεότητα, πού ἐκδηλώνει τὴν ἐνέργειά της παραμένει ἀκατάληπτη κατὰ τὴν φύση της³⁴¹. Ἡ ὑπαρξη, ἐξ ἄλλου, τῶν πολλῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τίς ὁποῖες προέρχονται τὰ ποικίλα πρὸς τὴν κτίση ἔργα, καὶ τῶν ὁποίων ἡ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἀντίληψη καὶ κατανόηση ἐπιφέρει τὴν ἐκφορὰ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τῆς προσιδιάζουσας σέ καθεμία θεία ἐνέργεια προσηγορίας³⁴², δέν συνεπάγεται ἀσφαλῶς τὴν

³³⁷ Βλ. *Απολογητικὸς περὶ τῆς Ἑξαήμερου*, PG 44, 69D-72A. Πρὸς τὸν *Ἐννομίον δεύτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 290,3-7 (=PG 45, 984D).

³³⁸ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 7, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 150,16-18 καὶ 21-25 (=PG 44, 1280AB). *Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 150,7-10 (=PG 45, 381D). Βλ., ἐπίσης, *Περὶ τοῦ τί τὸ τοῦ Χριστιανοῦ ἐπάγγελμα*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 134,6-11 (=PG 46, 241D).

³³⁹ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 5, P.Alexander, GNO, τ.5, 355,7-10 (=PG 44, 681A).

³⁴⁰ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 11, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 334,5-9 (=PG 44, 1009B). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 6, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 141,22-25 (=PG 44, 1269A).

³⁴¹ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 7, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 150,25-27 (=PG 44, 1280B). Βλ., ἐπίσης, *Περὶ τοῦ μὴ οἶεσθαι λέγειν τρεῖς θεοὺς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 46,12-17 (=PG 45, 124D).

³⁴² Βλ. *Περὶ τοῦ μὴ οἶεσθαι λέγειν τρεῖς θεοὺς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 44,7-9 (=PG 45,121D): «ἐπεὶ τοίνυν τὰς ποικίλας τῆς ὑπερκειμένης δυνάμεως ἐνεργείας κατανοοῦντες ἀφ' ἐκάστης τῶν ἡμῖν γνωρίμων ἐνεργειῶν τὰς προσηγορίας ἀρμόζομεν». *Ἦπ.π.*, 51,21-52,2 (=PG 45, 129B). *Ἦπ.π.*, 43,24-44,6 (=PG 45, 121CD), ὅπου ὁ Γρηγόριος ἀναφέρει ὅτι τὸ ἐκφραζόμενον νόημα τῶν θείων ὀνομάτων, διὰ τῶν ὁποίων ὑποδηλώνονται οἱ ἐνέργειες τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ καὶ ὄχι ἡ φύση αὐτοῦ, εἴτε ἀποτρέπει καὶ ἀπαγορεύει νὰ γνωρίζει ὁ ἄνθρωπος ἀναφορικῶς μέ τὴν θεία φύση ὅ,τι δέν ἐνδείκνυται ἢ δέν πρέπει ἢ δέν ἀρμόζει, εἴτε διδάσκει αὐτὸν ὅ,τι ἐνδείκνυται ὅσον ἀφορᾷ τὴν θεία φύση, χωρὶς ὅμως νὰ προσδιορίζει ἐρμηνευτικῶς αὐτήν. Βλ., ἐπίσης, *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, W.Jaeger, GNO, τ.2, 179,23-180,12 (PG 45, 760D-761A).

θεώρηση κάθε θείας ενέργειας ως παραλλάσσουσας σέ καθεμία από τίς διακρινόμενες θείες υποστάσεις τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Κατά τήν καταγραφή τῆς ἀντιρρητικῆς του ἐπιχειρηματολογίας ἐναντίον τῆς κακοδοξίας τοῦ Εὐνομίου³⁴³ καί κατά τήν ἀνάπτυξη τῆς σχετικῆς πρὸς τό «κοινόν» τῆς θείας φύσεως, καί συνεπῶς καί πρὸς τό «ἀκέραιον» τοῦ λόγου τῆς οὐσίας τῶν θείων υποστάσεων, διδασκαλίας³⁴⁴ ὁ Γρηγόριος ἐκφράζεται κατά τρόπο σαφῆ καί εὐκρινῆ περὶ τῆς ταυτότητας τοῦ θελήματος καί τῶν ἐνεργειῶν καί ἐπὶ τῶν τριῶν θείων υποστάσεων, ἐφόσον κατ' αὐτόν τόν τρόπο μαρτυρεῖται καί ἀναδεικνύεται τό «ἀδιαίρετον» καί «ἄτμητον» τῆς θείας φύσεως³⁴⁵, τῆς ὁποίας καί συνιστοῦν ἰδιώματα. Κάθε ἐνέργεια, συνεπῶς, «διήκουσα» στήν κτίση καί πολυτρόπως ὀνομαζόμενη³⁴⁶, καί κάθε πρόνοια καί κηδεμονία καί ἐπιστασία τῆς αἰσθητῆς καί ὑπερκόσμιας νοητῆς φύσεως δέν ἐνεργεῖται τεμνόμενη «τριχῶς», διηρημένως δηλαδή κατά τόν ἀριθμό τῶν θείων υποστάσεων καί κατά τρόπον ὥστε κάθε ἐνέργεια νά θεωρεῖται προερχόμενη καί ἐνεργούμενη ἀπό μία μόνο θεία ὑπόσταση καί κεχωρισμένως τῶν ἄλλων, ἀλλά «ἐκ Πατρὸς ἀφορμᾶται καί διὰ τοῦ Υἱοῦ πρόεισι καί ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ τελειοῦται»³⁴⁷, ἔτσι ὥστε δι' αὐτῆς νά διεξάγεται ἡ μία τοῦ «ἀγαθοῦ θελήματος κίνησις»³⁴⁸ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ.

³⁴³ Βλ., ἐνδεικτικῶς, *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 140,3-9 (=PG 45, 372AB). Ὅπ.π., 88,18-89,25 (=PG 45, 316AC. 320AD).

³⁴⁴ Ἀπὸ τό πλῆθος τῶν σχετικῶν πρὸς τό θέμα αὐτό χωρίων, βλ., ἐνδεικτικῶς, *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Εὐνομίου ἔκθεσιν*, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 367,24-368,9 (=PG 45, 525CD).

³⁴⁵ Βλ. *Περὶ τοῦ μὴ οἶεσθαι λέγειν τρεῖς θεοὺς*, F. Mueller, *GNO*, τ.3,1, 46,12-20 (=PG 45, 124D). *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Εὐνομίου ἔκθεσιν*, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 402,2-403,6 (=PG 45, 564AD). Βλ., ἐπίσης, D. L. B a l á s, *Μετουσία Θεοῦ*, 87. Ν. Α. Μ α τ σ ο ὑ κ α, *Κόσμος*, 57-59. Μ. Β e g z o s, «“Imago Dei”», *ΕΕΘΣΠΑ* 41(2006), 315. R. C r o s s, «Gregory of Nyssa of Universals», *VigChr* 56(2002), 408-409.

³⁴⁶ Βλ. *Περὶ τοῦ μὴ οἶεσθαι λέγειν τρεῖς θεοὺς*, F. Mueller, *GNO*, τ.3,1, 47,24-48,1 (=PG 45, 125C).

³⁴⁷ *Περὶ τοῦ μὴ οἶεσθαι λέγειν τρεῖς θεοὺς*, F. Mueller, *GNO*, τ.3,1, 48,1-2 (=PG 45, 125C). Ὅπ.π., 50,13-20. (=PG 45, 128CD). Πρβλ. Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Θ ε ο λ ό γ ο υ, *Εἰς Ἡρώνα τὸν φιλόσοφον*, *Λόγος* 25, J. Mossay, *SC*, τ.284, 198,1-5 (=PG 35, 1221CD).

³⁴⁸ Βλ. *Περὶ τοῦ μὴ οἶεσθαι λέγειν τρεῖς θεοὺς*, F. Mueller, *GNO*, τ.3,1, 48,20-49,1 (=PG 45,125D-128A). Σχετικῶς μέ τήν ἀναπτυσσόμενη αὐτῆ ἀποψη βλ. καί Χ ρ ο σ. Ν. Σ α β β ά τ ο υ (νῦν Μητροπολίτου Μεσσηνίας), *Ἡ θεολογικὴ ὀρολογία*, 74-75. Ν. Α. Μ α τ σ ο ὑ κ α, *Δογματικὴ καί Συμβολικὴ Θεολογία*, τ.2, 140.

Γίνεται, ἔτσι, σαφές ὅτι ἡ σύσταση τοῦ κόσμου καί τῶν ὑπαρχόντων σέ αὐτόν πρέπει νά ἐκλαμβάνεται ὡς ἀποτέλεσμα τῆς «κοινῆς» μεταξὺ τῶν ὑποστάσεων τῆς Τριαδικῆς θεότητος ἐξουσίας τοῦ «ποιεῖν ἄβούλονται»³⁴⁹, ἐφόσον ἐπ’ αὐτῶν, μὴ ὑφισταμένης τῆς κατὰ τὴν ἐνέργεια καί κατὰ τὴν θέληση διαιρέσεως³⁵⁰, ἰσχύει ἡ «ταυτότης τῆς ὑποστησαμένης δυνάμεως»³⁵¹, ἡ ὁποία καταδεικνύει τό κατὰ τὴν οὐσία τῶν θείων ὑποστάσεων ἀμέριστον καί ἀδιάστατον αὐτῶν. Τό «ῶσαύτως» ἐπὶ τῆς Πατρικῆς καί τῆς Υἱικῆς ὑποστάσεως θεωρούμενο καί σέ ὅλην τὴν κτίση ἐνεργούμενο ἰδίωμα τῆς πρόνοιᾶς καί τῆς συντηρήσεως ἀναδεικνύει τὴν «κατὰ τὴν φύσιν» ἀπαράλλακτη ὁμοιότητα καί ὁμοουσιότητα καί τὴν αἰδία φυσικὴ κοινωνία τοῦ Μονογενοῦς πρὸς τὸν Πατέρα³⁵², τῶν ὁποίων τό κατὰ τὴν φύσιν «συνημμένον» καί «ἐν πᾶσιν ἀχώριστον» γίνεται ἀντιληπτό, ὄχι φυσικά ὑπὸ τὴν ἔννοια ἑνός εἴδους «συμφυΐας» σωματικῆς ἀλλὰ διὰ τῆς ἐνώσεως καί ἀνακράσεως τοῦ «νοητοῦ πρὸς τὸ νοητὸν»³⁵³, τῆς ἐκφραζόμενης διὰ τοῦ «ἐνεργοῦ» καί «ἐνουσίου» καί «ἐνυποστάτου» ὡς πρὸς τὴν αἰδία θεία φύσιν «ἀγαθοῦ» καί «αἰδίου» θελήματος αὐτῶν³⁵⁴.

³⁴⁹ *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Εὐνομίον ἔκθεσιν*, W.Jaeger, GNO, τ.2, 330,5-14 (=PG 45,485BC).

³⁵⁰ Βλ., ἐνδεικτικῶς, *Πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἀπὸ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν*, Fr.Mueller, GNO, τ.3,1, 25,8-14 (=PG 45, 180C). *Περὶ τοῦ μὴ οἶεσθαι λέγειν τρεῖς θεοὺς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 44,9-11 (=PG 45, 121D). *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 123,2-124,15 (=PG 45, 352C-353A). *Ἦπ.π.*, 143,13-144,20 (=PG 45, 376AC). *Πρὸς τὸν Εὐνομίον δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 292,4-28 (=PG 45,985D-988B).

³⁵¹ *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 142,1-27 (=PG 45, 373BD).

³⁵² Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 154,4-156,3 (=PG 45, 385D-388D). *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 11,18-12,3 (=PG 45, 16D). *Ἦπ.π.*, 35,9-16 (=PG 45, 40A).

³⁵³ Βλ. *Πρὸς τὸν Εὐνομίον δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 287,29-288,3 (=PG 45, 981C).

³⁵⁴ *Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, GNO, τ.2, 192,1-6 (=PG 45, 776A). Βλ., ἐπίσης, *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 41,7-15 (=PG 44,1160A). Προβλ., σέ συνάφεια μὲ τὴν ἀναπτυσσόμενη αὐτὴ ἄποψη πού συνιστᾷ βασικότατο σημεῖο τῆς Πατερικῆς διδασκαλίας, τὴν χαρακτηριστικὴ ἐκφραση τοῦ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ «τριῶν ἀπειρῶν ἄπειρος συμφυΐα» (*Κεφάλαια διάφορα θεολογικά τε καὶ οικονομικά*, PG 90, 1177A), ἡ ὁποία βασιζέται στὴν ταυτότητα καί ἐνότητα τῆς θείας οὐσίας καί στό κοινόν τῶν θείων ἐνεργειῶν, χωρὶς βεβαίως νά αἶρει τὸν ἀκοινωνητο καί ἀκίνητο χαρακτήρα τῶν ὑποστατικῶν ιδιωμάτων τῶν θείων ὑποστάσεων τῆς Ἁγίας Τριάδος. Βλ., ἐπίσης, ἐνδεικτικῶς, τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Διάλογος μετὰ Πύρρον*, PG 91, 320BC. Ἀ θ α ν α σ ἰ ο υ, *Κατὰ Ἀρειανῶν*, Λόγος 1, M. Tetz, *Athanasius Werke*, τ.1,I, 127,21-5 (=PG 26, 48C). *Ἦπ.π.*, Λόγος 2,

Ὁ ἀδιαίρετος, βεβαίως, χαρακτήρας καί ἡ αἴδια κοινότητα τῆς ἐνέργειας ἐπὶ τῶν ὑποστάσεων τῆς Ἁγίας Τριάδος, διὰ τῶν ὁποίων ἐμφαίνεται καί ὁμολογεῖται τό «κοινόν» καί ἀπαράλλακτον τῆς φύσεως τῶν θείων ὑποστάσεων καί διακηρύσσεται τό ἀδιαίρετον τῆς δόξας αὐτῶν³⁵⁵, δέν ἀναιρεῖ κατά τὴν Τριαδολογικὴ ὀρολογία καί διδασκαλία τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης τὴν ὑπάρχουσα ὑποστατικὴ διάκριση μεταξύ τῶν θείων προσώπων, ἢ ὅποια συνίσταται στὴν κατά τό αἴτιο καί τό αἰτιατό καί κατά τὸν τρόπο τῆς αἴδιας ὑπάρξεως αὐτῶν διάκριση μεταξύ τῶν θείων ὑποστάσεων καί διὰ τῆς ὁποίας διασφαλίζεται ἡ ἀποτροπὴ τῆς

259,1-9 (=PG 26, 320BC). Τοῦ ἰδίου, *Πρὸς Σεραπίωνα*, PG 26, 580A. Βασίλειοῦ, *Κατὰ Ἐννομίου*, Λόγος 2, B. Sesboüé, SC, τ.305,46,27-32 (=PG 29, 593C). Ὁπ.π., 74,43-45 (=PG 29, 612A). Τοῦ ἰδίου, *Ἐπιστολὴ 189*, Y. Courtonne, CUF, τ.2, 140,29-31 (=PG 32, 692C). Γρηγόριου Θεολόγου, *Συντακτῆριος εἰς τὴν τῶν 150 ἐπισκόπων παρουσίαν*, Λόγος 42, PG 36, 477B. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B.Kotter, SJD, τ.2, 24,133-141 (=PG 94, 817B). Γρηγόριου Κυπρίου, *Περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*, PG 142, 278D. Βλ., ἐπίσης, Π. Ν. Τρεμπέλα, *Δογματικὴ*, τ.1, 242-243. Ν. Α. Μαρτσόκα, *Κόσμος*, 57-59. Χρυσ. Ν. Σαββάτου (νῦν Μητροπολίτου Μεσσηνίας), *Ἡ θεολογικὴ ὀρολογία*, 59-60. Ἰ. Ζηζιούλα (νῦν Μητροπολίτου Περγάμου), «Προσωπεῖον», *Ἐποπτεία* 73(1982), 958.

³⁵⁵ Βλ. *Ἐπιστολὴ 24*, G. Pasquali, GNO, τ.8,2, 78,26-27 (=PG 46, 1093A): «ἐκ τῶν ἐνεργειῶν τὸ ἀδιαίρετον τῆς δόξης καταμανθάνομεν». Ὁπ.π., 78,1-25 (=PG 46, 1092C-1093A). *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 84,10-86,7 (=PG 45, 309D-312C), ὅπου ὑπογραμμίζεται ὅτι τὸ γεγονός τῆς ὑπὸ τοῦ λόγου τῆς Γραφῆς προτάξεως τοῦ μνημονευθέντος «ἐν δευτέροις τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ» ὀνόματος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔναντι τοῦ ἐν συνεχείᾳ μνημονευομένου ὀνόματος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος οὐδεμία διαφορὰ τῆς φύσεως ἀπεργάζεται. Ὁπ.π., 139,15-25 (=PG 45, 369D-372A). *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Ἐννομίου ἔκθεσιν*, W.Jaeger, GNO, τ.2, 328,25-329,13 (=PG 45, 484D-485A). Ὁπ.π., 363,3-365,2 (=PG 45, 521AD). Στὴν τελευταία αὐτῆ μαρτυρία ὁ Γρηγόριος ἐπισημαίνει τὸ ἄτοπον τῆς ἀποδοχῆς τῆς ἀντιλήψεως περὶ τῆς «μεταδόσεως» τῆς «τοῦ Πατρὸς δόξης» στὸν ὑπάρχοντα «ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς» καί πάντα κατέχοντα «ὅσα ὁ Πατὴρ ἔχει» Μονογενῆ Υἱό, ἐφόσον ἢ «μετάδοσις» ἀφορᾷ στοὺς ἔχοντες ἑτερούσια ὑπαρξὴ καί ὄχι κατά τὴν περίπτωσιν «ὅπου μία καί ἡ αὐτὴ καταλαμβάνεται φύσις». Πρβλ., ἐπίσης, ὁπ.π., 368,11-21 (=PG 45, 525D-528A). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 41,21-42,9 (=PG 44, 1160BC). *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 13,5-12 (=PG 45, 17C).

«μίξεως» καί «ἀνακυκλήσεως» αὐτῶν³⁵⁶. Ἡ καταγραφόμενη ἀπό τόν Γρηγόριο Νύσσης ὑπαρξή διακρίσεως καί «διαφορᾶς» μεταξύ τῶν θείων ὑποστάσεων τῆς Ἁγίας Τριάδος θεωρεῖται κατὰ τόν ἱερό πατέρα ἐν σχέσει ὄχι πρὸς «τὸ μείζον καὶ ἔλαττον» ἀλλὰ πρὸς τὰ αἰδίως ὑπάρχοντα ὑποστατικά ἰδιώματα τῶν θείων ὑποστάσεων, οἱ ὁποῖες ἔχουν μὲν αἰδίως ὅλη καὶ τὴν αὐτὴ ἄκτιστη φύση, διακρίνονται δὲ κατὰ τὰ ἴδια αὐτῶν καὶ ἀκοινώνητα ὑποστατικά ἰδιώματά τους, τὰ ὁποῖα διαφέρουν «τρανῶς καὶ καθαρῶς τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου»³⁵⁷. Ἡ μόνη, συνεπῶς, νοούμενη διάκριση μεταξύ τῶν θείων ὑποστάσεων θεωρεῖται κατὰ τόν Γρηγόριο ἢ «κατὰ τὸ αἴτιον καὶ τὸ αἰτιατὸν διαφορὰ», κατὰ τὴν ὁποία ἡ ὑπόσταση τοῦ Πατρὸς θεωρεῖται ὡς τὸ αἶδιο «αἴτιον», οἱ δὲ ὑποστάσεις τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος θεωροῦνται ὡς τὰ αἶδια «αἰτιατὰ»³⁵⁸.

³⁵⁶ Βλ. *Περὶ τοῦ μὴ οἶεσθαι λέγειν τρεῖς θεοὺς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 55,21-56,3 (=PG 45, 133B).

³⁵⁷ *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 107,10-24 (=PG 45, 336AB). Ἡ κατὰ τὴν διδασκαλία τοῦ Εὐνομίου ἀναγκαιότητα θεωρήσεως καὶ κατανοήσεως τῶν ὑποστάσεων τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὡς διαφορουσῶν κατὰ τὸ «μείζον καὶ ἔλαττον» ὡς πρὸς τὴν οὐσία ἐπιφέρει κατὰ τόν Γρηγόριο ὡς ἄμεση θεολογικὴ συνέπεια τῆς ἐπινοούμενης αὐτῆς ἀπὸ τόν Εὐνόμιο «διαφορᾶς» τὴν θεώρηση τῆς φύσεως τῶν ὑποστάσεων τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὡς «μεταπτωτικῆς», ἀφοῦ θὰ λογίζεται «ὡς δεκτικὴ ἐπ' ἴσης τῶν ἐναντίων» καὶ θὰ «κεῖται ἐν μεθορίῳ καλοῦ τε καὶ ἐναντίου», πράγμα τὸ ὁποῖο συνιστᾶ ὁμολογουμένως σημεῖο καὶ στοιχεῖο «ἐσχάτης ἀσεβείας», καθόσον θὰ εἰσάγεται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἢ ιδιότητα τῆς χαρακτηρίζουσας τὴν κτιστὴ φύση μεταβλητότητας καὶ ἀλλοιώσεως στὸν Τριαδικό Θεό (ὄπ.π., 109,14-110,6 [=PG 45, 337AC]).

³⁵⁸ Βλ. *Περὶ τοῦ μὴ οἶεσθαι λέγειν τρεῖς θεοὺς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 56,1-4 (=PG 45, 133B). Γιά τὴν ἐρμηνεία τῆς ἀκολουθούσης διατυπώσεως τοῦ Γρηγορίου Νύσσης «καὶ τοῦ ἐξ αἰτίας ὄντος πάλιν ἄλλην διαφορὰν ἐννοοῦμεν· τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου» (*Περὶ τοῦ μὴ οἶεσθαι λέγειν τρεῖς θεοὺς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 56,4-6 [=PG 45, 133B]), ἢ ὁποία κατέστη ἀντικείμενο διαφορετικῆς ἐρμηνευτικῆς ἐπισκοπήσεως ἀπὸ τοὺς ὀρθοδόξους καὶ τοὺς λατινόφρονες θεολόγους καὶ συγγραφεῖς τοῦ 13ου καὶ τοῦ 14ου αἰ., βλ. Σ. Γ. Παπαδόπουλου, *Πατρολογία Β'*, 599-600. Κ. Ἡ. Λιάκουρα, *Ἡ διδασκαλία τοῦ Νείλου Καβάσιλα*, 187-192. Χρυσ. Ν. Σαββάτου (νῦν Μητροπολίτου Μεσσηνίας), *Ἡ θεολογικὴ ὀρολογία*, 203-205. Τοῦ ἰδίου, «Ἀναφορὲς κατὰ τόν ΙΓ' αἰῶνα στὸ Βυζάντιο γιὰ ἀλλοιώσεις ἔργων καὶ χωρίων τοῦ ἁγίου

Γρηγορίου Νύσσης», *Θεολογία* 66(1995), 121-122. Ν. Χ. Ίωαννίδης, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, 230-234.

Θά πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι κατά τήν διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου οἱ ὑποστάσεις τῆς Ἁγίας Τριάδος συνάπτονται μὲν κατά τό ἀπαράλλακτον τῆς ἄκτιστης οὐσίας τους, δηλαδή κατά τήν ὁμοουσιότητα αὐτῶν, διακρίνονται δέ κατά τά ἴδια αὐτῶν ὑποστατικά ἰδιώματα. Ἐπί τῶν θείων ὑποστάσεων ὡς «ἴδιον» καί «ἀκοινώνητον» ἰδίωμα θεωρεῖται ἀφ' ἑνός μὲν ὡς πρὸς τόν Πατέρα τό «ἀγέννητον», τό «γεννᾶν» καί τό «ἐκπορεύειν», ἀφ' ἑτέρου δέ ὡς πρὸς τόν Υἱό τό ἰδιάζον γνώρισμα τοῦ «Μονογενοῦς», δηλαδή τό «γεννᾶσθαι» ἐκ τοῦ Πατρός. Ὡς «σημεῖον ἰδιαίτερον» τοῦ Ἁγίου Πνεύματος θεωρεῖται τό «ἐκπορεύεσθαι» ἐκ τοῦ Πατρός, δηλαδή ἡ αἰδία ἐκ τοῦ Πατρός ὑπαρξη αὐτοῦ «μήτε ἀγεννήτως», «μήτε μονογενῶς», ἀλλ' «ἐκπορευτῶς», χωρίς, ἐν τούτοις, ὁ τρόπος αὐτός τῆς αἰδίας αὐτοῦ ὑπάρξεως νά συνεπάγεται τήν συναρίθμηση αὐτοῦ μέ τήν κτιστή φύση, ἐφόσον διακρίνεται αὐτῆς «ἐν τῷ ἀτρέπτῳ καί ἀναλλοιώτῳ καί ἀπροσδεεῖ τῆς ἐτέρωθεν ἀγαθότητος» (βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 107,25-109,5 [=PG 45, 336BD]). Περί τῆς σχετικῆς μέ τά ὑποστατικά ἰδιώματα διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου βλ., ἐνδεικτικῶς, *Περί τοῦ μὴ οἶεσθαι λέγειν τρεῖς θεοὺς*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 56,11-17 (=45, 133C). *Πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἀπὸ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 20,18-21,20 (=PG 45, 176D-180B). *Ὅπ.π.*, 24,26-24,8 (=PG 45, 180BC).

Σχετικῶς μέ τήν διατυπωμένη διδασκαλία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῶν αἰδίων ἐνδοτριαδικῶν ὑπαρκτικῶν σχέσεων βλ., ἐνδεικτικῶς, *Ψευδο-Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, Περί θείων ὀνομάτων*, B.R.Suchla, *Corpus Dionysiacum. I*, 128,11-13 (=PG 3, 641D). *Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, Περί διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1036C. *Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B.Kotter, *SJD*, τ.2, 36,44-57 (=PG 94, 849BC). *Τοῦ Ἰδίου, Περί τοῦ τρισαγίου ὕμνου*, B.Kotter, *SJD*, τ.4, 332,40-41 (=PG 95,60D). *Γρηγορίου Κυπρίου, Ἀπολογία πρὸς τήν κατά τοῦ Τόμου μέμψιν ἰσχυροτάτην*, PG 142, 262A, ὁ ὁποῖος ἀποκαλεῖ μὲν τόν Θεό Λόγο «ἐνυπόστατον γέννημα» καί τό Ἅγιον Πνεῦμα «ἐνυπόστατον ἐκπόρευμα καί πρόβλημα», διακρίνει δέ ὑποστατικῶς τίς θεῖες αὐτές ὑποστάσεις ἀπὸ αὐτὴν τοῦ Πατρός. Πρβλ., σχετικῶς, *Χρυσ. Ν. Σαββάτου* (νῦν Μητροπολίτου Μεσσηνίας), *Ἡ θεολογικὴ ὁρολογία*, 63· ἐπίσης, *ὅπ.π.*, 76 ὑποσ. 53, ὅπου τονίζεται ὅτι «ἡ συν-ὑπαρξις καί συν-βίωσις, αἰωνίως καί αἰδίως, τῶν τριῶν θείων προσώπων (ἡ αἰωνία σχέσις Αὐτῶν, ὡς προσώπων Πατρός, Υἱοῦ καί ἁγίου Πνεύματος), ὡς ἐπίσης καί ἡ ἐν χρόνῳ φανέρωσις τῶν θείων ἐνεργειῶν, ἐκ Πατρός δι' Υἱοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἀποτελεῖ συγχρόνως τό κριτήριον τῆς διακρίσεως καί τῆς σχέσεως Αὐτῶν». Ν. Α. Ματσούκα, *Γένεσις καί οὐσία τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος*, 145-147.

Καθίσταται, ἔτσι, σαφές ὅτι κατὰ τὴν ἐρμηνευτικὴ θεώρηση τῶν αἰδίων ἐνδοτριαδικῶν ὑπαρκτικῶν σχέσεων, τὴν ὁποία ὁ Γρηγόριος ἐπιτελεῖ κατὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἀφ' ἑνός μὲν περὶ τῆς αἰδίας ὑπάρξεως τῶν θείων ὑποστάσεων τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἀφ' ἑτέρου δὲ περὶ τῆς ἀπὸ τὴν ἐνεργοῦσα βούληση τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἐντασσόμενου σέ αὐτόν ἀνθρώπου, ἢ ἀνήκουσα ἀπὸ κοινοῦ καὶ στίς τρεῖς θεῖες ὑποστάσεις καὶ μὴ ἐπιτελούμενη «ἰδιαζόντως καὶ ἀποτεταγμένως» ἀπὸ καθεμίας ἐξ αὐτῶν «ἐποπτικὴ» καὶ «θεατικὴ» δύναμη τοῦ Θεοῦ, ἢ ὁποία ἀφορμᾶται ἐκ τοῦ Πατρὸς³⁵⁹ καὶ «τελειοῖ τὴν χάριν ἐν τῇ δυνάμει τοῦ ἁγίου Πνεύματος», ἐνεργεῖται ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ἢ συνδημιουργήσασα καὶ διακοσμήσασα τὰ πάντα «δύναμις» καὶ «σοφία» τοῦ Πατρὸς³⁶⁰.

Καθίσταται, ἔτσι, προφανὴς στό σημεῖο αὐτό ἡ πρόθεση τοῦ ἱεροῦ πατρὸς νὰ ἐξάρει καὶ νὰ ἀναδείξει μὲ τὴν διατυπούμενη αὐτὴ ἐρμηνεία τὸ «ὀμοδύναμον» τῶν θείων ὑποστάσεων, δηλαδή τὴν ἐνότητα καὶ ταυτότητα τῆς δυνάμεως τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, πού συνιστᾶ ἄκτιστη θεία ἐνέργεια. Στό πλαίσιο τῆς προβολῆς τῆς διδασκαλίας γιὰ τὴν ἐνότητα καὶ ταυτότητα τῆς δυνάμεως τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ τονίζεται ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο Νύσσης ὅτι ἡ χαρακτηριζόμενη ὡς «δύναμις» τῆς ποιητικῆς τοῦ παντός «χειρὸς» τοῦ Θεοῦ³⁶¹ ὑπόσταση τοῦ Μονογενοῦς ὁμολογεῖται ὡς ἡ αὐτὴ ἀπαράλλακτως κατὰ τὴν φύση μὲ τὴν φέρουσα τὴν «δεξιάν» Πατρικὴ ὑπόσταση καὶ ὡς «ἄκτιστος», «ἀγαθὴ» καὶ «ἄϊδιος»³⁶² καὶ ὡς

Μ. Φ α ρ ά ν τ ο υ, *Ἡ περὶ Θεοῦ Ὁρθόδοξος διδασκαλία*, 230-235. 450-459. Ἰ. Ζ η ζ ι ο ὑ λ α (νῦν Μητροπολίτου Περγάμου), «Τὸ εἶναι τοῦ Θεοῦ», *Σύναξη* 37(1991), 18-19.

³⁵⁹ Βλ. *Περὶ τοῦ μὴ οἶεσθαι λέγειν τρεῖς θεοὺς*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 50,13-20 (=PG 45, 128CD). Πρβλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 3, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 41,4-7 καὶ 44,3-11 (=PG 44, 1160A-1161A).

³⁶⁰ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 5, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 355,15-16 (=PG 44, 681A). *Ἀντιρρητικὸς πρὸς τὴν Εὐνομίου ἐκθεσιν*, *GNO*, τ.2, 341,5-7 (=PG 45, 497B). *Περὶ τοῦ μὴ οἶεσθαι λέγειν τρεῖς θεοὺς*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 49,20-50,5 (=PG 45, 128BC). *Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 73,16-19 (=PG 45, 297C), ὅπου τονίζεται ὅτι ὁ Υἱὸς «διὰ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁδηγίας κατευθύνει τὸν λόγον πρὸς τὴν ἀλήθειαν». Ὅπ.π., 115,22-116,14 (=PG 45, 344CD). *Πρὸς τὸν Εὐνομίον δεῦτερον λόγον*, *GNO*, τ.2, 304,12-17 (=PG 45, 901A).

³⁶¹ Βλ. *Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 170,23-171,4 (=PG 45, 749D). *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, *GNO*, τ.7,1, 120,6-8 (=PG 44, 408C). Πρβλ. Ησ. 48,13.

³⁶² *Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 143,10-15 καὶ 144,5-9 (=PG 45, 720D. 721A).

ἀντιδιαστελλόμενη ἔτσι οὐσιωδῶς καὶ ὄντολογικῶς ἀπὸ τὴν φύση τῆς ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθείσης κτίσεως, κατὰ τρόπον ἀνάλογο τῆς ὑπάρχουσας μεταξὺ τῆς ἀλόγου φύσεως καὶ τοῦ ἀνθρώπου διαφορᾶς³⁶³. Ὑπογραμμίζεται, ὡσαύτως, ἀπὸ τὸν Γρηγόριο ὅτι ἡ καὶ ὑπὸ τῶν τριῶν θείων ὑποστάσεων ἐνεργούμενη κοινὴ αὐτῆ ἀκτιστὴ δύναμις τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ³⁶⁴, ἡ ὁποία δημιουργεῖ ὅλην τὴν κτιστὴ φύση καὶ ὑπερβαίνει «πᾶσαν καταληπτικὴν ἔφοδον καὶ πολυπραγμοσύνην», καθίσταται γνωστὴ ὡς πρὸς τὴν ὑπαρξή της ἐκ τοῦ μεγέθους τοῦ κάλλους τῶν ὑποπιπτόντων στὴν ἀντιληπτικὴ ἰκανότητα τοῦ ἀνθρώπου κτισμάτων³⁶⁵.

4. Ἡ συμφυῆς μὲ τὴν κατασκευὴ τῆς κτιστῆς φύσεως καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἔννοια τοῦ χρόνου.

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνάπτυξη ἀπὸ τὸν Γρηγόριο τῆς διδασκαλίας του περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ἐκτίθενται ἀπὸ τὸν ἴδιο οἱ ἐρμηνευτικὲς του ἀπόψεις περὶ τῆς ἔννοιας τοῦ χρόνου, ὁ ὁποῖος ἀφ' ἑνὸς μὲν συναρτᾶται κατὰ τρόπον ἄμεσο μὲ τὸ γεγονὸς τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πλάσεως τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀφ' ἑτέρου δὲ συνιστᾶ σημεῖο χαρακτηρίζον τὴν κτιστὴ φύση καὶ ἀντιδιαστέλλον αὐτὴν ἀπὸ τὴν ἀκτιστὴ φύση τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ.

Ἡ ἔννοια τῆς ἀείρου κινήσεως τοῦ περιβάλλοντος καὶ διέποντος τὴν κτιστὴ δημιουργία χρόνου ἔχει ἀπασχολήσει ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της τὴν φιλοσοφικὴ σκέψη, ἀπὸ τὴν ὁποία ἐντοπίζεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἄμεση σύνδεση αὐτοῦ μὲ τὴν ἔννοια τῆς μεταβλητότητας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἀντιδιαστολή τοῦ ἐν λόγῳ μεγέθους ἀπὸ τὴν «ἀκινήτως» καὶ «ἀεὶ κατὰ ταῦτα» θεωρούμενη αἰωνιότητα, τῆς ὁποίας ἡ φύση τοῦ χρόνου τυγχάνει «αἰώνιος εἰκὼν». Κατὰ τὴν πλατωνικὴ αὐτῆ θεώρηση τοῦ χρόνου προσδίδεται σὲ αὐτὸν δραστηριότητα κινητικὴ, ἡ ὁποία, κατ' εἰκόνα τῆς κινήσεως τῶν οὐρανίων σωμάτων, εἶναι κυκλικὴ καὶ χαρακτηρίζεται τόσο ἀπὸ τὴν ἐπανάληψη ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν διάρκειά εἰς τὸ διηνεκές³⁶⁶. Ὁ

³⁶³ Βλ. *Κατὰ Ἐννομίου τοῦ τρίτου λόγου*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 169,23-24 (=PG 45, 749AB): «ὅ γάρ ἐστιν τὸ ἄλογον πρὸς τὸν ἄνθρωπον, τοῦτο καὶ ἡ κτίσις πρὸς τὴν θεότητα». Ὁπ.π. 171,10-15 (=PG 45, 752A).

³⁶⁴ Βλ. *Κατὰ Ἐννομίου τοῦ τρίτου λόγου*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 177,21-23 (=PG 45, 757C): «ὅ τε γὰρ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα ποιεῖ, ὅ τε Μονογενῆς δύναμις ὢν τοῦ Πατρὸς, ἐν ἑαυτῷ τὸ πᾶν κατεργάζεται».

³⁶⁵ Βλ. *Πρὸς τὸν Ἐννομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 230,18-21. 24-26 καὶ 27-30. (=PG 45, 913D. 916A).

³⁶⁶ Βλ. Πλάτωνος, *Τίμαιος*, I.Burnet, SCBO, τ.4, 37c,6-38c,6.

Αριστοτέλης, ὡσαύτως, διεξερχόμενος ἐρμηνευτικῶς τὴν κατηγορία τοῦ χρόνου, παρουσιάζει αὐτόν ὡς μέγεθος κυκλικό, ἄρα πεπερασμένο καὶ ἐμφανίζον κίνηση διαρκῆ, αἰτία τῆς ὁποίας ἐκλαμβάνεται ἀπὸ τὸν Σταγειρίτη φιλόσοφο ἢ πρώτη πηγή καθαρῆς ἐνέργειας, πού προκαλεῖ τὴν ὑφιστάμενη ἐντὸς τοῦ κόσμου κίνηση, ἐνῶ ἡ ἴδια χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἀκίνησι³⁶⁷. Κατὰ τὴν νεοπλατωνικὴ, ἐξ ἄλλου, θεώρηση τοῦ χρόνου ἢ ἐν προκειμένῳ διάσταση ἐρμηνεύεται ὡς μέγεθος πού ἦλθε σέ ὕπαρξη ἐκ τῆς παγκοσμίου ψυχῆς, κατὰ τρόπον ὥστε νά ἐκλαμβάνεται ὡς βαθμιαία

³⁶⁷ Βλ. Ἀ ρ ι σ τ ο τ έ λ ο υ ς, *Περὶ οὐρανοῦ*, I. Bywater, SCBO, 272a,16-17, b,7-17. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Κατηγορίαι*, L. Minio-Paluello, SCBO, 5a,7-8. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Μετὰ τὰ φυσικὰ*, W. Jaeger, SCBO, 1067a,33-37, 1071b,9-11. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Φυσικὴ Ἀκρόασις*, W. D. Ross, SCBO, 252b,5-6, 256a,19-20. Βλ., σχετικῶς, Κ. Ι. Κ ο ρ ν α ρ ά κ η, «“Σύμμετρον” καὶ “Εὐκαιρον”», 81.

προεκβολή τῆς ζωῆς, ἀφοῦ ὡς μέγεθος πρόκειται νά περιέλθει σέ ἀνυπαρξία κατά τήν ἐπιστροφή τῶν κοσμικῶν ὄντων «εἰς τὸ ἕν»³⁶⁸.

Ἡ σχετική μέ τήν ἔννοια τοῦ χρόνου ἐρμηνευτική ἄποψη τοῦ ἱεροῦ πατρὸς συσχετίζεται μέ τήν συλλογιστική θέση του περί τοῦ πληρωματικοῦ πρώτου ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος, καθ' ὅμοιον τρόπο μέ τήν ἐκ τῆς δημιουργίας κατέχουσα τήν τελειότητα κτιστή φύση τῶν ὄντων, πλάσθηκε ὄχι μέ τήν δυνατότητα προαγωγῆς στήν τελειότητα ἀλλά ἐξ ἀρχῆς τέλειος κατά τήν φύση του καί φέρων ἐντός αὐτοῦ συναπαρτισμένη καί κατά τρόπον ἀδιάστατο τήν χρονική ἔκταση μεταξύ τῆς ἀρχῆς καί τοῦ

³⁶⁸ Βλ. Π λ ω τ ῖ ν ο υ, *Ἐννεάδες*, III 7,12, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.1, 23. Ὅπ.π., 13, 11, 28-30 καί 45-47. Σχετικῶς μέ τήν θεώρηση τῆς ἔννοιας τοῦ χρόνου στήν ἀρχαιοελληνική φιλοσοφική διανόηση, βλ. Δ. Γ. Τ σ ἄ μ η, «Ἡ διαλεκτική φύσις», *AB* 1(1969), 16-17. Κ. Δ. Γ ε ω ρ γ ο ὕ λ η, *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας*, 291. E. B r é h i e r, *Παγκόσμιος Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας*, 337-338. Κ. Β. Σ κ ο υ τ ῆ ρ η, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 68-70. W. V ö l k e r, «Zur Gotteslehre Gregors von Nyssa», *VigChr* 9(1955), 106. Τ ο ὕ ἰ δ ῖ ο υ, *Gregor von Nyssa als Mystiker*, 33, ἀπό τόν ὁποῖο ὑποστηρίζεται ἡ ἐξάρτηση τοῦ Γρηγορίου σέ ἐπίπεδο περιεχομένου ἀπό τήν φιλοσοφική ἄποψη, τήν σχετική μέ τήν ἔννοια τοῦ χρόνου. Μία προσεκτικότερη, ὁμως, καί διεισδυτικότερη ἐξέταση τῆς διδασκαλίας τοῦ ἱεροῦ πατρὸς καταδεικνύει τήν οὐσιαστική διαφορά πού ὑπάρχει μεταξύ τῆς θεολογικῆς του διδασκαλίας καί τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, ἡ ὁποία συνίσταται στήν ἀποδοχή ἐκ μέρους τοῦ Γρηγορίου τῆς ἀπαλλαγμένης ἀπό κάθε ἔννοια κτιστότητας αἰδίας ἐνδοτριαδικῆς κινήσεως τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων, πού θεωρεῖται παντελῶς ἀπαλλαγμένη ἀπό τοπικές καί χρονικές ἐννοιολογικές κατηγορίες, καθὼς καί ἀπό κάθε εἶδους ἀλλοίωση καί μεταβολή, πού χαρακτηρίζουν τήν κτιστή δημιουργία (Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 136,14-24 [=PG 45, 368A]. *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 191,23-192,18 [=PG 45, 773D-776B]. *Πρὸς τὸν Ἐννομίον δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 288,14-23 [=PG 45, 981D-984A]). Κατά τήν φιλοσοφική διανόηση, ἀντιθέτως, ἡ ἔννοια τοῦ «αιῶνος», ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὸ ὄντως ὄν, διακρίνεται ἀπὸ τὸ χαρακτηριστικό τῆς ἀκινήσιας, προκειμένου νά ἀποκλεισθεῖ κάθε ἐνδεχόμενο θεωρήσεως σέ αὐτὸ μεταβολῆς ἢ ἀλλοιώσεως. Σχετικῶς μέ τὸ ἐξεταζόμενο θέμα βλ., ἐπίσης, Χ. Γ ι α ν ν α ρ ἃ, *Σχεδιάσμα εἰσαγωγῆς στήν φιλοσοφία*, 332-334. Ν. Ἀ. Μ α τ σ ο ὕ κ α, *Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας*, 264-265. Ν. Ρ. Ξ ι ῶ ν η, *Οὐσία καί ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ*, 49-51.

πέρατος³⁶⁹. Ἡ ὑπαρξη, ἐπομένως, στὸν πληρωματικὸ πρῶτο ἄνθρωπο κινήσεως καὶ ζωῆς δέν συνεπαγόταν μεταβολή πού ὑπεδείκνυε τὸ καθοριζόμενο ἐντὸς χρονικῶν ὀρίων διάστημα, τὸ ὁποῖο ἐπίσης δέν ὑφίστατο ἐντὸς τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, ἐφόσον καὶ τὰ ἐναρμονισμένα μέ τὴν νοερά φύση ὑλικά ὄντα μετεῖχαν τῆς νοεράς καὶ ἀσώματης «διαγωγῆς»³⁷⁰ πρὸς δοξολογία τοῦ πλάσαντος αὐτὰ Θεοῦ³⁷¹.

Ἡ ὑπαρξη τοῦ χρόνου στήν κτίση ἀνάγει τὴν αἰτία τῆς στήν ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ πρόγνωση τῆς ἀπώλειας τῆς ἐνότητος μέ τὴν ὁποία εἶχε δημιουργηθεῖ ἐξ ἀρχῆς ἢ ἀνθρώπινη φύση, τῆς ὁποίας ἄμεση συνέπεια ἀναδείχθηκε ἢ χαρακτηριζόμενη ἀπὸ τὸν διαχωρισμὸ τῶν φύλων ἀναπροσαρμογή τῶν λειτουργιῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ὁποία θὰ μποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ ἐρμηνευτικῶς ὡς μία δευτέρη δημιουργικὴ ἐνέργεια ἐκ μέρους τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ³⁷². Σέ συνάρτηση, λοιπόν, μέ τὸ γεγονὸς τῆς ἐκπτώσεως τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τὴν κατάστασι κατὰ τὴν ὁποία κατεῖχε τὸ «ἀκρότατον» καὶ «τελειότατον» ἀγαθὸ τῆς ὁμοιώσεως πρὸς τὸν Θεό³⁷³ ἔλαβε χώρα κατὰ τὸν Γρηγόριο ἢ εἰσοδος στήν κτίση³⁷⁴ τοῦ «συμμέτρου» πρὸς τὸν διακεκριμένο σέ φύλα ἄνθρωπο κυκλικῶ χρόνου, ὡς ἐμφαίνοντος τὸ στοιχεῖο τῆς μεταβλητότητας, τὸ ὁποῖο ἔκτοτε καθίσταται γνῶρισμα χαρακτηρίζον τὸ σύνολο τῆς κτίσεως³⁷⁵. Ἡ εἰσοδος,

³⁶⁹ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ Πισματος τῶν Πισμάτων*, Λόγος 15, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 457,21-458,17 (=PG 44, 1109AC).

³⁷⁰ Βλ. *Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J.Mc Donough, GNO, τ.3,2, 78,23-79,2 (=PG 46,173B).

³⁷¹ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 157,19-22 (=PG 44, 588C). Βλ., ἐπίσης, Π. Χ ρ ἦ σ τ ο υ, «Τὸ ἀνθρώπινον πλήρωμα», *Κληρονομία* 4(1972), 50.

³⁷² Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 205BC. Βλ. καὶ Κ. Β. Σ κ ο υ τ ἔ ρ η, *Ἱστορία Δογμάτων*, τ.2, 457. Β. Ο t i s, «Gregory of Nyssa and the Cappadocian Conception of Time», *StPatr* 14(1976), 349-351.

³⁷³ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ Πισματος τῶν Πισμάτων*, Λόγος 15, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 458,6-10 (=PG 44, 1109B).

³⁷⁴ Βλ. *Ἀπολογητικὸς περὶ τῆς Ἐξαήμερου*, PG 44, 72A:«ὡς τὸ σημεῖον ἀρχῆς τῆς γραμμῆς, καὶ τοῦ ὄγκου τὸ ἄτομον, οὕτω καὶ τὸ ἀκαρὲς τοῦ χρονικοῦ διαστήματος».

³⁷⁵ *Εἰς τὸν ἕκτον ψαλμόν περὶ τῆς ὀγδόης*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 189,1-4 (=PG 44, 609C): «τούτου χάριν ὅταν ἐκμετρῶ μὲν ταῖς ἡμέραις τὸν χρόνον, ἀπὸ τῆς μιᾶς ἀρχόμενοι καὶ τῆ ἐβδόμη τὸν ἀριθμὸν κατακλείοντες, πάλιν ἐπὶ τὴν μίαν ἀναποδίζομεν, ἀεὶ διὰ κύκλου τῶν ἐβδομάδων ἀναμετροῦντες ὅλον τὸ τοῦ χρόνου διάστημα». Βλ., ἐπίσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστικόν*, Λόγος 1, P.Alexander, GNO, τ.5, 287,8-288,6 (=PG 44, 625BD). Ἡ ἀντίληψη

περί κυκλικού χρόνου συνιστᾶ σταθερό δίδαγμα τῆς θεολογικῆς σκέψεως τῶν Καπαδοκῶν πατέρων. Βλ., σχετικῶς, Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 70 ὑπ.176. Δ. Γ. Τ σ ά μ η, «Ἡ διαλεκτικὴ φύσις», *AB1*(1969), 19. Β. Ο t i s, «Cappadocian Thought as a Coherent System», *DOP* 12(1958), 109. J. G a ĩ t h, *La conception de la liberté*, 168, ὅπου ὑπογραμμίζεται ἡ ἐντὸς τῆς διδασκαλίας τῶν πατέρων παρατηρούμενη ἄμεση σχέση καὶ ἐξάρτηση τοῦ χρόνου μετὰ τὴν ἁμαρτία. Ἄκρως ἐνδιαφέρουσα θεωρεῖται ἡ ἐρμηνευτικὴ ἄποψη τοῦ Μ. Βασιλείου περὶ τῆς ἀποδοχῆς «πρεσβυτέρας τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως καταστάσεως», ἐντὸς τῆς ὁποίας ὁ Θεὸς ἐπλασε τίς ἀγγελικὲς δυνάμεις καὶ στὴν ὁποία ἀποδίδει τὸν χαρακτηρισμὸ τῆς «ὑπερχρόνου», τῆς «αἰωνίου» καὶ τῆς «αἰδίου» (*Εἰς τὴν Ἑξαήμερον*, Λόγος 1, S. Giet, SC, τ.26bis, 104 [=PG 29, 13A]). Ἡ ἄποψη αὕτη ἐνδείκνυται νὰ ἐκληφθεῖ καὶ νὰ κατανοηθεῖ ὑπὸ τὴν εὐστοχῆ συνδυαστικὴ ἐρμηνευτικὴ ἔννοια πού δίνει ὁ Ν. Α. Ματσούκας, ἐρμηνεύοντας τίς περὶ «αἰῶνος» ἐρμηνευτικὰς ἀπόψεις τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἐπισημαίνοντας προσφύως ὅτι «ὁ χρόνος ὡς διάρκεια καὶ κίνησις ἔχει μίαν σχετικότητα· αὐτὸς ὁ χρόνος εἶναι ὁ κτιστὸς αἰῶνας ἐνῶ στὴν αἰδία σχέση τῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος εἶναι ἄπειρος· εἶναι σάν “χρονικὸ κίνημα καὶ διάστημα” πού “συμπαρεκτείνεται” στὴν αἰδία κατάστασις. Ἔτσι ὁ Θεὸς δημιούργησε ἢ πραγμάτωσε, κατὰ τοὺς λόγους τῶν ὄντων, πρῶτα τοὺς αἰῶνες, δηλαδὴ τὴ “διαστηματικὴ” κτιστὴ κίνησις ἢ τὸν νοητὸ χῶρον τῶν λογικῶν καὶ νοερῶν ὄντων» (*Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία*, τ.2, 184-185. Βλ., ἐπίσης, τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, ὅπ.π., τ.3, 186-187). Ἐνδεχόμενῃ ἀποδοχῇ τῆς ἐρμηνευτικῆς ἐκείνης ἐκδοχῆς πού θὰ ἀπέδιδε τὴν ἀναφερθεῖσα ἐρμηνευτικὴ ἄποψη τοῦ Μ. Βασιλείου μετὰ τὴν ἔννοια ὅτι ὁ χρόνος θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ἐκληφθεῖ ἐν προκειμένῳ ὡς μὴ ὑφιστάμενος στὸν πρό τῆς ἐνάρξεως τῆς ὑλικῆς δημιουργίας ἀγγελικὸς κόσμος, θὰ λογιζόταν ἀσφαλῶς ὡς παρακινδυνευμένη καὶ ἐσφαλμένη (Βλ., σχετικῶς, Ν. Γ. Ξ ε ξ ά κ η, *Ὁρθόδοξος Δογματικὴ*, τ.3, 68-69. Π. Ν. Τ ρ ε μ π έ λ α, *Δογματικὴ*, τ.1, 413), ἀφοῦ ἀφ’ ἑνὸς μὲν ὑπάρχει ἄρρηκτὴ σχέση μετὰ τῆς ἔννοιαν τοῦ χρόνου καὶ τῆς συμπεριλαμβάνουσας καὶ τὴν φύσιν τῶν ἀγγέλων κτιστῆς δημιουργίας (Βλ. Ἰ ω ά ν ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ὕ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, Β.Κotter, *SJD*, τ.2, 45,11-14 [=PG 94, 865A], ὅπου διευκρινίζεται ὅτι οἱ ἄγγελοι μπορεῖ μὲν νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς «ἄσώματοι» ἀποκλειστικῶς ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ἀνθρώπινο γένος, ἀναφορικῶς ὅμως καὶ ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν «μόνον ὄντως ἄυλον καὶ ἄσώματον» Θεό, «παχὺ τε καὶ ὑλικὸν εὐρίσκεται πᾶν συγκρινόμενον πρὸς Θεὸν τὸν μόνον ἀσύγκριτον»), ἀφ’ ἑτέρου δὲ πρὶν ἀπὸ τὴν ὑπὸ μεταβλητότητας χαρακτηριζόμενῃ ἔννοια καὶ διάστασις τοῦ χρόνου ὑπῆρχε μόνο ἡ «ἀνεπίδεκτος τῆς κινήσεως τῆς κατὰ τροπὴν καὶ μεταβολὴν καὶ ἀλλοίωσιν»

συνεπῶς, τοῦ χρόνου στήν κτιστή φύση συνιστᾶ μὲν μία κατάσταση ἐμφαίνουσα τὴν ἀλλοτρίωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν αὐθεντικότητα, πού χαρακτηρίζει τὴν προσήκουσα σέ αὐτόν καί «κατὰ φύσιν ζωὴν», τὴν «πρὸς τὴν θεϊαν φύσιν ὁμοιωμένην»³⁷⁶, ἀποτελεῖ δέ τό πλαίσιο, ἐντός τοῦ ὁποίου ὁ μεταπτωτικός ἄνθρωπος πραγματοποιεῖ τόν ἐπίπονο ἀγῶνα τῆς ἀρετῆς³⁷⁷. Ὁ χρόνος, ἔτσι, ἀποκτᾶ μία νέα καί σωτηριώδη ἀξία, ἐφόσον ἐντός αὐτοῦ ὁ ἄνθρωπος, διὰ τῆς ἐπαναποκτήσεως τῆς κοινωνίας του μέ τόν ἀιδίως ὑπάρχοντα Τριαδικό Θεό, καθίσταται ἀπελεύθερος ἀπὸ τὴν παροδικότητα καί μεταβαίνει ἀπὸ τό παρὸν κοσμικό διάστημα τοῦ χρόνου στόν μετὰ τὴν κοινή ἀνάσταση μέλλοντα καιρό, τόν διακρινόμενο ἀπὸ τά χαρακτηριστικά τοῦ ἀπαρασαλεύτου, τοῦ ἀμεταβλήτου καί τοῦ ἀναλλοιώτου³⁷⁸.

ἄκτιστη φύση τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ (βλ., ἐνδεικτικῶς, Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 23,13-21 [=PG 45, 28C]. Θ ε ο δ ω ρ ή τ ο υ Κ ύ ρ ο υ, *Εἰς τὴν Γένεσιν*, PG 80, 81C-84A. Ἰ ω ά ν ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ὺ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B.Kotter, *SJD*, τ.2, 44,19-26 [=PG 94, 864AB]. Μ α ξ ί μ ο υ Ὁ μ ο λ ο γ η τ ο ὺ, *Κεφάλαια περὶ ἀγάπης*, A. Ceresa-Gastaldo, *MCCSC*, τ.3, 196 [PG 90, 1049A]). Πρβλ. καί Χ. Ἀ ν δ ρ ο ὗ τ σ ο υ, *Δογματική*, 99.

³⁷⁶ *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, *Λόγος 1*, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 284,19-20 (=PG 44, 624B).

³⁷⁷ βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, *Λόγος 1*, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 288,18 (=PG 44, 628A), ὅπου ἀναφέρεται «ὁ τῆς ἀθλήσεως χρόνος». Πρβλ. ὅπ.π., 284,12-285,2 (=PG 44, 624B): «ἡ αἰσθητικὴ ζωὴ ἢ διὰ τῆς τῶν αἰσθητηρίων ἐνεργείας διεξαγομένη ἐπὶ τούτῳ τῇ φύσει δέδοται, ἐφ' ᾧ τε τὴν τῶν φαινομένων γνῶσιν ὁδηγὸν γενέσθαι τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν τῶν ἀοράτων ἐπίγνωσιν». Ὅπ.π., 288,21-289,3 (=PG 44, 628AB). βλ., ἐπίσης, J. G a i t h, *La conception de la liberté*, 169. Κ. Ἰ. Κ ο ρ ν α ρ ά κ η, «“Σύμμετρον” καί “Εὐκαιρον”», 91.

³⁷⁸ βλ. *Εἰς τὸν ἕκτον ψαλμόν περὶ τῆς ὀγδόης*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 189,5-10 (=PG 44, 609CD). βλ., σχετικῶς, Ἀ. Γ. Μ α ρ ᾶ, *Ἡ ἐσχατολογία*, 54. Ὁ Ν. Γ. Ξεξάκης, κατὰ τὴν παράθεση τῆς ἀπόψεως τοῦ Θωμᾶ Ἀκινάτη περὶ τῶν βασικῶν χαρακτηριστικῶν τῆς αἰωνιότητος, ἀναφέρει τά γνωρίσματα τοῦ «ἀπεριορίστου» καί τοῦ «ἀδιαδόχου» καί σημειώνει τὴν ἐκ τούτων ἀπορρέουσα ἀντίθεση αὐτῆς πρὸς τὴν ἔννοια τοῦ χρόνου (*Ὁρθόδοξος Δογματική*, τ.3, 70-71). βλ., ἐπίσης, J. B r i n k t r i n e, *Die Lehre*, 48, ὁ ὁποῖος προσδιορίζει τὴν αἰωνιότητα ἀφ' ἑνός μὲν ὡς περιβάλλουσα, ἀφ' ἑτέρου δέ ὡς προϋπάρχουσα τοῦ διαστήματος τοῦ χρόνου. βλ., ἐπιπροσθέτως, Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 73, ὅπου ἐπισημαίνεται ὅτι «ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ ζωῇ καί παραδόσει ἡ ὑπερφαλάγγισις αὕτη τοῦ χρόνου εἶναι πραγματικότης βιουμένη ἐν τῇ λειτουργικῇ ζωῇ», κατὰ τὴν ὁποία «καταργοῦνται αἱ κατηγορίαι τοῦ χρόνου καί τοῦ χώρου, διὰ νά

Ἡ σύνδεση τῆς ἔννοιας τοῦ χρόνου μέ τό στοιχεῖο τῆς μεταβολῆς ἐμφαίνεται διά τοῦ ἀποδιδόμενου σέ αὐτόν ἐπιθετικοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ «ρόωδους»³⁷⁹, διά τοῦ ὁποίου ἀποδίδεται σχηματικῶς ἡ περιπέτεια στήν ὁποία εἰσηλθε ὁ ἄνθρωπος ἐξ αἰτίας τοῦ διαμερισμοῦ τῆς κατά τήν ἀρχή δημιουργηθείσης ὀλικῆς φύσεως αὐτοῦ³⁸⁰. Ὡς ἐκ τούτου, οἱ θεμελιώδεις κοσμολογικές ἔννοιες τοῦ χρόνου καί τῆς μεταβλητότητας, ἐκλαμβανόμενες ὡς ἀπορρέουσες ἐκ τοῦ διακριτικοῦ γνωρίσματος τῆς ἐκ τοῦ μή ὄντος δημιουργίας τῆς κτιστῆς φύσεως, θεωροῦνται κατ' ἄρρηκτον τρόπο συνδεδεμένες μεταξύ τους, ἀφοῦ ὁ χρόνος, ἐπειδή συνίσταται στήν μετάβαση ἀπό μία προηγούμενη κατάσταση σέ μία ἐπόμενη, συνυφίσταται μέ τήν ἔννοια τῆς διαδοχικῆς κινήσεως καί μεταβολῆς³⁸¹.

Ἡ ἀριθμητική, ἐπομένως, διά τῆς διαδικασίας τῆς φυσικῆς γεννήσεως αὐξηση τῆς ἀνθρωπότητος λαμβάνει χώρα κατά τήν ἐντός τῆς κτίσεως ὑφιστάμενη ἔκταση τοῦ χρόνου, ἡ λήξη δέ τῆς «ρόωδους» ὑπάρξεώς του θά ἐπέλθει κατά τήν συμπλήρωση στόν κόσμον τοῦ καθορισμένου ἀριθμοῦ τῶν ψυχῶν³⁸², ἡ ὁποία θά σηματοδοτήσῃ τήν

ἔλθῃ ὁ ἄνθρωπος εἰς ἄμεσον ἐπαφήν πρός τήν αἰωνιότητα». Ὁ Ε. Θεοδώρου, ἐκ παραλλήλου, σημειώνει ὅτι ἐντός τῆς λατρευτικῆς ζωῆς, «βιουμένης τῆς αἰωνιότητος ἐν τῷ παρόντι, συμπυκνοῦνται καί βιοῦνται μυστηριωδῶς ὡς ζῶντα καί ὑπάρχοντα ἐνώπιον ἡμῶν τά τε παρελθόντα καί τά μέλλοντα καί αὐτά ἀκόμη τά ἔσχατα» («Χρόνος, λειτουργικός», *ΘΗΕ* 12[1968], 383). Βλ., ἐπίσης, Μ. Σ ι ὡ τ ο υ, *Ἱστορία καί Ἀποκάλυψις*, 79. D. B a l á s, *Eternity and Time*, 149, ἀπό τόν ὁποῖο ἐπισημαίνεται ἡ χαρακτηριζόμενη ἀπό τελειότητα κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου στόν μέλλοντα καιρό, χωρίς ἐν τούτοις νά γίνεται ἀπό αὐτόν μία εὐκρινέστερη διάκριση μεταξύ τῶν ἐννοιῶν τοῦ «διαστήματος» καί τοῦ «αἰῶνος». Στό ἴδιο ἐρμηνευτικό πνεῦμα κινεῖται ἐπίσης ὁ Β. Otis («Gregory of Nyssa and the Cappadocian Conception of Time», *StPatr* 14[1976], 344). Πρβλ. καί Μ. Κ α ρ ἄ μ π ε - λ ι α, «Ἡ ἔννοια τῆς δημιουργίας στό Γρηγόριο Νύσσης», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 75 (1992), 844.

³⁷⁹ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 205C.

³⁸⁰ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 129AB.

³⁸¹ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 165A. Πρβλ. Ν. Γ. Ξ ε ξ ἄ κ η, Ὁρθόδοξος Δογματική, τ.3, 66-67. Κ. Ἰ. Κ ο ρ ν α ρ ἄ κ η, «“Σύμμετρον” καί “Εὐκαιρον”», 80, ἀπό τόν ὁποῖο σημειώνεται ὅτι ὁ χρόνος «καθίσταται μέτρο τῆς φυσικῆς ἐξελίξεως» τοῦ ἀνθρώπου.

³⁸² Βλ. *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 128C: «Ἐπειδὴν οὖν εἰς τὸ οἰκεῖον πλήρωμα τὸ ἀνθρώπινον φθάσῃ, στήσεται πάντως ἡ ροώδης αὕτη τῆς φύσεως κίνησις, εἰς τὸ ἀναγκαῖον καταντήσασα πέρας, καί τις ἑτέρα κατάστασις τὴν ζωὴν διαδέχεται, τῆς νῦν

ἔξοδο τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν χρονικότητα καί τήν ἐπάνοδό του στήν χαρακτηρίζουσα τήν ἀρχαία μακαριότητα κατάσταση τῆς ἐνότητας τῶν πάντων³⁸³, πού θά συμβεῖ διά τῆς εἰσόδου τῆς ἔλλογης κτιστῆς δημιουργίας στόν «μέλλοντα αἰῶνα»³⁸⁴.

Καθίσταται, κατά ταῦτα, προφανές ἡ ὑπό τοῦ Γρηγορίου ἀνάδειξη τῆς διακρίσεως μεταξύ τῶν καταστάσεων τοῦ συνυπάρχοντος μέ τήν τελειότητα «παρωχηκός» καί τοῦ «μέλλοντος» αἰῶνος³⁸⁵, διά τῶν ὁποίων ἀποδίδεται ἡ ἔννοια τοῦ χρόνου κατά τήν κατασκευή καί κατά τήν ἀναπροσαρμογή τῆς λειτουργίας τοῦ ἀνθρώπου ὑπό τοῦ Θεοῦ, ἀναλόγως δηλαδή πρός τήν κατάσταση κατά τήν ὁποία ἡ ἀνθρώπινη φύση ὑφίσταται εἴτε ὡς καθολικό δημιούργημα εἴτε ὡς διασπασμένη κατά τήν ἀναπροσαρμογή τῆς λειτουργίας της διά τῆς διαιρέσεως τῶν φύλων.

Γίνεται, ἔτσι, σαφές ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ ἐνεστῶτος χρόνου, ἡ ὁποία ἐμφαίνει τήν «ῥοώδη» φορὰ τῆς ἀνθρωπότητας, θεωρεῖται ἀπό τόν Γρηγόριο ὡς τό παρεκτεινόμενο καί μεσολαβοῦν μεταξύ τῆς ἀρχῆς καί τοῦ τέλους τῆς κτίσεως διάστημα³⁸⁶ καί ἀναδεικνύεται ὡς ἐκ τούτου

ἐν γενέσει καί φθορᾷ διεξαγομένης κεχωρισμένη». Βλ., ἐπίσης, Μ. Κ α ρ ἄ μ π ε λ ι α, «Ἡ ἔννοια τῆς δημιουργίας στό Γρηγόριο Νύσσης», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 75 (1992), 844-845.

³⁸³ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 205C. *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 129AB. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 51,16-18 (=PG 46, 520D). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 15, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 466,18-19. 467,1 καί 469,6-8. (=PG 44, 1116 D. 1117A-1120A). Πρβλ. J. D a n i é l o u, *Platonisme*, 58. Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, *Ἱστορία Δογμάτων*, τ.2, 457. Α. Γ. Μ α ρ ἄ, *Ἡ ἐσχατολογία*, 53-54.

³⁸⁴ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 121,3-6 (=PG 44, 548C). *Κατὰ Ἀρείου καί Σαβελλίου*, F. Mueller, GNO, τ.3,1, 77,13-14 (=PG 45, 1289B). Ἡ θεώρηση τοῦ χρόνου ὡς κτιστοῦ προσδιοριστικοῦ στοιχείου καί διαστήματος ἔχοντος ἀρχή καί τέλος ἐρεῖδεται τόσο στήν Ἁγία Γραφή (βλ. Ψαλμ. 101,27, Ματθ. 24,35), ὅσο καί στήν πατερική διδασκαλία. Βλ., ἐνδεικτικῶς, Β α σ ι λ ε ί ο υ, *Εἰς τήν Ἐξαήμερον*, Λόγος 1, S. Giet, SC, τ.26bis, 98-100 (=PG 29, 9B-12A). Μ α ξ ί μ ο υ Ὁ μ ο λ ο γ η τ ο ῦ, *Κεφάλαια περὶ ἀγάπης*, A. Ceresa-Gastaldo, MCCSC, τ.3, 196 (=PG 90, 1049A). Ἰ ω ἄ ν ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B.Kotter, SJD, τ.2, 131,8-21 (=PG 94, 813A).

³⁸⁵ *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου Ἀντιρρητικός*, F. Mueller, GNO, τ.3,1, 225,25-27 (=PG 45,1257C): «τὸ γὰρ σήμερον τῶν δύο τοῦ χρόνου τμημάτων, τοῦ παρωχηκός τε καί τοῦ μέλλοντος, τό μέσον ἐστίν».

³⁸⁶ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 131,13-16 (=PG 45, 361A). *Κατὰ Ἐννομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, GNO, τ.2, 209,26-210,5 (=PG 45, 793CD). Βλ., ἐπίσης, ὅπ.π., τόμος 7, 226,6-227,19 (=PG 45, 813AD). Τό τελευταῖο χωρίο εἶναι

ταυτιζόμενη με την διά της χρονικῆς τάξεως καί ἀκολουθίας τῶν δημιουργηθέντων προσμέτρηση τῆς ὑπάρξεως τῆς κτιστῆς φύσεως³⁸⁷. Ἡ ἀπό τῆς ἀρχῆς τῆς δημιουργίας τῆς ἐκτεινόμενη καί προσμετρούμενη χρονικῶς κτιστή φύση προσδιορίζεται καί ὀριοθετεῖται ἀπό τίς διαδοχικές χρονικές περιόδους καί τίς ἐκφράζουσες τήν τοπική διάσταση ἔννοιες καί ἀντιλήψεις³⁸⁸. Ἡ ἐκτεινόμενη αὐτή χρονικῶς κτιστή φύση προσλαμβάνει ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της τὰ γνωρίσματα τοῦ «πρεσβυτέρου» καί τοῦ «νεωτέρου», τὰ ὅποια εἶναι θεολογικῶς ἄτοπο καί ἀδιανόητο, κατά τόν Γρηγόριο, νά ἀποδίδονται – σύμφωνα μέ τήν κακόδοξη θεώρηση τοῦ Εὐνομίου – στίς θεῖες ὑποστάσεις τῆς Ἁγίας Τριάδος³⁸⁹. Σέ συνάρτηση μέ τήν ἔννοια τοῦ παρόντος ἀνακυκλούμενου ἱστορικοῦ χρόνου, τοῦ διακρινόμενου κατά τὰ προαναφερθέντα ἀπό μία ἀσταθῆ καί ρέουσα παροδικότητα, ἀναπτύσσεται ἀπό τόν ἐπίσκοπο Νύσσης ἡ διδασκαλία του

ἐνταγμένο στήν ἐκθεση τῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου περί τῆς θεωρήσεως τοῦ ὑποστατικοῦ ιδιώματος τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ ὡς ἀχρόνου καί αἰδίου. Βλ., ἐπίσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 6, P.Alexander, GNO, τ.5, 374,19-20 (=PG 44, 697C): «παντὶ τῷ γινομένῳ συμπαρατείνεται χρόνος». Πρβλ. Β α σ ι λ ε ἰ ο υ, *Εἰς τὴν Ἐξαήμερον*, Λόγος 1, S. Giet, SC, τ.26bis, 106 (=PG 29, 13B): «συμφυῆς ἄρα τῷ κόσμῳ καί τοῖς ἐν αὐτῷ ζώοις τε καί φυτοῖς ἢ τοῦ χρόνου διέξοδος ὑπέστη, ἐπειγομένη αἰεὶ καί παραρρέουσα, καί μηδαμοῦ παυομένη τοῦ δρόμου». Ὅπ.π., Λόγος 3, 196 (=PG 29, 56D). Σχετικῶς μέ τήν ἐκτιθέμενη ἔννοια τοῦ χρόνου στήν διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου, βλ., ἐνδεικτικῶς, P. Z e m p, *Die Grundlagen heilsgeschichtlichen Denkens bei Gregor von Nyssa*, 65-90. H.U.von B a l t h a s a r, *Présence et pensée*, 3-10. P. P l a s s, «Transcendent time», *Vig Chr* 34(1980), 185-190. Βλ., ἐπίσης, Θ. Α. Α λ ε ξ ο π ο ὑ λ ο υ, «Τό εἶναι», 183-215, ἀπό τόν ὁποῖο πραγματοποιεῖται μία ἀναφορά τοῦ περιεχομένου τοῦ ὄρου «διάστημα» στήν φιλοσοφική σκέψη καί στήν πατερική γραμματεία. Β. O t i s, «Gregory of Nyssa and the Cappadocian Conception of Time», *StPatr* 14(1976), 345-347.

³⁸⁷ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 7, P.Alexander, GNO, τ.5, 412,10-14 (=PG 44,729C). *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, GNO, τ.2, 207,25-208,2 (=PG 45,792C). Ὅπ.π., 210,17-18 (=PG 45,796A). Πρβλ. *Ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον*, O.Lendle, GNO, τ.10,1, 111,10-16. 114,12-18 (=PG 46,792AB. 796A).

³⁸⁸ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 137,13-19 (=PG 45,368C). Ὅπ.π., 136,8-13 (=PG 45,365D-368A).

³⁸⁹ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 128,8-22 (=PG 45,357BC). Ὅπ.π., 136,17-19 καί 22-24 (=PG 45,368A). Βλ., ἐπίσης, Θ. Α μ π α τ ζ ἰ δ η, «Χρόνος καί αἰωνιότητα», *Φιλόθεος* 1(2001), 110.

σχετικῶς μέ τό μυστήριό τῆς «ὀγδόης» ἡμέρας, ἡ ὁποία θά ἀκολουθήσει τόν «ἐβδομαδικῶς» προσμετρούμενο παρόντα καιρό καί, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τήν ἀσταθῆ καί ἀνακυκλούμενη φύση αὐτοῦ, θά παραμείνει ἐσαεὶ ἀμετακίνητη, χωρὶς νά διακόπτεται ἀπό τήν διαδοχική ἐπέλευση τῆς νυκτός, λαμπρυνόμενη ἀενάως ἀπό τό ἀνέσπερο φῶς τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ³⁹⁰. Κατά τόν Γρηγόριο θεμελιῶδες σημεῖο καί ἀπαρχή τῆς ἐν λόγῳ διδασκαλίας τυγχάνει ἡ βιβλική διήγηση περὶ τῆς ἑπταήμερης δημιουργίας, ἡ ὁποία ἐκλαμβάνεται ὡς ὑπόδειγμα τοῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ μεγέθους τοῦ κοσμικοῦ χρόνου σέ ἐβδομαδιαῖα διαστήματα, ἔτσι ὥστε ἡ διαρκῆ καί ἀλλεπάλληλη ἐπαναπροβολή τοῦ χρονικοῦ πλαισίου τῆς ἐβδομάδας νά μεταθέτει συνεχῶς τήν ἔλευση τῆς ἐμφαίνουσας τήν αἰωνιότητα «ὀγδόης» ἡμέρας³⁹¹.

Ἡ ὡς ἄνω παράθεση τῶν στοιχείων τῆς διδασκαλίας τοῦ ἱεροῦ πατρὸς τῆς σχετικῆς μέ τόν μέλλοντα αἰῶνα ὑποδηλώνει ἀρχικῶς τήν διακοπή τῆς ροῆς καί τῆς ἀνακυκλήσεως τοῦ ἀσταθοῦς καί παροδικοῦ καί μεταβλητοῦ ἐνεστῶτος καιροῦ, ἡ ὁποία θά πραγματοποιηθεῖ κατά τήν κοινή ἀνάσταση διὰ τῆς ὑπερβάσεως ἀπό τόν ἄνθρωπο τοῦ κοσμικοῦ χρόνου, ὅποτε αὐτός θά δυνηθεῖ, ἐπανερχόμενος στό «οἰκεῖον πλήρωμα» τῆς πρό τῆς πτώσεως καταστάσεως, νά ἀπολαύσει ἐντός τῆς αἰωνιότητος

³⁹⁰ Βλ. *Εἰς τὸν ἕκτον ψαλμὸν περὶ τῆς ὀγδόης*, J. Mc Donough, *GNO*, τ.5, 189,5-25 (=PG 44,609C-612A). Πρὸβλ. J. D a n i é l o u, «La typologie de la semaine», *RSR* 35(1948), 398, κατὰ τόν ὁποῖο ἡ ὀγδοῦ ἡμέρα ἀντιπροσωπεύει τό πλέον ὑψηλό ἐπίπεδο τοῦ πνευματικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου, ὅπου λαμβάνει χώρα ἡ ἀπέκδυση τῶν θνητῶν δερμάτινων χιτῶνων, ἡ κάθαρση ἀπό τήν ἁμαρτία καί ἡ ἀποκατάσταση τοῦ ἀνθρώπου στήν βασιλική θέση, πού κατεῖχε προπρωτικῶς. Κ. Ι. Κ ο ρ ν α ρ ἄ κ η, «“Σύμμετρον” καί “Εὐκαιρον”», 93, κατὰ τόν ὁποῖο «στήν “ὀγδοῦ ἡμέρα” ἀναμένεται ἡ πλήρης ἀποκατάσταση τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου, ὅπως βεβαίως καί τῆς κτίσεως». Ἀ. Γ. Μ α ρ ἄ, *Ἡ ἐσχατολογία*, 115-116.

³⁹¹ Βλ. *Εἰς τὸν ἕκτον ψαλμὸν περὶ τῆς ὀγδόης*, J. Mc Donough, *GNO*, τ.5, 188,18-189,4 (=PG 44, 609BC). Πρὸβλ. J. D a n i é l o u, «La typologie de la semaine», *RSR* 35(1948), 395. J. F. C a l l a h a n, «Greek Philosophy», *DOP* 12(1958), 38. Κ. Β. Σ κ ο υ τ ἔ ρ η, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 73. Κ. Ι. Κ ο ρ ν α ρ ἄ κ η, «“Σύμμετρον” καί “Εὐκαιρον”», 93-94. Ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, λαμβάνοντας ἐπίσης ὡς πρότυπο τίς ἑπτὰ ἡμέρες τῆς δημιουργίας, καθὼς καί τήν ἐβδομαδιαία προσμέτρηση τοῦ παρόντος χρόνου, κάνει λόγο γιὰ ἑπτὰ αἰῶνες τοῦ κόσμου «ἡγουν ἀπὸ τῆς οὐρανοῦ καί γῆς κτίσεως μέχρι τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων συντελείας τε καί ἀναστάσεως», ἐνῶ τό διάστημα «ὅτε μέλλει ἡ κοινή γίνεσθαι τῶν ἀνθρώπων ἀνάστασις» τό προσδιορίζει ὡς «ὀγδοὸν αἰῶνα» (*Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B. Kotter, *SJD*, τ.2, 44,14-17 [=PG 94,861BC]).

τά αγαθά τῆς ἀπαλλαγμένης ἀπό τὴν ρωδὴ κίνηση καὶ τὴν φθορὰ ἀδιασάλευτης ζωῆς³⁹². Διασαφηνίζει, ἀκολούθως, τὴν ὑφιστάμενη σχέση μεταξύ τοῦ μεγέθους τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου καὶ τοῦ μέλλοντος αἰώνα, ἀφοῦ ὁ παρῶν καιρὸς καθίσταται τὸ πεδίο, στὸ ὁποῖο ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς ἀσκήσεως τῆς ἀρετῆς ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ προγευθεῖ τοὺς καρπούς πού θὰ ἀπολαύσει πλήρως μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἀνακυκλούμενης πορείας τοῦ ἐνεστῶτος κοσμικοῦ χρονικοῦ διαστήματος, δηλαδή μετὰ τὴν «συντέλειαν» τοῦ «αἰῶνος»³⁹³.

Κατὰ τὴν πραγματωθεῖσα θεολογικὴ θεώρηση τῆς ἔννοιας τοῦ χρόνου ὁ ἱερός πατὴρ ἐντάσσει κατὰ τὰ προαναφερθέντα στὸ σύνολο τῆς ἐκφράζουσας αὐτὴν ὀρολογίας τὸν «αἰῶνα», ὁ ὁποῖος καθίσταται ἐννοιολογικὸς προσδιορισμὸς περιέχων ἀφ' ἑνός μὲν τὸ διασημαῖνον τὸν

³⁹² *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 128BC: «οὐκοῦν ἐστῶσά τις καὶ ἀδιάλυτος ἢ μετὰ ταῦτα ζωὴ δι' ἀκολουθίας προφαίνεται, οὔτε ὑπὸ γενέσεως, οὔτε ὑπὸ φθορᾶς ἀλλοιουμένη». Ὅπ.π., PG 46, 129AB. *Εἰς τὸν ἕκτον ψαλμὸν περὶ τῆς ὀγδόης*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 189,19-20 (=PG 44, 609D): «τοῦ ἑβδομαδικοῦ παυσαμένου χρόνου ἐνστήσεται ἡμέρα ὀγδοὴ μετὰ τὴν ἑβδόμην». *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 8, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 161,18-162,3 (=PG 44, 1292B). Βλ., ἐπίσης, *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 83,23-24 (=PG 44, 504D). Ὅπ.π., 121,3-8 (=PG 44, 548CD). Χαρακτηριστικὸ καθίσταται σὺν τοῖς ἄλλοις τὸ γεγονός τῆς θεωρήσεως ἀπὸ τὸν Γρηγόριο τῆς ὑπερβάσεως τοῦ ἀσταθοῦς «αἰσθητοῦ χρόνου» ὡς ἀποτελέσματος τῆς διὰ βίου ἀσκήσεως τῆς ἀρετῆς, ἐφόσον ἀποκλειστικῶς δι' αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος ὁμοιώνεται κατὰ χάριν μὲ τὸν ἐκ φύσεως ὑπάρχοντα ἐκτός μεταβολῆς καὶ ἀλλοιώσεως τρισυπόστατο Θεό (βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 1, P.Alexander, GNO, τ.5, 288,21-289,3 [=PG 44,628AB]. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 83,22-26 [=PG 44,504CD]).

³⁹³ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 5, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 154,20-156,13 (=PG 44, 872C-873A). Ὅπ.π., Λόγος 11, 336,1-12 (=PG 44, 1009D-1012A). *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 79,7-80,7 (=PG 44,369BD). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 61,21-26 (=PG 44,477B). Ὅπ.π., 121,6-12 (=PG 44,548CD). Πρβλ. Ν. Α. Μ α τ σ ο ὑ κ α, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία*, τ.3, 184. Βλ., ἐπίσης, Θ. Ἀ μ π α τ ζ ί δ η, «Χρόνος καὶ αἰωνιότητα», *Φιλόθεος*, 1(2001), 118-119, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἐκτίθεται ἕνας προβληματισμὸς σχετικῶς μὲ «τὴ δημιουργία καὶ τὴν ἐσχατολογία σὲ σχέση μὲ τὸν χρόνο στὴ σκέψη τοῦ Γρηγορίου».

χρόνο διάστημα³⁹⁴, ἀφ' ἑτέρου δέ τό σύνολο τῆς ὑπό τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ δημιουργηθείσης ὀρατῆς καί ἀοράτου κτίσεως³⁹⁵. Στούς ἐμπεριέχοντες, συνεπῶς, ὅλα τά ὑπό τοῦ Θεοῦ δημιουργηθέντα «αἰῶνας», τούς θεωρούμενους ὡς μεγέθη πού προσμετροῦν καί καθορίζουν τήν κινητική ἐνέργεια τῶν λογισμῶν τῆς ἀνθρώπινης φύσεως³⁹⁶, προσδίδεται ἀπό τόν Γρηγόριο ὁ χαρακτηρισμός τοῦ «ὑπηκόου» τῆς βασιλεύουσας καί ποιητικῆς τῶν ὄλων θείας φύσεως³⁹⁷. Ἡ ἐν λόγῳ ιδιότητα ὑποδεικνύει φυσικά τήν συναρίθμηση τῶν ὑπό τήν χρονική ἔννοια «αἰῶνων» μεταξύ τῶν κτισμάτων³⁹⁸ καί τήν ὄντολογική ἀντιδιαστολή αὐτῶν πρός τήν ὑπερκείμενη ἄκτιστη φύση τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ³⁹⁹, ἡ ὁποία εὐρίσκεται ἐκτός κάθε χρονικῆς ἔννοιας κατά τόν ἴδιο τρόπο μέ τόν ὁποῖο ὑπέρεκεται καί κάθε ἐντασσόμενη στό διάστημα τοῦ χρόνου καταληπτικῆς

³⁹⁴ Βλ. *Κατά Ἀρείου καί Σαβελλίου*, F. Mueller, GNO, τ.3,1, 74,5-7 (=PG 45, 1285B). *Κατά Μακεδονιανῶν τῶν Πνευματομάχων*, F. Mueller, GNO, τ.3,1, 98,28-99,1 (=PG 45, 1313D-1316B).

³⁹⁵ Βλ. *Κατά Μακεδονιανῶν τῶν Πνευματομάχων*, F. Mueller, GNO, τ.3,1, 103,18-21 (=PG 45, 1321B). *Περί ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 121B. Ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ὁ ἐρμηνευτικός προσδιορισμός ἀπό τόν Μάξιμο τόν Ὁμολογητή τοῦ «αἰῶνος», διά τοῦ ὁποίου ἀναδεικνύεται ἀφ' ἑνός μὲν ὁ συσχετισμός μεταξύ τῆς ἐν λόγῳ ἔννοιας καί τοῦ διαστήματος τοῦ χρόνου, ἀφ' ἑτέρου δέ ἡ ἐξάρτηση τῶν ἐννοιῶν αὐτῶν ἀπό τήν ὑπαρξη κινητικῆς δραστηριότητος (*Περί διαφορῶν ἀποριῶν*, PG 91, 1164BC). Πρβλ. Ν. Α. Μ α τ σ ο ὑ κ α, *Ἐπιστήμη, φιλοσοφία καί θεολογία στήν Ἐξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου*, 149. F. D i e k a m p, *Die Gotteslehre*, 22-224.

³⁹⁶ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τόν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 135,25-28 (=PG 45,365C): «ἔοικεν οἷόν τι μέτρον καί ὄρος τῆς τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν κινήσεως καί ἐνεργείας ὁ αἰὼν καί τὰ ἐντὸς τούτων εἶναι, τὰ δὲ ὑπερκείμενα τούτων ἄληπτα καί ἀνεπίβατα λογισμοῖς μένει». Πρβλ. καί *Πρὸς τόν Εὐνομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 395,3-9 (=PG 45,1104D).

³⁹⁷ Βλ. *Κατά Μακεδονιανῶν τῶν Πνευματομάχων*, F. Mueller, GNO, τ.3,1, 103,14-18 (=PG 45, 1321BC).

³⁹⁸ Βλ. *Πρὸς Θεόφιλον, Κατά Ἀπολιναριστῶν*, F. Mueller, GNO, τ.3,1, 120,14-15 καί 121,4-5 (=PG 45,1272AB). Βλ., ἐπίσης, Ν. Ρ. Ξ ι ὡ ν η, *Οὐσία καί ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ*, 48-49. Ν. Α. Μ α τ σ ο ὑ κ α, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία*, τ.3, 340.

³⁹⁹ Βλ. *Πρὸς τόν Εὐνομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 385,13-16 (=PG 45, 1093A). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου Ἀντιρρητικός*, F. Mueller, GNO, τ.3,1, 222,11-21 (=PG 45, 1252D-1253A).

λειτουργίας τοῦ νοῦ⁴⁰⁰. Θεωρεῖται, λοιπόν, εὐλογο γιά τόν Καππαδόκη πατέρα ὅτι δέν νοεῖται ἀσφαλῶς ἀποδοχή τῶν περιεχουσῶν τήν διάσταση τοῦ χρόνου ἐννοιῶν τοῦ προγενεστέρου καί μεταγενεστέρου ἀναφορικῶς μέ τόν Τριαδικό Θεό, ἐφόσον ἡ χρονική τάξη καί ἀκολουθία, πού προσδιορίζουν καί διέπουν τήν φύση τῶν κτιστῶν ὄντων, ἐπ' οὐδενί ἀφοροῦν τήν ἄκτιστη φύση τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ⁴⁰¹.

Ἡ δογματική ἄποψη περί τῆς ἐξαιρέσεως τοῦ χρόνου, καθώς καί κάθε διανοήματος, πού ἐμφαίνει μεσιτεῦον διάστημα ἐπί τῶν αἰδίων ὑπαρκτικῶν σχέσεων τῶν θείων ὑποστάσεων, συνιστᾶ ἕνα ἐκ τῶν πλέον θεμελιωδῶν σημείων τῆς Τριαδολογικῆς διδασκαλίας τοῦ ἱεροῦ πατρός⁴⁰². Κατά τήν ἐκτιθέμενη στό συγγραφικό ἔργο τοῦ Γρηγορίου σχετική

⁴⁰⁰ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 128,13-17 (=PG 45, 357B). Ὅπ.π., 136,1-7 καί 14-24 (=PG 45, 365D. 368A). Ὅπ.π., 206,23-207,26 (=PG 45, 444C-445A). Πρβλ. καί A. L i e s k e, «Theologie des Christismystik», *ZKTh* 70(1948), 157.

⁴⁰¹ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 197,25-198,25 (=PG 45, 433D-436A). Ὅπ.π., 134,13-26 (=PG 45, 364D-365A). Ἄξια μνείας στό σημεῖο αὐτό θεωρεῖται ἡ ἄποψη τοῦ Ωριγένη περί τῆς αἰωνιότητος τῆς κτιστῆς δημιουργίας, προκειμένου νά διασφαλισθεῖ τό «ἀτρεπτον» καί «ἀναλλοιώτον» τοῦ Θεοῦ. Ὅπως ὀρθῶς σημειώνει ὁ Ν. Ξεξάκης, ἡ ἀποδοχή τῆς ἐν λόγῳ ἐκδοχῆς καθιστᾶ τόν Θεό «ὑποκειμένον εἰς ὄρους τῆς κοσμικῆς πραγματικότητος» καί τόν κόσμον «προσδιορίζοντα τόν Θεόν» (*Ορθόδοξος Δογματική*, τ.3, 71-72. Βλ., ἐπίσης, Π. Ν. Τ ρ ε μ π έ λ α, *Δογματική*, τ.1, 313. Θ. Ἀ μ π α τ ζ ἰ δ η, «Χρόνος καί αἰωνιότητα», *Φιλόθεος*, 1(2001), 111-112. D. B a l á s, *Eternity and Time*, 136-137). Ὅπως, ἐξ ἄλλου, ἔχει σημειωθεῖ ἀπό τόν Π. Τρεμπέλα, «οὐδεμία μεταβολή ἢ ἀλλοίωσις προσεγένετο εἰς τόν Θεόν ὑπό τῆς δημιουργικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας», ἐφόσον ἡ κτίσις δέν προέρχεται ἐκ τῆς οὐσίας του ἀλλά ἐκ τῆς δημιουργικῆς του ἐνεργείας. Ὁ τρισυπόστατος Θεός εἶναι αἰδίως καί ἀχρόνως δημιουργός, διότι «ἔχει ἐν ἑαυτῷ πᾶν ὅ,τι συνιστᾶ τόν δημιουργόν», δηλαδή τόσο τό αἰδίο σχέδιο τῆς δημιουργίας, ὅσο καί τήν βούληση, καθώς καί τήν δημιουργική του δύναμη (Π. Ν. Τ ρ ε μ π έ λ α, *Δογματική*, τ.1, 336-337). Ὡς πρός αὐτό τό σημεῖο τῆς διατυπωμένης πατερικοθεολογικῆς σκέψεως, βλ., ἐνδεικτικῶς, Ἰ ω ά ν ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ὦ, *Κατὰ Μανιχαίων*, B. Kotter, *SJD*, τ.4, 356,8-12 (=PG 94, 1513B). Μ α ξ ί μ ο υ Ὁ μ ο λ ο γ η τ ο ὦ, *Κεφάλαια ἀγάπης*, A. Ceresa-Gastaldo, *MCCSC*, τ.3, 195 (=PG 90, 1048CD).

⁴⁰² Βλ. *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 7, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 217,5-7 (=PG 45, 804A): «αἰῶνος δὲ οὐκ ὄντος, οὐδέ τινος διαστηματικῆς ἐννοίας περὶ τὴν θείαν φύσιν τὴν ἄποσόν τε καί ἀδιάστατον θεωρουμένης». *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 209,26-210,15 (=PG 45, 448BC). Πρβλ. καί K. B a r t h, *Dogmatik*, τ.1,1, 413.

διδασκαλία, στην ύφιστάμενη σχέση μεταξύ του Πατρός ως του αιδίου αιτίου και του Υιού ως του αιδίου αιτιατού δέν νοείται ύπαρξη χρονικού διαστήματος, εφόσον ή θεώρηση της Πατρικής υποστάσεως ως προγενέστερης της Υίκης επιφέρει ως άμεση θεολογική συνέπεια αφ' ενός μὲν τὴν ἀποδοχή του Υιού ως χρονικῶς νεώτερου σχετικῶς μέ τούς δι' αὐτοῦ δημιουργηθέντες καί περιέχοντες τό σύνολο τῆς κτίσεως αἰῶνες⁴⁰³, ἀφ' ἑτέρου δέ τὴν ἐξάρτηση καί τῆς ὑπάρξεως τῆς υποστάσεως του Πατρός ἀπό τόν χρόνο. Καί τοῦτο, διότι ή παραδοχή τῆς θεωρήσεως ἑνός «σημείου» ὡς προϋπάρχοντος τῆς γεννήσεως του Υιού, διά του ὁποίου θά καθίστατο αὐτή γνωστή στόν ἄνθρωπο, θά εἶχε ὡς ἄμεση συνέπεια νά προσδιορίζει τό «σημεῖο» αὐτό καί τὴν ἀρχή τῆς ὑποστατικῆς ὑπάρξεως του ἀνάρχου καί ἀναιτίου καί ἀγεννήτου Πατρός, του γεννῶντος αἰδίως τόν Υιό, πράγμα τό ὁποῖο θά ἀνεδείκνυε κατά λογικήν ἀκολουθία τὴν ἄτοπη ἀποψη ὅτι ὁ Πατήρ ἔστερεῖτο του συκεκριμένου ὑποστατικοῦ του ιδιώματος πρό τῆς γεννήσεως του Υιού⁴⁰⁴.

Ἐνδεχόμενη ἀποδοχή ὑπάρξεως χρόνου μεταξύ τῆς θείας δόξας του Πατρός καί του ἀπαυγάσματος της θά συνεπαγόταν τὴν ὑπαρξη διαστήματος, κατά τό ὁποῖο, μή συνεκλάμποντος του ἀπαυγάσματος μαζί μέ τὴν δόξα, ὁ Πατρικός κόλπος θά διατελοῦσε «τυφλός», «ἀλαμπής»⁴⁰⁵ καί κενός τῶν ἀγαθῶν, διά τῶν ὁποίων ὁ ἀποτελῶν τό σύνολο τῶν ἀγαθῶν Μονογενῆς Υιός πληροῖ κατά τόν λόγο τῆς Γραφῆς(=Ἰω. 1,18) τόν κόλπο του Πατρός⁴⁰⁶.

⁴⁰³ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τόν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 128,17-22 (=PG 45, 357C).

Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου Ἀντιρρητικός, F. Mueller, GNO, τ.3,1, 222,16-19 (=PG 45, 1253A).

⁴⁰⁴ Ἀπό τό πλῆθος τῶν σχετικῶν χωρίων βλ., ἐνδεικτικῶς, *Ἀντιρρητικός εἰς τόν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 128,27-29 (=PG 45, 357C): «εἰ γάρ τι σημεῖον ὑπέρεκεται γνωριστικόν τῆς του Υιού γεννήσεως, ἐκεῖνο δηλονότι καί τῷ Πατρὶ τὴν ἀρχὴν ὀρίσει τῆς ὑποστάσεως». *Ἦπ.π.*, 139,3-7 (=PG 45, 369C). *Ἦπ.π.*, 194,5-195,5 (=PG 45, 429C-432A). *Ἦπ.π.*, 207,27-208,4 καί 210,26-211,2 (=PG 45, 445B. 448D-449A). *Ἦπ.π.*, 224,6-21 (=PG 45, 464AB). *Κατὰ Ἐννομίου του τρίτου λόγος*, τόμος 1, W. Jaeger, GNO, τ.2, 31,4-9 καί 31,21-32,23 (=PG 45, 593A-596A). *Ἦπ.π.*, τόμος 6, 203,4-205,7 (=PG 45, 788B-789B). *Πρὸς Συμπλίκιον, Περὶ πίστεως*, F. Mueller, GNO, τ.3,1, 64,22-65,3 (45, 140C-141A).

⁴⁰⁵ Βλ. *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Ἐννομίου ἔκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 355,8-356,14 (=PG 45, 512D-513B).

⁴⁰⁶ Βλ. *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Ἐννομίου ἔκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 316,1-21 (=PG 45, 469D-472A). *Ἦπ.π.*, 327,8-22. (=PG 45, 481D-484A). *Ἦπ.π.*, 353,24-26 (=PG 45, 512A). *Κατὰ Ἐννομίου του τρίτου λόγος*, τόμος 8, W. Jaeger, GNO, τ.2, 254,6-19 (=PG 45, 844CD).

Πρέπει να σημειωθεί ότι η δογματική αυτή αντίληψη του Γρηγορίου περί της άνυπαρξίας χρονικών «παρατάσεων» στην προαιώνια ύπαρξη των θείων υποστάσεων του Πατρός και του Υιού επεκτείνεται εulόγως και κατά συνακόλουθον τρόπο και στην υποστατική ύπαρξη του Αγίου Πνεύματος, της οποίας ο αίδιος και άκτιστος χαρακτήρας προβάλλεται ιδιαίτερος στην διδασκαλία του ιεροῦ πατρός. Κατά την αναπτυσσόμενη αυτή διδασκαλία τό Άγιο Πνεῦμα συνυπάρχει «ἐξ αιδίου» μέ τις υποστάσεις του Πατρός και του Υιού και συνάπτεται κατά την οὐσία πρός αυτές, χωρίς φυσικά νά ὑστερεῖ κατά την ύπαρξη, ἡ οποῖα εἶναι αἰδία. Σημειώνεται ἐπιπροσθέτως ἀπό τόν ἐπίσκοπο Νύσσης ὅτι «οὔτω πάλιν καί τοῦ Μονογενοῦς ἔχεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπινοία μόνη κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον προθεωρουμένου τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως»⁴⁰⁷.

Καθίσταται σαφές ὅτι ἡ «προθεώρησις» αὐτῆ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Μονογενοῦς ὡς πρός τὴν ὑπόστασιν τοῦ Αγίου Πνεύματος εἶναι δυνατόν νά ἐκληφθεῖ μόνο «κατ' ἐπίνοιαν», δηλαδή λογικῶς καί ὄχι κατ' ὄντολογικὴν ἔννοιαν⁴⁰⁸, ἐφόσον, τοῦ Αγίου Πνεύματος θεωρουμένου ὡς

⁴⁰⁷ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 224,21-225,2 (=PG 45, 464BC). Κατὰ *Μακεδονιανῶν τῶν Πνευματομάχων*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 100,14-101,3 (=PG 45, 1317BD). Περί τῆς ἐρμηνείας τῆς τελευταίας αὐτῆς διατυπωθείσης ἀπόψεως τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ἀπό θεολόγους συγγραφεῖς τοῦ 13ου καί τοῦ 14ου αἰ. βλ. Χ ρ υ σ. Ν. Σ α β β ἄ τ ο υ (νῦν Μητροπολίτου Μεσσηνίας), *Ἡ θεολογικὴ ὀρολογία*, 189-190. Κ. Ἡ. Λ ι ἄ κ ο υ ρ α, *Ἡ διδασκαλία τοῦ Νείλου Καβάσιλα*, 193-195. Ν. Χ. Ἰ ω α ν ν ἰ δ η, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, 257.

⁴⁰⁸ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 225,2-3 (=PG 45, 464C). Ἡ φράση «κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον» ἐνδείκνυται νά ἐκληφθεῖ καί νά ἀποδοθεῖ ἐρμηνευτικῶς, ὅπως σχετικῶς σημειώνεται κατὰ τὴν παράθεσιν τῆς ἐρμηνείας τῆς διατυπώσεως αὐτῆς ἀπό τόν Νείλο Καβάσιλα, ὡς «κατὰ τὸν λόγον τῆς ἰδικῆς του (τοῦ Υιού) πρός τὸν Πατέρα αἰτίας, ἐπ' οὐδενὶ δὲ κατὰ τὸν λόγον τῆς αἰτίας τῆς ὑπάρξεως τοῦ Αγίου Πνεύματος» (Κ. Ἡ. Λ ι ἄ κ ο υ ρ α, *Ἡ διδασκαλία τοῦ Νείλου Καβάσιλα*, 194), καί ὅπως κατὰ συναφῆ τρόπο διατυπώνεται ἐρμηνευτικῶς ἀπό τόν Ἰωσήφ Βρυέννιο, «οὐ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον, ἥς ἔχει ὁ Υἱὸς πρός τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον τῆς ἑαυτοῦ ἐκ τοῦ Πατρός ὑποστάσεως» (Ν. Χ. Ἰ ω α ν ν ἰ δ η, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, 257). Παρεμφερῆ ἐπὶ τοῦ προκειμένου σημείου ἐννοιολογικὴ ἀποψη ἔχει διατυπώσει ὁ Μ. Βασίλειος. Σχετικῶς μέ τὴν διατυπωμένη αὐτῆ ἀποψη τοῦ Μ. Βασιλείου περὶ τῆς «κατ' ἐπίνοιαν» θεωρήσεως ἀπό τόν ἄνθρωπο τῶν ὑπαρκτικῶν σχέσεων τῶν ὑποστάσεων τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, βλ. Β α σ ι λ ε ἰ ο υ, *Κατὰ Σαβελλιανῶν, καὶ Ἀρείου, καὶ τῶν Ἀνομοίων*, Λόγος 24, PG 31, 609BC: «οὐδὲ μὴν δέχεται ψυχὴ ἡμῶν ἐπίνοιαν χωρισμοῦ

«χρίσματος» βασιλικού, πού φέρει όλα τὰ χαρακτηρίζοντα τὴν βασιλεία ἀγαθὰ, κανένα «διάλειμμα» δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει μεταξύ αὐτοῦ καὶ τοῦ ὄντος βασιλέως μονογενοῦς Υἱοῦ⁴⁰⁹. Ἡ κατὰ τὴν αἰτία ὑπαρκτική σχέση τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱό θεωρεῖται ἀπὸ τὸν Γρηγόριο ὡς ἀποκλειστικός τρόπος ἐρμηνείας τῆς «προεπινοήσεως» τῆς Πατρικῆς ὑποστάσεως ἔναντι τῆς Υἱικῆς, ἀποκλείοντας κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὴν ὑπαρξη ὅποιασδήποτε διαστηματικῆς ἔννοιας μεταξύ τῶν δύο αὐτῶν ὑποστάσεων τῆς Τριαδικῆς θεότητος⁴¹⁰.

Ἐκ τῶν ὡς ἄνω λεχθέντων καθίσταται προφανές ὅτι ἡ δογματικὴ ἀποψη τοῦ Γρηγορίου περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς συναϊδιότητος τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μὲ τὸν Πατέρα⁴¹¹ διατυπώνεται κατὰ τρόπον σαφῆ καὶ ἀρμόζοντα στὴν ἐρμηνευτικὴ θεώρηση τῶν αἰδίων ὑπαρκτικῶν σχέσεων τῶν ὑποστάσεων τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἡ ὑπάρχουσα μεταξύ τῶν θείων ὑποστάσεων τῆς Τριάδος σχέση τοῦ αἰδίου αἰτίου πρὸς τὰ αἰδία αἰτιατά δὲν μερίζει δι' ἑτερότητας ἢ διὰ διαστηματικῆς ἔννοιας, ὅπως παρατηρεῖται στὴν κτιστὴ φύση, τὴν θεία φύση, ἀλλὰ ἀναδεικνύει τὴν δογματικὴ ἀποψη ὅτι ὁ Πατὴρ αἰδίως νοεῖται

ὡς ἡ τοῦ Μονογενοῦς μὴ συνόντος αἰεὶ τῷ Πατρὶ, ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μὴ συνυπάρχοντος τῷ Υἱῷ». Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Κατὰ Ἐννομίον*, Λόγος 1, Β. Sesboüé, SC, τ.299, 190,32-192,37 (=PG 29, 525BC).

⁴⁰⁹ Βλ. *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Ἐννομίον ἔκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 317,3-17 (=PG 45, 472BC). Βλ. *Κατὰ Ἀρείου καὶ Σαβελλίου*, F. Mueller, GNO, τ.3,1, 74,26-28 (=PG 45, 1285D). *Ἦπ.π.*, 76,78 (=PG 45, 1288C).

⁴¹⁰ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 132,12-21 (=PG 45, 361CD). *Ἦπ.π.* 134,13-17 (=PG 45, 364D). *Ἦπ.π.* 130,10-131,22 (=PG 45, 360C-361B). Στὸ τελευταῖο αὐτὸ χωρίο ὁ Γρηγόριος διευκρινίζει ὅτι, ἐφόσον τὸ διάστημα περιγράφεται ἐντὸς δύο σημείων ὀριοθετούμενων αὐτό, κατὰ τὴν περίπτωσιν τοῦ προκύπτοντος ἐκ τῆς ἀποδοχῆς προϋπάρξεως τοῦ Πατρὸς ὡς πρὸς τὸν Υἱὸ διαστήματος, ἐάν ὡς τὸ ἓνα ἄκρο θεωρηθεῖ ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννηση τοῦ Μονογενοῦς, τὸ ἄλλο ἄκρο θὰ πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ ἀναζητηθεῖ στὴν συλλογιστικῶς προκύπτουσα ἢ κατασκευαζόμενη ἀρχὴ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνάρχου καὶ ἀναιτίου Πατρὸς, στό ὑποστατικό του, δηλαδή, ἰδίωμα τῆς «ἀγεννησίας». Ὁ ἄτοπος καὶ κακόδοξος αὐτὸς συλλογισμὸς ἀναιρεῖ τὴν δογματικὴ ἀποψη γιὰ τὸν ἀνερμήνευτο τρόπο τῆς αἰδίας ὑπάρξεως τοῦ ἀνάρχου καὶ ἀναιτίου Πατρὸς, ἐφόσον προβάλλει αὐτὸν ἐξαρθώμενο ἐκ συγκεκριμένης ἀρχῆς. Βλ., ἐπίσης, *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 7, W. Jaeger, GNO, τ.2, 219,20-22 (=PG 45, 805C).

⁴¹¹ Βλ. *Κατὰ Μακεδονιανῶν τῶν Πνευματομάχων*, F. Mueller, GNO, τ.3,1, 98,24-99,1 (=PG 45, 1316B).

καί ὑπάρχει Πατήρ καί ὅτι ἐξ αὐτοῦ «κατά τό προσεχές ἀδιαστάτως» συνεπινοεῖται κατά τήν αἰδία ὑπαρξή του ὁ μονογενής Υἱός μετά τῆς Πατρικῆς ὑποστάσεως καί ὅτι «δί' αὐτοῦ» καί «μετ' αὐτοῦ» καί ἄνευ μεσολαβήσεως χρόνου ἢ διαστηματικοῦ νοήματος «εὐθύς» καί τό Πνεῦμα τό Ἅγιο «συνημμένως καταλαμβάνεται»⁴¹².

Γίνεται, ἔτσι, ἀντιληπτό ὅτι ὁ αἰδῖος χαρακτήρας τῆς ὑπάρξεως τῶν θείων ὑποστάσεων κατανοεῖται καί περιγράφεται ἀπό τόν Γρηγόριο ἀφ' ἑνός μὲν ὡς μία παντοτινή καί ἀκατάπαυστη ἀντίληψη τῆς προαιώνιας ὑπάρξεως τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἑτέρου δέ ὡς ἐπίγνωση ὅτι ἡ προαιώνια ὑπαρξή τῆς Ἁγίας Τριάδος τυγχάνει ἀνώτερη πάσης ἀρχῆς καί παντός τέλους, ἐφόσον ἡ ἔννοια τῆς αἰδιότητος δέν ἐπιδέχεται τόν λόγο τοῦ «ποτέ μὴ εἶναι καί ποτέ μὴ ἔσεσθαι»⁴¹³. Οἱ ἐκ τῆς αἰδιότητος, ἐξ ἄλλου, ἀπορρέουσες θεῖες προσηγορίες πού ἐμφαίνουν τό «ἄναρχον» καί «ἄκτιστον» καί «ἀγέννητον» καί τό καταδεικνύον τήν ἀνυπαρξία τοῦ χρονικοῦ τέλους «ἀτελεύτητον» παριστοῦν τό «ἄπειρον» καί τό «διηλεκές» τῆς ὑπάρξεως τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ⁴¹⁴.

Κατά τήν δεσπόζουσα, συνεπῶς, στήν διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου διαίρεση τῶν ὄντων σέ ἄκτιστα καί κτιστά, μεταξύ τῶν γνωριστικῶν ιδιοτήτων τῆς ἄκτιστης θείας φύσεως καί ἐκείνων τῆς ὑπ' αὐτῆς δημιουργηθείσης κτιστῆς φύσεως, πού διαφέρουν κατά τόν λόγο τῆς φύσεώς τους, δέν ὑφίσταται εὐλόγως καμία συνάφεια ἢ ὁμοιότητα, ἀφοῦ ἡ μὲν κτιστή φύση προσδιορίζεται ἀπό ἀρχή, μεσότητα καί τέλος χρόνου⁴¹⁵, ἡ δέ θεία οὐσία «κατ' οὐδέν μέρος περατοῦται» καί παραμένει «πανταχόθεν ἐν τῷ ἀορίστῳ»⁴¹⁶. Τό ἰδιάζον, ἐπομένως, χαρακτηριστικό γνώρισμα τῆς κτίσεως συνίσταται στήν ὑπαρξή, τήν θεώρηση καί τήν προσμέτρηση αὐτῆς ἐντός τῆς χρονικῆς καί τοπικῆς διαστηματικῆς

⁴¹² Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 138,5-139,2 (=PG 45, 369AC). *Κατὰ Ἐννομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 7, W. Jaeger, GNO, τ.2, 229,16-230,23 (=PG 45, 816D-817B). Πρβλ. Κ. Ἡ. Λιὰκουρα, *Τό μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος*, 31.

⁴¹³ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 217,26-218,22 (=PG 45, 456C-457A). *Ὅπ.π.*, 223,19-224,5 (=PG 45, 461D-464A).

⁴¹⁴ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 219,3-7 (=PG 45, 457B).

⁴¹⁵ Βλ. *Πρὸς τόν Ἐννομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 395,9-11 (=PG 45, 1104D): «πᾶν γὰρ τὸ ἀρχὴν τε καί τελευτήν ἔχον τοῦ εἶναι, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἄρχεται καί εἰς τὸ μὴ ὄν καταλήγει». *Κατὰ Ἐννομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, GNO, τ.2, 209,26-210,5 (=PG 45, 793CD). Βλ., ὡσαύτως, Θ. Ἀμπιατζίδη, «Χρόνος καί αἰωνιότητα», *Φιλόθεος*, 1(2001), 115.

⁴¹⁶ Βλ. *Κατὰ Ἐννομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, GNO, τ.2, 210,9-18 (=PG 45, 793D-796A).

έννοιας και τάξεως⁴¹⁷. Ὑπὸ τὴν ἔννοια αὐτὴν ἡ κτιστὴ φύση θεωρεῖται ἀλλότρια τῆς ἀκτιστῆς φύσεως τῆς Τριαδικῆς θεότητος, τῆς θεωρούμενης κατὰ τὸ «κοινὸν» τῆς φύσεώς της ὡς ἀδιάστατης καὶ αἰδίας. Τὸ ἰδιαίτερον δὲ καὶ διακεκριμένον τῶν θείων ὑποστάσεων δὲν νοεῖται οὔτε ἐρμηνεύεται ὡς διάσταση καὶ διαφορὰ κατὰ τὸ χρονικῶς προσδιοριζόμενο πρεσβύτερο καὶ νεώτερο⁴¹⁸ ἀλλὰ ὡς διάκριση ἢ ὁποῖα ὑφίσταται μεταξὺ τοῦ αἰδίου ὑπάρχοντος ὡς «αἰτίου» Πατρός καὶ τῶν ἀδιαστάτως ἔχουσῶν τὴν αἰδία ὑπόστασή τους καὶ προερχομένων καθ' ὑπαρξιν αἰδίως «ἐκ τοῦ αἰτίου» Πατρός ὑποστάσεων τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος⁴¹⁹. Ἡ ἀντίληψη περὶ τῆς ἐκτός καὶ ὑπεράνω τῶν χρονικῶν κατηγοριῶν προαιωνίας ὑπάρξεως τῶν ὑποστάσεων τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐπ' οὐδενί συνεπάγεται ὅτι τὸ κτιστὸ αὐτὸ μέγεθος τοῦ χρόνου εὐρίσκεται ἐκτός τοῦ ἐλέγχου τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος, ὡς ἀπόλυτη καὶ ὄντολογικὴ ἀρχή, παρεμβαίνει στὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπινου γένους καὶ ἐνεργεῖ «οἰκονομικῶς» γι' αὐτό⁴²⁰. Τὸ γεγονός, ὡς ἐκ τούτου, τῆς θείας περὶ τὸν ἄνθρωπο κατὰ σάρκα «οἰκονομίας» τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκλαμβάνεται ἀπὸ τὸν Γρηγόριο ὡς «εἴσοδος» στό παρόν καὶ ὡς «κάθοδος» τοῦ ἀκτίστου ἀπὸ τὴν ἀχρόνως ὑφιστάμενη θεία μεγαλειότητα στὴν κατάστασι τῆς «χρονικῆς γενέσεως»⁴²¹.

Ἐξ ὅλων, λοιπόν, αὐτῶν τῶν στοιχείων, διὰ τῶν ὁποίων ἐπιτελεῖται ἡ ἐρμηνευτικὴ προσέγγισις τῆς διδασκαλίας τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης σχετικῶς μὲ τὴν ἔννοια τοῦ διαστήματος τοῦ χρόνου, προκύπτει σαφῶς ἡ χρησιμοποίησις ἀπὸ αὐτοῦ τῆς προϋπάρχουσας σχετικῆς ἀρχαιοελληνικῆς φιλοσοφικῆς ὀρολογίας, στὴν ὁποία ἐν τούτοις προσδίδει νέο νόημα καὶ περιεχόμενο, πού προσιδιάζει στὴν θεώρησι τῶν αἰδίων ἐνδοτριαδικῶν ὑπαρκτικῶν σχέσεων, καὶ καθιστᾷ αὐτὴν ὄργανο ἐκφράσεως ὑψηλῶν

⁴¹⁷ *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 134,3-5 (=PG 45, 364C): «τῆς δὲ κτίσεως ἐν παρατάσει τινὶ διαστηματικῇ θεωρουμένης, πᾶσα χρονικὴ τάξις καὶ ἀκολουθία τῶν γεγονότων καταλαμβάνεται».

⁴¹⁸ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 128,30-130,9 (=PG 45, 357D-360B).

⁴¹⁹ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 134,1-7 (=PG 45, 364C).

⁴²⁰ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 1, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 9,26-10,6 (=PG 44, 1124D-1125A): «ἐν τρισὶ τμήμασι τὸ χρονικὸν μετρεῖται διάστημα, τῷ παρωχηκότι, τῷ ἐνεστώτι καὶ τῷ μέλλοντι· ἐν τοῖς τρισὶ τούτοις ἡ εὐεργεσία καταλαμβάνεται αἱ τῶν μελλόντων ἐλπίδες τῆς αὐτῆς ἐνεργείας ἤρτηνται». Βλ., ὡσαύτως, Κ. Β. Σ κ ο υ τ ἔ ρ η, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 71. Θ. Ἀ μ π α τ ζ ἰ δ η, «Χρόνος καὶ αἰωνιότητα», *Φιλόθεος*, 1(2001), 116. D. Β α - I á s, *Μετουσία Θεοῦ*, 138. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Eternity and Time*, 148.

⁴²¹ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 102,14-16 (=PG 44, 568C).

θεολογικῶν ἐννοιῶν. Τό μυστήριον τῆς σαρκώσεως τοῦ αἰδίως ὑπάρχοντος Θεοῦ Λόγου συνιστᾷ κατὰ τόν Γρηγόριον τήν ἀποκλειστική προϋπόθεση ἐξόδου τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τό ἀδιέξοδο τῆς ἐπαναλαμβανόμενης ἀνακυκλήσεως τοῦ ἱστορικοῦ μεγέθους τοῦ χρόνου, στό ὁποῖο περιέπεσε ἐξ αἰτίας τοῦ προκαλέσαντος τήν πτώση ὀλισθήματος τῆς παρακοῆς. Καθίσταται, ἐπίσης, τό ἀδιαμφισβήτητο καί ἀδιασάλευτο σταθερό σημεῖο ἀναφορᾶς, προκειμένου ἡ ἀνθρωπότητα νά ἐπαναποκτήσει τήν γνησιότητά της, τήν ὁποία ἐγγυᾶται ἡ ἐπάνοδός της στά «μηκέτι σαλευόμενα», στήν κατάστασιν δηλαδή τῆς «ὀγδόης» ἡμέρας⁴²².

⁴²² Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J. Mc Donough, *GNO*, τ.5, 84,9-12 (=PG 44, 505A). *Εἰς τὸν ἕκτον ψαλμόν περὶ τῆς ὀγδόης*, J. Mc Donough, *GNO*, τ.5, 189,22-190,2. (=PG 44, 612A). Πρβλ. Δ. Γ. Τ σ ἄ μ η, «Ἡ διαλεκτικὴ φύσις», *AB* 1(1969), 23. Κ. Β. Σ κ ο υ τ ἔ ρ η, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 76-77. Θ. Ἀ μ π α τ ζ ἰ δ η, «Χρόνος καὶ αἰωνιότητα», *Φιλόθεος*, 1(2001), 117.

5. Ἡ πρό τῆς πτώσεως κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου.

α'. Γενικά.

Ἡ ἐκτεθεισα διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ἐμφαίνει τὴν πεποίθησιν αὐτοῦ περὶ τῆς μοναδικῆς θέσεως τὴν ὁποία ἡ ἀνθρώπινη φύσις κατὰ τὴν κατασκευὴ αὐτῆς κατεῖχε ἐντὸς τοῦ συνόλου τῆς κτίσεως. Ἡ πεποίθησις αὐτῆ τοῦ ἱεροῦ πατρὸς προκύπτει ἐπίσης ἐκ τῆς ἀναπτύξεως ὑπ' αὐτοῦ τῆς διδασκαλίας περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου πρό τῆς πτώσεώς του, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν μετοχὴν τοῦ στό ὑψηλότερο παντός διανοήματος θεοῦ ἀγαθὸ καὶ ἀπὸ τὴν ἐξ αὐτῆς ἀπορρέουσα «μόρφωσιν» τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, κατὰ χάριν ὁμοιωθείσης μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ θεοῦ πρωτοτύπου⁴²³.

Ὁ Γρηγόριος ἀντιλαμβάνεται τὸν ἐκ φύσεως κοσμημένο μὲ τὸ σύνολο τῶν χαρακτηριζόντων τὴν θεότητα ἀγαθῶν καὶ ἐντεταλμένο πρὸς διαφύλαξιν αὐτῶν προπρωτικό ἀνθρώπο⁴²⁴ ὡς διαβιοῦντα κατὰ τρόπον «μονοειδῆ»⁴²⁵, ἀφοῦ ἡ «παντοδύναμος» τροφή, διὰ τῆς ὁποίας κατ' ἀποκλειστικότητα καὶ ἐν ἀφθονίᾳ διαιτᾶτο, εἶναι τὸ πλήρωμα τῶν ἀγαθῶν⁴²⁶ ποῦ παρέχονται ἀπὸ τὴν «ἀπλῆν καὶ μονοειδῆ καὶ ἀσύνθετον» θεότητα⁴²⁷.

Ἡ διερεύνησις καὶ ἀπαρίθμησις τῶν θείων δωρεῶν ποῦ κοσμοῦσαν τὸν εὐρισκόμενον στὴν ἐξαιρετικὴ αὐτῆ κατάσταση τῆς ἀρχαίας χάριτος προπρωτικό ἀνθρώπο μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ ἀφ' ἑνός μὲν κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰ χαρακτηρίζοντα τὴν θεότητα ἀγαθὰ, κατ' εἰκόνα τῶν

⁴²³ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 105,9-14 (=PG 44, 1225D).

⁴²⁴ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 54,5-7 (=PG 44, 796B).

⁴²⁵ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 81B.

⁴²⁶ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 46,5 (=PG 44, 1161D). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 58,2-3 (=PG 44, 473A). *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 81B. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 8, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 258,1-6 (=PG 44, 949D).

⁴²⁷ Βλ. *Κατὰ Μακεδονιανῶν τῶν Πνευματομάχων*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 91,2-6 (=PG 45, 1304D). *Περὶ τῆς τριημέρου προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως*, E.Gebhardt, τ.9, 293,20-21 (=PG 46, 617B). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 5, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 158,8-12 (=PG 44, 873D-876A). *Ὁπ.π.*, Λόγος 8, 255,9-11 (=PG 44, 948D).

όποιων αὐτός «έμορφώθη»⁴²⁸, ἀφ' ἑτέρου δέ ἐκ τῆς ἀναφορᾶς τοῦ Γρηγορίου στήν κατάσταση ἐκείνη τῆς ἀνθρωπότητας πού θά ὑπάρξει μετά τήν κοινή ἀνάσταση, κατά τήν ὁποία τό κάλλος πού εἶχε δοθεῖ στόν ἄνθρωπο ἀπό τόν Θεό, καί τό ὁποιο ἀμαυρώθηκε διά τῆς πτώσεώς του, θά ἀναμορφωθεῖ⁴²⁹.

Ἐκκινώντας ὁ Γρηγόριος ἀπό τά ἐμπύπτοντα στήν ἀντιληπτική ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου ἀγαθᾶ τῆς θεότητος, ἐπιχειρεῖ τήν περιγραφή τοῦ θαυμαστοῦ μεγαλείου πού χαρακτηρίζει τό διαβιοῦν σέ κατάσταση «ἀθανασίας»⁴³⁰ καί ἀπάθειας⁴³¹ ἀνθρώπινο γένος πρό τῆς πτώσεως αὐτοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ ὑπεράνω τῶν νόσων καί τοῦ θανάτου κατάσταση ὀφειλόταν στήν κατά τήν ἀρχή ὑπαρξή σέ αὐτό τῶν ψυχικῶν δυνάμεων καί λειτουργιῶν «ἰσοκρατῶς»⁴³².

Ἔτσι, γίνεται σαφές κατά τήν ἐκτιθέμενη διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ πατρός ὅτι ὁ ἐν ἀφθαρσίᾳ καί μακαρίως τήν «σταθεράν» καί «ἀκλυδώνιστον»⁴³³ πρώτη ζωή ἀπολαμβάνων ἄνθρωπος ἀναδεικνύεται «ἰσάγγελος», ὡς μή ἔχων τήν μετά τήν πτώση ἐμφανισθεῖσα σέ αὐτόν ἀναπροσαρμογή τῆς λειτουργίας τῆς φύσεώς του καί τίς ἀναδειχθεῖσες ἀπό τήν παρακοή ὀδυνηρές συνέπειες, πού ἐπέφεραν τό πλῆθος τῶν συμφορῶν⁴³⁴. Διά τῆς δυνατότητας, ἐξ ἄλλου, τῆς ἀπρόσκοπτης «θεωρίας»

⁴²⁸ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 105,10-11. 13-14 (=PG 44, 1225D). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 6, P.Alexander, GNO, τ.5, 386,20-387,1 (=PG 44, 708D). *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 157A.

⁴²⁹ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 156C: «μηδὲν ἕτερον εἶναι ἀνάστασιν, ἢ τὴν εἰς τὸ ἀρχαῖον τῆς φύσεως ἡμῶν ἀποκατάστασιν». Ὅπ.π., PG 46, 148A. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 6, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 183,12-15 (=PG 44, 893C). Πρβλ. *Ἐπιτάφιος εἰς Πλακίλλαν βασίλισσαν*, A.Spira, GNO, τ.9, 486,6-8. 11-15 (PG 46, 889B). *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 36,12-37,13 (=PG 46, 505BC). *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 32,16-23 (=PG 45, 36D).

⁴³⁰ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 5, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 152,18-153,2 (=PG 44, 869C). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 6, P.Alexander, GNO, τ.5, 386,7-10 (=PG 44, 708C).

⁴³¹ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 7, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 198,8-10 (=PG 44, 905A). *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 29,20-21 (=PG 45, 33B).

⁴³² Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 45,17-19 (=PG 44, 1161C).

⁴³³ *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 58,26 (=PG 44, 473B).

⁴³⁴ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 196AB. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 106,20 (=PG 44, 1228C). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1,

τῶν ὑπερκοσμίων ἀγαθῶν, τῆς ὀφειλόμενης στήν διά τῆς μετοχῆς στό «παντελής» ἀγαθό ἀπόλαυση τῆς θείας χάριτος καί εὐλογίας⁴³⁵, ὁ ἱερός πατήρ ἐρμηνεύει τόν περί τῆς διαβίωσης τοῦ ἀνθρώπου «ἐν τῷ παραδείσῳ» καί περί τῆς τρυφῆς τῶν «ἐκεῖ πεφυτευμένων» λόγο τοῦ βιβλίου τῆς Γενέσεως(=2,15-16)⁴³⁶. Ὁ παράδεισος ἐκλαμβάνεται ἀπό τόν ἐπίσκοπο Νύσσης ὡς ὁ φωτεινός καί ἀνατολικός τόπος τῆς μακαριότητος, στόν ὁποῖο, διά τῆς βρώσεως τῶν ἀποτελούντων τήν παραδείσια φυτεία καρπῶν τῆς ζωῆς καί τῆς γνώσεως⁴³⁷, ἐπιτελεῖται ἡ ἀπόλαυση ἀπό τόν ἄνθρωπο τοῦ ἐξαιρετικοῦ εἴδους τῆς «μονοειδοῦς» ζωῆς⁴³⁸. Πρόκειται περί τῆς ἀγαθῆς πρώτης πατρίδας⁴³⁹, τοῦ εὐρύχωρου ἀμπελώνα τοῦ Πατρός⁴⁴⁰, τοῦ «ἐν τῷ οὐρανῷ» ὑπό τοῦ Γρηγορίου τοποθετούμενου⁴⁴¹, στόν ὁποῖο τάχθηκε ὁ διά τῆς ἀρχαίας «εὐκληρίας» χαριτωθεῖς ἄνθρωπος, προκειμένου νά συμβάλει στήν αὐξηση καί διαφύλαξή του⁴⁴². Ἐνα ἄλλο δέ σημεῖο πού χαρακτηρίζει τήν περί τοῦ ἐν λόγῳ θέματος διδασκαλία τοῦ

302,5-6 (PG 46, 373C). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 6, P.Alexander, GNO, τ.5, 386,9-10. 13-18 (=PG 44, 708CD).

⁴³⁵Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 6, P.Alexander, GNO, τ.5, 386,10-13. 18-20 (=PG 44, 708CD). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 50,15-18 (=PG 44, 1168B). *Περί παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 302,9-12 (PG 46, 373C).

⁴³⁶Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 105,20-24 (=PG 44,1228A).

⁴³⁷Βλ. *Περί κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 196D. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 105,23-24 (=PG 44, 1228A).

⁴³⁸Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 65,13-19 (=PG 44, 1184C). *Ὅπ.π.*, Λόγος 4, 46,5 (=PG 44, 1161D).

⁴³⁹Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 2, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 27,24-27 (=PG 44, 1145A). *Εἰς τὸν βίον καὶ τὰ θαύματα τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ*, G.Heil, GNO, τ.10,1, 5,5-8 (=PG 46, 896B).

⁴⁴⁰Βλ. *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου Ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 153,22-24 (=PG 46, 1156B). *Προβλ. Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 7, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 151,17-22 (=PG 44, 1280C).

⁴⁴¹Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 2, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 27,10-11 (=PG 44, 1144D). *Προβλ. Ἀπολογητικὸς περὶ τῆς Ἐξαήμερου*, PG 44, 120D-121D, ὅπου ὁ Γρηγόριος, ἐρμηνεύοντας τὰ ὑπὸ τοῦ Παύλου περὶ τοῦ τρίτου οὐρανοῦ ἀναφερόμενα (=Β' Κορ.12,2-4), περιγράφει αὐτόν ὡς τὸ «ἀκρότατον τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου» σημεῖο, τὸ ὁποῖο, «μεθόριον τῆς νοητῆς κτίσεως» ὑπάρχον, περιλαμβάνει «τὰ τοῦ παραδείσου κάλλη».

⁴⁴²Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 57,8-13. 58,6-10 (=PG 44, 797BD).

Γρηγορίου τυγχάνει ἡ ἔρμηνεία τοῦ περιβάλλοντος τόν ἄνθρωπο χώρου τοῦ παραδείσου ὑπό τό πρίσμα τῆς ἀθανασίας, τῆς ἀπάθειας καί τῆς ὁμοιώσεως πρός τόν Θεό⁴⁴³. Ἡ πλήρης αὐτή ἀποξένωση τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἀπό τό κακό καί ἡ διά τῶν ἀρετῶν σύμφυση αὐτοῦ μέ τήν «αἴδιον ζωὴν»⁴⁴⁴ συνιστᾶ κατά τόν ἱερό πατέρα τήν πατρική παλάμη τήν περικλείουσα τόν ἄνθρωπο καί, κατά τήν βιωματική ἐμπειρία τῆς πρώτης μακαριότητος, λαμπρύνουσα αὐτόν⁴⁴⁵.

β'. Ἡ «συνάφεια» τῆς ἀνθρώπινης φύσεως πρός τήν ἀγγελική φύση.

Ἡ ἐκ φύσεως προσαρμοσμένη στό ἀνθρώπινο γένος καί χαρακτηρίζουσα τήν πρώτη ζωὴ ἀρχαία χάρις γίνεται ἀντιληπτὴ ἀπό τήν «συνάφειαν» τοῦ ἀνθρώπου πρός τήν φύση τῶν ἀγγέλων, ἀπό τήν φυσική δηλαδή ὁμοιότητα τῆς ὑπερκόσμιας κτίσεως πρός τήν ἐγκόσμια⁴⁴⁶, ἡ ὁποία συνίσταται στήν ἔμφυτη συγγένεια τῆς φύσεως τῶν ἀγγέλων πρός τήν νοερά οὐσία τῆς πλασθείσης ἀνθρωπότητος⁴⁴⁷ καί διά τῆς ὁποίας πραγματοποιεῖται ἡ ἑναρμόνιος τῆς λογικῆς κτίσεως συνωδία πρός δοξολογία τοῦ πλάσαντος αὐτήν Θεοῦ⁴⁴⁸.

Ἡ ὀφειλόμενη στήν πρώτη μακαριότητα κατάσταση αὐτῆ τῆς «συναφείας» τῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων μέ ἐκεῖνη τῶν ἀγγέλων⁴⁴⁹ ἀποδίδεται ἀπό τόν Γρηγόριο μέ τήν εἰκόνα τοῦ ἑναρμονισμένου χοροῦ, ὁ

⁴⁴³ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ ὁσματος τῶν ὁσμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 60,3-5 (=PG 44, 800C).

⁴⁴⁴ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ ὁσματος τῶν ὁσμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 60,6-15 (=PG 44, 800CD).

⁴⁴⁵ Βλ. *Περὶ τῆς τριμέρου προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 294,4-13 (=PG 46, 617BC).

⁴⁴⁶ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 66,16-22. (=PG 44, 484B).

⁴⁴⁷ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 47,22-48,1 (=PG 44, 340D): «Ἐρεῖ γάρ τις, τὸ μὲν συγγενῶς ἔχειν πρός τήν ψυχὴν ἐν τῷ νοητῷ τε καὶ ἀσωμάτῳ τὸν ἄγγελον». Πρβλ. *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F. Mueller, GNO, τ.3,1, 212,4-7 (=PG 45, 1237CD): «ἀλλ' ἐπειδὴ ἰσάγγελοι εἰσιν αἱ ψυχαὶ, τῶν σωματικῶν λυθεῖσαι δεσμῶν, ..., διὰ τοῦτο τῆ μετὰ τῶν πνευμάτων συζυγία τὴν πρός τοὺς ἀγγέλους τῶν ψυχῶν ὁμοτιμίαν ὁ λόγος ἐνδείκνυται».

⁴⁴⁸ Βλ. *Εἰς τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων*, E. Gebhardt, GNO, τ.9, 241,17-20 (=PG 46, 600AB). Βλ., ἐπίσης, *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 67,5-6 (=PG 44, 484C).

⁴⁴⁹ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 86,21-22 (=PG 44, 508C).

όποιος, προσβλέποντας στό πρόσωπο τοῦ προεξάρχοντος Λόγου καί ἀντλώντας τήν κίνηση ἀπό αὐτόν, καθίσταται «ἐνθεος»⁴⁵⁰.

Εἶναι ἀναγκαῖο νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ εἰκόνα τοῦ χοροῦ πού συναθροίζεται περὶ τόν κορυφαῖο αὐτοῦ ἀποτελεῖ προσφιλές θέμα στήν θύραθεν διάνοηση, συγκεκριμένως δέ στήν πλατωνική, ὅπου οἱ θεοί καί οἱ ψυχές πρό τῆς πτώσεως αὐτῶν παρίστανται συγχορευτές σέ χορῶ «εὐδαιμόνων»⁴⁵¹. Κατά τόν Πλωτῖνο, ἐξ ἄλλου, ἡ συμμετέχουσα σέ «χορείαν ἐνθεον» περὶ τόν κορυφαῖο ψυχή καθορᾷ δι' αὐτοῦ τόν Θεό⁴⁵². Ἡ ὁμοιότητα, παρά ταῦτα, τοῦ λεξιλογίου πού παρατηρεῖται κατά τήν ὑπό τοῦ Γρηγορίου καί ὑπό τῶν φιλοσόφων Πλάτωνος καί Πλωτίνου περιγραφή τῆς ἐν λόγῳ εἰκόνας δέν μπορεῖ φυσικά νά θεωρηθεῖ ὅτι ἀφορᾷ στό ἴδιο ἐννοιολογικό περιεχόμενο τῶν ὄρων, ἀφοῦ ἡ εἰκόνα τοῦ χοροῦ ἀφ' ἑνός μὲν στήν θύραθεν γραμματεία ἐμφαίνει τό ἐνιαῖον τῶν δημιουργημάτων ἐν σχέσει πρὸς τόν δημιουργό⁴⁵³, ἀφ' ἑτέρου δέ κατά τήν διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ πατρός δηλώνει τήν πρό τῆς πτώσεως ὑφιστάμενη κατάσταση μακαριότητας, κατά τήν ὁποία ἡ ἀνθρωπότητα κατέστη συνεορταστής μέ τίς ἀγγελικές δυνάμεις⁴⁵⁴.

Ἡ ὑπό τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης διακηρυγμένη διδασκαλία περὶ τῆς ἐπ' ἀγαθῶ συνάφειας τῆς ἐγκόσμιας καί τῆς ὑπερκόσμιας λογικῆς φύσεως δηλώνεται ἐπιπροσθέτως καί ἀπό τήν θεολογικῶς τεκμηριωμένη ἀποψη τοῦ ἱεροῦ πατρός περὶ τῶν ἐσχάτων, ἀφοῦ μετὰ τόν κατά τήν κοινή

⁴⁵⁰ Βλ. *Περὶ τῆς τριημέρου προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως*, Λόγος 4, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 311,18-20 (=PG 46, 684C). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 86,14-18 (=PG 44, 508BC). Πρβλ. καί *Εἰς τοὺς ἀγίους τεσσαράκοντα μάρτυρας*, O.Lendle, GNO, τ.10,1, 147,23-24 (=PG 46, 760C).

⁴⁵¹ Βλ. Π λ ά τ ω ν ο ς, *Φαῖδρος*, I.Burnet, SCBO, τ.2, 247a. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Νόμοι*, I.Burnet, SCBO, τ.5, 653e-654a.

⁴⁵² Βλ. Π λ ω τ ἰ ν ο υ, *Ἐννεάδες VI 9,8*, P.Henry-H.R.Schwyzler, PO τ.3, 36-39. Ὅπ.π., 42-45. Ὅπ.π., I 8,2, 23-25.

⁴⁵³ Περὶ τῆς θέσεως τῆς εἰκόνας τοῦ χοροῦ στήν διδασκαλία τοῦ Πλάτωνος καί τοῦ Πλωτίνου, βλ., ἐνδεικτικῶς, J. D a n i é l o u, *Platonisme*, 164. M. C a n é v e t, «Saint Grégoire de Nysse», *DSp6*(1967), 979. K. B. Σ κ ο υ τ έ ρ η, «Μετεωροπορεῖν», *Θεολογία* 39 (1968), ὑποσ. 9. Β. Ν. Τ α τ ά κ η, *Μελετήματα*, 146. G. B. Β a l á s, *Μετουσία Θεοῦ*, 62.

⁴⁵⁴ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 86,20 (=PG 44, 508C). *Εἰς τήν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ*, PG 46, 1128C-1129A. Πρβλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 188D. Βλ., ἐπίσης, G. B. L a d n e r, «The Philosophical Anthropology», *DOP* 12 (1958), 91.

ἀνάσταση «παντελῆ ἀφανισμόν» τῆς κακίας⁴⁵⁵ θά πραγματοποιηθεῖ ἡ ἐπανασυναρμογή τῆς μετά τήν πτώση διαχωρισθείσης λογικῆς ποιμένης καί ἡ ἐπαναλειτουργία αὐτῆς ὡς «πνευματικῆς χοροστασίας»⁴⁵⁶. Ἡ ἀποκατάσταση τῆς ἐμφαίνουσας τήν πληρότητα ἀκεραιότητος τῆς ἔλλογης κτίσεως, πού θα ἐπιτελεσθεῖ διά τῆς κατανικήσεως τοῦ κακοῦ⁴⁵⁷, θά καταστήσει τήν λογική «ἐκατοντάδα» ἱκανή νά περιβάλλει τό θεῖο θυσιαστήριον καί νά προσφέρει ἔτσι διά τῆς εὐχαριστιακῆς συνωδίας διαρκῆ δοξολογία στήν ζωοποιό καί ὑπεραγία Τριάδα⁴⁵⁸. Τό κοινό αὐτό ἔργον τοῦ «αἴνου» καί τῆς «δοξολογίας» τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ θεωρεῖται ἀπό τόν Γρηγόριον τό στοιχεῖον ἐκεῖνο πού προσδιορίζει τήν σχέση μεταξύ τῶν «νοητῶν» καί «ἀσωμάτων» ἀγγέλων καί τοῦ πλασθέντος ὡς «φαινομένου τε καί κεκρυμμένου» «διπλοῦ» ἀνθρώπου⁴⁵⁹.

Πρέπει, ὡσαύτως, νά ὑπογραμμισθεῖ ὅτι ἡ ὑπό τοῦ Γρηγορίου θεώρηση καί παρομοίωση τῆς ἀγγελικῆς καί τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ὡς κυμβάλων, πού ἔχουν ἐκ φύσεως συναρμοσθεῖ σέ ἑναρμόνια συνωδία, σημαίνεται καί ἀπό τήν ὑπ' αὐτοῦ παρουσίαση τοῦ πληρώματος τῶν ἀγγέλων ἀρχικῶς μέν ὡς συστενάζοντος καί συνοδυνωμένου ἐκ τῆς θεωρουμένης ὡς «ζημίας οἰκείας» ἀπώλειας τῆς προπρωτικῆς

⁴⁵⁵ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 68,8-13 (=PG 44, 485B). Πρβλ. καί *Περὶ τῆς τριημέρου προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως*, Λόγος 4, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 311,16-19 (=PG 46, 684C). *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 133C-136A.

⁴⁵⁶ Βλ. *Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 10, W. Jaeger, GNO, τ.2, 293,16-19 (=PG 45, 889A). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 86,18-23 (=PG 44, 508C). *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 132C. Περὶ τῆς σχετικῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου βλ., ὁμοίως, Χ. Γ. Σ ω τ η ρ ο π ο ὕ λ ο υ, *Θέματα ἀσκητικῆς ζωῆς*, 50. M. L o t - B o r o d i n e, "La doctrine", RHR 53(1932), 534.

⁴⁵⁷ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 2, P. Alexander, GNO, τ.5, 305, 1-13 (=PG 44, 641BC). Πρβλ. καί *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F. Mueller, GNO, τ.3,1, 152, 2-5 (=PG 45, 1153 A). *Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 293, 17-19 (=PG 45, 889A). Βλ., ἐξ ἄλλου, σχετικῶς μέ τήν ἀποψη αὐτή, J. D a n i é l o u, «Notes sur trois textes eschatologiques de saint Grégoire de Nysse», RSR 30(1940), 337.

⁴⁵⁸ Βλ. *Εἰς τὸν ὄσιον πατέρα ἡμῶν Ἐφραίμ*, PG 46, 849C. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 66,16-22 (=PG 44, 484B). Πρβλ. ὅπ.π., 87,13-14 (=PG 44, 509A). *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 136A.

⁴⁵⁹ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 157,19-22 (=PG 44, 588C): «ὅπερ τοῦ διπλοῦ ἀνθρώπου τοῦ φαινομένου τε καί κεκρυμμένου, τὴν ἑναρμόνιον συνωδίαν πρὸς τὴν θεῖαν δοξολογίαν ἐνδείκνυται». Ὅπ.π., 66,26-28 (=PG 44, 484C).

μακαριότητας τοῦ ἀνθρώπου, ἀκολουθῶς δέ ὡς εὐφραϊνόμενου ἀπό τήν ἀνάκλησή του διὰ τοῦ ἔργου τῆς κατά σάρκα «οἰκονομίας» τοῦ Λόγου⁴⁶⁰. Καί οἱ φρουροῦντες ἄγγελοι παρίστανται κατ' αὐτήν τήν ἔννοια ἀπό τόν Γρηγόριο ὡς πνεύματα λειτουργικά, πού διακονοῦν τούς ἐκ φύσεως συναρμοσμένους μέ αὐτούς «εἰς φιλίαν»⁴⁶¹ μελλοντικούς κληρονόμους τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ⁴⁶², ὑπέρ τῶν ὁποίων, κατά τήν μετά τήν πτώση κατάσταση, ἀναδεικνύονται μαχητές⁴⁶³, σύμφωνα ἄλλωστε καί πρὸς τόν λόγο τῆς Βίβλου(=Ἐβρ.1,14).

γ'. Οἱ προσδιορίζουσες τήν προπρωτική κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου ιδιότητες τῆς «ἀπαθείας» καί τῆς «παρησίας».

Κατά τήν περί τῆς προπρωτικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀναπτυσσόμενη διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου ιδιαίτερη ἔμφαση δίδεται στό χαρακτηρίζον τήν πρώτη ζωή ἀγαθό τῆς «ἀπαθείας», τό ὁποῖο, ὡς γνώρισμα πρωτίστως τῆς παντός πάθους καί κακίας «ἀμιγοῦς» θεότητος⁴⁶⁴, συναρμόσθηκε καί συνάφθηκε μέ τήν ἀνθρώπινη φύση διὰ τῆς ἐξ ἀρχῆς χαραχθείσης σέ αὐτήν θείας εἰκόνας⁴⁶⁵.

⁴⁶⁰ Βλ. *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 2, W. Jaeger, GNO, τ.2, 68,9-17 (=PG 45, 636AB). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 364,9-12 (=PG 44, 1033A). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 66,26-28 (=PG 44, 484C).

⁴⁶¹ Βλ. *Εἰς τήν ἡμέραν τῶν Φώτων*, E. Gebhardt, GNO, τ.9, 241,17-18 (=PG 46, 600AB).

⁴⁶² Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 3, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 88,8-10 (=PG 44, 821C). *Ὅπ.π.*, Λόγος 5, 166,15-16 (=PG 44, 881B). *Ὅπ.π.*, Λόγος 15, 364,5-8 (=PG 44, 1033A). *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 93,15-19 (=PG 44, 384B). Πρβλ. καί *Εἰς τοὺς ἀγίους τεσσαράκοντα μάρτυρας*, O.Lendle, GNO, τ.10,1, 163,2-4 (=PG 46, 780A).

⁴⁶³ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 7, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 236,20-237,4 (=PG 44, 933D-936A).

⁴⁶⁴ Βλ. *Περὶ τοῦ τί τό τοῦ χριστιανοῦ ἐπάγγελμα*, W. Jaeger, GNO, τ.8,1, 134, 14-17 (=PG 46, 241D). *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 45,23-24 (=PG 45, 49B). Βλ., ἐπίσης, *Περὶ τελειότητος*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 206,12-14 (=PG 46, 280B).

⁴⁶⁵ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 6, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 143,27-144,4 (=PG 44, 1272BC). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 5, P. Alexander, GNO, τ.5, 371,7-10,17 (=PG 44, 696A). *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 137B. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 7, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 198,8-10 (=PG 44, 905A).

Εἶναι γνωστό ὅτι ἡ θεώρηση τῆς «ἀπαθείας» ὡς φυσικοῦ χαρακτηριστικοῦ τοῦ θεοῦ ἀπαντᾷ καί στήν ἀρχαιοελληνική φιλοσοφική σκέψη, ὅπου, κατά τήν ἀριστοτελική ὄντολογία ἀρχικῶς, τό μὴ ὑποκείμενο σέ μεταβολή «πρῶτον κινοῦν ἀκίνητον» θεῖον⁴⁶⁶ ἐκλαμβάνεται ὡς τό ἀπαθές⁴⁶⁷, αἰώνιο, τέλειο καί ἀπρόσιτο στήν ἀνθρώπινη διάνοια δημιουργικό αἶτιο τοῦ παντός⁴⁶⁸. Ὁ Πλωτίνος, ἀκολουθῶν, διά τῆς ἐντάξεως τῆς ἀπάθειας στά γνωρίσματα τῆς «ὄντως οὔσης» νοητῆς οὐσίας⁴⁶⁹ προσδιορίζει τήν ἐν λόγῳ ἀρετή ὡς τό ἀποτελεσμα τῆς στροφῆς τῆς ὀπτικῆς ἐνέργειας τοῦ ἀνθρώπου πρός τό ἐκ φύσεως ἀπαθές, μέ τό ὅποιο δί' αὐτῆς ὁμοιώνεται⁴⁷⁰. Στήν φιλώνειο γραμματεία, ἐξ ἄλλου, ἡ ἀπάθεια παρίσταται ὡς ἡ ἐκ Θεοῦ δοθεῖσα στόν ἄνθρωπο «ἀρίστη» κατάσταση, ἡ ὁποία καθίσταται προσδιοριστική τῆς ἀληθοῦς σοφίας⁴⁷¹.

Στό πλαίσιο τῆς διερευνήσεως τῆς ὑπό τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης ἀποτυπωμένης ἀπόψεως περί τῆς καταστάσεως τῆς ἀπάθειας πρέπει νά ὑπογραμμισθεῖ ὅτι καθίσταται προφανῆς ἡ σύνδεση αὐτῆς μέ τήν διαβίωση τοῦ πρό τῆς πτώσεως ἀνθρώπου ἐντός τοῦ ἀποτελούντος τόν φυσικό του χῶρο παραδείσιο τόπο⁴⁷². Διά τῆς ἐξαίρετης αὐτῆς καταστάσεως ἀφ' ἑνός μὲν ἀναδεικνύεται ἡ ἰσοτιμία τοῦ προπτωτικῶς

⁴⁶⁶ Βλ. Ἀ ρ ι σ τ ο τ ἔ λ ο υ ς, *Μετά τά φυσικά*, W.Jaeger, SCBO, 1012b, 30-31. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Περί γενέσεως καί φθορᾶς*, I. Bekkeri-O. Gigon, *Aristotelis Opera*, τ.1, 324b,12-13. Ὅπ.π., 337a,19-20. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Περί ζώων κινήσεως*, A. L. Peck - E. S. Forster, LCL, 698a,9. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Φυσική Ἀκρόασις*, W. D. Ross, SCBO, 184b,15-16.

⁴⁶⁷ Βλ. Ἀ ρ ι σ τ ο τ ἔ λ ο υ ς, *Μετά τά φυσικά*, W.Jaeger, SCBO, 1046a, 11-15. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Περί οὐρανοῦ*, D. J. Allan, 279a,32-33.

⁴⁶⁸ Βλ. Ἀ ρ ι σ τ ο τ ἔ λ ο υ ς, *Μετά τά φυσικά*, W.Jaeger, SCBO, 1072b,28-30. Βλ., ὡσαύτως, Κ. Γ. Ν ι ἄ ρ χ ο υ, *Εἰσαγωγικά μαθήματα στή φιλοσοφία*, 231.

⁴⁶⁹ Βλ. Π λ ω τ ἰ ν ο υ, *Ἐννεάδες III* 6,6, P.Henry-H.R.Schwyzler, PO τ.3, 1-7.

⁴⁷⁰ Βλ. Π λ ω τ ἰ ν ο υ, *Ἐννεάδες I* 2,6, P.Henry-H.R.Schwyzler, PO τ.3, 25-26.

⁴⁷¹ Βλ. Φ ἰ λ ω ν ο ς, *Νόμων ἱερῶν ἀλληγορίας τῶν μετὰ τήν ἐξαήμερον τὸ τρίτον*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *OePhAl*, τ.2, 246. Ἡ θεώρηση τῆς ἀπάθειας ὡς καταστάσεως ἐμφαίνουσας τήν ἀληθῆ σοφία χαρακτηρίζει, ἐπίσης, τήν στωική φιλοσοφία (βλ. Σ. Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ, *Πατρολογία Α'*, 153-154. Ν. Ἀ. Μ α τ σ ο ὕ κ α, *Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας*, 221-222. Ε. Β r é h i e r, *Παγκόσμιος Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας*, 238).

⁴⁷² Βλ. Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων, Λόγος 1, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 25,6-8 (=PG 44, 772D). Ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον, O.Lendle, GNO, τ.10,1, 116,7-10 (=PG 46, 797A).

υπάρχοντος καί διαβιούντος ἀνθρώπου μέ τήν ἐκ φύσεως κατέχουσα τήν ἀπάθεια ἀγγελική φύση⁴⁷³, ἀφ' ἑτέρου δέ ἐμφαίνεται ἡ χαρακτηρίζουσα αὐτόν κατά χάριν ὁμοιότητά του μέ τόν Θεό διά τῆς ἀσκούμενης ἀπάθειας⁴⁷⁴.

Κατά τήν περιγραφή, ὡσαύτως, τῆς ποιότητας τῆς προπρωτικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου ὁ ἱερός πατήρ ἀναφέρει καί τήν «παρρησίαν», ἡ ὁποία προσδιορίζεται ἀφ' ἑνός μὲν ὡς στοιχεῖο πού χαρακτηρίζει μαζί μέ τήν ἀπάθεια τό θαυμαστό μεγαλεῖο τῆς ἐπιλάμπουσας στόν ἄνθρωπο θείας εἰκόνας⁴⁷⁵, ἀφ' ἑτέρου δέ ὡς ιδιότητα ἐπιφέρουσα στόν ἄνθρωπο τήν ἀπόλαυση τῆς θεωρίας τῆς μακαριότητος τοῦ Θεοῦ⁴⁷⁶. Ἔτσι, μέ τήν συναφθεῖσα μέ τήν ἀνθρώπινη φύση «παρρησίαν»⁴⁷⁷ ἐπιβεβαιώνεται τό ἐκ φύσεως προσαρμοσμένο διά τῆς θείας εἰκόνας βασιλικό ἀξίωμα αὐτῆς καί καθίσταται ἐκδηλη ἡ ὑπό τοῦ ἱεροῦ πατρὸς πραγματωθεῖσα σύνδεση μεταξύ «παρρησίας» καί τῆς ἐμφαινουσας τό βασιλικό ἀξίωμα ἐλευθερίας⁴⁷⁸, ἀφοῦ, ὅπως προκύπτει καί ἀπό τήν λεξικολογική ἀνάλυση τοῦ ὄρου⁴⁷⁹, ἡ ὀφειλόμενη στήν καθ'

⁴⁷³ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 1, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 30,7-8 (=PG 44, 777A). Ὁπ.π., Λόγος 5, 135,1-2. (=PG 44, 857A). Ὁπ.π., Λόγος 8, 254,1-4 (=PG 44, 948A). Πρβλ. καί *Εἰς τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων*, E.Gebhardt, *GNO*, τ.9, 222,24-223,1 (=PG 46, 580A).

⁴⁷⁴ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 137B: «ἀλλ' ἀντὶ τούτων καθαρότης, ἀπάθεια, μακαριότης, κακοῦ παντὸς ἀλλοτριώσις, καὶ ὅσα τοῦ τοιούτου γένους ἐστὶ, δι' ὧν μορφοῦνται τοῖς ἀνθρώποις ἢ πρὸς τὸ θεῖον ὁμοιώσις». Βλ., ἐπίσης, *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 9, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 272,17-19 (=PG 44, 961C). Ὁπ.π., Λόγος 15, 468, 1-5 (=PG 44, 1117B). *Περὶ τελειότητος*, W. Jaeger, *GNO*, τ.8,1, 206, 9-14 (=PG 46, 280B). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 1, J. F. Callahan, *GNO*, τ.7,2, 16,17-20 (=PG 44, 1132D). Περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου τῆς σχετικῆς μέ τήν ὁμοίωση τοῦ ἀνθρώπου μέ τὸ Θεό διά τῆς «ἀπαθείας», βλ., σχετικῶς, J. D a n i é l o u, *Platonisme*, 97. Η. Δ. Μ ο υ τ σ ο ὑ - λ α, *Ἡ Σάρκωσις*, 205. Πρβλ., ἐπίσης, G. B a r d y, «Apatheia», *DSp1* (1937), 738.

⁴⁷⁵ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 25,15-18 (=PG 45, 29B): «ἀπαθῆς δὲ τὴν φύσιν τοῦ γὰρ ἀπαθοῦς μίμημα ἦν. ἀνάπλευς δὲ παρρησίας, αὐτῆς κατὰ πρόσωπον τῆς θείας ἐμφανείας κατατροφῶν».

⁴⁷⁶ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 6, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 386,18-20 (=PG 44, 708D).

⁴⁷⁷ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 60,23-25 (=PG 44, 1180A).

⁴⁷⁸ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 136C. Πρβλ. καί J. Daniélou, *Platonisme*, 107.

⁴⁷⁹ Ὁ ὄρος «παρρησία» σημαίνει τήν «περὶ τό λαλεῖν ἐλευθερίαν, τό ἐκφράζειν ἐλευθέρως τό τί φρονεῖ τις, τήν ἐλευθεροστομίαν, ἣν οἱ Ἀθηναῖοι ἐθεώρουν ἴδιον δικαίωμα» (βλ. Η. L i d e l l - R. S c o t t, *Μέγα Λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, 3

ὁμοίωσιν πρὸς τὸν Θεὸ δημιουργία τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ἀρετὴ τῆς ἐλευθερίας ἐπιφέρει τὴν μετὰ «παρρησίας» κατὰ τὴν πρώτη μακαριότητα διαβίωση αὐτοῦ⁴⁸⁰. Ἡ κατὰ τὴν κοινή, τέλος, ἀνάσταση ἐπαναπόκτηση τῆς ἐν λόγῳ ιδιότητος⁴⁸¹ ὑποδηλώνει κατὰ τὴν σχετικὴ ἄποψη τοῦ Καππαδόκη θεολόγου τὸ γεγονός τῆς προσμετρήσεως καὶ συγκαταριθμήσεως τῆς «παρρησίας» στό σύνολο τῶν ιδιωμάτων πού χαρακτηρίζουν τὴν ἀρχαία «εὐκληρίαν».

Ὁ Γρηγόριος ἀναφέρεται ἐπίσης στίς ἔννοιες τῆς «ἀπαθείας» καὶ τῆς «παρρησίας» ὄχι μόνο κατὰ τὴν περιγραφή τῆς προπτωτικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν διερεύνηση καὶ ἀποτύπωση ἀπὸ αὐτόν τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς μετὰ τὴν πτώση καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, αὐτῆς δηλαδή πού προέκυψε ὡς ὀδυνηρὴ συνέπεια τῆς διὰ τῆς παρακοῆς παραβάσεως τῶν προπατόρων, καθιστώντας ἔτσι σαφές ὅτι τὰ στοιχεῖα τῆς θείας εἰκόνας, κατὰ τὴν ὁποία δημιουργήθηκε ὁ ἄνθρωπος καὶ στὰ ὁποῖα συναριθμοῦνται οἱ ὡς ἄνω ἀναφερθεῖσες ιδιότητές του, δέν ἐξέλιπαν παντελῶς οὔτε ἀφανίσθηκαν μεταπτωτικῶς, ἀλλὰ ἐπισκοτίσθηκαν καὶ ἀμαυρώθηκαν.

[1902], 494). Ἡ «παρρησία», ὡς ἐκ τούτου, ἐθεωρεῖτο προνόμιο τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς δούλους. Περί τῆς ἔννοιας τοῦ ἐν λόγῳ ὄρου στὴν ἀρχαιοελληνικὴ γραμματεία ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς χρησιμοποίησεως αὐτοῦ ὡς ὄρου τῆς χριστιανικῆς γραμματείας, βλ., σχετικῶς, J. D a n i é l o u, *Platonisme*, 103. P. M i q u e l, «Parrhésia», *Dsp* 12¹(1983), 260. 261-262.

⁴⁸⁰ Βλ. *Περὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG 46, 637B.

⁴⁸¹ Βλ. *Εἰς τοὺς ἀγίους τεσσαράκοντας μάρτυρας*, O.Lendle, *GNO*, τ.10,1, 166,11-14 (=PG 46, 784B).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΖΟΝΤΑ ΤΗΝ ΚΑΤ' ΕΙΚΟΝΑ ΘΕΟΥ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΘΕΙΣΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΦΥΣΗ ΙΔΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΑΥΤΩΝ ΠΡΟΠΤΩΤΙΚΩΣ

1. Ἡ συμφυῆς πρὸς τὴν ἀνθρώπινη φύση λειτουργία τῆς «τροπῆς» καὶ «ἀλλοιώσεως».

Τό ἐκ νοητῆς οὐσίας καὶ αἰσθητῆς φύσεως «ἀνθρώπινον» μίγμα, τό ὁποῖο ἀποτελεῖ τὴν ὑψηλότερη βαθμίδα στήν κλίμακα τῆς ὑπὸ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ δημιουργηθείσης κτιστῆς φύσεως καὶ τό ὁποῖο πλάσθηκε κατ' εἰκόνα τοῦ «τεχνιτεύοντος» τὴν κτίση Τριαδικοῦ Θεοῦ⁴⁸², διακρίνεται στήν διατυπωμένη περί τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου ἐκ τοῦ στοιχείου τῆς «τροπῆς», διά τοῦ ὁποῖου ἡ ἀνθρώπινη φύση ἀπό τὴν πρώτη ζωὴ αὐτῆς διατελοῦσε ἐπιρρεπῆς στή ἀλλοιωτικὴ ἐνέργεια, καὶ ὡς ἐκ τούτου χαρακτηρίζεται ἀπό μία διαρκῆ κινητικότητα⁴⁸³. Ἡ ὑπαρξη, βεβαίως, ὅλης τῆς ἔλλογης κτιστῆς πραγματικότητας, ὄρατῆς καὶ ἀόρατῆς, κατὰ τρόπον ὥστε νά διακρίνεται γιά τὴν ἀλλοιωτικὴ καὶ τρεπτικὴ τῆς δραστηριότητα ἀποδίδεται ἀπό τόν Γρηγόριο στό γεγονός τῆς ὄντολογικῆς ἐξαρτήσεως τῆς ἀπό τὴν ἄκτιστη θεία φύση, στήν ὁποία ὀφείλει καὶ ἀνάγει τὴν αἰτία τῆς δημιουργίας τῆς. Προσδιορίζεται, ὡς ἐκ τούτου, ἰδιωματικῶς ἀπό τὴν ἰκανότητα κινήσεως, διά τῆς ἐνέργειας τῆς ἐκδηλώσεως τῆς ὀρμῆς τῆς διαθέσεως τῆς εἴτε πρὸς τὴν ὑπάρχουσα ὡς αὐτοζωὴ Τριαδικὴ θεότητα, εἴτε πρὸς τό νοούμενο καὶ κατανοούμενο ὡς στέρηση τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ὡς ὄντολογικῶς ἀνύπαρκτο, κακό⁴⁸⁴.

⁴⁸² Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 22,3-10 (=PG 45, 25CD).

⁴⁸³ *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 46,2-4 (=PG 44, 457D): « ἐν τροπῇ δὲ καὶ ἀλλοιώσει τὸ ἀνθρώπινον κείμενον, μηδέποτε ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μένειν». Ὅπ.π., 79,12-14. (=PG 44, 500B). Περὶ τῆς σχετικῆς μὲ τὴν ἔννοια τῆς «κινήσεως» διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου, βλ., ἐνδεικτικῶς, H. U. von B a l t h a s a r, *Présence et pensée*, 81. M. C a n é - v e t, «Saint Grégoire de Nysse», *DSp6* (1967), 985. J. D a n i é l o u, *L'être*, 98. 102. 113. A. S p i r a, «Stabilität und Instabilität», *ZRGG* 36 (1984), 142. Σ. Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ, «Γρηγόριος Νύσσης», *ΕΕΘΣΠΑ* 26 (1984), 207. Β. Φ ε ι δ ᾱ, «Γρηγόριος Νύσσης», *ΕΠΑΜ* 19 (1985), 249. Μ. Κ α ρ ᾶ μ π ε λ ι α, «Ἡ ἔννοια τῆς δημιουργίας στό Γρηγόριο Νύσσης», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 75 (1992), 834-835. Κ ο ρ ν α ρ ᾶ κ η Ι., «Ψυχολογικὴ θεώρηση», 401.

⁴⁸⁴ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 184C. *Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 106,23-107,1 (=PG 45, 333D). *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 93B.

Ἡ ιδιότητα τῆς ἐκφραζόμενης διά τῆς τροπῆς καί τῆς ἀλλοιώσεως κινητικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, πού φέρει ψυχή καί σῶμα καί ὑπόκειται «εἰς γένεσιν» καί «φθοράν», χαρακτηρίζει, ὡς γνωστόν, τόσο τήν ἀριστοτελική σκέψη⁴⁸⁵ ὅσο καί τήν πλατωνική φιλοσοφική διάνοηση, κατά τήν ὁποία, μάλιστα, τό «ἀεκίνητον» καί τό «αὐτό κινούν» τῆς ψυχῆς δηλώνει τό ἰδίωμα τῆς ἀθανασίας αὐτῆς⁴⁸⁶. Ἡ χαρακτηρίζουσα, ἐξ ἄλλου, τό πλατωνικό σύστημα ἀέναη πορεία τῆς ψυχῆς, ἡ ἐμφαινόμενη διά τῆς ἐντάξεώς της σέ ἕναν κύκλο διαδοχικῶν «γενέσεων»⁴⁸⁷, καθίσταται δηλωτική τῆς πεποιθήσεως περί τῆς ἐκ φύσεως προσαρμοσμένης στήν ψυχή κινητικῆς δραστηριότητος, ἡ ὁποία ἀπαντᾷ στό ἐν λόγῳ σύστημα.

Στήν θεολογική, ὅμως, ἀντίληψη τοῦ Γρηγορίου περί τῆς ἔννοιας τῆς τροπῆς καί τῆς ἀλλοιώσεως κυρίαρχο στοιχεῖο ἀναδεικνύεται ὁ προσδιορισμός τῆς μεταβλητότητας ὡς χαρακτηριστικοῦ σύμφυτου μέ τήν κτιστή ἀνθρώπινη φύση, στήν ὁποία ἡ τελευταία καθίσταται πρόσφορη⁴⁸⁸, ἀφοῦ καί ἡ ὑπαρξη τῆς κτιστῆς φύσεως ἄρχισε κατ' οὐσίαν μέ μίαν «ἀλλοίωσιν» σέ αὐτήν μέ τήν διά τῆς πανσθενουργοῦ δυνάμεως τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ μετάβασή της ἀπό τό «μὴ εἶναι» στό «εἶναι»⁴⁸⁹.

Τό ἰδίωμα τῆς «τροπῆς» διασαφηνίζεται ἐπίσης ὡς δυνατότητα ἀπεργαζόμενη τήν μεταβολή τῆς ἀνθρώπινης φύσεως πρός τό «κρεῖττον»

⁴⁸⁵ Βλ. Ἀ ρ ι σ τ ο τ ἔ λ ο υ ς, *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς*, I. Bekkeri-O. Gigon, *Aristotelis Opera*, τ.1, 315b,24-316a,3. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Περὶ ψυχῆς*, W. D. Ross, *SCBO*, 403b,25-27 καί 406a,12-14,21-22. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Μετὰ τὰ φυσικὰ*, W.Jaeger, *SCBO*, 984a,31-b,1 καί 1069b,3-12. Πρβλ. καί Κ. Δ. Γ ε ω ρ γ ο ὕ λ η, *Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας*, 288.

⁴⁸⁶ Βλ. Π λ ά τ ω ν ο ς, *Φαῖδρος*, I.Burnet, *SCBO*, τ.2, 245c,5-8. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Παρμενίδης*, I.Burnet, *SCBO*, τ.2, 138b,8-9.

⁴⁸⁷ Βλ. Π λ ά τ ω ν ο ς, *Φαῖδρος*, I.Burnet, *SCBO*, τ.2, 248c,5-e3. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Φαίδων*, I.Burnet, *SCBO*, τ.1, 75b,4-6 καί e,2-6. Πρβλ., σχετικῶς, καί Κ. Γ. Ν ι ά ρ χ ο υ, *Εἰσαγωγικά μαθήματα στή φιλοσοφία*, 208. Γ. Δ. Μ α ρ τ ζ έ λ ο υ, *Ὁρθόδοξο δόγμα καί θεολογικός προβληματισμός Β'*, 56-58.

⁴⁸⁸ Βλ. *Περὶ τελειότητος*, W.Jaeger, *GNO*, τ.8,1, 213,3-4 (=PG 46, 285A).

⁴⁸⁹ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlberg, *GNO*, τ.3,4, 24,4-6 (=PG 45, 28D). Ὅπ.π., 35,18-20 (=PG 45, 40A). *Κατὰ Ἐννομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W.Jaeger, *GNO*, τ.2, 214,4-6 (=PG 45, 800A). Βλ., ἐπίσης, Ἰ ω ά ν ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ὕ, *Κατὰ Μανιχαίων*, B. Kotter, *SJD*, τ.4, 370,41-45 (=PG 94, 1537B). Πρβλ. καί Ν. Ι. Ν ι κ ο λ α ἰ δ η, *Θέματα πατερικῆς Θεολογίας*, 237. Γ. Σ κ α λ τ σ ᾶ, «Ὁ ἄνθρωπος ὡς κάτοπτρον τῶν ἐσχάτων», *Σύναξη* 59 (1996), 50.

διά συνεχoῦς αὐξήσεως⁴⁹⁰. ἐκλαμβάνεται, δηλαδή, ὡς σύμφυτη καί συνυφιστάμενη ἱκανότητα πρὸς μεταποίηση «ἐπὶ τὸ θεϊότερον» τῆς ἀνθρωπότητος, πού δημιουργήθηκε μέ σκοπὸ τὴν μετουσία τῶν θείων ἀγαθῶν καί κατὰ τὴν πρώτη ζωὴ διαβιοῦσε μέ τὴν μακαριότητα τῆς μετουσίας αὐτῆς⁴⁹¹. Ἐπειδὴ δέ ἡ θεία ἀγαθότητα τυγχάνει ἄπειρη⁴⁹², ἡ δι' αὐτῆς τῆς μετοχῆς ἐπαύξηση τοῦ κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλασθέντος ἀνθρώπου καί ἡ συμμετάθεσή του πρὸς τὴν μετεχόμενη θεότητα καθίσταται διηνεκῆς διὰ τῆς ιδιότητος τῆς τροπῆς⁴⁹³.

⁴⁹⁰ *Περὶ τελειότητος*, W.Jaeger, *GNO*, τ.8,1, 213,3-4 (=PG 46, 285C): «τὸ κάλλιστον τῆς τροπῆς ἔργον, ἢ ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἐστὶν αὐξησης, πάντοτε τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον ἀλλοιώσεως ἐπὶ τὸ θεϊότερον μεταποιούσης τὸν καλῶς ἀλλοιούμενον». Ὅπ.π., 213,24-214,4 (=PG 46, 285C). Βλ. ἐπίσης, J. D a n i é l o u, *L' être*, 107-109. Κ. Ν. Β α τ σ ι κ ο ῦ ρ α, *Ἡ ἔννοια τοῦ θανάτου*, 104, ὅπου ἀποδίδεται στὸν Γρηγόριο ἡ κατάφαση μιᾶς ἀναδημιουργικῆς δραστηριότητος, ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς «συνεχοῦς δημιουργίας ὄλων τῶν πνευματικῶν - νοητῶν δημιουργημάτων, ἀγγέλων καί ἀνθρώπων, λόγῳ τοῦ νόμου τῆς “ἀλλοιώσεως”, ἡ ὁποία ὑποδηλώνει ὄχι μόνο εἴσοδο στό εἶναι, ἀλλὰ καί “αὐξησης” στό εἶναι». Ἡ ἐρμηνευτικὴ αὐτὴ προσέγγιση τῆς περὶ ἀλλοιώσεως σκέψεως τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς «ἀναδημιουργίας» τῶν νοητῶν ὄντων στηρίζεται στὴν δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ κατέχει «ἐπὶ μετουσία» τὰ ἀγαθὰ τοῦ ὄντως ὄντος καί «τῆς δυνάμει» αὐτοῦ νὰ παραμένει σέ ὑπαρξῆ (βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 5, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 406,3-17 [=PG 44, 724D-725A]. *Πρὸς τὸν Εὐνομίῳ δεῦτερον λόγον*, W.Jaeger, *GNO*, τ.1, 396,16-20 [=PG 45,1105C]). Σχετικῶς μέ τὸ συμπέρασμα γιὰ τὴν ἀναδημιουργία, ὡς ἀμέσως σχετιζόμενο μέ τὸ ἐνδεχόμενο τοῦ περιβάλλοντος τὴν κτίση θανάτου, βλ. P. M. G r e g o r i o s, *Cosmic Man*, 84. T. P. V e r g h e s e, *Διάστημα and Διάστασις*, 250.

⁴⁹¹ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlberg, *GNO*, τ.3,4, 19,15-19 (=PG 45, 24C). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 6, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 174,5-11 (=PG 44, 885D).

⁴⁹² Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 2, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 313,8-10 (=PG 44, 648D).

⁴⁹³ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 8, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 246,1-5 (=PG 44, 941A). Ὅπ.π., 252,11-15 (=PG 44, 945C). *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlberg, *GNO*, τ.3,4, 35,20-23 (=PG 45, 40B). Πρβλ. Μ α ξ ί μ ο υ Ὁ μ ο λ ο γ η τ ο ῦ, *Κεφάλαια περὶ ἀγάπης*, A. Ceresa-Gastaldo, *MCCSC*, τ.3, 154 (=PG 90, 1024BC). Στὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ ὁ ἱερός πατήρ ἐπισημαίνει ὅτι μοναδικὸς στόχος τῆς κινητικῆς δραστηριότητος τῶν κτιστῶν ἐλλόγων ὄντων εἶναι νὰ καταστοῦν «κατὰ μετουσίαν» «ἄπερ ἐστὶν αὐτὸς(=ὁ Θεός) κατ' οὐσίαν». Βλ., ἐπίσης, E. von I v a n k a, *Plato Christianus*, 111. Κ. Δ. Μ α ν τ ζ α ν ἄ ρ η, «Ἡ διαλογικὴ

Ἡ θεώρηση ὑπό τοῦ ἱεροῦ πατρὸς τοῦ ιδιώματος τῆς «τροπῆς» ὡς δυνατότητας μεταβάσεως μιᾶς ὄντικῆς ὑπάρξεως ἀπὸ μία ἐκ φύσεως προσαρμοσμένη σὲ αὐτὴν κατάσταση σὲ ἄλλη, κατὰ τὴν ὁποία ἡ ὑπαρξὴ αὐτῆ «οὐκ ἔστι»⁴⁹⁴, συνιστᾷ τὸ σημεῖο τῆς «ἐτερότητος»⁴⁹⁵, τὸ ὁποῖο καθιστᾷ σαφῆ τὴν διάκριση μεταξύ τῆς κτιστῆς ἀνθρώπινης φύσεως, ἡ ὁποία μεταβάλλεται πάντοτε διὰ τῆς «τροπῆς», καὶ τῆς ἀτρεπτοῦς φύσεως τῆς ἄκτιστης Τριαδικῆς θεότητος⁴⁹⁶, ἡ ὁποία, ἐπειδὴ ὑπάρχει «ἀνεπίδεκτος» μεταβολῆς καὶ ἀλλοιώσεως⁴⁹⁷, παραμένει κατὰ τρόπον πάγιο καὶ ἀκίνητο⁴⁹⁸ ἀμετάθετη ὡς πρὸς τὸ ἀγαθόν⁴⁹⁹.

συνάντησι», *Θεολογία*, 76(2005), 553. Ν. Ἰ. Νικολαΐδης, *Θέματα πατερικῆς Θεολογίας*, 238. Α. Γ. Μαργαρίτης, *Ἡ ἐσχατολογία*, 171-172.

⁴⁹⁴ *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J. Mc Donough, *GNO*, τ.5, 52,25-26 (=PG 44, 468A): «τοῦτο γὰρ ἔστιν ἡ τροπὴ, ἡ ἀπὸ τοῦ ἐν ᾧ ἔστιν εἰς τὸ ἐν ᾧ οὐκ ἔστι μετάβασις».

⁴⁹⁵ *Λόγος Κατηχητικὸς*, E. Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4 55,17-20 (=PG 45, 57D-60A). Ὁπ.π., 99,5-9 (=PG 45, 100A).

⁴⁹⁶ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E. Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 35,16-18 (=PG 45, 40A). *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 213,17-21 (=PG 45, 797D). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J. Mc Donough, *GNO*, τ.5, 52,23-25 (=PG 44, 468A). *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 184C.

⁴⁹⁷ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E. Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 23,13-21 (=PG 45, 28C). *Πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν*, F. Mueller, *GNO*, τ.3,1, 24,22-26 (=PG 45, 180B). Τὸ ἴδιωμα, βεβαίως, αὐτὸ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ δὲν ἔχει καμία σχέση μετὰ τὴν ἀκίνητη θεία οὐσία τῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως, κατὰ τὴν ὁποία, ἐπειδὴ ἡ κινητικὴ δραστηριότητα καθίσταται διακριτικὸ σημεῖο τῶν ἐν δυνάμει ὑπαρχόντων ὄντων, ἡ πρώτη ὄντολογικὴ ἀρχὴ οὐδέποτε εὐρίσκεται σὲ κατάστασι κινήσεως. Ὁ Θεός, συνεπῶς, ὡς καθαρὸ εἶδος, ποὺ ὑπάρχει αἰωνίως στήν κατάστασι τῆς ἐνέργειας, εἶναι ἡ πρώτη ἀκίνητη ἀρχὴ καθὲ κινήσεως (βλ., ἐνδεικτικῶς, Ἀριστοτέλους, *Ἠθικὰ Νικομάχεια*, W. Jaeger, *SCBO*, 1134b,25-26. Τοῦ ἰδίου, *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς*, I. Bekkeri-O. Gigon, *Aristotelis Opera*, τ.1, 324a,30-31, b,10-14). Στὴν τρισυπόστατη θεότητα ἡ αἰδίως ὑπάρχουσα κίνησι διακρίνεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπὸ τὸ ὅτι δὲν περιορίζεται ἀπὸ κανενὸς εἶδους ὄρια, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπὸ τῆς αἰδίας ἐνδοτριαδικῆς ὑπαρκτικῆς σχέσεως καὶ ἀπὸ τὴν αἰδία κοινωνία τῶν θείων ὑποστάσεων. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Περὶ Υἱοῦ*, Λόγος 29, P. Gallay, *SC*, τ.250, 180,13-14 (=PG 36, 76B): «μονὰς ἀπ' ἀρχῆς, εἰς δυάδα κινήθεισα, μέχρι τριάδος ἔστη». Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ θεολογικὴ ἀποψη τοῦ Ἰωσήφ Βρυεννίου, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ ὡς ἄνω ἐκτεθέντος χωρίου τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου ἐπισημαίνει

Στό πλαίσιο τῆς ἐπιχειρούμενης ἀπό τόν Γρηγόριο διασαφηνίσεως τῆς ὄντολογικῆς διαφορᾶς, πού ὑπάρχει μεταξύ κτιστοῦ καί ἀκτίστου, ἐντάσσεται ἡ προσδιοριστική θεώρηση τῆς θείας φύσεως ὡς ἄτρεπτης καί ἀναλλοιώτης, ἡ ὁποία ἐρείδεται στό χαρακτηρίζον τήν θεότητα ἰδίωμα τῆς αἰδίας ὑπάρξεώς της κατά τρόπον ἀπλό καί «μονοειδῆ»⁵⁰⁰, ἐκτός παντός εἶδους μείξεως καί συνδρομῆς ποιότητων⁵⁰¹. Τό χαρακτηριστικό, συνεπῶς, γνῶρισμα τῆς τρισυπόστατης θεότητος νά μὴν ἐπιδέχεται μεταβολή ὡς πρὸς τήν φύσει ὑπάρχουσα ἀγαθότητά της τό διαθέτει ὄχι ὡς στοιχεῖο «ἐπίκτητον» ἢ «κατά μετοχὴν»⁵⁰² ἀποκτηθέν διὰ τῆς κινήσεως τῆς προαιρέσεως, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τήν «τρεπτικὴν» φύση⁵⁰³, ἀλλὰ ὡς

ὅτι ἡ κίνηση αὐτῆ τῆς Πατρικῆς ὑποστάσεως πρὸς γέννηση μὲν τοῦ Υἱοῦ, προβολή δέ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος «ὑπερβαίνει καί διαφεύγει» τούς νόμους τῆς κτιστῆς φυσικῆς πραγματικότητος καί «τρισεύεται, χωρὶς προηγουμένως νά εἶναι ἀναγκαῖο νά δυασθεῖ» (βλ., σχετικῶς, Ν. Χ. Ἰωάννιδης, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, 150). Ἄξια ἀναφορᾶς θεωρεῖται ἐπίσης ἡ ἀφορῶσα στό ἀναφερθέν χωρίο ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση τοῦ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, ὁ ὁποῖος τονίζει ὅτι ἡ κίνηση αὐτῆ τῆς «ὑπεραπειροῦ θεότητος ἡμῶν» εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπὸ κάθε ἔννοια «πάθους» (*Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, PG 94, 1036C). Πρβλ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Κατὰ Μανιχαίων*, Β. Kotter, *SJD*, τ.4, 378,1-2 (=PG 94, 1549C), ὅπου τό κακό ταυτίζεται μὲ τήν «ἀκινήσιαν». Περὶ τῆς θεωρήσεως τοῦ Πατρὸς ὡς τῆς «ἀνάρχου ἀρχῆς» τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, προκειμένου νά κατανοηθεῖ ὀρθῶς ἡ ὑποδεικνυόμενη μὲ τίς «αἰδίες ἐνδοτριαδικές σχέσεις καί “προόδους”» αἰδία κίνηση στήν Τριαδική θεότητα, βλ. Κ. Η. Λιάκουρα, *Τό μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος*, 29-33.

⁴⁹⁸ βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 45,27-46,2 (=PG 44, 457D).

⁴⁹⁹ βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, *GNO*, τ.9, 34,12-14 (=PG 46, 504B). *Εἰς τὸ «τότε καί αὐτὸς ὁ Υἱὸς»*, J.K.Downing, *GNO*, τ.3,2, 7,7-14 (=PG 44, 1308A).

⁵⁰⁰ βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ ὁσματος τῶν ὁσμάτων*, Λόγος 5, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 158,8-12 (=PG 44, 873D-876A). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 421,20-422,2 (=PG 44, 737B). Πρβλ. καί *Κατὰ Μακεδονιανῶν τῶν Πνευματομάχων*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 92,16-25 (=PG 45, 1305D). *Πρὸς τὸν Ἐννομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 364,32-365,3 (=PG 45, 1069B).

⁵⁰¹ βλ. *Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 94,17-22 (=PG 45, 321AB).

⁵⁰² βλ. *Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 107,4-10 (=PG 45, 336A).

⁵⁰³ βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ ὁσματος τῶν ὁσμάτων*, Λόγος 5, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 158.1-3 (=PG 44, 873D). Στὴν κριτικὴ αὐτὴν ἔκδοσις ὁ ὅρος «τρεπτικὴ» ἀντικαθίσταται μὲ τὸν ἀνάλογο

«κατά φύσιν» ιδίωμα αὐτῆς, τό ὁποῖο κατέχει «ἀεὶ ὡσαύτως»⁵⁰⁴ καί ὡς πηγὴ τῆς ἀγαθότητος παρέχει αὐτὴν στὸν ἄνθρωπο, πού μετέχει ἔτσι αὐτῆς.

Ἀπό τὸν ἐπίσκοπο Νύσσης ἐπισημαίνεται βεβαίως ἡ κίνηση ἐκείνη τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία, χωρὶς φυσικά νά ἔχει τὴν ἔννοια τῆς «ἀλλοιώσεως» καί τῆς «τροπῆς», πού χαρακτηρίζει τὴν κτιστὴ πραγματικότητα, ἀφ' ἑνός μὲν ἀφορᾷ τὴν κατὰ τὸν ἀνερμήνευτο τρόπο τῆς αἰδίας ὑπάρξεως τῶν ὑποστάσεων τῆς Ἁγίας Τριάδος καί κατὰ τίς αἰδίες σχέσεις τους ὑποστατικὴ διάκριση αὐτῶν⁵⁰⁵, ἀφ' ἑτέρου δέ ἀναφέρεται στὴν ἐκδήλωση τοῦ ἐνεργοῦντος τὴν δημιουργία τῆς κτιστῆς φύσεως αἰδίου θείου θελήματος, ἀφοῦ ἡ ἐνεργὸς ποιητικὴ δύναμη τῆς Τριαδικῆς θεότητας, πού συνιστᾷ τὴν ὑπαρκτικὴ αἰτία τῶν πάντων, ἀποκαλύπτει τὴν αἰδία ἐνδοτριαδικὴ κίνηση τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων⁵⁰⁶, καθὼς καί τὴν αἰδία βούληση αὐτῶν⁵⁰⁷.

αὐτοῦ «τρεπτῆ». *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 1, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 46,4-6 (=PG 45, 609B).

⁵⁰⁴ Βλ. *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 213,1-3 (=PG 45, 797C). Πρβλ. καί Α. Γ. Μ α ρ ᾱ, *Ἡ ἐσχατολογία*, 237.

⁵⁰⁵ Βλ. *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 193,6-23 (=PG 45, 776CD). Πρβλ. καί Γ. Δ. Μ α ρ τ ζ ἑ λ ο υ, *Ὁρθόδοξο δόγμα καί θεολογικός προβληματισμός Β'*, 59-63.

⁵⁰⁶ *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 87,27-88,1 (=PG 45, 313D): «ἀλλ' ὁ τὴν ἐνέργειαν εἰπῶν τὸ κατ' αὐτὴν κινούμενον τῷ λόγῳ συμπεριέλαβε».

⁵⁰⁷ Βλ. *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 191,16-24 (=PG 45, 773D). *Πρὸς τὸν Ἐννομίον δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 288,14-23 (=PG 45, 981D-984A). Βλ., ἐπίσης, Ν. Α. Μ α τ σ ο ὑ κ α, *Δογματικὴ καί Συμβολικὴ Θεολογία*, τ.3, 94-95, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἐπισημαίνεται ὅτι κάνοντας λόγο ἡ πατερικὴ θεολογικὴ διδασκαλία γιὰ τὴν βούληση τοῦ Θεοῦ διευκρινίζει καί ἀποσαφηνίζει ὅτι αὐτός, χωρὶς νά ὑπόκειται σέ καμία ἀναγκαιότητα, «πάντα εἰδῶς ἀπλῶς οὐ βουλευέται», ἀλλὰ «βούλεται» (Ι ω ἄ ν ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ὺ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B.Kotter, *SJD*, τ.2, 91,89-94 [=PG 94, 945CD]. *Ὁπ.π.*, 16,13-14 [=PG 94, 805A]). Τ ο ὺ ἰ δ ἰ ο υ, *Δογματικὴ καί συμβολικὴ θεολογία*, τ.2, 96. Γίνεται σαφές ὅτι κατὰ τὴν ἐκτιθέμενη σχετικὴ διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ πατρὸς ἀναδεικνύεται ἡ θεολογικὴ ἄποψη ὅτι ἡ προαιώνια βούληση τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ ὑφίσταται «συνημμένως» καί «ἀδιαστάτως» πρὸς τίς θεῖες ἐνέργειες, κατὰ τρόπον ὥστε τό μὲν θεῖο θέλημα νά «φανεροῦται τῇ δυνάμει τῶν ἐνεργουμένων», ἡ δέ «ἐνεργητικὴ»

2. Ἡ συγγενής πρὸς τὸν Θεὸ ψυχὴ ὡς «οὐσία νοερά».

α'. Γενικά.

Ἡ ἔκθεση τῆς διδασκαλίας τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης περὶ τῶν ιδιωμάτων τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία ἐπιτελεῖται κατὰ τὴν ἐξέταση καὶ παρουσίαση τῆς πρὸ τῆς πτώσεως καταστάσεως αὐτοῦ, ἀναδεικνύει τὴν ψυχὴ ὡς τὴν οὐσία ἐκείνη, ἡ ὁποία, ἐπειδὴ φέρει ἐντυπωμένα τὰ μιμήματα τῶν ἀγαθῶν τῆς θεότητος, καθίσταται ἐκ φύσεως ἢ εἰκόνα τοῦ ἀρχέτυπου κάλλους τῆς ὑπερκειμένης θείας δυνάμεως⁵⁰⁸ καὶ ἐμφαίνει τὴν κατὰ χάριν οἰκειότητα τοῦ ἀνθρώπινου γένους πρὸς τὸν δημιουργήσαντα αὐτὸν τρισυπόστατο Θεὸ⁵⁰⁹.

Ἡ διερεύνηση καὶ ἀποτύπωση τῆς ἔννοιας τῆς ψυχῆς καὶ τῶν προσδιοριστικῶν τῆς στοιχείων, ἡ ὁποία ἐντάσσεται στὴν γενικότερη ἀνίχνευση τῆς φυσικῆς θέσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐντὸς τοῦ κόσμου, εἶχε ἤδη ἀπασχολήσει τὴν φιλοσοφικὴ διάνοηση πρὶν ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο Νύσσης. Σύμφωνα μὲ τὴν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος, πού χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἕνα προφανῆ δυισμό⁵¹⁰, ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ ὀφείλει τὴν ὑπαρξὴ τῆς στή ἄμεση δημιουργικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ⁵¹¹. Ἡ πνευματικὴ φύση τῆς ψυχῆς ἀντιτίθεται στό συνιστάμενο ἐξ ὕλης σῶμα, τό ὁποῖο, διὰ τῆς ἐνώσεως πρὸς αὐτήν ὄχι ὑποστατικῶς ἀλλὰ «κατὰ συμβεβηκός»⁵¹², ζωοποιεῖται⁵¹³. Σημεῖο χαρακτηρίζον τὴν ἐν λόγῳ διδασκαλίαν καθίσταται ἡ προὔπαρξη στὴν ψυχὴ κατὰ τρόπον αὐτοτελῆ τῶν καθολικῶν ιδεῶν καὶ οὐσιωδῶν παραστάσεων τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ἐνορατικῶς αὐτὴ ἀντιλαμβάνεται ὅπως ὑπάρχουν ἀντικειμενικῶς καὶ ὄχι ὅπως αὐτὰ

θεία δύναμη νὰ τελειοποιεῖται «ἐν τῷ σοφῷ θελήματι» τοῦ Θεοῦ (βλ., ἐνδεικτικῶς, *Απολογητικὸς περὶ τῆς Ἑξαήμερου*, PG 44, 69BC. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 124B).

⁵⁰⁸ βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 89C.

⁵⁰⁹ βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 97B. Ἀνάλογο μὲ τὸν ἀποδιδόμενον ἀπὸ τὸν Γρηγόριο ὀρισμὸ τῆς ψυχῆς ἐκφράζει ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός (*Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B.Kotter, *SJD*, τ.2, 77,44-52 [=PG 94, 924B-925A]).

⁵¹⁰ βλ. Πλάτωνος, *Φαίδων*, I. Burnet, *SCBO*, τ.1, 79e,8-80a,5. b,1-5. Τοῦ ἰδίου, *Συμπόσιον*, I. Burnet, *SCBO*, τ.2, 207d-e. Τοῦ ἰδίου, *Τίμαιος*, I. Burnet, *SCBO*, τ.4, 43a,4-6.

⁵¹¹ βλ. Πλάτωνος, *Τίμαιος*, I. Burnet, *SCBO*, τ.4, 28a,4-5. Τοῦ ἰδίου, *Συμπόσιον*, I. Burnet, *SCBO*, τ.2, 210e,6-211b,3.

⁵¹² βλ. Πλάτωνος, *Απολογία Σωκράτους*, I. Burnet, *SCBO*, τ.1, 40b,7-c,1. βλ., ἐπίσης, Κ. Νιάρχου, *Εἰσαγωγικά μαθήματα στὴ Φιλοσοφία*, 210-211.

⁵¹³ βλ. Πλάτωνος, *Φαίδων*, I. Burnet, *SCBO*, τ.1, 105d,3-4.

συλλαμβάνονται κατά τρόπον ὑποκειμενικό ἀπό τόν νοῦ⁵¹⁴ καί τά ὅποια ἐπιζητεῖ ἡ νόηση κατά τόν γήινο βίον διὰ τῆς «ἀναμνήσεως»⁵¹⁵. Ὡς πρὸς τό πλατωνικό, συνεπῶς, σύστημα οἱ ψυχές προϋπάρχουν τῶν σωμάτων καί χαρακτηρίζονται ἀπό τήν δυνατότητα αὐτοκινήσεως καί ἀπό τήν ἀθανασία⁵¹⁶, στοιχεῖα δηλαδή τά ὅποια ἐκφράζονται μέ τήν ἀποδοχή ἀπό τό ἐν λόγῳ σύστημα τῆς μετά θάνατον λήψεως μοίρας «ἀμείνονος» ἢ «χειρόνος» διὰ τῶν διαδοχικῶν γενέσεων, ἀνάλογα μέ τήν διαβίωση τοῦ φέροντος τήν ψυχή ἀνθρώπου κατά τρόπον δίκαιο ἢ ἄδικο⁵¹⁷.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τήν δυιστική περί σώματος καί ψυχῆς πλατωνική θεωρία ἡ ἀριστοτελική σκέψη ἀντιλαμβάνεται τήν ψυχή ὡς ἐνέργεια οὐσιώδη καί χαρακτηριστική τοῦ ζῶντος σώματος, ἐφόσον, θεωρούμενη καί ὑπάρχουσα ὡς «αἰτία καί ἀρχή» αὐτοῦ⁵¹⁸, προσδιορίζεται ὡς «ἐντελέχεια ἢ πρώτη» παντός ὀργανισμοῦ «ζωὴν ἔχοντος»⁵¹⁹. Ἡ ψυχή, συνεπῶς, ἐκλαμβάνεται ὡς ἀρχή «ζωῆς, κινήσεως καί αὐτοενέργεια»⁵²⁰. Οἱ ποικίλες δυνάμεις καί οἱ διαφορετικές ἐνέργειες αὐτῆς⁵²¹ ἀναδεικνύουν σαφῆ ἀφ' ἑνός μὲν τήν θεώρηση ἀπό τόν Σταγειρίτη φιλόσοφο τῶν φυτῶν καί τῶν ζώων ὡς ἐμψύχων ὄντων – ὄχι, φυσικά, κατά τό εἶδος τῆς ψυχῆς πού ἔχει ὁ ἄνθρωπος –, ἀφ' ἑτέρου δέ τήν ἐφαρμογή ἀπό τόν ἴδιο μιᾶς προοδευτικῆς κλιμακώσεως τοῦ ἐπιπέδου βιολογικῆς ἀναπτύξεως ὄλων τῶν φερόντων ψυχή ὄντων, κατά τήν ὅποια αὐτή ἐνεργεῖ στά μὲν φυτά διὰ τοῦ «θρεπτικοῦ», στά δέ ζῶα διὰ τῆς «ἐπιθυμίας» καί τῆς «διὰ τῆς ἀφῆς αἰσθήσεως» καί τοῦ «κατὰ τόπον κινητικοῦ»⁵²². Κορωνίδα τῆς ἐν

⁵¹⁴ Βλ. Πλάτωνος, *Φαῖδρος*, I. Burnet, SCBO, τ.1, 249e,5. Τοῦ ἰδίου, *Μένων*, I. Burnet, SCBO, τ.3, 86a,1 καί 86b,1-2.

⁵¹⁵ Πλάτωνος, *Φαῖδων*, I. Burnet, SCBO, τ.1, 72e,5-7: «ἡ μάθησις οὐκ ἄλλο τι ἢ ἀνάμνησις τυγχάνει». Βλ., ὡσαύτως, 76a,6-7. Τοῦ ἰδίου, *Μένων*, I. Burnet, SCBO, τ.3, 85d,3-10. Βλ., ὡσαύτως, Κ. Γ. Νιάρχου, *Εἰσαγωγικά μαθήματα στή Φιλοσοφία*, 183-184. E. Bréhier, *Παγκόσμιος Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας*, 90.

⁵¹⁶ Βλ. Πλάτωνος, *Φαῖδων*, I. Burnet, SCBO, τ.1, 72e,7-73a,3. Τοῦ ἰδίου, *Μένων*, I. Burnet, SCBO, τ.3, 81b,3-6.

⁵¹⁷ Βλ. Πλάτωνος, *Φαῖδρος*, I. Burnet, SCBO, τ.1, 284e,3-5. Τοῦ ἰδίου, *Φαῖδων*, I. Burnet, SCBO, τ.1, 81d,9-e,3. Πρβλ. Ἰ. Ρωμαίδου, *Τό προπατορικό ἀμάρτημα*, 33.

⁵¹⁸ Βλ. Ἀριστοτέλους, *Περὶ ψυχῆς*, W.D. Ross, SCBO, 415b,8.

⁵¹⁹ Βλ. Ἀριστοτέλους, *Περὶ ψυχῆς*, W.D. Ross, SCBO, 412a,27-28.

⁵²⁰ Βλ. Ἀριστοτέλους, *Περὶ ψυχῆς*, W.D. Ross, SCBO, 415b,15-27. Τοῦ ἰδίου, *Ἀναλυτικά Ὑστερα*, W.D. Ross, SCBO, 93a,24.

⁵²¹ Βλ. Ἀριστοτέλους, *Περὶ ψυχῆς*, W.D. Ross, SCBO, 414a,29-32.

⁵²² Βλ. Ἀριστοτέλους, *Περὶ ψυχῆς*, W.D. Ross, SCBO, 414a,33-b,17.

λόγω κλίμακας τῶν κατεχόντων ψυχή ὄντων θεωρεῖται, κατά τήν ἀριστοτελική φιλοσοφική σκέψη, ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος, ὡς «λογικὸν ζῶον»⁵²³, διακρίνεται κατά τό στοιχεῖο τῆς διανοήσεως καί τοῦ λόγου, πού συνιστᾶ τό «τιμιώτερον» ἀπό τίς δυνάμεις τῆς ψυχῆς⁵²⁴.

Στόν χώρο τῆς νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας κυριαρχεῖ ἡ ἀποψη τοῦ Πλωτίνου, ἡ ὁποία ἀναδεικνύει τήν ψυχή «μεθόριον» τοῦ νοητοῦ καί τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου⁵²⁵ καί ἡ ὁποία προσδιορίζει τήν δημιουργηθεῖσα ἐκ τῆς νοήσεως ὑπόσταση αὐτῆς⁵²⁶ ὡς λογική ἀρχή, ἔσχατη μὲν τῶν νοητῶν, πρώτη δέ πάντων τῶν αἰσθητῶν⁵²⁷. Διά τῆς θεωρήσεως τῆς ψυχῆς «ἐν μέσῳ» τῶν νοητῶν καί αἰσθητῶν ὄντων ὁ Πλωτίνος ἐρμηνεύει τήν ἱκανότητα αὐτῆς πρὸς νόηση τοῦ συνόλου τῶν εἰδῶν, ἀποδίδοντας ἀφ' ἑνός μὲν τήν ἐπίγνωση τῶν νοητῶν στήν διεργασία τῆς ἐνθυμήσεως⁵²⁸, ἀφ' ἑτέρου δέ τήν ἀντίληψη τῶν αἰσθητῶν στήν ἔλξη τῆν ὁποία αὐτά, ὡς φύσει ἐμπεριεχόμενα στήν ψυχή, ἀσκοῦν σέ αὐτήν⁵²⁹. Ἡ ἀποδοχή ἀπό τόν Πλωτίνου τῆς δημιουργίας τῆς φύσεως τῆς ψυχῆς ἐκ τῆς νοήσεως ἀναδεικνύει αὐτήν μέρος τῆς τριάδος τῶν ὑποστάσεων, πού περιλαμβάνει τό Ἔν καί τήν ἐξ αὐτοῦ προερχόμενη νόηση, καί ἐξαρχᾶ κατ' ἀποκλειστικόν τρόπο τήν ὄντολογική ὑπόσταση αὐτῆς ἐκ τῶν

⁵²³ Βλ. Ἀριστοτέλους, *Ἀποσπάσματα*, W.D.Ross, SCBO, 192, 9-10.

⁵²⁴ Βλ. Ἀριστοτέλους, *Περὶ ψυχῆς*, W.D.Ross, SCBO, 414b, 18-19. Πρβλ. Κ. Δ. Γεωργούλη, *Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας*, 301.

⁵²⁵ Βλ. Πλωτίνου, *Ἐννεάδες IV* 4,3, P.Henry-H.R.Schwyzler, PO, τ.2, 11. Πρβλ. ὅπ.π., 8,7,5-6. E. Bréhier, *Παγκόσμιος Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας*, 336. Α. Θεοδώρου, «Ὀψεις τινές περὶ κακοῦ», *Θεολογία* 43(1972), 61-62.

⁵²⁶ Βλ. Πλωτίνου, *Ἐννεάδες V* 1,6, P.Henry-H.R.Schwyzler, PO, τ.3, 44-49. Πρβλ. ὅπ.π., 7, 36-37.

⁵²⁷ Βλ. Πλωτίνου, *Ἐννεάδες IV* 6,3, P.Henry-H.R.Schwyzler, PO τ.2, 5-10. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ὁ χαρακτηρισμὸς «ἀμφίβιος», τόν ὁποῖο ὁ Πλωτίνος ἀποδίδει στήν ψυχή, προκειμένου νά καταστήσει σαφές ὅτι αὐτή συνιστᾶ μεθόριο τοῦ αἰσθητοῦ καί τοῦ νοητοῦ (Βλ., σχετικῶς, ὅπ.π., 4,3, 172,31-35).

⁵²⁸ Βλ. Πλωτίνου, *Ἐννεάδες IV* 6,3, P.Henry-H.R.Schwyzler, PO τ.2, 10-13. Ὅπ.π., 3,1,7-8. Ὅπ.π., 4,3,4-5.

⁵²⁹ Βλ. Πλωτίνου, *Ἐννεάδες I* 8,1, P.Henry-H.R.Schwyzler, PO, τ.1, 9-10. Ὅπ.π., V 7,1, τ.3, 7-11.

διανοητικῶν λειτουργιῶν⁵³⁰. Πρόκειται, βεβαίως, περί τῆς τέλειαις ψυχῆς, ἢ ὅποια, ἐπειδή ἔχει ἀποστραφεῖ τὴν ὕλην καὶ παραμένει ὡς ἐκ τούτου ἀπροσπέλαστη ἀπὸ τό κακό, «μένει ὀρισθεῖσα νῶ παντελῶς»⁵³¹. Παρὰ ταῦτα, ἢ οὐσία τῆς ψυχῆς, ἂν καὶ αὐτὴ παραπλανᾶται στὴν ἀναζήτησιν τοῦ ἀγαθοῦ, δέν θεωρεῖται ἀπὸ τόν Πλωτῖνο φύσει κακὴ ἀλλὰ ὑποδουλωμένη στά δεινά πού ἐπιφέρει ἢ ἔνωσή της μέ τὴν συνιστῶσα τό ὄντως κακό ὕλη⁵³².

Κατά τὴν διερεύνησιν τῆς περὶ ψυχῆς διδασκαλίας τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης, ὁ ὅποιος κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν ἔργων του ἀναδεικνύεται ἄριστος γνώστης τῶν προβληθειῶν ἀπὸ τὰ διάφορα φιλοσοφικά συστήματα σχετικῶν θεωριῶν⁵³³, γίνετα σαφῆς ἢ κατ' ἀπόλυτον τρόπο

⁵³⁰ Βλ. Π λ ω τ ῖ ν ο υ, *Ἐννεάδες V 3,3*, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.3, 14: «ἢ ψυχὴ δεῖ ἐν λογισμοῖς εἶναι». Σχετικῶς μέ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πλωτῖνου περὶ τῆς τριάδος τῶν ὑποστάσεων τοῦ νοητοῦ κόσμου βλ. Θ. Α. Α λ ε ξ ο π ο ὕ λ ο υ, «*Τό εἶναι*», 53-57.

⁵³¹ Π λ ω τ ῖ ν ο υ, *Ἐννεάδες I 8,4*, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.1, 25-28.

⁵³² Βλ. Π λ ω τ ῖ ν ο υ, *Ἐννεάδες I 8,4*, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.1, 5-25. Ὅπ.π., 14, 35-43.

⁵³³ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 21A-24C, ὅπου ὁ Γρηγόριος ἐπιχειρεῖ τὴν παρουσίασιν καὶ ἀναίρεσιν ὀρισμένων στοιχείων τῆς διδασκαλίας τῶν Ἐπικουρείων, σύμφωνα μέ τὴν ὅποια ὁ κόσμος περιγράφεται ὡς περιέχων διάφορα ἄτομα, διὰ τῆς συνθέσεως τῶν ὁποίων ἀποκτοῦν ὕπαρξιν τόσο οἱ ἀνθρώπινοι νόες ὅσο καὶ τὰ ἄψυχα ὄντα. Κατὰ τόν Ἐπικούρου, συνεπῶς, ἢ φύσιν τῶν ὄντων στό σύμπαν θεωρεῖται βάσει τῶν ὄρων τῆς ὕλης καὶ τῆς κινήσεως καί, ἐπειδή καθορίζεται ἐκ τῶν φαινομένων, προσμετροῦται διὰ τῆς ἀντιληπτικῆς ἰκανότητος τῶν αἰσθήσεων. Ἔτσι, κάθε φυσική ἐνέργεια, συπεριλαμβανομένης καὶ τῆς νοητικῆς, δέν συνίσταται σέ τίποτε περισσότερον ἀπὸ συνθέσεις ἀτόμων, οἱ ὅποιες κατὰ τό τέλος τῆς διάρκειας τῆς ζωῆς διαλύονται. Ἡ ὕλιστική αὐτὴ θεώρησιν τῶν ὄντων ἀναδεικνύει κατὰ τόν Γρηγόριον τὴν φύσιν τους «τυχαίαν» καὶ «αὐτόματον», «ὡς οὐδεμιᾶς προνοίας διὰ τῶν πραγμάτων διηκούσης» (Βλ. ὅπ.π., PG 46, 21B. Βλ., ἐπίσης, Κ. Γ. Ν ι ἄ ρ χ ο υ, *Εἰσαγωγικά μαθήματα στή φιλοσοφία*, 86-88). Ἡ ἀναφορὰ ἀπὸ τόν ἱερό πατέρα στούς Ἐπικουρείους κατὰ τό ὑπό ἐξέτασιν χωρίο ὀφείλεται στήν ἀποδοχή ἐκ μέρους αὐτῶν τῆς ὕλιστικῆς ἀντιλήψεως περὶ τοῦ κόσμου, ἂν καὶ διὰ τῆς ἀποδόσεως τῶν φυσικῶν γεγονότων σέ μία δύναμη ἐνεργοῦσα μέ συγκεκριμένο σκοπό διακρίνεται στήν ἐν λόγῳ θεωρία ἕνα εἶδος τελολογίας (Βλ., σχετικῶς, Κ. Γ. Ν ι ἄ ρ χ ο υ, *Εἰσαγωγικά μαθήματα στή φιλοσοφία*, 89-91). Βλ., ὡσαύτως, ὅπ.π., PG 46, 32A. 49C-52A. 112C-113A. *Περὶ θεότητος Υἱοῦ καὶ Πνεύματος λόγος*, PG 46, 560BC.

ἀπόδοση τῆς δημιουργικῆς αἰτίας τῆς συστάσεως τῆς ψυχῆς στὸν Τριαδικό Θεό⁵³⁴. Τό γεγονός αὐτό ἀναδεικνύει τὴν ἀποκλειστικὴ ἰδιότητα τῆς ψυχῆς ὡς θείου ὁμοιώματος πού ἀποκλείει ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς κάθε χαρακτηριστικὸ μὴ δυνάμενο νά ἀποδοθεῖ σέ αὐτήν, ὡς ἀλλότριον τῆς θεότητος⁵³⁵. Ἡ ἰδιότητα, συνεπῶς, τοῦ «θεοειδοῦς» τῆς ψυχῆς, πού ἀπορρέει ἐκ τοῦ «καθ' ὁμοίωσιν»⁵³⁶, ἀφ' ἑνός μὲν προσδιορίζει τὴν κατὰ χάριν συγγένεια αὐτῆς πρὸς τὴν θεότητα⁵³⁷, στήν ἄκτιστη ἐνέργεια τῆς ὁποίας ἀνάγει τὴν αἰτία τῆς ὑπάρξεώς της, ἀφ' ἑτέρου δέ ἐμφαίνει τὴν ἀσκούμενη πρὸς τὴν θεότητα ἔλξη της ὡς ἰδίωμα ἐκ φύσεως προσαρμοσμένο σέ αὐτήν⁵³⁸. Ἡ κατ' εἰκόνα Θεοῦ κατασκευὴ τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς ἀναδεικνύεται σὺν τοῖς ἄλλοις ὡς τό αἷτιον τῆς σύμφυτης μέ αὐτήν ὑπάρξεως τῆς ἰκανότητάς της πρὸς διάκριση καὶ θεωρία καὶ ἐποπτεία τῶν ὄντων, ἀφοῦ τὰ ἐν λόγῳ ἰδίωματα ἀποτελοῦν πρωτίστως χαρακτηριστικὰ τῆς «ἀρχετύπου» Τριαδικῆς θεότητος⁵³⁹.

Ἡ διατυπούμενη ἀπὸ τὸν Γρηγόριο διδασκαλία περὶ τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία διαβίωνε στήν κατάσταση τῆς ἀρχαίας «εὐκληρίας», προβάλλει τό «νοερόν» καὶ «ἄϋλον» καὶ «ἀειδές» τῆς κτιστῆς τῆς φύσεως ⁵⁴⁰, ἐπισημαίνει

⁵³⁴ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 120C.

⁵³⁵ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 52A.

⁵³⁶ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 89B. Ὁπ.π., PG 46, 93C.

⁵³⁷ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 97B. Ὁπ.π., PG 46, 44BD. Ὁπ.π., PG 46, 45C.

Πρβλ. καὶ Ε. Κ. Π ρ ι γ κ ι π ἄ κ η, *Ἡ Θεοτόκος* (Διδακτορικὴ Διατριβή), 159, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἀναπτύσσεται ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης περὶ τῆς “συγγενικῆς συνδέσεως” τοῦ δημιουργηθέντος ὡς «εἰκόνας λαμπρᾶς τῆς ὑπερφώτου θεότητος» ἀνθρώπου μέ τὸν Θεό.

⁵³⁸ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 97B.

⁵³⁹ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 89B: «ὅτι τὸ θεωρητικὸν τε καὶ διακριτικὸν ἴδιον ἐστὶ τοῦ θεοειδοῦς τῆς ψυχῆς, ἐπεὶ καὶ τὸ θεῖον ἐν τούτοις καταλαμβάνομεν».

Ὁπ.π., PG 46, 57B. Πρβλ. J. P. C a v a r n o s, *St. Gregory of Nyssa on the Origin and Destiny of Soul*, 8. Χ. Λ α σ π ἰ δ η, *Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου*, 42. A. A. W e i s w u r m, *The nature of human knowledge according to St. Gregory of Nyssa*, 55.

⁵⁴⁰ Βλ., σχετικῶς, *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 24B. Ὁπ.π., PG 46, 29AB. Ὁπ.π., PG 46, 28C. Βλ. *Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J. Mc Donough, GNO, τ.3,2, 78,19-20 (=PG 46, 173B). *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 176B. *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 277,11-13 (=PG 46, 348C). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 140,25-26 (=PG 45, 1137B). Ὁπ.π., 212,4-7 (=PG 45, 1237CD). Ὁ Γρηγόριος, ἐν τούτοις, ἐπισημαίνει τὴν ἀδυναμία ἐπακριβοῦς γνώσεως ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς

δέ τήν ὑπαρξή αὐτῆς ὡς ἀσώματης καί ὑπεράνω καθορισμένων τοπικῶν ὁρίων⁵⁴¹. Μέ τήν ἀπόδοση, ἐξ ἄλλου, σέ αὐτήν κινητικῆς δραστηριότητος⁵⁴² ἀναδεικνύεται καί ἡ δυνατότητά της ἀναβάσεως πρὸς διερεύνηση καί ἀναζήτηση τῆς τῶν «ὄντων ἀρχῆς»⁵⁴³, πού ὑπάρχει ἐκ κατασκευῆς συνημμένη μέ τήν φύση τῆς ψυχῆς καί ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ «ἀπαθοῦς» καί «ἀκηράτου» αὐτῆς⁵⁴⁴. Ἡ ἰκανότητα αὐτή προβάλλεται ἐπίσης ἀπό τόν Γρηγόριο ὡς ἐπιτελούμενη εἰς τό διηνεκές, πού καθιστᾶ ἔτσι ἐκ φύσεως τήν ψυχὴ ὡς ἓνα ὀλονέν ἀξανατόμενο κατά τό μέγεθος «δοχεῖον», πού προσδέχεται διά μετοχῆς καί μεταλήψεως τὰ ἀγαθὰ τῆς θεότητος⁵⁴⁵.

Εἶναι ἀναγκαῖο νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἐκ φύσεως προσαρμοσμένη στήν ψυχὴ δυνατότητα ὑπάρξεώς της ὡς χώρου δεχόμενου τήν χάριν καί τίς δωρεές τοῦ Θεοῦ καί ὡς ἐκ τούτου ἀενάως ἀξανατόμενου καί πρὸς αὐτόν μορφούμενου⁵⁴⁶, συναρτᾶται κατά τόν ἐπίσκοπο Νύσσης μέ τήν «μονοειδή» ὀπτική ἐνέργεια τῆς ψυχῆς⁵⁴⁷, τῆς ὁποίας ὄργανο γίνεται ὁ ὀφθαλμός, ὁ ὁποῖος κατέχει ἐκ τῆς φύσεώς του τὰ χαρακτηριστικά τῆς

αὐτοῦ (Βλ. *Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 257,28-258,14 [=PG 45, 945D-948A]).

⁵⁴¹ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 69B. *Ὅπ.π.*, PG 46, 72D. *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον μεγαλομάρτυρα Θεόδωρον*, J.P.Cavarnos, *GNO*, τ.10,1 62,13-14 (=PG 46, 737B). *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, *GNO*, τ.9, 41,23-42,3 (=PG 46, 509D). Ὁ Γρηγόριος, ἐπίσης, καθιστᾶ σαφές ὅτι ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς δέν θεωρεῖται ἐκτός καί χωριστὰ τῆς «θεωρουμένης ζωῆς» τῶν ὄντων. Βλ., σχετικῶς, *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 140,25-26 (=PG 45, 945D).

⁵⁴² Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 92A.

⁵⁴³ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 11, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 332,10-11 (=PG 44, 1008C). *Ὅπ.π.*, 334,2-5 (=PG 44, 1009B).

⁵⁴⁴ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 1, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 284,4-7 (=PG 44, 624A).

⁵⁴⁵ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 105A. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 11, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 364,8-9 (=PG 44, 1033A). Πρβλ. καί *Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.3,2, 83,10-13 καί 85,1-6 (=PG 46, 180AD). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 6, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 141,18-21 (=PG 44, 1269A). *Ἐπιστολὴ 3*, G.Pasquali, *GNO*, τ.8,2, 20,6-7 (=PG 46, 1016B), ὅπου ἡ ψυχὴ παρουσιάζεται ὡς ἡχώρος ἐντυπώσεως τῶν νοημάτων περὶ τοῦ Θεοῦ καί τῶν σημείων τῆς «τοῦ Κυρίου χάριτος».

⁵⁴⁶ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 93C-96A.

⁵⁴⁷ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 8, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 257,17-258,6 (=PG 44, 949D).

διορατικότητας καί τῆς ὀξυδέρκειας⁵⁴⁸. Πρόκειται περί τοῦ κατάλληλου πρὸς θέαση τοῦ ἀληθοῦς καί νοητοῦ κάλλους τῆς θεότητος ὀπτικοῦ ὀργάνου⁵⁴⁹, διὰ τοῦ ὁποίου αὐτὴ μετέχει τοῦ ἀντικειμένου τῆς ὀπτικῆς ἐνέργειας καί συνεπῶς κοινωνεῖ τῆς γνώσεως καί βιώνει τὴν ἀληθῆ καί οἰκεία πρὸς αὐτὴν ζωὴ⁵⁵⁰. Διὰ τῆς «διορατικῆς» αὐτῆς φυσικῆς ἰκανότητάς της ἢ ψυχῆ, κατὰ τὴν κατάστασιν τῆς πρώτης μακαριότητος τοῦ ἀνθρώπου, ἀποκτᾶ ἐπίγνωση «διὰ τῶν ἔργων» τῆς «φύσεως τοῦ ἀγαθοῦ»⁵⁵¹, καθὼς καί τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτόν πού ἐκδηλώνεται διὰ τοῦ δημιουργικοῦ θείου θελήματός του⁵⁵².

Ἀπὸ τὴν ἐξέτασιν τῆς ἐκτιθέμενης διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου περὶ τῆς ψυχῆς διαπιστώνεται ἡ ἐμφανὴς ἀντίθεσίν του πρὸς τὴν ἐπικρατοῦσα ἐντὸς τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων θεωρία τόσο περὶ τῆς προϋπάρξεως τῆς ψυχῆς ἐν σχέσει πρὸς τὸ σῶμα ὅσο καί περὶ τῆς πτώσεως αὐτῆς κατὰ τὴν ἔνωσίν της μὲ αὐτό, τὴν ὁποία βεβαίως ἐκφράζει κατ' ἀπόλυτον καί κατηγορηματικόν τρόπο. Κατὰ τὴν σχετικὴν διδασκαλίαν τοῦ ἱεροῦ πατρὸς τὰ ἀποτελοῦντα τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπινου γένους στοιχεῖα τῆς ψυχῆς καί τοῦ σώματος ἔχουν ἐντὸς τοῦ θείου βουλήματος καί κατὰ τὴν σύστασιν τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου⁵⁵³ κοινὴ τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεώς τους⁵⁵⁴, ἐφόσον ἐνδεχόμενὴ ἀποδοχὴ τῆς προϋπάρξεως τοῦ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν θά

⁵⁴⁸ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 8, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 258,19-20 (=PG 44, 952A). *Ἄπ.π.*, 106,3-4 (=PG 44, 836A). Βλ., ἐπίσης, *Πρὸς τὸν Εὐνομίον δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 325,10-12. (=PG 45, 1024D). *Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J.Mc Donough, GNO, τ.3,2, 80,3 (=PG 46, 176A). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 291,23-25 (=PG 46, 364B).

⁵⁴⁹ Βλ. *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO τ.8,1, 289,9-11 (=PG 46, 360D). *Ἄπ.π.*, 292,10-15 (=PG 46, 364C).

⁵⁵⁰ Βλ. *Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J.Mc Donough, GNO, τ.3,2, 79,24-80,1 (=PG 46, 176A): «τὸ δὲ βλέπειν τὸν Θεὸν, ἔστιν ἡ ζωὴ τῆς ψυχῆς». Πρβλ. *Ἄπ.π.*, 80,21-23 καί 81,11-15 (=PG 46, 176BD). Βλ., ὡσαύτως, *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 46,2-3 (=PG 44, 1161D).

⁵⁵¹ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 11, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 336,3-12 (=PG 44, 1009D-1012A), ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ὁ τρόπος ἐπιγνώσεως τῆς φύσεως τοῦ ἀγαθοῦ κατὰ τὸν «μέλλοντα αἰῶνα» γίνεται ἀντιληπτὸς ἀναλογικῶς μὲ τὴν κατάστασιν διαβιώσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸ τῆς πτώσεως αὐτοῦ.

⁵⁵² Βλ. *Περὶ τοῦ κατὰ Θεὸν σκοποῦ*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 40,4-6 (=PG 46, 288A).

⁵⁵³ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 236B.

⁵⁵⁴ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 236B. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 125C.

συνεπαγόταν τήν παραδοχή τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ ὡς «ἀτελοῦς» καί ὡς διηρημένης σέ ἐπί μέρους ἐνασχολήσεις κατά τό ἔργο της⁵⁵⁵.

Σταθερή πεποίθηση τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης ὅσον ἀφορᾷ τό θέμα αὐτό εἶναι ὅτι, συνιστάμενη ἐξ ἀρχῆς ἢ ἀνθρώπινη φύση ἐκ τοῦ «φαινομένου» καί «κεκρυμμένου» φυσικοῦ της στοιχείου προάγεται σέ τελειότητα⁵⁵⁶ διά τῆς συναυξήσεως τῶν ἐνεργειῶν τῆς ψυχῆς ἀνάλογα μέ τήν τελείωση τοῦ σώματος⁵⁵⁷, κατά τρόπον ὥστε, καί ἀφοῦ θά προηγεῖται ἡ ἐπιτέλεση τῆς «αὐξητικῆς» καί «θεραπευτικῆς» δυνάμεως⁵⁵⁸, νά κατασκευάζεται τό «προσφυές» σέ αὐτήν «οἰκητήριον» τοῦ σώματος διά τῆς ὕλης, τό ὅποιο εἶναι ἐκ φύσεως τεταγμένο νά περιβάλλει τήν ψυχή⁵⁵⁹. Ἡ ἐμφάνιση τοῦ ψυχικοῦ μέρους, πού ἀκολουθεῖ τήν ὀλοκλήρωση τοῦ σωματικοῦ εἶδους, καί ἡ ἀνάπτυξη αὐτοῦ, ἢ ὁποία ἐξελίσσεται κατά τρόπον ἀνάλογο τῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου, καθιστᾷ ἐνεργεῖς τίς ιδιότητες τῆς ψυχῆς⁵⁶⁰ καί κατ' ἀκολουθίαν ἀντιληπτές τίς δυνάμεις αὐτῆς⁵⁶¹.

Γίνεται, ὡς ἐκ τούτου, ἐμφανές ὅτι ἡ ἀδυναμία κατανοήσεως τῶν λειτουργιῶν τῆς ψυχῆς πρίν ἀπό τήν ἐναργῆ καί ἀντίστοιχη τῆς σωματικῆς ἀναπτύξεως ἐμφάνιση καί διάκριση αὐτῶν ἐπ' οὐδενί συνεπάγεται τήν ἀποδοχή τῆς ἀπόψεως περί συστάσεως τῆς ψυχῆς μέν ὡς «προτερευούσης», τοῦ σώματος δέ ὡς «ἐφυστερίζοντος»⁵⁶². Ἀντιθέτως,

⁵⁵⁵ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 236A. Πρβλ. Ἰ ω ἄ ν ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ὺ, Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, Β.Κotter, *SJD*, τ.2, 76,22-23 (=PG 94, 921A). Βλ., ἐπίσης, Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, *Ἱστορία Δογμάτων*, τ.2, 455.

⁵⁵⁶ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 236B.

⁵⁵⁷ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 236CD: «οὕτω καί ἡ ψυχή ἐστι μὲν ἐν ἐκείνῳ καί μὴ φαινομένη, φανήσεται δὲ διὰ τῆς οἰκειᾶς ἑαυτῆς καί κατὰ φύσιν ἐνεργείας, τῆ σωματικῆ ἀυξήσει συμπροϊούσα».

⁵⁵⁸ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 237C. *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 128A.

⁵⁵⁹ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 237B.

⁵⁶⁰ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 236C.

⁵⁶¹ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 236CD. Ὅπ.π., PG 44, 240AB, ὅπου ὁ Γρηγόριος χρησιμοποιεῖ τόν παραλληλισμό τοῦ ἀνθρώπου μέ τήν φύση, ἐντός τῆς ὁποίας ἀποδεικνύεται ἡ ὕπαρξη φυσικῆς δυνάμεως πού μεταβάλλει «τῶν καρπῶν τὰς ἐντεριώνας καί τὰς τῶν ριζῶν ἀποσπάδας» σέ θάμνο, δένδρο, στάχυ ἢ κάποιο ἄλλο «τῶν φρυγανικῶν βλαστημάτων». Πρβλ. καί *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 125C-128A.

⁵⁶² Βλ. *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 128B.

διαμηνύει τήν βαθμιαία καί προοδευτικῶς ἀυξανόμενη φανέρωση τῆς δυνάμεως αὐτῆς ἐντός τῆς «ποσότητος» τοῦ φέροντος αὐτήν σώματος.

Σέ παρεμφερές πρὸς τὰ ὡς ἄνω ἐκτεθέντα ἀντιρρητικό πλαίσιο κινεῖται καί ἡ διατύπωση ἐκ μέρους τοῦ Γρηγορίου τῆς ἀντιθέσεως του στήν θεωρία περί τῆς πτώσεως καί φυλακίσεως τῆς ψυχῆς ἐντός τοῦ ὑλικοῦ σώματος ἐξ αἰτίας τῆς ἁμαρτητικῆς τῆς ροπῆς⁵⁶³, καθὼς καί στήν ἀντίληψη περί τῶν διαδοχικῶν μεταβάσεών της στά ἄλογα ὄντα καί τῆς ἐπακόλουθης ἐπανόδου καί ἀποκαταστάσεως της ἐντός τοῦ οὐράνιου χώρου⁵⁶⁴. Ἡ ἀποψη περί τῆς ὑπ' αὐτήν τήν ἔννοια πτώσεως τῆς ψυχῆς χαρακτηρίζεται ἀπό τόν ἱερό πατέρα ὡς «ἄστατος», «ἀπατηλή» καί περικλείουσα ἀντιφάσεις, πρωτίστως δέ ὡς ἀσεβῆς, ἀφοῦ ἐξαρτᾶ τήν γένεση καί τήν δημιουργία τῶν ὄντων ἀπό τήν κακία, ἀπό τήν ὁποία ἐκεῖνα σύμφωνα μέ αὐτήν τήν ἀποψη προέρχονται⁵⁶⁵. Ἡ «τυχαία», ἐξ ἄλλου, καί «ἄλογος» κάθοδος τῆς ψυχῆς στό ὑλικό αὐτῆς οἰκητήριο ἀντίκειται στήν διδασκαλία περί θείας ἐπιστασίας τῶν ὄντων, ἀφοῦ μία τέτοια πρεσβευόμενη ἀντίληψη θά ἔχει ὡς συνέπεια νά θεωρεῖται ἀφ' ἑνός μὲν ὅτι ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ἄρχισε καί διέπεται καθ' ὅλην τήν διάρκειά της ἀπό μία τυχαία καί «αὐτόματον» αἰτία καί κίνηση, ἀφ' ἑτέρου δέ ὅτι αὐτὴ ἡ «αὐτόματος» καί τυχαία «κίνησις» κατέχει κυρίαρχη θέση στήν ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, χωρὶς νά ὑπάρχει καί νά ἐκδηλώνεται πρόνοια γι' αὐτήν⁵⁶⁶. Ἄξια, ἐπίσης, ἀναφορᾶς θεωρεῖται ἡ ἐπισήμανση ἐκ μέρους τοῦ Γρηγορίου τῆς ἀντιλήψεως ὅτι ἐνδεχόμενη ἀποδοχή τῆς ἐν λόγῳ θεωρίας θά καθιστοῦσε τό λογικό «κίνημα» τῆς ψυχῆς, τό προνόμιο τῆς προαιρέσεως, καθὼς καί τήν ἄσκηση τῆς ἀρετῆς, στοιχεῖα ἄνευ νοήματος καί ἐντελῶς ἄχρηστα⁵⁶⁷.

Ἡ παραδοχή, λοιπόν, τῆς ἀπόψεως περί τῆς μεταβάσεως τῆς ψυχῆς ἐξ ἀφορμῆς τῆς κακίας ἀπό τήν κατάσταση τῆς οὐράνιας μετεωροπορείας στόν «ξυλώδη» γήινο βίον καί περί τῆς ἐπανόδου αὐτῆς μέσῳ τῆς ἀρετῆς στήν ἀρχική μακάρια κατάσταση παριστάνει κατὰ τόν Γρηγόριο τήν ψυχὴ νά διαγράφει κατὰ τρόπο ἐπαναλαμβανόμενο πορεία κυκλική, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ἀπό τήν σύγχυση ὡς πρὸς τήν διάκριση τοῦ ἀγαθοῦ καί τοῦ κακοῦ⁵⁶⁸. Τό γεγονός, ἐξ ἄλλου, ἀφ' ἑνός μὲν τῆς ἀποδόσεως στήν κακία τῆς δυνατότητας μεταβολῆς τῆς καταστάσεως τῆς οὐράνιας

⁵⁶³ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 112C. Πρὸβλ. Πλάτωνος, *Φαῖδρος*, I. Burnet, SCBO, τ.1, 248e,5-8. Τοῦ ἰδίου, *Φαίδων*, I. Burnet, SCBO, τ.1, 79c,2-8.

⁵⁶⁴ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 113A.

⁵⁶⁵ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 116C.

⁵⁶⁶ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 117BC. Ὅπ.π., PG 46, 125A.

⁵⁶⁷ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 117D-120B.

⁵⁶⁸ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 113B.

μακαριότητας, ἀφ' ἑτέρου δέ τῆς συνδέσεως τῆς παχύτητος τῆς ὑλικῆς φύσεως μέ τήν κατάστασιν τῆς ἀρετῆς ἐξ αἰτίας τῆς ἐπιστροφῆς τῆς ψυχῆς ἀπό τόν σαρκικό βίον στό ἀγαθό προσδίδει στήν μακαριότητα τό χαρακτηριστικό τῆς ἀστάθειας⁵⁶⁹ καί ἀντιστρέφει τό περιεχόμενο τῶν ἐννοιῶν, κατά τρόπον ὥστε ὁ μὲν σαρκικός βίος νά ἀποκτᾷ τήν σημασία τοῦ μέσου καθάρσεως τῆς κακίας, ἡ δέ «ἀπλανῆς περιφορὰ» τῆς ψυχῆς νά θεωρεῖται γενεσιουργό αἴτιον τοῦ κακοῦ⁵⁷⁰. Ὅπως, συνεπῶς, προκύπτει ἀπό τήν διερεύνησιν τῆς διδασκαλίας τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης, ἡ συνάφεια τῶν ἐκ φύσεως «ἀμίκτων» καί ἡ ἔνωση τῶν αὐτονοήτως «ἀκοινωνήτων», ἔτσι ὅπως ἐξάγεται ἀπό τήν ὡς ἄνω ἐκτεθεισά θεωρία, θεωρεῖται ὡς στερούμενη κάθε λογικοῦ ἐρείσματος⁵⁷¹.

β'. Οἱ ἐμφαίνουσες τό τριμερές τῆς ψυχῆς ἐκδηλώσεις αὐτῆς.

Ἡ νοερά καί «ἀειδῆς» οὐσία τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία φέρει ἐντυπωμένη τήν εἰκόνα τῆς θεότητος, καθίσταται ἐνεργή διά τῶν κινήσεων καί ἐκδηλώσεων πού ἐνθεωροῦνται σέ αὐτήν καί πού προσδιορίζονται ἀπό τόν Γρηγόριον ἀφ' ἑνός μὲν κατά τήν διανοητική δραστηριότητα, τήν σχετική μέ τήν ἐπιστάσιν καί θεωρία τῶν ὄντων, ἀφ' ἑτέρου δέ κατά τήν «κατ' ἐπιθυμίαν» καί «κατὰ θυμόν» ἐγκείμενη φυσικῶς σέ αὐτήν κινητική ἐνεργητικότητα⁵⁷².

Ἡ ἐπισήμανση τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ «λογιστικοῦ», τοῦ «θυμοειδοῦς» καί τοῦ «ἐπιθυμητικοῦ» τῆς ψυχῆς ἐπιτελεῖται ἐπίσης στά συστήματα τῆς «ἔξω φιλοσοφίας»⁵⁷³ κατά τόν προσδιορισμό τους εἴτε ὡς «μερῶν» τῆς ψυχῆς, πού ἀντιστοιχοῦν μὲν σέ ἰσάριθμες ἱκανότητες πρὸς ἀντίληψιν καί κατανόησιν τοῦ κόσμου, ἐδράζονται δέ ἐντός τοῦ «ἐνδαιτήματος» τοῦ σώματος⁵⁷⁴, εἴτε ὡς «μορίων», τά ὁποῖα

⁵⁶⁹ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 113C.

⁵⁷⁰ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 113CD. Α. Γ. Μ α ρ ᾱ, *Ἡ ἐσχατολογία*, 55-56.

⁵⁷¹ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 116A.

⁵⁷² Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 48C-49A.

⁵⁷³ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 49B. Βλ., περὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ, W. V ö l k e r, *Gregor von Nyssa als Mystiker*, 61-62, ἀπό τόν ὁποῖο ὑπογραμμίζεται ἡ ἀνάμειξη στοιχείων τῆς θύραθεν διανοήσεως στήν περὶ ψυχῆς διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου, χωρὶς ἐν τούτοις νά ἐντοπίζονται καί νά προβάλλονται οἱ ὑπάρχουσες ἐγγενεῖς θεμελιώδεις διαφορές ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ μεταξύ τῆς θεολογικῆς σκέψεως τοῦ ἱεροῦ πατρὸς καί τῆς σκέψεως τῶν φιλοσόφων. Βλ. καί Η. Δ. Μ ο υ τ σ ο ὕ λ α, *Ἡ Σάρκωσις*, 94-95.

⁵⁷⁴ Βλ., σχετικῶς, Π λ ᾱ τ ν ο ς, *Πολιτεία*, I. Burnet, SCBO, τ.4, 440e,2-441a,3 καί 550b,1-3. Φ ί λ ω ν ο ς, *Νόμων ἱερῶν ἀλληγορίας τῶν μετὰ τήν ἐξαήμερον τὸ πρῶτον*, R.Arnaldez-

συναριθμοῦνται μέ τις ἄλλες κινήσεις τῆς ψυχῆς, πού προβάλλουν ἀρετές ἢ κακίες, οἱ ὁποῖες ἀναλογοῦν σέ καθεμία ἀπό αὐτές τις κινήσεις, ὅπως εἶναι τό «αἰσθητικόν», τό «θρεπτικόν», τό «κινοῦν», τό «φανταστικόν» ἢ τό «γεννητικόν»⁵⁷⁵.

Ἡ διάκριση τῶν λειτουργιῶν καί ἐνεργειῶν τῆς ψυχῆς κατά τό «λογικόν», τό «θυμοειδές» καί τό «ἐπιθυμητικόν»⁵⁷⁶, ἡ ὁποία πραγματοποιεῖται ἀπό τόν Γρηγόριο κατά τρόπον πού ἀποτρέπει τόν «πολυσχιδῆ» καί «πολυσύνθετον» μερισμό τῆς ψυχῆς⁵⁷⁷, ἀποσκοπεῖ στήν ἀποσαφήνιση καί ἀνάδειξη τῆς συνημμένης μέ τό ἀνθρώπινο γένος δυνατότητας ὄχι μόνο ὅσον ἀφορᾷ τήν ἐφαρμογή τῆς διά λόγου

J.Pouilloux-C.Mondésert, *OePhAl*, τ.2, 78. Πρβλ. Κ. Δ. Γ ε ω ρ γ ο ὑ λ η, *Ιστορία τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας*, 221.

⁵⁷⁵ Βλ. Ἀ ρ ι σ τ ο τ ἔ λ ο υ ς, *Περὶ ψυχῆς*, W.D. Ross, *SCBO*, 432a24-b11. Τ ο ὕ ἰ - δ ῖ ο υ, *Ἠθικά Μεγάλα*, H. Tredennick - G. Cyril Armstrong, *LCL*, 4,7,3-4,9,5. Π λ ω τ ῖ ν ο υ, *Ἐννεάδες*, I, 1,5, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.1, 22-23. *Ἦπ.π.*, 2,1,16-19. *Ἦπ.π.*, VI, 1,12, τ.3, 5-8. *Ἦπ.π.*, III, τ.3, 6,2,22-23.

⁵⁷⁶ *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 237B: «οὕτω καί ἐπὶ τοῦ ψυχικοῦ μέρους οὕτω μὲν τὸ λογικόν καί ἐπιθυμητικόν καί θυμοειδές, καί ὅσα περὶ ψυχὴν καθορᾶται». Βλ., ἐπίσης, *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, *GNO*, τ.7,1, 62,11-12. (=PG 44, 353C). *Ἦπ.π.*, 71,15-19. (=PG 44, 361D). *Ἐπιστολὴ κανονικὴ*, PG 45, 224AC. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει, ὡς πρὸς τὸ σημεῖο αὐτό, ἡ χρησιμοποίησις τῶν τριῶν στοιχείων τῆς ψυχῆς ἀπὸ τόν Ἰωσήφ Βρυέννιο, προκειμένου νά καταστῆ κατανοητὸ ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου τὸ μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἐφόσον κατά τὴν ἀποψή του ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς διὰ τῶν δημιουργημάτων του διδάσκει τὴν περὶ τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν ἐνότητος καί τῆς κατὰ τίς ὑποστάσεις τριαδικότητος αὐτοῦ ἀντίληψη. Βλ., σχετικῶς, Ν. Χ. Ἰ ω α ν ν ῖ δ η, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, 145-146, ὅπου ἐπιπροσθέτως σημειώνεται ὅτι «ἡ ψυχολογικὴ μέθοδος τοῦ Βρυεννίου θυμίζει τὴν ψυχολογικὴν τριδολογίαν τοῦ ἱεροῦ Ἀύγουστίνου, πού ἀναπτύσσεται στό ἔργον του *De trinitate*» (*ὄπ.π.*, 146, ὑποσ. 40).

⁵⁷⁷ Βλ. *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 142,9-18 (=PG 45, 1140B). Πρβλ. G. B. L a d n e r, «The Philosophical Anthropology», *DOP* 12(1958), 70-71, ὅπου ἐπισημαίνεται ἡ διαφοροποίησις τῆς διακρίσεως τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν, πού ἐφαρμόζει ὁ Γρηγόριος, ἀπὸ τὴν τριμερῆ διαίρεσιν τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία ἀπαντᾷ στήν θύραθεν φιλοσοφικὴ σκέψιν.

ἐπιστημονικῆς καί θεωρητικῆς διάνοιας ἀλλά καί ὅσον ἀφορᾷ τήν συνεχή αὐξηση καί μεταποίηση αὐτοῦ «ἐπὶ τὸ θεϊότερον»⁵⁷⁸.

Ἡ ἐπιθυμητικῆ, συνεπῶς, διάθεση, ἡ ὁποία θεωρεῖται ὡς ροπή τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ «κρεῖττον»⁵⁷⁹, συνιστᾷ τήν ἐκ φύσεως ἐγκείμενη στήν ἀνθρώπινη φύση κίνηση πρὸς ἀνταπόκριση στήν ἐλκτική δύναμη, ἡ ὁποία ἀσκειῖται σέ αὐτήν ἀπό τὸ φύσει καλόν θεῖον⁵⁸⁰. Διὰ τῆς ἐρμηνευόμενης ὡς «τῆς τοῦ λείποντος ἐφέσεως» ἐπιθυμητικῆς διαθέσεως τῆς φύσεώς του⁵⁸¹ ὁ ἄνθρωπος κατέχει τήν δυνατότητα πραγματοποιήσεως τοῦ σκοποῦ τῆς δημιουργίας αὐτοῦ, τῆς δι' ἀναγωγῆς δηλαδή πρὸς τήν θεότητα μυσταγωγίας αὐτοῦ ἐντός τῶν θείων ἀδύτων⁵⁸², ὅπου τὸ ἐπιθεωρούμενο θεῖο κάλλος ἀφ' ἑνός μὲν καθιστᾷ ἐνσυνείδητη στήν ἀνθρωπότητα τήν ἔνδεια αὐτῆς ὡς πρὸς τήν θεότητα, τήν κατά φύσιν ὑπάρχουσα ὡς τὸ πλήρωμα τῶν ἀγαθῶν, ἀφ' ἑτέρου δέ ἀνανεώνει τήν κίνηση τῆς ἐπιθυμητικῆς διαθέσεως προσδίδοντας στήν ἐξ αὐτῆς ἀπόλαυση τῶν θείων ἀγαθῶν τὰ χαρακτηριστικά τοῦ «ἀπαύστου» καί τοῦ «διηνεκοῦς»⁵⁸³.

Ὡς σκοπὸ τῆς ἐμφυτεύσεως τῆς ἐπιθυμητικῆς διαθέσεως στήν φύση τοῦ ἀνθρώπου διακρίνει καί ἀναγνωρίζει ὁ Γρηγόριος τήν δυνατότητα σπουδῆς ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τῆς ἀληθινῆς σοφίας τῆς θεότητος, ἡ ὁποία, διὰ τῆς ἔμφυτης στό ἀνθρώπινο γένος ἰκανότητος τῆς «καθαρᾶς καί οὐρανίου» ἐρωτικῆς ὁρμῆς, καθίσταται «πρᾶγμα ἐνεργὸν καί ἐνυπόστατον»⁵⁸⁴. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο προσδιορίζεται ἀπὸ τὸν ἱερό

⁵⁷⁸ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 48C-49A. Πρβλ. καί *Περὶ τελειότητος*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 213,3-4 (=PG 46, 285C). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 96,2-12 (=PG 44, 1216B).

⁵⁷⁹ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 89A.

⁵⁸⁰ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 89B. Ὁπ.π., PG 46, 64C. Πρβλ. καί *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 50,16-20 (=PG 44, 344A).

⁵⁸¹ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 92C.

⁵⁸² Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 1, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 22,13-17 (=PG 44, 769D-772A), ὅπου ὁ ὑπάρχων στήν κριτική ἔκδοση ὄρος «ἐπιθυμητικὴν» ἀντικαθίσταται στό κείμενο τοῦ J.-P.Migne ἀπὸ τὸν ὄρο «ἐπιφυτικὴν». *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO τ.8,1, 293,16-294,3 (=PG 46, 365AB). *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 62,16-17 (=PG 44, 353C).

⁵⁸³ Βλ. *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO τ.8,1, 304,1-10 (=PG 46, 376BC). *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 41,23-42,3 (=PG 46, 509D). Ὁπ.π., 61,19-24 (=PG 46, 532A).

⁵⁸⁴ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 5, P.Alexander, GNO, τ.5, 354,19-23 (=PG 44, 680CD). *Ἐπιστολὴ κανονικὴ*, PG 45, 224D. *Περὶ παρθενίας* J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 248,8-11 (=PG

πατέρα ὁ συσχετισμός ἀφ' ἑνός μὲν τῆς ὀρεκτικῆς διαθέσεως τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν ὀπτική ἰκανότητα καὶ ἐνέργεια αὐτῆς⁵⁸⁵, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς ἐπιθυμητικῆς δυνάμεως πρὸς τὸ ἐκ φύσεως προσαρμοσμένο στὴν ἀνθρωπότητα ἀεικίνητο αὐτῆς.

Χαρακτηριστική, ἐξ ἄλλου, καθίσταται ἡ ἐπισήμανση καὶ ἀνάδειξη ἀπὸ τὸν Γρηγόριο τῆς ἀπολαύσεως χωρὶς κορεσμό ἀπὸ τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ μόνου ὀρεκτοῦ καὶ ἐράσμιου θείου κάλλους⁵⁸⁶, ὄχι ὡς γεγονότος ἀκούσιου, πού εἶναι ἀποτέλεσμα ἐξαναγκασμοῦ, ἀλλὰ ὡς πράξεως ἀποδιδόμενης στὴν προαίρεση, πού κοσμεῖ τὴν λογικὴ φύση, τῆς ὁποίας γνώρισμα συνιστᾶ σὺν τοῖς ἄλλοις τὸ ἀποσκοποῦν στὴν «ἀνδρείαν» καὶ ἐνυπάρχον στὴν φύση τοῦ ἀνθρώπου σπέρμα τοῦ «θυμοῦ»⁵⁸⁷. Παρὰ ταῦτα, οἱ ἐπιτελούμενες στὴν ψυχὴ ἐκδηλώσεις τοῦ «ἐπιθυμητικοῦ» καὶ τοῦ «θυμοειδοῦς», ὡς ἐνέργειες διακρινόμενες ἐξ ἴσου στὴν λογικὴ καὶ στὴν ἄλογη φύση⁵⁸⁸, δὲν ἀποτελοῦν κατὰ τὸν ἱερό πατέρα ἰδιαίτερα στοιχεῖα τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ θεωροῦνται σύμφυτες διαθέσεις αὐτῆς καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐνυπάρχουσες σέ αὐτήν, χωρὶς νά συνιστοῦν ἢ νά προσδιορίζουν τὴν οὐσία τῆς ψυχῆς⁵⁸⁹.

Ἀπὸ τίς ἐκδηλώσεις, συνεπῶς, οἱ ὁποῖες προσδιορίζουν τὴν ἐνέργεια τῆς ψυχῆς καὶ ὑπάρχουν συνημμένως μέ αὐτήν, τὸ «διανοητικόν» ἀποτελεῖ τὸ ἐξαιρετικὸ γνώρισμα τοῦ ἀνθρώπινου

46,317B). *Ἄπ.π.*, 296,9-15 (=PG 46, 368C). Πρβλ. καὶ *Ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον*, O.Lendle, GNO, τ.10,1, 117,6-12. (=PG 46, 797D). *Ἄπ.π.*, 122,24-123,2. (=PG 46, 805A).

⁵⁸⁵ Βλ. *Ἐπιστολὴ κανονικὴ*, PG 45, 232D.

⁵⁸⁶ *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 61,14-18 (=PG 46, 529D-532A).

⁵⁸⁷ *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 65A: «καὶ τὸ τοῦ θυμοῦ σπέρμα οὐ πρὸς ἀνδρείαν ἐστόμωσεν». Βλ., ἐπίσης, *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 62,16 (=PG 44, 353C). *Ἐξήγησις τοῦ ἱσμοσματος τῶν ἱσμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 55,3-7 (=PG 44, 796C), ὅπου ὁ Γρηγόριος χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρο «καταθύμιον», διὰ τοῦ ὁποίου σημαίνεται τὸ εὐρισκόμενον «ἐν τῷ νῶ ἢ τοῖς στοχασμοῖς», τὸ σύμφωνο, δηλαδή, «πρὸς τὰς διαθέσεις τινὸς», τὸ «κατὰ τὴν καρδίαν του» (H. L i d e l l - R. S c o t t, *Μέγα Λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, 2 [1902], 620). Πρβλ. καὶ *Περὶ τοῦ τί τὸ τοῦ Χριστιανοῦ ἐπάγγελμα*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 142,6-8 (=PG=46, 249C).

⁵⁸⁸ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 53A. *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 140,25-141,3 (=PG 46, 1137B).

⁵⁸⁹ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 56C: «ἅ μέρη μὲν αὐτῆς εἶναι διὰ τὸ προσπεφυκέναι νομίζεται, οὐ μὴν ἐκεῖνὸ εἰσιν, ὅπερ ἐστὶν ἡ ψυχὴ κατ' οὐσίαν». *Ἄπ.π.*, PG 46, 53AB.

γένους⁵⁹⁰ ἐξ αἰτίας τῆς ὑπὸ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ δημιουργίας του ὡς «μιμήματος» τοῦ θείου «χαρακτήρος»⁵⁹¹ καὶ ὡς ἐκ τούτου δεκτικοῦ καὶ πρόσφορου πρὸς μέθεξιν τῶν ἀγαθῶν τῆς θεότητας. Διὰ τῆς ἐνισχύσεως, ἐξ ἄλλου, αὐτοῦ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία καὶ ἀπὸ τὸ «καταθύμιον», τὸ ὁποῖο παράγει τὸ συναίσθημα, τὸ «ἡγεμονικὸν» καθίσταται ἢ «κεφαλὴ» τοῦ οἰκοδομήματος τῆς ψυχῆς, πού φέρει τὴν ἀποτύπωση τῆς εἰκόνας τῆς θεότητας⁵⁹². Τὸ οἰκοδόμημα, βεβαίως, αὐτὸ κατασκευάσθηκε ἀπὸ τὸν δημιουργὸ Θεὸ κατὰ τρόπον ὥστε νὰ περιέχει τίς ἐκδηλώσεις αὐτῆς τῆς ψυχῆς «ἰσοκρατῶς»⁵⁹³.

Σύμφωνα μὲ τὴν σχετικὴ διδασκαλία τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης, κατὰ τὴν πρώτη μακαριότητά της ἢ ἀνθρώπινη φύση ὑπῆρχε καὶ διαβιούσε «ἀσυντριπτως» καὶ κατὰ τρόπον «μονοειδῆ»⁵⁹⁴, ἄνευ τῆς νόσου τῆς μονομεροῦς ἐπικρατήσεως μιᾶς ἐκ τῶν ψυχικῶν διαθέσεων, πού ἐνυπάρχουν «ἐπ' ἀγαθῶ» στὴν ἀνθρώπινη φύση παρὰ τοῦ Θεοῦ⁵⁹⁵, διὰ τοῦ ὁποῖου γεγονότος θά ἐξέπιπτε ἢ ἀνθρωπότητα μετὰ τὴν παρακοή τῶν προπατόρων ἐκ τῆς ἀρχαίας «εὐκληρίας».

γ'. Ἡ ψυχὴ ὡς «κάτοπτρον» τοῦ κάλλους τῆς θεότητας.

Ἡ διερεύνηση τῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν» αὐτοῦ, ἢ ὁποῖα κατέχει ἐξέχουσα θέση στὴν γενικότερη θεολογικὴ διδασκαλία του, ἀναδεικνύει τὴν θεώρηση ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ πατρὸς τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ὡς «κατόπτρου», πού ἀντανακλᾷ τὸ ἀρχέτυπο θεῖο κάλλος καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀναλαμβάνει τὸ εἶδος τοῦ «χαρακτήρος» τοῦ ἀρχέτυπου αὐτοῦ⁵⁹⁶.

⁵⁹⁰ *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 60B: «τὸ δὲ διανοητικὸν τε καὶ λογικὸν ἄμικτόν ἐστι ἰδιάζον, ἐπὶ ταύτης τῆς φύσεως ἐφ' ἑαυτῇ θεωρούμενον».

⁵⁹¹ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 60C.

⁵⁹² Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 5, P.Alexander, GNO, τ.5, 357,8-12 (=PG 44, 681D-684A). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 32,18-24 (=PG 44, 1149C). *Ἐξηγήσεις τοῦ ἰσματος τῶν ἰσμάτων*, Λόγος 4, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 94,19-20 (=PG 44, 828B).

⁵⁹³ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 45,17-19 (=PG 44, 1161C).

⁵⁹⁴ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 108,12-13 (=PG 44, 397B): «ἀσύντριπτος ἦν τὸ κατ' ἀρχὰς καὶ ἀθάνατος ἢ ἀνθρωπίνῃ φύσιν». Βλ., ἐπίσης, *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 81B.

⁵⁹⁵ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, GNO, τ.5, 427,15-17 (=PG 44, 741D).

⁵⁹⁶ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 161C.

Ἡ ὀρολογία πού χρησιμοποιεῖται ἀπό τόν ἱερό πατέρα σχετικῶς μέ τό ἐν λόγῳ θέμα εἶναι δυνατόν ἐκ πρώτης ὄψεως νά παραπέμψει στήν πρό αὐτοῦ θύραθεν σκέψη, χωρίς ἐν τούτοις οἱ παρατηρούμενες ὁμοιότητες νά ὑποδεικνύουν καί ἐννοιολογική ταύτιση τῶν ὄρων καί συνεπῶς ἐξάρτηση τῆς θεολογικῶς ἀποτυπωμένης διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου περί «κατόπτρου» ἀπό τήν ἀνάλογον ἢ παρεμφεροῦς περιεχομένου ἀποτυπωθεῖσα ἔννοια τῶν διαφόρων φιλοσοφικῶν συστημάτων. Συγκεκριμένως, διά τῆς ὄψεως ἐντός τοῦ «καλλίστου ἐνόπτρου» τῆς πλατωνικῆς διδασκαλίας ἡ ψυχὴ ἐπιτυγχάνει τήν γνώση τοῦ ἑαυτοῦ της⁵⁹⁷, ἀφοῦ ἡ στροφή τῆς ὀπτικῆς ἐνέργειας ἐντός τοῦ «τόπου» τῆς ψυχῆς πού φιλοξενεῖ τήν ἀρετὴ ἐκλαμβάνεται ἀπό τόν Πλάτωνα ὡς δυνατότητα ἢ ὁποῖα ἐπαναφέρει αὐτήν στήν κατάσταση ἐνοράσεως τῶν ἰδεῶν καί συνεπῶς ἀπεργάζεται τήν ἐπίγνωση τῆς θείας καταγωγῆς της⁵⁹⁸.

Ἡ ἐπιστροφή τῆς ψυχῆς εἰς ἑαυτήν, ὡς κίνηση ἐπαναφέρουσα τήν καθιστάμενη «εἶδωλον νοῦ» ψυχῆ⁵⁹⁹ στήν «οἰκείαν» κατάσταση τῆς ὁμοιώσεως μέ τόν Θεό⁶⁰⁰, χαρακτηρίζει ὡσαύτως τήν νεοπλατωνικὴ διάνοηση, πού καταγράφεται στήν περί «ἀλλοτρίου» διδασκαλία, σύμφωνα μέ τήν ὁποῖα ἡ ἐν λόγῳ δραστηριότητα θεωρεῖται ὡς φυσικὴ κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου⁶⁰¹.

Ἡ ἀπόδοση ἀπό τόν Γρηγόριο στήν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ προσδιοριστικοῦ στοιχείου τῆς λειτουργίας αὐτῆς ὡς «κατόπτρου» τοῦ κάλλους τῆς θεότητος συναρτᾶται κατ' ἄμεσον τρόπο μέ τήν κατασκευὴ

⁵⁹⁷ Βλ., σχετικῶς, Π λ ά τ ω ν ο ς, Ἀλκιβιάδης [Sp], I. Burnet, SCBO, τ.2, 133b,7-10.

⁵⁹⁸ Βλ., σχετικῶς, Π λ ά τ ω ν ο ς, Ἀλκιβιάδης [Sp], I. Burnet, SCBO, τ.2, 133c,1-16. Βλ., ἐπίσης, Κ. Δ. Γ ε ω ρ γ ο ύ λ η, *Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας*, 186. Γ. Σ κ α λ τ σ ἄ, «Ὁ ἄνθρωπος ὡς κάτοπτρον τῶν ἐσχάτων», *Σύναξη* 59 (1996), 46-47.

⁵⁹⁹ Βλ. Π λ ω τ ί ν ο υ, *Ἐννεάδες*, V 1,6, P.Henry-H.R.Schwyzler, PO, τ.3, 46-47.

⁶⁰⁰ Βλ. Π λ ω τ ί ν ο υ, *Ἐννεάδες*, I 2,1, P.Henry-H.R.Schwyzler, PO, τ.3, 1-6. *Ὅπ.π.*, 6,6,17-21. *Ὅπ.π.*, II 2,3,6-10. *Ὅπ.π.*, V3,6,39-42.

⁶⁰¹ Βλ. Π λ ω τ ί ν ο υ, *Ἐννεάδες* I 2,4, P.Henry-H.R.Schwyzler, PO, τ.1, 25-27. *Ὅπ.π.*, 3,5,13-17. *Ὅπ.π.*, I 6, 6, 16-18. Περὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ ὑποβάθρου καί τῆς σχετικῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου, βλ., σχετικῶς, F. D i e k a m p, *Die Gotteslehre*, 85. J. D a n i é l o u, *Platonisme*, 212. M. L o t - B o r o d i n e, "La doctrine", *RHR* 54 (1933), 52. E. von I v a n k a, "Vom Platonismus", *Schol.* 11 (1936), 192. Β. Τ α τ ἄ κ η, *La Contribution*, 261. Α. Θ ε ο δ ῶ ρ ο υ, *Περὶ θεώσεως*, 16. Σ. Π α π ἄ δ ο π ο ὑ λ ο υ, *Πνεῦμα καὶ Λόγος*, 212. Κ. Ἰ. Κ ο ρ ν ἄ ρ ἄ κ η, «Νηπτικὴ θεώρηση», *ΕΕΘΣΠΑ* 33 (1998), 692. Μ. Φ α ρ ἄ ν τ ο υ, «Ὁρθοδόξως», *Θεολογία* 70 (1999), 254.

αὐτῆς ὡς «μιμήματος» τοῦ κάλλους τῆς «ἀρμοσαμένης» τόν κόσμο θεότητος⁶⁰², κατὰ τέτοιον τρόπο ὥστε, ὅπως ἀκριβῶς ἢ λεία καί στίλβουσα ἐπιφάνεια τοῦ κατόπτρου ἀποτυπώνει καί ἐπιδεικνύει μέ ἀκρίβεια τὰ φυσικά ἰδιώματα καί τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά τοῦ ἀντανακλῶντος σέ αὐτήν ἀντικειμένου⁶⁰³, κατὰ τόν ἴδιο τρόπο ἢ κατὰ χάριν ὁμοιωθεῖσα μέ τήν θεότητα καί ὡς ἐκ τούτου πλήρης θείων χαρισμάτων ἀνθρώπινη φύση φέρει ἀκριβῶς τόν «χαρακτῆρα» τοῦ «ἐμφανέντος» σέ αὐτήν θείου πρωτοτύπου⁶⁰⁴.

Μέ τήν ἔνταξη ἀπό τόν ἐπίσκοπο Νύσσης τῆς διδασκαλίας περί τοῦ «κατόπτρου» στήν περιγραφή τῆς πρό τῆς πτώσεως διαβιώσεως τοῦ ἀνθρώπινου γένους σέ κατάσταση ἀπάθειας καί μακαριότητος⁶⁰⁵ ἀναδεικνύεται ἐπίσης τό «ἀθεώρητον» τῆς «ὑπέρ τοὺς οὐρανοὺς» ὑπερυψωμένης θείας μεγαλοπρέπειας⁶⁰⁶, τό «ἀόρατον» καί «ἀπερίγραπτον» κάλλος τῆς ὁποίας ἢ ἀνθρώπινη φύση, μὴ δυνάμενη νά ἀντικρίσει «ἀτενῶς»⁶⁰⁷, ἀποτυπώνει ἐντός της ὅπως ἀκριβῶς σέ κάτοπτρο. Ἡ ἀπεικόνιση τοῦ κάλλους τοῦ θείου ἀρχετύπου συνιστᾶ κατὰ τόν ἐπίσκοπο Νύσσης τό ἀντικείμενο τῆς φύσει προσαρμοσμένης στήν ψυχῇ

⁶⁰² Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 32,18-19 (=PG 44, 441C).

⁶⁰³ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 41,14-15 (=PG 46, 509C): «ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς ἐν τῷ κατόπτρῳ μορφῆς ἢ εἰκῶν πρὸς τὸ ἀρχέτυπον σχηματίζεται». Πρβλ. καί *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 6, J.F.Callahan, GNO τ.7,2, 143,24-27 (=PG 44, 1272 B).

⁶⁰⁴ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 15, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 440,1-7 (=PG 44, 1093D). Στό ἐν λόγῳ χωρίῳ ἢ παρατιθέμενη στήν κριτικὴ ἔκδοσις μετοχὴ «ἐμφανέντος» ἀντικαθίσταται στήν ἔκδοσις τοῦ J.-P.Migne μέ τήν μετοχὴ «ἐπιφανέντος». Πρβλ. καί Γ. Σ κ α λ τ σ ᾶ, «Ὁ ἄνθρωπος ὡς κάτοπτρον τῶν ἐσχάτων», *Σύναξις* 59 (1996), 49, ἀπό τόν ὁποῖο σημειώνεται ὅτι «ἡ βασικὴ ιδιότης τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς εἶναι ... νά εἶναι ἕνα ὅσο τό δυνατό κενό κάτοπτρο». Ὁ ἄνθρωπος, συνεπῶς, «θά πρόπη ὡς εἶδος τῆς ψυχῆς του νά ἀναλάβῃ τό θεῖον εἶδος», «νά ἀπεικονίζῃ» δηλαδή «τό ἀρχέτυπον τῆς θείας ὑπαρξῆς, καθὼς ὁ ἴδιος δέν διαθέτει ἀρχετυπικὴ ἢ πρωτοτυπικὴ ὑπαρξή, προκειμένου νά ἀποκτήσῃ σύστασις ὁ βίος του».

⁶⁰⁵ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 15, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 439,18-20 (=PG 44, 1093D). *Περὶ παρθενίας* J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 296,5-9 (=PG 46, 368C).

⁶⁰⁶ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 104,27-29 (=PG 44, 529D-532A). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 6, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 140,21-23 (=PG 44, 1268C). *Ὅπ.π.*,142,24-143,4 (=PG 44, 1269D).

⁶⁰⁷ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 3, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 90,10-12 (=PG 44, 824C).

ὀπτικῆς ἐνέργειας αὐτῆς⁶⁰⁸ καί προσδιορίζει τό «εἶδος» τῆς ψυχῆς⁶⁰⁹. Ἐπιφέρει, ἐξ ἄλλου, σέ αὐτήν τήν αὐτογνωσία, ἀφοῦ διά τῆς θεωρίας τοῦ θεοῦ ἀρχετύπου ἐντός τοῦ ἐσόπτρου ἢ ψυχῆ καθορᾶ «δί' ἀκριβείας» τόν κατ' εἰκόνα καί ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ πλασθέντα ἑαυτό της⁶¹⁰.

Ἀπό τήν διερεύνηση τῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου πού ἀφορᾶ στό «κάτοπτρον» ἀναδεικνύεται ἐκτός τῶν ἄλλων καί ὁ συσχετισμός τῆς ἐν λόγῳ λειτουργίας ἀφ' ἑνός μὲν μέ τήν ἐκ φύσεως ἐγκείμενη στήν ψυχῆ ἐπιθυμητική διάθεση αὐτῆς, ἀφ' ἑτέρου δέ μέ τό δοθέν προνόμιο τοῦ «αὐτεξουσίου», ἐφόσον κατά τήν προοπτική κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου διά τῆς ἀποτυπώσεως στήν ψυχῆ τῆς εἰκόνας τοῦ θεοῦ κάλλους καταδεικνύεται ἢ προσήλωσις τῆς προαιρέσεώς του στήν θεότητα, ἢ ὅποια καταγράφεται ἀπό τόν ἱερό πατέρα ὡς ἀποκλειστικό ἀντικείμενο τῆς ἐπιθυμίας⁶¹¹. Ἡ συνημμένη, συνεπῶς, μέ τήν ἀνθρώπινη φύση ιδιότητα αὐτῆς νά ἐμφαίνει δι' ἀντανακλάσεως καί ἐξεικονίσεως τό κάλλος τῆς Τριαδικῆς θεότητας, ἢ ὅποια προσδιορίζεται ἀπό τόν Γρηγόριο ὡς ἀποκλειστικό ἀντικείμενο τῆς ὀπτικῆς τῆς ἐνέργειας, προσδίδει σέ αὐτήν τό χαρακτηριστικό τοῦ «προαιρετικοῦ» καί «ἐμψύχου κατόπτρου»⁶¹². Καθιστᾶ, ἐπίσης, τήν κτιστή φύση, στήν διαχείριση τῆς ὁποίας τάχθηκε τό ἀνθρώπινο γένος, «κάτοπτρον» τοῦ φέροντος τήν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ κατόπτρου, ἀφοῦ μέ τήν ὑπάρχουσα σχέση μεταξύ τῆς «ὑπερκειμένης» ἀνθρωπότητος καί τῆς «προσεχοῦς» αὐτῆς φύσεως ἀφ' ἑνός μὲν ὅλη ἢ κτίσις κοινωνεῖ τοῦ θεοῦ κάλλους, ἀφ' ἑτέρου δέ ἀναδεικνύεται ἢ ἀγαθή συνάφεια αὐτῆς⁶¹³, ἢ ὅποια ἐπισημαίνεται ἀπό τόν Γρηγόριο κατά τήν ἀνάπτυξη τῆς διδασκαλίας του.

δ'. Ἡ εἰκόνα τῶν «πτερῶν» τῆς ψυχῆς.

⁶⁰⁸ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 46,13-18 (=PG 44, 340AB). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 7, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 218,17-219,1 (=PG 44, 920C).

⁶⁰⁹ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 41,15-17 (=PG 46, 509C): «κατὰ γὰρ τὸ θεῖον κάλλος τὸ τῆς ψυχῆς εἶδος ἀπεικονίζεται».

⁶¹⁰ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 41,17-19 (=PG 46, 509C): «οὐκοῦν ὅταν πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ἑαυτῆς βλέπη ἢ ψυχῆ, τότε δι' ἀκριβείας ἑαυτὴν καθορᾶ». *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 89C-92A.

⁶¹¹ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 4, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 103,13-104,4 (=PG 44, 833AB). *Ὅπ.π.*, Λόγος 5, 105,9-13 (=PG 44, 868C).

⁶¹² Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 15, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 440,7 (=PG 44, 1096A). Πρβλ. καὶ Γ. Σ κ α λ τ σ ᾶ, «Ὁ ἀνθρώπος ὡς κάτοπτρον τῶν ἐσχάτων», *Σύναξη* 59 (1996), 50-51.

⁶¹³ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 161CD. *Ὅπ.π.*, PG 44, 164A.

Κατά τήν διερεύνηση τῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου Νύσσης περὶ τῆς κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου⁶¹⁴ ἀναφαίνεται σὺν τοῖς ἄλλοις ἡ ἀποψη ἐκείνη τοῦ ἱεροῦ πατρὸς κατὰ τὴν ὁποία ἡ ἀνθρώπινη φύση ἐξεικονίζεται ὡς «περὸεσσα»⁶¹⁵, ἐφόσον τὸ θεῖο πρωτότυπο, τὸ ὁποῖο κατεσκεύασε τὸν ἄνθρωπο, ἀναπαριστᾶται στὴν «θεόπνευστον» Γραφήν ὡς περὸωτό⁶¹⁶, ὑπὸ τὴν ἔννοια βεβαίως ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς ἐρμηνείας τοῦ νοήματος τῶν περὸύγων διὰ τῆς «τροπικῆς» θεωρίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς θεωρήσεως αὐτῶν ὡς ἐμφαινουσῶν ἐκ τῶν ιδιωμάτων τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμη, τὴν μακαριότητα καὶ τὴν ἀφθαρσία αὐτοῦ⁶¹⁷.

Ἡ ἀφορῶσα στὴν ψυχὴ εἰκόνα τῶν περῶν καὶ ἡ σχετιζόμενη μὲ αὐτὴν ὀρολογία τῆς «μετεωροπορείας» συνιστᾶ θέμα προσφιλές τόσο τοῦ Πλάτωνος ὅσο καὶ τοῦ Πλωτίνου⁶¹⁸, στὴν φιλοσοφικὴ σκέψη τῶν ὁποίων, διὰ τῆς ἀποδόσεως στὴν «τελέαν» ψυχὴ τῶν προσδιορισμῶν τῆς «περιπολούσης», «ἐπτερωμένης», «μετεωροπορούσης» καὶ «πάντα τὸν κόσμον» διοικήσης, καθίσταται σαφὴς ὁ συσχετισμὸς τῆς ἐκφύσεως τῶν περῶν καὶ τῆς πτητικῆς δραστηριότητος τῆς ψυχῆς, πού ἀπορρέει ἀπὸ τὸ γεγονός αὐτό, μὲ τὴν κατάστασι ἀπολαύσεως τοῦ «λειμῶνος» τοῦ νοητοῦ κόσμου κατὰ τὴν ἐπιστροφή τῆς σέ αὐτόν⁶¹⁹. Στὴν φιλώνεια, ἐξ ἄλλου, γραμματεία ὁ νοῦς, ὁ ὁποῖος καθίσταται διὰ τῆς καθάρσεως τέλειος,

⁶¹⁴ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 15, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 447,15-448,2 (=PG 44, 1100D).

⁶¹⁵ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 15, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 448,2-5 (=PG 44, 1100D-1101A).

⁶¹⁶ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 15, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 447,3-15 (=PG 44, 1100CD). Πρβλ. καὶ Ψαλμ. 16,8 καὶ 35,8, Δευτ. 32, 11, ὅπως ἐπίσης, Ματθ. 23, 37.

⁶¹⁷ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 15, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 448,5-10 (=PG 44, 1101A). Περὶ τῆς σχετικῆς μὲ τὸ θέμα αὐτό διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου, βλ., ἐνδεικτικῶς, M. C a n é v e t, «Saint Grégoire de Nyssa», *Dsp* 6 (1967), 979. H. C r o u z e l, "L'imitation", *JAC* 21 (1978), 8.

⁶¹⁸ Περὶ τῆς ἔννοιας τοῦ ὄρου «μετεωροπορεῖν» στό φιλοσοφικό ὑπόβαθρο τοῦ Γρηγορίου καὶ στὴν θεολογικὴ του διδασκαλία, βλ., ἐνδεικτικῶς, K. B. Σ κ ο υ τ έ ρ η, «Μετεωροπορεῖν», *Θεολογία* 39 (1968), 425-427. 439. J. D a n i é l o u, *Platonisme*, 153-155. F. H. C h e r n i s s, «The platonisme of Gregory of Nyssa», *UCPCP* 11 (1930), 45. W. V ö l k e r, *Fortschritt und Vollendung*, 181-188.

⁶¹⁹ Βλ. Π λ ά τ ω ν ο ς, *Φαῖδρος*, I.Burnet, *SCBO*, τ.2, 246b,6-c,12,d,6-7. *Όπ.π.*, 248b,7-c,2. Π λ ω τ ί ν ο υ, *Ἐννεάδες*, IV 8,2, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.2, 19-21. *Όπ.π.*, 3,7,16-20.

προσδιορίζεται ως «μύστης» τῶν θείων μυστηρίων καί θεωρεῖται ἄξιος συμπεριπολίας «ταῖς τῶν οὐρανίων χορείαις»⁶²⁰.

Τό ἐνδεχόμενον, ὅμως, ἀνευρέσεως ὁμοιοτήτων μεταξύ τῶν χρησιμοποιηθέντων ὑπό τοῦ Γρηγορίου ὄρων καί τῆς εὐρισκόμενης στήν θύραθεν διάνοση ἀνάλογης ὁρολογίας δέν ἀναιρεῖ τό γεγονός τῆς ἀποδόσεως ἀπό τόν ἱερό πατέρα σέ αὐτούς νέου καί ἄλλου περιεχομένου⁶²¹, ἐφόσον κατ' αὐτόν ἡ ὑπαρξη τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου ὡς «ἀετώδους» ἀπορρέει ἐκ τῆς «κατ' εἰκόνα» Θεοῦ κατασκευῆς αὐτοῦ⁶²². Ἡ ἰκανότητα, συνεπῶς, τῆς ἀνθρωπότητας πρὸς μετεωροπορεία, ἡ ὁποία ἐκλαμβάνεται ὡς ἐκ φύσεως προσαρμοσμένη σέ αὐτήν⁶²³, συνδέεται κατὰ τρόπον ἄμεσο ἀφ' ἑνός μὲν μέ τό στοιχεῖο τῆς μεταβλητότητας, πού προσδιορίζει τήν ἀνθρώπινη φύση καί προσδίδει σέ αὐτήν τήν δυνατότητα νά καταστῆ «πτερόεσσα»⁶²⁴, ἀφ' ἑτέρου δέ μέ τήν ἐρωτική διάθεση αὐτῆς, ἡ ὁποία ἀνταποκρίνεται στήν ὑπό τοῦ Θεοῦ ἀσκούμενη στήν ψυχή ἔλξη καί ἡ ὁποία προάγει τήν πτητική δραστηριότητα τῆς μετεωροπορούσης ἀνθρώπινης φύσεως «πρὸς τό ὑψηλότερον»⁶²⁵.

⁶²⁰ Βλ. Φίλωνος, *Περὶ ἄθλων καὶ ἐπιτιμιῶν καὶ ἀρῶν*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *OePhAl*, τ.27, 100. Ἄξιο ἀναφορᾶς θεωρεῖται τό γεγονός τῆς χρησιμοποιήσεως ἀπό τόν Φίλωνα τῶν σχετικῶν μέ τό θέμα αὐτό ὄρων, ἀφ' ἑνός μὲν τοῦ «μετεωροπολεῖν» (βλ., σχετικῶς, τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Νόμων ἱερῶν ἀλληγορίας τῶν μετὰ τὴν ἑξαήμερον τὸ τρίτον*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *OePhAl*, τ.2, 218. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Περὶ φυτουργίας Νῶε τὸ δεύτερον*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *OePhAl*, τ.10, 90. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Περὶ τοῦ βίου Μωϋσέως λόγος πρῶτος*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *OePhAl*, τ.22, 116-118), ἀφ' ἑτέρου δέ τοῦ προερχόμενου ἀπό τήν πλατωνική ὁρολογία ὄρου «συμπεριπολεῖν» (βλ., ἐνδεικτικῶς, Φίλωνος, *Περὶ τῆς κατὰ Μωϋσέα κοσμοποιΐας*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *OePhAl*, τ.1, 186. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Περὶ τῶν ἐν μέρει διαταγμάτων*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *OePhAl*, τ.24, 32. Ὅπ.π., τ.25, 100) καί τῶν παραγῶγων αὐτῶν.

⁶²¹ Περὶ τῆς ὑπό ὀρισμένων ἐρευνητῶν θεωρήσεως τοῦ ὄρου «μετεωροπορεῖν» ὡς νεολογισμοῦ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης βλ., σχετικῶς, J. D a n i é l o u, *Platonisme*, 151, ὑποσ. 1. L. M é r i d i e r, *L' influence*, 94.

⁶²² Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 52,13-18 (=PG 44, 465D).

⁶²³ Βλ. *Περὶ παρθενίας* J.P.Cavarnos, *GNO*, τ.8,1, 277,7-11 (=PG 46, 348B). Ὅπ.π., 330,20-331,3 (=PG 46, 404A).

⁶²⁴ Βλ. *Περὶ τελειότητος*, W.Jaeger, *GNO*, τ.8,1, 213,20-23 (=PG 46, 285C).

⁶²⁵ Βλ. *Εἰς τὸν βίου Μωϋσέως*, H.Musurillo, *GNO*, τ.7,1, 112,16,21 (=PG 44, 401A).

Ἡ διδασκαλία αὐτῆ τοῦ Γρηγορίου ὅτι τὸ ἀνθρώπινο γένος ἐξ αἰτίας τῆς κατοχῆς τῶν πτερῶν εὐρισκόταν κατὰ τὴν πρώτη ζωὴ σὲ κατάσταση μεταρσιότητος, αἰθεριότητος καὶ ὁμοτιμίας πρὸς τοὺς ἀγγέλους⁶²⁶, ἐξάγεται ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ ἀπὸ τὴν διενεργηθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ περιγραφή τοῦ γεγονότος τῆς μεταποιήσεως τῆς ἀνθρωπότητος πού θά λάβει ψώρα κατὰ τὴν κοινὴ ἀνάσταση, κατὰ τὴν ὁποία ἡ ἀνθρώπινη φύση, διὰ τῆς μεταστοιχειώσεως πρὸς τὴν «θειοτέραν» κατάσταση, θά ἐπαναποκτήσει τὴν δυνατότητα τῆς συμμετεωροπορείας τῆς «τῆ ἀσωμάτῳ φύσει»⁶²⁷.

3. Τὸ «ἡγεμονικὸν» τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου.

α'. Τὸ «λογιστικὸν» τῆς ψυχῆς ὡς φυσικὴ δύναμη τοῦ ἀνθρώπου.

Κατὰ τὴν ἀνάπτυξη καὶ διατύπωση τῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς δημιουργηθέντος ὑπὸ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν» αὐτοῦ ἐξέχουσα θέση καταλαμβάνει ἡ ἀνάδειξη τῆς ἀντιλήψεως περὶ τῆς «λογικῆς» δυνάμεως τῆς ψυχῆς ὡς τοῦ ἰδιαίτερου ἐκείνου ἀνθρώπινου χαρακτηριστικοῦ γνωρίσματος, τὸ ὁποῖο ἐμφαίνει κατὰ παραστατικὸν τρόπο τὴν ὁμοιότητα τοῦ ἀνθρώπου μέ τὸν ὑπάρχοντα ὡς ὄντως «νοῦν» καὶ «λόγον» Τριαδικό Θεό⁶²⁸.

Ἡ θεώρηση τοῦ «λογιστικοῦ» ὡς στοιχείου χαρακτηρίζοντος τὴν ψυχὴ συνιστᾷ ἐπίσης σημεῖο καὶ τῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως, στήν ὁποία ἐξέχουσα θέση κατέχει ἀφ' ἑνός μὲν ἡ διδασκαλία τῶν Στωικῶν περὶ τοῦ «καθολικοῦ λόγου», ὁ ὁποῖος προσλαμβάνει τὴν σημασία τοῦ συγγενοῦς πρὸς τὸν λόγο τοῦ ἀνθρώπου Θεοῦ καὶ ἀποτελεῖ τὴν καθοδηγητικὴ ἀρχὴ τῶν πάντων⁶²⁹, ἀφ' ἑτέρου δέ οἱ σχετιζόμενες μέ τὸ θέμα αὐτὸ

⁶²⁶ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, Η. Musurillo, GNO, τ.7,1, 99,3-9 (=PG 44, 388D-389A).

⁶²⁷ Βλ. *Περὶ παρθενίας*, J. P. Cavanaugh, GNO, τ.8, 309, 10-11 (=PG 46, 381A): «εἰ γὰρ ἰσάγγελος ἡ ζωὴ ἢ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου τοῖς δικαίοις ἐπήγγελται...». *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 62,20-21 (=PG 46, 532C). *Ὅπ.π.*, 51,16-18 (=PG 46, 520D). *Περὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG 46, 637B.

⁶²⁸ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44,137BC. Πρὸβλ. καὶ Β α σ ι λ ε ἰ ο υ, *Ἐπιστολὴ 233*, Υ. Courtonne, CUF, τ.3, 39,3-4 (=PG 32, 864C): «καλὸν μὲν ὁ νοῦς· καὶ ἐν τούτῳ ἔχομεν τὸ κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος».

⁶²⁹ Βλ., σχετικῶς, Δ ι ο γ ἔ ν ο υ ς Λ α ε ρ τ ἰ ο υ, *Περὶ βίων VII*, J. ab Arnim, SVF, τ.2, 139,2-4. Σ τ ο β α ἰ ο υ, *Ἐκλογαί 1,49*, J. ab Arnim, SVF, τ.3, 65,18-21. *Ὅπ.π.*, 1,5, 15,25-28, ὅπου ἡ «εἰμαρμένη» συνιστᾷ τὸν τοῦ «κόσμου λόγον», σύμφωνα μέ τὸν ὁποῖο συνέβησαν τὰ παρελθόντα γεγονότα, συμβαίνουν τὰ παρόντα καὶ θά συμβοῦν τὰ μέλλοντα. Περὶ τῆς σχετικῆς διδασκαλίας τῶν Στωικῶν βλ., ἐνδεικτικῶς, Κ. Γ. Ν ι ἄ ρ χ ο υ, *Εἰσαγωγικά*

φιλοσοφικές αντιλήψεις του Πλάτωνος, του Αριστοτέλους, καθώς και τῶν Νεοπλατωνικῶν. Κατά τήν σχετική μέ τό θέμα διδασκαλία τοῦ Πλάτωνος τό «ἡγεμονικόν» ἐκλαμβάνεται ὡς τό μόνο ἀπό τά στοιχεῖα τῆς ψυχῆς, τό ὁποῖο τυγχάνει ἀθάνατο καί στό ὁποῖο, ἐξ αἰτίας τῆς σύμφυτης μέ αὐτό ἱκανότητας παραγωγῆς τῆς σκέψεως, ἀποδίδεται κυρίαρχη καί ὀδηγητική ἀποστολή. Ἐπιδίωξη, συνεπῶς, τοῦ νοῦ θεωρεῖται ἀπό τόν Πλάτωνα ἡ θέαση τῶν ἰδεῶν, πού πραγματοποιεῖται διά τῆς ἐπαναφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου στόν κόσμο αὐτῶν⁶³⁰ καί πού θέτει στόν ἀντίποδα τοῦ νοῦ τό διακρινόμενο ἀπό τήν ροπή αὐτοῦ πρός τά φυσικά καί γήινα πράγματα σῶμα. Ὡς παράγων, ἐν τούτοις, ὁ ὁποῖος ἐξισορροπεῖ τίς ἀντίθετες αὐτές τάσεις θεωρεῖται ἡ ψυχή, ἡ ὁποία παριστᾶται ἀπό τόν Πλάτωνα ὡς ἡνίοχος πού καθοδηγεῖ ὄχημα δύο ἵππων ἀντιπροσωπευόντων τίς ἀντίρροπες δυνάμεις τοῦ θυμικοῦ καί τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, οἱ ὁποῖες ὑπάρχουν στόν ἀνθρώπο καί χρήζουν καθοδηγήσεως⁶³¹.

Κατά τόν Αριστοτέλη, ἐν συνεχείᾳ, ἀντικείμενο τῆς λογικῆς ἐπιθυμίας τῶν κατεχόντων λόγο ὄντων καθίσταται ἡ ἔννοια καί ἡ αἴσθησις τοῦ πρώτου κινουῦντος ἀγαθοῦ⁶³² ἐν ἀντιθέσει πρός τήν ἄλογη φύση, ἡ ὁποία μιμεῖται τήν κίνηση τῶν οὐρανίων σωμάτων, τήν ἐκφραζόμενη διά τῆς σταθερῆς μεταβατικῆς δραστηριότητος τῶν φυσικῶν στοιχείων⁶³³. Ἡ ἔννοια, κατά ταῦτα, τῆς νοήσεως προσλαμβάνει τήν σημασία τῆς ἐνέργειας, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει πρωτίστως τό πρῶτο κινουῦν ἀκίνητο, ἐμπερικλείει δέ τήν μετάβαση ἀπό τό «δυνάμει» στό

μαθήματα στή φιλοσοφία, 89. E. B r é h i e r, *Παγκόσμιος ἱστορία τῆς φιλοσοφίας*, 221. 225. Κ. Δ. Γ ε ω ρ γ ο ὑ λ η, *Ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας*, 357.

⁶³⁰ Βλ., σχετικῶς, Κ. Γ. Ν ι ἄ ρ χ ο υ, *Εἰσαγωγικά μαθήματα στή φιλοσοφία*, 79. Κ. Δ. Γ ε ω ρ γ ο ὑ λ η, *Ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας*, 221.

⁶³¹ Βλ., σχετικῶς, Π λ ἄ τ ω ν ο ς, *Φαῖδρος*, I. Burnet, *CBO*, τ.2, 253c,7-e,5. Ὅπ.π., 247b,1-6. Ἡ εἰκόνα τῶν ἡνιοχουμένων ὑπό τοῦ λογικοῦ ἵππων τοῦ θυμικοῦ καί τοῦ ἐπιθυμητικοῦ μέ σκοπό τήν ἀπόκτηση τῆς δικαιοσύνης ἀπαντᾶ, ἐπίσης, στήν φιλώνεια γραμματεία (Βλ. Φ ί λ ω ν ο ς, *Νόμων ἱερῶν ἀλληγορίας τῶν μετὰ τήν ἑξαήμερον τό πρῶτον*, R. Arnaldez-J. Pouilloux-C. Mondésert, *OePhAl*, τ.2, 80. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Νόμων ἱερῶν ἀλληγορίας τῶν μετὰ τήν ἑξαήμερον τό τρίτον*, R. Arnaldez-J. Pouilloux-C. Mondésert, *OePhAl*, τ.2, 236). Βλ., ὡσαύτως, *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 49C-52A.

⁶³² Βλ. Α ρ ἰ σ τ ο τ ἔ λ ο υ ς, *Περὶ ψυχῆς*, W. D. Ross, *SCBO*, 433a,18-20. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Περὶ ζῶων γενέσεως*, H. J. Drossaart Lulofs, *SCBO*, 736b,27-28.

⁶³³ Βλ. Α ρ ἰ σ τ ο τ ἔ λ ο υ ς, *Μετὰ τά φυσικά*, W. Jaeger, *SCBO*, 1050b,22-36. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Περὶ γενέσεως καί φθορᾶς*, I. Bekkeri-O. Gigon, *Aristotelis Opera*, τ.1, 337a,1-12.

«ἐνεργεία»⁶³⁴ καί ὡς ἐκ τούτου προσδιορίζεται κατ' ἀποκλειστικόν τρόπο ἀπό τήν ἀθανασία⁶³⁵. Κατά τήν διερεύνηση τῆς διδασκαλίας τοῦ Σταγειρίτη φιλοσόφου, τῆς σχετικῆς μέ τό ὑπάρχον ὡς τό «τιμιώτερον» γνώρισμα τῶν ἀνθρώπων «διανοητικόν»⁶³⁶, καθίσταται ἐπίσης προφανῆς ἡ διάκριση τοῦ νοῦ στίς ἐπί μέρους κατηγορίες τοῦ «παθητικοῦ» καί τοῦ «ποιητικοῦ»⁶³⁷, κατά τήν ὁποία τό πρῶτο εἶδος, ὡς προβάλλον τά ἀπεικονίσματα τῶν ἐξωτερικῶν ἐρεθισμάτων πού λαμβάνονται ἀπό τίς αἰσθήσεις, ἐρμηνεύεται ὡς δύναμη, ἀπό τήν ὁποία ὁ «ποιητικός» νοῦς ἀφορμᾶται, προκειμένου νά ἀναχθεῖ στήν κατανόηση τῶν νοητῶν ιδεῶν, καί ὡς ἐκ τούτου ἐκλαμβάνεται ὡς προοδευτικῶς πραγματοποιούμενη δυνατότητα. Ἔτσι, ἡ ἐνεργητική αὐτή δύναμη ἀφ' ἑνός μὲν θεωρεῖται ὡς ὑπάρχουσα ἐν δυνάμει στόν νοῦ, ἀφ' ἑτέρου δέ καθίσταται πραγματικότητα ἐντός τῶν ὁρίων τῆς ἐμπειρίας καί τῆς λογικῆς⁶³⁸. Κατά τήν διασαφήνιση, ἐπομένως, τῆς ἔννοιας τοῦ «ποιητικοῦ» νοῦ εἶναι δυνατόν νά ἀνιχνευθεῖ ὁ συμβολισμός τῆς ιδέας τοῦ Θεοῦ⁶³⁹.

Σύμφωνα, ἐξ ἄλλου, μέ τήν νεοπλατωνική σκέψη, ἡ νόηση, πού ταυτίζεται μέ τήν «οὐσίαν» καί τήν «ἐνέργειαν»⁶⁴⁰, γεννᾶται αἰωνίως καί ἀχρόνως κατά τήν δραστηριότητα τῆς μεταστροφῆς, διά τῆς ὁποίας ἡ ὑπόσταση τῆς νοήσεως παράγεται ἐκ τοῦ Ἐνός ἀσυνειδήτως, ἀκουσίως καί ἐξ αἰτίας τῆς ὑπεραφθονίας αὐτοῦ, καί, ἐπειδή ἀποσκοπεῖ στήν κατά τό δυνατόν παραμονή της πλησίον τοῦ παρέχοντος σέ αὐτήν τήν ὑπαρξη

⁶³⁴ Βλ. Ἀριστοτέλους, *Μετά τά φυσικά*, W. Jaeger, SCBO, 1072a,5-6,24-32 καί b,26-30. Ὅπ.π., 1071a,11-19 καί b,19-24. Τοῦ ἰδίου, *Περὶ ψυχῆς*, W. D. Ross, SCBO, 429a,22-24 καί b,5-9. Τοῦ ἰδίου, *Ἠθικά Νικομάχεια*, SCBO, 1154b,26-31. Πρβλ. καί Κ. Γ. Νιάρχου, *Εἰσαγωγικά μαθήματα στή φιλοσοφία*, 81-82.

⁶³⁵ Ἀριστοτέλους, *Περὶ ζώων γενέσεως*, H.J.Drossaart Lulofs, SCBO, 736b,28: «τὸν νοῦν μόνον θύραθεν ἐπεισιέναι καὶ θεῖον εἶναι μόνον».

⁶³⁶ Βλ. Ἀριστοτέλους, *Περὶ ψυχῆς*, W. D. Ross, SCBO, 414b,18-19.

⁶³⁷ Βλ. Ἀριστοτέλους, *Περὶ ψυχῆς*, W. D. Ross, SCBO, 430a,10-14.

⁶³⁸ Βλ. Ἀριστοτέλους, *Ἠθικά Νικομάχεια*, W. Jaeger, SCBO, 1147a,26-28. Τοῦ ἰδίου, *Περὶ ψυχῆς*, W. D. Ross, SCBO, 430a,24-25. Βλ., ἐπίσης, Κ. Γ. Νιάρχου, *Εἰσαγωγικά μαθήματα στή φιλοσοφία*, 244-245. Κ. Δ. Γεωργίου, *Ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας*, 301-302. E. Bréhier, *Παγκόσμιος ἱστορία τῆς φιλοσοφίας*, 175,176.

⁶³⁹ Βλ. Ἀριστοτέλους, *Περὶ ζώων γενέσεως*, H.J.Drossaart Lulofs, SCBO, 729b,15.

⁶⁴⁰ Βλ. Πλωτίνου, *Ἐννεάδες* I 7,1, P. Henry-H.R. Schwyzer, PO, τ.1,19-20. Ὅπ.π., V 6,3, τ.3, 1-20.

θείου, στρέφεται πρὸς ἐνατένισή του⁶⁴¹. Ἡ νόηση, συνεπῶς, ὡς πρῶτο γέννημα τοῦ θείου, συνιστᾶ μία δεύτερη ὑπόσταση⁶⁴², ἡ ὁποία, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ὑπεράνω τοῦ ὄντος ὑπάρχουσα πρώτη ὑπόσταση τοῦ Ἐνός⁶⁴³, ὑφίσταται ὄντολογικῶς⁶⁴⁴ καί, ὡς «μίμημα» καί «εἶδωλον» αὐτοῦ⁶⁴⁵, διακρίνεται προσδιοριστικῶς ἀπὸ μία φυσική συγγένεια πρὸς αὐτό⁶⁴⁶, ἡ ὁποία ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ «ὁμοουσίου»⁶⁴⁷. Πρόκειται, δηλαδή, γιὰ μία διαβαθμιζόμενη ἀπόρροια τῆς ἀπόλυτης καί μοναδικῆς οὐσίας τοῦ Ἐνός, πού μαζί μέ τὴν ψυχὴ δέν συνιστοῦν ἑτερότητες αὐτοῦ, ἐφόσον ἡ ἑτερότητα καθίσταται τό διακριτικὸ σημεῖο τῆς αἰσθητῆς πραγματικότητος⁶⁴⁸. Στὴν διδασκαλία, λοιπόν, τοῦ Πλωτίνου ἡ νόηση, χωρὶς νά εἶναι τό ὄντως ἀγαθό⁶⁴⁹, ἀποκτᾶ τό ἰδίωμα τῆς ἀγαθότητος ἀπὸ

⁶⁴¹ Βλ. Π λ ω τ ί ν ο υ, *Ἐννεάδες* V 6,5, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.3, 8-10. *Ἄπ.π.*, 1,6,41-44 καί 7,5-6. Πρβλ., σχετικῶς, καί E.B r é h i e r, *Παγκόσμιος ἱστορία τῆς φιλοσοφίας*, 332,335.

⁶⁴² Βλ. Π λ ω τ ί ν ο υ, *Ἐννεάδες* V 6,5, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.3, 5-6. Στόν χρησιμοποιούμενο ἀπὸ τόν Πλωτίνου ὄρο «ὑπόστασις» δέν εἶναι δυνατόν φυσικά νά ἀποδοθεῖ τό περιεχόμενο τῆς ἔννοιας τοῦ ὄρου αὐτοῦ πού ἔχει στήν πατερική διδασκαλία. Ὡς πρὸς τὴν πλωτινική σκέψη ἡ «ὑπόστασις» σημαίνει τὴν οὐσία. Βλ., σχετικῶς, Ν. Ἀ. Μ α τ σ ο ὑ κ α, *Κόσμος*, 337, ὑποσ. 59.

⁶⁴³ Βλ. Π λ ω τ ί ν ο υ, *Ἐννεάδες* V I, 37, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.3, 23-24. *Ἄπ.π.*, III 8,9, τ.1,9-10. *Ἄπ.π.*, I7,1, τ.1,20. *Ἄπ.π.*, V 4,2, τ.3, 22 καί 37-42. Βλ. καί E. B r é h i e r, *Παγκόσμιος ἱστορία τῆς φιλοσοφίας*, 334.

⁶⁴⁴ Βλ. Π λ ω τ ί ν ο υ, *Ἐννεάδες* VI 7, 41, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.3,32-38. *Ἄπ.π.*, V 4,2,43-44.

⁶⁴⁵ Βλ. Π λ ω τ ί ν ο υ, *Ἐννεάδες* I 2, 3, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.1,21-22 καί 27-28. *Ἄπ.π.*, V 4,2, τ.3,22-26.

⁶⁴⁶ Βλ. Π λ ω τ ί ν ο υ, *Ἐννεάδες* IV 7,10, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.2, 214,1-19. *Ἄπ.π.*, I 6,9, τ.1, 24-37.

⁶⁴⁷ Βλ. Π λ ω τ ί ν ο υ, *Ἐννεάδες* V 1, 7, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.3, 1-5. *Ἄπ.π.*, IV 7,10, 13-19.

⁶⁴⁸ Βλ. Π λ ω τ ί ν ο υ, *Ἐννεάδες* III 1, 1, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.1, 8-11. *Ἄπ.π.*, 8,10, 1-14.

⁶⁴⁹ Π λ ω τ ί ν ο υ, *Ἐννεάδες* III 9,9, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.2, 10-12: «οὐδὲ γὰρ τὸ πρῶτως σεμνὸν ἢ νόησις. οὐκ οὐκ οὐδὲ πᾶσα, ἀλλ' ἢ τοῦ ἀγαθοῦ. ἐπέκεινα ἄρα νοήσεως τὰ ἀγαθὸν».

τήν σχέσηη της μέ τό «κρεϊττον»⁶⁵⁰, ἀφοῦ ὁ νοῦς, ὁ ὁποῖος ἔχει ὄντολογικῶς τήν ἀνάγκη τοῦ ἀγαθοῦ⁶⁵¹, κατέχει ἐκ φύσεως τήν «ἔφεσιν» πρὸς αὐτό⁶⁵².

Ἡ ἀποτυπωμένη ἐρμηνευτικὴ ἀντίληψη τοῦ Γρηγορίου Νύσσης περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς «λογιστικῆς» ἢ νοητικῆς δυνάμεως τῆς ψυχῆς ἐδράζεται ἀπὸ τὸν ἴδιο στὴν διδασκαλία τῆς Γραφῆς περὶ τῆς καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου⁶⁵³, κατὰ τὴν ὁποία τό «λογικὸν», ὡς κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικὸ τῆς «ἀρχετύπου» θεότητος⁶⁵⁴, συνεφύη μέ τό ἀνθρώπινο γένος⁶⁵⁵ καί κατέστη τό «ιδιάζον» ἐκεῖνο καί «κυριώτατον» γνώρισμα⁶⁵⁶, κατὰ τὴν ἐκδήλωσιν τοῦ ὁποῖου ἀφ' ἑνὸς μὲν

⁶⁵⁰ Βλ. Π λ ω τ ί ν ο υ, Ἐννεάδες VI 9,2, P.Henry-H.R.Schwyzler, PO, τ.3, 38.

⁶⁵¹ Π λ ω τ ί ν ο υ, Ἐννεάδες III 8,11, P.Henry-H.R.Schwyzler, PO, τ.2, 15-16: «ὁ μὲν γὰρ νοῦς τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ δ' ἀγαθὸν οὐ δεῖται ἐκείνου». Πρβλ. ὅπ.π., VI 7,40, 39-41. Βλ., ἐπίσης, G. H u b e r, *Das Sein und das Absolute*, 60-68.

⁶⁵² Βλ. Π λ ω τ ί ν ο υ, Ἐννεάδες III 8,11, P.Henry-H.R.Schwyzler, PO, τ.2, 23-25. Σχετικῶς μέ τό θέμα αὐτό βλ. H. U. von B a l t h a s a r, *Présence et pensée*, 84. M. C a n é v e t, "Saint Grégoire de Nysse", *Dsp* 6 (1967), 987. Ν. Μ α τ σ ο ὄ κ α, «Γνώσις καί ἀγνωσία τοῦ Θεοῦ», *Κληρονομία* 2 (1970), 55-56. 58. 72-73. Α. Θ ε ο δ ῶ ρ ο υ, *Περὶ θεώσεως*, 12. 15.

⁶⁵³ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 161C.

⁶⁵⁴ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 192D. *Πρὸς τοὺς ἀχθομένους ταῖς ἐπιτιμήσεσι*, PG 46, 308A.

⁶⁵⁵ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 52C. *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, E.J.Brill, GNO, τ.9, 257,27-258,2 (=PG 46, 665D). *Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 161,23-24 (=PG 45, 393D-396A). *Πρὸς τοὺς ἀχθομένους ταῖς ἐπιτιμήσεσι*, PG 46, 308A.

⁶⁵⁶ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46,60B. Ὅπ.π., PG 46,65B. *Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J.Mc Donough, GNO, τ.3,2, 73,7-8 (=PG 46, 168B). *Πρὸς τὸν Ἐὐνομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 272,21-24 (=PG 45, 964C). Ὅπ.π., 387,23-25 (=PG 45, 1096B). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F. Mueller, GNO, τ.3,1, 163,23-24 καὶ 27-28, 164,1-3 καὶ 10-12 (=PG 45, 1169BC). Ὅπ.π., 183,25 (=PG 45, 1197B). Ὅπ.π., 125,3-28 (=PG 45, 1172BC). Στὸ τελευταῖο αὐτὸ χωρίο ὁ Γρηγόριος ἐπισημαίνει ὅτι ἡ ἀποδοχὴ τῆς μὴ ὑπάρξεως ὁμοουσιότητος τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου κατὰ τὴν προσληφθεῖσα ἀνθρώπινη φύση του μέ τὴν ἀνθρώπινη φύση, ἡ ὁποία ἀπορρέει κατ' αὐτὸν ἀπὸ τὴν διδασκαλία τοῦ Ἀπολιναρίου περὶ προσλήψεως ἀπὸ τὸν Υἱὸ τῆς στερούμενης νοήσεως ἀνθρώπινης φύσεως, συνεπάγεται ἀσφαλῶς τό «ἑτερούσιον» αὐτοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο, ἐφόσον τό «κυριώτατον» στοιχεῖο τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ νοῦς. Ἄς σημειωθεῖ ἐξ ἄλλου, συναφῶς πρὸς τὰ ἀνωτέρω, ὅτι ἡ ἀποδοχὴ τοῦ «ἑτερουσίου» αὐτοῦ ἀναδεικνύει κατὰ τὸν

καταδεικνύεται ή κατάσταση τής κατά χάριν συγγένειας του ανθρώπου μέ τον πλάσαντα αυτόν Τριαδικό Θεό⁶⁵⁷, άφ' έτέρου δέ διασαφηνίζεται ή έκ φύσεως προσαρμοσμένη στον άνθρωπο ιδιότητά του ως «ήγεμόνος» όλης τής κτίσεως⁶⁵⁸.

Η νοητική δύναμη του ανθρώπου, ή όποία προσδίδει στην ζωή του τον χαρακτηρισμό της ως «τελείας»⁶⁵⁹, έκλαμβάνεται από τον ιερό πατέρα ως ουσία νοερά και άφανής⁶⁶⁰ και άσώματη⁶⁶¹, ή όποία δέν υπόκειται σέ φθορά και αλλοίωση⁶⁶², ύπάρχει επιπροσθέτως έκτός κάθε τοπικού περιορισμού⁶⁶³ και ως έκ τούτου διαφεύγει την δυνατότητα προς αντίληψη της και προσμέτρησή της διά τών αισθήσεων⁶⁶⁴. Ως τέτοιου είδους ό νοϋς κατέχει κατά τρόπον «άμήχανον» και «άκατανόητον» την δυνατότητα τής

ιερό πατέρα τά γεγονότα του βίου του Κυρίου ως κατά δόκησιν, «ψευδή» και «άνύπαρκτα», καθώς και ως «άπατηλήν φαντασίαν». Η άποψη, συνεπώς, περι άπουσίας του νοϋ από την προσληφθείσα ανθρώπινη φύση του σαρκωθέντος Λόγου αίρει ουσιαστικώς τον όντολογικό χαρακτήρα τής προσληφθείσης ύπ' αυτού ανθρώπινης φύσεως, καθόσον, άφου αυτή θά στερείται υπό την έννοια αυτήν τής «λογικής τε και διανοητικής ένεργείας», θά άναδεικνύεται άναποφεύκτως και κατά άτοπον τρόπο ή συνέπεια νά έξομοιώνεται προς τό «κτῆνος» (Βλ. *όπ.π.*, 211,24-26 [=PG 45, 1237B]).

⁶⁵⁷ Βλ. *Πρός τους βραδύνοντας εις τό Βάπτισμα*, PG 46, 428D: «εί τις άληθώς λογικός και εικών του Θεου και συγγένειαν έχων προς τά ουράνια». *Περί ψυχής και άναστάσεως*, PG 46, 60C. *Όπ.π.*, PG 46, 41C. *Όπ.π.*, PG 46, 48A. *Όπ.π.*, PG 46, 57B, όπου ό Γρηγόριος προσδιορίζει την «θεωρητικήν τε και διακριτικήν και τών όντων έποπτικήν» ικανότητα του ανθρώπου ως «οικείαν» και «κατά φύσιν» δύναμη τής ψυχής. Πρβλ. και Μ. Κ α ρ ά μ π ε λ ι α, «Η έννοια τής δημιουργίας στό Γρηγόριο Νύσσης», *Γρηγόριος Παλαμάς* 75 (1992), 839-840.

⁶⁵⁸ Βλ. *Πρός τους άχθομένους ταίς επιτιμήσεσι*, PG 46, 308AB. Πρβλ. και *Πρός τον Εύνομιον δεύτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 343,7-25 (=PG 45, 1044D-1045B).

⁶⁵⁹ Βλ. *Περί κατασκευής ανθρώπου*, PG 44, 145A.

⁶⁶⁰ Βλ. *Πρός τά Απολιναρίου αντιρρητικούς*, F. Mueller, GNO, τ.3,1, 197,26-27 (=PG 45, 1217B). *Περί ψυχής και άναστάσεως*, PG 46, 44A. *Όπ.π.*, PG 46, 37B.

⁶⁶¹ Βλ. *Αντιρρητικός προς την Εύνομιον έκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 349,11-12 (=PG 45, 505D). *Κατά Εύνομιον του τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, GNO, τ.2, 196,18-23 (=PG 45, 780C).

⁶⁶² Βλ. *Πρός τά Απολιναρίου αντιρρητικούς*, F. Mueller, GNO, τ.3,1, 178,27-28 (=PG 45, 1189C).

⁶⁶³ Βλ. *Περί κατασκευής ανθρώπου*, PG 44, 157D. 160D. 161A. 173D.

⁶⁶⁴ Βλ. *Περί ψυχής και άναστάσεως*, PG 46, 40C.

«όμοτίμου» συνάφειας πρὸς τὸ σύνολο τῶν μορίων τοῦ σώματος δι' ἀνακράσεως⁶⁶⁵, χωρὶς νὰ «ἐγκρατεῖται» ἀπὸ αὐτὰ ἢ νὰ περιβάλλει αὐτὰ⁶⁶⁶. Διὰ τῆς δυνάμεως καὶ κινήσεώς του ὁ νοῦς παρέχει στήν ψυχὴ, πού θεωρεῖται «ἐν τῇ τῆς διανοίας ὀρμῇ»⁶⁶⁷, τὴν ἰκανότητα τῆς «ἐφαπλώσεως» τῆς σέ ὅλη τὴν κτίση⁶⁶⁸.

Κατὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου περὶ τῆς ἔννοιας καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ «ἡγεμονικοῦ» τῆς ψυχῆς, πού δόθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ στὸν ἄνθρωπο⁶⁶⁹, ἀναδεικνύεται ἐπιπροσθέτως ὁ προσδιορισμὸς αὐτοῦ ὡς «κεφαλῆς» τῆς ψυχῆς⁶⁷⁰, πού ἔχει ἐκ φύσεως ταχθεῖ σέ μία συνεχῆ καὶ ἐπεκτεινόμενη κίνηση πρὸς τὸν Τριαδικὸ Θεό, ὁ ὁποῖος εὐρίσκεται διαρκῶς ἐκτός καὶ πέραν τῆς καταληπτικῆς δυνατότητας τοῦ ἀνθρώπου⁶⁷¹. Ἡ ἄποψη πού ἐκθέτει ὁ Γρηγόριος σχετικῶς μέ τὴν φυσικὴ

⁶⁶⁵ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 160D. Πρὸβλ. ὅπ.π., PG 44, 161B.

⁶⁶⁶ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 177BC.

⁶⁶⁷ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 66,28-67,3 (=PG 44, 1185B). Βλ., σχετικῶς μέ τὸ σημεῖο αὐτό, A. A. W e i s w u r n, *The Nature of Human Knowledge*, 59-60. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ συγκεκριμένου σημείου ἐρμηνευτικὴ ἐκτίμηση τοῦ μνημονευθέντος ἐρευνητοῦ, ἡ ὁποία πάντως εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθεῖ ὡς μὴ ἀποδίδουσα ὀρθῶς τὴν σχετικὴ θεολογικὴ σκέψη τοῦ Καππαδόκη θεολόγου, ὁ Γρηγόριος χρησιμοποιεῖ τοὺς ὅρους «νοῦς» καὶ «ψυχὴ» ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χωρὶς σαφῆ ἐννοιολογικὴ διάκριση. Ὅπως, ὁμοίως, ὁ ἴδιος ἐρευνητὴς ἐπισημαίνει σέ ἄλλο σημεῖο τῆς ἐργασίας του, οἱ ὅροι αὐτοὶ ἐνίοτε διαφοροποιοῦνται ἐννοιολογικῶς ἀπὸ τὸν ἱερό πατέρα, κατὰ τρόπον ὥστε νὰ ὑποδηλώνεται διὰ μὲν τῆς «ψυχῆς» ἡ αἰτία τῶν γεγονότων, διὰ δὲ τοῦ «νοῦ» ἡ ψυχὴ ὡς ζωτικὴ καὶ θεμελιώδης ἀρχή.

⁶⁶⁸ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 38,9-18 (=PG 45, 41BC). Πρὸβλ. καὶ *Περὶ τοῦ τί τὸ τοῦ Χριστιανοῦ ἐπάγγελμα*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 139,5-9 (=PG 46, 248A).

⁶⁶⁹ Βλ. *Πρὸς τὸν Εὐνομίον δεύτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 342,2-3 (=PG 45, 1044B). Ὅπ.π., 272,19-21 καὶ 278,23-26. (=PG 45, 964C. 972B).

⁶⁷⁰ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 5, P.Alexander, GNO, τ.5, 357,10-12 (=PG 44, 684A). Ἡ ἐν λόγῳ ἄποψη τοῦ Γρηγορίου ἐνισχύεται διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ πραγματωθείσης ὁμοιώσεως τοῦ «λόγου» μέ τὸν «ἡνίοχον» (Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 61BC).

⁶⁷¹ Ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν σχετικῶν χωρίων βλ., ἐνδεικτικῶς, *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 107,8-17 (=PG 44, 533B). *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 40,20-25 (=PG 44, 333BC). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 11, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 324,14-18 (=PG 44, 1001C), ὅπου ἡ «στοχαστικὴ» τῶν ἀρρήτων διάνοια, διὰ τῆς ὁποίας «εἰσοικίζεται τὸ ζητούμενον» θεῖον, ἀποκαλεῖται

ροπή τοῦ «λογιστικοῦ» τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεό προσδιορίζει ἐρμηνευτικῶς τὴν κινητικὴ αὐτὴ ἐνέργεια τοῦ νοῦ ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς ὑπάρχουσα καὶ ἀπορρέουσα ἀπὸ τὴν ἔνταξη τῆς ἀνθρώπινης νοήσεως ὡς κτιστῆς λειτουργίας ἐντὸς τοῦ διαστήματος τοῦ χρόνου, ὁ ὁποῖος ἐμπεριέχει ὅλη τὴν κτίση⁶⁷², ἀφ' ἑτέρου δέ ὡς ὠθούμενη ἀπὸ τὴν ψυχικὴ κίνηση τῆς ὀρέξεως καὶ τῆς ἐπιθυμίας, ἡ ὁποία θεωρεῖται σύμφυτη μὲ τὴν ἀνθρωπότητα⁶⁷³. Ἡ ἀνοδικὴ αὐτὴ φορὰ, πού καταδεικνύει τὴν σύμφυτη καὶ συνημμένη μὲ τὴν φύση τοῦ ἀνθρώπου συνεχῆ κινητικὴ δραστηριότητα, ἐντοπίζεται ἀπὸ τὸν Γρηγόριο κατὰ τὸ διάστημα τῆς διαβιώσεως τοῦ ἀνθρώπου στὴν τέλεια κατάσταση τῆς πρώτης μακαριότητος, ὅπου ὁ νοῦς, ἐπειδὴ ὑφίστατο κατὰ τρόπον «συνηγμένον» καὶ «ἀδιάχυτον»⁶⁷⁴, ἀποσκοποῦσε στὴν συνάφειά του μὲ τὸν αἰδίως ὑπάρχοντα κατὰ τρόπον ἀπλό καὶ «μονοειδῆ» καὶ ἀσύνθετο Τριαδικό Θεό⁶⁷⁵.

Ἡ «μονοειδῆς», συνεπῶς, νοητικὴ ἰκανότητα τοῦ ἀνθρώπου⁶⁷⁶ ἐκλαμβάνεται ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο Νύσσης ὡς δύναμη ἐνεργοῦσα καὶ

«θύρα». Βλ., ἐπίσης, ὅπ.π., Λόγος 13, 387,2-5 (=PG 44, 1052B). Ὅπ.π., Λόγος 6, 182,4-6 (=PG 44, 893A). Περί τῆς δυνατότητας τοῦ ἀνθρώπου «θεωρεῖν καὶ νοεῖν» τὸν Θεό μέσῳ τοῦ νοῦ βλ., ἐπίσης, Ἀ θ α ν α σ ί ο υ, Κατὰ Ἑλλήνων, PG 25, 61A.

⁶⁷² Βλ. Κατὰ Μακεδονιανῶν τῶν Πνευματομάχων, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 103,18-21 (=PG 45, 1321B). Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν, Λόγος 7, P.Alexander, GNO, τ.5, 412,15-413,1 (=PG 44, 684A). Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον, W. Jaeger, GNO, τ.1, 135,23-136,7 (=PG 45, 365CD). Περί ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως, PG 46, 161B.

⁶⁷³ Βλ. Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων, Λόγος 11, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 179,20-120,7 (=PG 44, 892AB).

⁶⁷⁴ Βλ. Περί παρθενίας, J. P. Cavaros, GNO τ.8,1, 280,24-281,3 (=PG 46, 352B). Ὅπ.π., 291,4-9 (=PG 46, 361D).

⁶⁷⁵ Βλ. Κατὰ Μακεδονιανῶν τῶν Πνευματομάχων, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 91,2-6 (=PG 45, 1304D). Περί τῆς τριήμερον προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως, E. Gebhardt, τ.9, 293,20-21 (=PG 46,617B). Βλ., ἐπίσης, Ἀ θ α ν α σ ί ο υ, Κατὰ Ἑλλήνων, PG 25, 5C-8B, ὅπου ὁ ἱερός πατήρ κατὰ τὴν περιγραφὴ τῆς καταστάσεως διαβιώσεως τῶν προπατόρων στὸν παραδείσιο τόπο συναρτᾷ ἀμέσως τὴν ἀρχέγονη μακαριότητα αὐτῶν μὲ τὴν δυνατότητα ἐκ μέρους τους τῆς ἀληθοῦς περὶ Θεοῦ γνώσεως, ἡ ὁποία ἐμπεριέχει τὸ στοιχεῖο τῆς ἀθανασίας, ἐφόσον, διὰ τῆς «συνομιλίας» τους μὲ τὸν Τριαδικό Θεό, διῆγαν οἱ προπάτορες «τὸν ἀπήμονα καὶ μακάριον ὄντως ἀθάνατον βίον» (ὅπ.π., PG 25, 5D).

⁶⁷⁶ Βλ. Περί κατασκευῆς ἀνθρώπου, PG 44, 137D-140A. Πρβλ. Κ ο ρ ν α ρ ἄ κ η Ἰ., «Ψυχολογικὴ θεώρηση», 399-400.

ἐπιδιώκουσα ἀφ' ἑνός μὲν τὴν διάκριση καὶ ἐπίγνωση ἀπὸ αὐτόν τῆς θεότητος, ἢ ὅποια ἐδημιούργησε τὰ πάντα «ἐπ' ἀγαθῶ», ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν μέθεξι τοῦ ἀνθρώπου στὶς ἄκτιστες ἐνέργειες αὐτῆς⁶⁷⁷. Πρόκειται περὶ μιᾶς σχέσεως ἢ ὅποια προσδιορίζεται ἀπὸ τὴν σφραγίδα ἢ ὅποια φέρει τὸν χαρακτήρα τῆς ὄντως «ἀληθείας»⁶⁷⁸ καὶ διὰ τῆς ὅποιας χαρακτηρίζεται ἡ διανοητικὴ δύναμη τῆς ψυχῆς κατὰ τὴν θέαση ὑπ' αὐτῆς τῆς μεγαλειότητος καὶ τῆς δόξας τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ⁶⁷⁹.

Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι κατὰ τὴν ἀναπτυσσόμενη διδασκαλία του περὶ τοῦ «ἡγεμονικοῦ» τῆς ψυχῆς θεωρεῖ ἀναγκαῖο ὁ Γρηγόριος Νύσσης νὰ προβεῖ γιὰ ἄλλη μία φορὰ σὲ ἐπισήμανση τῆς ὄντολογικῆς διαφορᾶς, πού ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ Θεοῦ ὡς δημιουργοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς δημιουργήματος⁶⁸⁰, ἢ ὅποια ἀφ' ἑνός μὲν τοποθετεῖ τὴν ὑπαρξη τῆς Τριαδικῆς θεότητος ἐκτός κάθε γνωστικῆς ἀντιλήψεως καὶ καταλήψεως κατὰ τρόπον «ἀνέπαφον» καὶ «ἀκατανόητον»⁶⁸¹, ἀφ' ἑτέρου δὲ καθιστᾷ τὴν γνώση τῆς θείας οὐσίας ἐκ μέρους τοῦ διὰ τῆς νοήσεως ἔχοντος τὴν ἀντιληπτικὴ ἰκανότητα ἀνθρώπου «ὁδὸν ἀνεπίβατον»⁶⁸². Ἡ

⁶⁷⁷ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστικόν*, Λόγος 8, P.Alexander, GNO, τ.5, 438,7-10 (=PG 44, 752A).

⁶⁷⁸ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 9, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 277,7-11 (=PG 44, 965B).

⁶⁷⁹ Βλ., σχετικῶς, *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 105,18-19 (=PG 44, 1228A). Ὅπ.π., Λόγος 6, 144,4-13 (=PG 44, 1272C). *Πρὸς τὸν Εὐνομίον δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 393,15-17 (=PG 45, 1101D). Πρὸβλ. καὶ *Πρὸς τοὺς βραδύνοντα εἰς τὸ Βάπτισμα*, PG 46, 428D-429A. *Περὶ παρθενίας*, J. P. Cavarnos, GNO τ.8,1 331,1-2 (=PG 46, 404A). *Εἰς τὸν ὄσιον πατέρα ἡμῶν Ἐφραίμ*, PG 46, 833A.

⁶⁸⁰ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 44B: «παμπλήθης ἀπέχει οὐσία Θεοῦ πρὸς τὰ καθ' ἕκαστον ἐν τῇ κτίσει δεικνύμενά τε καὶ νοούμενα». Πρὸβλ., σχετικῶς, H. U. von B a l t h a s a r, *Présence et pensée*, 123. M. C a n é v e t, «Saint Grégoire de Nyse», *Dsp* 6(1967), 985. Ν. Α. Ν η σ ι ὡ τ η, *Προλεγόμενα*, 18-19. Α. Ι. Δ ε λ η κ ω σ τ ο π ο ὑ λ ο υ, *Ἡ ἐξέλιξις*, 50.

⁶⁸¹ Βλ. *Πρὸς τὸν Εὐνομίον δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 265,26-266,3 (=PG 45, 956CD). Βλ., ὡσαύτως, *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 337,5-9 (=PG 44, 1012B).

⁶⁸² Βλ., *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 6, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 140,21-23 (=PG 44, 1268C). Πρὸβλ. καὶ *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 5, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 157, 14-16 (=PG 44,873C). Ὅπ.π., Λόγος 3, 86,12-14 (=PG 44,820D). Πρὸβλ., ἐπίσης, *Περὶ τοῦ τί τὸ τοῦ χριστιανοῦ ἐπάγγελμα*, W. Jaeger, GNO, τ.8,1, 134,7-8 (=PG 46, 241D). *Πρὸς τὸν Εὐνομίον δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 254, 20-25 (=PG 45, 941D).

«ἀνείκαστος»⁶⁸³ καί ὑπερκείμενη «παντὸς γνωρίσματος»⁶⁸⁴ φύση τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ παραμένει ἀπροσπέλαστη καί ἀπρόσιτη γνωστικῶς ὄχι μόνο ἀπὸ τὴν ψυχὴν, ἢ ὅποια εἶναι ἐκ φύσεως προορισμένη πρὸς «μετουσίαν» αὐτῆς⁶⁸⁵, ἀλλὰ καί ἀπὸ τὸ σύνολο τῆς νοητῆς φύσεως, γιὰ τίς δυνατότητες τῆς ὁποίας ἢ ἐπίγνωση τῆς θείας οὐσίας καθίσταται γεγονός ἀνέφικτο⁶⁸⁶. Ἀπὸ τὴν κατανόηση, ἐξ ἄλλου, αὐτοῦ τοῦ φυσικοῦ ιδιώματος τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ νὰ παραμένει κατὰ τὴν οὐσία του ἄγνωστος καί ἀκατάληπτος καί ἀπρόσιτος ἀπὸ τὴν κτιστὴ λογικὴ δραστηριότητα – ἐπισημαίνει μὲ ἔμφαση ὁ Γρηγόριος – ὁδηγεῖται κανεὶς στὴν κατὰ θεολογικὴν ἀναλογία διαπίστωση ὅτι παρέχεται ἀπὸ τὸν Θεὸ σὺν «λογιστικὸν» τοῦ κατ' εἰκόνα αὐτοῦ πλασθέντος ἀνθρώπου ἢ ιδιότητα τοῦ «ἀκαταλήπτου» καί ὅτι ἔτσι ἀναδεικνύεται ἢ κατὰ τὸ «νοερὸν» καί κατὰ χάριν βεβαίως ὁμοιότητα τῆς νοήσεως τοῦ ἀνθρώπου, πού ὁρέγεται τὸν Θεὸ καί προσπαθεῖ νὰ προσεγγίσει αὐτόν διὰ τῶν λογισμῶν, μὲ τὴν νοερὰ φύση τοῦ Θεοῦ⁶⁸⁷.

Ἔτσι, κατὰ τὸν Γρηγόριο Νύσσης ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, πού συνιστᾷ τὸ «ἡγεμονικὸν» τῆς ψυχῆς του καί πού διακρίνεται γιὰ τὸ προσδιοριστικὸ γνῶρισμα τῆς ἀπλότητος⁶⁸⁸, καί ὁ ὁποῖος δημιουργήθηκε ἀφ' ἑνὸς μὲν προκειμένου νὰ διοικεῖται ἀπὸ τὸν πλάσαντα αὐτόν Θεό, ἀφ' ἑτέρου δὲ προκειμένου νὰ κατευθύνει τὸν ἐκ ψυχῆς καί σώματος συνιστάμενο ἄνθρωπο⁶⁸⁹, χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν σύμφυτη μὲ αὐτόν κινητικὴ δραστηριότητα, ἢ ὅποια συνιστᾷ μὲν μία διαρκῆ προέκταση τῆς

⁶⁸³ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 11, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 339, 6-8 (=PG 44, 1013B).

⁶⁸⁴ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H. Musurillo, GNO, τ.7,1, 115,4-10 (=PG 44, 404B). Πρβλ., καί *Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 135, 23-136, 1 (=PG 45, 365C). Πρὸς τὸν *Εὐνομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 352,4-12 (=PG 45, 1053D-1056A). Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως, PG 46, 152A.

⁶⁸⁵ Βλ. *Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, H. Hörner, GNO, τ.3,2 80,21-23 (=PG 46, 176BC).

⁶⁸⁶ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H. Musurillo, GNO, τ.7,1, 87,11-13 (=PG 44, 377A). Πρβλ. καί *Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 222, 19-22 (=PG 45, 461B). Περὶ τῆς σχετικῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου βλ., ἐπίσης, Β. Τ α τ ά κ η, *La Contribution*, 210. Δ. Β α κ ά ρ ο υ, «Μυστήριον», *Θεολογία* 54(1983), 307.

⁶⁸⁷ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 156AB.

⁶⁸⁸ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 153D. Πρὸς τὸν *Εὐνομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 373,2-4 (=PG 45, 1077D).

⁶⁸⁹ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 164C.

νοήσεως πρὸς τὸν «προαιώνιον» Θεό⁶⁹⁰, ἀποκαλύπτει δὲ τὴν παντελῆ ἀδυναμία τῆς ἀνθρώπινης φύσεως γιὰ τὴν γνώση τῆς Τριαδικῆς θεότητας κατὰ τὴν οὐσία αὐτῆς⁶⁹¹, ὁ ἀκατάληπτος χαρακτήρας τῆς ὁποίας ἐκπορεύεται κατὰ τὸν Γρηγόριο ἀπὸ τὸ αἰδιο ἰδίωμα τῆς κατὰ φύσιν ἀγιότητάς της⁶⁹².

β'. Ἡ αὐτεξούσιος «προαίρεσις» ὡς ιδιότητα καὶ προνόμιο τῆς λογικῆς κτίσεως.

Κατὰ τὴν ἐρμηνευτικὴ ἀποτύπωση ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο Νύσσης τῆς διδασκαλίας του περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἔλλογου ὄντος ἀναδεικνύεται τὸ ιδιαίτερο ἐνδιαφέρον πού ἐπιδεικνύει ὁ ἱερός πατήρ στὴν προβολὴ τῆς ὑπάρξεως καὶ λειτουργίας τῆς «διάνοιας» τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ὁποία ὑποδηλώνει νοητικὴ κίνηση, καὶ τῆς θεωρήσεώς της ὡς «προαιρουμένης»⁶⁹³, ὡς ἐκ φύσεως δηλαδὴ κατέχουσας τὴν δυνατότητα ἐκδηλώσεως τῆς «πρὸς τι» διαθέσεως τοῦ νοῦ⁶⁹⁴.

Ἡ ἀντίληψη περὶ τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐκδηλώσεως τῆς ιδιότητος τῆς προαιρέσεως, πού χαρακτηρίζει τὴν ψυχὴ, ἀπαντᾷ ἐπίσης στὴν θύραθεν φιλοσοφικὴ σκέψη εἴτε ὡς ἐρμηνεύουσα τὸ γεγονός τῆς πτώσεώς της καὶ τῆς ἐνώσεώς της μέ τὸ σῶμα εἴτε ὡς σχετιζόμενη μέ τὴν ἔννοια τῆς ἀρετῆς. Κατὰ τὴν πλατωνικὴ θεωρία ἢ προαίρεση συναρτᾶται κατὰ τρόπον ἄμεσο μέ τὴν ἐπιλογὴ τὴν ὁποία πραγματοποιήσῃ ἢ ψυχὴ καὶ ἢ ὁποία ἐπέφερε τὴν ὑπερίσχυση τῆς δυνάμεως τοῦ ἐπιθυμητικοῦ καὶ τὴν πτώση, πού ὁδήγησε στὴν ὑλικὴ διαβίωσή της⁶⁹⁵. Στόν χῶρο τοῦ νεοπλατωνισμοῦ, ἐξ ἄλλου, χαρακτηριστικὴ καθίσταται ἢ ἄμεση συνάρτηση τῆς ἐλευθερίας τῶν «μερικῶν» ψυχῶν⁶⁹⁶ μέ τὸ γεγονός τῆς στροφῆς καὶ τῆς θεωρήσεως τῆς ἀντανακλάσεως τοῦ πρωτοτύπου καὶ ὄχι αὐτοῦ τούτου τοῦ πρωτοτύπου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖο ἐπέφερε τὴν κάθοδο καὶ

⁶⁹⁰ Βλ. *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγον*, τόμος 7, W. Jaeger, GNO, τ.2, 233,5-7 (=PG 45, 820C).

⁶⁹¹ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 217,26-218,23 (=PG 45, 456C-457A).

⁶⁹² Βλ. *Κατὰ Μακεδονιανῶν τῶν Πνευματομάχων*, F. Mueller, GNO, τ.3,1 107,27-28 (=PG 45, 1328 B).

⁶⁹³ *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F. Mueller, GNO, τ.3,1, 164,28 (=PG 45, 1172A): «προαιρεῖται δὲ ἡ διάνοια, διάνοια δὲ νοῦ τι κίνημα»

⁶⁹⁴ Βλ. *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F. Mueller, GNO, τ.3,1, 198,4-5 (=PG 45, 1217C). Ὅπ.π., 213,1 (=PG 45, 1240B).

⁶⁹⁵ Βλ. Π λ ἄ τ ω ν ο ς, Φαῖδρος, I. Burnet, SCBO, τ.2, 248c,7-d,4.

⁶⁹⁶ Βλ. Π λ ω τ ἰ ν ο υ, Ἐννεάδες IV 3,2, P. Henry-H. R. Schwyzer, PO, τ.2, 41-44.

τήν ὑποδούλωσιν τῶν ψυχῶν αὐτῶν στίς μεταβολές τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου⁶⁹⁷. Τό ἐν λόγῳ γεγονός ἀντιδιαστέλλει στήν φιλοσοφική σκέψη τοῦ Πλωτίνου τήν ἐκφραζόμενη ὡς «αὐτάρκειαν»⁶⁹⁸ βουλευτική ἐλευθερία τοῦ νοητοῦ καί τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου ἀπό τήν ἀπόλυτη ἐλευθερία τοῦ «ἐπέκεινα» τῆς αὐτάρκειας ἀπειροῦ Ἐνός, ἡ ὕπαρξη τοῦ ὁποίου ὑφίσταται ἀφ' ἑαυτῆς, κατὰ τήν οἰκεία θέληση τῆς προαιρέσεως⁶⁹⁹. Κατά τήν σχετική, ἐπίσης, ἀριστοτελική ἄποψη στήν ἔννοια τοῦ «αὐτεξουσίου» δίνεται ἡ ἐρμηνεία τῆς καθοδηγούμενης ἀπό τήν σκέψη «βουλευτικῆς ὀρέξεως», ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τήν ἀρετή⁷⁰⁰.

Ἐκθέτοντας ὁ Γρηγόριος τήν διδασκαλία του περί τῆς δυνατότητας αὐτοδιαθέσεως τοῦ ἀνθρώπου «κατά τό ἀδέσποτον καί αὐτεξουσίου» αὐτοῦ, ἐρμηνεύει τό γεγονός τῆς κοσμήσεως τῆς ἀνθρωπότητας μέ τό δοθέν αὐτό μέγιστο ἀγαθόν⁷⁰¹, θεωρώντας αὐτό ὡς συνέπεια πού ἀπορρέει ἀπό τήν δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου κατ' εἰκόνα τῆς «βασιλευούσης» τῶν πάντων καί ἀπαλλαγμένης κάθε ἀναγκαιότητας δυνάμεως τοῦ πλάσαντος αὐτόν Τριαδικοῦ Θεοῦ⁷⁰². Ἡ ἀνάδειξη τῆς προαιρέσεως αὐτῆς ὡς χαρακτηριστικῆς τῆς κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου ὀφείλεται στό ὅτι ἡ ἀπαλλαγμένη κάθε ἀναγκαιότητας θεία αὐτή δύναμη, ἡ ὁποία ἔχει τό χαρακτηριστικό τῆς παντοδυναμίας καί τῆς σταθερῆς καί ἀμετάβλητης ιδιότητος καί καταστάσεως – ἔτσι ὥστε νά διακηρῦσσεται ὅτι ὁ Θεός «οὐδέποτε ταῖς τῆς προαιρέσεως ὀρμαῖς μεταβάλλεται»⁷⁰³ –,

⁶⁹⁷ Βλ. Π λ ω τ ί ν ο υ, *Ἐννεάδες* IV 8,3, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.2, 25-4,21.

⁶⁹⁸ Βλ. Π λ ω τ ί ν ο υ, *Ἐννεάδες* IV 3,18, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.2, 4-5. Ὅπ.π. V3,17, τ.3, 10-14.

⁶⁹⁹ Βλ. Π λ ω τ ί ν ο υ, *Ἐννεάδες* VI 8,16, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.3, 35-17,4.

⁷⁰⁰ Βλ. Ἀ ρ ι σ τ ο τ ἔ λ ο υ ς, *Ἠθικά Νικομάχεια*, W. Jaeger, SCBO, 1113a,11-14 καί 1106b,16. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Περὶ ψυχῆς*, W. D. Ross, SCBO, 433a,23-25. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Περὶ ζῶων κινήσεως*, A. L. Peck- E. S. Forster, LCL, 700b,23-26. Βλ., ἐπίσης, σχετικῶς μέ τήν ἀντίληψη αὐτή, Κ. Γ. Ν ι ἄ ρ χ ο υ, *Εἰσαγωγικά μαθήματα στή φιλοσοφία*, 60. Κ. Δ. Γ ε ω ρ γ ο ὕ λ η, *Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας*, 221,307. Ε. Β r é h i e r, *Παγκόσμιος ἱστορία τῆς φιλοσοφίας*, 337. 339.

⁷⁰¹ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, GNO, τ.5, 428,1 (=PG 44 ,741D). Βλ., ἐπίσης, Κ. Ι. Κ ο ρ ν α ρ ἄ κ η, «Ὁ βιωματικός χαρακτήρας τοῦ δόγματος», 681.

⁷⁰² Βλ. *Περὶ παρθενίας* J.P.Cavarnos, GNO τ.8,1, 298,10-11 (=PG 46, 369C). *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 20,2-5 (=PG 45, 24D). Ὅπ.π., 55,6-8 (=PG 45, 57CD).

⁷⁰³ Βλ. *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 1, W. Jaeger, GNO, τ.2, 45,27-46,10 (=PG 45, 609BC).

συνιστᾶ ἓνα ἐκ τῶν αἰδίων φυσικῶν ιδιωμάτων τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ⁷⁰⁴ καί, ἐπειδή καταδεικνύει τήν ταυτότητα τοῦ θείου θελήματος, καθίσταται στοιχεῖο πού προσμαρτυρεῖ καί ἀναδεικνύει τήν αἴδια κατά φύσιν κοινωνία μεταξύ τῶν διακρινομένων θείων ὑποστάσεων τῆς Ἁγίας Τριάδος⁷⁰⁵. Ἡ ἐλεύθερη, βεβαίως, αὐτή θεία βούληση χαρακτηρίζεται ἀπό τό προσδιοριστικό γνώρισμα τῆς ἀπολυτότητας, ἐφόσον ὁ τρισυπόστατος Θεός, διά τῆς προαιώνιας ἐκδηλώσεως τοῦ καθ' ὁλοκληρίαν σταθεροῦ, ἀμετάβλητου, ἀναλλοιώτου καί αἰδίου θελήματός του, ἀποκαλύπτεται αἰδίως διά τῶν θείων ἐνεργειῶν του. Μία ἐξ αὐτῶν ἀφορᾶ στήν δημιουργία τῆς κτίσεως, τῆς ὁποίας ἡ μετά τοῦ χρόνου καί «ἐξ οὐκ ὄντων» σύσταση συνιστᾶ ἀποτελεσμα τῆς ἄνευ μεταβολῆς ἐκδηλώσεως τῆς αἰδίας βουλήσεως τοῦ Θεοῦ⁷⁰⁶.

Ἀπό τήν ἀπόδοση, συνεπῶς, στόν ἄνθρωπο κατά τήν δημιουργία του ἀπό τόν Τριαδικό Θεό τῆς δυνατότητας καί ἰκανότητας ἐλεύθερης διοικήσεως καί ρυθμίσεως κατά τήν οἰκεία του γνώμη⁷⁰⁷ ἀναδεικνύεται ἡ φύση του ὡς κατά χάριν «ἰσόθεος»⁷⁰⁸, ἐπειδή φέρει τό ἀπορρέον ἀπό τό

⁷⁰⁴ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 19,19-21 (=PG 45, 24C). *Ἦπ.π.*, 9,26-10,2 καί 13-18 (=PG 45, 13D. 16AB). *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Εὐνομίον ἔκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 395,19-21 καί 395,24-396,1 (=PG 45, 556D).

⁷⁰⁵ Βλ. *Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, GNO, τ.2, 191,16-192,18 (=PG 45, 773D-776B). *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 171,18-23 (=PG 45, 405B). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 176,19-177,2 (=PG 45, 1188AB).

⁷⁰⁶ Βλ. Ν. Γ. Ξ ε ξ ἄ κ η, *Ὁρθόδοξος Δογματική*, τ.3, 37. Π. Ν. Τ ρ ε μ π έ λ α, *Δογματική*, τ.1, 336-337, ὅπου ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ Θεός «δέν μεταπίπτει ἀπὸ τοῦ μὴ θέλειν εἰς τό θέλειν καί ἀπὸ τοῦ ἀγνοεῖν εἰς τό γινώσκειν». Ν. Α Μ α τ σ ο ύ κ α, *Τὸ πρόβλημα τοῦ κακοῦ*, 49. Βλ., ἐπίσης, Ἰ ω ἄ ν ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ὦ, *Κατὰ Μανιχαίων*, B. Kotter, SJD, τ.4, 354,2-11 (=PG 94,1512BC). Τ ο ὦ ἰ δ ἰ ο υ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B.Kotter, SJD, τ.2, 108,46-51 (=PG 94, 837BC). Β α σ ι λ ε ἰ ο υ, *Κατὰ Εὐνομίον*, *Λόγος 1*, B. Sesboüé, SC, τ.299, 244,13-17 (=PG 29, 556D-557A).

⁷⁰⁷ Βλ. *Περὶ παρθενίας* J.P.Cavarnos, GNO τ.8,1, 298,14-19 (=PG 46, 369C). *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 75,13-17 (=PG 45, 77A). *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 101CD. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, *Λόγος 5*, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 129,22-26 (=PG 44, 1256B). Βλ., ἐπίσης, E. von I v ἄ n k a, *Plato Christianus*, 166. J. G a ἰ t h, *La conception de la liberté*, 70-78.

⁷⁰⁸ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G. Heil, GNO, τ.9, 54,10 (=PG 46, 524A): «ἰσόθεον γὰρ ἔστι τὸ αὐτεξούσιον».

ἀξίωμα τῆς ἐλευθερίας «βασιλικόν» ἰδίωμα⁷⁰⁹, καί θεωρεῖται ἡ συμφυῆς μέ τὴν ἀνθρώπινη φύση λειτουργία τῆς «θεωρίας» καί θεάσεως τοῦ Θεοῦ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἀσκήσεως τοῦ «αὐτεξουσίου»⁷¹⁰.

Τό «αὐτοκρατές», λοιπόν, καί «αὐτεξούσιον», τό ὁποῖο ἐνεβλήθη ὑπό τοῦ Θεοῦ στήν φύση τοῦ ἀνθρώπου κατά τὴν κατασκευή του⁷¹¹, συνδέεται κατά τρόπον ἄμεσο μέ τὴν κατάστασι τὴν ὁποία αὐτός ἐβίωσε κατά τὴν πρώτη μακαριότητα, ὅπου ὁ «ἀμιγῆς τοῦ χείρονος» καί «μονοειδῆς» τρόπος ὑπάρξεως καί διαβιώσεως τοῦ ἀνθρώπινου γένους⁷¹² ἀποτύπωνε ἐρμηνευτικῶς τὴν ἀντίληψιν γιὰ τὴν κατ' αὐτόν μόνον τὸν πρόσφορον τρόπον δημιουργία ἀπὸ τὸν Θεὸ ὅλης τῆς λογικῆς κτίσεως⁷¹³. Ὡς αἷτιο δέ ὑποδεικνύεται ἀπὸ τὸν Γρηγόριον ἡ ἐπιθυμία ἐπεκτάσεως τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς τὴν θεότητα καί προσεγγίσεώς της, ἡ ὁποία πραγματοποιεῖται διὰ τῆς διηγεκοῦς διευρύνσεώς της ἐντὸς τοῦ πλούτου τῶν θείων ἀγαθῶν⁷¹⁴. Καθίσταται, ὡς ἐκ τούτου, σαφῆς ἡ συνάφεια τὴν ὁποία ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης προσδιορίζει μεταξύ τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ «αὐτεξουσίου» καί τῆς ἐπιθυμητικῆς πρὸς τὸ θεῖο καί τὸ ἀγαθὸ διαθέσεως, τῆς χαρακτηρίζουσας τόσο τὴν ἀσώματη ὅσο καί τὴν σωματικὴ νοερά φύση, πού ἀποσκοπεῖ στήν διαχείριση τοῦ λόγου καί τῆς

⁷⁰⁹ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 36BC. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 19,19-21 (=PG 45, 24C). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 8, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 169,10-14 (=PG 44, 1300C). *Περὶ παρθενίας*, J. P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 298, 10-14 (=PG 46, 369C).

⁷¹⁰ *Ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον*, O. Lendle, GNO, τ.10,1, 131,22-132,5 (=PG 46, 816A). *Εἰς τὸν βίον καί τὰ θαύματα τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ*, G.Heil, GNO, τ.10,1, 5,7-12 (=PG 46, 896BC).

⁷¹¹ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46,120C. Πρβλ. καί *Ἀντιρρητικὸς πρὸς τὴν Ἐννομίου ἐκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 385,14-15 (=PG 45, 545B). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 2, P.Alexander, GNO, τ.5, 301,22-23, 302,4,18-303,1 (=PG 44, 640AB).

⁷¹² Βλ. *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 81B. Πρβλ. καί *Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 171,15-18 (=PG 45, 405A).

⁷¹³ Ἀξιοσημείωτο τυγχάνει τὸ γεγονός τῆς θεωρήσεως ἀπὸ τὸν Γρηγόριον τῆς δυνάμεως τῶν ἀγγέλων ὡς «αἰρουμένης αὐτεξουσίῳ κινήματι τὸ δοκοῦν» (Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E. Mühlenberg, τ.3,4, 24,6-7 [=PG 45, 28D]).

⁷¹⁴ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 105A. *Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 106,17-22 (=PG 45, 333CD). *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 55,3-8 (=PG 44, 796CD).

διάνοιας, μέ τά όποία ή άνθρωπότητα πλάσθηκε τετιμημένη⁷¹⁵, πρός συνεχή αύξησή της στό άγαθό⁷¹⁶.

Ο προσδιορισμός άπό τόν Γρηγόριο τής προαιρέσεως ώς όρμηϊς τής άνθρωπότητας, ή όποία συνάπτεται μέ τήν έπιθυμία⁷¹⁷ «εις προσθήκην γνώσεως»⁷¹⁸, άναδεικνύει αύτήν ώς δύναμη φυσική⁷¹⁹, συνυφασμένη μέ τήν έκ φύσεως συνημμένη μέ τόν άνθρωπο κινητική του ικανότητα ⁷²⁰, ή όποία, διά του ιδιώματος τής τρεπτότητας⁷²¹, φέρει μέν αύτόν σέ όλονέν ύψηλότερο έπίπεδο μετοχής τής θεότητας⁷²², καθιστά δέ τήν δυνατότητα τής προαιρετικής όρμηϊς περιορισμένη έξ αίτίας του άνέφικτου χαρακτήρα τής προσεγγίσεως του Θεού άπό τά όντα, τά όποία ήλθαν σέ ύπαρξη διά τής ύπό του Θεού κτίσεώς τους⁷²³.

Άπό τήν ώς άνω έκτεθεισα διδασκαλία του Γρηγορίου περί του «αύτεξουσίου» συνάγεται ό έρμηνευτικός προσδιορισμός του άπό τόν ιερό πατέρα ώς τής όρμητικης δυνάμεως τής προαιρέσεως⁷²⁴, ή όποία δόθηκε στόν άνθρωπο έξ αίτίας τής άποδόσεως σέ αύτόν ύπερβολικης τιμης άπό τόν δημιουργό του⁷²⁵ καί χαρακτηρίζει αύτόν ώς έχοντα ένα έκ τών ύπό του Θεού δοθέντων σέ αύτόν άγαθών⁷²⁶. Τό «αύτεξούσιον» αύτό κατά τόν

⁷¹⁵ Βλ. *Εις τό Πάτερ ήμών*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 49,15-20 (=PG 44, 1165D-1168A). *Λόγος Κατηχητικός*, E. Mühlenberg, τ.3,4, 76,13-16 (=PG 45, 77C).

⁷¹⁶ Βλ. *Πρός τόν Εύνομίον δεύτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 280,9-12 (=PG 45, 973A).

⁷¹⁷ Βλ. *Αντιρρητικός πρός τήν Εύνομίον έκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 372, 13-15 (=PG 45, 532A).

⁷¹⁸ Βλ. *Εις τόν Εκκλησιαστήν*, Λόγος 2, P.Alexander, GNO, τ.5, 307,8-9 (=PG 44, 644B). *Εξήγησις του □σματος τών □σμάτων*, Λόγος 4, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 102,4-6 (=PG 44, 832D). *Κατά Εύνομίον του τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, GNO, τ.2, 193,6-8 (=PG 45, 776C).

⁷¹⁹ Βλ. *Κατά Μακεδονιανών τών Πνευματομάχων*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 114,18: «ή δέ άνθρωπίνη φύσις μόνην δωροφορεί τήν προαίρεσιν» (τό παρατιθέμενο αύτό έδάφιο δέν έχει περιληφθει στήν έκδοση του J.-P. Migne).

⁷²⁰ Βλ. *Περί ψυχής και άναστάσεως*, PG 46, 92A.

⁷²¹ Βλ. *Κατά Εύνομίον του τρίτου λόγου*, τόμος 2, W. Jaeger, GNO, τ.2, 65,4-8 (=PG 45, 632B).

⁷²² Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 56,6-10 (=PG 45, 60AB).

⁷²³ Βλ. *Εξήγησις του □σματος τών □σμάτων*, Λόγος12, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 358,17-359,4 (=PG 44, 1028D).

⁷²⁴ Βλ. *Κατά Εύνομίον του τρίτου λόγου*, τόμος 9, W. Jaeger, GNO, τ.2, 266,2-5 (=PG 45, 857C). *Εις τό Πάτερ ήμών*, Λόγος 5, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 66,28-67,3 (=PG 44, 1185B).

⁷²⁵ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 75,13-17 (=PG 45, 77A).

⁷²⁶ Βλ. *Περί κατασκευής άνθρώπου*, PG 44, 184B.

ἐπίσκοπο Νύσσης, ἐπειδὴ προσδίδει στήν διάνοια τό ἰδίωμα τοῦ «ἀκηράτου»⁷²⁷, ἐμφαίνει φυσικά καί τήν κατά χάριν συγγένεια τῆς πλασθείσης ὡς «προαιρετικοῦ κατόπτρου» ἔμψυχης ἀνθρώπινης φύσεως⁷²⁸ μέ τόν πλάσαντα αὐτήν Τριαδικό Θεό⁷²⁹.

γ'. Ἡ ἐπ' ἀγαθῶ κόσμηση τῆς ἀνθρώπινης φύσεως διά τῆς «ἐπινοίας».

Ἡ ἀνάπτυξη ἀπό τόν Γρηγόριο τῆς θεολογικῆς του θεωρήσεως καί ἐρμηνείας τῆς λογικῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου ἐμπεριέχει καί τήν ἀνάδειξη τῆς λειτουργίας τῆς «ἐπινοίας» ὡς στοιχείου, τό ὁποῖο δόθηκε ἐξ ἀρχῆς στόν ἄνθρωπο ἀπό τόν Θεό καί τό ὁποῖο συνιστᾷ καί ἐμφαίνει τήν ἐνέργεια τῆς διανοητικῆς λειτουργίας πού χαρακτηρίζει αὐτόν⁷³⁰. Κατά τήν διασαφήνιση τοῦ ὅρου «ἐπίνοια» ὁ ἱερός πατήρ προβάλλει εὐκρινῶς τήν σύνδεσή του μέ τήν ἐκ φύσεως ὑπάρχουσα συνημμένως στόν ἄνθρωπο κινητική δραστηριότητά του, ἀφοῦ τό νοητικό ἰδίωμα τῆς «ἐπινοίας», πού ἔχει τό χαρακτηριστικό τῆς «ἐφόδου» μέσω μιᾶς διαρκοῦς καί διαδοχικῆς μεταβάσεως ἐκ τῶν ἐκάστοτε εὕρισκομένων πρὸς τά ἐπόμενα, ἐμφανίζεται ταγμένο πρὸς συνεχῆ κίνηση, ἡ ὁποία δηλώνει τήν διαδικασία ἀναζητήσεως καί ἐξευρέσεως τῶν ζητουμένων ὑπό τῆς νοήσεως⁷³¹.

⁷²⁷ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος14, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 408,13-14 (=PG 44, 1069C).

⁷²⁸ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος14, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 440,7-8 (=PG 44, 1093D-1096A).

⁷²⁹ Βλ. *Κατά Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 1, W. Jaeger, GNO, τ.2, 43,9-11 (=PG 45, 605D). *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlberg, GNO, τ.3,4, 20,2-5 (=PG 45, 24D). Περί τῆς σχετικῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου βλ., ἐνδεικτικῶς, M. L o t - B o r o d i n e, "La doctrine", *RHR* 53 (1932), 543-544. H. U. von B a l t h a s a r, *Présence et pensée*, 92. R. L e y s, *L'image de Dieu*, 71-72. V. L o s s k y, *Mystical Theology*, 119-120. M. C a n é v e t, "Saint Grégoire de Nysse", *Dsp* 6(1967), 992. Π. Ν έ λ λ α, «Ἡ θεολογία τοῦ κατ' εἰκόνα», *Κληρονομία* 2 (1970), 298-299. R. E. H e i n, *Perfection*, 52. Δ. Β α κ ά ρ ο υ, «Μυστήριον», *Θεολογία* 54(1983), 317. J. D e n n i n g - B o l l e, "The soul", *GOTR* 34 (1989), 108.

⁷³⁰ Βλ. *Πρὸς τόν Εὐνομίον δεύτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 323,28-324,1 (=PG 45, 1021D): «ἡ δὲ ἐπίνοια τῆς ἡμετέρας διανοίας ἐστὶν ἐνέργεια».

⁷³¹ Βλ. *Πρὸς τόν Εὐνομίον δεύτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 277,20-23 (=PG 45, 969C): «ἔστι γὰρ κατὰ τόν ἐμὸν λόγον ἐπίνοια ἔφοδος εὐρετικῆ τῶν ἀγνοουμένων, διὰ τῶν

Ἡ προβολή ἀπό τόν Γρηγόριο τῆς «ἐπινοίας» ὡς λειτουργίας, ἡ ὁποία θεωρεῖται σύμφυτη ἐπ' ἀγαθῶ μέ τόν ἄνθρωπο⁷³², ἀποσκοπεῖ στόν προσδιορισμό τῆς ὡς δυνάμεως φυσικῆς, διά τῆς ὁποίας, κατά τήν ἐκδήλωση τῆς συνημμένης μέ τήν ἀνθρωπότητα ἐφέσεως πρὸς τήν πλάσασα αὐτήν Τριαδική θεότητα, ἐνεργεῖται μέν ἡ ἀναζήτηση πρὸς προσέγγιση αὐτῆς⁷³³, ἐπέρχεται δέ ἡ ἐπίγνωση τῆς πρόνοιας τοῦ Θεοῦ γιά τόν ἄνθρωπο, πού ἐκδηλώνεται διά τῶν θείων ἐνεργειῶν⁷³⁴. Ὡς χαρακτηριζόμενη, ἐξ ἄλλου, ἀφ' ἑνός μέν ἀπό τήν σχέση τῆς μέ τόν ἐπινοοῦντα καί ἐφευρίσκοντα νοῦ⁷³⁵, ἀφ' ἑτέρου δέ ἀπό τήν ἐκδήλωση τῆς ὑποστάσεώς τῆς διά τῆς ὁρμῆς τῶν λεγομένων⁷³⁶, συνδέεται κατά τρόπον ἄμεσο μέ τήν δυνατότητα ἐκδηλώσεως τῆς λογικῆς δυνάμεως διά ρημάτων καί ὀνομάτων⁷³⁷, μέ τήν ὁποία ὁ ἄνθρωπος τιμήθηκε κατά τήν κατασκευή του⁷³⁸.

Εἶναι ἀναγκαῖο, ὅμως, νά σημειωθεῖ ὅτι ἀπό τήν διερεύνηση τῆς διδασκαλίας πού ἀναπτύσσεται ἀπό τόν Γρηγόριο καί σχετίζεται μέ τόν προσδιορισμό τῆς λειτουργίας καί χρήσεως τῆς «ἐπινοίας» ἀπό τόν ἄνθρωπο πρὸ τῆς πτώσεώς του, προκύπτει σαφῶς ἡ διαπίστωση περὶ τῆς ἀδυναμίας γνωστικῆς προσεγγίσεως τῆς οὐσίας τῆς Τριαδικῆς θεότητας

προσεχῶν τε καί ἀκολούθων τῇ πρώτῃ περὶ τὸ σπουδαζόμενον νοήσει, τὸ ἐφεξῆς ἐξευρίσκουσα».

⁷³² Βλ. Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεῦτερον λόγον, W. Jaeger, GNO, τ.1, 279,19-23 (=PG 45, 972D).

⁷³³ Βλ. Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεῦτερον λόγον, W. Jaeger, GNO, τ.1, 280,19-21 (=PG 45, 973B).

⁷³⁴ Βλ. Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεῦτερον λόγον, W. Jaeger, GNO, τ.1, 314,15-19 (=PG 45, 1012C).

Πρβλ. καί *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 6, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 141,11-15 (=PG 44, 1268D).

⁷³⁵ Βλ. Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεῦτερον λόγον, W. Jaeger, GNO, τ.1, 278,23-26 (=PG 45, 972B).

Πρβλ. *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 36B. Βλ., ἐπίσης, Ἰ. Ἀ. Δημητράκου, «Ἡ κατηγορία τῆς σχέσεως», *Παρνασσός* 43 (2001), 197-198. Τοῦ ἰδίου, «Ἡ γραμματικὴ καί λογικὴ κατηγορία», *Βυζαντικά* 21(2001), 30-31.

⁷³⁶ Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεῦτερον λόγον, W. Jaeger, GNO, τ.1, 323,28-324,1 (=PG 45, 1021D).

⁷³⁷ Βλ. Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεῦτερον λόγον, W. Jaeger, GNO, τ.1, 282,20-24 (=PG 45, 976C).

Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου, τόμος 5, W. Jaeger, GNO, τ.2, 179,10-12 (=PG 45, 760C).

⁷³⁸ Βλ. Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεῦτερον λόγον, W. Jaeger, GNO, τ.1, 272,19-21 (=PG 45, 964C).

Ὅπ.π., 312,5-7 (=PG 45, 1009A). Ὅπ.π., 386,12-13 (=PG 45, 1093C), ὅπου γίνεται ἀναφορὰ στὴν ὑπό τοῦ Θεοῦ δοθεῖσα στόν Ἀδάμ ἐξουσία τῆς ὀνοματοδοσίας (Γεν. 2,19-20). Ὅπ.π., 268,13-20 (=PG 45, 960AB). Πρβλ. καί *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 144,28-145,2 (=PG 45, 1144B).

ἀπό τὴν στοχαστικὴ καὶ «καταληπτικὴν» «ἐπίνοιαν» τῆς ἀνθρώπινης φύσεως⁷³⁹, ἢ ὁποῖα συναρτᾶται ἄλλωστε μὲ τὸ φυσικὸ ἰδίωμα τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ νὰ παραμένει «κατὰ τὴν φύσιν» του ἀπρόσιτος καὶ ἀπερίγραπτος καὶ ἀόριστος⁷⁴⁰, πού χαρακτηρίζει τὴν θεότητα, καθὼς καὶ περὶ τοῦ περιορισμοῦ τῆς δυνατότητας τῆς θεωρητικῆς καὶ ἐφευρετικῆς δυνάμεως τῆς νοήσεως τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν ἐπαφή της πρὸς τὸ «τί τοῦ ζητουμένου»⁷⁴¹.

Κατὰ τὴν διαδικασίαν, συνεπῶς, τῆς διαρκοῦς νοητικῆς ἐφόδου πρὸς ἀναζήτησιν τῆς ὄντως ἀλήθειας τῆς Τριαδικῆς θεότητος – τονίζει ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης –, ἢ ὁποῖα πραγματοποιεῖται διὰ τῆς δυνάμεως τῆς «ἐπινοίας»⁷⁴² καὶ στὴν ὁποῖα ἀποσκοπεῖ ἡ δωρεὰ αὐτῆς ἐκ μέρους τοῦ

⁷³⁹ Βλ. *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 1, W. Jaeger, GNO, τ.1, 38,19-21 (=PG 45, 601B).

⁷⁴⁰ Βλ. *Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 277,20-23 (=PG 45, 969C). *Ὅπ.π.*, 315,21-23 (=PG 45, 1013A). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 6, GNO, τ.7,2, 140,15-19 (=PG 44, 1268B). Βλ., περὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ, καὶ H. U. von B a l t h a s a r, *Présence et pensée*, 62.

⁷⁴¹ Βλ. *Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 266,3-6 (=PG 45, 956D). Πρὸβλ., σχετικῶς, Ἰ. Α. Δ η μ η τ ρ α κ ο π ο ὕ λ ο υ, «Ἡ κατηγορία τῆς σχέσεως», *Παρνασσός*43 (2001), 191. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, «Ἡ γραμματικὴ καὶ λογικὴ κατηγορία», *Βυζαντικά* 21 (2001), 23.

⁷⁴² Γιά τὴν παρεμφερῆ ὡς πρὸς τὸ σημεῖο αὐτὸ ἐρμηνευτικὴ ἄποψη τοῦ Μ. Βασιλείου σχετικῶς μὲ τὴν ἔννοια καὶ τὴν φύσιν τῆς λειτουργίας τῆς «ἐπινοίας», βλ. ἐνδεικτικῶς, Β α σ ι λ ε ἰ ο υ, *Κατὰ Εὐνομίου*, Λόγος 1, B. Sesboüé, SC, τ.299, 186,41-44 (=PG 29, 524B): «ὥστε μετὰ τὸ πρῶτον ἡμῖν ἀπὸ τῆς αἰσθήσεως ἐγγινόμενον νόημα τὴν λεπτοτέραν καὶ ἀκριβεστέραν τοῦ νοηθέντος ἐπενθύμησιν, ἐπίνοιαν ὀνομάζεσθαι». *Ὅπ.π.*, 190,27-29. 192,42-44 (=PG 29, 525BC): «Καὶ οὕτως ἂν τις τῶν ὀνομάτων ἕκαστον ἐφοδεύων, ποικίλας εὗροι τὰς ἐπινοίας ἐνὸς τοῦ κατὰ τὴν οὐσίαν τοῖς πᾶσιν ὑποκειμένου ... Ὡς οὖν τὸ ἀτέλετον τῆς ζωῆς ἀφθαρτον, οὕτω τὸ ἀναρχον αὐτῆς, ἀγέννητον ὀνομάσθη, τῇ ἐπινοίᾳ θεωρούντων ἐκάτερα». *Ὅπ.π.*, 210,39-42 (=PG 29, 537D). Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Κατὰ Σαβελλιανῶν, καὶ Ἀρείου, καὶ τῶν Ἀνομοίων*, Λόγος 24, PG 31, 609BC. Γενικότερα περὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς ἔννοιας τοῦ ὄρου «ἐπίνοια» καὶ τῆς χρήσεως αὐτοῦ ἀπὸ τούτων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ συγγραφεῖς, βλ., ἐνδεικτικῶς, Μ. Ὁ ρ φ α ν ο ὕ, *Ὁ Υἱός καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἰς τὴν Τριαδολογίαν τοῦ Μ. Βασιλείου*, 86-87. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Κωνσταντίνου Μελητινιώτου Λόγοι ἀντιρρητικοί δύο*, 200, ὑποσ. 3.

Θεοῦ στόν ἄνθρωπο, κάθε τι πού ἀναζητεῖται καί εὑρίσκεται⁷⁴³ παραμένει διαρκῶς ὑποδεέστερο τῆς μεγαλειότητος τῆς θεότητος⁷⁴⁴, ἀφοῦ ἡ ἐπινοητική δύναμη τῆς ἀνθρώπινης διάνοιας ἀδυνατεῖ νά συμπεριλάβει στά ἐκάστοτε καθοριζόμενα ἀπό αὐτήν προσδιοριστικά στοιχεῖα τήν «ὑπερέχουσιν πάντα νοῦν» θεία φύση.

4. Ἡ δωρεά καί ἡ λειτουργία τῶν αἰσθήσεων κατά τήν πρό τῆς πτώσεως κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου.

Τό γεγονός τῆς ὑπό τοῦ Θεοῦ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ὡς τελευταίου «μετά τήν κτίσιν» καί τῆς χρίσεως αὐτοῦ ὡς βασιλέως ταχθέντος πρός ἀπόλαυση τοῦ περιβάλλοντος αὐτόν κόσμου, ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται ἀπό τόν Γρηγόριο πλήρης κάλλους καί ἀγαθῶν⁷⁴⁵, ὑποδεικνύει κατά τόν ἐπίσκοπο Νύσσης τήν ἐξ ἀρχῆς τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου λειτουργία τῶν αἰσθήσεων του στήν συνιστάμενη ἐκ «θείου» καί «γηϊνοῦ» στοιχείου φύση του. Ἡ παροχή ἀπό τόν Τριαδικό Θεό στόν ἄνθρωπο τῶν αἰσθήσεων ἀποσκοπεῖ στήν δυνατότητα τέρψεως δι' αὐτῶν τῆς ἀφθονίας τῶν ποικίλων ἀγαθῶν πού παρέχει ὁ συγγενής μέ τό γήινο συστατικό μέρος τῆς ἀνθρωπότητος κόσμος⁷⁴⁶. Τό ἀνθρώπινο γένος, ἐν τούτοις, τό ὁποῖο κατέχει τήν αἰσθητική ἱκανότητα ὡς «σύννοικον» αὐτοῦ⁷⁴⁷ καί κοινωνεῖ τῶν ἀλόγων δι' αὐτῆς, ἀπολαμβάνει τοῦ ἰδιάζοντος προνομίου τῆς κοσμήσεώς του μέ τήν δύναμη τοῦ λόγου. Ἡ ἀντίληψη,

256. 262. 263. Κ. Ἡ. Λιὰκουρα, *Ἡ διδασκαλία τοῦ Νείλου Καβάσιλα*, 193-194. F. Diekmann, *Die Gotteslehre*, 139-144.

⁷⁴³ Βλ. *Πρός τόν Εὐνομίον δεύτερον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 278,20-21 (=PG 45, 972A).

⁷⁴⁴ Βλ. *Πρός τόν Εὐνομίον δεύτερον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 254,20-25 (=PG 45, 941D). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 6, J. F. Callahan, *GNO*, τ.7,2, 139,4-6 (=PG 44, 1265C).

⁷⁴⁵ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 133AB. *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 60B.

⁷⁴⁶ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 133B. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J. Mc Donough, *GNO*, τ.5, 32,2-6 (=PG 44, 441B). Ἄξιο ἐπισημάνσεως θεωρεῖται τό γεγονός τῆς ἐπικλήσεως ἀπό τόν ἱερό πατέρα σχετικῶν μέ τό ἐν λόγῳ θέμα ἀγιογραφικῶν μαρτυριῶν (βλ., ἐνδεικτικῶς, Α' Ἰω. 1,1· Β' Κορ. 2,15 Παρ. 9,5), καθὼς καί τῆς ἀναδείξεως αὐτοῦ ἀπό ὀρισμένους ἐρευνητές ὡς καινοτομίας τοῦ Γρηγορίου. Βλ., σχετικῶς μέ τό σημεῖο αὐτό, J. Daniélou, *Platonisme*, 222-226. M. Canevet, «Saint Grégoire de Nysse» *Dsp* 6 (1967), 997. Παγκρ. Μπρούσαλη, *Εἰς τὸν βίον τοῦ Μωϋσέως*, 381, ὑποσ. 133. Κ. Ἰ. Κορνάρακη, «Νηπτική θεώρηση», *ΕΕΘΣΠΑ* 33 (1998), 693. Χ. Νικηταρά, «Ὁ κόσμος», *Κοινωνία* 43(2000), 138.

⁷⁴⁷ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H. Musurillo, *GNO*, τ.7,1, 84,17-19 (=PG 44, 373D).

συνεπῶς, πού ἐπιτελεῖται διά τῶν αἰσθήσεων καθίσταται ὁ ἀποκλειστικός τρόπος συνάφειας τοῦ διανοητικοῦ ιδιώματος, τό ὁποῖο ἐμφαίνει τήν μίμηση ἀπό τόν ἄνθρωπο τῆς νοεράς φύσεως καί τοῦ νοεροῦ χαρακτήρα τῶν φυσικῶν ιδιωμάτων τῆς Τριαδικῆς θεότητας, μέ τόν ὑλικό καί σωματικό βίον⁷⁴⁸.

Γίνεται προφανές ὅτι ἡ λειτουργία τῶν αἰσθήσεων ἀναδεικνύεται στήν σχετική διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου ὡς μία ἐνέργεια, ἡ ὁποία καθοδηγεῖ τήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου στήν διαβίωσή της κατά τρόπον προσήκοντα στήν «κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν» τοῦ Θεοῦ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, καί στήν ἀναγωγή τῆς ἀντιλήψεως πρός τά ἐκτός αὐτῆς ὑπάρχοντα διά τῶν ἐμπιπτόντων στίς αἰσθήσεις⁷⁴⁹. Μέ τήν ἀναφορά, βεβαίως, ἀπό τόν ἱερό πατέρα σέ αὐτήν τήν ἐνέργεια τῶν αἰσθήσεων τοῦ ἀνθρώπου κατά τήν πρώτη μακαριότητα διασαφηνίζεται ὅτι ἡ λειτουργία τους ἐπιτελεῖτο κατά τρόπον «οἰκεῖον» καί «κατάλληλον» πρός τήν μετουσία τῶν ἀγαθῶν τῆς θεότητας⁷⁵⁰, ἀφοῦ στήν ἐν λόγω δραστηριότητα ἀποσκοπεῖ κατά τόν ἐπίσκοπο Νύσσης ἡ «κατ' εἰκόνα» Θεοῦ κτίσις τοῦ ἀνθρώπου⁷⁵¹. Ἡ ἔκφραση τῆς ἐκ φύσεως ἀμέριστης δυνάμεως τῆς νοήσεως διά τῆς ἐνέργειας τῶν αἰσθήσεων⁷⁵² καθίσταται ὡς ἐκ τούτου περιγραφική τῆς διαβιώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐντός τοῦ παραδείσου κατά τρόπον «μονοειδῆ»⁷⁵³, ἔτσι ὥστε ὁ ἄνθρωπος, πού ἐντρυφᾶ καί ἀπολαμβάνει τό ἀπλό καί κατά φύσιν «μονοειδές» ὄντως ἀγαθό⁷⁵⁴, νά ἀνακιρνᾶται μέ αὐτό⁷⁵⁵.

⁷⁴⁸ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 60CD. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 1, P.Alexander, GNO, τ.5, 293,3-6 (=PG 44, 632A). Ὅπ.π., Λόγος 5, 357,13-15 (=PG 44, 684A). Πρβλ. καὶ *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 84,4-5 (=PG 44, 373C).

⁷⁴⁹ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 1, P.Alexander, GNO, τ.5, 284,18-285,2 (=PG 44, 624B). *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 39,2-5 (=PG 46, 508B).

⁷⁵⁰ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 60,2-6 (=PG 46, 529A).

⁷⁵¹ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 1, P.Alexander, GNO, τ.5, 284,19-20 (=PG 44, 624B). Βλ., ἐπίσης, J. D a n i é l o u, *Platonisme*, 228. 230.

⁷⁵² Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 140A.

⁷⁵³ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 81B. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 197B. Ὅπ.π., PG 44, 200C. Πρβλ. Μ α ξ ί μ ο υ Ὁ μ ο λ ο γ η τ ο ῦ, *Κεφάλαια περὶ ἀγάπης*, A. Ceresa-Gastaldo, MCCSC, 190 (=PG 90, 1045D).

⁷⁵⁴ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 200C. *Περὶ παρθενίας* J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 293,6-7 (=PG 46, 364D). Ὅπ.π., 294,24-26 (=PG 46, 365D).

⁷⁵⁵ Βλ. *Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 287,3-4 (=PG 45, 981A). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 302,9-12 (=PG 46, 373C).

Ἡ διερεύνηση καί ἀποτύπωση τῶν προσδιοριστικῶν στοιχείων τῆς συστάσεως καί λειτουργίας τῶν αἰσθήσεων κατά τήν πρώτη ζωή τοῦ ἀνθρώπου καθίσταται δυνατή διά τῆς ἐπικλήσεως τῶν σημείων τῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου, τά ὅποια σχετίζονται μέ τήν μετά τόν θάνατο καί τήν κοινή ἀνάσταση κατάστασι, κατά τήν ὅποια ἡ ἀνθρώπινη φύσις, ἀφοῦ θά ἐπανέλθει στό ἀρχαῖο της κάλλος, θά καταστει ἐκ νέου ἱκανή νά ἀπολαύσει τό κάλλος τοῦ Θεοῦ⁷⁵⁶. Καθίσταται, ἔτσι, προφανές ὅτι ἀπό τήν διδασκαλία περί τῆς μετασκευῆς καί τοῦ μετασχηματισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος πρός τό «ἀθάνατον» καί «ἀδιάλυτον» κατά τήν «παλιγγενεσίαν» τῆς ἀναστάσεως⁷⁵⁷ λαμβάνονται οἱ ἐρμηνευτικές προϋποθέσεις κατανοήσεως τῆς λειτουργίας τῶν αἰσθήσεων πρό τῆς πτώσεως, κατά τρόπον ὥστε ἡ δι' αὐτῶν ἐκδηλούμενη ἀντιληπτική ἱκανότητα νά θεωρεῖται οἰκεία τῆς «ἀβαροῦς» καί «νοεράς» τρυφῆς τῆς ἀλήθειας τοῦ Θεοῦ⁷⁵⁸.

Οἱ αἰσθήσεις, οἱ ὅποιες ἐνεργοῦν ἀποκλειστικῶς τήν ἀπόλαυσι τοῦ κάλλους καί τῆς μεγαλειότητος τῆς θεότητος διά μετουσίαν κατά τήν πρό τῆς πτώσεως κατάστασι καί δροῦν μέ διαφοροετικό τρόπο ἀπό τήν σωματική τους λειτουργία, ἀναφέρονται μέ τήν γενική ἔννοια εἴτε ὡς «αἰσθητήρια τῆς ψυχῆς», τά ὅποια ἐμφαίνουν ψυχική δραστηριότητα⁷⁵⁹, εἴτε ὡς «νοητὰ αἰσθητήρια», πού προσδιορίζουν τό εἶδος τῆς τέρψεως τῆς ψυχῆς, πού προέρχεται ἀπό τήν μετοχή της στήν ἄκτιστη χάρι τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ⁷⁶⁰. Τό γεγονός τῆς ἐπιγνώσεως καί κοινωνίας τῶν φυσικῶν ιδιωμάτων τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, πού πραγματοποιεῖται διά τῆς

⁷⁵⁶ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 48,20-22 (=PG 46, 517B). Ὅπ.π., 42,20-21 (=PG 46, 512A).

⁷⁵⁷ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 40,10-11 (=PG 46, 509A).

⁷⁵⁸ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 36,5-10 (=PG 46, 505A). Ὅπ.π., 47,9-19 (=PG 46, 516CD). Πρβλ. καί *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 40,20-41,2 (=PG 44, 333BC).

⁷⁵⁹ Βλ., ἐνδεικτικῶς, *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 4, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 97,2-4 (=PG 44, 829A). Ὅπ.π., 117,2. 118,11. 19 (=PG 44, 844AD). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 111,2 (=PG 44, 537B). *Περί παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 292,24-25 (=PG 46, 364D).

⁷⁶⁰ Βλ. *Περί τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J. Mc Donough, GNO, τ.3,2, 84,15-16 (=PG 46, 180C).

ἀναφερθείσης αισθητικῆς λειτουργίας⁷⁶¹, ὑποδεικνύει κατὰ τόν Γρηγόριο Νύσσης ἐπί μέρους περιγραφή καθεμιᾶς ἀπό τίς αισθήσεις κατὰ τρόπον ξεχωριστό ἀπό τίς ὑπόλοιπες.

Εἰδικότερα, διὰ τοῦ ἐκ φύσεως ἔχοντος τό χαρακτηριστικό στοιχεῖο τοῦ «ἐποπτικοῦ» καί τοῦ «διορατικοῦ» ὀφθαλμοῦ⁷⁶² ἐπιτελεῖται ἡ παρέχουσα αἰώνια ζώή, ἀφθαρσία, μακαριότητα καί κάθε ἄλλο ἀγαθό λειτουργία τῆς ὁράσεως⁷⁶³, ἀντικείμενο τῆς ὁποίας εἶναι ἡ θέαση τοῦ κάλλους καί τῆς μεγαλειότητος καί τῆς δυνάμεως τῆς ἄκτιστης Τριαδικῆς θεότητος⁷⁶⁴, ἡ ὁποία ὑπάρχει μὲν ἐκτός «χωρισμοῦ» καί «ἀλλοτριώσεως», θεωρεῖται δέ ἀγαθή, χωρίς νά ὑφίσταται ἄρση τῆς ὑποστατικῆς διακρίσεως, πού θά ἐπέφερε τήν σύγχυση τῶν θείων ὑποστάσεων⁷⁶⁵. Ἡ ὀπτική αὐτή δραστηριότητα, ἡ ὁποία θεωρεῖται ἀπό τόν Γρηγόριο ὡς ἡ μόνη κατάλληλη καί προσιδιάζουσα στήν νοερά φύση τῆς ψυχῆς⁷⁶⁶ καί ἀπορρέει ἀπό τήν «κατ' εἰκόνα» τοῦ πλάσαντος αὐτόν Θεοῦ κατασκευή τοῦ ἀνθρώπου⁷⁶⁷, ἀναδεικνύει ἐπίσης τήν ἀνθρώπινη φύση ὡς μέρος τῆς ἀποτελούμενης ἀπό τό σύνολο τῆς νοητῆς κτίσεως «ἐνθέου» χοροστασίας, ἡ ὁποία, εὐρισκόμενη ἐν ἀρμονίᾳ, θεᾶται τήν προεξάρχουσα αὐτῆς αἰδία

⁷⁶¹ Βλ., *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 5, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 147,11-12 (=PG 44, 865C): «ὥσπερ γάρ οἱ πρὸς τήν ἀληθινὴν θεότητα βλέποντες ἐφ' ἑαυτῶν δέχονται τὰ τῆς θείας φύσεως ιδιώματα...».

⁷⁶² Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 41,15-20 (=PG 44, 453AB). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 5, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 357,16-17 (=PG 44, 684A). *Περὶ τῶν πρὸ ὄρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J. Mc Donough, *GNO*, τ.3,2, 80,3 (=PG 46, 176A). Πρὸβλ. καί *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, *GNO*, τ.8,1, 291,23 (=PG 46, 364B). *Ἄπ.π.*, 289,2-3. 9-11 (=PG 46, 360CD).

⁷⁶³ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 6, J. F. Callahan, *GNO*, τ.7,2, 137,22-23 (=PG 44, 1264D). *Ἄπ.π.*, 138,17-22 (=PG 44, 1265B).

⁷⁶⁴ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 8, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 257,13-258,5 (=PG 44, 949CD). Βλ., ὡσαύτως, καί N. A. N i s s i o t i s, «L' homme image de Dieu», *ΕΕΘΣΠΑ*, 25(1981), 337.

⁷⁶⁵ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 441,13-15 (=PG 44, 753B). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, *GNO*, τ.8,1, 292,10-15 (=PG 46, 364C).

⁷⁶⁶ Βλ. *Περὶ τῶν πρὸ ὄρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J. Mc Donough, *GNO*, τ.3,2, 79,2-3 (=PG 46, 173C). *Ἄπ.π.*, 81,11-22 (=PG 46, 176D-177A). Πρὸβλ. καί *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, *GNO*, τ.8,1, 254,16 (=PG 46, 324A).

⁷⁶⁷ Βλ. *Περὶ τῶν πρὸ ὄρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J. Mc Donough, *GNO*, τ.3,2, 79,23-24 (=PG 46, 176A).

καί «κορυφαίαν» μεγαλειότητα καί κάλλος τῆς Τριαδικῆς θεότητος⁷⁶⁸. Ἡ λειτουργία, ἐξ ἄλλου, τῆς ψυχῆς ὡς κατόπτρου⁷⁶⁹ ἐνισχύει ἐπιπλέον τήν ἐκτεθεῖσα ἀπό τόν Γρηγόριο ἄποψη περί τῆς θεατικῆς δραστηριότητος αὐτῆς κατά τήν ἀρχαία «εὐκληρίαν».

Ἡ ἐνεργοποίηση, ἐν συνεχείᾳ, καί ἐκδήλωση τοῦ αἰσθητηρίου τῆς ἀκοῆς⁷⁷⁰, ἡ ὁποία ἀπεργάζεται τήν συμφυῆ μέ τόν ἄνθρωπο δυνατότητα αὐξήσεώς του πρὸς τό «κρεῖττον»⁷⁷¹, συναρτᾶται ἀμέσως κατά τόν ἐπίσκοπο Νύσσης μέ τήν ἐπεκτατική δραστηριότητά του, πού κατορθώνεται διά τῆς ἀλλοιωτικῆς κινήσεως «ἐπὶ τὸ θεϊότερον». Ἔτσι, εἶναι σαφές γιά τόν Γρηγόριο ὅτι ἡ ὑπό τοῦ ἀνθρώπου ἀντίληψη τῶν ἀκουομένων δι' «ἀρρήτων ρημάτων», ἡ ὁποία προκαλεῖται ἀπό τήν φωνητικὴ κλήση ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ⁷⁷², συνιστᾶ γιά τόν ἄνθρωπο ὠθηση παρακινητικὴ πρὸς διαρκῆ ἀναζήτησι τοῦ καλοῦντος αὐτόν Θεοῦ, τοῦ ὁποίου ὁμως οὐδέποτε πρόκειται νά ἔλθει «εἰς τελείαν» κατά τήν θεία φύση του ἐπίγνωσι⁷⁷³.

Κατά τήν πραγματοποιούμενη ἀπό τόν Γρηγόριο περιγραφὴ τῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τήν κατά χάριν καί κατ' ἐνέργειαν μέθεξι τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἐνεργεῖται διά τῶν αἰσθητηρίων τῆς ψυχῆς, ἀναδεικνύεται ἐπίσης ἡ ἐπιτελούμενη διά τῆς ὀσφραντικῆς καί ἀπτικῆς δυνάμεως ἀναζήτησι καί προσέγγισι τοῦ Θεοῦ⁷⁷⁴, καθὼς καί ἡ γευστικὴ ἐμπειρία αὐτοῦ⁷⁷⁵, ἡ ὁποία, ὡς ὑπάρχουσα ἐκ κατασκευῆς στήν ἀνθρώπινη φύσι⁷⁷⁶ δυνατότητα ἀπολαύσεως τῆς «βασιλείας τοῦ Θεοῦ», πού

⁷⁶⁸ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 86,14-17 (=PG 44, 508BC).

Ἐπιπ., 66,26-28 (=PG 44, 484C). *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, E. Gebhardt, GNO, τ.9, 311, 16-19 (=PG 46, 684C). Πρβλ. καί *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 47,14-17 (=PG 46, 516D).

⁷⁶⁹ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 6, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 142,21-22 (=PG 44, 1269C). *Ἐπιπ.*, 143,21-23. 143,26-144,2. 144,9-13 (=PG 44, 1272BC).

⁷⁷⁰ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 109,2,21-22 (=PG 44, 536BC). *Ἐπιπ.*, 31,5-21 (=PG 44, 440D). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, GNO, τ.5, 416,15-417,3 (=PG 44, 733A). Πρβλ. καί *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 5,4-5 (=PG 44, 1120B).

⁷⁷¹ Βλ. *Περὶ τελειότητος*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 213,3-4 (=PG 46, 285C).

⁷⁷² Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 47,12-14 (=PG 46, 516C).

⁷⁷³ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ ἱσματοῦ τῶν ἱσμάτων*, Λόγος 5, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 138,11-13. 139,1-6 καί 11-13 (=PG 44, 860AC). *Ἐπιπ.*, Λόγος 11, 320,20-321,5 (=PG 44, 1000A).

⁷⁷⁴ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 47,19-23 (=PG 46, 516D).

⁷⁷⁵ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 47,18-19 (=PG 46, 516D).

⁷⁷⁶ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 5, P.Alexander, GNO, τ.5, 371,7-10 (=PG 44, 696A).

χαρακτηρίζεται από μία εὐφρόσυνη κατάσταση⁷⁷⁷, ἐπιφέρει στόν ἄνθρωπο, τόν βιοῦντα τήν πρώτη ζωή, μία ἀκόρεστη διάθεση πρὸς διαρκῆ ἱκανοποίηση τῆς ἀνάγκης συνεχοῦς ἀναζητήσεως καί προσεγγίσεως τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία προέρχεται ἀπὸ τήν βίωση τῆς ὑπὸ νηπτικὴν ἔννοια ἐκλαμβανόμενης γευστικῆς ἀπολαύσεως τοῦ Θεοῦ⁷⁷⁸.

Μέ τήν προβαλλόμενη αὐτή ἀπὸ τόν Γρηγόριο Νύσσης περιγραφή τῶν διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀντιληπτικῶν δυνάμεων τοῦ πρό τῆς πτώσεως ἀνθρώπου, πού ἀπέβλεπαν καί συνέκλιναν κατ' αὐτόν στήν μέθεξιν ἀπὸ τόν ἄνθρωπο τῶν θείων ἀγαθῶν τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, καθίσταται σαφές τό γεγονός ἀφ' ἑνός μὲν τῆς διαφοροποιήσεως τῆς λειτουργίας αὐτῶν ἀπὸ τίς μετὰ τήν πτώση τοῦ ἀνθρώπου χαρακτηριζόμενες ὡς «σωματικῆς», ἡ ὁποία συνάγεται ἀπὸ τόν προσδιορισμό τῆς αἰσθήσεως πού συντελεῖ στήν «ἀνάκρασιν» του πρὸς τόν Θεό ὡς «θειοτέρα»⁷⁷⁹, ἀφ' ἑτέρου δέ τῆς θεωρήσεως αὐτῶν ὡς δυνάμεων συμφυῶν καί συνημμένων μέ τόν ἄνθρωπο καί προσαρμωσμένων στήν ἐκ μέρους του ἀπόλαυση τοῦ ἄκτιστου κάλλους καί τῶν ἀκτίστων ἀγαθῶν τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία εὐλόγως συνιστοῦσε κατὰ τόν ἱερό πατέρα ἀποκλειστικὴ ἐνασχόληση τοῦ ἀνθρώπου στόν δι' αὐτόν δημιουργηθέντα παράδεισο⁷⁸⁰.

⁷⁷⁷ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 5, P.Alexander, GNO, τ.5, 371,13-372,3 (=PG 44, 696AB).

⁷⁷⁸ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ ἰσματος τῶν ἰσμάτων*, Λόγος 5, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 248,9-12 (=PG 44, 944A).

⁷⁷⁹ *Ἐξηγήσεις τοῦ ἰσματος τῶν ἰσμάτων*, Λόγος 1, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 34,2-3 (=PG 44, 780C): «διπλῆ τίς ἐστὶν ἐν ἡμῖν αἴσθησις, ἡ μὲν σωματικὴ, ἡ δὲ θειοτέρα». Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J. Mc Donough, GNO, τ.5, 27, 15-18 (=PG 44, 436C).

⁷⁸⁰ *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 302,9-12 (=PG 46, 373C): «γυμνὸς μὲν τῆς τῶν νεκρῶν δερμάτων ἐπιβολῆς...οὐπω δὲ διὰ γεύσεως καὶ ὄρασεως τὸ καλὸν κρίνων, ἀλλὰ μόνον τοῦ Κυρίου κατατρυφῶν». *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 5, P.Alexander, GNO, τ.5, 354, 17 (=PG 44, 680C). Σχετικῶς μέ τό θέμα αὐτό βλ., ἐπίσης, J. D e n n i n g-B o l l e, «The soul», *GOTR* 34 (1989), 101. Κ. Ν. Β α τ σ ι κ ο ὄ ρ α, *Ἡ ἔννοια τοῦ θανάτου*, 100.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Ο ΠΕΙΡΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ Η ΔΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΚΟΗΣ ΠΤΩΣΗ ΑΥΤΟΥ

1. Ὁ πειρασμός τῶν προπατόρων καί ἡ παράβαση αὐτῶν.

α'. Ἡ ἔννοια τοῦ ὑπό τοῦ διαβόλου πειρασμοῦ τῶν προπατόρων.

Ἡ ἀπαράμιλλη καί ἀσύγκριτη ἀξία τῆς δημιουργηθείσης φύσεως τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τῆς λοιπῆς κτιστῆς δημιουργίας, ἡ ὁποία ἐμφαίνεται κατά τήν δημιουργία αὐτοῦ ὡς κτισθέντος «κατ' εἰκόνα» τῆς ἀίδιας καί ἄκτιστης Τριαδικῆς θεότητος⁷⁸¹, ἀναδεικνύεται κατά τήν ἀρχέγονη κατάστασή του ἀπό τό γεγονός τῆς ἐπιδόσεως ἀπό τόν Θεό σέ αὐτόν τῆς ἐντολῆς, πού διεσφάλιζε τήν παραμονή του ἐντός τῆς ζωῆς⁷⁸² καί ἡ ὁποία ἐπέτασσε ἀφ' ἑνός μὲν τήν διά βρώσεως ἀπόλαυση κάθε φυόμενου ἐντός τῆς «φυτείας» τοῦ παραδείσου «ξύλου»(=Γεν.2,16)⁷⁸³, ἀφ' ἑτέρου δέ τήν ἀποφυγή τῆς γεύσεως τοῦ καρποῦ ἐκείνου ἀπό τό «ξύλον τοῦ γινώσκειν καλόν καί πονηρόν»(=Γεν.2,17)⁷⁸⁴, ἀφοῦ ἡ γεύση του αὐτή θά ἐπέφερε τήν ἄρση τῆς ἐκ τῆς «μονοειδοῦς» διαβιώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπορρέουσας δυνατότητας ἀθανασίας του⁷⁸⁵.

⁷⁸¹ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlberg, GNO, τ.3,4, 25,11-18 (=PG 45, 29B). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 347,19-348,2. 348,7-9 (=PG 44, 1020C).

⁷⁸² Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 348,9-11 (=PG 44, 1020C).

⁷⁸³ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 196D. Πρβλ. καί *Εἰς τὸν ὄσιον πατέρα ἡμῶν Ἐφραίμ*, PG 44, 841D. Στό σημεῖο αὐτό ἀξία ἀναφορᾶς θεωρεῖται ἡ ἐρμηνεία, πού δίνει ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός στό «ξύλον τῆς ζωῆς», σύμφωνα μέ τήν ὁποία ὡς «ξύλον τῆς ζωῆς» θά πρέπει νά ἐκληφθεῖ ὡς ἡ «ἐκ πάντων τῶν αἰσθητῶν ἐγγινομένη θειοτέρα ἔννοια καί ἡ δι' αὐτῶν ἐπὶ τὸν ἀπάντων γενεσιουργόν τε καί δημιουργόν καί αἴτιον ἀναγωγή» (*Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B.Kotter, SJD, τ.2, 74,72-74 [=PG 94, 917B]). Βλ., σχετικῶς, Ν. Ι. Νικολαΐδης, *Θέματα πατερικῆς Θεολογίας*, 260-261.

⁷⁸⁴ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 197AB. 200A. Πρβλ. καί *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 107,10-15 (=PG 44, 396CD).

⁷⁸⁵ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 81B. *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Εὐνομίου ἐκθεσιν*, W.Jaeger, GNO, τ.2, 385,17-18 (=PG 45, 545B). Πρβλ. καί *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil,

Ἄς σημειωθεῖ εἰσαγωγικῶς ὅτι, ὅπως ἔχει κατά προσφυῆ τρόπο ἐπισημανθεῖ ἐρμηνευτικῶς ἀπό ὀρισμένους ἐρευνητές, ἡ δοθεῖσα αὐτῇ ὑπό τοῦ Θεοῦ στόν ἄνθρωπο ἐντολή εἶχε τήν θεολογική ἔννοια μιᾶς «προκλήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου αὐτεξουσίου», προκειμένου διά τῆς ὑπακοῆς νά ἐπέλθει ἡ ἐπίτευξη τῆς «σταδιακῆς καί κατά τάξιν πνευματικῆς ἀναπτύξεως»⁷⁸⁶ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων. Ἡ πρόοδος αὐτή

GNO, τ.9, 55,8 (=PG 46, 524C). Πρὸς τοὺς βραδύνοντας εἰς τὸ Βάπτισμα, PG 46, 421A. Ὁ Π. Τρεμπέλας ἐρμηνεύοντας τὴν ὑπό τοῦ Θεοῦ ἐπίδοση τῆς ἐντολῆς αὐτῆς στόν ἄνθρωπο τονίζει ὅτι θά «ἠδύνατο ὁ Θεός νά δημιουργήσῃ ἐξ ἀρχῆς τόν ἄνθρωπον εἰς κατάστασιν ἀτρέπτου ἀναμαρτησίας», ἀλλὰ στήν περίπτωση αὐτῇ θά ἀναδεικνυόταν εὐλόγως ἡ διαπίστωση ὅτι ὁ ἄνθρωπος «θα παρουσίαζε τὴν ἀθωότητα νηπίου καί αὐτομάτου τινός ἀριστοτεχνήματος τῆς θείας δεξιᾶς», πράγμα τό ὁποῖο θά ἐσήμαινε ὅτι «μηδεμίαν ἠθικήν ἀξίαν ἐξ ἑαυτοῦ» θά εἶχε ὁ ἄνθρωπος (Δογματική, τ.1, 514). Ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρουσα θεωρεῖται, ἐξ ἄλλου, ἡ σχετική μέ τό θέμα αὐτό ἐρμηνευτική προσέγγιση τοῦ Ἰ. Καραβιδοπούλου, κατά τὴν ὁποία ὡς ἐρμηνευτική προϋπόθεση τῆς κατανοήσεως τῆς ἀπαγορεύσεως ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ τῆς βρώσεως ἀπό τόν ἄνθρωπο τοῦ καρποῦ ἐκείνου, τοῦ ἐπιφέροντος τὴν γνώση τοῦ καλοῦ καί τοῦ πονηροῦ, δύναται νά τεθεῖ καί νά θεωρηθεῖ τό φιλολογικόν σχῆμα τῆς χρησιμοποιήσεως ἑνός ζεύγους ἀντίθετων ὄρων, προκειμένου νά δηλωθεῖ ἡ ὁλότητα. Ὑπὲρ αὐτό τό ἐρμηνευτικόν πρῖσμα ὁ ἐν λόγῳ καρπός ἐμφαίνει τὴν παγγνωσία, ὅχι ὡς θεωρητικὴ ἔννοια ἀλλὰ ὡς πρακτικὴ δυνατότητα γνώσεως καί πραγματοποιήσεως τῶν πάντων, ἡ ὁποία ἐν τούτοις ἀνήκει ἀποκλειστικῶς στόν Τριαδικόν Θεόν («Ἡ γνῶσις τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ», Γρηγόριος Παλαμᾶς 44[1961], 332-334).

⁷⁸⁶ Ν. Γ. Ξ ε ξ ἄ κ η, Ὁρθόδοξος Δογματική, τ.3, 200. Κ. Ε. Π α π α π έ τ ρ ο υ, «Προπατορικόν ἀμάρτημα», ΘΗΕ 10(1967), 636. Ν. Ι. Ν ι κ ο λ α ῖ δ η, Θέματα πατερικῆς Θεολογίας, 249-250. Βλ., ἐπίσης, Α θ α ν α σ ί ο υ, Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου, Ch.Kammengiesser, SC, τ.199, 272,28-274,39 (=PG 25, 101B). Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ (;), Κατὰ Απολιναρίου, Λόγος 1, PG 26, 1104C. 1120B. Β α σ ι λ ε ἰ ο υ, Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός, PG 31, 344B. Γ ρ η γ ο ρ ἰ ο υ Θ ε ο λ ο γ ο υ, Εἰς τὰ Θεοφάνεια, Λόγος 38, P.Gallay-C.Moreschini, SC, τ.358, 128,7-8 (=PG 36, 324B). Ἰ ω ἄ ν ν ο υ Χ ρ υ σ ο σ τ ὀ μ ο υ, Ὁμιλίαι εἰς τὴν Γένεσιν, Λόγος 16, PG53,130. 133. Ἰ ω ἄ ν ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ὕ, Ἐκδόσεις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, Β.Kotter, SJD, τ.2, 77,37-43 (=PG 94, 924AB). Περὶ τῆς θεωρήσεως, ἐπίσης, ἀπό τόν Ἀνδρέα ἐπίσκοπο Κρήτης τῆς ὑπό τοῦ Θεοῦ δοθείσης ἐντολῆς στόν πρῶτον ἄνθρωπον ὡς «οἰονεὶ γυμνασίον αὐτῷ προτεθέντος πρὸς τὴν δι' ἀρετῆς εἰς ὑπακοὴν πίστεως τελειότητα», διά τῆς τηρήσεως τῆς ὁποίας «τῆς εἰκόνης τὸ θεοειδές

καί πνευματική ανάπτυξη συνιστοῦσε εὐλόγως μία κατά φύσιν κατάσταση τῆς ἀνθρωπότητας, ἡ ὁποία ἀπέρρεε μὲν ἀπὸ τὴν συμφυῆ μετὸν ἄνθρωπο δυνατότητα τῆς διαρκoῦς αὐξήσεως τοῦ στήν μέθεξῃ τῶν ἀγαθῶν τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, κατεδείκνυε ὅμως τὴν ὄντολογικὴ διαφορὰ πού ὑφίσταται μεταξύ τῆς ἄκτιστης οὐσίας τοῦ τρισυπόστατου Θεοῦ καὶ τῆς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἐλθούσης σέ ὑπαρξῆ διὰ τῆς δημιουργικῆς ἐνέργειας τοῦ Θεοῦ οὐσίας τῶν κτιστῶν ὄντων⁷⁸⁷. Ἡ διαφορὰ αὐτὴ μεταξύ τοῦ διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κτίσεως ἐλθόντος σέ ὑπαρξῆ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἀπρόσιτου καὶ ἀμέθεκτου κατά τὴν ἄκτιστη οὐσία του Τριαδικοῦ Θεοῦ κατέστη κατά τὴν ἐρμηνευόμενη σχετικὴ θεολογικὴ ἄποψη τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης τό σημεῖο ἐκμεταλλεύσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ὑπὸ τὴν μορφὴ τοῦ ὄφεως διάβολο, ἐφόσον διὰ τῆς παραβάσεως τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δοθείσης ἐντολῆς ὁ ἄνθρωπος θά στρεφόταν πρὸς τό μὴ ὑπάρχον «κατ' ἰδίαν ὑπόστασιν» κακό⁷⁸⁸.

Ἀπὸ μία εἰδικότερη διερεύνηση τῆς ἐρμηνευτικῆς προσεγγίσεως πού ἐπιτελεῖται ἀπὸ τὸν Γρηγόριο καὶ ἀφορᾷ στήν κατ' ἐντολήν τοῦ Θεοῦ νομοθέτηση τῆς ἐνδεδειγμένης συμπεριφορᾶς τοῦ διαβιούντος στὸν παράδεισο προπρωτικού ἀνθρώπου, συνάγεται ὅτι ὁ ὀρισθεὶς ἀπὸ τὸν Θεό γιὰ τὸν ἄνθρωπο πρὸς βρώση καρπός ἦταν ἀμιγῆς τοῦ κακοῦ καὶ ὡς ἐκ τούτου χαρακτηριζόταν ἀπὸ τὴν σύγκλιση καὶ συμπερίληψη σέ αὐτόν τοῦ συνόλου τῶν ἀγαθῶν⁷⁸⁹.

ἀλώβητον διασώζοιτ' ἄν, καὶ τῆς πρὸς τὸ ἀρχαῖον κάλλος ἀποτυπώσεως ἐν ταυτῶ μὲνοι τὸ ἀφομοίωμα, τῆς οἰκείας οὐκ ἐξιστάμενον μονιμότητος», βλ. Ε. Κ. Π ρ ι γ κ ι π ἄ κ η, *Ἡ Θεοτόκος* (Διδακτορικὴ Διατριβή), 162.

⁷⁸⁷ Βλ. Μ α ξ ἰ μ ο υ Ὁ μ ο λ ο γ η τ ο ῦ, *Κεφάλαια διάφορα θεολογικά τε καὶ οἰκονομικά*, PG 90, 1180B. Ὁ Ν. Ματσούκας σημειώνει σχετικῶς ὅτι ἐνδιαμέσως τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς κτίσεως ὑφίσταται «μεγάλῃ ἀπόστασι καὶ ριζικὴ ἑτερότητα» (*Κόσμος*, 51).

⁷⁸⁸ Βλ. *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 299,12-16 (=PG 46, 372A). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 7, P.Alexander, GNO, τ.5, 407,8-9 (=PG 44, 725B). Βλ., ἐπίσης, Μ α ξ ἰ μ ο υ Ὁ μ ο λ ο γ η τ ο ῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, PG 90, 644BC. Κατὰ τὸν ἱερό πατέρα ἢ διὰ τῆς παραβάσεως τῆς θείας ἐντολῆς ἀπομάκρυνση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ζωογόνο ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ ἐπέφερε τὴν «ἀπογένεσιν εἰς τὸ μὴ ὄν». Ψ ε υ δ ο - Δ ι ο ν υ σ ἰ ο υ Ἀ ρ ε ο π α γ ἱ τ ο υ, *Περὶ θεῶν ὀνομάτων*, B.R.Suchla, *Corpus Dionysiacum. I*, 206,12. (=PG 3, 897B), ὅπου γίνεται ἀναφορὰ στό «τὰ ὄντως ὄντα πρὸς τὸ μὴ εἶναι διαπεσεῖν».

⁷⁸⁹ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 58,5-6 (=PG 44, 473A). *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 196D-197A. Πρβλ. καὶ *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 46,5 (=PG 44, 1161D).

Ἡ περιγραφεῖσα αὐτὴ προνομιούχος ἐκ μέρους τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ μεταχείριση τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν προπρωτική του κατάσταση προκάλεσε σύμφωνα μὲ τὴν διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ πατρὸς τὴν ἐκδήλωση τοῦ πάθους τοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο φθόνου, πού χαρακτηρίζει τὸν «ἐχθρὸν τῆς ζωῆς»⁷⁹⁰, τὸν ὀδηγοῦντα αὐτὸν στὴν κατάσταση ἐκείνη κατὰ τὴν ὁποία, ἐπιβουλευόμενος τὸν φέροντα τὴν θεία εἰκόνα ἄνθρωπο⁷⁹¹, ἐπινοεῖ καὶ μηχανεύεται τὴν ἀπόσπαση καὶ ἀπομάκρυνση αὐτοῦ ἀπὸ τὴν δύναμη τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπὸ τὴν κοινωνία του μὲ αὐτόν⁷⁹². Ὁ διάβολος, συνεπῶς, ὁ ὁποῖος ἐφεῦρε τὴν κακία⁷⁹³ καὶ ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν Γρηγόριο, λόγῳ τῆς ὠθήσεως πού ἀσκεῖ πρὸς αὐτήν⁷⁹⁴, ὡς

⁷⁹⁰ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 53,21 (=PG 46, 521D).

⁷⁹¹ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 29AC. Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου, τόμος 10, W.Jaeger, GNO, τ.2, 293,1-2 (=PG 45, 888D). Πρβλ. καὶ *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 122,5-13 (=PG 44, 409BC). *Ἐξήγησις τοῦ Πισματος τῶν Πισμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 51,11-13 (=PG 44, 793B).

⁷⁹² Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 25,21-24. 26,3-6 (=PG 45, 29C). Στὸ σημεῖο αὐτὸ θεωρεῖται σκόπιμη ἢ ἀναφορὰ μιᾶς διατυπωμένης ἀπὸ τὸν ἱερό Χρυσόστομο ὑποθέσεως, κατὰ τὴν ὁποία, «καὶ διαβόλου οὐκ ὄντος», τὸ ζεῦγος τῶν προπατόρων θὰ ἀμάρτανε, καθόσον «ὁ ὑπὸ τῆς γυναικὸς οὕτως εὐκόλως ἀναπεισθεῖς Ἀδάμ... ταχέως ἂν ἀφ' ἑαυτοῦ πρὸς τὴν ἀμαρτίαν κατέπεσεν, ὃ καὶ μείζω ἂν αὐτῷ τὴν τιμωρίαν ἐποίησε» (*Λόγος παραινετικὸς 1 πρὸς Σταγείριον*, PG 47, 435). Ἐρμηνεύοντας τὴν ἀποψη αὐτὴ τοῦ ἱεροῦ πατρὸς ὁ Π. Τρεμπέλας ἐκλαμβάνει αὐτὴ ὡς «ἐξ ὀλοκλήρου ἀληθῆ» προκειμένου περὶ τῶν ἐπιγόνων ἐκείνων τοῦ πρώτου ζεύγους, οἱ ὁποῖοι, ἐπειδὴ ἐμμένουν στὸ κακὸ μὴ ἀποδεχόμενοι τὸ σωτήριον ἔργον τῆς ἐν Χριστῷ θείας οἰκονομίας, «κἂν ἔτι δὲν ἐλάμβανε χώραν ἢ παράβασιν τοῦ Ἀδάμ, ἐν αὐτῷ τῷ Παραδείσῳ γεννώμενοι καὶ ὑπ' οὐδενός πειρασμοῦ ἐρεθιζόμενοι, ἀσφαλῶς θὰ ἔπιπτον, καθάπερ καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἐπουρανίου κόσμου πεπτωκότες ἄγγελοι» (*Δογματικὴ*, τ.1, 518).

⁷⁹³ Βλ. *Περὶ τῆς τριημέρου προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 285,7-8,13 (=PG 46, 609C). *Ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον*, O.Lendle, GNO, τ.10,1, 114,24-115,2 (=PG 46, 796B). Πρβλ. καὶ *Εἰς τὸ ἅγιον καὶ σωτήριον Πάσχα*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 311,14-15 (=PG 46, 684C). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, GNO, τ.5, 425,8-9 (=PG 44, 740D). *Περὶ τελειότητος*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 209,2 (=PG 46, 281B).

⁷⁹⁴ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 56,21-22 (=PG 45, 60C). Πρβλ. *Εἰς τοὺς ἁγίους τεσσαράκοντα μάρτυρας*, O.Lendle, GNO, τ.10,1, 163,24-164,1 (=PG 46, 780D).

ἀντιτιθέμενος καί ἐναντιούμενος στό ἀγαθό⁷⁹⁵, ἀποπειράται δι' ἐξαπατήσεως⁷⁹⁶ τήν πραγματοποίηση τῆς προσβολῆς τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν προβαλλόμενο πειρασμό. Τήν προσβολή αὐτή μέ ἐπιδίωξη τήν παράβαση ἀπό τόν ἄνθρωπο τῆς σχετικῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ ἐπιχειρεῖ καί πραγματοποιεῖ ὁ ὑπό τήν μορφή τοῦ ὄφεως διάβολος μέ τήν ὑπόδειξη διαπράξεως τοῦ κακοῦ, πού συνιστοῦσε ἡ παρακοή καί παράβαση τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ, συνοδευόμενη ἀπό ἐπιτήδειο ἐξωραϊσμό καί δόλια ἀπόκρυψη καί ἐκμηδένιση τῶν συνεπειῶν τῆς παραβάσεως αὐτῆς⁷⁹⁷. Καί τοῦτο, διότι ἡ παρουσίαση καί ἀνάδειξη στόν ἄνθρωπο τόσο τῆς φύσεως τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐφευρεθείσης κακίας ὅσο καί τῶν συνεπειῶν τῆς παρακοῆς

⁷⁹⁵ Ἀπό τό πλῆθος τῶν σχετικῶν χωρίων βλ., ἐνδεικτικῶς, *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 57,21-22 (=PG 46, 525D). *Εἰς τὸ ἅγιον καὶ σωτήριον Πάσχα*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 311,8-11 (=PG 46, 684B). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 14, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 422,3-5 (=PG 44, 1081AB). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 6, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 148,11-14 (=PG 44, 1276D). *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον πρωτομάρτυρα Στέφανον*, O.Lendle, GNO, τ.10,1 81,1-2 (=PG 44, 708B). *Εἰς τὸν βίον τῆς ὀσίας Μακρίνης*, V.W.Callahan, GNO, τ.8,1, 379,23 (=PG 46, 968C).

⁷⁹⁶ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 51,13-14 (=PG 44, 793B). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, GNO, τ.5, 438,10-12 (=PG 44, 752B). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 37,22-24 (=PG 44, 1156C). *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 53,21-23 (=PG 46, 521D). *Ὅπ.π.*, 57,21-22 (=PG 46, 525D). *Ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον*, O.Lendle, GNO, τ. 10,1, 115,1-4 (=PG 46, 796B). *Εἰς Πουλχερίαν παραμυθητικὸς λόγος*, A.Spira, τ.9, 472,4-6 (=PG 46, 877A). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 302,15-16 (=PG 46, 373D). *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 56,22-57,1 (=PG 45, 60C). Πρβλ. καί Μ. Κ ω ν σ τ α ν τ ί ν ο υ, «Ἡ πτώση», *Γρηγόριος Παλαμᾶς*, 72(1989), 551-552, ἀπό τόν ὁποῖο χαρακτηριστικῶς σημειώνεται ὡς ἐπιδίωξη τοῦ διαβόλου στήν φάση αὐτή ὁ διάλογος, προκειμένου, διὰ τῆς προκλήσεως ἀπό αὐτόν στόν ἄνθρωπο τῆς περὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ σκέψεως, νά ἐπανέλθει «μέ πιό ἐκλεπτυσμένο τρόπο, ὥστε ἡ σχεδιαζόμενη ἐνέργεια νά ἀποκτήσει ἰδεολογικό ἔρεισμα».

⁷⁹⁷ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 200CD. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 29,15-16 (=PG 45, 33B). Πρβλ. καί *Εἰς τοὺς ἁγίους τεσσαράκοντα μάρτυρας*, O.Lendle, GNO, τ.10,1, 164,18-165,1 (=PG 46, 781B). Πρβλ., ἐπίσης, Ν. Γ. Ξε ξ ά κ η, «Ἡ χριστιανικὴ τελειότης», *ΕΠΕΘΧ* 4 (1997), 514-515.

καί παραβάσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ δέν θά ἀπέφερε φυσικά τό ἀναμενόμενο καί προσδοκώμενο ἀπό αὐτόν ἀποτέλεσμα⁷⁹⁸.

Σύμφωνα, λοιπόν, μέ τήν ἐκτιθέμενη σχετική διδασκαλία τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης, ἡ ὑπόδειξη καί παρότρυνση τοῦ διαβόλου τῆς παραβάσεως ἐκ μέρους τῶν προπατόρων τοῦ θείου νόμου, ἡ ὁποία ἀποσκοποῦσε στήν διακοπή καί κατάργηση τῆς ἀπό τόν Τριαδικό Θεό παρεχόμενης στούς προπάτορες εὐλογίας⁷⁹⁹, δολίως καί παραπλανητικῶς ἐμφανίσθηκε ὡς προτροπή πού θά ἀπέφερε, ἀντί τῆς συνεπαγόμενης ἀπώλειας τῶν ιδιωμάτων τοῦ «πατρικοῦ χαρακτήρος» πού φέρει ὁ ἄνθρωπος⁸⁰⁰, τήν ἔξοδό τους ἀπό τά ὄρια τῆς φύσεώς τους καί τήν μετάβασή τους στόν χῶρο τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ καί τήν συνακόλουθη κατάσταση ἰσοθειᾶς⁸⁰¹. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἡ «γνώσις» αὐτή τοῦ Θεοῦ τήν ὁποία εὐαγγελιζόταν ὁ «ἀρχέκακος ὄφις» μέ τήν δόλια καί συκοφαντική καί παραπλανητική συμπεριφορά του γιά τούς προπάτορες, ἡ ὁποία ἐπρόκειτο νά ἐπέλθει κατ' αὐτόν διά τῆς διανοίξεως τῶν ὀφθαλμῶν τῶν προπατόρων, ἐρμηνεύεται ἀπό τόν Γρηγόριο ὄχι ὡς ἐπίγνωση τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ, πού ἀπορρέει ἀπό μία διανοητική διεργασία, ἀλλά ὡς κατά βούλησιν ῥοπή τῆς διαθέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τήν θεία φύση.

Γίνεται, ἔτσι, σαφές γιά τόν Γρηγόριο ὅτι μέ τήν ἀπόδοση σέ αὐτήν τήν ἀπατηλῶς ἐπαγγελθεῖσα «γνώσιν», πού θά ἀποκτᾶτο μέ τήν βρώση τοῦ καρποῦ τοῦ ἀπαγορευθέντος «ξύλου», τῆς ἔννοιας ὄχι προφανῶς τῆς «ἐπιστήμης» ἀλλά τῆς «διακρίσεως»⁸⁰², ἀναδεικνύεται εὐκρινῶς ἡ ἐπιθυμητική διάθεση τῆς ψυχῆς ὡς τό ἐπίκεντρο τῆς στοχεύσεως τῆς προσβολῆς καί παραπλανήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν διάβολο καί ἀναφαίνεται κατ' αὐτόν τόν τρόπο ἡ μεταστροφή καί ἀλλοίωση τῆς λειτουργίας της. Αὐτό κατά τόν ἐπίσκοπο Νύσσης συμβαίνει, διότι ἡ μετά τήν παρακοή καί παράβαση τῆς θείας ἐντολῆς ἀλλοιωθεῖσα λειτουργία τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀποσκοπεῖ πλέον ὄχι στήν ἀπόλαυση τῶν δωρεῶν καί τῆς χάριτος τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία πραγματοποιεῖται

⁷⁹⁸ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 200C. *Εἰς τοὺς ἀγίους τεσσαράκοντα μάρτυρας*, O.Lendle, GNO, τ.10,1, 163,24-164,1 (=PG 46, 780D). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 5, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 125,14-16 (=PG 44, 1249C).

⁷⁹⁹ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 122,10-13 (=PG 44, 409BC). Πρβλ. καί *Πρὸς τοὺς βραδύνοντας εἰς τὸ Βάπτισμα*, PG 46, 421A.

⁸⁰⁰ Βλ. *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 10, W. Jaeger, GNO, τ.2, 293,1-4 (=PG 45, 888D).

⁸⁰¹ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 59,9-10 (=PG 45, 284C).

⁸⁰² Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 197C-200A. Βλ. καί Μ. Κ ω ν σ τ α ν τ ί ν ο υ, «Ἡ πτώση», *Γρηγόριος Παλαμᾶς*, 72(1989), 550.

διά μιᾶς διαρκῶς ἀυξανόμενης μεταβολῆς πρὸς τὸ «κρεῖττον»⁸⁰³, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας ἡ ἐν λόγῳ λειτουργία τέθηκε ἐξ ἀρχῆς στήν φύση τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ στήν ἐπιφέρουσα τὴν ἀπώλεια τῆς πρώτης μακαριότητος κινητικὴ δραστηριότητα «ἐπὶ τὰ μὴ δέοντα», πού ἐπῆλθε φυσικά ἀπὸ τὴν δι' ἐξαπατήσεως παρότρυνση τῶν προπατόρων ἐκ μέρους τοῦ διαβόλου πρὸς βρώση τοῦ ἀπαγορευθέντος καρποῦ καὶ ἀπὸ τὴν ἐπακολουθήσασα παράβαση ἀπὸ αὐτοῦς τῆς δοθείσης ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ⁸⁰⁴.

β'. Τὸ «ξύλον» τῆς γνώσεως.

Κατ' ἄμεση συνάφεια πρὸς τὰ παραπάνω ἐκτεθέντα περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου ἐρμηνευτικῆς προσεγγίσεως τῆς δοθείσης ἀπὸ τὸν Θεὸν ἄνθρωπο ἐντολῆς πρὸς ἀποφυγὴ τῆς βρώσεως τοῦ ἐπιφέροντος τὸν θάνατο καρποῦ καὶ τῆς παρακινήσεως ἢ ὁποία ἔγινε ἀπὸ τὸν διάβολο πρὸς παράβαση αὐτῆς τῆς ἐντολῆς, θεωρεῖται ἐπιβεβλημένη ἡ περαιτέρω διερεῦνηση καὶ ἀνάδειξη τῶν προσδιοριστικῶν στοιχείων τῆς φύσεως τοῦ «ξύλου» ἐκείνου πού καρποφοροῦσε τὴν περὶ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ γνώση, τοῦ «ξύλου» δηλαδή «τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν», καὶ τοῦ

⁸⁰³ Βλ. *Περὶ τελειότητος*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 213,3-4 (=PG 46, 285C).

⁸⁰⁴ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 45,19-24 (=PG 44, 1161D). *Ἐξηγήσεις τοῦ ἱσματος τῶν ἱσμάτων*, Λόγος 13, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 378,6-11 (=PG 44, 1044C). Πρβλ. καὶ *ὄπ.π.*, Λόγος 12, 350,9-14 (=PG 44, 1021C). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 302,20-24 (=PG 46, 373D-376A). *Πρὸς τὸν Εὐνομίον δεύτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 351,2-6 (=PG 45, 1053AB). Πρβλ. καὶ *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, GNO, τ.5, 425,10-12 (=PG 44, 740D). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 54,10-12 (=PG 44, 1172C). *Εἰς τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 240,8-9 (=PG 44, 597C).

ἐξ αὐτοῦ φυόμενου καρποῦ⁸⁰⁵, ἀφοῦ τά ἐν λόγῳ στοιχεῖα συνιστοῦν ὡς πρὸς τὴν διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου τὶς προϋποθέσεις ἐρμηνείας τῆς μετὰ τὴν πτώση καταστάσεως τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου.

⁸⁰⁵ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 200D. Τίθεται, βεβαίως, ἀπὸ ὀρισμένους ἐρευνητές τὸ ἐρώτημα περὶ τῆς ἀποτελεσματικότητας τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δοθείσης ἐντολῆς, στὴν περίπτωση κατὰ τὴν ὁποία ὁ προπρωτικός ἄνθρωπος εἶχε πλήρη ἄγνοια τῆς ἔννοιας τῆς παραβατικότητας καὶ συνεπῶς τῶν ἐπακολούθων αὐτῆς. Ὁ καθορισμός, ὡς ἐκ τούτου, τοῦ ἐν λόγῳ παραδείσιου φυτοῦ ὡς δένδρου φέροντος τὴν μετὰ διακρίσεως γνῶση τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ δὲν συνεπάγεται κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἐρμηνευτικὴ ἀντίληψη τὴν ἀπόκτηση ἀπὸ τοὺς γεννήτορες τῶν ἀνθρώπων τῆς γνώσεως ὡς ἐπακολούθου τῆς βρώσεως τοῦ σχετικοῦ καρποῦ. Ὅπως, ἐξ ἄλλου, ἐπισημαίνεται, ἡ γνωστικὴ ἰκανότητα τῶν προπατόρων ἐπιβεβαιώνεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῆς ὀνοματοδοσίας τῶν ἄλογων ζώων, πού εἶχε ὁ Ἀδάμ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπὸ τὴν δυνατότητα ἐπιγνώσεως τὴν ὁποία ἐπέδειξε ὁ Ἀδάμ ὅταν ἀντίκρισε τὴν Εὐά. Περὶ τῶν σχετικῶν αὐτῶν ἐρμηνευτικῶν ἀπόψεων βλ., Ν. Γ. Ξ ε ξ ἄ κ η, *Ὁρθόδοξος Δογματική*, τ.3, 198, ὑπ.284. Ἰ. Κ α ρ α β ι δ ο π ο ὑ λ ο υ, «Ἡ γνῶσις τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 44 (1961), 331-332. Μ. Κ ω ν σ τ α ν τ ῖ ν ο υ, «Ἡ πτώση», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 72 (1989), 547-548. Βλ., ὡσαύτως, Ἰ ω ἄ ν ν ο υ Χ ρ υ σ ο σ τ ὀ μ ο υ, *Ὀμιλῖαι εἰς τὴν Γένεσιν*, Λόγος 16, PG53, 132-133. Β α σ ἰ λ ε ἰ ο υ, *Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*, PG 31, 348D. Στὸ συγκεκριμένο χωρίο ἐπισημαίνεται ὡς ἐπακόλουθο τῆς παρακοῆς ἡ «ἐπίγνωσις».

Ἄξια ἀναφορᾶς, σὺν τοῖς ἄλλοις, θεωρεῖται ἡ ἄποψη τοῦ Ἰ. Ρωμανίδου περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐπιδόσεως τῆς ἐντολῆς, προκειμένου νὰ ἀποφύγουν οἱ προπάτορες τὴν «ἐπικίνδυνον καὶ πρόωρον χρῆσιν τοῦ δένδρου τῆς γνώσεως», ἐφόσον «διὰ τῆς πρὸς τὴν τελείωσιν ἀσκήσεως» ἐπρόκειτο νὰ καταστοῦν σέ μέλλοντα χρόνον «ῶριμοι» γιὰ τὴν κατοχὴ αὐτῆς (*Τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα*, 156). Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει, ὡσαύτως, ἡ σχετικὴ μέ τὸ θέμα τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς γνώσεως ἐρμηνευτικὴ ἐκείνη ἐκδοχὴ, ἡ ὁποία στηρίζεται στὸ πολυθεϊστικὸ περιβάλλον τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ἐντάσσεται σέ ἓνα γενικότερο πλαίσιο μυθοπλασίας, σχετιζόμενης μέ τὴν σύγκρουση θνητῶν καὶ ἀθανάτων πρὸς ἀπόκτηση τῆς ἀθανασίας (βλ., ἐνδεικτικῶς, Σ. Ἀ γ ο υ ρ ἰ δ η, *Μῦθος, ἱστορία, θεολογία*, 50. G. L a m b e r t, «Le drame», *NRT* 76[1954], 920-925). Οἱ διαφορᾶς, ὅμως, πού προκύπτουν ἀπὸ τὴν σύγκριση τῶν κειμένων ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο καὶ ὡς πρὸς τὸν σκοπὸ συγγραφῆς τους καθιστοῦν τὴν ἐν λόγῳ ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση ὡς μὴ

Μέ τόν καθορισμό ἀπό τόν ἱερό πατέρα τῶν ἰδιοτήτων τῶν ὑποδειχθέντων πρὸς βρώση καρπῶν καί μέ τήν ἀνάδειξη αὐτῶν ὡς παρεχόντων τήν μετά διακρίσεως γνώση καί τήν διηνεκῆ παραμονή τῆς ἀνθρωπότητας στήν ζωή⁸⁰⁶ ἀφ' ἑνός μὲν ἐντοπίζεται καί προβάλλεται ὡς κεντρικό σημεῖο τῶν ἐντός τοῦ παραδείσου φυομένων ἢ ζωή⁸⁰⁷, ἀφ' ἑτέρου δέ ἀποκλείεται ἀπό τὰ ὑπό τοῦ Θεοῦ φυτευθέντα δένδρα ὁ θεωρούμενος «ἀφύτευτος» καί «ἄρριζος» θάνατος, ὡς μή ἔχων θέση μεταξύ αὐτῶν⁸⁰⁸. Μέ τήν ὑπόδειξη, ἐπιπροσθέτως, καί ἀναφορά τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ ἀπαγορευμένου πρὸς βρώση καρποῦ ἀναδεικνύεται ἡ ἐξ ἀνακράσεως τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ ὑπάρχουσα φύση αὐτοῦ⁸⁰⁹, ἡ ὁποία, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τήν ἀπλή καί «μονοειδή» φύση τῆς ὄντως ἀγαθῆς τρισυπόστατης θεότητας⁸¹⁰, ὑπέκρουπε ἐντός μιᾶς φαινομενικῆς γλυκύτητας καί εὐαρεστήσεως τήν ἐκ τῆς ἀνακράσεως τῆς γνώσεως καί ἐκ τῆς κακῆς ἐπιλογῆς καί παρακοῆς ἐπιθυμία τοῦ κακοῦ πού ἐπέφερε τήν πτώση καί τόν θάνατο τῶν προπατόρων⁸¹¹. Ἡ ἀνακεκραμένη γευστική ἐμπειρία αὐτοῦ τοῦ εἴδους τοῦ καρποῦ – σημειώνει ὁ Γρηγόριος Νύσσης – ἐπειδή εἶναι δυνατόν λόγω κακῆς ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου ἐπιλογῆς νά ἀνοίξει γιά τήν ἀνθρώπινη φύση τήν εἴσοδο στόν θάνατο⁸¹², ἐπιφέρει σέ αὐτήν τήν πείρα τῆς ἁμαρτίας, τό εἶδος τῆς ὁποίας διακρίνεται ἀπό τήν διά τῆς πρόσκαιρης καί ἐπίπλαστης εὐχαριστήσεως ἐπικάλυψη τῶν παθῶν, πού ἐπιφέρουν τήν πικρή γεύση τοῦ θανάτου⁸¹³.

ἀποδίδουσα πειστικῶς τήν ζητούμενη θεολογική ἀλήθεια. Βλ., σχετικῶς, Μ. Κ ω ν σ τ α ν τ ί ν ο υ, «Ἡ πτώση», *Γρηγόριος Παλαμάς* 72 (1989), 550.

⁸⁰⁶ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, Ε.Μühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 18,11-16 (=PG 45, 24A).

⁸⁰⁷ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, *Λόγος* 12, Η.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 349,19-20 (=PG 44, 1021B).

⁸⁰⁸ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, *Λόγος* 12, Η.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 349,20-21 (=PG 44, 1021B). Βλ., σχετικῶς μέ τήν ἀντίληψη αὐτή, Κ. Ν. Β α τ σ ι κ ο ὄ ρ α, *Ἡ ἔννοια τοῦ θανάτου*, 99.

⁸⁰⁹ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 200A.

⁸¹⁰ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 200C.

⁸¹¹ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 200AC.

⁸¹² Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 197AB.

⁸¹³ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, *Λόγος* 12, Η.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 350,7-19 (=PG 44, 1021BC). Βλ., ἐπίσης, *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 138,23-139,10 (=PG 44, 568BC), ὅπου ἡ σύμμικτη φύση τῆς ἁμαρτίας παρομοιάζεται μέ τήν «ἐπαμφοτερίζουσιν τῶν ἡμιόνων φύσιν». Πρβλ. καί *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, *Λόγος* 8, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 430,12-13 (=PG 44, 744D).

Από τὰ ὡς ἄνω ἐκτεθέντα στοιχεῖα διακρίνεται εὐκρινῶς ἡ ἀποτυπωμένη στήν διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου συνάρτηση καί ἀλληλουχία τῶν γεγονότων, τὰ ὅποια ὀδήγησαν τόν ἄνθρωπο στήν πτώση καί στίς ἐξ αὐτῆς ἀναδειχθεῖσες συνέπειες. Κατά τήν διατυπωμένη ἐρμηνευτική αὐτή ἄποψη, ἡ ἀποδοχή ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου τῆς προτροπῆς τοῦ ὑπό τήν μορφή τοῦ ὄφεως διαβόλου γιά τήν βρώση τοῦ καρποῦ, τοῦ ἐπιφέροντος τήν ἀπομάκρυνση ἀπό τόν Θεό καί τόν συνακόλουθο θάνατο μέσω τῆς ἁμαρτίας, ἡ ὁποία κατέστη γεγονός διά τῆς παρακοῆς, συνεπάγεται, κατ' ἀντιδιαστολήν πρὸς τήν ἐπιδιωκόμενη ἀκόρεστη ἀπόλαυση τῶν δωρεῶν τῆς Τριαδικῆς θεότητος⁸¹⁴, τόν κορεσμό τοῦ ἀνθρώπου ὡς πρὸς τήν διά τῆς παρακοῆς διάπραξη τῆς ἁμαρτίας, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ὀδυνηρή συνέπεια τήν ἀλλοτρίωση τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν ἐν μετουσίᾳ Θεοῦ διαβίωσή του καί τήν ἀντικατάσταση τῆς «θειοτέρας» ζωῆς μέ τήν «κτηνώδη» καί «ἄλογον»⁸¹⁵.

Ἡ ἀποστέρηση τῆς δυνατότητας τῆς ἀθανασίας, ἡ ὁποία ἐπῆλθε μέ τήν εἴσοδο τοῦ θανάτου στήν φύση τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, κατέστη, σύμφωνα μέ τόν ἐπίσκοπο Νύσσης, διά τῆς ἐκτάσεως τῆς δυνάμεως τοῦ θανάτου ἐπὶ τῶν ἐπερχομένων γενεῶν, κληρονόμημα ὅλου τοῦ ἀνθρώπινου γένους⁸¹⁶, τό ὅποιο ἔκτοτε, διά τῆς γεύσεως τοῦ καρποῦ, πού ἔφερε τήν περιγραφεῖσα ἀνακεκραμένη γνώση – ἡ ὁποία ἐρμηνεύεται ἀπό τόν Γρηγόριο ὡς ἡ κατά τήν ἄσκηση τοῦ «αὐτεξουσίου» ἐπιλογή τοῦ ἀγαθοῦ ἢ τοῦ κακοῦ⁸¹⁷ –, ἐπιδεικνύει βίο ἐκ «φωτός» καί «σκοτόους»

⁸¹⁴ Βλ., ἐνδεικτικῶς, *Ἐξήγησις τοῦ Πισματος τῶν Πισμάτων*, Λόγος 8, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 248, 12-14 (=PG 44, 944A). *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H. Musurillo, GNO, τ. 7,1, 113, 4-9. 113,25-114,5 καί 114,18-19. 115,12-14. (=PG 44, 401BD. 404AB). Βλ., ἐπίσης, R. E. H e i n, *Perfection*, 81-83. H. U. von B a l t h a s a r, *Présence et pensée*, 70. M. C a n é v e t, «Grégoire de Nysse», *DSp* 6 (1967), 992-993.

⁸¹⁵ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ Πισματος τῶν Πισμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 350,19-351,2 (=PG 44, 1021CD).

⁸¹⁶ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ Πισματος τῶν Πισμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 351,2-6 (=PG 44, 1021D).

⁸¹⁷ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 197C. 200D. Σχετικῶς μέ τήν ἐρμηνευτική προσέγγιση τοῦ εἴδους τῆς γνώσεως αὐτῆς στήν πατερική θεολογία, βλ. Ἰ ω ἄ ν ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B.Kotter, *SJD*, τ.2, 71,14-72,20 (=PG 94, 913AB), κατά τόν ὅποιο «τὸ ξύλον τοῦ γινώσκειν καλὸν καί πονηρὸν» ὀνομάζεται ἔτσι, διότι «δύναμιν ἐδίδου γνωστικὴν τοῖς μεταλαμβάνουσι τῆς οἰκείας φύσεως, ὅπερ καλὸν μὲν τοῖς τελείοις, κακὸν δὲ τοῖς ἀτελεστέροις».

ἀναμεμιγμένο καί κατευθυνόμενο εἴτε πρὸς τὴν ἄσκησιν τῆς ἀρετῆς εἴτε πρὸς τὴν διάπραξιν τοῦ κακοῦ⁸¹⁸.

Κατὰ τὴν πραγμάτευση τοῦ θέματος τῆς φύσεως τοῦ δένδρου τῆς γνώσεως ἀπὸ τὸν Γρηγόριον διερευνᾶται ἀπὸ τὸν ἴδιον καὶ τὸ συναφές ζήτημα τῆς ἀνάγκης νὰ γίνῃ κατανοητὴ ἡ δυνατότητα συνυπάρξεως στὸν ἴδιον χῶρον τόσο τοῦ δένδρου τῆς γνώσεως, τοῦ ἐπιφέροντος λόγω κακῆς ἐπιλογῆς καὶ παρακοῆς τὸν θάνατον, ὅσο καὶ τοῦ παρέχοντος τὴν ζωὴν στοὺς προπάτορες «ξύλου τῆς ζωῆς» καὶ τοῦτο, διότι, κατὰ τὸν ἱερόν πατέρα, παρόλον ὅτι ἕνας εἶναι ὁ παράδεισος καὶ νοεῖται ὡς κύκλος, τὰ δύο αὐτὰ δένδρα συνιστοῦν ἐξ αἰτίας τοῦ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετου εἶδους

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ἄποψη τοῦ L. Thunberg περὶ τῆς ταυτίσεως στὴν σκέψη τοῦ Γρηγορίου τοῦ καρποῦ τοῦ δένδρου τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ μέτῳ τὸν ὑλικὸν κόσμον, τὸν καθιστάμενον ἀντιληπτὸν διὰ τῶν αἰσθήσεων (βλ., σχετικῶς, L. Thunberg, *Microcosm and Mediator*, 175). Ἡ ἐρμηνευτικὴ, ὅμως, αὐτὴ προσέγγισις τῆς συγκεκριμένης διδασκαλίας τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῆ ὡς παρακινδυνευμένη, ἐφόσον, ὅπως ἔχει ἤδη ἀναφερθεῖ, ἀπὸ τῆς συστάσεώς του τὸ ἀνθρώπινον γένος ἔφερε κατὰ τρόπον ἐναρμονισμένον τὸ νοητὸ καὶ τὸ αἰσθητὸ στοιχεῖον, προκειμένου ὅλη ἡ κτίσις νὰ ἀναπέμψει δοξολογικὸν ὕμνον πρὸς τὸν δημιουργὸν τῆς Τριαδικῆς Θεοῦ (βλ., ἐνδεικτικῶς, *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J. Mc Donough, GNO, τ.5, 157,19-22. [=PG 44, 588C]). Κατὰ τὸν Ἰ. Καραβιδόπουλον, ἐξ ἄλλου, ἢ ἐκ τοῦ ἐν λόγω καρποῦ ἀποκτηθεῖσα γνώσις εἶναι «ἡ γνῶσις τῶν πάντων». Πρόκειται, δηλαδὴ, περὶ ἑνὸς εἶδους «παγγνωσίας» ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς «παντοδυναμίας», τῆς δυνατότητας δηλαδὴ τῆς πραγματοποιήσεως τῶν πάντων («Ἡ γνῶσις τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 44 [1961], 334). βλ., ἐπίσης, σχετικῶς μέτῳ τὸ θέμα αὐτό, Μ. Κωνσταντίνου, «Ἡ πτώσις», *Γρηγόριος Παλαμᾶς*, 72 (1989), 550, κατὰ τὸν ὅποιον ἡ γνώσις τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ ἐντοπίζεται στὴν «ἀπόκτηση τῆς δυνατότητας νὰ ἀποφασίζει ὁ ἄνθρωπος μόνος του» γιὰ τὸ καλὸ καὶ γιὰ τὸ κακὸ καὶ νὰ προσαρμόζει ἀναλόγως τὴν συμπεριφορὰν του, ἐφαρμόζοντας ἔτσι μίαν «ἠθικὴν αὐτονομίαν, πού σημαίνει ἄρνηση τῆς ἐξάρτησης» τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεόν. βλ., ὡσαύτως, καὶ Σ. Ἀγορίδη, *Μῦθος, ἱστορία, θεολογία*, 40-41, ἀπὸ τὸν ὅποιον γίνεται ἀναφορὰ στὶς διάφορες διατυπωθεῖσες ἐρμηνεῖες, μέτῳ τῶν ὁποίων προσεγγίζεται ἐννοιολογικῶς ἡ παρεχόμενη ἐκ τῆς βρώσεως τοῦ συγκεκριμένου καρποῦ γνώσις τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. βλ., ἐπίσης, Κονάκη Ἰ., «Ψυχολογικὴ θεώρηση», 400.

⁸¹⁸ βλ. *Περὶ τελειότητος*, W. Jaeger, GNO, τ.8,1, 180,9-16. 18-20 (=PG 46, 257BC).

αὐτῶν κέντρα μὴ δυνάμενα ὡς ἐκ τῆς φύσεώς τους νὰ ταυτισθοῦν⁸¹⁹. Τό σημεῖο, βεβαίως, αὐτό ἀναδεικνύει κατὰ τόν Γρηγόριο μία ἀντίθεση φαινομενική, ἀφοῦ ἡ ἐρμηνευτική κατανόηση πού πρέπει νὰ ἐπιτελεῖται κατὰ τόν Νύσσης, προκειμένου νὰ χειραγωγεῖται ἡ διάνοια ἐπὶ τὰ «θειότερα»⁸²⁰ ὑποδεικνύει τὴν ἀντίληψη ὅτι ἡ ἀποστροφή ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου τῆς βρώσεως τοῦ καρποῦ τοῦ ζείδωρου δένδρου, τοῦ «ξύλου» δηλαδή τῆς ζωῆς, συνιστᾶ, διὰ τῆς ἀκολουθούσης βρώσεως τοῦ καρποῦ τοῦ «ξύλου» τῆς γνώσεως, ἀπαρχὴ εἰσόδου τοῦ θανάτου στὴν φύση τοῦ ἀνθρώπου⁸²¹. Γίνεται, ἔτσι, σαφές γιὰ τόν ἐπίσκοπο Νύσσης ὅτι τὸ καρποφοροῦν τὴν ἀνακεκραμένη γνώση παραδείσιο «ξύλον» τυγχάνει, ὅπως ἔχει ἤδη σημειωθεῖ, τὸ μέσον τῆς παιδευτικῆς ἐκγυμνάσεως τοῦ «αὐτεξουσίου» καὶ τῆς προαιρετικῆς διαθέσεως τοῦ ἀνθρώπου, προκειμένου αὐτός νὰ ἐπιτύχει τὴν διὰ τῆς μεθέξεως τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν δωρεῶν τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ ἀπόλαυση αὐτῶν, γεγονός στὸ ὁποῖο ἐξ ἀρχῆς ἀποσκοποῦσε ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἀπὸ τόν Τριαδικό Θεό⁸²².

⁸¹⁹ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Προοίμιον, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 10,12-11,7 (=PG 44, 761AC). *Ἦπ.π.*, Λόγος 12, 348,12-349,16 (=PG 44, 1020D-1021A).

⁸²⁰ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Προοίμιον, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 9,18-10,4 (=PG 44, 760D-761A). *Ἦπ.π.*, 12,20-13,3 (=PG 44,764A). *Ἦπ.π.*, Λόγος 2, 56,6-10 (=PG 44, 797A).

⁸²¹ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 349,21-350,7 (=PG 44, 1021B). *Ἦπ.π.*, 351,14-352,1 (=PG 44, 1024A). Πρβλ. καὶ *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 58,7-8 (=PG 44, 473A).

⁸²² Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlberg, *GNO*, τ.3,4, 17,4-7 (=PG 45, 21B). Τὴν ἴδια ἀποψη περὶ τῆς θεωρήσεως τοῦ «ξύλου τῆς γνώσεως» ὡς «ἀποπείρας τινὸς καὶ δοκιμῆς καὶ γυμνασίου τῆς τοῦ ἀνθρώπου ὑπακοῆς καὶ παρακοῆς» ἐκφράζει ἐπίσης ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός (*Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B.Kotter, *SJD*, τ.2, 71,15-16 καὶ 105,57-59 [=PG 94, 913A. 977C]. Βλ., ἐπίσης, τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Λόγος εἰς τὸ ἅγιον Σάββατον*, PG 96, 609C). Ὁ Μέγας Βασίλειος, ἐξ ἄλλου, ἀναγνωρίζει στὸ «ἐφ' ἡμῖν αὐτεξούσιον» τὴν «ἀρχὴν καὶ ρίζαν τῆς ἀμαρτίας» (*Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*, PG 31, 332C). Βλ., σχετικῶς μὲ τὸ ζήτημα αὐτό, καὶ Ν. Α. Μ α τ σ ο ὕ κ α, *Δογματικὴ καὶ συμβολικὴ θεολογία*, τ.2, 205. Ν. Γ. Ξ ε ξ ἄ κ η, *Ὁρθόδοξος Δογματικὴ*, τ.3, 198. Ἄκρως ἐνδιαφέρουσα θεωρεῖται ὡσαύτως ἡ ἐπιχειρούμενη ἀπὸ τόν Μάξιμο τόν Ὁμολογητὴ θετικὴ ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση καὶ ἀποτίμηση τοῦ ἐν λόγῳ δένδρου, κατὰ τὴν ὁποία ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀπαγόρευση τῆς βρώσεως τοῦ ἐξ αὐτοῦ φυόμενου καρποῦ ἀποσκοποῦσε στὴν πραγμάτωση προηγουμένως ἀπὸ τόν ἄνθρωπο τῆς «ἐν χάριτι μετοχῆς» στὴν θεότητα

γ'. Ὁ ὑπό τήν μορφή τοῦ ὄφεως καί διά τοῦ ψεύδους παραπλανήσας τούς προπάτορες διάβολος.

Κατά τήν ἔκθεση τῆς ἰδιαίτερας ἐνδιαφέρουσας διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου Νύσσης περί τῶν αἰτίων καί τῆς φύσεως τῆς παρακοῆς τῶν προπατόρων καί περί τῆς συνακόλουθης ἀπώλειας ἀπό τόν ἄνθρωπο τῆς μακαριότητος πού ἀπολάμβανε κατά τήν πρώτη ζωή, ἀναπτύσσονται ἐκ παραλλήλου οἱ ἀπόψεις τοῦ ἱεροῦ πατρός τόσο περί τῆς φύσεως ὅσο καί περί τοῦ φθονεροῦ πρὸς τόν ἄνθρωπο διά τῆς παραπλανήσεώς του ἔργου τοῦ διαβόλου. Προβαίνοντας σέ ἐρμηνευτική ἐπισκόπηση τῆς διδασκαλίας τῆς Γραφῆς περί τῆς ὑπό τοῦ ὄφεως παραπλανήσεως τῶν προπατόρων τονίζει μέ ἔμφαση ὅτι ἐπρόκειτο σαφῶς περί τοῦ ἐμφανισθέντος μέ τήν μορφή ὄφεως «ἀρχεκάκου δαίμονος», ὁ ὁποῖος διά τῆς συκοφαντήσεως τοῦ Θεοῦ καί διά τοῦ ψεύδους μηχανεύθηκε κατά φθονερό τρόπο τήν παραπλάνηση τοῦ ἐπιβουλεύομένου ἀπό αὐτόν ἀνθρώπου. Ἡ διά τῆς παραπλανήσεως αὐτῆς ἀπομάκρυνση τῶν προπατόρων ἀπό τόν Θεό ἐπινοήθηκε κατ' αὐτόν τόν δόλιο καί φθονερό πρὸς τόν ἄνθρωπο τρόπο ἀπό τόν «ἀρχέκακον ὄφιν» ἢ «ἀρχέκακον δαίμονα», ἐπειδή ἡ παντοδύναμη εὐλογία τοῦ Θεοῦ ὑπερίσχυε φυσικά τῶν περιορισμένων δυνατοτήτων τοῦ διαβόλου⁸²³.

Ἀπό τήν προσδιοριστική αὐτή θεώρηση τῆς φύσεως καί τοῦ ἔργου τοῦ διαβόλου γίνεται εὐχερῆς ἡ ἀνάδειξη ἀπό τόν ἱερό πατέρα τῆς φύσεως αὐτοῦ ὡς ἐπίβουλης, πού ὀφείλεται στό ὅτι ἀπεστράφη μέ τήν βούλησή του τήν ἀγαθότητα καί ἐναντιώθηκε σέ αὐτήν⁸²⁴, καί δεδομένου ὅτι τό κακό ἔχει προσδιορισθεῖ ἀπό τόν Γρηγόριο ὡς μή ὑπάρχον ὄντολογικῶς ἀλλ' ὡς θεωρούμενο καί ἀναδεικνυόμενο ἀπό τήν στέρηση καί τήν

καί στήν ἀπόκτηση ἀπό αὐτόν τῆς «δοθείσης κατὰ χάριν ἀθανασίας», προκειμένου ἔτσι αὐτός, διά τῆς ἐπακόλουθης βρώσεως τοῦ καρποῦ, «ἀβλαβῶς ἐπ' ἀδείας μετὰ Θεοῦ τὰ τοῦ Θεοῦ διασκέψηται κτίσματα» (*Πρὸς Θαλάσσιον*, C. Laga-C. Steel, CCSG, τ.7, 37, 340-345 [=PG 90, 257D-260A]). Βλ., σχετικῶς μέ τήν προηγούμενη ἀποψη, Α. Β. Β λ έ τ σ η, *Τό προπατορικό ἀμάρτημα*, 242-243. Μ. Κ ω ν σ τ α ν τ ί ν ο υ, «Ἡ πτώση», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 72 (1989), 557. Ν. Ἰ. Ν ι κ ο λ α ῖ δ η, *Θέματα πατερικῆς Θεολογίας*, 250-251.

⁸²³ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 25,19-24 (=PG 45, 29BC). Πρβλ. καί Ε. Κ. Π ρ ι γ κ ι π ᾶ κ η, *Ἡ Θεοτόκος* (Διδακτορική Διατριβή), 163-164.

⁸²⁴ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 25,1-2 (=PG 45, 29A). *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 56,6-10 (=PG 44, 797A). Βλ., ὡσαύτως, Ἰ ω ἄ ν ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ὦ, *Κατὰ Μανιχαίων*, B. Kotter, SJD, τ.4, 389,1-2 (=PG 94, 1569B). Ὁπ.π., 371,10-11 (=PG 94, 1540B).

ἀλλοτριώση τοῦ ἀγαθοῦ καί τῆς ἀρετῆς⁸²⁵. Κατά τήν σχετική διερεύνηση τῆς φύσεως τῶν κτιστῶν ὄντων καί ἐπιλαμβανόμενος εἰδικότερα ὁ Γρηγόριος τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς κτιστῆς φύσεως τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων, τονίζει ὅτι αὐτές ἦλθαν σέ ὑπαρξή ἀπό τόν Θεό πρό τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου καί ὑπογραμμίζει παραλλήλως ὅτι σκοπός τῆς ὑπό τοῦ Θεοῦ κτίσεως αὐτῶν ἦταν καί παραμένει ἡ τήρηση τῆς ἐνότητος τοῦ περιγεῖου τόπου καί ἡ διαφύλαξη αὐτοῦ⁸²⁶.

Ἀναφερόμενος ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης στήν κτιστή φύση τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων ἐπισημαίνει, πρῶτον, τήν ὑπαρξή τῆς σύμφυτης μέ αὐτήν ιδιότητος τοῦ δοθέντος «αὐτεξουσίου»⁸²⁷, τοῦ ὁποῦ ἡ ἐσφαλμένη, ἀλαζονική καί κακή χρήση ὑπό τοῦ ἀποστατήσαντος ἀπό τόν Θεό διαβόλου καί τῶν ἀκολουθησάντων αὐτόν προκάλεσε τήν ἐκπτώσή τους ἀπό τήν φύση καί τήν τάξη τῶν ἀγαθῶν ἀγγέλων καί τήν περιέλευσή τους στήν φύση καί στήν τάξη τῶν πονηρῶν δαιμόνων⁸²⁸. ἐπισημαίνει, δεύτερον, τήν ὑπαρξή στήν κτιστή φύση τῶν ἀγγέλων τῆς χαρακτηρίζουσας ὅλη τήν νοητή φύση ἀθανασίας, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας ὁ ἀποστατήσας καί ἐκπεσών διάβολος, ὁ τῆς «κακίας δαίμων», θά παραμείνει αἰωνίως ἀπομακρυσμένος⁸²⁹ ἀπό τόν «ἐν ἀγαθότητι» κτίσαντα αὐτόν Θεό⁸³⁰.

Ὁ ἀποστατήσας, λοιπόν, ἐξ ἰδίας βουλήσεως ἀπό τό ἀγαθό καί ἐκπεσών ἀπό τήν ἀγαθή ἀγγελική φύση καί τάξη διάβολος κατέστησε τόν ἑαυτό του γεννήτορα τῆς ἐκπορεύουσας τήν ἁμαρτία κακίας⁸³¹, τήν στιγμῆ

⁸²⁵ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 23,13-21 (=PG 45, 28C). Βλ., ἐπίσης, Δ. Β. Μ π α λ τ ᾱ, «Λογική καί ὄντολογία», *Ἐῶα καί Ἑσπέρια* 6(2004-2006), 207-208.

⁸²⁶ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 22,18-23,2 (=PG 45, 28A).

⁸²⁷ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 24,4-7 (=PG 45, 28D).

⁸²⁸ Βλ. *Ἀντιρρητικὸς εἰς τόν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 109,5-9 (=PG 45, 336D-337A).

Λόγος Κατηχητικὸς, E.Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 24,21-25,6 (=PG 45, 29A). *Εἰς τήν ἡμέραν τῶν Φώτων*, E.Gebhardt, *GNO*, τ.9, 239,22-23 (=PG 45, 597B). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, *Λόγος* 2, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 55,9-11 (=PG 44, 796D). Βλ., ἐπίσης, Ἰ ω ἄ ν ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ὕ, *Κατὰ Μανιχαίων*, B. Kotter, *SJD*, τ.4, 371, 2-6 (=PG 94, 1537D).

⁸²⁹ Βλ. *Πρὸς τόν Ἐννομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 384,12-15 (=PG 45, 1092B).

⁸³⁰ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 23,8-11 (=PG 45, 28B).

⁸³¹ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, *Λόγος* 2, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 24,23-25,2 (=PG 44, 1141B).

Κατὰ Ἐννομίου τοῦ τρίτου λόγου, τόμος 2, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 65,1-4 (=PG 45, 632B). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 141,19-20 (=PG 45, 1137C). *Περὶ τελειότητος*, W. Jaeger, *GNO*, τ.8,1, 208,7-9 (=PG 46, 281A). *Περὶ τοῦ τί τὸ τοῦ Χριστιανοῦ ἐπάγγελμα*, W. Jaeger, *GNO*, τ.8,1, 139,19 (=PG 46, 248B). Πρὸβλ. καί *Ἐγκώμιον εἰς τόν ἅγιον*

κατά τήν ὁποία, μὴ δυνάμενος νὰ ἀνεχθεῖ τήν δημιουργία τοῦ πλασθέντος κατ' εἰκόνα τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων⁸³², εἰσήγαγε, διὰ τῆς ἐκούσιας ροπῆς τῆς ἀντιστρατευόμενης τῷ ἀγαθῷ διαθέσεώς του⁸³³, καί συντηρεῖ ἔκτοτε τήν καινοφανῆ κατάστασιν τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ φθόνου⁸³⁴. Ἡ ἐκδηλωθεῖσα καί παγιωθεῖσα διάθεσίς του αὐτῆ κατέστη ἔκτοτε ἡ αἰτία πού σηματοδότησε τήν ἀρχή τῆς συσσωρεύσεως ὅλων τῶν δεινῶν⁸³⁵, στόν μὲν διάβολο διὰ τῆς ἐξωθήσεως τῆς φύσεώς του στό ἀπώτατο σημεῖο ἔνδειας καί στερησεως ὡς πρός τό ὄντως ἀγαθόν⁸³⁶, στόν ἄνθρωπο δέ διὰ τῆς ἐκδιώξεώς του ἀπό τήν παραδείσια πρώτη οἰκία αὐτοῦ, συνέπεια ἡ ὁποία προῆλθε καί ἀναδείχθηκε ἀπό τήν ἀποτυχία διαφυλάξεως τῶν κοσμοῦντων τῷ γένους αὐτοῦ θεοπρεπῶν χαρακτηριστικῶν⁸³⁷.

Γίνεται, ὡς ἐκ τούτου, σαφές ὅτι, ὅπως συνάγεται ἀπό τίς ἀναπτυσσόμενες ἀπόψεις τοῦ Γρηγορίου, στό πάθος τοῦ φθόνου, στό ὁποῖο ἀποδίδονται οἱ προϋποθέσεις κατανοήσεως τῆς ὑπάρξεως τῆς κακίας, πού ὑφίσταται ἀπό τήν «ἀποστροφήν τοῦ κρείττονος»⁸³⁸, ἀνάγεται ἡ αἰτία τῆς ἀποκλίσεως ἀπό τόν ἀρχικό σκοπό τῆς διανοητικῆς ἐνέργειας τοῦ διαβόλου, τήν ὁποία, ἐνῶ ὅλη ἡ φύση τῶν ἀγγέλων ἔλαβε ἀπό τόν Θεό ὡς δύναμη συμπράττουσα στήν μέθεξιν τῆς μεγαλωσύνης καί τῆς παντοδυναμίας αὐτοῦ, τό ἐξ αἰτίας τῆς ἐπάρσεως καί τοῦ φθόνου καί τῆς κακίας ἐκπεσόν πνεῦμα τῆς διαστροφῆς⁸³⁹ μετέτρεψε σέ μέσο

πρωτομάρτυρα Στέφανον, O.Lendle, τ.10,1, 79,14-15 (=PG 46, 705D). *Ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον*, O.Lendle, τ.10,1, 114,24-115,2 (=PG 46, 796B).

⁸³² Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 23,3-5 (=PG 45, 28AB). *Ὅπ.π.*, 25,18-19 (=PG 45, 29B).

⁸³³ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 72B. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 55,11-16 (=PG 44, 796D). Πρβλ. καὶ *Εἰς τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 223,20-24 (=PG 45, 580C).

⁸³⁴ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 24,17-21 (=PG 45, 29A). Βλ., ἐπίσης, Β α σ ι λ ε ἰ ο υ, *Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*, PG 31, 348AB. Ἰ ω ά ν ο υ Χ ρ υ - σ ο σ τ ό μ ο υ, *Ὁμιλίαι εἰς τὴν Γένεσιν*, Λόγος 16, PG 53, 126. Πρβλ. Ν. Ἰ. Ν ι κ ο λ α ῖ δ η, *Θέματα πατερικῆς Θεολογίας*, 251. Β. Ο t i s, «Gregory of Nyssa and the Cappadocian Conception of Time», *StPatr* 14(1976), 352.

⁸³⁵ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 25,2-4 (=PG 45, 29A).

⁸³⁶ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 25,5-6 (=PG 45, 29A).

⁸³⁷ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H. Musurillo, GNO, τ. 7,1, 122,6-13 (=PG 44, 409BC).

⁸³⁸ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 24,7-12. (=PG 45, 28D).

⁸³⁹ Βλ. *Περὶ εὐποιᾶς*, Λόγος 1, A.Heck, GNO, τ.9, 94,19-20 (=PG 46, 456A).

ἀπεργαζόμενο τήν ἐξαπάτηση τοῦ ἀνθρώπου καί τήν παράσυρση του στήν διάπραξη τοῦ ἁμαρτήματος τῆς παρακοῆς τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ⁸⁴⁰.

Ἐνδεικτικό, ἐπίσης, στοιχεῖο τῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου συνιστᾷ τό σημεῖο ἐκεῖνο, κατά τό ὁποῖο ὁ ἀναφερόμενος ἀπό τήν Γραφή ὄφεις, ὑπό τήν μορφή τοῦ ὁποίου παρουσιάστηκε ὁ διάβολος, τυγχάνει τῆς δέουσας ἐρμηνευτικῆς πραγματεύσεως ἀπό τόν ἐπίσκοπο Νύσσης, κατά τρόπον ὥστε ἡ φυσιολογία τοῦ ἔρπετοῦ αὐτοῦ νά θεωρεῖται ἀφ' ἑνός μὲν ὡς ὑποδεικνύουσα τά στοιχεῖα πού προσδιορίζουν τήν παρακινούμενη ἀπό δόλια πρόθεση συμπεριφορά αὐτοῦ⁸⁴¹, ἀφ' ἑτέρου δέ ὡς ἐμφαίνουσα –καί ὑπό τήν ἔννοια βεβαίως τῆς ὑπό τήν μορφή του ἐμφανίσεως τοῦ διαβόλου – τό γεγονός τῆς ἐγκαθιδρύσεως ἔκτοτε τῆς καταστάσεως κατοχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀπό αὐτόν καί τῆς συναφοῦς θεωρήσεώς του ὡς ὑπηκόου σέ αὐτόν διά παραπλανήσεως⁸⁴².

Μέ τήν ἐρμηνευτική ἀναφορά του ἀρχικῶς στήν περιγραφή τῆς φυσιολογίας τῆς κεφαλῆς καί τῶν φολίδων τοῦ ὄφεως προβαίνει ὁ Γρηγόριος σέ ἐρμηνευτικό συμβολισμό τοῦ ἀρχικοῦ πλήγματος πού ὑπέστη ὁ ἄνθρωπος ἀπό τόν διάβολο, τό ὁποῖο συντελέσθηκε διά τῆς ἐξαπατήσεως, καί τῶν πολυειδῶν κεφαλαίων τῆς ἡδονῆς ἀντιστοίχως,

⁸⁴⁰ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 25,6-11 (=PG 45, 29AB). *Ἐγκώμιον εἰς τόν μέγαν Βασίλειον*, O.Lendle, τ.10,1, 114,22-115,4 (=PG 46,796B). Πρβλ. καί *Πρός τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 141,15-22 (=PG 45, 1137C). *Περί τῆς τριημέρου προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 282,4-6 καί 283,4-5 (=PG 46, 608BC).

⁸⁴¹ Βλ. *Εἰς τήν ἡμέραν τῶν Φώτων*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 223,20-24 (=PG 45, 580C).

⁸⁴² Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 57,10-14 (=PG 45, 60D). Ἄξια ἐπισημάνσεως στό σημεῖο αὐτό θεωρεῖται ἡ παρατήρηση, ἡ ὁποία ἀπαντᾷ σέ ἕνα μέρος τῆς πατερικῆς ἐρμηνευτικῆς γραμματείας σχετικῶς μέ τήν οἰκειότητα πού πρό τῆς πτώσεως ὑπῆρχε καί ἐκδηλωνόταν μεταξύ τῶν προπατόρων καί τῶν ὑπό ἄλλες συνθήκες προκαλούντων αἰσθήματα φόβου θηρίων, ἐφόσον ὁ ὄφεις ἐμφανίζεται στίς σχετικές αὐτές πατερικές ἐρμηνευτικές μαρτυρίες «προσερχόμενος» στούς προπάτορες καί «τερπνοῖς προσομιλῶν τοῖς κινήμασι». Τό γεγονός αὐτό καθιστᾷ κατά τίς πατερικές αὐτές ἀπόψεις προφανῆ τήν ἐπίγνωση ἐκ μέρους τοῦ συνόλου τῶν ἄλογων ζώων τῆς «ὑποταγῆς» πού εἶχαν στόν ἄνθρωπο καί τῆς «δεσποτείας» τους ἀπό αὐτόν (Βλ., ἐνδεικτικῶς, *Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἐκδόσεις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B.Kotter, *SJD*, τ.2, 68,38-41 [=PG 94, 909A]. *Ἰωάννου Χρυσόστομο, Ὁμιλίαι εἰς τήν Γένεσιν*, *Λόγος 16*, PG 53, 127. *Τοῦ Ἰδίου, Λόγοι ἐννέα εἰς τήν Γένεσιν*, *Λόγος 3*, PG 54, 592).

ἀφοῦ ὁ ὄφις ἐμφαίνει καί παριστᾶ τό «καθ' ἡδονήν» πάθος ἐν γένει⁸⁴³. Στήν μορφολογία καί λειτουργία, ἐξ ἄλλου, τῶν φολίδων τοῦ ὄφεως, οἱ ὁποῖες ἐκ φύσεως ἐξυπηρετοῦν τήν διευκόλυνση τῆς πρὸς τὰ ἐμπρός κινήσεως τοῦ ἔρπετοῦ, καί διὰ τῶν ὁποίων ἐν τούτοις καθίσταται δυσχερῆς ἢ πρὸς τὰ πίσω ἔλξη αὐτοῦ⁸⁴⁴, ἀναγνωρίζει ὁ ἱερός πατήρ διά συμβολισμοῦ τήν δυσμενῆ γιά τόν ἄνθρωπο συνέπεια τῆς μετά δυσκολίας ἀπεμπλοκῆς καί ἀπομακρύνσεως ἀπό τήν ἡδονή πού εἰσηλθε ἅπαξ στόν βίο του διά τοῦ ὀλισθήματος τῆς παρακοῆς καί παραβάσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ⁸⁴⁵.

Διά τοῦ εἶδους, ἐξ ἄλλου, καί τῆς μορφῆς τῆς κινήσεως τοῦ ὄφεως, ἡ ὁποία συνίσταται στό νά συστρέφεται καί νά ἔρπει «ἐπὶ τὸ στῆθος καί τήν κοιλίαν», διερμηνεύεται ἀπό τόν Γρηγόριο ὁ πηλώδης καί εὐτελής χαρακτήρας τῆς ἡδύνουσας μέν τίς σωματικές αἰσθήσεις τοῦ ἀνθρώπου, ἐπιφέρουσας δέ σέ αὐτόν τόν πνευματικό ὄλεθρο καί θάνατο⁸⁴⁶ πικρότατης σιτίσεως⁸⁴⁷, ἡ ὁποία θεωρεῖται ὡς ἐξ ὀλοκλήρου ἀντιτιθέμενη στήν ἐμπεριέχουσα τό πλήρωμα τῶν ἀγαθῶν παραδείσια τροφή⁸⁴⁸ καί ἡ ὁποία, διά τῆς παρακινήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν φθονήσαντα αὐτόν διάβολο⁸⁴⁹, προκειμένου νά παραβεῖ τήν ὑπό τοῦ Θεοῦ δοθεῖσα ἐντολή⁸⁵⁰, προβάλλεται σέ αὐτόν ὡς δελεαστική πρόταση⁸⁵¹.

⁸⁴³ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 53,20-27 (=PG 44, 1172B).

⁸⁴⁴ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 53,4-12 (=PG 44, 1172A).

⁸⁴⁵ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 53,12-16 (=PG 44, 1172AB). Ὅπ.π., 47,17-20 (=PG 44, 1164D). Βλ., ἐπίσης, Μ. Κ ω ν σ τ α ν τ ῖ ν ο υ, «Ἡ πτώση», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 72 (1989), 551, ὅπου ἐκτίθενται ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα σχετικῶς μέ τήν σημειολογία τῶν ἔρπετῶν στήν μυθολογία τοῦ περιβάλλοντος τό ἀρχαῖο Ἰσραήλ χώρου.

⁸⁴⁶ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 54,7-12 (=PG 44, 1172C).

⁸⁴⁷ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 2, P.Alexander, GNO, τ.5, 300,6-11 (=PG 44, 637AB). *Περί τοῦ τί τὸ τοῦ Χριστιανοῦ ἐπάγγελμα*, W. Jaeger, GNO, τ.8,1, 139,15-140,2 (=PG 46, 248BC).

⁸⁴⁸ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 58,5-6 (=PG 44, 473A). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 46,5-6 (=PG 44, 1161D).

⁸⁴⁹ Βλ. *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ὄσιον πατέρα ἡμῶν Ἐφραίμ*(ψευδ.), PG 46, 844A.

⁸⁵⁰ Βλ. *Πρὸς τοὺς βραδύνοντας εἰς τὸ Βάπτισμα*, PG 46, 421A.

⁸⁵¹ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 65,20-66,3 (=PG 44, 1184CD). *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H. Musurillo, GNO, τ.7,1, 107,10-15 (=PG 44, 396BC). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 122,24-28 (=PG 44, 549C). Ἐνδιαφέρον, ἐν προκειμένῳ, παρουσιάζει ἡ ἀποψη ἐκείνη τοῦ Σ. Ἀγουρίδη, σύμφωνα μέ τήν ὁποία «τό

Από τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα στοιχεῖα τῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου Νύσσης συνάγεται σαφῶς ὅτι κατὰ τόν ἱερό πατέρα ἡ γένεση καί ἡ ἀρχή καί ἡ εἰσαγωγή στήν ἀνθρωπότητα τῆς ὀλέθριας κακίας ἀποδίδεται στόν πατέρα τοῦ ψεύδους καί διαφθορέα δι' ἐξαπατήσεως τῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων⁸⁵², στόν «ἀρχέκακον ὄφιν»⁸⁵³, ὁ ὁποῖος, ἂν καί κτίσθηκε ὡς «ἀδελφός» τόσο ὅλων τῶν νοητῶν ὄντων ὅσο καί τοῦ δημιουργηθέντος «κατ' εἰκόνα» καί «καθ' ὁμοίωσιν» Θεοῦ ἀνθρώπου⁸⁵⁴, κατέληξε, λόγω τῆς διά τῆς αὐτεξούσιας προαιρέσεώς του ἀλλοτριώσεώς του ἀπό τό ἀγαθό, τῆς ἐπάρσεώς του καί τῆς κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀποστασίας, σέ ἔκπτωση ἀπό τίς ἀγγελικές τάξεις. Ἐπέφερε δέ, ἐξ ἄλλου, στόν ἄνθρωπο, διά τῆς παραπλανήσεώς του καί διά τῆς ἀλλοτριώσεώς του ἀπό τήν «μετουσίαν» τοῦ Θεοῦ, πού προήλθε ἀπό τήν ἀπομάκρυνσή του ἀπό τήν ἀπόλαυση τῶν δοθεισῶν σέ αὐτόν δωρεῶν⁸⁵⁵, τήν κατάσταση τῆς ἐκ τῆς παραβάσεως πτώσεώς του καί ἀμαυρώσεως τοῦ «κατ' εἰκόνα» πού

ἴδιο τό κείμενο δέν ἐπιτρέπει νά δοῦμε πίσω ἀπό τόν ὄφι κάποια μεταφυσική προσωπική προέκταση στόν κόσμο τοῦ κακοῦ καί τοῦ Σατανᾶ», ἐφόσον, κατὰ τὰ ἀναφερόμενα στό σχετικό ἐδάφιο τῆς Γραφῆς, τό ἐν λόγῳ ἐρπετό «δημιουργήθηκε μαζί μέ τὰ ἄλλα ἄγρια θηρία ἀπό τό Θεό καί τιμωρεῖται» ἀπό αὐτόν (*Μῦθος, ἱστορία, θεολογία*, 61-62). Ἡ ἄποψη, βεβαίως, αὕτη εἶναι προφανές ὅτι ἀφίσταται σαφῶς τῆς ὑπάρχουσας σχετικῶς μέ τό θέμα αὐτό πατερικῆς ἐρμηνείας, ἡ ὁποία ὡς πρός τό ὑπ' ὄψη ἐδάφιο τῆς *Γενέσεως* ὑποδεικνύει τόν διάβολο ὑπό τήν μορφή τοῦ ὄφεως νά ὁμιλεῖ στήν Εὐα. Εἶναι δέ δυνατόν ἡ ἄποψη αὕτη νά θεωρηθεῖ ὡς ἐντασσόμενη σέ μία γενικότερη ἐρμηνευτική τάση ἀποδοχῆς «ποικίλων μυθολογικῶν παραστάσεων», προκειμένου νά θεωρεῖται ὅτι ἐκφράζεται ἀπό τόν συγγραφέα ἑνός βιβλίου τῆς Γραφῆς ἡ ἐκάστοτε ζητούμενη «κεντρική ἰδέα».

⁸⁵² Βλ. *Εἰς τόν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, GNO, τ.5, 425,16-426,7 (=PG 44, 741A). *Εἰς τόν βίον Μωϋσέως*, H. Musurillo, GNO, τ. 7,1, 46,3 (=PG 44, 337D). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 5, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 165,7-8,11 (=PG 44, 880D). *Ἐγκώμιον εἰς τόν ἅγιον πρωτομάρτυρα Στέφανον*, O.Lendle, τ.10,1, 79,15 (=PG 46, 705D).

⁸⁵³ Βλ. *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, GNO, τ.2, 213,14-17 (=PG 45, 797D). Πρβλ.καί *Περί θεότητος Υἱοῦ καί Πνεύματος*, PG 46, 573C.

⁸⁵⁴ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 56,3-6 (=PG 44, 797A). *Ἦπ.π.*, 55,12 (=PG 44, 796D). Βλ., ὁμοίως, *Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Κατὰ Μανιχαίων*, B. Kotter, SJD, τ.4, 372,2-3 (=PG 94, 1540C), ὅπου ἀναφέρεται ὅτι «δι' ὑπερβολήν ἀγαθότητος ἐποίησεν(=ὁ Θεός) αὐτόν(=τόν διάβολον)». *Ἦπ.π.*, 372,8-16 (=PG 94, 1541AB).

⁸⁵⁵ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 26,3-5 (=PG 45, 29C).

χαρκτηρίζεται από τήν εισαγωγή τῆς ἀμαρτητικῆς διαθέσεως καί τῆς φθορᾶς καί τοῦ θανάτου⁸⁵⁶.

2. Ἡ φύση τοῦ ἀμαρτήματος τῆς παρακοῆς τῶν προπατόρων.

Τό ζήτημα τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς φύσεως τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος ἀπασχολεῖ ἰδιαίτερος τόν Γρηγόριο Νύσσης κατά τήν ἔκθεση τῆς περὶ τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλίας του καί συνιστᾶ βασικότατο στοιχεῖο αὐτῆς. Σύμφωνα, λοιπόν, μέ τίς ἐκτιθέμενες ἐνδιαφέρουσες ἐρμηνευτικές ἀπόψεις του περὶ τῆς ἔννοιας τοῦ ἀμαρτήματος τῆς παρακοῆς καί παραβάσεως τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς διά τῆς πτώσεως του προκληθείσης ἀπώλεια τῆς πρώτης μακαριότητος ἐπισημαίνει ὅτι ὡς προϋπόθεση αὐτῆς τῆς παρατηρούμενης δυσμενοῦς καταστάσεως διαβίσεως τοῦ ἀνθρώπου, πού ἀκολούθησε τήν ἔκπτωσή του ἀπό τήν «ἀρχαίαν εὐκληρίαν», πρέπει νά θεωρηθεῖ ἡ συναίνεση αὐτοῦ στήν ὑπό τοῦ διαβόλου παρακίνησή του πρὸς ἀθέτηση τῆς ἀπό τόν Θεό δοθείσης ἐντολῆς, ἡ ὁποία ἐπέφερε τήν ἀλλοίωση καί μεταστροφή τῆς διαθέσεώς του πρὸς τήν διάπραξη τοῦ κακοῦ διά τοῦ ὀλισθήματος τῆς παρακοῆς. Ἡ «κατ' εἰκόνα» Θεοῦ δημιουργία τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου μέ τό χαρακτηριστικό τῆς κατά χάριν ἀγιότητος καί τοῦ «αὐτεξουσίου», πού συνίσταται στήν ἐλεύθερη μετοχή ἀπό αὐτόν τῶν δωρεῶν καί ἐνεργειῶν τοῦ κατά φύσιν ἀγίου Τριαδικοῦ Θεοῦ καί δεικνύει τό στοιχεῖο τῆς γνησιότητος τοῦ ἀνθρώπινου γένους, δέν συνεπάγεται βεβαίως καί τήν παγίωση αὐτοῦ στήν ἐν λόγῳ κατάσταση, ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος εἶχε ἐξ ἀρχῆς λόγῳ τοῦ «αὐτεξουσίου» τήν δυνατότητα τῆς ἐπιλογῆς νά ἀρνηθεῖ τό στοιχεῖο τῆς ἀρχέγονης καταστάσεως καί ἀυθεντικότητάς του καί νά προσχωρήσει στήν ἀντιτιθέμενη στό ὄντως ἀγαθό κατάσταση⁸⁵⁷.

⁸⁵⁶ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 26,7-12 (=PG 45, 29C). Ὅπ.π. 27,1-2 (=PG 45, 32A). Ὅπ.π., 56,21-22 (=PG 45, 60C). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 6, P.Alexander, GNO, τ.5, 382,15-18 (=PG 44, 705A).

⁸⁵⁷ Βλ. Κ. Ε. Παπαπέτρου, «Προπατορικὸν ἀμάρτημα», *ΘΗΕ* 10(1967), 636. Ι. Ν. Καρμίρη, *Σύνοψις Δογματικῆς Διδασκαλίας*, 31-33. Κ. Ἰ. Κορνάκη, «“Σύμμετρον” καί “Εὐκαιρον”», 84, κατά τήν εὐστοχη παρατήρηση τοῦ ὁποίου ἡ διαστροφή τῆς «προαιρέσεως» τοῦ ἀνθρώπου ἔλαβε χώρα ὅταν αὐτός «ὑπετάγη στήν πρόκληση τῆς ἰδιοτελοῦς ἐκμεταλλεύσεως τῆς κοσμικῆς τάξεως, μέ ἀποτέλεσμα τῆ σύγκρουση ἀνθρώπου-κτίσεως». Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ἐκδοχή τοῦ Πλωτίνου περὶ πτώσεως, σύμφωνα μέ τήν ὁποία τό ἐν λόγῳ γεγονός συντελεῖται διά τῆς εισόδου τῆς ψυχῆς στήν περιοχὴ τῆς ὕλης, ἀπό τήν ὁποία εἰσοδο ἐκπορεύεται ἡ ἀσθένεια τῆς κακίας (Βλ., σχετικῶς, Πλωτίνου, *Ἐννεάδες* I 8,14, P.Henry-H.R.Schwyzler, PO, τ.1, 44-49).

Εἶναι ἀναγκαῖο νά σημειωθεῖ εἰσαγωγικῶς ὅτι τό γεγονός τῆς ὀδυνηρῆς καί θλιβερῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου «ἐπὶ τὴν γῆν»⁸⁵⁸ κατέστη, ὅπως εἶναι εὐλογο, τό ἀντικείμενο ἰδιαίτερης στοχαστικῆς ἐνασχολήσεως τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, στήν ὁποία εἶναι δυνατόν νά ἀνιχνευθοῦν τά κατά τίς ἐκάστοτε διατυπωθεῖσες ἀπόψεις θεωρούμενα ὡς αἷτια τῆς πτώσεως τῆς ἐκ φύσεως «ἐπτερωμένης» τέλειας ψυχῆς⁸⁵⁹ στόν αἰσθητό καί ὑλικό κόσμο καί τοῦ ἐγκλεισμοῦ της στό σῶμα πού ἐθεωρεῖτο τό δεσμοτήριό της. Εἰδικότερα, κατά τὴν πλατωνικὴ φιλοσοφικὴ σκέψη ὡς αἷτιο τῆς ἀποβολῆς τῶν πτερῶν τῆς ψυχῆς, πού πραγματοποιήθηκε διὰ βαρύνσεως καί πτώσεως, θεωρεῖται τό ἀτόπημα τῆς «λήθης» καί τῆς «κακίας»⁸⁶⁰, τό ὁποῖο ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἀνάδειξη τῆς ψυχῆς ὡς ἀπαίδευτης ἀναφορικῶς μέ τὴν ἀρετῆ⁸⁶¹ καί προσδίδει στήν ἐπιθυμητικὴ δύναμη τῆς ψυχῆς τὴν δυνατότητα ὑπερισχύσεώς της ἔναντι τῆς δυνάμεως καί λειτουργίας τοῦ θυμοειδοῦς, γεγονός τό ὁποῖο ἐπέφερε τὴν πτώση καί τὴν εἴσοδο αὐτῆς στήν περιοχὴ τῆς «γενέσεως» καί τῆς ὕλης⁸⁶².

Σύμφωνα, ἐξ ἄλλου, μέ τὴν φιλοσοφικὴ ἀποψη τοῦ Πλωτίνου ἡ ψυχὴ, πού συμπεριλαμβάνεται στήν ἐμπεριέχουσα τό «Ἐν» καί τόν «νοῦν» ἐνιζόμενη τριάδα αὐτῶν τῶν πλωτινικῶν ὑποστάσεων, ἀμαρτάνει, καθόσον, ἀντὶ τῆς ἐπιδιώξεώς της, ὡς προϊούσης ὑποστάσεως, νά παραμείνει δι' ἐνατενίσεως πλησίον τῆς ὑποστάσεως τοῦ «νοῦ», ἐκ τῆς ὑπεραφθονίας τῆς ὁποίας διὰ μιᾶς αἰώνιας καί ἄχρονης γεννήσεως προῆλθε⁸⁶³, στρέφεται πρὸς τὴν ἀντανάκλασή της καί θεωρεῖ ἑαυτὴν ἀντὶ τῆς προσδίδουσας σέ αὐτὴν τὴν ὕπαρξη πρωτοτύπου «νοήσεως». Διὰ τοῦ γεγονότος τῆς προσελκύσεως τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὴν εἰκόνα της ἐπέρχεται κατὰ τόν Πλωτῖνο σύγχυση, ἐπακόλουθο τῆς ὁποίας καθίσταται ἡ

⁸⁵⁸ Βλ. Π λ ά τ ω ν ο ς, Φαῖδρος, I. Burnet, SCBO, τ.2, 247b,5-6, 248c,8.

⁸⁵⁹ Βλ. Π λ ά τ ω ν ο ς, Φαῖδρος, I. Burnet, SCBO, τ.2, 246d,6-7. Πρβλ. τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, Φαίδων, I. Burnet, SCBO, τ.1, 80d,5-81a,6. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, Πολιτεία, I. Burnet, CBO, τ.4, 619d,6-7. Π λ ω τ ἰ ν ο υ, Ἐννεάδες IV 8,2, P. Henry-H.R. Schwyzer, PO, τ.2, 19-21. Ὅπ.π., 3,7,16-20.

⁸⁶⁰ Βλ. Π λ ά τ ω ν ο ς, Φαῖδρος, I. Burnet, SCBO, τ.2, 248c,7-8.

⁸⁶¹ Βλ. Π λ ά τ ω ν ο ς, Φαῖδρος, I. Burnet, SCBO, τ.2, 247b,3-5.

⁸⁶² Βλ. Π λ ά τ ω ν ο ς, Φαῖδρος, I. Burnet, SCBO, τ.2, 248a,6-b,5. Βλ., ἐπίσης, σχετικῶς μέ τὴν ἀποψη αὐτή, Κ. Δ. Γ ε ω ρ γ ο ὕ λ η, Ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας, 221. Κ. Γ. Ν ι ά ρ χ ο υ, Εἰσαγωγικά μαθήματα στή φιλοσοφία, 183. E. B r é h i e r, Παγκόσμιος Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας, 90.

⁸⁶³ Βλ. Π λ ω τ ἰ ν ο υ, Ἐννεάδες V 1,6, P. Henry-H.R. Schwyzer, PO, τ.3, 37-53. Ὅπ.π., 2,1,1-21. Ὅπ.π., 3,16,8-16. Ὅπ.π., 4,1,1-4.

κάθοδος καί ἡ ὑποδούλωση τῆς ψυχῆς στίς μεταβολές τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου καί στίς σχετιζόμενες μέ τό σῶμα παντοειδεῖς ἀνησυχίες, οἱ ὁποῖες ἔκτοτε καταδυναστεύουν τόν ἄνθρωπο⁸⁶⁴. Κατά τήν φιλῶνεια, ἐπίσης, θεώρηση τοῦ ἐξεταζόμενου θέματος ἡ πτώση καθίσταται τό ἐπακόλουθο τῆς ἐξαπατήσεως καί τῆς διαφθορᾶς τοῦ ἐκλαμβανόμενου ὡς γήινης διάνοιας Ἀδάμ, μέσω τῆς ὑποδηλώνουσας τήν αἴσθησις Εὐας, ἀπό τόν ὄφι πού προσδιορίζει ἐρμηνευτικῶς τήν δι' ἡδονῆς τέρψη⁸⁶⁵.

Ἀπό τήν εἰδικότερη θεώρηση τῆς ἐρμηνευτικῆς πραγματεύσεως πού κάνει ὁ Γρηγόριος Νύσσης ὡς πρός τό γεγονός τῆς παρακοῆς καί παραβάσεως ἐκ μέρους τῶν προπατόρων τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ καί τῆς ἀπώλειας τῆς ὄντως ζωῆς καί τῆς μακαριότητάς τους πού ἀκολούθησε, προκύπτει ὅτι ὡς αἴτιο τῆς διαταράξεως καί ἀλλοιώσεως τῆς ἰσορροπίας τῶν δυνάμεων⁸⁶⁶ τῆς ψυχῆς τῶν προπατόρων κατά τόν πειρασμό τους ἀπό τόν διάβολο θεωρεῖται ἡ ἐκ τῆς φιλαυτίας ὑπερίσχυση καί ἐπικράτηση τῆς ἐπιθυμίας γιά τήν διάπραξη τῆς παραβάσεως τῆς θείας ἐντολῆς καί τήν πραγμάτωση τῆς ἀπατηλῶς προβληθείσης ἰσοθεΐας, τήν ὁποία ὁ ἱερός πατήρ προσδιορίζει εὐκρινῶς καί χαρακτηριστικῶς ὡς μία ἀναδειχθεῖσα παρά φύσιν κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου⁸⁶⁷. Καί τοῦτο, διότι κατά τήν ἐρμηνευτική ἀντίληψη τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης δι' αὐτῆς ἀφ' ἑνός μὲν ἐπῆλθε ἡ παρέκκλιση καί ἐκτροπή τοῦ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν «συνηγμένην» καί «ἀδιάχυτον» φυσική ἐνέργεια αὐτοῦ, πού ἀποσκοποῦσε στήν κατά χάριν συνάφεια τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Τριαδικό Θεό⁸⁶⁸, ἀφ' ἑτέρου δέ προκλήθηκε καί ἐπιβλήθηκε στήν ἐκδήλωση τῆς αὐτεξούσιας διαθέσεως τοῦ ἀνθρώπου ἡ ροπή πρός τήν «αἴρεσιν τῆς κακίας», ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ἀπό τόν Γρηγόριο ὡς μή ἔχουσα ὄντολογικῶς

⁸⁶⁴ Βλ. Π λ ω τ ί ν ο υ, *Ἐννεάδες* IV 8,4, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.3, 14-27. Ὅπ.π., 9,5, 26-28. Πρβλ. καί E. B r é h i e r, *Παγκόσμιος Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας*, 339.

⁸⁶⁵ Βλ. Φ ί λ ω ν ο ς, *Νόμων ἱερῶν ἀλληγορίας τῶν μετὰ τήν ἑξαήμερον τὸ πρῶτον*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *OePhAl*, τ.2, 90. Τ ο ὕ ἰ δ ῖ ο υ, *Νόμων ἱερῶν ἀλληγορίας τῶν μετὰ τήν ἑξαήμερον τὸ δεύτερον*, R.Arnaldez-J.Pouilloux-C.Mondésert, *OePhAl*, τ.2, 106. 112. 124. 142.

⁸⁶⁶ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 45,17-19 (=PG 44, 1161C).

⁸⁶⁷ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 4, J. F. Callahan, *GNO*, τ.7,2, 114,8-26 (=PG 44, 1237AB).

⁸⁶⁸ Βλ. *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, *GNO*, τ.8,1, 280,24-281,3 (=PG 46, 352B). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστικόν*, Λόγος 8, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 438,7-10 (=PG 44, 752A). *Κατὰ Ἐννομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 7, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 233,5-6 (=PG 45, 820C). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 145,2-6 (=PG 45, 1144B). Πρβλ. καί *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 25,6-8 (=PG 45, 29A).

υπόσταση⁸⁶⁹. Ο χαρακτηρισμός αυτός της κακίας ως ὄντολογικῶς ἀνυπόστατης⁸⁷⁰, πού ἀποτελεῖ οὐσιῶδες σημεῖο τῆς θεολογικῆς σκέψεως καί διδασκαλίας τοῦ ἱεροῦ πατρὸς, κατ' οὐσίαν ὀδηγεῖ τὸν Καππαδόκη θεολόγο νά ὑπογραμμίσαι ὅτι ἡ ἀνάδειξη τοῦ κακοῦ ὡς μιᾶς καταστάσεως, πού ἐπέφερε τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν κατὰ φύσιν ὑπάρχουσα ὡς ἀγαθὴ καί πηγὴ τῆς ἀγαθότητος Τριαδικῆ θεότητα⁸⁷¹ διὰ τῆς κατὰ τὴν ἐλεύθερη βούλησίν του ἐκτροπῆς καί μεταστροφῆς τῆς «διαθέσεώς» του⁸⁷², καί ἡ ὁποία συνετέλεσε στὴν παράβαση τοῦ ἀνθρώπου καί στὴν πτώση του, κατ' οὐδένα φυσικὰ τρόπο πρέπει νά θεωρηθεῖ ὅτι ἀνάγει τὴν αἰτία τῆς στὸν κατὰ φύσιν ἅγιο καί ἀγαθὸ Θεό⁸⁷³. Ἡ αἰτία αὐτῆς τῆς καταστάσεως κατὰ τὸν Γρηγόριο εἶναι ἡ ἐκπεσοῦσα τῆς ἀγαθῆς ἀγγελικῆς φύσεως πονηρὴ φύση τοῦ «ἀρχεκάκου δαίμονος», καθὼς καί ἡ ἐκτραπειῶσα ἀπὸ τὴν κατάστασι τῆς ἀγαθότητος καί τῆς συνάφειας καί τῆς δοξολογικῆς σχέσεως πρὸς τὸν Θεό διὰ τῆς ἐπιβουλῆς τοῦ διαβόλου καί διὰ τῆς ἐσφαλμένης καί κακῆς χρήσεως τοῦ «αὐτεξουσίου» φύση τοῦ ἀνθρώπου⁸⁷⁴.

⁸⁶⁹ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 56,19-21 (=PG 45, 60C). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστικὸν Λόγον* 2, P.Alexander, GNO, τ.5, 301,22-302,5 καί 303,1-2 (=PG 44, 640AB). *Ἦπ.π.*, Λόγος 8, 438,10-14 (=PG 44, 752B). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 37,22-38,1 (=PG 44, 1156C). *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 54,5-7 (=PG 46, 524A). Πρβλ. καί *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 150,26-151,3 (=PG 44, 581A). *Ἦπ.π.*, 175,16-19 (=PG 44, 608AB). Βλ., ἐπίσης, Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 44-45, ὅπου ἐπισημαίνεται ἡ σύνδεση ἀπὸ τὸν Γρηγόριο τοῦ γεγονότος τῆς πτώσεως μὲ τὴν «ἀνυπαρξίαν».

⁸⁷⁰ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 93B. *Ἐξηγήσεις τοῦ ἰσματος τῶν ἰσμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 56,6-10 (=PG 44, 797A).

⁸⁷¹ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 93B. *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, E.Gebhardt, τ.9, 285,6-7,12-13 (=PG 46, 609C).

⁸⁷² Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 29,23-24 (=PG 45, 33B).

⁸⁷³ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 28,7-15 (=PG 45, 32CD). Βλ., σχετικῶς, Κ. Ἰ. Κ ο ρ ν α ρ ά κ η, «“Σύμμετρον” καί “Ἐῦκαιρον”», 89.

⁸⁷⁴ Βλ. *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 285,8-10,13-16 (=PG 46, 609CD). Βλ., ἐπίσης, *Περὶ τῆς τριήμερου προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 304,21-305,3 (=PG 46, 625D), ὅπου τὸ γεγονός τῆς διαδόσεως τῆς ἀναστάσιμης εἰδήσεως ἀπὸ τίς μυροφόρες ἐρμηνεύεται ἀπὸ τὸν Γρηγόριο ὡς ἐπανόρθωση τῆς παραβάσεως τῆς παρακοῆς τῆς «ἀναξιόπιστου» γυναίκας. Βλ., ὡσαύτως, *Περὶ θεότητος Υἱοῦ καὶ Πνεύματος λόγος*, PG 46, 569A. *Περὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG

Μέ τήν ἀποβλέπουσα, ἔτσι, στήν ἀπατηλή αὐτονόμηση τοῦ ἀνθρώπου καί στήν ἀποστασία του ἀπό τόν Θεό ὀλισθηρή καί ἄστοχη καί ἐπώδυνη αὐτή πράξη τῆς παρακοῆς ἐπῆλθε ἡ πτώση τοῦ ἀνθρώπου⁸⁷⁵,

46, 632D. Ὅπ.π., PG 46, 637D. *Eis Poulcherian paramythetikos logos*, A.Spira, GNO, τ.9, 468,19-20 (=PG 46, 872D). *Katà Eñnomíou tou trítonu lógon*, τόμος 10, W.Jaeger, GNO, τ.2, 295,7-20 (=PG 45, 892AB). Πρβλ. καί Ἰ. Σ. Ρ ω μ α ν ἰ δ ο υ, *Τό προπατορικόν ἀμάρτημα*, 158. Ε. Κ. Π ρ ι γ κ ι π ἄ κ η, *Ἡ Θεοτόκος* (Διδακτορική Διατριβή), 163.

⁸⁷⁵ Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἐκτός τῶν ἄλλων τό σχετιζόμενο μέ τό προπατορικό ἀμάρτημα σημεῖο ἐκεῖνο τῆς διδασκαλίας τοῦ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, κατά τό ὅποιο «ἅμα τῶ γενέσθαι τῇ αἰσθήσει δούς ὁ πρῶτος ἄνθρωπος πρὸς τὰ αἰσθητὰ κατ' αὐτήν τὴν πρώτην κίνησιν διὰ μέσης αἰσθήσεως ἔσχε παρὰ φύσιν ἐνεργουμένην τὴν ἡδονήν» (*Πρὸς Θαλάσσιον*, PG 90, 628AB. Βλ. ἐπίσης, ὅπ.π., PG 90, 613BC. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1321B). Πρόκειται περὶ μιᾶς ξεχωριστῆς καί μοναδικῆς ἐρμηνευτικῆς προσεγγίσεως τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος, κατά τὴν ὁποία ἡ πτώση θεωρεῖται ὅτι συμβαίνει κατά τὴν ἴδια χρονικὴ στιγμή μέ τὴν δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου. Ὡς προϋπόθεση κατανόησεως τῆς ἐρμηνευτικῆς αὐτῆς ἐκδοχῆς θεωρεῖται ἡ χρησιμοποίησις ἀπὸ τόν ἅγιο Μάξιμο τοῦ χρονικοῦ συνδέσμου «ἅμα», ὁ ὅποιος τίθεται ἐπίσης ἀπὸ τόν ἱερό πατέρα σέ χρῆσιν σέ περιπτώσεις λεκτικῆς διατυπώσεως εἴτε τῆς ἀπουσίας χρονικοῦ διαστήματος ἀφ' ἑνός μὲν μεταξύ τοῦ θείου θελήματος καί τῆς δημιουργικῆς ἐνέργειας τοῦ Θεοῦ (Βλ. τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, C. Laga-C. Steel, CCSG, τ.7, 267,4-5 [=PG 90,396A]), ἀφ' ἑτέρου δέ κατά τὴν δημιουργία τῆς ψυχῆς καί τοῦ σώματος (Βλ. τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1342CD. 1352C), εἴτε τῆς καταδείξεως τῆς ταυτότητος καί ἐνότητος τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί τῆς ἀναδείξεως τῆς διὰ τοῦ ἀνερμήνευτου τρόπου τῆς προαιώνιας ὑπάρξεως τῶν θείων ὑποστάσεων ἐμφαινόμενης αἰδίας συνυπάρξεως αὐτῶν (ὅπ.π., PG 91, 1261D-1264B). Σχετικῶς μέ τό ζήτημα τῆς ἐρμηνείας τῆς συγκεκριμένης ἀπόψεως τοῦ ἁγίου Μαξίμου, βλ. Α. Β. Β λ έ τ σ η, *Τό προπατορικό ἀμάρτημα*, 244-255. 289, ἀπὸ τόν ὅποιο ἐντοπίζεται ὡς αἰτία τῆς διατυπώσεως τῆς διδασκαλίας αὐτῆς τοῦ ἁγίου Μαξίμου περὶ τῆς «ἅμα τῶ γενέσθαι» πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἡ ἄρνησις ἀπὸ αὐτόν τῆς ἀντιλήψεως σχετικῶς μέ τὴν ὠριγενιστικὴ θεωρία περὶ τῆς διπλῆς δημιουργίας. Τό ἐνδεχόμενο μιᾶς θετικῆς τοποθετήσεως τοῦ ἱεροῦ πατρὸς σέ μία ἄποψη περὶ διπλῆς δημιουργίας θά μπορούσε νά κατανοηθεῖ κατά τόν Α. Βλέπῃ ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τό πρίσμα τῆς ἐσχατολογικῆς προοπτικῆς τῆς ἀναδημιουργίας τοῦ κόσμου, πού ἔχει τὴν ἀφετηρία τῆς στό μυστήριον τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου (ὅπ.π., 298). Βλ.,

πού συνιστᾶ ρήξη τῆς ἐν ἐνεργείᾳ δοξολογικῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸν Τριαδικό Θεό, καί ἀκολούθησε ἡ μεταβίβαση τῆς παρὰ φύσιν αὐτῆς καταστάσεως τῆς φθορᾶς καί τοῦ θανάτου στοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἀδάμ⁸⁷⁶. Αὐτοί, μέ τὴν εἰσαχθεῖσα ἔτσι φθορά ὅλης τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, πού ἀπορρέει ἀπὸ τὸ διά τῆς παρακοῆς ἀμάρτημα τῶν προπατόρων, ἔρχονται ἀντιμέτωποι μέ τὴν πραγματικὴ κατάσταση τῆς ἀμαρτίας, πού προϋφίσταται κάθε ἄλλου ἀμαρτήματος ἢ σφάλματος προσωπικοῦ⁸⁷⁷. Λόγω, λοιπόν, τῆς ιδιότητος τῆς ἀνθρώπινης φύσεως νά εἶναι κοινὴ, ὀλοκληρωμένη καί ἀμέριστη ποιοτικῶς σέ κάθε μετέχοντα σέ αὐτὴν ἄνθρωπο⁸⁷⁸, καί ἐπειδὴ στὰ πρόσωπα τῶν προπατόρων ὅλο τὸ ἀνθρώπινο γένος «ὑφίσταται φθορὰν τῆς γνησιότητός του»⁸⁷⁹, τὸ προπατορικὸ ἀμάρτημα δέν ἐκλαμβάνεται ὡς παραπτώμα καθενός ἀνθρώπου κατὰ τρόπον μεμονωμένο, ἀλλὰ θεωρεῖται ὡς «δεδομένη φθορά τῆς ὅλης ἀνθρωπίνης φύσεως»⁸⁸⁰, τῆς ὁποίας καθεμία ξεχωριστὴ ἀνθρώπινη ὑπόσταση εἶναι ἐπὶ μέρους φορέας. Τὸ παραπάνω ἀναφερθέν ἐρμηνευτικὸ σημεῖο ἀποκλείει φυσικὰ τὴν ἀποδοχὴ ἀπὸ τὸν Γρηγόριο τῆς

ὡσαύτως, W. V ö l k e r, *Maximus Confessor*, 103. H. U. von B a l t h a s a r, *Kosmische Liturgie*, 184, ὁ ὁποῖος ἐπίσης θεωρεῖ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ περὶ τῆς ἐκδηλώσεως ταυτοχρόνως τῆς δημιουργίας καί τῆς πτώσεως ὡς ἀποτέλεσμα τῆς προσπάθειας τοῦ ἱεροῦ πατρὸς νά ἀποφύγει τίς συνέπειες πού ἀναδεικνύονται ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν περὶ διπλῆς δημιουργίας. Βλ., ἐπίσης, P. S h e r w o o d, *Maximus and Origenism*, 18-19, κατὰ τὸν ὁποῖο ἡ ἐν λόγῳ ἐκδοχὴ ἀποτελεῖ καινοτομία τοῦ ἁγίου Μαξίμου, τὴν ὁποία βεβαίως ὁ ἱερός πατήρ δέν ἀναπτύσσει διεξοδικῶς ἀπὸ σεβασμὸν στὸν κατὰ τὴν ἄποψή του – ὅπως βεβαίως αὐτὴ διερμηνεύεται ἀπὸ τὸν μνημονευόμενον ἐρευνητὴ – ἐκφραστὴ τῆς θεωρίας περὶ διπλῆς δημιουργίας στὴν πατερικὴ γραμματεία Γρηγόριο Νύσσης.

⁸⁷⁶ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ Πνεύματος τῶν Πνεύματων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 351,2-5 (=PG 44, 1021D).

⁸⁷⁷ Βλ. Κ. Ε. Π α π α π έ τ ρ ο υ, «Προπατορικὸν ἀμάρτημα», *ΘΗΕ* 10(1967), 637. Χ. Α ν - δ ρ ο ύ τ σ ο υ, *Δογματικὴ*, 145.

⁸⁷⁸ Βλ. *Περὶ τοῦ μὴ οἶεσθαι λέγειν τρεῖς θεοὺς*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 40,19-41,7 (=PG 45, 120AB). Βλ., ἐπίσης, ὁπ.π., 53,6-9 καί 54,2-9. 54,20-24 (=PG 45, 129D-132D).

⁸⁷⁹ Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 48.

⁸⁸⁰ Κ. Ε. Π α π α π έ τ ρ ο υ, *Ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ*, 637. Βλ. καί Ν. Ι. Ν ι κ ο λ α ῖ δ η, *Θέματα πατερικῆς Θεολογίας*, 264-265.

ἀντιλήψεως περί τῆς μεταβίβασεως κληρονομικῶς τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος στους ἀπογόνους τοῦ Ἀδάμ ὡς ἐνοχῆς⁸⁸¹.

⁸⁸¹ Τὴν μεταβίβαση κληρονομικῶς τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου, ὡς συνεπειῶν τῆς «ἀρχαίας» παραβάσεως, στους ἀπογόνους τῶν προπατόρων λόγω τῆς κοινῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπινου γένους (Βλ., περί τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, ἐνδεικτικῶς, *Πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν*, Fr. Mueller, GNO, τ.3,1, 25,20-24 [=PG 45, 180D]. *Ἦπ.π.*, 31,24-32,1 καὶ 32,17-21 [=PG 45, 185BC]. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 185BD) καὶ ὄχι τῆς ἐνοχῆς, ἢ ὅποια ἐπιρρίπτεται ἀποκλειστικῶς στό διαπράξαν τὴν ἀπειθεία καὶ ὡς ἐκ τούτου φέρον τὴν εὐθύνη τῆς παρακοῆς ζευγος τῶν προπατόρων, τονίζει ἐπίσης ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, ἐπισημαίνοντας ὅτι «ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοὶ, οὐχ ὡς τῷ Ἀδάμ συμπαραβεβηκότες, οὐ γὰρ ἦσαν πώποτε, ἀλλ' ὡς τῆς ἐκείνου φύσεως ὄντες... ὥσπερ τοίνυν ἠρρώστησεν ἡ ἀνθρώπου φύσις ἐν Ἀδάμ διὰ τῆς παρακοῆς τὴν φθορὰν, εἰσέδου τε οὕτως αὐτὴν τὰ πάθη...» (*Ἐρμηνεία εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολὴν*, PG 74, 789AB). Πρβλ. καὶ Δευτ. 24,16· Ῥωμ. 5,14-18. Στὴν ἴδια ἐρμηνευτικὴ κατεύθυνση κινοῦνται ἐπίσης ὁ ἱερός Χρυσόστομος, κατὰ τὸν ὅποιο «ἐκείνου(=τοῦ Ἀδάμ) πεσόντος καὶ οἱ μὴ φαρόντες ἀπὸ τοῦ ξύλου γεγονάσιν ἐξ ἐκείνου πάντες θνητοὶ» (*Ἐρμηνεία εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολὴν*, PG 60, 474. 475) καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός (*Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B.Kotter, SJD, τ.2, 104,28-33. 192,36-37 [=PG 94, 977B. 1137C]). Βλ., ἐπίσης, Β α σ ι λ ε ἰ ο υ, *Ὁμιλία ἐν λιμῶ καὶ ἀνχμῶ*, PG 31, 324C, ὅπου τονίζεται ὅτι ἡ «πρωτότυπος ἁμαρτία» τοῦ Ἀδάμ «τὴν ἁμαρτίαν παρέπεμψε» στό ἀνθρώπινο γένος. Γ ρ η γ ο ρ ἰ ο υ Θ ε ο λ ὁ γ ο υ, *Εἰς τὸν ἐξισωτὴν Ἰουλιανόν*, Λόγος 19, PG 35, 1060B. Ὁ ἱερός πατὴρ σέ αὐτό τό ἐδάφιο κάνει λόγο περὶ τοῦ «ζυγοῦ» καὶ τοῦ «ἐπιτιμίου» τῆς «πρώτης ἁμαρτίας». Μ α ξ ἰ μ ο υ Ὁ μ ο λ ο γ η τ ο ὕ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, C.Laga-C.Steel, CCSG, τ.7, 127,19-27 (=PG 90, 313AB). Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἀντίθετη ἄποψη ἀνέπτυξε ὁ αἰρετικὸς Πελάγιος, ἀποδίδοντας τὴν ἐφάμαρτη ροπή τῆς ἀνθρωπότητος στὴν μίμηση τοῦ κακοῦ παραδείγματος τῶν γεναρχῶν (Βλ.,σχετικῶς, Ν. Γ. Ξ ε ξ ἄ κ η, *Ὁρθόδοξος Δογματικὴ*, τ.3, 221, ὑπ.361. Ν. Α. Μ α τ σ ο ὕ κ α, *Δογματικὴ καὶ συμβολικὴ θεολογία*, τ.2, 268-269. Γ. Μ ε τ α λ λ η ν ο ὕ, «Πελάγιος», *ΘΗΕ* 10[1966], 257. Π. Ν. Τ ρ ε μ π έ λ α, *Δογματικὴ*, τ.1, 530. 553. Ν. Μ η τ σ ο π ο ὕ λ ο υ, *Θέματα Δογματικῆς*, 203), ὅπως ἐπίσης καὶ ὁ ἱερός Αὐγουστίνος, ὁ ὅποιος ἀποδεχόταν μὲν τὴν κατὰ κληρονομίαν μεταβίβαση τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος στους ἀπογόνους τοῦ Ἀδάμ, ἐξελάμβανε ὁμως τὴν «ἐπιθυμίαν ταύτην (=τῆς σαρκός) κατὰ τὴν ἐκδήλωσιν αὐτῆς ἐν τῇ γενετησίῳ λειτουργίᾳ» ὡς τό μέσο μεταβίβασεως του στίς ἐπερχόμενες γενεές. Θεωροῦσε, ἐπίσης, ὅτι τό σύνολο τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων ὑπῆρχε «ἐνεργείᾳ ἐν τῷ Ἀδάμ» κατὰ τὴν

παράβαση και ενεργοῦσε μαζί με αὐτόν (βλ. Π. Ν. Τρεμπέλα, *Δογματική*, τ.1, 546,551. Α. Β. Βλέτση, *Τό προπατορικό ἁμάρτημα*, 333-334). Περί τῆς μεταβίβασεως τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος ὡς κληρονομήσεως τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου βλ. Ν. Α. Ματσούκα, *Δογματική καὶ Συμβολικὴ Θεολογία* τ.2, 206. 210· τ.3, 206. 212, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι «σέ μία ἄρρηκτη ἱστορικὴ συνέχεια προπατορικό καὶ μεταπατορικά ἁμαρτήματα ἔχουν ἀλυσιδωτὴ σχέση». βλ., ὡσαύτως, Ἰ. Σ. Ρωμανοῦ, *Τό προπατορικόν ἁμάρτημα*, 21. Π. Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα*, 92. Τοῦ ἰδίου, *Δογματική*, τ.1, 529.535-540. Α. Θεοδώρου, *Πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν*, 48. Ἰ. Ν. Καραμίρη, *Σύνοψις Δογματικῆς Διδασκαλίας*, 38. Χ. Ἀνδρούτσου, *Δογματική*, 156-162. Ν. Γ. Ξεῶκη, *Ὁρθόδοξος Δογματική*, τ.3, 222-223. Π. Ἰ. Μπρατσιώτου, «Ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ», *ΕΕΘΣΠΑ* 10(1954-55), 92. Ἰ. Καραβιδόπουλου, *Ἡ ἁμαρτία κατὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον*, 90. Κ. Ε. Παπαπέτρου, «Προπατορικόν ἁμάρτημα», *ΘΗΕ* 10(1967), 637. Πρβλ. καὶ Κ. Ἰ. Κορνάρακη, «Ἡ ἔκφραση νηπτικῆς θεολογίας», 638, ἀπὸ τὸν ὁποῖο, κατὰ τὴν καταγραφή τῆς διδασκαλίας τοῦ Παχωμίου Ρουσάνου γιὰ τὴν εὐθύνη τῆς προαιρέσεως στὶς «ἐπιλογές» τοῦ ἀνθρώπου, ἐπισημαίνει ὅτι «κανενὸς τύπου αἰτιοκρατία δέν καθορίζει τὴν πνευματικὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἀντιθέτως, ὁ ἴδιος διὰ τοῦ αὐτεξουσίου του εἶναι ὁ κυρίως ὑπεύθυνος, "ἴν' ὅπερ ἔλοιτο, τοῦτο καὶ προσκτίσαιτο"».

Σχετικῶς μέ τὴν ἐπικρατοῦσα στὴν θεολογία τῆς Δύσεως ἀντίληψη γιὰ τὴν κληρονομικὴ μετάδοση τῆς ἐνοχῆς τοῦ πρώτου ἀνθρώπου στοὺς ἀπογόνους του, ἡ ὁποία στηρίζεται σέ ἐπιφανειακὴ ἐρμηνεία τοῦ χωρίου Ρωμ. 5,12 καὶ ἡ ὁποία ἀφ' ἑνὸς μὲν προσεγγίζει ἐρμηνευτικῶς τὸ προπατορικό ἁμάρτημα, ἀφ' ἑτέρου δέ ἐμφαίνει τὸν δικανικὸ τρόπο θεολογικῆς θεωρήσεως καὶ προσεγγίσεως τοῦ γεγονότος τῆς πτώσεως καὶ τῶν συνεπειῶν τῆς ἀπὸ τὴν δυτικὴ θεολογικὴ σκέψη, βλ. Ἰ. Σ. Ρωμανοῦ, *Τό προπατορικόν ἁμάρτημα*, 16-17.19. Ν. Α. Ματσούκα, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία* τ. 3, 210-211. 215. W. W a l k e r, *A History of the Christian Church*, 265. Ν. Μητσόπουλου, *Θέματα Δογματικῆς*, 204. Ν. Γ. Ξεῶκη, *Ὁρθόδοξος Δογματική*, τ.3, 198. Π. Χ. Δημητρίου, *Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου*, 95. Π. Ν. Τρεμπέλα, *Δογματική*, τ.1, 553. Ἀντίθετη, ἐν τούτοις, ἄποψη ἐκφράζεται ἀπὸ ὀρισμένους ἐρευνητές, οἱ ὁποῖοι, κατὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ ἀποσπάσματος Ρωμ. 5,12-19, ἀμφισβητοῦν τὴν κληρονομικότητα τόσο τῆς ἁμαρτητικῆς ροπῆς ὅσο καὶ τῆς ἐνοχῆς καὶ προβάλλουν τὴν ἁμαρτία ὡς προσωπικὴ ἐνέργεια καὶ εὐθύνη τοῦ καθενὸς ἀνθρώπου ὡς ἀπογόνου τοῦ Ἀδάμ (βλ., ἐνδεικτικῶς, C. K. B a r r e t t, *From First Adam to Last*, 20. Ν. P. W i l l i a m s, *The original sin*, 131. W. G. K ü m m e l, *The Theology of the New Testament*, 179-181).

Σέ συνάφεια μέ τά ἀνωτέρω λεχθέντα πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ Γρηγόριος Νύσσης, στό πλαίσιο τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς αἰτίας καί τῆς φύσεως τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, καθῶς καί τῆς ἐρμηνείας πού δίνει στήν παραπλανητική προτροπή καί παρότρυνση ἐκ μέρους τοῦ διαβόλου στόν ἄνθρωπο γιά παρακοή πρὸς τόν Θεό καί ἀπομάκρυνση ἀπό αὐτόν, πράγμα τό ὁποῖο θά ἐσήμαινε ἀναμφιβόλως εἴσοδο τῆς φθορᾶς καί τοῦ θανάτου στήν φύση του⁸⁸², ἀποδίδει τήν αἰτία αὐτῆς τῆς διά τῆς παρακοῆς ἀποστασίας καί ἀπομακρύνσεως του ἀπό τόν Θεό, ἐκτός ἀπό τήν ἐπιβουλή καί τήν ἐπήρεια τοῦ «ἀρχεκάκου δαίμονος», καί στήν «διημαρτημένην» χρήση τοῦ ὑπό τοῦ Θεοῦ δοθέντος σέ αὐτόν «αὐτεξουσίου»⁸⁸³. Αὐτό εἶναι εὐλογο, δεδομένου ὅτι κατά τόν Γρηγόριο ἡ εὐθύνη τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς βιώσεως τῆς «ἀρχαίας εὐκληρίας» βαρύνει ἐξ ὀλοκλήρου τόν ἐνεργοῦντα διά τῆς ἐλεύθερης βουλήσεως του⁸⁸⁴ ἄνθρωπο⁸⁸⁵. Ὑπογραμμίζεται, ἔτσι, ἰδιαίτερος ἀπό τόν Γρηγόριο ἡ προσωπική εὐθύνη τοῦ προπάτορος στό γεγονός τῆς ἀποπομπῆς του ἀπό τήν πατρική ἐστία, ἀφοῦ μέ τήν συναίνεσή του στήν ὑποκίνησή του ἀπό τόν διάβολο γιά τήν διάπραξη τῆς παρακοῆς ἐπέδειξε ὁμολογουμένως ἐσφαλμένη καί ἄστοχη κρίση κατά τήν διά τῆς χρήσεως τοῦ «αὐτεξουσίου» ἐπιλογή⁸⁸⁶ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ καί τῆς συνακόλουθης ἀπομακρύνσεως ἀπό αὐτόν.

⁸⁸² Βλ. *Ἀντιρρητικός πρὸς τήν Εὐνομίον ἔκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 385,28-386,3 (=PG 45, 545C). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 160,27-28 (=PG 45, 1165B). Πρβλ. καί *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων* Λόγος 2, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 51,7-10 καί 51,19-52,6 (=PG 44, 793BC). *Ὅπ.π.*, 53,4-9 (=PG 44, 796A).

⁸⁸³ Βλ. *Εἰς τόν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 2, P.Alexander, GNO, τ.5, 301,20-22 (=PG 44, 640A). *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 39,16-17 (=PG 46, 508C). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 164,19-22 (=PG 44, 596B).

⁸⁸⁴ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 57,22-24 (=PG 46, 525D). *Ὅπ.π.*, 53,21-23 (=PG 46, 521D).

⁸⁸⁵ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 81B. *Ἀντιρρητικός πρὸς τήν Εὐνομίον ἔκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 385,11-13 (=PG 45, 545AB). Βλ., ἐπίσης, *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 25,10-11 (=PG 45, 29B), ὅπου ὁ ἄνθρωπος χαρακτηρίζεται «φονεὺς» τοῦ ἑαυτοῦ του καί «αὐτόχειρ».

⁸⁸⁶ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 64C: «ἐπειδὴ δὲ παρενεσπάρη τούτοις ἡ περὶ τὴν τοῦ καλοῦ κρίσιν διαμαρτυρία καὶ τὸ ὄντως καὶ μόνον κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν καλὸν, διὰ τοῦ συναναφθέντος βλαστοῦ τῆς ἀπάτης ἐπεσκοτίσθη». Βλ., ἐπίσης, Ἡ. Δ. Μ ο υ τ σ ο Ὑ λ α, *Ἡ Σάρκωσις*, 81.

Ἡ ἀποδιδόμενη, ὡς ἐκ τούτου, στήν «ἀβουλίαν» τοῦ προπάτορος⁸⁸⁷ καί ἐπιφέρουσα τήν πτώση του «ἀρχαία παράβασις»⁸⁸⁸ τῆς παρακοῆς⁸⁸⁹ συνετέλεσε ἀφ' ἑνός μὲν στήν ἀποποίηση ἐκ μέρους τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου τῆς κατὰ χάριν συγγένειας αὐτοῦ μέ τόν πλάσαντα αὐτόν καί

⁸⁸⁷ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 108,20-22 (=PG 44, 1229D): «ἔοικε γὰρ, ἐπειδὴ τῆς ἀγαθῆς τοῦ Θεοῦ περὶ τὸν ἄνθρωπον οἰκονομίας ἀπέστησεν ἡμᾶς ἢ ἀβουλία, μᾶλλον δὲ ἢ κακοβουλία...». Βλ., ὡσαύτως, *Ἀντιρρητικὸς πρὸς τὴν Εὐνομίον ἔκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 386,11-13 (=PG 45, 545D). *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 92,1-2 (=PG 44, 381B). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 2, P.Alexander, GNO, τ.5, 302,7-8 (=PG 44, 640A). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO τ.5, 58,25-27 (=PG 44, 473B).

⁸⁸⁸ Βλ. *Περὶ τῆς τριημέρου προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 315,19 (=PG 46, 685A).

⁸⁸⁹ Βλ. *Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 2, W. Jaeger, GNO, τ.2, 69,24-26 (=PG 45, 637A). Ἡ προβολὴ τῆς πράξεως τῆς παρακοῆς ἐκ μέρους τῶν προπατόρων στήν θεία ἐντολή ὡς ἐρμηνευτικοῦ προσδιορισμοῦ τῆς φύσεως τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος ἀπαντᾷ στό σύνολο τῆς πατερικῆς ἐρμηνευτικῆς γραμματείας. Βλ., ἐνδεικτικῶς περὶ αὐτοῦ, Κ υ ρ ί λ λ ο υ Ἀ λ ε ξ α ν δ ρ ε ί α ς, *Περὶ τῆς ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνήσεως καὶ λατρείας*, Λόγος 11, PG 68, 760A. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολήν*, PG 74, 798A. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Ἐξήγησις εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον*, PG 72, 496C. Ἀ θ α ν α σ ἰ ο υ, *Κατὰ Ἀρειανῶν*, Λόγος 1, M. Tetz, *Athanasius Werke*, τ.1,I, 169,15-170,20 (=PG 26, 136B). Β α σ ἰ λ ε ἰ ο υ, *Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*, PG 31, 348D. Γ ρ η γ ο ρ ἰ ο υ Θ ε ο λ ό γ ο υ, *Πρὸς τοὺς πολιτευομένους Ναζιανζοῦ*, Λόγος 17, PG 35, 976C. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Εἰρηνικός Γ'*, Λόγος 22, J. Mossay, SC, τ.270, 248,14-15 (=PG 35, 1145C). Ἰ ω ά ν ν ο υ Χ ρ υ σ ο σ τ ό μ ο υ, *Ερμηνεία εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολήν*, Λόγος 10, PG 60, 475, κατὰ τόν ὅποιο ἡ ἁμαρτία «ἢ τῆς τοῦ Ἀδάμ παρακοῆς αὕτη ἦν ἢ τὰ πάντα λυμαιομένη». Ἰ ω ά ν ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ὕ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B.Kotter, *SJD*, τ.2, 108,52. 175,17-19 (=PG 94, 984C.1108B). Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Τὰ ἱερά παράλληλα*, PG 95, 1112C. 1242D. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Λόγος εἰς τὸ ἅγιον Σάββατον*, PG 96, 609C. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Βαρβάραν*, PG 96, 801D.

προγινώσκοντα τήν «παρατροπήν» Θεό⁸⁹⁰, ἀφ' ἑτέρου δέ στήν λόγῳ αὐτῆς ἀναδειχθεῖσα ὁμοίωσή του καί «πονηράν συγγένειάν» του μέ τόν «ψευδώνυμον πατέρα», τόν πατέρα τῆς ἁμαρτίας, τόν διάβολο⁸⁹¹. Καί ἐπειδή ὁ ἄνθρωπος – σημειώνει ἐμφαντικῶς ὁ Γρηγόριος – ὀφείλει τήν ὑπαρξή του ὡς προσώπου στήν κοινωνία του μέ τόν «γνωριζόμενον καί προσκυνούμενον ἐν τρισὶ τελείαις ὑποστάσεσι»⁸⁹² Τριαδικό Θεό, ἡ ἀπομάκρυνσή του ἀπό αὐτόν συνιστᾷ οὐσιαστικῶς τήν ἀφορμή τῆς ἐξαχρειώσεως τοῦ ἀνθρώπου ὡς προσώπου καί τῆς ἀλλοτριώσεώς του καί καταλήξεώς του σέ «προσωπεῖον»⁸⁹³, δεδομένου ὅτι μέ τήν ἀπώλεια ἀφ' ἑνός μέν τῆς κοινωνίας του μέ τόν Θεό, ἀφ' ἑτέρου δέ τῆς ἀρχέγονης μακαριότητάς του καί αὐθεντικότητάς του ὡς ἐλεύθερου ἔλλογου δημιουργήματος καί προσώπου ὁ ἄνθρωπος περιέρχεται στό «μὴ εἶναι»⁸⁹⁴. Πρόκειται, δηλαδή, ὅπως ἔχει προσφυῶς χαρακτηρισθεῖ, γιά μία «ὑβρη» ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία, διά τῆς ρήξεως τῆς σχέσεώς του ὡς δημιουργήματος μέ τόν Τριαδικό Θεό, συνιστᾷ πράγματι μία «ὄντολογική παραχάραξη»⁸⁹⁵, καθόσον ἐπέφερε τήν ἐκτροπή καί ἀλλαγὴ τῆς κατὰ

⁸⁹⁰Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlberg, GNO, τ.3,4, 34,8-13 (=PG 45, 37BC). *Ὁπ.π.*, 26,13-15 (=PG 45, 29D). *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 55,5-8 (=PG 46, 524C). *Εγκώμιον εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον*, O.Lendle, GNO, τ.10,1, 111,17-21 (=PG 46, 792B). Πρβλ. I. Σ. Ρ ω μ α ν ἰ δ ο υ, *Τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα*, 21.

⁸⁹¹ Βλ. *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 10, W. Jaeger, GNO, τ.2, 293,5-15 (=PG 45, 888D-889A). *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 201A. Βλ., ἐπίσης, *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 53,21-23 (=PG 46, 521D). Πρβλ., ὡσαύτως, *Ἐπιστολὴ κανονικὴ*, PG 45, 221B. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 164,16-17 (=PG 44, 596B). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 55,14 (=PG 44, 796D). Βλ., ἐπίσης, K. E. Π α π α π έ τ ρ ο υ, «Προπατορικὸν ἁμάρτημα», *ΘΗΕ* 10(1967), 636, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἀποδίδεται στό προπατορικὸ ἁμάρτημα ὁ ἐξαιρετικὸς χαρακτηρισμὸς τῆς «πραγματοποιήσεως τῆς ἐν τῇ φύσει του (=ἀνθρώπου) δεδομένης καθαρᾶς δυνατότητος διὰ τό κακόν (μὴ οὔσης καθ' ἑαυτὴν ἁμαρτίας)».

⁸⁹² *Ἰωάννου Διαμασκηνοῦ, Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B.Kotter, *SJD*, τ.2, 19,23-24 (=PG 94, 809A).

⁸⁹³ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 193C: «οἶον προσωπεῖον εἰδεχθὲς τῷ κατὰ τὴν εἰκόνα κάλλει τὰ πάθη τῆς σαρκὸς ἐπιπλάσσουσα(=ἡ περὶ ἡμᾶς ἀθλιότης)».

⁸⁹⁴ Βλ. K. E. Π α π α π έ τ ρ ο υ, «Προπατορικὸν ἁμάρτημα», *ΘΗΕ* 10(1967), 637.

⁸⁹⁵ Βλ. N. Ἀ. Μ α τ σ ο ύ κ α, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία* τ.2, 206 τ.3, 206. Τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν ἴδιο συγγραφέα καί ὡς «λήθη τοῦ Θεοῦ», «διάσπαση αἰσθητῶν καὶ νοητῶν πραγμάτων», «ἀνταρσία πρὸς τό ζωοδότῃ Θεό»

φύσιν πορείας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς μέθεξιν τῆς χάριτος καὶ τῶν δωρεῶν καὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, πού ἐξ ἀρχῆς τέθηκε ὡς ἀποτέλεσμα μιᾶς δοξολογικῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Τριαδικό Θεό, σέ ἄλλη, ἀντίθετη δηλαδή, κατεύθυνση. Ἐρμηνεύεται, ἐξ ἄλλου, ὡς

(ὅπ.π., τ.3, 211). Γίνεται, ἐπίσης, ἀναφορά ἀπό τόν ἴδιο συγγραφέα στήν θεώρηση ἐκ μέρους ὀρισμένων ἐρμηνευτῶν τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος ὡς «σεξουαλικοῦ κρίματος». Ἡ ἐρμηνεία αὐτή κρίνεται ἀπό τόν Ν. Ματσούκα, ὡς μή δυνάμενη νά στηριχθεῖ σέ ἀγιογραφικές καί πατερικές μαρτυρίες, ὡς ἐντελῶς ἐσφαλμένη (ὅπ.π., τ.3, 202. 209). Βλ., ἐπίσης, Σ. Α γ ο υ ρ ἰ δ η, *Μῦθος, ἱστορία, θεολογία*, 54. 59, ἀπό τόν ὁποῖο σημειώνεται ὅτι ἡ βρώση τοῦ ἀπαγορευμένου καρποῦ συνδέεται μέ τήν ἰκανότητα τῶν προπατόρων δημιουργίας νέας ζωῆς μέσῳ τῆς σειρᾶς τῶν ἀπογόνων, «κάνοντας ἔτσι τοὺς ἑαυτοὺς των μέ τή δική τους δύναμη ἴσους μέ τό Θεό». Ὅπ.π., 61, ὅπου ἡ ἐκδοχή τῆς συνάφειας τῆς σχετικῆς ἀγιογραφικῆς διηγήσεως μέ τήν σεξουαλική συνεύρεση τῶν προπατόρων στηρίζεται στήν ἀποδοχή τῆς θεωρήσεως τοῦ ὄφους ὡς συμβόλου τῆς γονιμότητος. Βλ., ἐπίσης, Α. Β. Β λ έ τ σ η, *Τό προπατορικό ἁμάρτημα*, 312. Ν. Ἰ. Ν ι κ ο λ α ῖ δ η, *Θέματα πατερικῆς Θεολογίας*, 256. 262. Μ. Κ ω ν σ τ α ν τ ἰ ν ο υ, «Ἡ πτώση», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 72(1989), 548. Τήν ἀπόρριψη τῆς ἐρμηνείας τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος ὡς «σεξουαλικῆς σχέσεως» ἀποδέχεται καί ὁ Ἰ. Καραβιδόπουλος («Ἡ γνῶσις τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 44[1961], 331).

Περί τῆς ἐρμηνευτικῆς προσεγγίσεως καί θεωρήσεως τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος βλ., ἐπίσης, Ν. Α. Μ α τ σ ο υ κ α, *Τό πρόβλημα τοῦ κακοῦ*, 173-174. Α. Θ ε ο δ ὡ ρ ο υ, «Ἀρχέγονος κατάστασις», *ΕΕΘΣΠΑ* 6(1968), 739. 755, ὅπου ἀναφέρεται ἡ διά «τῆς διαστρόφου ἐξυψώσεως τοῦ ἐγώ τοῦ Ἀδάμ ἔναντι τοῦ Θεοῦ» ἐκδήλωση τῆς ἐγωιστικῆς συμπεριφορᾶς τῶν προπατόρων ὡς ἀποτελοῦσα τήν «ἀρχήν καί τήν βαθυτέραν οὐσίαν τῆς πρώτης ἁμαρτίας». Πρβλ., ὡσαύτως, Μ α ξ ἰ μ ο υ Ὁ μ ο λ ο γ η τ ο ῦ, *Περί διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1156C, ὅπου τονίζεται ἡ ἐσφαλμένη καί ἄστοχη ἀπόπειρα τοῦ πρώτου ἀνθρώπου νά ὁμοιωθεῖ μέ τόν Θεό «ὡς οὐκ ἔδει», δηλαδή «δίχως Θεοῦ, καί πρὸ Θεοῦ, καί οὐ κατὰ Θεόν... ὅπερ ἀμήχανον ἦν, τὰ τοῦ Θεοῦ ἔχειν ἐπιτηδεύσας». Τό προπατορικό ἁμάρτημα παρουσιάζεται ἐπίσης ὡς ἡ στέρηση τῆς ἠθικῆς τελειώσεως πού ἀπορρέει ἀπό τήν ἀπώλεια ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου τῆς ὄντως ἀθανασίας (Βλ. Ἰ. Σ. Ρ ω μ α ν ἰ δ ο υ, *Τό προπατορικό ἁμάρτημα*, 158). Βλ., ἐπίσης, Α θ α ν α σ ἰ ο υ, *Περί τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*, Λόγος 7, Ch.Kannengiesser, SC, τ.199, 286,5-18 (=PG 25, 108CD), κατὰ τόν ὁποῖο ἡ ἐκ τῆς παραβάσεως προελθοῦσα κατάσταση τῆς φθορᾶς καθίσταται πλέον «κατὰ φύσιν» κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου.

ἀποστέρηση τοῦ ἀνθρώπου τῆς «ὑπάρξεως» του, ἀφοῦ ἡ ἀνθρώπινη ὄντοτητα περισιζέται ἀποκλειστικῶς διὰ τῆς κοινωνίας της μέ τόν αἰδιῶς καί ὄντως ὑπάρχοντα Τριαδικό Θεό⁸⁹⁶. Ὡς τέτοιου εἴδους τό ἀμάρτημα τῶν προπατόρων δέν συνιστᾶ ἀπλῶς μία ἀποτυχημένη προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νά καταστεῖ ἰσόθεος (=Γεν. 3,5), ἀλλά καθίσταται κατ' οὐσίαν ἡ γενεσιουργός αἰτία τῆς ἐξαχρειώσεως τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, ἀφοῦ μέ τήν ἀπώλεια τῆς κοινωνίας της μέ τόν Τριαδικό Θεό ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου χάνει τήν ὑπόστασή της καί ἐκφραυλίζεται καί ἐξαχρειώνεται καί καθίσταται πλέον «παρὰ φύσιν»⁸⁹⁷. Γίνεται, λοιπόν, προφανές ἀπό τήν ἐρμηνευτική θεώρηση τῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου Νύσσης περί τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος ὅτι ἡ ὀδυνηρή αὐτή ἀπώλεια τῆς σχέσεως καί τῆς κοινωνίας τοῦ πεπτωκότος διὰ τῆς παρακοῆς ἀνθρώπου μέ τόν Τριαδικό Θεό – πού προαιωνίως ὑπάρχει ὡς ἡ ὄντως καί ἀληθῶς ζωή –, ἡ ὁποία στερεῖ οὐσιαστικῶς ἀπό τόν ἀνθρώπο τήν κατά Θεόν ὑπαρξη καί ζωή, δέν συνιστᾶ βεβαίως κενό λόγο ἢ φιλοσοφικό στοχασμό, ἀλλά εἶναι, ὅπως προσφυῶς ἔχει παρατηρηθεῖ, «ἀποκλειστικῶς θεολογική κατηγορία»⁸⁹⁸, μία δηλαδή πραγματικότητα, τήν ὁποία τό ἀνθρώπινο γένος βιώνει ἔκτοτε συνεχῶς.

⁸⁹⁶ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ ἱσματος τῶν ἱσμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 351,2-5 (=PG 44, 1021D): «καί καταμιχθέντος ἅπαξ τοῦ θανάτου τῆ φύσει συνδιεξήλθε ταῖς τῶν τικτομένων διαδοχαῖς ἡ νεκρότης. ὅθεν νεκρός ἡμᾶς διεδέξατο βίος, αὐτῆς τρόπον τινά τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀποθανούσης». Βλ., ἐπίσης, Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 45.

⁸⁹⁷ Βλ. Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 48. Μ. Κ ω ν σ τ α ν τ ί ν ο υ, «Ἡ πτώση», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 72(1989), 557, κατὰ τήν εὐστοχη παρατήρηση τοῦ ὁποίου «ἡ ἱστορία τῆς πτώσεως δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά ἡ ἐξιστόρηση μιᾶς ἀποτυχίας». Βλ., ἐπίσης, *Εἰς τόν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 1, P.Alexander, GNO, τ.5, 284,9-11 (=PG 44,624A): «ἦτις(=ἡ θνητή καί αἰσθητή ζωή) συγκρινομένη τῆ ὄντως ζωῆ ἀνύπαρκτός τις καί ἀνυπόστατός ἐστιν».

⁸⁹⁸ Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 51. Βλ., ἐπίσης, τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, «Μετεωροπορεῖν», *Θεολογία* 39(1968), 430. Χ. Μ π ο ὕ κ η, *Ἡ Γλῶσσα*, 58. W. V ö l k e r, *Gregor von Nyssa als Mystiker*, 80.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΩΣ ΣΥΝΕΠΕΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΠΑΤΟΡΙΚΟΥ ΑΜΑΡΤΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΠΑΚΟΛΟΥΘΑ ΑΥΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΖΟΝΤΑ ΤΗΝ ΜΕΤΑΠΤΩΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΩΣ ΣΥΝΕΠΕΙΑ ΤΗΣ ΔΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΚΟΗΣ ΠΤΩΣΕΩΣ ΤΟΥ

1. Ἡ ἀπώλεια τῆς μακαριότητος καί ἡ ἀμαύρωση τοῦ «κατ' εἰκόνα» καί οἱ ἐπιπτώσεις αὐτῆς.

Ἡ φύση καί ἡ σοβαρότητα τῆς παραβάσεως τῶν προπατόρων διά τῆς παρακοῆς τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ ἐσήμαινε εὐλόγως γιά τόν Γρηγόριο Νύσσης τήν ἐμφάνιση ὀδυνηρῶν συνεπειῶν γιά τήν μετά τήν παράβαση αὐτήν δημιουργηθεῖσα γιά τόν ἄνθρωπο κατάσταση. Ἀναφερόμενος, ἔτσι, ὁ ἱερός πατήρ στήν κατάσταση πού προέκυψε μετά τήν διά τῆς παρακοῆς παράβαση τῶν προπατόρων, ὑπογραμμίζει ὅτι ἡ ἐκδηλωθεῖσα διάθεση γιά διάπραξη τῆς πρὸς τόν Θεό παρακοῆς, ἡ ὁποία προῆλθε ἀπό τήν ἀποδοχή ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου κατά τήν ἐλεύθερη βούλησή του τῆς παρακινήσεως ἀπό τόν διάβολο στήν παράβαση τῆς θείας ἐντολῆς, κατέστη ἀναμφιβόλως τό γεγονός τό ὁποῖο ἐπέφερε στόν ἄνθρωπο τήν ἔκπτωσή του ἀπό τήν παραδείσια «κληρουχίαν»⁸⁹⁹ καί τήν ἀπώλεια τῆς μακαριότητος πού ἐβίωνε, μέ τήν ἐκτροπή τῆς ἀνθρώπινης φύσεως στήν ἐπιλογή τῆς ἀντιτιθέμενης στό ἀγαθό καταστάσεως⁹⁰⁰, καί τό ὁποῖο ἔσυρε τό ἀνθρώπινο γένος σέ κατάσταση ἔνδειας ὡς πρὸς τά ἀγαθὰ πού

⁸⁹⁹ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 57,11-13 καί 58,10-13 (=PG 44, 797CD). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 1, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 10,23-26 (=PG 44, 1125B). *Ὅπ.π.*, Λόγος 2. 26,26-27 (=PG 44, 1144C). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 302,17-18 (=PG 46, 373D).

⁹⁰⁰ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, GNO, τ.5, 438,11-14 (=PG 44, 752B). *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 39,15-17 (=PG 46, 508C).

κοσμοῦσαν τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλασθεῖσα φύση του⁹⁰¹. Οἱ συνέπειες πού ἀκολούθησαν τὴν ἀπώλεια τῆς ἀρχαίας μακαριότητος καὶ χαρακτηρίζουν ἔκτοτε τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν μεταστροφή τῆς διαθέσεως τῆς ψυχῆς του ἐξ αἰτίας τῆς ἐσφαλμένης καὶ πεπλανημένης χρήσεως ἀπὸ αὐτόν τοῦ «αὐτεξουσίου», χωρὶς βεβαίως νὰ ἐπιφέρουν καὶ πλήρη ἀφανισμό τοῦ «κατ' εἰκόνα» τοῦ ἀνθρώπου⁹⁰²,

⁹⁰¹ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 2, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 26,26-27,3 (=PG 44, 1144C). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 175,17-19 (=PG 44, 608AB). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 299,24-300,2 (=PG 46, 372BC). *Ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον*, O.Lendle, GNO, τ.10,1, 116,7-8 (=PG 46, 797A). *Εἰς τὸν βίον καὶ τὰ θαύματα τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ*, G.Heil, GNO, τ.10,1, 5,20-24 (=PG 46, 896D). Πρβλ. καὶ *Εἰς τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 241,5-14 (=PG 46, 600A). *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 2, W. Jaeger, GNO, τ.2, 68,24-25 (=PG 45, 636B).

⁹⁰² Βλ., σχετικῶς, *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 29,18-21 (=PG 45, 33B). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 301,7-10 (=PG 46, 373A). Ὅπ.π., 299,20-21 (=PG 46, 372B). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 1, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 10,21-23 (=PG 44, 1125B). Ἡ συναντώμενη σέ ἓνα μόνο σημεῖο τοῦ συγγραφικοῦ ἔργου τοῦ Γρηγορίου ἀναφορὰ στὴν ἀπώλεια ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τοῦ στοιχείου τοῦ «κατ' εἰκόνα» ὑπὸ τὴν ἔννοια τοῦ ἀφανισμοῦ αὐτοῦ (βλ. ὅπ.π., Λόγος 5, 63,10-17 [=PG 44, 1181B]) πρέπει νὰ ἐξηγηθεῖ ἀπὸ τὴν ἐπιτελούμενη στό παράθεμα αὐτό ἀπόδοση στὴν «εἰκόνα» τῆς ἔννοιας τῆς προπρωτικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὴν ὁποία αὐτὸς ἀπολάμβανε σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τίς δοθεῖσες ἀπὸ τὸν Θεὸ δωρεές τῆς ἀφθαρσίας καὶ τῆς μακαριότητος. Περὶ τῆς πατερικῆς διδασκαλίας γιὰ τὴν μὴ ὀριστικὴ ἀπώλεια καὶ γιὰ τὸν μὴ ἀφανισμό τοῦ «κατ' εἰκόνα» στὸν ἄνθρωπο βλ., ἐνδεικτικῶς, Ἰ ω ά ν ν ο υ Χ ρ υ σ ο σ τ ὀ μ ο υ, *Ὁμιλίαι εἰς τὴν Γένεσιν*, Λόγος 18, PG 53, 151. (Στό χωρίο αὐτό ἡ ἐκδίωξη τῶν προπατόρων χαρακτηρίζεται ὡς δεῖγμα «κηδεμονίας μᾶλλον ἢ ἀγανακτήσεως» ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ, ἐφόσον κατὰ τὸν ἱερό πατέρα ἀποσκοποῦσε μὲν στὴν ἀποφυγὴ τῆς καταστάσεως ἐκείνης γιὰ τὸν ἄνθρωπο νὰ εὐρίσκεται ὑπὸ τὴν ἁμαρτία αἰωνίως, ἐπεβλήθη δέ σέ αὐτόν «ἐνεκεν νουθεσίας»). Βλ., ἐπίσης, Γ ρ η γ ο ρ ῖ ο υ Θε ο λ ὀ γ ο υ, *Εἰς τὰ Θεοφάνεια*, Λόγος 38, P.Gallay-C.Moreschini, SC, τ.358, 130,27-30 (=PG 36, 324D), ὅπου ἡ «τιμωρία» ταυτίζεται μὲ τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐπιδειχθεῖσα «φιλανθρωπίαν». Βλ., ὡσαύτως, περὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ, Ν. Γ. Ξ ε ξ ἄ κ η, *Ὁρθόδοξος Δογματικὴ*, τ.3, 206-207. Π. Ν. Τ ρ ε μ π ἔ λ α, *Δογματικὴ*, τ.1, 527. Ν. Μ η τ σ ο π ο ὑ λ ο υ, *Θέματα Δογματικῆς*, 199. Β. Ζ e n k o w s k y, *Das Bild vom Menschen*, 18. Ν. Α. Μ α τ σ ο ὑ κ α, «Θεολογία καὶ ἀνθρωπολογία», *Τόμος ἑόρτιος Μεγάλου Ἀθανασίου* (1974), 81-82. Κ. Β. Σ κ ο υ τ ἔ ρ η, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 48-

ἀναπτύσσονται μὲν ἀπὸ τὸν ἱερό πατέρα διὰ μακρῶν στό πλούσιο συγγραφικό του ἔργο, συνιστοῦν δὲ κατ' αὐτὸν προϋπόθεση ἀποτιμῆσεως καὶ κατανοήσεως τῆς μετὰ τὴν πτώση καταστάσεως διαβιώσεως τοῦ ἀνθρώπου⁹⁰³. Τό γεγονός, βεβαίως, τῆς αἰσιόδοξης⁹⁰⁴ θεωρήσεως ἐκ μέρους τοῦ Γρηγορίου τῶν ὀδυνηρῶν ἐπιπτώσεων τῆς ἀπειθείας τῶν προπατόρων, κατὰ τὴν ὁποία θά πρέπει νά ἐκληφθοῦν αὐτές ὡς μὴ ἔχουσες ὀριστικό καὶ ἀφανιστικό καὶ ἀνεπανόρθωτο χαρακτήρα, ὀφείλεται στήν ἐπεξηγηματική ἐπισκόπηση τῶν συνεπειῶν τῆς πτώσεως ὡς ἐρμηνευτικοῦ ζητήματος ὄχι ὄντολογικοῦ ἀλλά ἀνθρωπολογικοῦ, καθόσον ἡ διάσπαση τῆς σχέσεως καὶ τῆς κοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν ὡς «αὐτοζῶν» ὑπάρχοντα Τριαδικό Θεό ἐπέφερε σέ αὐτόν τὴν κατάσταση τῆς ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τὴν ζωηφόρο πηγῆ. Τό στοιχείο, ὅμως, τῆς «κατ' εἰκόνα» Θεοῦ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου δέν ἐξέλιπε παντελῶς ἀπὸ τόν πεσόντα ἄνθρωπο, οὔτε ἀφανίσθηκε σέ αὐτόν, ἀλλά ἀχρειώθηκε⁹⁰⁵, ἀφοῦ τό πεπτωκός γένος τῶν ἀνθρώπων καλεῖται, διὰ τῆς «παλινδρομήσεως» καὶ ἐπιστροφῆς στήν ἀρχαία μακαριότητα καὶ διὰ τῆς ἐπανασυνδέσεώς του μέ τόν ὄντως ὄντα Τριαδικό Θεό⁹⁰⁶, νά ἐπανεύρει τὴν ὑπαρξή του.

49. Τοῦ ἰδίου, *Ἱστορία Δογμάτων*, τ.2, 456. Ἡ. Δ. Μοῦτσούλα, *Ἡ Σάρκωσις*, 84-85. Κ. Ε. Παπαπέτροῦ, «Προπατορικὸν ἀμάρτημα», *ΘΗΕ* 10(1967), 638. Βλ., ἐπίσης, Ν. Χ. Ἰωαννίδη, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, 267, ἀπὸ τὸν ὁποῖο καταγράφεται ἡ ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρουσα ἄποψη τοῦ Ἰωσήφ Βρυεννίου ὅτι μετὰ τό γεγονός τῆς πτώσεως ἡ παραμονή τοῦ ἀνθρώπου στήν ἁμαρτία «συνετέλεσε στήν σταδιακὴ ἀπανθρωποποίησή του(“καὶ τὸ ἄνθρωπος εἶναι ἀπώλεσα”) καὶ στήν διαβολοποίησή του(“καὶ τοῖς δαίμοσιν ἐδουλώθην”)». Ε. Κ. Πριγκιπέκη, *Ἡ Θεοτόκος* (Διδακτορικὴ Διατριβή), 166.

⁹⁰³ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 67,12-16 (=PG 46, 537A).

⁹⁰⁴ Τό συναίσθημα τῆς αἰσιόδοξίας ἀποτελεῖ κοινὸ διακριτικὸ γνώρισμα τῆς θεολογικῆς σκέψεως τῶν Πατέρων κατὰ τὴν ἔκφραση τῆς διδασκαλίας αὐτῶν περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου. Βλ., σχετικῶς, Δ. Γ. Τσάμη, «Ἡ διαλεκτικὴ φύσις», *ΑΒ* 1(1969), 129. Κ. Β. Σκοῦτέρη, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 48.

⁹⁰⁵ Βλ. Κ. Β. Σκοῦτέρη, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 58-59. Α. Θεοδώρου, «Εἰκὼν καὶ ὁμοίωσις», *ΘΗΕ* 5(1964), 419. Ν. Α. Νησιώτη, *Προλεγόμενα*, 131-132. Ἰ. Καρμίρη, *Σύνοψις τῆς δογματικῆς διδασκαλίας*, 35.

⁹⁰⁶ Βλ. *Περὶ τοῦ τί τὸ τοῦ Χριστιανοῦ ἐπάγγελμα*, W. Jaeger, GNO, τ.8,1, 136,13-19 (=PG 46, 24CD). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 302,18-20 (=PG 46, 373D). *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 54,15-16 (=PG 46,524B).

Από τήν διερεύνηση τῆς διδασκαλίας τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης περὶ τῆς φύσεως τῶν ἐπιπτώσεων πού ἐκπῆγασαν ἀπό τό ὀλίσθημα τῆς παρακοῆς τοῦ ἀνθρώπου προκύπτει ἡ ἀποψη ἐκείνη τοῦ ἱεροῦ πατρός, κατά τήν ὁποία ἀναδείχθηκε γιά τόν ἄνθρωπο μετά τήν πτώση του ἡ μετάβαση ἀπό τόν «μονοειδῆ» βίο στόν χαρακτηριζόμενο ἀπό τήν συνδρομή ποικίλων καί ἀντιθέτων στοιχείων «πολυειδῆ» βίο του – ἀπό τήν ἐνότητα δηλαδή τῶν νοητῶν καί αἰσθητῶν στοιχείων καί λειτουργιῶν τοῦ ἀνθρώπου στήν διάσπαση αὐτῆς τῆς ἐνότητας καί στήν εἰσαγωγή ἐπιμεριστικῆς συνθέσεως αὐτῶν –, ἡ ὁποία ἐπιτελέσθηκε κατά τήν διά τῆς παρακοῆς ἀπομάκρυνσή του ἀπό τήν μέθεξιν τοῦ «μονοειδοῦς» ἀγαθοῦ τῆς θεότητος⁹⁰⁷, καί θεωρεῖται ἀπό τόν Γρηγόριο σαφῶς ὡς τό σημεῖο ἐκεῖνο πού προσδιορίζει τήν μετά τήν πτώση κατάστασι ἐπιμερισμοῦ, διαίρέσεως καί συγχύσεως τῆς ἀνθρώπινης φύσεως⁹⁰⁸. Ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος διακρίνεται ἔκτοτε ἀπό τήν μεταστροφή τῆς ἐνασχολήσεώς του πρὸς τήν χαρακτηριζόμενη ἀπό ποικιλία καί σύνθεσι λειτουργία τῶν ψυχικῶν δυνάμεων του καί αἰσθήσεων⁹⁰⁹, ἀπεμπολεῖ τά χαρακτηριστικά τῆς ἀγαθῆς μερίδας, πού κληρονόμησε ἀπό τόν οὐράνιο Πατέρα διά τῆς «κατ' εἰκόνα» αὐτοῦ δημιουργίας του⁹¹⁰, καί αἴρεται κατ'αὐτόν τόν τρόπο

⁹⁰⁷ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46,81B. Πρβλ. καί *Εἰς τὸ, ὅταν ὑποταγῇ αὐτῶ τὰ πάντα*, J.K.Downing, GNO, τ.3,2, 27,21-25 (=PG 46, 1325B).

⁹⁰⁸ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 66,23-67,3 (=PG 44, 1185AB). *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 81B. Ἀρκετά ἐνδιαφέροντα στό σημεῖο αὐτό θεωρεῖται ἡ παρατήρησι τοῦ Μ. Κωνσταντίνου περὶ τῆς διαταραχῆς στήν ἁρμονικὴ σχέσι τῶν ἀνθρώπων «τόσο μεταξύ τους ὅσο καί μέ τό περιβάλλον τους», ἡ ὁποία ἀρχικῶς καθίσταται ἐμφανῆς «μέ τήν προσπάθεια περιχαράκωσις (κατασκευὴ ἐνδυμάτων), διευρύνεται μέ τήν ἀνάπτυξη ἀνταγωνιστικῶν σχέσεων (ὁ ἄνδρας κατηγορεῖ τήν γυναίκα) καί ὀλοκληρῶνεται μέ τήν ὑποταγὴ τῆς γυναίκας στόν ἄνδρα (ὀνοματοδοσία αὐτῆς ἀπό τόν ἄνδρα)» (Βλ., σχετικῶς, «Ἡ πτώσι», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 72[1989], 552. 555).

⁹⁰⁹ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 67,10-15 (=PG 44, 1185C). *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 157AB. Πρβλ. καί *Πρὸς τόν Εὐνομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 258,8-23 (=PG 45, 945D-948B). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 303,19-304,1 (=PG 46, 376B).

⁹¹⁰ Ἀπό τό πλῆθος τῶν σχετικῶν χωρίων βλ., ἐνδεικτικῶς, *Ἐξηγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 54,6-9 (=PG 44, 796B). *Ἄπ.π.*, Λόγος 4, 102,1-3 (=PG 44, 832D). *Ἄπ.π.*, Λόγος 7, 208,9-13 (=PG 44, 912C). *Ἄπ.π.*, Λόγος 8, 251,1-7 (=PG 44, 944D-945A). *Ἄπ.π.*, Λόγος 11, 323,15-16 (=PG 44, 1001A). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*,

ἀπό αὐτόν ἡ μοναδική ἀξία αὐτοῦ⁹¹¹, ἡ ὁποία ὀφείλεται κατὰ τόν Γρηγόριο στήν «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δημιουργία του καί στήν ἐξ αὐτῆς ἀπορρέουσα «θεατικὴν» του ἱκανότητα πού ἐπιφέρει τήν μέθεξη τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ⁹¹², καί τό σύμφυτο κατ' αὐτόν τόν τρόπο σέ αὐτόν χαρακτηριστικό τῆς «πτερώσεως»⁹¹³. Ἀποσπασθεῖς ἔτσι ἀπό τήν, λόγω τῆς «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» κτίσεώς του, συνάφεια καί συγγένεια μέ τόν πλάσαντα αὐτόν Θεό⁹¹⁴ – ὑπογραμμίζει ὁ Γρηγόριος –, περιέπεσε σέ πνευματικό λιμό, διά τοῦ ὁποίου στερήθηκε τήν «παγκληρίαν» τῶν ἀγαθῶν τοῦ Θεοῦ⁹¹⁵ καί ἐξέπεσε τοῦ θείου θελήματος⁹¹⁶, ἀφοῦ ἔθεσε κατ' αὐτόν τόν ὀδυνηρό

J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 83,4-5 (=PG 44, 504B). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 1, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 10,21-23 (=PG 44, 1125B). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 1, J. F. Callahan, *GNO*, τ.7,2, 80,9-11 (=PG 44, 1197C). *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 10, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 293,1-6 (=PG 45, 888D). *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 26,3-5 (=PG 45, 29C). Πρβλ., ἐπίσης, *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 157A. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 47,7-10 (=PG 44, 789D). *Ἦπ.π.*, 58,4-6 (=PG 44, 797D). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 159,21-28 (=PG 44, 589CD).

⁹¹¹ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 5, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 153,2-9 (=PG 44, 869CD). *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 10, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 293,7-16 (=PG 45, 889A). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 63,5-17 (=PG 44, 1181BC).

⁹¹² Βλ. *Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, H.Hörner, *GNO*, τ.3,2, 80,1-2 (=PG 46, 176A). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, *GNO*, τ.8,1, 289,1-3 (=PG 46, 360C). Περὶ τῆς διασαλεύσεως τῆς κοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό πού ἐπῆλθε ἀπό τό προπατορικό ἀμάρτημα στόν ἄνθρωπο ὡς «διαταραχή, δυσαρμονία καί δυσλειτουργία», βλ. Ν. Γ. Ἐξάκη, *Ἐξήγησις τοῦ Ὁρθόδοξου Δογματικῆς*, τ.3, 209. Ν. Μητσόπουλος, *Θέματα Δογματικῆς*, 199. Κ. Β. Σκουτέρη, *Ἱστορία Δογμάτων*, τ.2, 455.

⁹¹³ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 15, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 448,10-13 (=PG 44, 1101A).

⁹¹⁴ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 45,20-21. (=PG 44, 457C). *Ἦπ.π.*, 102,20-22. (=PG 44, 528C). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 153,2-9. (=PG 44, 1021CD).

⁹¹⁵ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 175,16-19 (=PG 44, 608AB). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 105,7-9 (=PG 44, 1225D).

⁹¹⁶ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 50,9-11 (=PG 44, 1168B): «ἡ δὲ καθ' ἡμᾶς ζωὴ τῆς τῶν ἀγαθῶν μετουσίας ἐκπεπτωκυῖα, συνεκπέπτωκε καὶ τοῦ θείου θελήματος».

τρόπο τόν ἑαυτό του ἐκτός τοῦ κύκλου τῶν δοξολογούντων τόν Θεό οὐρανίων δυνάμεων πού ἔχουν ταχθεῖ νά ὑπάρχουν καί νά διαβιώνουν κατά τό θέλημα τοῦ Θεοῦ⁹¹⁷.

Ἡ διά τῆς παρακοῆς εἴσοδος τοῦ κακοῦ στήν φύση καί στήν ζωή τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀλλοίωση αὐτῆς⁹¹⁸, τό ὅποιο ἐπέφερε σέ αὐτόν κατά τήν διαδοχή τῶν ἐπερχομένων γενεῶν⁹¹⁹ τό διακρινόμενο ἀπό τήν πρόσμιξη τῶν ἀντιθέτων στοιχείων εἶδος διαβιώσεως⁹²⁰, ὑποδεικνύεται ἀπό τόν Γρηγόριο ὡς τό αἷτιο πού ἀπεργάζεται τήν συγκάλυψη τῆς ἐλευθερίας διά τῆς αἰσχύνης⁹²¹. Ἡ ἀμέσως μετά τήν παρακοή ἐκδηλωθεῖσα αὐτή ἀπό τόν ἄνθρωπο αἰσχύνη, ἡ ὁποία ἐρμηνεύεται ἀπό αὐτόν ὡς «ἐπιτεταμένη αἰδῶς»⁹²² καί ἡ ὁποία ἐμφαίνεται μέ τήν πρόθεση καί τήν ἀνάγκη τῶν

⁹¹⁷ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφάς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 86,21-22 (=PG 44, 508B). *Ἐπιπ.*, 149,22-23 (=PG 44, 580B). *Εἰς τόν Ἐκκλησιαστικόν*, Λόγος 2, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 304,23-305,9 (=PG 44, 641B). *Πρός τόν Εὐνομίον δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 293,16-23 (=PG 45, 889AB). *Ἐξήγησις τοῦ ἱσμοῦ τῶν ἱσμάτων*, Λόγος 7, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 208,6-13 (=PG 44, 912C).

⁹¹⁸ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφάς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 88,23-27 (=PG 44, 509D-512A). *Εἰς τόν βίον Μωϋσέως*, H. Musurillo, *GNO*, τ.7,1, 108,18-19 (=PG 44, 397B).

⁹¹⁹ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφάς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 63,13-19 (=PG 44, 480B). *Εἰς τὸ, ὅταν ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα*, J.K.Downing, *GNO*, τ.3,2, 11,10-14 (=PG 46, 1312A). *Περὶ τῆς τριήμερου προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως*, Λόγος 1, E.Gebhardt, *GNO*, τ.9, 283,16-22 (=PG 44, 608D-609A). Πρβλ. καί *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 66,8-12 (=PG 44, 1184D). *Πρός τοὺς βραδύνοντας εἰς τὸ Βάπτισμα*, PG 46, 417C.

⁹²⁰ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 26,7-12 (=PG 45, 29C).

⁹²¹ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 101C: «ἡ δ' ἐλευθερία ἐστὶν ἡ πρὸς τὸ ἀδέσποτον τε καὶ αὐτοκρατὲς ἐξομοίωσις, ἡ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡμῖν παρὰ Θεοῦ δεδωρημένη, συγκαλυφθεῖσα τῇ τῶν ὀφλημάτων αἰσχύνη». Βλ., ἐπίσης, *Ἰωάννου Χρυσόστομου, Ὁμιλίαι εἰς τὴν Γένεσιν*, Λόγος 17, PG53, 135, ἀπὸ τόν ὅποιο ἐπισημαίνεται ἡ διάρρηξη τῆς διά τοῦ «συνειδότος» ἐμφαινόμενης σχέσεως καί κοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό, πού καθίσταται πρόδηλη μέ τήν συναίσθηση ἀπὸ τοὺς προπάτορες τῆς «αἰσχύνης».

⁹²² Βλ. *Εἰς τόν Ἐκκλησιαστικόν*, Λόγος 3, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 304,23-305,9 (=PG 44, 649D-652A): «καὶ ἔστιν...αἰσχύνη μὲν ἐπιτεταμένη αἰδῶς· αἰδῶς δὲ τὸ ἔμπαλιν ὑφειμένη αἰσχύνη». *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 145,3-6 (=PG 45, 1144AC): «ἡ ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις αἰσχύνη...πάντα ταῦτα τῆς κατὰ τὸν νοῦν ἐνεργείας ἀπόδειξις γίνεται».

προπατόρων νά κρυφθοῦν μετά τήν ἄστοχη ἐπιλογή ἐκ μέρους τους τῆς παρακοῆς τῆς ὑπό τοῦ Θεοῦ δοθείσης ἐντολῆς(=Γεν.3,7-8)⁹²³, καθίσταται κατά τόν Γρηγόριο τό ἐνδεικτικό σημεῖο καί γνώρισμα τῆς ἀπώλειας τῆς «παρρησίας», ἡ ὁποία ὑποδηλώνει τήν ἐλευθερία πού ἀπολάμβανε ὁ ἄνθρωπος κατά τήν ἐν μακαριότητι ζωή του⁹²⁴. Ἡ διά τῆς παρακοῆς, λοιπόν – ὑπογραμμίζει ὁ Γρηγόριος – εἴσοδος τοῦ κακοῦ στήν φύση τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀλλοίωση αὐτῆς, πού ἐπέφερε τήν ἀλλοτριώσή της⁹²⁵ ἀπό τήν συνάφεια μέ τόν Θεό, εἶχε ὡς ὀδυνηρή συνέπεια⁹²⁶ τήν θεώρηση πλέον τῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου ὡς «ἐξαμβλώματος»⁹²⁷ μέ τήν ἔκπτωσή του⁹²⁸ ἀπό τήν πατρική παρουσία, πού ἔλαβε κληρονομικῶς ἀπό τόν Θεό⁹²⁹.

Τονίζεται, ὡσαύτως, ἀπό τόν ἐπίσκοπο Νύσσης, σέ συνάφεια μέ τά ἀνωτέρω λεχθέντα, ὅτι, μετά τήν εἴσοδο καί ἐμφώλευση τοῦ κακοῦ στήν ἀνθρωπότητα⁹³⁰, πού συναρτᾶται μέ τήν συμφυῆ μέ αὐτήν ιδιότητα τῆς

⁹²³ Βλ. *Περὶ παρθενίας*, J.P. Cavarnos GNO, τ.8,1, 302,20-24 (=PG 46, 373D-376A):«ἡδονὴ τότε δι' ἀπάτης ἐγγινομένη τῆς ἐκπτώσεως ἤρξατο. Εἶτα αἰσχύνῃ καὶ φόβος τῶ πάθει τῆς ἡδονῆς ἐπηκολούθησε καὶ τὸ μηκέτι λοιπὸν ἐν ὀφθαλμοῖς τολμᾶ εἶναι τοῦ κτίσαντος, ἀλλὰ φύλλοις καὶ σκιαῖς ὑποκρύπτεσθαι». *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 36,9-12 (=PG 44, 448A). *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H. Musurillo, GNO, τ.7,1, 122,11-13 (=PG 44, 409C). Πρβλ. καὶ *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4 29,14-18 καὶ 26,7-9 (=PG 45, 29BD). *Περὶ τῆς τριημέρου προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως*, Λόγος 1, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 310,12-26 (=PG 44, 681D-684A). Σχετικῶς μέ τό θέμα αὐτό, βλ., P. M i q u e I, «Parrhésia», *DSp121* (1983), 262. J. R o b e r t, «Deux thèmes», *Byz* 36(1996), 127. Π α γ κ ρ. Μ π ρ ο ὑ σ α λ η, *Μυστικὴ Θεολογία*, 33. Κ ο ρ ν α ρ ἄ κ η I., «Ψυχολογικὴ θεώρηση», 404-405.

⁹²⁴ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 150,26-151,3 (=PG 44, 581A).

⁹²⁵ Βλ. *Περὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG 46, 640C.

⁹²⁶ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 104,14-15 (=PG 44, 529C).

⁹²⁷ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 164,10-22 (=PG 44, 596AB).

Περὶ τελειότητος, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 205,22-206,1 (=PG 46, 280A).

⁹²⁸ Βλ. *Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 2, GNO, τ.2, 69,24-28 (=PG 45, 637A).

⁹²⁹ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 253D.

⁹³⁰ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 57,23-58,1 (=PG 44, 472D-473A). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 288,18-20 (=PG 46, 360C).

ἀλλοιώσεως καί μεταβλητότητας⁹³¹, ἀκολούθησε ἡ εἴσοδος καί ἡ ἐγκαθίδρυση σέ αὐτήν τῶν παθῶν, τά ὅποια, μολοντί ἐπ' οὐδενί εἶναι δυνατόν φυσικά νά θεωρηθοῦν ὡς ὑπάρχοντα ἐκ φύσεως στόν ἄνθρωπο⁹³², παρά ταῦτα, λόγω τῆς ἐκ τῆς παρακοῆς ἀλλοιώσεως τῆς φύσεώς του, καταδυναστεύουν ἔκτοτε αὐτόν⁹³³. Σημειώνεται, ἐπίσης, ἀπό τόν Γρηγόριο, σέ συνάρτηση μέ τά μόλις προηγουμένως διατυπωθέντα, ὅτι λόγω τῆς εἰσαγωγῆς τῶν ἀνωτέρω στοιχείων στήν φύση τοῦ ἀνθρώπου μετά τήν ἐκ τῆς παρακοῆς πτώση του, πού συνιστοῦν τήν ἀμαύρωση τοῦ «κατ' εἰκόνα» αὐτοῦ καί τόν σκοτισμό τοῦ νοῦ του, ἡ ἠθελημένη πλέον ὑποταγή τοῦ ἀνθρώπου στά πάθη αὐτά ἀφαίρεσε ἀπό αὐτόν τήν ιδιότητα τοῦ «διανοητικοῦ» καί τοῦ «θεοειδοῦς»⁹³⁴ μέ τήν ὅποια πλάσθηκε. Ὑπογραμμίζεται, ἐξ ἄλλου, ὅτι ὡς ἀπόρροια ἀλλά καί ἀπόληξη τῆς πράξεως τῆς παρακοῆς θεωρεῖται ἡ ἀπέκδυση τῆς φωτεινῆς καί λάμπουσας καί «διακεκριμένης» περιβολῆς, πού συγκροτεῖται ἀπό τά ἰδιάζοντα χαρακτηριστικά τῆς θείας εἰκόνας⁹³⁵, καί ἡ ἐπιβολή ἀπό τόν Θεό στόν μεταπτωτικό ἄνθρωπο τῶν ἀνάλογων πρός τήν ἁμαρτία καί τό σαρκικό φρόνημα σαρκικῶν ἐπικαλυμμάτων⁹³⁶, καθῶς καί ἡ ἀναπόφευκτη ἔλευση γι' αὐτόν τῆς καταστάσεως τοῦ φυσικοῦ θανάτου⁹³⁷.

⁹³¹ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO τ.3,4, 35,20-23 (=PG 45, 40B).

⁹³² Βλ. *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 299,20-23 (=PG 46, 372B).

⁹³³ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 45,20-22 (=PG 44, 457C). *Ὁπ.π.*, 58,25-59,4 (=PG 44, 473BC). *Ὁπ.π.*, 131,21-22 (=PG 44, 560C). *Ὁπ.π.*, 149,22-26 (=PG 44, 580B). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 62,25-63,6 (=PG 44, 1181B). *Ὁπ.π.*, 66,1-3 (=PG 44, 1184D). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 273,22-24 (=PG 46, 344D). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 5, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 131,25-133,4 (=PG 44, 1257C-1260A). *Ὁπ.π.*, Λόγος 6, 144,26-145,13 (=PG 44, 1273AB). *Ὁπ.π.*, Λόγος 7, 155,1-5 (=PG 44, 1284CD). Πρβλ. καί *Ὁπ.π.*, Λόγος 1, 17,4-8 (=PG 44, 1133A). *Ὁπ.π.*, Λόγος 4, 116,5-19 (=PG 44, 1240B). *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 156A. *Ὁπ.π.*, PG 46, 148A. *Περὶ τελειότητος*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 202,5-6 (=PG 46, 276C).

⁹³⁴ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 61C-64A. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 53,21-22 (=PG 46, 521D).

⁹³⁵ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 65,2-10 (=PG 44, 1184B).

⁹³⁶ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 30,4-6 (=PG 45, 33C). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 11, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 327,14-15 (=PG 44, 1004D). *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H. Musurillo, GNO, τ.7,1, 39,24-40,1 (=PG 44, 333A). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 6, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 143,9-11 (=PG 44, 1272A). *Λόγος εἰς τοὺς*

Πρέπει στο σημείο αυτό να παρατηρηθεί ότι στο πλαίσιο της παρουσιάσεως των συνεπειών που ακολούθησαν το αμάρτημα της παρακοής προβάλλεται από τον Γρηγόριο και η κατάσταση εκείνη κατά την οποία ο εκπεσών άνθρωπος εκφράζει την άφατη οδύνη του και το πένθος του για την απώλεια της μακαριότητας που είχε. Η κατάσταση αυτή αποτυπώνεται κατά τον Γρηγόριο σε θρηνώδεις εκφράσεις⁹³⁸ και οδυρμούς από τον πεπτωκότα άνθρωπο και επιτείνεται φυσικά διά της επίγνώσεως και διαπιστώσεως από αυτόν της άβυσσαλέας διαφορᾶς που υπάρχει μεταξύ της επισκοτισμένης και νοσηρῆς παρούσης καταστάσεώς του, που απέρρευσε από την απομάκρυνση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν «μετουσίαν» τοῦ ὄντως ἀγαθοῦ⁹³⁹, καὶ τῆς «εὐκλήρου» ἀρχαίας μακαριότητος αὐτοῦ⁹⁴⁰.

κοιμηθέντας, G.Heil, *GNO*, τ.9, 55,13-18 (=PG 46, 524D). Πρβλ. καὶ *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 10, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 294,17-18 (=PG 45, 889D).

⁹³⁷ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 87,12-14 (=PG 45, 88B). *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 81C. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 56,9-12 (=PG 44, 472A). *Ὅπ.π.*, 159,21-28 (=PG 46, 589CD). *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Εὐνομίου ἔκθεσιν*, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 385,17. 386,3 (=PG 45, 545BC). *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 3, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 126,2-4 (=PG 45, 700D). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 5, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 153,2-4 (=PG 44, 869C). *Ὅπ.π.*, Λόγος 12, 351,2-6 (=PG 44, 1021D). *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, E.Gebhardt, *GNO*, τ.9, 254,4-6 (=PG 46, 661C). Πρβλ., ἐπίσης, *ὄπ.π.*, Λόγος 13, 389,6-7 (=PG 44, 1053B). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 3, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 37,22-38,4 (=PG 44, 1156C).

⁹³⁸ Βλ., σχετικῶς, *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 162,14-20 (=PG 44, 593AB). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 6, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 386,6-10 (=PG 44, 708C). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J. F. Callahan, *GNO*, τ.7,2, 105,24-106,7. 106,22-107,2 (=PG 44, 1228AD).

⁹³⁹ Βλ. *Εἰς τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων*, E.Gebhardt, *GNO*, τ.9, 224,11-12 (=PG 46, 580D). Τὴν ἐπίγνωση αὐτὴ τῆς ἀπώλειας τῆς πρώτης μακαριότητος, ἢ ὅποια ἐπέφερε στὸν κατοικήσαντα ἀπέναντι τοῦ παραδείσου ἄνθρωπο(=Γεν. 3,24) «ἀδιάλειπτον οδύνην», ἐπισημαίνει ἐπίσης ὁ ἱερός Χρυσόστομος (βλ. *Ὅμιλοι εἰς τὴν Γένεσιν*, Λόγος 18, PG 53, 152).

⁹⁴⁰ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J. F. Callahan, *GNO*, τ.7,2, 104,8-26. 105,5-9 (=PG 44, 1225AD). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, *GNO*, τ.8,1, 288,18-20 (=PG 46, 360C). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 7, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 208,9-16 (=PG 44, 912C). Βλ., ἐπίσης, *Ἰωάννου Χρυσόστομο*, *Ὅμιλοι εἰς τὴν Γένεσιν*, Λόγος 9, PG 53, 79. Στὴν

2. Ἡ περιένδυση τῶν προπατόρων διὰ τῶν «δερματίνων χιτῶνων».

Ἡ απομάκρυνση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν Θεό, ἡ ὁποία ἐπιτελέσθηκε μέ τήν πράξη τῆς ἀπειθείας του πρὸς αὐτόν, ἐπέφερε κατὰ τόν ἐπίσκοπο Νύσσης ἀφ' ἑνός μὲν, ὅπως ἔχει ἀναφερθεῖ, τήν διὰ τῆς πτώσεώς του συντελεσθεῖσα διακοπή τῆς δοξολογικῆς σχέσεώς του πρὸς τόν Θεό, καθὼς καί τήν ἀδυναμία του πλέον δοξολογήσεως τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἐνωμένης καί ἀδιάσπαστης καί ἀρμονικῆς λειτουργίας τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς καί τῶν αἰσθήσεών του⁹⁴¹ πού διασπάσθηκε μέ τήν παρακοή του καί τήν ἐπελθοῦσα πτώση του, ἀφ' ἑτέρου δέ τήν μετάβασή του ἀπό τήν κατάστασι ἐκείνη πού προσιδίαζε καί ἦταν πρόσφορη γιά τήν ἐκπλήρωσι τοῦ προαναφερθέντος σκοποῦ στήν πρόσληψι τοῦ περιβλήματος τῆς σαρκός, ὡς εἰκόνας, ἡ ὁποία προσιδίαζει πλέον στήν μεταπτωτικῆ κατάστασι τοῦ ἀνθρώπου⁹⁴². Αὐτό τό ὅποιο θέλει νά τονίσει ὁ Γρηγόριος εἶναι ὅτι τό γεγονός τῆς πτώσεως ἀφαίρεσε τήν ἐκ φύσεως προσαρμοσμένη στήν ἀνθρωπότητα περιλάμπουσα ἀμφίεσι, τήν

τελευταία αὐτή ἐρμηνευτικῆ μαρτυρία ὁ ἱερός πατήρ ἐπισημαίνει τήν μερικῆ ἀνατροπή καί τόν περιορισμό τῆς «δεσποτείας» ἐπὶ τῶν ἄλλων κτισμάτων, τήν ὁποία κατεῖχε προπτωτικῶς ὁ ἀνθρώπος ὡς κατὰ μέθεξι κοινωνός τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος τοῦ Θεοῦ, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς «ἀνατροπῆς» ἀπό τόν Ἀδάμ τῆς ἐντολῆς καί τῆς παραβάσεως ἀπό αὐτόν τοῦ νόμου. Πρὸβλ., ἐπίσης, τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Λόγοι ἐννέα εἰς τὴν Γένεσιν*, Λόγος 4, PG54, 593. Χαρακτηριστικῆ εἶναι ἡ ἄποψι τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου ὅτι «κηδόμενος ἡμῶν καί φροντίζων ὁ Θεός, ἐξέβαλεν ἡμᾶς τῆς ἀρχῆς», καθὼς καί ὅτι «οὐδὲ πάσης ἐξέβαλεν αὐτόν(=τόν Ἀδάμ) τῆς ἐξουσίας», ἐφόσον τά «ἀναγκαῖα καί χρήσιμα καί πολλὴν εἰσφέροντα λειτουργίαν εἰς τὴν ζωὴν τὴν ἡμετέραν(=τά ζωᾶ), ταῦτα εἶασε μένειν τῇ δουλείᾳ» (ὅπ.π., Λόγος 3, PG 54, 592). Βλ., ὡσαύτως, Ἰ ω ἄ ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ὕ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, Β.Κotter, *SJD*, τ.2, 69,42-49 (=PG 94, 909A). Πρὸβλ. Π. Ν. Τ ρ ε μ π ἔ λ α, *Δογματικῆ*, τ.1, 527. Σχετικῶς μέ τό θέμα αὐτό ὁ Ν. Ξεξάκης σημειώνει ὅτι τό κυριαρχικό ἀξίωμα ἀναφέρεται «ὄχι μόνον εἰς τὸν ἔξω, ἀλλὰ καί κυρίως εἰς τὸν ἔσω ἀνθρώπον», ἐφόσον οἱ κατέχοντες τό ἡγεμονικό χάρισμα προπάτορες ὤφειλαν νά δεσπάζουν καί νά κατευθύνουν «τάς σκέψεις καί τάς πράξεις αὐτῶν συμφώνως πρὸς τὸ θεῖον θέλημα» (*Ὁρθόδοξος Δογματικῆ*, τ.3, 211-212).

⁹⁴¹ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 157,19-22 (=PG 44, 588C).

⁹⁴² Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, *GNO*, τ.9, 55,18-21 (=PG 46, 524D). *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, *GNO*, τ.7,1, 39,24-40,1 (=PG 44, 333A). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, *GNO*, τ.8,1, 300,3-6 (=PG 46, 372C).

φέρουσα τὰ χαρακτηριστικά τοῦ θείου κάλλους⁹⁴³, καί προξένησε στόν πεσόντα ἄνθρωπο τήν «μετένδυσιν» τῆς ἐξ ὀλοκλήρου σαρκικῆς καί ζωόδους περιβολῆς, μέ τήν ὁποία ὑπονοεῖται καί ὑποδηλώνεται κατά τήν ἐρμηνευτική ἀντίληψη τοῦ Γρηγορίου ἡ μεταπτωτική φυσιοκρατική λειτουργία τοῦ ἀνθρώπου μέ τὰ βιολογικά σαρκικά της προσδιοριστικά στοιχεῖα⁹⁴⁴.

Θά πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ σώματος ὡς φύσεως ἐπαίσχυντης, ἐπειδή ὑποδηλώνεται δι' αὐτοῦ ἡ ἀπομάκρυνση τῆς ψυχῆς ἀπό τόν αἰώνιο κόσμο τῶν ἰδεῶν⁹⁴⁵ καί ὁ ἐγκλεισμός της σέ αὐτό, καθώς καί ἡ ἀπόδοση τῆς ἐνώσεως αὐτοῦ «κατά συμβεβηκός» μέ τήν ψυχή στό γεγονός τῆς διαπράξεως ἀπό αὐτήν ἁμαρτίας, ἀποτελεῖ βασικό σημεῖο τῆς ἀνθρωπολογικῆς διδασκαλίας διαφόρων ἀρχαίων φιλοσοφικῶν συστημάτων. Εἰδικότερα, ἡ ἐκδηλούμενη ἀποστροφή πρός τό σῶμα, πού συνίσταται ἀπό τήν δημιουργοῦσα τό κακό ὕλη⁹⁴⁶, παρατηρεῖται τόσο στίς δυνιστικές ἀπόψεις τοῦ Πλάτωνος περί σώματος καί ψυχῆς⁹⁴⁷, ὅσο καί στήν ἐκφραζόμενη ἐπιθυμία ἐν προκειμένῳ τοῦ Πλωτίνου νά ἀπαλλαγεῖ ἡ ψυχή ἀπό τὰ ὑλικά δεσμά, προκειμένου νά

⁹⁴³ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 53,13-21 (=PG 46, 521D): «εἰ μὲν γὰρ ἦμεν ὅπερ ἐξ ἀρχῆς ἐγενόμεθα, οὐκ ἂν πάντως τοῦ δερματίνου χιτῶνος προσεδεήθημεν ἐπιλαμπούσης ἡμῖν τῆς πρὸς τὸ θεῖον ὁμοιώσεως· ὁ δὲ θεῖος χαρακτήρ ὁ ἐπιφαινόμενος ἡμῖν τὸ κατ' ἀρχὰς οὐ ποιοῦ σχήματός τινος ἢ χρώματος ἦν ιδιότης, ἀλλ' οἷς τὸ θεῖον θεωρεῖται κάλλος τοιοῦτοῖς ἐκαλλωπίζετο καὶ ὁ ἄνθρωπος δι' ἀπαθείας τε καὶ μακαριότητος καὶ ἀφθαρσίας τὴν ἐν τῷ ἀρχετύπῳ χάριν ἀπομιμούμενος».

⁹⁴⁴ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 65,2-9 (=PG 44, 1184B). Βλ., ἐπίσης, J. D a n i é l o u, *Platonisme*, 55.

⁹⁴⁵ Βλ. Π λ ω τ ί ν ο υ, *Ἐννεάδες* III 6,3, P.Henry-H.R.Schwyzler, PO, τ.1, 11-15. Ὁπ.π., I 6,5, 48-53. Βλ. Π λ ά τ ω ν ο ς, *Φαίδων*, I. Burnet, SCBO, τ.1, 62b,3-6.

⁹⁴⁶ Βλ. Π λ ά τ ω ν ο ς, *Θεαίτητος*, I. Burnet, SCBO, τ.1, 176a,5-8. Π λ ω τ ί ν ο υ, *Ἐννεάδες* I 6,5, P.Henry-H.R.Schwyzler, PO, τ.1, 31-48 καὶ 54-57. Βλ., περί τοῦ σημείου αὐτοῦ, Κ. Γ. Ν ι ά ρ χ ο υ, *Εἰσαγωγικά μαθήματα στή Φιλοσοφία*, 211. Κ. Δ. Γ ε ω ρ γ ο ύ λ η, *Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας*, 222.

⁹⁴⁷ Ἀπό τήν σχετική μέ τήν περί σώματος καί ψυχῆς πλατωνική διδασκαλία βιβλιογραφία βλ., ἐνδεικτικῶς, E.von I v a n k a, «Vom Platonismus», *Schol* 11(1936), 170-175. Ε. Δ. Θ ε - ο δ ώ ρ ο υ, *Περὶ θεώσεως*, 11-13. Ἡ. Δ. Μ ο υ τ σ ο ύ λ α, *Ἡ Σάρκωσις*, 16. Χ. Γ. Σ ω - τ η ρ ο π ο ύ λ ο υ, *Θέματα ἀσκητικῆς ζωῆς*, 32 ὑποσ.1. Ἀ. Ε. Μ π ι τ σ ά κ η, «Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς κατά τόν Πλάτωνα», *Θεολογία* 66 (1965), 150-170. Γ. Π α τ ρ ῶ - ν ο υ, *Ἡ θέωση τοῦ ἀνθρώπου*, 24.

καταστεῑ ίκανή γιά τήν θέαση τῆς «ἀρίστης θέας»⁹⁴⁸. Ἡ ἄποψη αὐτή ἀνιχνεύεται ἐξ ἄλλου καί στήν διδασκαλία τοῦ Ἀριστοτέλους περί τῶν καθαρῶν «εἰδῶν», κατά τήν ὁποία ἡ ἐπίτευξη τῆς καταστάσεως τῆς πλήρους ἀκινήσιας καθίσταται δυνατή μέ τήν ἀπομάκρυνση τῶν ὄντολογικῶν ἀρχῶν τῶν «εἰδῶν» ἀπό τήν ὕλη, ἡ ὁποία διέπεται καί χαρακτηρίζεται ἀπό τήν δυνατότητα κινήσεως καί ἀλλαγῆς⁹⁴⁹.

Ἡ περιένδυση τοῦ ἀνθρώπου μέ τήν ἀποτελούμενη ἐξ ὕλης καί σαρκός περιβολή τῶν «δερματίνων χιτῶνων» συνιστᾶ ἐπίσης στοιχεῖο πού προσδίδει ἰδιαίτερη χροιά στήν περί ἀνθρώπου διδασκαλία τῶν Πατέρων καί τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Στήν διατυπωμένη αὐτή διδασκαλία παρατηρεῖται ἐνίοτε ἡ τάση τῆς ἀποδόσεως στούς «δερματίνους χιτῶνας» τῆς ἔννοιας τοῦ σώματος καί τῆς θεωρήσεως αὐτοῦ ὡς στοιχείου ἀλλότριου τῆς πρό τῆς πτώσεως γνήσιας φύσεως τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δημιουργηθέντος ἀνθρώπου⁹⁵⁰. Τήν ἐρμηνευτική αὐτή ἐκδοχή ἀπορρίπτει ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης, ἀφοῦ διαχωρίζει ρητῶς καί εὐκρινῶς τήν ἐπιβληθεῖσα «ἔξωθεν» «πρός καιρὸν» σαρκική περιβολή ἀπό τό συμφυές μέ τήν ἀνθρώπινη φύση σῶμα αὐτοῦ⁹⁵¹, τοῦ ὁποίου οἱ

⁹⁴⁸ Βλ. Π λ ω τ ί ν ο υ, *Ἐννεάδες* I 4,13, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.1, 8-14,4. *Ἦπ.π.*, I 6,7 30-39 καί 8,1-6. *Ἦπ.π.*, 8,9,15-25. Βλ., ἐπίσης, περί τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, Κ. Γ. Ν ι ἄ ρ χ ο υ, *Εἰσαγωγικά μαθήματα στή Φιλοσοφία*, 79-80. E. B r e h i e r, *Παγκόσμιος Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας*, 338.

⁹⁴⁹ Περί τῆς ἀντιλήψεως αὐτῆς βλ., ἐνδεικτικῶς, Κ. Γ. Ν ι ἄ ρ χ ο υ, *Εἰσαγωγικά μαθήματα στή Φιλοσοφία*, 85. Κ. Δ. Γ ε ω ρ γ ο ὕ λ η, *Ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς Φιλοσοφίας*, 284.

⁹⁵⁰ Βλ., ἐνδεικτικῶς, Ω ρ ι γ έ ν ο υ ς, *Ἐκλογαί εἰς τήν Γένεσιν*, PG 12, 101AB. Τήν ἐρμηνευτική αὐτή ἐκδοχή τοῦ Ωριγένους ἐπιβεβαιώνει ὁ Ἐπιφάνιος Κύπρου (*Κατὰ αἰρέσεων, τὸ ἐπικληθὲν πανάριον εἶπουν κιβῶτιον*, Κ. Holl, *GCS*, τ.31, 412,11-15 [=PG 41, 1077B]), ὁ ὁποῖος τήν χαρακτηρίζει ὡς «χλεύην». Κατὰ τόν Κ. Σκουτέρη, μέ τήν ἄποψη τοῦ Ωριγένη φαίνεται νά συντάσσεται καί ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (*Εἰς τὰ Θεοφάνεια*, Λόγος 38, P.Gallay-C.Moreschini, *SC*, τ.358, 130,24-27 [=PG 36,324C]), ὅπου ὁμως κατά τόν χαρακτηρισμό τῆς «σαρκός» ὡς «παχυτέρας, θνητῆς καί ἀντιτύπου» προσδιορίζεται σέ ὅτι ἐπεσώρευσε στό γένος τῶν ἀνθρώπων τό γεγονός τῆς πτώσεως. Βλ., ἐπίσης, τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Εἰς τό ἅγιον Πάσχα*, Λόγος 45, PG 36, 633A. Σχετικῶς μέ τό θέμα αὐτό βλ. Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 61-62. J. D a n i é l o u, «Les tuniques de peau chez Grégoire de Nysse», *Glaube, Geist. Geschichte* (1967), 355.

⁹⁵¹ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 30,14-16 (=PG 45, 33C): «ὁ γὰρ χιτῶν τῶν ἔξωθεν ἡμῖν ἐπιβαλλομένων ἐστὶ, πρὸς καιρὸν τήν ἑαυτοῦ χρῆσιν παρέχων τῷ σώματι, οὐ συμπεφυκῶς τῇ φύσει». Ἄς σημειωθεῖ ὅτι στό συγκεκριμένο χωρίο ὁ

Λειτουργίες προπτωτικῶς ἀποσκοποῦσαν στήν συμμετοχή τοῦ ἀνθρώπου καί κατά τό ὑλικό καί αἰσθητό του μέρος στήν δοξολόγηση τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Ἡ θεώρηση τῶν «δερματίνων χιτῶνων» ὡς φυσικοῦ ἐπακόλουθου τῆς ἀλλοιώσεως πού ὑπέστη ὁ ἄνθρωπος κατά τήν φύση του μέ τήν διά τῆς παρακοῆς ἔκπτωσή του ἀπό τήν πατρική ἐστία ἀπαντᾶ εὐρέως στήν πατερική σκέψη⁹⁵². Πραγματευόμενος ὁ Γρηγόριος περί τῆς φύσεως καί τῆς ἔννοιας τῶν «δερματίνων χιτῶνων» ὡς συνέπειας τῆς διαπράξεως τοῦ ἁμαρτήματος τῆς παρακοῆς ἐκ μέρους τῶν προπατόρων, ἀναφέρεται μέ ἔμφαση στό γεγονός τῆς ἀπογυμνώσεως τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, τήν ὁποία κοσμοῦσε ἡ βασιλική ἐσθήτα τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ⁹⁵³, καί τῆς ἐπιβολῆς σέ αὐτήν τοῦ ἐκφράζοντος τό «ἄλογον» σαρκικό φρόνημα ἐπικαλύμματος τῆς σαρκός, τό ὁποῖο ὑπόκειται στήν διαδικασία τῆς φθορᾶς καί τοῦ θανάτου καί χαρακτηρίζεται ἀπό τήν ἐκφραση πρὸς αὐτό

Γρηγόριος Νύσσης ὑπονοεῖ ὅτι ὁ «χιτῶν» μετά τήν «πρὸς καιρὸν χρῆσιν» αὐτοῦ παύει νά ἔχει λόγο ὑπάρξεως. Βλ., ἐπίσης, *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 108A. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 62,18-63,3 (=PG 46, 532CD).

⁹⁵² Βλ., ἐνδεικτικῶς, Ἀ θ α ν α σ ί ο υ, *Εἰς τὸ πάθος τοῦ Κυρίου καὶ εἰς τὸν Σταυρόν*, PG 28, 205D. 221A. Ἰ ω ά ν ο υ Χ ρ υ σ ο σ τ ό μ ο υ, *Ὁμιλίες εἰς τὴν Γένεσιν*, Λόγος 18, PG 53, 149, ὅπου ὁ ἱερός πατήρ συνδέει τήν περιένδυση τῶν προπατόρων μέ τὰ «εὐτελῆ» ἐκ δέρματος συνιστάμενα ἐνδύματα μέ τό χαρακτηριστικό γνώρισμα τοῦ Θεοῦ ὡς «φιλανθρώπου» καί «κηδεμόνος τῶν ἡμετέρων ψυχῶν», ἐφόσον ὁ φιλάνθρωπος Θεός ἀφ' ἑνός μὲν προφυλάσσει αὐτούς ἀπό τό «γυμνοὺς εἶναι καὶ ἐνασχημονεῖν», ἀφ' ἑτέρου δέ καθιστᾶ τοὺς «δερματίνους χιτῶνας» «ὑπόμνησιν διηκειῆ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἐκπτώσεως, καί τῆς τιμωρίας διδασκαλίαν» (Ὁπ.π., PG 53, 150). Ἰ ω ά ν ο υ Δ α μ α - σ κ η ν ο ῦ, *Τὰ ἱερά παράλληλα*, PG 96, 64BC. Τ ο ῦ ἰ δ ί ο υ, *Λόγος εἰς τὴν ξηρανθεῖσαν συκὴν*, PG 96, 581B. Β α σ ι λ ε ί ο υ, *Κεφάλαια τῶν κατὰ πλάτος ὄρων*, PG 31, 977CD. Βλ., σέ συνάφεια μέ τό ζήτημα αὐτό, καί Π. Χ ρ ή σ τ ο υ, «Τό ἀνθρώπινον πλήρωμα», *Κληρονομία* 4(1972), 48, κατὰ τόν ὁποῖο, σύμφωνα μέ τήν ἄποψη τῆς κατὰ τό διφυές πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου, οἱ δερματίνοι χιτῶνες συνιστοῦν «τό σχῆμα τῆς ἀλόγου φύσεως, τό ὁποῖον συνακολουθεῖται ἀπό τήν μίξιν, τήν σύλληψιν, τόν τόκον, τήν τροφήν, τήν αὔξησιν, τό γῆρας, τόν θάνατον, ὄχι ὅμως καί ἀπό τό σῶμα ἐν συνόλῳ». Ν. Γ. Ξ ε ξ ά κ η, *Ὁρθόδοξος Δογματική*, τ.3, 218. Δ. Τ σ ά μ η, *Εἰσαγωγή στή σκέψη τῶν Πατέρων*, 200. Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, *Ἱστορία Δογμάτων*, τ.2, 456-457.

⁹⁵³ Βλ. *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 299,24-300,2 (=PG 46, 372BC). *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 53,13-16 (=PG 46, 521D).

έντονης ἀπαρέσκειας⁹⁵⁴. Ἡ ἀνωτέρω, ὅμως, ἐκτεθειῖσα ἐρμηνεία τοῦ ἱεροῦ πατρὸς περὶ τῆς ὑλόφρονος καταστάσεως τοῦ σώματος, πού δέν προσιδιάζει στήν ἀσώματη φύση⁹⁵⁵, δέν ὑποδεικνύει φυσικά ἐξάρτηση τῆς σχετικῆς αὐτῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου ἀπό τίς περὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ ἀποτυπωμένες φιλοσοφικές ἀντιλήψεις. Καί αὐτό συνάγεται ἀπό τήν διατύπωση πού κάνει ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης ὅτι, ἀφοῦ τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου θεωρεῖται ὡς μέσο ἐκφράσεως τῆς διαθέσεως τῆς προαιρέσεως τοῦ ἀνθρώπου γιά τήν πραγματοποίηση τῆς «ἀρετῆς» ἢ τῆς «κακίας»⁹⁵⁶, τό στοιχεῖο ἐκεῖνο πού συνιστᾷ τήν αἰτία τῆς διαπράξεως τῆς «κακίας» δέν ἀφορᾷ ἀσφαλῶς στήν φύση τῆς ὑλικῆς συνθέσεως τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου ἀλλά στήν κατά τήν ἄσκηση τοῦ «αὐτεξουσίου» μεταστροφή τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τήν ὕλη καί πρὸς τό ὑλικό καί σαρκικό φρόνημα⁹⁵⁷.

Τό φρόνημα, συνεπῶς, τῆς σαρκός⁹⁵⁸ καθίσταται τό στοιχεῖο ἐκεῖνο πού προσδιορίζει τήν θεολογική ἐρμηνευτική θέση τοῦ Γρηγορίου περὶ τοῦ σώματος, τό ὁποῖο συνίσταται ἀπό ὕλη καί περιβάλλει τήν νοερά ψυχή

⁹⁵⁴ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 148C. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 41,3-4. 41,5. 41,8-10 (=PG 44, 333C). *Ἐπιπ.*, 103,8-9 (=PG 44, 392D). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστικόν*, Λόγος 1, P.Alexander, GNO, τ.5, 284,2-6 (=PG 44, 621D-624A). *Ἐξήγησις τοῦ ἰσματος τῶν ἰσμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 336,14-16 (=PG 44, 1012A). *Πρὸς τοὺς βραδύνοντας εἰς τὸ Βάπτισμα*, PG 46, 429A. *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 304,23-305,6 (=PG 46, 377A). Πρβλ. καὶ *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 1, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 86,13-88,10 (=PG 44, 1204C-1205D).

⁹⁵⁵ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 42,27-43,3 (=PG 46, 512B). Πρβλ. *Ἰωάννου Χρυσόστομου, Περὶ ἀκαταλήπτου*, Λόγος 2, R. Flacelière, SC, τ.28, 128 (=PG 48, 712).

⁹⁵⁶ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 55,18-23 (=PG 46, 524D). *Ἐπιπ.*, 56,8-10 (=PG 46, 525B). Πρβλ. *Ἰωάννου Χρυσόστομου, Περὶ παρθενίας*, H. Musurillo-B. Grillet, SC, τ.125, 104,14-16 (=PG 48, 536).

⁹⁵⁷ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 59,19-22 (=PG 46, 529A). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 303,12-16 (=PG 46, 376AB). *Ἐπιπ.*, 277,13-21 (=PG 46, 348C). *Περὶ τελειότητος*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 187,1-12 (=PG 46, 264BC). *Ἐξήγησις τοῦ ἰσματος τῶν ἰσμάτων*, Λόγος 9, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 262,7-8. 262,13 (=PG 44, 953B). Πρβλ. καὶ *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 128,4-5 (=PG 44, 416A).

⁹⁵⁸ Βλ. *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 141,32-142,2 (=PG 44, 1140A).

για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα⁹⁵⁹, και τοῦ ὁποῖου οἱ ὀρμέμφυτες διαθέσεις, πού ἀναδείχθηκαν ὡς ἐπακόλουθο τῆς πτώσεως⁹⁶⁰, παρέχουν δίοδο μέσω τῶν αἰσθήσεων⁹⁶¹ στά καταδυναστεύοντα ἔκτοτε τόν ἄνθρωπο πάθη⁹⁶². Εἶναι, ἔτσι, δυνατόν νά ὑποστηριχθεῖ, καί σύμφωνα βεβαίως μέ τήν ἐκτιθέμενη διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου, ὅτι ἡ κατά τό «αὐτεξούσιον» ἐκδηλούμενη διάθεση τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία, ὅπως ἔχει προαναφερθεῖ, στρέφεται κατά προαίρεσιν πρός τήν ὕλη καί τό ὕλικό φρόνημα⁹⁶³ διά τῆς ἀπομακρύνσεως ἀπό τό θεῖο θέλημα καί ἀπό τήν ἐπιτέλεση τοῦ ἀγαθοῦ, καθίσταται ἡ προϋπόθεση ὀρθῆς ἐρμηνείας τῶν ἐκφράσεων τῶν σχετικῶν μέ τό σῶμα, πού χρησιμοποιοῦνται ἀπό τόν Γρηγόριο κατά τήν περιγραφή τῆς μετά τήν παρακοή καί τήν πτώση ἀναδειχθείσης καταστάσεως αὐτοῦ⁹⁶⁴.

Μέ μία εἰδικότερη ἀναφορά πού κάνει ὁ Γρηγόριος στήν ἐκφραση τῆς ἔννοιας τῶν «δεσματίνων χιτώνων» ἐπισημαίνει ὅτι κατά τήν διάπραξη τοῦ ἁμαρτήματος τῆς παρακοῆς ἐκ μέρους τῶν προπατόρων ἡ ἡδονή, ἡ ὁποία εἰσῆλθε στόν βίον τοῦ ἀνθρώπου καί ἀναμίχθηκε μέ αὐτόν διά τῆς μεταστροφῆς τῆς λειτουργίας τῆς ἐπιθυμητικῆς διαθέσεως τοῦ ἀνθρώπου κατά τήν ἄσκηση τοῦ «αὐτεξουσίου», θεωρεῖται ὡς μία μεταπτωτική κατάσταση ἀποδίδουσα ἐννοιολογικῶς τόν «ρύπον», πού προσδίδει στό ἐξ ὕλης καί τῆς παχύτητος τῆς σαρκός⁹⁶⁵ συνιστάμενο σῶμα

⁹⁵⁹ Βλ. *Περὶ εὐποΐας*, Λόγος 2, A.Heck, GNO, τ.9, 120,17-20 (=PG 46, 481C). *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 60,21-24 (=PG 46, 529C). *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 29A.

⁹⁶⁰ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 58,8-24 (=PG 46, 528BC).

⁹⁶¹ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 8, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 166,15-26 (=PG 44, 1297A). *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 29AB. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 88,3-15 (=PG 44, 509BC). *Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 252,1-9 (=PG 45, 940B).

⁹⁶² Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 58,24-59,2 (=PG 46, 528C). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 9, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 191,13-16 (=PG 44, 900C). Πρβλ. καὶ *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 7, P.Alexander, GNO, τ.5, 401,13-402,1 (=PG 44, 720D-721A).

⁹⁶³ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 45,20-22 (=PG 44, 457C).

⁹⁶⁴ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 148C-149A. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 11, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 327,14-15 (=PG 44, 1004D).

⁹⁶⁵ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 62,18-20 (=PG 46, 532C): «νῦν μὲν γὰρ πᾶν τὸ παχὺ καὶ στερέμνιον ἐκ φύσεως ἔχει τὴν ἐπὶ τὸ κάτω φορὰν». Πρβλ. καὶ *Εἰς τοὺς*

τό χαρακτηριστικό τοῦ εὐτελοῦς καί ζωώδους στοιχείου⁹⁶⁶. Ἡ ὑπ' αὐτήν τήν ἔννοια πλέον νοούμενη καί ὑπάρχουσα σάρκα τοῦ μεταπτωτικοῦ ἀνθρώπου, ἢ ὅποια διακρίνεται ἀπό τήν ὑλική παχύτητα⁹⁶⁷ καί ὡς σύνθετη ὑπόκειται στήν φθορά⁹⁶⁸ καί στήν φυσική διάλυση καί στόν θάνατο⁹⁶⁹, προσδίδει ἔκτοτε στήν ἀνθρώπινη φύση τά προσδιοριστικά της αὐτά χαρακτηριστικά καί καθίσταται τό ἐπίθεμα⁹⁷⁰ πού περικαλύπτει τόν «κεκρυμμένον» ἀνθρώπο⁹⁷¹, τό «ἐμπαθές» δηλαδή καί «γεῶδες» ἔνδυμα τῆς σαρκός πού περιβάλλει αὐτόν⁹⁷².

Γίνεται, ἔτσι, σαφές ἀπό τήν ἐρμηνευτική αὐτή θεώρηση τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ὅτι ἡ περιένδυση τῶν προπατόρων μέ τούς «δερματίνους χιτώνας» συνιστᾶ τό θλιβερό ἀποτέλεσμα τῆς ἐσφαλμένης καί ἀποτυχημένης καί μάταιας ἐπιλογῆς τους νά ἀποκτήσουν τήν

Μακαρισμοῦς, Λόγος 1, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 89,5-9 (=PG 44, 1208B). *Ἐξήγησις τοῦ* □σματος τῶν □σμάτων, Λόγος 1, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 23,6 (=PG 44, 772A).

⁹⁶⁶ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 45,13 (=PG 44, 457C). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 68,16-21 (=PG 44, 1188A). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 272,15-23 (=PG 46, 344A). *Ἦπ.π.*, 294,17-21. 295,7-8. 295,18-19 (=PG 46, 365C-368A). *Πρὸς τοὺς βραδύνοντας εἰς τὸ Βάπτισμα*, PG 46, 420C. Πρβλ. καί *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 1, W. Jaeger, GNO, τ.2, 24,7-9 (=PG 45, 585C). *Ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον*, O.Lendle, GNO, τ.10,1, 113,27-114,2 (=PG 46, 793CD).

⁹⁶⁷ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 28C. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 42,17-19 (=PG 46, 512A). *Ἐξήγησις τοῦ* □σματος τῶν □σμάτων, Λόγος 9, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 277,2-3 (=PG 44, 965B).

⁹⁶⁸ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 111,5-9 (=PG 44, 400B).

⁹⁶⁹ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 1, P.Alexander, GNO, τ.5, 284,4-7 (=PG 44, 624A). *Ἐξήγησις τοῦ* □σματος τῶν □σμάτων, Λόγος 11, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 328,9. 329,18. 330,2 καί 10 (=PG 44, 1005AD). *Ἦπ.π.*, 330,16-17. 332,10-11. 332,20-22 (=PG 44, 1008AD). Πρβλ. καί *ὅπ.π.*, Λόγος 1, 25,3-6 (=PG 44,772D), ὅπου ὁ Γρηγόριος ἀναφέρεται στήν κατά γράμμα ἐρμηνεία τῆς Γραφῆς. Σχετικῶς μέ τό θέμα αὐτό βλ., *ὅπ.π.*, προοίμιον, 4,6-10 (=PG 44, 756AB). *Ἦπ.π.*, 6,12-7,1 (=PG 44, 757CD). *Ἦπ.π.*, Λόγος 6,190,16-18 (=PG 44, 900AB).

⁹⁷⁰ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ* □σματος τῶν □σμάτων, Λόγος 11, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 333,2-4 (=PG 44, 1009A).

⁹⁷¹ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 157,19-22 (=PG 44, 588C).

⁹⁷² Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ* □σματος τῶν □σμάτων, Λόγος 12, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 324,15-16 (=PG 44, 1016C). *Ἦπ.π.*, 360,6. 360,13. 360,19 καί 361,7 (=PG 44, 1029BD). *Ἦπ.π.*, 366,8 (=PG 44, 1033D).

ισοθειᾶ, τῆς ἀποτυχίας τους δηλαδή νά διασφαλίσουν τήν γνησιότητά τους ὡς «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δημιουργηθέντων καί ἐν μακαριότητι ζώντων καί διατελούντων σέ δοξολογική σχέση πρός τόν Τριαδικό Θεό, ἀφοῦ ἡ ἄστοχη αὐτή ἐπιλογή τους ἐπέφερε διά τῆς ἀπομακρύνσεώς τους ἀπό τόν Θεό τήν ἀλλοίωση καί μεταβολή τῶν λειτουργιῶν τῆς φύσεώς τους καί τήν μεταστροφή τους σέ «ἐμπαθεῖς» λειτουργίες, πού προσδιορίζουν τήν «ἄλογον» φύση⁹⁷³ καί οἱ ὁποῖες συνιστοῦν τήν φύση τῶν «δερματίνων χιτώνων» μέ τούς ὁποίους περιενδύθηκαν.

Καθίσταται, ὁμως, ἐπίσης προφανές – ὑπογραμμίζει ὁ Γρηγόριος – ὅτι ἡ ἐπιβολή ἀπό τόν Θεό στούς προπάτορες αὐτοῦ τοῦ ὑπό τήν μορφή τῶν «δερματίνων χιτώνων» ἐνδύματος τῆς «ἐμπαθοῦς» καί «ἄλογου» καί θνητῆς σαρκός, πού φέρει τά προσδιοριστικά στοιχεῖα καί γνωρίσματα τῆς διά τῆς παρακοῆς ἀμαρτίας καί τῆς φθορᾶς καί τοῦ θανάτου, συνιστᾶ βεβαίως ἐνδεικτικό σημεῖο καί στοιχεῖο τῆς ἀμαυρώσεως τοῦ «κατ' εἰκόνα» τοῦ ἀνθρώπου καί τῶν προσδιοριστικῶν γνωρισμάτων τῆς «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δημιουργηθείσης φύσεώς του. Ἀποτελεῖ, παρὰ ταῦτα – τονίζει ὁ ἱερός πατήρ –, καί ἔκφραση τῆς πρός τόν πεσόντα ἄνθρωπο ἐκδηλώσεως τῆς φιλόανθρωπης «οἰκονομίας» τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ αὐτή ἡ περιένδυση τῶν προπατόρων διά τῶν «δερματίνων χιτώνων» «κατά τό αἰσθητόν μέρος» αὐτῶν συνιστᾶ καί διαπαιδαγώγηση, προκειμένου διά τῆς ἐπιγνώσεως τῆς ἐπώδυνης καταστάσεώς τους νά ἐπωφεληθοῦν οἱ ἄνθρωποι τῆς παρεχόμενης ἀπό τόν φιλεῦσπλαγχο Θεό δυνατότητας νά ἐπανέλθουν στό «ἀρχαῖον κάλλος»⁹⁷⁴. Τό ἀποτελούμενο, λοιπόν, ἀπό τήν θνητή αὐτή καί «ἐμπαθη» καί «ἄλογον» ὕλη καί ὑποκείμενο στήν φθορά καί στόν θάνατο περίβλημα αὐτό τῆς σαρκός καθίσταται γιά τόν ἄνθρωπο χῶρος ἀσκήσεως τῆς ἀρετῆς, προκειμένου ἔτσι αὐτός νά

⁹⁷³ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 55,15-21 (=PG 46, 524D): «τῆς ἀλόγου φύσεως ἐπεμίχθη τῷ ἀνθρώπῳ τὰ ιδιώματα...πάντα γὰρ φέρει ἐν ἑαυτῷ τὰ ιδιώματα ὁ δερμάτινος ἐκεῖνος χιτῶν ὅσα εἶχε περιέχων τήν ἄλογον φύσιν, ἡδονήν τε καί θυμόν καί γαστριμαργίαν καί ἀπληστίαν καί τὰ ὅμοια». Βλ. J. D a n i é l o u, «Les tuniques de peau chez Grégoire de Nysse», *Glaube, Geist. Geschichte* (1967), 365, ὅπου οἱ δερμάτινοι χιτῶνες χαρακτηρίζονται ὡς στοιχεῖο ἀλλότριο τῆς «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» πλασθείσης ἀνθρώπινης φύσεως, τό ὁποῖο προέκυψε κατόπιν τροποποιήσεως τοῦ σώματος πού κατεῖχε ὁ ἄνθρωπος πρὶν ἀπό τήν πτώση. Πρβλ. καί R. L e y s, *L' image de Dieu*, 109.

⁹⁷⁴ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 30,16-20 (=PG 45, 33CD): «οὐκοῦν ἐκ τῆς τῶν ἀλόγων φύσεως ἡ νεκρότης οἰκονομικῶς περιετέθη τῇ εἰς ἀθανασίαν κτισθείσῃ φύσει τό ἔξωθεν αὐτῆς περικαλύπτουσα, οὐ τό ἔσωθεν, τό αἰσθητόν τοῦ ἀνθρώπου μέρος διαλαμβάνουσα». Πρβλ., περὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ, καί K. B. Σ κ ο υ τ έ ρ η, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 66-67. X. Μ π ο ὑ κ η, *Ἡ Γλῶσσα*, 41-42.

ἐπανεύρει τό πλασθέν ἀπό τόν Τριαδικό Θεό «καλόν λίαν» αὐθεντικό σῶμα, τό «ἀνωφερές», αὐτό δηλαδή πού ἔφερε ὁ ἄνθρωπος πρό τῆς πτώσεώς του καί τό ὁποῖο θά ἔχει μετά τήν κοινή ἀνάσταση⁹⁷⁵.

3. Ἡ κατά τήν διάκριση τῶν φύλων ἀναπροσαρμογή τῆς λειτουργίας τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι σέ ἄμεση συνάφεια καί συνάρτηση μέ τό ἐρμηνευτικό ζήτημα τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς φύσεως καί λειτουργίας τῶν «δερματίνων χιτώνων», μέ τούς ὁποίους περιένδυσε ὁ Θεός τούς προπάτορες, ἐξετάζεται ἀπό τόν Γρηγόριο μέ ἐπισταμένη καί προσεκτική ἐρμηνευτική πραγμάτευση τό ζήτημα τοῦ ἐρμηνευτικοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ μετά τήν παρακοή πλέον καί τήν πτώση τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ἀναδειχθέντος τρόπου καί εἶδους τῆς κατά τήν διάκριση τῶν φύλων ὑπάρξεως καί διαβιώσεώς του καί τῆς ἐξ αὐτοῦ προελεύσεως ἀπογόνων διά τῆς φυσιοκρατικῆς λειτουργίας τῆς μεταπτωτικῆς του φύσεως. Αὐτή ἡ ἐρμηνευτική διερεύνηση καί ἀποτύπωση κρίνεται κατά τόν Γρηγόριο ἀναγκαία, καθόσον, ὅπως ὑπογραμμίζεται ἀπό τόν ἴδιο, στήν αἴδια καί «μακαρίαν» φύση καί ζωή τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, «κατ' εἰκόνα» τοῦ ὁποῖου δημιουργήθηκε ὁ ἄνθρωπος, δέν εἶναι δυνατόν βεβαίως οὔτε νά θεωρηθεῖ οὔτε νά ὑπονοηθεῖ – θά συνιστοῦσε ἀπεναντίας βαρύτατο θεολογικό ἀτόπημα καί ἀνήκουστη βλασφημία ἐνδεχόμενη διατύπωση μιᾶς τέτοιας θέσεως – ὅτι ὑφίσταται ἡ κατά τό ἄρσεν καί θῆλυ διάκριση⁹⁷⁶.

Ἀπό τήν ἐρμηνευτική αὐτή ἐπισκόπηση πού πραγματοποιεῖ ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης – καί ἡ ὁποία μπορεῖ νά ἐκληφθεῖ ὡς ἕνας προσωπικός θεολογικός στοχασμός ἢ ὡς ἕνα γύμνασμα τοῦ νοῦ, ὅπως ὁ ἴδιος ἄλλωστε ἀφήνει ὑπαινικτικῶς νά διαφανεῖ ὡς πρός αὐτό – προκύπτει ἡ διαπίστωση πού κάνει ὁ ἴδιος ὅτι ἀναφαίνεται ἡ ὑπαρξη ἐμφανοῦς καί οὐσιαστικῆς διαφορᾶς μεταξύ τῆς πρό τῆς πτώσεως διατελεσάσης φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, τῆς δημιουργηθείσης «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», πού ἔφερε τά χαρακτηριστικά τῆς θείας εἰκόνας, καί τῆς μετά τήν πτώση ὑπάρχουσας φύσεως αὐτοῦ, πού ἀμαυρώθηκε καί εὐρίσκεται ἐν ταλαιπωρίᾳ καί

⁹⁷⁵ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46,108A. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 62,18-63,3 (=PG 46,533A). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 6, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 143,9-20 (=PG 44, 1272AB). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 302,17-20 (=PG 46, 373D).

⁹⁷⁶ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 205A. *Ὅπ.π.*, PG 44, 181AC. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 7, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 213,1-2. 213,8-9 (=PG 44,916B). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 302,11-17 (=PG 46, 373CD). Βλ., ἐπίσης, Ν. Ι. Νι-κ ο λ α ἰ δ η, *Θέματα Πατερικῆς Θεολογίας*, 233.

διακρίνεται ἐκτός τῶν ἄλλων καί γιά τόν πολυώδυνο καί καθ' ὁμοίότητα πρὸς τόν ζώωδη βίῳ λειτουργοῦντα τρόπο καί εἶδος ἀναπαραγωγῆς τῶν ἀπογόνων τοῦ πρώτου ἀνθρώπου⁹⁷⁷ πού ὡς προσδιοριστικό γνώρισμα προσιδιάζει ἀσφαλῶς στήν «ἄλογον» φύση⁹⁷⁸.

Ὁ Γρηγόριος Νύσσης λαμβάνει ἀφορμή ἀπό τήν ἀνωτέρω ἐξαγόμενη διατύπωση καί προσπαθεῖ μέ ἐπισταμένη θεολογική ἐπιχειρηματολογία νά ἀνεύρει τήν αἰτία τῆς ἀναφερθείσης διαφορᾶς, καθώς καί τήν αἰτία τῆς διακρίσεως τῶν δύο φύλων, στήν ἀνθρωπότητα. Διατυπώνει, ἔτσι, ἔστω καί κατ' ἔμμεσον τρόπο, τήν ἐρμηνευτική ἄποψη ὅτι, ἐπειδή ἐγνώριζε ὁ «εἰδῶς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν» Θεός ὅτι θά παρεξέκλινε ὁ ἄνθρωπος κατά τήν ἄσκηση τοῦ «αὐτεξουσίου» του τοῦ θείου θελήματος καί θά ἐπέλεγε, λόγω τῆς κατά τήν κτιστή του φύση τρεπτότητάς του⁹⁷⁹ καί τοῦ «αὐτεξουσίου» του, τήν ἐκτροπή του ἀπό τήν κατάσταση ἐκείνη πού τόν καθιστοῦσε ὁμότιμο πρὸς τοὺς ἀγγέλους⁹⁸⁰ καί τήν διάπραξη τοῦ «κακοῦ» καί τῆς παραβάσεως τῆς θείας ἐντολῆς, πράγμα πού θά συνεπαγόταν τήν εἴσοδο σέ αὐτόν τῆς φθορᾶς καί τοῦ θανάτου, ἐπρονόησε νά δοθεῖ στό ἀνθρώπινο γένος κατά τήν πλάση του, διά τῆς διακρίσεως τῶν δύο φύλων, ἡ δυνατότητα τῆς διά γεννήσεως

⁹⁷⁷ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 181A. Ὁπ.π., PG 44, 205A.

⁹⁷⁸ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 205B. Ὁπ.π., PG 44, 192B. Ὁπ.π., PG 44, 181C. Ὁπ.π., PG 44, 185A. Πρβλ. καί *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 148C. *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 161,16-20 (=PG 45, 393D). Τήν ἐρμηνευτική ἀντίληψη περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου κατά τήν πρώτη ζωή του ἀφ' ἑνός μὲν ὡς «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δημιουργηθέντος, ἀφ' ἑτέρου δέ ὡς φέροντος τήν κατά τὰ φύλα διάκριση ἐπιχειρεῖ νά παρουσιάσει ὁ F. Floëri διά τῆς θεωρήσεως τοῦ σεξουαλικοῦ ἐνστίκτου ὡς μὴ ὑπάρχοντος, ἔτσι ὥστε ἡ ἀναπαραγωγικότητα μὲν νά συνυπάρχει μέ τήν «ἀπάθεια», ἡ διάκριση δέ τῶν φύλων νά μὴ σχετίζεται μέ τόν θάνατο. Τόν ἐφάμαρτο τρόπο πολλαπλασιασμοῦ τοῦ ἀνθρώπινου γένους, καθώς καί τήν συνάρτηση τῆς κατά τήν διάκριση τῶν φύλων ἀναπροσαρμοσμένης λειτουργίας τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου μέ τήν κατάσταση τοῦ θανάτου ὁ F. Floëri συνδέει μέ τήν μεταπτωτική προσθήκη τῶν «δερματίνων χιτῶνων» στό ζεῦγος τῶν γεννητόρων (Βλ. «Le sens de la "division de sexes"», *RevSR* 27[1953], 107-110). Πρβλ. Η. Δ. Μ ο υ τ σ ο ὑ λ α, *Ἡ Σάρκωσις*, 73. Κ. Ν. Β α τ σ ι κ ο ὑ ρ α, *Ἡ ἔννοια τοῦ θανάτου*, 130. Ε. Κ. Π ρ ι γ κ ι π ἄ κ η, *Ἡ Θεοτόκος* (Διδακτορική Διατριβή), 167.

⁹⁷⁹ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 184D-185A.

⁹⁸⁰ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 204D-205C. Ὁπ.π., PG 44, 188CD. Πρβλ. Ματθ. 22,30. Μάρκ. 12,25.

αυξήσεως καί πληθύνσεως του μετά τήν παράβαση καί τίς συνέπειές της, προκειμένου νά μήν αφανισθεῖ ἀπό τόν θάνατο.

Καθίσταται προφανές ὅτι ἡ ἐκ προγνώσεως δοθεῖσα αὐτή ἀπό τόν Θεό δυνατότητα τῆς διά γεννήσεως αὐξήσεως καί πληθύνσεως τοῦ ἀνθρώπινου γένους, μέσω τῆς συνάφειας τῶν διακρινομένων φύλων⁹⁸¹, προκειμένου νά ἀποφευχθεῖ ὁ διά θανάτου ἀφανισμός του, χωρίς ἀσφαλῶς νά συμπεριλαμβάνεται στά προσδιοριστικά γνωρίσματα τῆς «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» πλασθείσης φύσεως τοῦ ἀνθρώπου πού ἐκοσμεῖτο μέ τά χαρακτηριστικά τῆς θείας εἰκόνας⁹⁸², ἐνδείκνυται νά ἐρμηνευθεῖ κατὰ τόν ἐπίσκοπο Νύσσης ὡς ἐπαναπροσδιορισμός τῆς λειτουργίας τῆς φύσεως τοῦ μετά τήν πτώση διαβιούντος ἀνθρώπου⁹⁸³.

Γίνεται, ἔτσι, σαφές ὅτι ὁ Γρηγόριος, ἐπί τῇ βάσει τῆς διατυπωθείσης αὐτῆς ἀπόψεως, καί ὑπό τό ἐρμηνευτικό βεβαίως πρίσμα τῆς διδασκαλίας του περί τῶν μετά τήν παρακοή τοῦ ἀνθρώπου ἀναδειχθέντων φυσιοκρατικῶν σαρκικῶν γνωρισμάτων τῆς φύσεώς του, φαίνεται νά δέχεται τήν ἐρμηνευτική ἀντίληψη γιά τήν ὑπαρξη μιᾶς ἀναπροσαρμογῆς ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ τῆς λειτουργίας τῆς μεταπτωτικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου⁹⁸⁴ πού ἀποσκοποῦσε στήν ἀπόκτηση ἀπό τόν ἀνθρώπο τῆς ἰκανότητος τῆς «παιδοποιΐας», ἀναγκαίως γιά τήν διαίωσιση τοῦ ἀνθρώπινου εἶδους καί γιά τήν διάσωσή του ἀπό τόν θάνατο.

Ὅπως, συνεπῶς, συνάγεται ἀπό τήν μόλις ἐκτεθεῖσα ἐρμηνευτική ἀντίληψη τοῦ Γρηγορίου – ἡ ὁποία, ὅπως ἔχει προαναφερθεῖ, ἀφήνεται ἀπό τόν ἴδιο ἐμμέσως νά θεωρηθεῖ ὅτι εἶναι ἕνας προσωπικός στοχασμός–, ἡ ἐκ τῆς παρακοῆς ἀλλοίωση τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου διά τῆς ἀπομακρύνσεώς της ἀπό τόν Θεό, τῆς ἐκτροπῆς της πρός τό κακό καί τῆς ἀμαυρώσεως τοῦ «κατ' εἰκόνα», ἐπέφερε ὡς ἄμεση συνέπεια τήν εἴσοδο τῆς ἀμαρτίας καί τῆς φθορᾶς καί τοῦ θανάτου στήν φύση τοῦ ἀνθρώπου, στήν ὁποία μετά τήν πτώση του συνυπάρχουν τό «λογικόν» στοιχεῖο, πού δέν ἐπιδέχεται τήν διάκριση καί διαφορά τῶν φύλων, καί τό προσδιορίζον

⁹⁸¹ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 63,15-17 (=PG 46, 533A): «εἰς οὐδέν ἕτερον τῆς κατὰ τὸ ἄρρεν καί θῆλυ διαφορᾶς συνεργούσης τῇ φύσει πλήν τῆς παιδοποιΐας». *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO τ.3,4, 71,24-72,2 (=PG 45, 73C).

⁹⁸² Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 185B. Ὅπ.π., PG 44, 204CD.

⁹⁸³ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 205A. Ὅπ.π., PG 44, 181C. Πρβλ. καί *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 303,9-12 (=PG 46, 376A).

⁹⁸⁴ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 181BD. Ὅπ.π., PG 44, 185A. Βλ., ἐπίσης, Κ. Ν. Βατσικούρα, *Ἡ ἔννοια τοῦ θανάτου*, 125-126. Π. Χ ρ ή σ τ ο υ, *Ελληνική Πατρολογία*, τ, 4, 188-189.

τήν «ἄλογον» καί «ἐμπαθῆ» φύση γνώρισμα τῆς διακρίσεως σέ φύλα⁹⁸⁵. Ἦταν, λοιπόν, ἀναγκαῖο, λόγω τῆς ἐκ τῆς πτώσεως ἀλλοιώσεως τῆς ἀνθρώπινης φύσεως καί τοῦ ὑπάρχοντος κινδύνου ἀφανισμοῦ αὐτῆς ἀπό τόν θάνατο, νά υπάρξει ἀναπροσαρμογή ἀπό τόν Θεό τῆς λειτουργίας τῆς μεταπτωτικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου πού ἀφοροῦσε καί ἀποσκοποῦσε στήν διά γεννήσεως πλήθυνση τοῦ ἀνθρώπινου γένους.

Ὁ τρόπος αὐτός τῆς διαδοχικῆς πληθύνσεως τοῦ ἀνθρώπινου γένους διά τῆς συνάφειας καί συζεύξεως τῶν δύο φύλων⁹⁸⁶, ὁ ὁποῖος ἐκλαμβάνεται ἀπό τόν Γρηγόριο ὡς συνέπεια τῆς διαπράξεως τῆς παρακοῆς καί τῆς εἰσόδου τῆς ἁμαρτίας⁹⁸⁷ στήν ἀνθρώπινη φύση, καθίσταται σύμφωνα μέ τήν διδασκαλία του τό μέσον τῆς διασώσεως τοῦ ἀνθρώπινου γένους ὡς εἶδους ἀπό τόν θάνατο⁹⁸⁸ πού ἐπῆλθε μετά τήν παρακοή καί τήν παράβαση τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ ἀπό τούς προπάτορες.

4. Ἡ εἴσοδος τοῦ θανάτου στήν ἀνθρώπινη φύση.

α'. Ἡ ἔννοια τοῦ ἐπακολουθήσαντος μετά τήν παράβαση θανάτου.

⁹⁸⁵ Βλ. *Περί κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 181BC. *Ἀντιρρητικός εἰς τόν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 161,15-20 (=PG 45, 393D).

⁹⁸⁶ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ Πισματος τῶν Πισμάτων*, Λόγος 8, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 389,2-7 (=PG 44, 1053B).

⁹⁸⁷ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 6, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 145,6-13 (=PG 44, 1273AB).

⁹⁸⁸ Βλ. *Περί παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 302,17-27 (=PG 46, 373D-376A). *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO τ.3,4, 72,8-12 (=PG 45, 73C). *Περί κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 188AB. 189CD. Ἡ «ἐπινόηση» τοῦ γάμου καί ἡ δι' αὐτοῦ «παιδοποιία» ἐρμηνεύεται καί ἀπό ἄλλους Πατέρες ὡς μέσον διασώσεως τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων ἀπό τόν θάνατο (Βλ., ἐνδεικτικῶς, περὶ τῆς προβαλλόμενης αὐτῆς ἀπόψεως, Μ α ξ ί μ ο υ Ὁ μ ο λ ο γ η τ ο ὺ, *Κεφάλαια διάφορα θεολογικά τε καὶ οἰκονομικά*, PG 90, 132B. Ἰ ω ά ν ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ὺ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B.Kotter, SJD, τ.2, 227,6-228,23 [=PG 94, 1208A]. Ἰ ω ά ν ν ο υ Χ ρ υ σ ο σ τ ὸ μ ο υ, *Ὁμιλίες εἰς τὴν Γένεσιν*, Λόγος 18, PG 53, 154. Τ ο ὺ ἰ δ ί ο υ, *Περί παρθενίας*, H. Musurillo-B. Grillet, SC, τ.125, 142,68-71 (=PG 48, 544). Βλ., ἐπίσης, Ν. Α. Μ α τ σ ο ὄ κ α, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία* τ.3, 208. G. F l o r o v s k y, *Eastern Fathers*, 188-189, ἀπὸ τόν ὁποῖο στό σημεῖο αὐτὸ ἐπισημαίνεται ἐπιρροή τοῦ Γρηγορίου ἀπὸ τόν Ὠριγένη. Η. Δ. Μ ο υ τ σ ο ὄ λ α, *Ἡ Σάρκωσις*, 90. Ν. Ι. Ν ι κ ο λ α ἰ ἰ δ η, *Θέματα Πατερικῆς Θεολογίας*, 246-247.

Ένα από τὰ κυριότερα σημεία τῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου Νύσσης περί τῶν ἀποτελεσμάτων καί ἐπιπτώσεων στόν ἄνθρωπο τοῦ ἁμαρτήματος τῆς παρακοῆς τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ συνιστᾶ ἡ ἀποψή του περί τῆς εἰσόδου τοῦ θανάτου στήν ἀνθρώπινη φύση. Ἡ παράβαση ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου τῆς δοθείσης ἀπό τόν Θεό ἐντολῆς κατέστη ἡ αἰτία τῆς πραγματοποιήσεως τῆς ἀπευθυνθείσης ἀπειλῆς τῆς ἐλεύσεως σέ αὐτόν τοῦ θανάτου⁹⁸⁹ στήν περίπτωση πού διεπράττετο ἡ παρακοή τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ. Ἡ δυσμενής αὐτή γιά τόν ἄνθρωπο πραγματικότητα καί κατάσταση πλέον τοῦ θανάτου⁹⁹⁰ κληροδοτήθηκε διά τῆς ἀκολουθίας καί διαδοχῆς τῶν γενεῶν σέ ὅλους τούς ἀπογόνους τῶν προπατόρων, ἐφόσον εἰσῆλθε καί ἀναμείχθηκε ὁ θάνατος μέ τήν φύση τῶν προπατόρων⁹⁹¹. Κατέστη, δηλαδή, ὁ θάνατος ἀπό ἐνδεχόμενο καί ἐν δυνάμει κατάσταση σέ ἐν ἐνεργεία κατάσταση, ὅπως ἐγνώριζαν ἤδη οἱ προπάτορες ἀπό τήν προειδοποίηση τοῦ Θεοῦ γιά ἐμφάνιση τῶν συνεπειῶν ἀπό τήν βρώση τοῦ ἀπαγορευθέντος καρπού, σέ πραγματικότητα, ἔτσι ὅπως τό ἀνθρώπινο γένος βιώνει αὐτήν μετά τήν πτώση τῶν προπατόρων ὡς ἕνα παρά φύσιν καθεστῶς, ὡς μία δηλαδή παρά φύσιν γιά τόν ἄνθρωπο κατάσταση πού ὑπάρχει καί λειτουργεῖ

⁹⁸⁹ Βλ. *Αντιρρητικός πρὸς τὴν Εὐνομίου ἔκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 385,17-18 (=PG 45, 545B): «ἐν ἡ ἄν ἡμέρα τῶν ἀπηγορευμένων ἄψωνται, ἀνυπερθέτως συναφθήσεται τῇ βρώσει ὁ θάνατος». *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 160,27-28 (=PG 44, 1165B). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 46,3-4 (=PG 44, 1161D). *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 254,4-6 (=PG 46, 661C). *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 81C. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 150,24-26 (=PG 44, 581A). Πρβλ. καὶ *Περὶ τῆς τριημέρου προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 227,17-20 (=PG 46, 604C). *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 52,6-8 (=PG 46, 521A). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 6, P.Alexander, GNO, τ.5, 386,9 (=PG 44, 708C).

⁹⁹⁰ Βλ. *Περὶ τῆς τριημέρου προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 280,6-13 (=PG 46, 605C). *Ὅπ.π.*, 285,21-23 (=PG 46, 609D).

⁹⁹¹ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 48,21-24 (=PG 45, 52C). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 351,2-6 (=PG 44, 1021D). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 6, P.Alexander, GNO, τ.5, 378,20-379,1 (=PG 44, 701B). Πρβλ. καὶ *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 52,13-16 (=PG 46,521B). Βλ., ἐπίσης, Ἀ θ α ν α σ ί ο υ, *Κατὰ Ἀρειανῶν*, Λόγος 1, M. Tetz, *Athanasius Werke*, τ.1,I, 161,9-14 (=PG 26,117C). Μ α ξ ί μ ο υ Ὁ μ ο λ ο γ η τ ο ῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1156C-1157A.

κατά «παρασιτικὸν» καὶ τραυματικὸ τρόπο στήν ἀλλοιωμένη πλέον φύση τοῦ ἀνθρώπου⁹⁹².

Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἀπό τήν ἐξέταση τῶν σχετικῶν μέ τήν ἔννοια τοῦ θανάτου ἀπόψεων τοῦ Γρηγορίου καταδεικνύεται ὅτι ἡ θεώρηση ἀπό τόν Γρηγόριο τοῦ ἀνθρώπου ὡς ὄντος συγκείμενου ἀπό σῶμα καί ψυχή⁹⁹³ καθίσταται ἡ προϋπόθεση κατανοήσεως καί τοῦ θανάτου ὡς ἀφορῶντος στόν ἄνθρωπο «κατ' ἄμφω»⁹⁹⁴, νοουμένου δηλαδή τόσο ὡς σωματικοῦ ὅσο καί ὡς πνευματικοῦ θανάτου· ὡς σωματικοῦ μέν, ἀφοῦ ἐνεργεῖ ἐπί τοῦ σώματος διά τῆς καταστολῆς καί νεκρώσεως τῆς λειτουργίας τῶν αἰσθήσεων καί διά τῆς ἀποσυνθέσεως αὐτοῦ «εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη» στοιχεῖα⁹⁹⁵· ὡς πνευματικοῦ δέ, ὁ ὁποῖος προηγήθηκε τοῦ σωματικοῦ, ὑπό τήν ἔννοια τῆς ἐκούσιας ἀπομακρύνσεως τῆς ψυχῆς ἀπό τήν μέθεξη τῆς χάριτος καί τῶν ἀγαθῶν καί τῶν δωρεῶν τοῦ ὑπάρχοντος ὡς «ὄντως

⁹⁹² Βλ. Κ. Ε. Π α π α π έ τ ρ ο υ, «Προπατορικόν ἀμάρτημα», *ΘΗΕ* 10(1967), 637. Βλ. καί Ν. Α. Μ α τ σ ο ύ κ α, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία* τ.3, 208. Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, *Ιστορία Δογμάτων*, τ.2, 457.

⁹⁹³ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 88,5-8 (=PG 44, 509B). *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, *GNO*, τ.7,1, 111,5-9 (=PG 44, 400B).

⁹⁹⁴ Βλ. *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Εὐνομίου ἔκθεσιν*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 385,19-21 (=PG 45, 545B). Πρβλ. Ἀ θ α ν α σ ί ο υ, *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*, *Λόγος* 3, Ch.Kannengiesser, *SC*, τ.199, 274,46 (=PG 25, 101D), ὅπου σημειώνεται, ἐκτός τοῦ σωματικοῦ θανάτου, τό «ἐν τῇ τοῦ θανάτου φθορᾷ διαμένειν».

⁹⁹⁵ Βλ. *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, E.Gebhardt, *GNO*, τ.9, 236,24-28 (=PG 46, 673B). *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, *Λόγος* 9, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 262,6-10 (=PG 44, 953B). *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Εὐνομίου ἔκθεσιν*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 21-23 (=PG 45, 545B). *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 213,8-12 (=PG 45, 797C). *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 30,20-23 (=PG 45, 33D). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 178,20-21 (=PG 44, 1189C). Πρβλ. καί *Πρὸς τοὺς βραδύνοντας εἰς τὸ Βάπτισμα*, PG 46, 417D-420A. *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 20B.

ζωῆς» Τριαδικοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἐπιτελέσθηκε διὰ τοῦ ἁμαρτήματος τῆς παρακοῆς καί τῆς ἁμαρνώσεως τοῦ «κατ' εἰκόνα» τοῦ ἀνθρώπου⁹⁹⁶.

Στό πλαίσιο τῆς ἀναδείξεως τῆς ἐπελεύσεως τοῦ θανάτου στήν φύση τοῦ ἀνθρώπου ὡς ὀδυνηρῆς συνέπειας, πού προέκυψε ἀπό τήν παρακοή καί παράβαση τῶν προπατόρων, προβαίνει ὁ Γρηγόριος καί σέ εἰδικότερες ἐπιμέρους ἐπισημάνσεις περί τοῦ θανάτου, τόσο ὑπό τήν

⁹⁹⁶ *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Εὐνομίον ἔκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 385,19-386,3 (=PG 45, 545BC). *Περὶ τῆς τριμέρου προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 292,2-6 (=PG 46, 616BC). *Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, GNO, τ.2, 213,24-29 (=PG 45, 800A). Βλ., ἐπίσης, Π. Ν. Τ ρ ε μ π έ λ α, *Δογματική*, τ.1, 527. Πρέπει, παρὰ ταῦτα, νά ἐπισημανθεῖ ἡ διαπίστωση καί ἡ ἐρμηνευτικὴ ἐκδοχὴ πού δίδεται ἀπὸ τὸν Ν. Βαφεΐδη ὡς πρὸς τὸν ἀκολουθήσαντα τὴν παρακοὴ θάνατο, κατὰ τὴν ὁποία ὁ θάνατος πρέπει νά θεωρηθεῖ ὡς ἀφορῶν ἀποκλειστικῶς στὸν «αἰώνιον, πνευματικὸν θάνατον τῆς ἀθανάτου ψυχῆς», ἐφόσον μετὰ τὴν παρακοὴ δὲν ἀκολούθησε ἀμέσως ὁ κατὰ τὰ προαναγγελθέντα σωματικὸς θάνατος (Ν. Β α φ ε ί δ ο υ, «Σῶμα ἢ ψυχὴ», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 38[1955], 372. 374). Περὶ τοῦ θανάτου, ἀντιθέτως, θεωρουμένου κατὰ τριμερῆ τρόπο, ὡς πρὸς τὸ πνεῦμα δηλαδή, τὴν ψυχὴ καί τὸ σῶμα, βλ. Ν. Μ η τ σ ο π ο ὑ λ ο υ, *Θέματα Δογματικῆς*, 200-202. Δεδομένης, ὅμως, τῆς ἀπορρίψεως ἀπὸ τὴν πατερικὴ παράδοση τῆς πλατωνίζουσας ἀπόψεως γιὰ τὴν τριχοτόμηση τῆς ἀνθρώπινης φύσεως (Βλ., ἐνδεικτικῶς, Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ὕ σ σ η ς, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 1, P.Alexander, GNO, τ.5, 284,1-2 [=PG 44, 621D]. *Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B.Kotter, SJD, τ.2, 78,71-77 [=PG 94, 920B]. *Ἰωάννου Χρυσόστομου, Εἰς τὴν ἀσάφειαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, PG 56, 182. Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Θ ε ο λ ό γ ο υ, *Εἰς Καισάριον ἐπιτάφιος*, Λόγος 7, M.-A.Calvet-Sebasti, SC, τ.405, 240,9-10 (=PG 35, 785B) καί ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἐνδεικτικῶς ληφθέντος ἀγιογραφικοῦ χωρίου Ματθ. 10,28, ἡ ἐν λόγω θέση εἶναι δυνατόν νά θεωρηθεῖ ὡς ὀρθὴ ὑπὸ τὴν προϋπόθεση τῆς θεωρήσεως τοῦ πνεύματος καί τῆς ψυχῆς ὡς τοῦ ἐκφράζοντος τὴν λογικὴ ψυχὴ νοεροῦ συστατικοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Πρβλ. Ν. Γ. Ξ ε ξ ά κ η, *Ὁρθόδοξος Δογματική*, τ.3, 142-143. Π. Ν. Τ ρ ε μ π έ λ α, *Δογματική*, τ.1, 473-476.

Περὶ τῆς θεωρήσεως τοῦ θανάτου τῆς ψυχῆς κατὰ τρόπον διττὸ ἀπὸ τὸν Πλωτῖνο βλ. Π λ ω τ ί ν ο υ, *Ἐννεάδες* I 8,13, P.Henry-H.R.Schwyzler, PO, τ.1, 21-25. Ἐν προκειμένῳ, βεβαίως, πρόκειται ἀφ' ἑνός μὲν περί τοῦ θανάτου, πού ἐπιφέρει κατὰ τὴν φιλοσοφικὴ θεώρηση τοῦ Πλωτίνου στήν ψυχὴ ἢ ἐπαφὴ τῆς μέ τὸ σῶμα, ἀφ' ἑτέρου δέ περί τῆς καταστάσεως στήν ὁποία κατὰ τὴν ἴδια θεώρηση μεταβαίνει ἡ ψυχὴ μετὰ τὸν φυσικὸ θάνατο.

ύλική καί σωματική ἔννοια, ὅσο καί, κυρίως καί πρωτίστως, ὑπό τήν πνευματική ἐννοιολογική διάσταση, οἱ ὁποῖες κρίνονται ὡς ἀρκετά ἐνδιαφέρουσες ἀπό ἀνθρωπολογικῆς πλευρᾶς. Ἔτσι, ἀπό τίς ἐκτιθέμενες ἀπόψεις τοῦ Γρηγορίου πού ἀφοροῦν στόν προσδιορισμό τῆς ἔννοιας τοῦ θανάτου, ὁ ὁποῖος ἐπῆλθε στήν ζωὴ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ὡς συνέπεια τῆς διὰ τῆς παρακοῆς ἐκπτώσεώς του ἀπό τήν κοινωνία του μέ τόν Θεό, προκύπτει ἡ διαπίστωση ὅτι ἀποδίδεται στήν κατάσταση τοῦ θανάτου ἀπό τόν ἱερό πατέρα ὁ ἐννοιολογικός προσδιορισμός ἐν πρώτοις μέν τῆς διὰ τῆς φυσικῆς φθορᾶς λύσεως τῆς ἐνώσεως τῆς ἐκ ψυχῆς καί σώματος συνιστάμενης ἀτομικῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως⁹⁹⁷, κατὰ τήν ὁποία, ἐν τούτοις, ἡ ψυχή, ὡς οὐσία νοερά καί ἄυλη, δέν ὑπόκειται φυσικά στήν ἐνεργούμενη διάλυση καί φθορά τῆς ὕλης⁹⁹⁸, ἀκολουθῶς δέ, καί ἐν μεταφορικῇ ἐννοίᾳ, τῆς ἐξ ἰδίας βουλήσεως⁹⁹⁹ ἀπαλλαγῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τό ἐπιφέρον τόν πνευματικό θάνατο «ἐμπαθές» φρόνημα τῆς σαρκός¹⁰⁰⁰.

⁹⁹⁷ Βλ. *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 153,4-5 (=PG 45, 1153D). *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 49,10-11 (=PG 45, 52D). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 345,11-17 (=PG 44, 1017C). *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 34,14-18 (=PG 46, 504B). *Κατὰ Ἐννομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, GNO, τ.2, 213,8-12 (=PG 45, 797C). Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι καί ὁ Πλάτων προσδιορίζει τόν θάνατο ὡς κατάσταση πού ἐπιφέρει «λύσιν καί χωρισμὸν ψυχῆς ἀπὸ σώματος» (*Φαίδων*, I.Burnet, SCBO, τ.1, 67d,4-5,9-10. Βλ., ἐπίσης, *Γοργίας*, I.Burnet, SCBO, τ.3, 542b,3-4).

⁹⁹⁸ Βλ. *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 218,25-29. (=PG 45, 1248B). *Όπ.π.*, 178,27-179,7. (=PG 45, 1189CD). *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 32,4-7. (=PG 45, 36C).

⁹⁹⁹ Βλ. *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 226,29-31 (=PG 45, 1260B): «ἀλλ' ἐπειδὴ τῷ ἐκουσίως ἀποθανόντι συναποθνήσκειν χρή θέλοντας, προσήκει τὸν ἐκ προαιρέσεως αὐτοῖς ἐπινοῆσαι θάνατον».

¹⁰⁰⁰ Βλ. *Εἰς τὸ, ὅταν ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα*, J.K.Downing, GNO, τ.3,2, 26,19-21 (=PG 44, 1324D). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 342,15-16. 343,10. 344,2-3. 344,7-11. 345,1-3 (=PG 44, 1016CD. 1017AB). *Ἐπιτάφιος εἰς Πλακίλλαν βασίλισσαν*, A.Spira, GNO, τ.9, 484,1-2 (=PG 46, 888A). *Ἐπιτάφιος εἰς Μελέτιον ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας*, A.Spira, GNO, τ.9, 454,13-455,6 (=PG 46, 861BC). *Κατὰ Ἐννομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, GNO, τ.2, 213,12-14 (=PG 45, 797D). Πρβλ. καί *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 9, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 290,6-7 (=PG 44, 976C).

Τό τελευταῖο αὐτό σημείο συνιστᾷ βασική καί θεμελιώδη ἀνθρωπολογική ἀντίληψη τοῦ Γρηγορίου, ἐφόσον κατά τήν διδασκαλία του ἡ ἐπέλευση τοῦ θανάτου, ὅταν ἀποσκοπεῖ στήν νέκρωση τῆς ἄθλιας καί ἀχρείας καταστάσεως τῆς ἁμαρτίας¹⁰⁰¹, ἀπεργάζεται τήν μετάσταση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν κτηνώδη στήν ἀληθινή ζωή¹⁰⁰². Πρόκειται, δηλαδή, περί μιᾶς νεκρώσεως, ἡ ὁποία, ὡς χαρακτηριζόμενη ἀπό τήν δυνατότητα ἐνεργοποιήσεως τῆς ἀλλοιωτικῆς δραστηριότητος τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τό «κρεῖττον»¹⁰⁰³, ἀναδεικνύεται, ὡς πρὸς τήν φύση αὐτοῦ, κατάσταση πρόσφορη γιά τόν ἄνθρωπο¹⁰⁰⁴.

Ὑπό τήν ἔννοια αὐτή ὅταν ἀναφέρεται ὁ ἱερός πατήρ στήν ἀποσύνδεση καί ἀπόρριψη τοῦ περικαλύμματος τῆς σαρκός καί τοῦ σαρκικοῦ φρονήματος, ἡ ὁποία ἐπιφέρει τόν ἀποχωρισμό καί τήν ἀλλοτρίωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν ἁμαρτία¹⁰⁰⁵ καί ἀναλογεῖ στήν κατάσταση τῆς νεκρώσεως τῆς ἁμαρτίας, ὡς θανάτου ἔτσι νοουμένης, προσδιορίζει αὐτήν ὡς λειτουργία ἐνεργούμενη ἀφ' ἑνός μὲν διαδοχικῶς καί ἀτελευτήτως¹⁰⁰⁶, ἀφ' ἑτέρου δέ διά πληγμάτων τά ὁποῖα προκαλοῦν τραύματα καί σημεῖα, πού ἀποφέρουν γλυκύτητα καί εὐφροσύνη στήν

¹⁰⁰¹ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 96,18-97,5 (=PG 44, 385CD). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 88,3-4 (=PG 44, 509C).

¹⁰⁰² Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 351,9-10 (=PG 44, 1021D-1024A). Πρβλ. καί *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 60,11-13 (=PG 44, 1177D).

¹⁰⁰³ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 52,26-53,3 (=PG 46, 521C). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 14, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 405,5-10 (=PG 44, 1068AB). Πρβλ. καί *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 308,22-309,19 (=PG 46, 380D-381B).

¹⁰⁰⁴ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 6, P.Alexander, GNO, τ.5, 381,1-18 (=PG 44, 704BC). *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ὄσιον πατέρα ἡμῶν Ἐφραίμ(ψευδ.)*, PG 46, 844B. *Ὅπ.π.*, PG 46, 836D. Πρβλ. καί *Ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον*, O.Lendle, GNO, τ.10,1, 116,8-10 (=PG 46, 797A). *Ὅπ.π.*, 126,18-22 (=PG 46, 809B).

¹⁰⁰⁵ Βλ. *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, GNO, τ.2, 213,26-29 (=PG 45, 800A): «ὡς γὰρ ἐνταῦθα τῶν τῆς φύσεως ἐνεργημάτων ἡ σβέσις θάνατος κέκληται, οὕτω καί ἐπὶ τῆς νοερᾶς οὐσίας, ἡ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀκίνησία θάνατός ἐστι». Πρβλ. καί Κ. Ἰ. Κ ο ρ ν α ρ ἄ κ η, «“Σύμμετρον” καί “Ἐῦκαιρον”», 92. 93.

¹⁰⁰⁶ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 360,5-14 (=PG 44, 1029BC).

ψυχή, ἢ ὁποῖα τὰ φέρει¹⁰⁰⁷. Πρόκειται περί μιᾶς διεργασίας, ἢ ὁποῖα, ἐπειδὴ περιγράφεται μέ ἓνα προσφιλές στόν Γρηγόριο γλωσσικό ἰδίωμα, αὐτό δηλαδή τῆς συζεύξεως ὄρων πού ἐρμηνεύονται κατ' ἀντιθετικόν ἐννοιολογικῶς τρόπο, ἐκφράζεται ἀπό αὐτόν διά τοῦ χαρακτηρισμοῦ τοῦ «τραύματος» καί τῆς «πληγῆς» ὡς καταστάσεων «ἀγαθῆς» καί «γλυκείας» ἀντιστοίχως¹⁰⁰⁸, πού δημιουργοῦν στόν φέροντα αὐτές ἓνα «πένθος» μακάριο καί σωτηριῶδες¹⁰⁰⁹.

Στό σημεῖο αὐτό κρίνεται ἀναγκαῖο νά ἐπισημανθοῦν ὀρισμένα στοιχεῖα πού ἀπαντοῦν στίς καταγραφόμενες ἀπό τόν Γρηγόριο ἀπόψεις περί τῆς ἔννοιας τοῦ θανάτου καί ἀφοροῦν στήν θέση πού λαμβάνει ὁ ἱερός πατήρ ὡς πρός τό ζήτημα τῆς ἀποδοχῆς ἢ ἀπορρίψεως τῆς θεωρίας περί μετεμψυχώσεως, ἀφοῦ τό συγκεκριμένο ζήτημα δίνει τήν ἐντύπωση ὅτι σχετίζεται μέ τό ὑπό ἐξέταση θέμα. Ἀπό τήν διερεύνηση, λοιπόν, τῶν ἐπί τοῦ προκειμένου ζητήματος ἀπόψεων τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης συνάγεται ὅτι ἡ ὑπάρχουσα σέ ὀρισμένα φιλοσοφικά συστήματα κατάφαση καί ἀποδοχή τῆς ἀπόψεως περί τῆς δυνατότητας διαδοχικῶν ἐνοικήσεων τῆς ψυχῆς σέ διαφορετικά σώματα¹⁰¹⁰ οὐδόλως εὐρίσκει σύμφωνο τόν Γρηγόριο. Ἀπεναντίας, ἡ φιλοσοφική αὐτή δοξασία συνιστᾶ σημεῖο ἔντονης ἐπικρίσεως καί σαφοῦς ἀπορρίψεως ἀπό τόν Γρηγόριο, ἐφόσον ἡ ἀντίληψη αὐτή θεωρεῖται ἐκδήλως ὑλιστική¹⁰¹¹, καί διότι δέν συνιστᾶ διδασκαλία τῆς Γραφῆς καί ὡς ἐκ τούτου δέν συνάδει οὔτε ἀρμόζει στήν διακηρυγμένη ἀψευδή καί ἀπλανῆ διδασκαλία τῆς Γραφῆς¹⁰¹². Σύμφωνα μέ τήν θεολογική ἐρμηνευτική θεώρηση πού κάνει ὁ

¹⁰⁰⁷ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 361,6-9 (=PG 44, 1029D). Ὅπ.π., 362,6-9 (=PG 44, 1032B). Βλ., ἐπίσης, G. H o r n, "L' amour", RAM 6(1925), 386. H. U. von B a l t h a s a r, *Présence et pensée*, 91. J. D a n i é l o u, *Platonisme*, 288.

¹⁰⁰⁸ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 362,14-17 (=PG 44, 1032C). Ὅπ.π., 366,7-9 (=PG 44, 1033D). Ὅπ.π., 369,8-13 (=PG 44, 1037A).

¹⁰⁰⁹ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 67,5-12 (=PG 46,536D). Ὅπ.π., 67,19-27 (=PG 46, 537AB).

¹⁰¹⁰ Βλ. Π λ ά τ ω ν ο ς, *Φαῖδρος*, I. Burnet, SCBO, τ.1, 284e,3-5. Τ ο ὦ ἰ δ ί ο υ, *Φαίδων*, I. Burnet, SCBO, τ.1, 81d,9-e,3. Κατά τόν Ἀριστοτέλη, ἐν τούτοις, ἡ ψυχή συνδέεται ἀδιαστάτως πρός τό σῶμα, κατά τρόπον μάλιστα ἀνάλογο μέ τήν συμφυῖα τῆς ὀράσεως μέ τόν ὀφθαλμό (βλ. Ἀ ρ ι σ τ ο τ έ λ ο υ ς, *Περί ψυχῆς*, W. D. Ross, SCBO, 412b 11-19. Πρβλ. E. B r é h i e r, *Παγκόσμιος ἱστορία τῆς φιλοσοφίας*, 172).

¹⁰¹¹ Βλ. *Εἰς τόν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 87,14-17 (=PG 44, 377AB).

¹⁰¹² Βλ. *Περί ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 116B. Ὅπ.π., PG 46, 113A.

Γρηγόριος ἐπὶ τοῦ προκειμένου θέματος, καὶ ἡ ὁποία θεμελιώνεται διὰ τῆς ἐπικλήσεως ἀγιογραφικῶν μαρτυριῶν (=Λουκ. 16,19-31)¹⁰¹³, μεταξύ τῆς νοεράς καὶ ἀδιαστάτου οὐσίας τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, τό ὁποῖο συνιστᾶ τό ἐξ ὑλικῆς ὑφῆς οἰκεῖο καὶ κατάλληλο ἐνδιαίτημά της¹⁰¹⁴, ὑφίσταται ἀρραγῆς σύνδεσμος, κατὰ τρόπον ὥστε ὁ θάνατος, πού ἐκλαμβάνεται ὡς μετάβαση τῆς ψυχῆς πρὸς μία ἄνευ σωματικότητας καὶ ἐκτός τοπικῶν ὁρίων¹⁰¹⁵ κατάσταση διαβιώσεως αὐτῆς¹⁰¹⁶, νά μὴν ἐπιφέρει φυσικά τὴν διάσπαση τοῦ ἀναφερθέντος συνδέσμου¹⁰¹⁷, ἔτσι ὥστε νά ἀναδεικνύεται μέ παραστατικό τρόπο ἡ θεολογικὴ ἀποψη περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς.

Ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα εἶναι δυνατόν νά ὑποστηριχθεῖ ὅτι καθίσταται σαφῆς ἡ κατηγορηματικὴ καὶ κατ' ἀπόλυτον τρόπο ἀπόρριψη ἐκ μέρους τοῦ Γρηγορίου τῆς περὶ μετεμψυχώσεως ἀλλότριας πρὸς τὴν χριστιανικὴ πίστη δοξασίας, ἀφοῦ ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς θεωρεῖται καὶ προβάλλεται ἀπὸ αὐτόν ὡς ἐκ φύσεως διατελοῦσα διὰ παντός συνημμένη μέ τὰ συστατικά μέρη τοῦ σώματος καὶ ὡς ἄνευ οὐδεμιᾶς μεταβολῆς ὑπάρχουσα κατὰ τὴν ἐπακόλουθη τοῦ θανάτου διάλυση τῆς ὑλικῆς τους συστάσεως¹⁰¹⁸.

β'. Ἡ ὄντολογικὴ θεώρηση τοῦ θανάτου.

Ἡ κατανόηση τῆς πραγματικότητας τοῦ θανάτου ὡς μεταπτωτικῆς καταστάσεως, πού ἀναδείχθηκε μετὰ τὴν παράβαση τῶν προπατόρων καὶ τὴν ὀδυνηρὴ πτώση αὐτῶν, ἀναγκάζει τὸν Γρηγόριο νά ἐνδιατρίψει περισσότερο στὴν ἀπὸ ὄντολογικῆς ἀπόψεως θεώρησή του. Στὸ πλαίσιο τῆς ἐνδιαφέρουσας αὐτῆς θεωρήσεως ὑποδεικνύεται ἀπὸ τὸν Γρηγόριο τό χωρίο τῆς Γραφῆς περὶ τῆς πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεό ὡς «καλοῦ λίαν» (=Γεν. 1,31) ὡς τό σημεῖο ἐκεῖνο πού παρέχει τίς προϋποθέσεις θεωρήσεως τοῦ θανάτου ὡς μιᾶς καταστάσεως ἡ ὁποία δέν ὑφίσταται κατ' ὄντολογικὴν ἔννοια κατὰ τὴν πρώτη ζωὴ καὶ τοῦτο, διότι ὁ

¹⁰¹³ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 84BD. Ὁπ.π., PG 46, 85B. Ὁπ.π., PG 46, 72AC.

¹⁰¹⁴ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 237B.

¹⁰¹⁵ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 69B.

¹⁰¹⁶ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 68B.

¹⁰¹⁷ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 44D-45A. Ὁπ.π., PG 46, 48AC. Ὁπ.π., PG 46, 76D-77A.

¹⁰¹⁸ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 45C.

χαρακτηρισμός τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» πλασθέντος ἀνθρώπου, ὡς «καλοῦ λίαν» δημιουργηθέντος ἀποκλείει τήν συμπερίληψη τοῦ θανάτου¹⁰¹⁹, τοῦ διακρινόμενου ἀπό τόν ζόφο, στά χαρακτηριστικά ἐκεῖνα πού κοσμοῦν τό «κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ» δημιουργηθέν ἀνθρώπινο γένος¹⁰²⁰. Γίνεται, ὡς ἐκ τούτου, φανερό ὅτι ὡς αἰτία τῆς ἐπελεύσεως τοῦ θανάτου στήν ζωή τοῦ μετὰ τήν πτώση διαβιῶντος ἀνθρώπου δέν εἶναι δυνατόν φυσικά νά ἐκληφθεῖ ὁ τά πάντα κατὰ τρόπον ἄριστο καί ἐπ' ἀγαθῶ ποιήσας Θεός¹⁰²¹ ἀλλά ὁ ἐπιβουλεύόμενος τήν ὑπαρξή καί τήν ζωή τοῦ ἀνθρώπου διάβολος, ὁ «ἀρχέκακος δαίμων», ὁ ὁποῖος ἐπενόησε καί ἐδημιούργησε τήν ἀρχή τῆς κακίας¹⁰²² μέ τήν ἐκούσια πρόκληση τῆς εισόδου τοῦ ἐκ τῆς ἐπιβουλῆς του παραγόμενου πάθους τοῦ φθόνου στήν φύση αὐτοῦ¹⁰²³.

Τά ἀνωτέρω σημεία ὀδηγοῦν τόν Γρηγόριο στό συμπέρασμα ὅτι ἡ λειτουργία τοῦ θανάτου ἐντοπίζεται στήν ἀποστέρηση ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου τῆς ζωηφόρου μεθέξεως τῶν δωρεῶν καί τῶν ἀγαθῶν τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ¹⁰²⁴, τοῦ ὑπάρχοντος καί θεωρούμενου ὡς ὄντως ζωῆς, καί προσδιορίζεται ἐρμηνευτικῶς ὡς ἀπουσία ἢ ὡς ἔλλειψη τῆς εὐρισκόμενης στόν ἀντίποδα αὐτοῦ ζωῆς, πού ἔχει δοθεῖ ἀπό τόν Θεό, καθόσον οἱ δύο αὐτές ἀντιτιθέμενες καταστάσεις δέν μποροῦν ἐξ ὀρισμοῦ νά

¹⁰¹⁹ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 87,12-14 (=PG 45, 88B).

¹⁰²⁰ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ Πνεύματος τῶν Πνευμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 348,2-6 (=PG 44, 1020C).

¹⁰²¹ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 1, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 17,13-15 (=PG 44, 1133A). Πρβλ. καί *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO τ.3,4, 10,18-19 (=PG 45, 16A). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 298,19-21 (=PG 46, 369C).

¹⁰²² Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 170,14-17 (=PG 44, 601C). *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 122,6-7 (=PG 44, 409B). *Κατὰ Ἐννομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, GNO, τ.2, 213,14-17 (=PG 45, 797D). Πρβλ. καί Κ. Β. Σκοπέρη, *Ἱστορία Δογμάτων*, τ.2, 458.

¹⁰²³ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO τ.3,4, 24,21-25,6 καί 18-19 (=PG 45, 29AB).

¹⁰²⁴ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ Πνεύματος τῶν Πνευμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 349,20-350,4 (=PG 44, 1021B). *Εἰς τὸ, ὅταν ὑποταγῇ αὐτῶν τὰ πάντα*, J.K.Downing, GNO, τ.3,2, 16,6-8 (=PG 44, 1316A). *Κατὰ Ἐννομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, GNO, τ.2, 213,23-25 (=PG 45, 800A). Ἡ ἀλλοτρίωση αὐτή καί ἀπομάκρυνση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν δημιουργό του ἐμφαίνεται ἀπό τήν ἔξωση τοῦ ζεύγους τῶν προπατόρων ἀπό τήν πατρίδα ἐστία τοῦ παραδείσου. Βλ., σχετικῶς περὶ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, Ν. Γ. Ἐξακῆ, *Ὁρθόδοξος Δογματική*, τ.3, 220.

συνυπάρξουν ἢ νά ταυτισθοῦν¹⁰²⁵. Ἐτσι, ἀφοῦ προῆλθε καί προέκυψε ὁ θάνατος ἀπό τήν στέρηση ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου τοῦ «μονοειδοῦς» ἀγαθοῦ τῆς Τριαδικῆς θεότητος, μέ τό ὅποιο ἐκεῖνος κοσμήθηκε καί μέ τό ὅποιο διασφαλίζεται ἡ ζωή καί ἡ ἀθανασία, ἀφ' ἑνός μὲν θεωρεῖται ὅτι κατέστη νόσος, ἡ ὁποία ἐμφυτεύθηκε καί ἐδραιώθηκε στόν ἄνθρωπο μέ τήν ἐπιφέρουσα τήν ἀλλοίωση τῆς φύσεώς του ἁμαρτία¹⁰²⁶, ἀφ' ἑτέρου δέ ἐκλαμβάνεται ὅτι συνιστᾶ τό στοιχεῖο ἐκεῖνο πού ἐπιβλήθηκε ἀπό τόν Θεό κατ' οἰκονομίαν στήν ἀνθρώπινη φύση¹⁰²⁷, προκειμένου αὐτή, διά τῆς ἀποσυνθέσεως τοῦ περικαλύμματος τῆς σαρκός¹⁰²⁸, νά καταστεῖ ἐλεύθερη ἀπό τίς ιδιότητες καί τά γνωρίσματα τῆς «ἐμπαθοῦς» διαθέσεως, ἡ ὁποία ἐκυρίευσε μετά τήν πτώση τόν ἄνθρωπο¹⁰²⁹.

Ἡ διάσταση, ἐξ ἄλλου, καί ἀπομάκρυνση τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν παχυλότητα τῆς ὕλης, ἡ ὁποία συντελεῖται μέ τήν ἀποσύνθεση τῆς σαρκός, πού ἔπεται τοῦ θανάτου¹⁰³⁰, καί ἡ ἐπερχόμενη ἀνάδειξη τῆς προτέρας αὐτοῦ μορφῆς, τῆς ἐξωραϊσμένης διά τῆς θείας εἰκόνας, προσδιορίζει μὲν τόν θάνατο ὡς μία κατάσταση κατασταλτική τῆς ἐκ τῆς «ἐμπαθοῦς» διαθέσεως νοσηρῆς καταπτώσεως τῆς

¹⁰²⁵ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 60,11-13 (=PG 44, 1177D). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 351,10-13. 351,16-352,1 (=PG 44, 1024A). Βλ. καί N. A. N i s s i o t i s, «L' homme image de Dieu», *ΕΕΘΣΠΑ* 25(1981), 344.

¹⁰²⁶ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 350,20-351,6 (=PG 44, 1021CD). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 58,6-8 (=PG 44, 473A). *Εἰς τὸ, ὅταν ὑποταγῇ αὐτῶν τά πάντα*, J.K.Downing, GNO, τ.3,2, 26,19-21 (=PG 44, 1324D). Πρβλ. *Ὅπ.π.*, 27,8-12 (=PG 44, 1325A).

¹⁰²⁷ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO τ.3,4, 30,16-20 (=PG 45, 33CD). *Ὅπ.π.*, 88,13-14 (=PG 45, 88D).

¹⁰²⁸ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 52,17-24 (=PG 46,521B). *Ὅπ.π.*, 60,21-61,1 (=PG 46, 529C).

¹⁰²⁹ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 156A-157A. *Εἰς Πουλχερίαν παραμυθητικὸς λόγος*, A.Spira, GNO, τ.9, 472,6-10 (=PG 46, 877A). *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 39,17-22 (=PG 46, 508C). Βλ., ὡσαύτως, N. Ἰ. N i κ ο λ α ἱ ἰ δ η, *Θέματα Πατερικῆς Θεολογίας*, 252-253.

¹⁰³⁰ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 42,16-21. (=PG 46, 512A). *Ὅπ.π.*, 61,2-4. (=PG 46, 529C). *Ὅπ.π.*, 59,23-60,2. (=PG 46, 529A). *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 29,16-19. (=PG 45, 33B).

άνθρωπότητας¹⁰³¹. ἀναδεικνύει δέ, πάλι, αὐτόν ὡς εὐεργεσία, ἐφόσον, διὰ τῆς ἀναστολῆς τῆς ροπῆς τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ κακό¹⁰³², ὁ θάνατος λειτουργεῖ ὡς ἀπαρχή καὶ μέσο τῆς μεταβάσεως τοῦ ἀνθρώπου στὴν «κρείττονα» καὶ ὑπερέχουσα κατάσταση αὐτοῦ διὰ τῆς ἀναστάσεως¹⁰³³.

Ὑπὸ τὸ ἐρμηνευτικὸ αὐτὸ πρίσμα τῶν ὡς ἄνω σημειωθέντων πρέπει ὡσαύτως νὰ ἐκληφθεῖ καὶ ἡ θεώρηση καὶ κατανόηση ἀπὸ τὸν

¹⁰³¹ Βλ. *Εἰς τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων*, E. Gebhardt, *GNO*, τ.9, 228,17-19 (=PG 46, 585B): «αὕτη(=ἡ γῆ) γὰρ τοῦ νεκρωθέντος παντελῶς σώματος γίνεται σκέπη, τὴν ἀσθένειαν καὶ φθορὰν τῆς φύσεως ἡμῶν περιστέλλουσα». *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, *GNO*, τ.7,1, 138,11-13 (=PG 44, 424D).

¹⁰³² Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 30,12-13 (=PG 45, 33C). Ὅπ.π., 48,21-24 (=PG 45, 52C).

¹⁰³³ Βλ. *Εἰς Πουλχερίαν παραμυθητικὸς λόγος*, A.Spira, *GNO*, τ.9, 472,14-15 (=PG 46, 877A): «ἀγαθὸν ἂν εἴη ὁ θάνατος, ἀρχὴ καὶ ὁδὸς τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβολῆς ἡμῶν γενόμενος». Ὅπ.π., 472,1-2 (=PG 46, 876D). *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 88,12-18 (=PG 45, 88D-89A). *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, *GNO*, τ.9, 61,13-18 (=PG 46, 529D-532A). Ὅπ.π., 47,1-5 (=PG 45, 516C). Πρβλ. Ἰ ω ά ν ν ο υ Χ ρ υ σ ο σ τ ό μ ο υ, *Λόγος παραινετικὸς 1 πρὸς Σταγεῖριον*, PG 47, 429. Ὁ ἱερός πατήρ στό χωρίο αὐτὸ ἐπισημαίνει ἐκτός τῶν ἄλλων καὶ τὸν εὐεργετικὸ χαρακτήρα τοῦ θανάτου γιὰ τὸ ἀνθρώπινο γένος, ἐφόσον, τοῦ θανάτου μὴ ἐπιβληθέντος, «ἀθάνατα ἂν διετέλεσεν ἁμαρτάνων τοῦ λοιποῦ». Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Ὁμιλίαι εἰς τὴν Γένεσιν*, Λόγος 18, PG 53, 151. Α - θ α ν α σ ἰ ο υ, *Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*, Ch.Kannengiesser, *SC*, τ.199, 270,24-272,28. 284,17-31 (=PG 25, 101B.108AC). Β α σ ἰ λ ε ἰ ο υ, *Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*, PG 31, 315A, ὅπου ἀφ' ἑνός μὲν ἀναγνωρίζεται ὡς ρίζα τοῦ θανάτου ἢ ἐκ τοῦ ἀνθρώπου προερχόμενη «πονηρὰ γνώμη», ἀφ' ἑτέρου δέ ὑποδεικνύεται ὡς θετικὸ στοιχεῖο αὐτοῦ τὸ νὰ μὴν παραμένει «ἀθάνατος ἡμῶν ἢ ἀρρωστία». Γ ρ η γ ο ρ ἰ ο υ Θ ε ο - λ ό γ ο υ, *Εἰς τὰ Θεοφάνεια*, Λόγος 38, P.Gallay-C.Moreschini, *SC*, τ.358, 130,27-26 (=PG 36, 324D), ὅπου ἡ κατάσταση τοῦ θανάτου χαρακτηρίζεται ὡς κέρδος, ἐφόσον ἐπέφερε τὸ «διακοπῆναι τὴν ἁμαρτίαν». Περὶ τῆς ἐρμηνευτικῆς αὐτῆς ἀπόψεως βλ. Ν. Α. Μ α τ σ ο ὕ - κ α, *Κόσμος*, 80. Μ. Κ ω ν σ τ α ν τ ἰ ν ο υ, «Ἡ πτώση», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 72(1989), 556. Η. Δ. Μ ο υ τ σ ο ὕ λ α, *Ἡ Σάρκωσις*, 91. Ε. Κ. Π ρ ἰ γ κ ἰ π ἄ κ η, *Ἡ Θεοτόκος* (Διδακτορική Διατριβή), 169-170.

Γρηγόριο του θανάτου ως «μεταστάσεως»¹⁰³⁴ του ανθρώπου από την άδιέξοδη κατάσταση της εκ των παθῶν φθορᾶς πρὸς τὴν ἀπόλαυση τῶν ὑπὲρ πᾶσαν γνώση καὶ κατάληψη ἀγαθῶν τῆς Τριαδικῆς θεότητος¹⁰³⁵, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ ἀπόδοση τοῦ αἰσθήματος τοῦ φόβου, πού διακατέχει τὸν ἄνθρωπο, στὴν ἄγνοια τῶν ἀγαθῶν τὰ ὅποια ὁ ἄνθρωπος ἐξασφαλίζει διὰ τοῦ θανάτου¹⁰³⁶ καὶ τὰ ὅποια καθιστοῦν τὴν ἐπέλευση τοῦ θανάτου κατάσταση ἀποδεκτὴ καὶ ἀρεστὴ¹⁰³⁷ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο.

Ὅπως, λοιπόν, συμπεραίνεται ἀπὸ τὴν ἐρμηνευτικὴν πραγματεύση τῆς διδασκαλίας τοῦ ἱεροῦ πατρὸς, ἡ κατάσταση τοῦ θανάτου ἐκλαμβάνεται ὡς ὑπάρχουσα κατ' ἄρρηκτον τρόπο συνδεδεμένη μὲ τὸ γεγονός τῆς «ἐκ τοῦ μὴ εἶναι» δημιουργίας τῆς κτίσεως, τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ ἐγγενὲς χαρακτηριστικὸ πού προσιδιάζει στὴν κτιστότητά της. Ἡ θεώρηση, βεβαίως, αὐτὴ ἀπὸ τὸν Γρηγόριο τοῦ θανάτου ὡς μὴ ὑφιστάμενου ὄντολογικῶς, καθὼς καὶ ἡ ἐρμηνευτικὴ ἀπόδοση ἀπὸ αὐτὸν τῆς ἔννοιας τοῦ «μὴ εἶναι», τοῦ ὄντολογικῶς ἀνύπαρκτου, μὲ τίς φραστικὲς διατυπώσεις «μὴ γεννηθὲν» καὶ «τεθνηκὸς»¹⁰³⁸, ἔδωσε τὴν

¹⁰³⁴ Βλ. *Εἰς τὸν βίον καὶ τὰ θαύματα τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ*, G.Heil, GNO, τ.10,1, 53,18-19 (=PG 46, 953D). *Εἰς τὸν βίον τῆς ὁσίας Μακρίνης*, V.W.Callahan, GNO, τ.8,1, 395,21-23 (=PG 46, 981D). *Εἰς τὸν ὄσιον πατέρα ἡμῶν Ἐφραίμ*, PG 46, 848D. Ἀξιοσημείωτος θεωρεῖται, σὺν τοῖς ἄλλοις, ὁ χαρακτηρισμὸς ἀπὸ τὸν Γρηγόριο τοῦ φυσικοῦ θανάτου ὡς μετουκίσεως (*Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 1, P.Alexander, GNO, τ.5, 291,5-6 [=PG 44, 629A]), ὡς «τόκου» (*Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 47,23-24 [=PG 46, 516D]) καὶ ὡς «γλυκέος καὶ μακαρίου ὕπνου» (*Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον πρωτομάρτυρα Στέφανον*, O.Lendle, GNO, τ. 10,1, 84,20 [=PG 46, 712A]).

¹⁰³⁵ Βλ. *Εἰς Πουλχερίαν παραμυθητικὸς λόγος*, A.Spira, GNO, τ.9, 469,13-16 (=PG 46, 873B). *Ὅπ.π.*, 467,10-12 (=PG 46, 872A). *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 62,6-13 (=PG 46, 532B). *Ὅπ.π.*, 47, 10-14 (=PG 46, 516C). Πρβλ. καὶ *Ἐπιτάφιος εἰς Πλακίλλαν βασίλισσαν*, A.Spira, GNO, τ.9, 485,12-485,13 (=PG 46, 888BD). *Εἰς τὸν ὄσιον πατέρα ἡμῶν Ἐφραίμ*, PG 46, 848B.

¹⁰³⁶ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 45,3-5 καὶ 18-20 (=PG 46, 513CD).

¹⁰³⁷ Βλ. *Ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον*, O.Lendle, GNO, τ. 10,1, 119,10-15 (=PG 46, 801A).

¹⁰³⁸ Βλ. *Κατὰ Ἐννομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 7, W. Jaeger, GNO, τ.2, 231,27-232,28 (=PG 45, 820AC): «...τὸ γὰρ μὴ εἶναι τοῦ τε μὴ γεννηθέντος καὶ τοῦ τεθνηκότος πλὴν τῆς διαφορᾶς τῶν ὀνομάτων ἴσον ἐστὶν ὑπεξηρημένου τοῦ κατὰ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως λόγου». Βλ., ἐπίσης, *Πρὸς τὸν Ἐννομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 295,9-11 (=PG 45, 1104D).

ἀφορμή νά ἐπιχειρηθεῖ μία ἐρμηνευτική προσέγγιση τῆς ἀνωτέρω σκέψεως τοῦ Γρηγορίου, κατά τήν ὁποία ἐκλαμβάνεται ὁ θάνατος νά πλαισιώνει τήν κτίση, κατά τρόπον ὥστε νά θεωρεῖται ἀφ' ἑνός μὲν ὡς προϋπάρχων τῆς συστάσεως τῶν κτιστῶν ὄντων, ἀφ' ἑτέρου δέ ὡς ὑπάρχων μετά τήν διάλυση αὐτῶν¹⁰³⁹. Εἶναι δυνατόν νά λεχθεῖ ὅτι πρόκειται γιά μία ἐνδιαφέρουσα ἀλλά παρακινδυνευμένη, ὡς πρὸς τήν ἀκριβῆ ἀπόδοση τῆς ἀπόψεως αὐτῆς τοῦ Γρηγορίου, ἐρμηνευτική προσέγγιση τῆς ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ διδασκαλίας τοῦ ἱεροῦ πατρὸς¹⁰⁴⁰. Καί τοῦτο, διότι ὁ θάνατος ἐκλαμβάνεται μὲν ἀπὸ αὐτόν κατά τὰ προαναφερθέντα ὡς κατάσταση μὴ ὑπάρχουσα ὄντολογικῶς οὔτε «προϋποκειμένη» ἢ προϋπάρχουσα, κατανοεῖται δέ ὡς ἐνδεχόμενο, πού ἐδράζεται στήν ἀπόλυτη ὄντολογική διαφορά τῶν αἰσθητῶν καί νοερῶν ὄντων ὡς κτιστῶν ἀπὸ τόν ἄκτιστο Τριαδικό Θεό, ἡ ὁποία καθιστᾷ αὐτά νά μὴν μποροῦν ὡς ἐκ τῆς φύσεώς τους νά ὑπάρξουν ἀφ' ἑαυτῶν καί καθ' ἑαυτά καί ὡς ἐκ τούτου προσδιορίζει αὐτά νά ὑπόκεινται σέ ἀπώλεια τοῦ «εἶναι» τους¹⁰⁴¹. Ἡ ὑπαρξη, συνεπῶς, τῶν κτιστῶν δημιουργημάτων ὀφείλεται στήν κρατοῦσα καί συνέχουσα τὰ πάντα θεία δύναμη, καθὼς καί στήν παραμονή τους σέ διαρκῆ σχέση κατά χάριν καί κατ' ἐνέργειαν κοινωνίας καί μετοχῆς μέ τόν ὄντως ὄντα Τριαδικό Θεό¹⁰⁴².

¹⁰³⁹ Βλ., σχετικῶς, Κ. Β α τ σ ι κ ο ὄ ρ α, *Ἡ ἔννοια τοῦ θανάτου*, 46. J. D a n i é l o u, «Akolouthia», *RevSR* 27(1953), 220-240.

¹⁰⁴⁰ Βλ., ἐνδεικτικῶς, Κ. Β α τ σ ι κ ο ὄ ρ α, *Ἡ ἔννοια τοῦ θανάτου*, 48: «Ὁ θάνατος προϋπάρχει τοῦ ὑπάρχειν τῆς δημιουργίας καί ἀποτελεῖ τή δυνατότητα ἐπιστροφῆς τοῦ ὑπάρχειν τῆς δημιουργίας στό μὴ ὑπάρχειν». Ὁπ.π., 62: «Αὐτή ἡ ἀφετηριακή μετάβαση, πού γνωρίζουμε ὡς γέννηση, μπορεῖ νά χαρακτηρισθεῖ καθ' ἑαυτήν καί ὡς θάνατος. Ἡ πράξη δηλαδή τῆς δημιουργίας περιορίζεται στίς δύο πλευρές της ἀπὸ τήν πράξη τοῦ θανάτου ἐξ αἰτίας τοῦ τρόπου τοῦ γίγνεσθαί της, πού τῆς προσδίδει ὄχι μόνο ἀρχή καί τέλος, ἀλλά καί περιορισμό ἀπὸ τήν ἀνυπαρξία». Πρβλ. Ν. Α. Μ α τ σ ο ὄ κ α, *Τό πρόβλημα τοῦ κακοῦ*, 27, ὅπου ἡ ὡς ἄνω ἐκτεθεῖσα ἄποψη θεωρεῖται ὑπό τό πρῖσμα τοῦ μονισμοῦ, τοῦ ἐκφράζοντος τήν πραγματικότητα ὡς ἀέναη κυκλική ἐπανάληψη τῆς ζωῆς καί τοῦ θανάτου.

¹⁰⁴¹ Βλ., παρεμφερῶς πρὸς τό σημεῖο αὐτό, G. S k a l t s a s, *L' Acte créateur de Dieu*, 4. H. U. von B a l t h a s a r, *Présence et pensée*, 52. V. R a d u c a, *ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΙΣ*, 26.

¹⁰⁴² Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 7, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 406,16-17 (=PG 44, 725A). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 155,5-8 (=PG 44, 585B). Βλ., ἐπίσης, ἐνδεικτικῶς, Μ α ξ ί μ ο υ Ὁ μ ο λ ο γ η τ ο ὦ, *Μυσταγωγία*, Χ. Γ. Σωτηροπούλου, *Ἡ Μυσταγωγία τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*, 244, 50-245,54 (=PG 91, 704D). Ἰ ω ἄ ν-

Από τήν διερεύνηση τῶν στοιχείων ἐκείνων τῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου, μέ τά ὅποια προσδιορίζεται ἀπό αὐτόν ἡ ἔννοια τοῦ θανάτου ὡς συνέπεια τῆς παραβάσεως τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, καταφαίνεται ὅτι ἡ ὑπαρξη τοῦ θανάτου σχετίζεται καί συναρτᾶται κατ' ἄμεσον τρόπο μέ τό χαρακτηριζόμενο ἀπό τήν ἀσταθῆ καί ρέουσα παροδικότητα κτιστό μέγεθος τοῦ χρόνου¹⁰⁴³. Αναδεικνύεται, ἐξ ἄλλου, ἡ θεώρηση τοῦ θανάτου ὡς μέσου παιδαγωγήσεως τοῦ ἀνθρώπινου γένους, πού ἐμφαίνει τήν πρόνοια τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ γιά τήν σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου¹⁰⁴⁴. Ἐπισημαίνεται, ἐπίσης, ἡ κατά παραχώρηση τοῦ Θεοῦ ὑπαρξη τοῦ θανάτου ὡς εὐεργεσίας πρὸς τόν ἄνθρωπο καί ὁ ὑπό τήν ἔννοια αὐτή θετικός, θά ἦταν δυνατόν νά λεχθεῖ, χαρακτήρας τῆς καταστάσεως αὐτῆς τοῦ θανάτου, καθόσον διά τῆς πικρῆς γεύσεως αὐτοῦ ἀποτρέπεται ἡ διαιώνιση στόν ἄνθρωπο τῆς ἁμαρτίας¹⁰⁴⁵. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ θεμελιώδης αὐτή μετατροπή τοῦ ἐννοιολογικοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ θανάτου ἀπό τιμωρία σέ εὐεργεσία γιά τόν ἄνθρωπο γίνεται βεβαίως πληρέστερα ἀντιληπτή κατά τήν γνώμη τοῦ Γρηγορίου διά τῆς ἐν πίστει κατανοήσεως τοῦ ὑπερφυοῦς μυστηρίου τῆς κατά σάρκα «οἰκονομίας» τοῦ

νοῦ Δ α μ α σ κ η νοῦ, *Κατὰ Μανιχαίων*, Β. Kotter, *SJD*, τ.4, 383,1-10 (=PG 94, 1560A). Βλ., ὡσαύτως, σχετικῶς μέ τήν ἀποψη αὐτή, Ν. Α. Μ α τ σ ο ὑ κ α, *Κόσμος*, 106. Τ ο ὕ ι δ ί ο υ, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία* τ.3, 216-217. Τ ο ὕ ι δ ί ο υ, *Τό πρόβλημα τοῦ κακοῦ*, 26. Π. Ν. Τ ρ ε μ π έ λ α, *Δογματική*, τ.1, 332-333. G. F l o r o v s k y, *Concept of Creation*, 49.

¹⁰⁴³ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, *GNO*, τ.9, 52,7-13 (=PG 46, 521AB): «συμπέφυκε διά τοῦ χρόνου προϊούση τῆ ζωῆ πάντως ὁ θάνατος. Πρὸς γάρ τὸ μέλλον ἐκ τοῦ παρωχηκότος τῆς ζωῆς πάντοτε κινουμένης καί οὐδέποτε πρὸς τὸ κατόπιν ἀναλυούσης θανάτός ἐστι τὸ πάντοτε τῆ ζωτικῆ ἐνεργεία συνημμένως ἐπόμενον· ἐν γὰρ τῶ παρωχηκότι τοῦ χρόνου παύεται πάντως πᾶσα κίνησις ζωτικῆ καί ἐνέργεια».

¹⁰⁴⁴ Βλ. *Εἰς Πουλχερίαν παραμυθητικὸς λόγος*, A. Spira, *GNO*, τ.9, 472, 6-10 (=PG 46, 877A). Πρβλ. Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 82. Δ. Γ. Τ σ ά μ η, «Ἡ διαλεκτικὴ φύσις», *AB* 1(1969), 134, ὅπου πραγματοποιεῖται μία συγκριτικὴ ἀναφορά στὴν περὶ ἁμαρτίας διδασκαλία τοῦ Ωριγένους καί τῶν Καππαδοκῶν πατέρων, κατά τήν ὅποια ἡ ἁμαρτία, ἐνῶ κατά τόν Ἀλεξανδρινό θεολόγο ἀποτελεῖ «αἰώνιον δυνατότητα διὰ τὸν ἄνθρωπον», κατά τοὺς Καππαδόκες πατέρες περιορίζεται «ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς σωματικῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου».

¹⁰⁴⁵ Βλ. *Εἰς Πουλχερίαν παραμυθητικὸς λόγος*, A. Spira, *GNO*, τ.9, 472, 1-2 (=PG 46, 876D), ὅπου ὁ θάνατος χαρακτηρίζεται ὡς «κακίας καθάρσιον». Βλ., ἐπίσης, *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, *GNO*, τ.9, 61,11-18 (=PG 46, 529D-532A).

Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ¹⁰⁴⁶, διὰ τοῦ κατὰ σάρκα θανάτου καί τῆς ἀναστάσεως τοῦ ὁποίου ὁ μεταπτωτικός ἄνθρωπος ἀποκαθίσταται στήν πρό τῆς πτώσεως κατάστασή του¹⁰⁴⁷, ἡ ὁποία διακρίνεται γιά τήν διά τῆς καταργήσεως πλέον τοῦ θανάτου καί τῆς περιλεύσεώς του σέ ἀνυπαρξία ἐπαναφορά τοῦ ἀνθρώπου στήν ὑπό τοῦ Θεοῦ δοθεῖσα ἐν χάριτι ἀθανασία.

5. Ἡ ὑπό τοῦ ἀνθρώπου ἐπιθυμία καί διάπραξη τοῦ κακοῦ ὡς ἀπουσίας καί στερήσεως τοῦ ἀγαθοῦ.

Μέ τό ζήτημα τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς ἔννοιας τοῦ θανάτου, πού εἰσηλθε ὡς συνέπεια τῆς πτώσεως στήν ὑπαρξη καί ζωή τοῦ ἀνθρώπου, συναρτᾶται ἀπό τόν Γρηγόριο καί συνάπτεται καί τό θέμα τοῦ ἐρμηνευτικοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ εἰσελθόντος στήν φύση τοῦ ἀνθρώπου κακοῦ, στήν διάπραξη τοῦ ὁποίου κινεῖται διά τῆς ἀσκήσεως τοῦ «αὐτεξουσίου» του ὁ ἄνθρωπος μετά τήν «ἀρχαίαν» παράβαση, καί τό ὁποῖο ἐπιφέρει τόσα δεινά στό ἀνθρώπινο γένος. Ἔτσι, στήν ἀποτυπούμενη στά ἔργα τοῦ ἱεροῦ πατρός διδασκαλία του περί τοῦ κακοῦ γίνεται εἰδικότερος λόγος γιά τήν φύση τοῦ εἰσαχθέντος στήν ζωή τοῦ ἀνθρώπου κακοῦ καί τῶν ἐπιπτώσεών του σέ αὐτήν. Συγκεκριμένως, τονίζεται ὅτι ἡ ἐκ τοῦ ὀλισθήματος τῆς παρακοῆς προελθοῦσα μεταστροφή τῆς διαθέσεως τῆς ἀνθρώπινης φύσεως πρὸς τήν διάπραξη τοῦ κακοῦ θεωρεῖται ἀναμφιβόλως ὡς μία κατάσταση πού κληροδοτήθηκε ἀπό τήν ἀβουλία τῶν προπατόρων¹⁰⁴⁸, ἡ ὁποία διεστρέβλωσε τό θεόμορφο εἶδος τῆς ψυχῆς πρὸς τήν ἐπαίσχυνη

¹⁰⁴⁶ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 170,17-19 (=PG 44, 601C): «ἐβασίλευσε δὲ ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ καὶ ἕως τοῦ νόμου, ὃν βούλεται μηκέτι βασιλεύειν ἐν ἡμῖν ὁ ἀπόστολος ἐν τῷ θνητῷ ἡμῶν σώματι».

¹⁰⁴⁷ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlberg, GNO, τ.3,4, 78,3-17 (=PG 45, 80BC). Περί τῆς θεωρήσεως ἀπὸ τόν Γρηγόριο τοῦ γεγονότος τῆς ζωηφόρου ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς προϋποθέσεως προσεγγίσεως καί κατανοήσεως τῆς καταστάσεως τοῦ θανάτου, βλ. J. D a n i é l o u, *L' être et le temps*, 174. E. J ü n g e l, *Tod*, 51-53. K. B. Σ κ ο υ τ έ ρ η, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 83. Α. Γ. Μ α ρ ᾶ, *Ἡ ἐσχατολογία*, 277-278.

¹⁰⁴⁸ Βλ. *Περὶ τῆς τριήμερον προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 285,7-16 (=PG 46, 609C). *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlberg, GNO, τ.3,4, 20,24-25 (=PG 45, 25A). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 2, P.Alexander, GNO, τ.5, 302,5-8 (=PG 44, 640A).

δυσμορφία τῆς ἁμαρτίας¹⁰⁴⁹. Ὅπως ἦταν φυσικό, ἡ ἀναζήτηση καί ὁ προσδιορισμός τῆς ἔννοιας καί τῆς φύσεως τοῦ κακοῦ, ἡ ἐκδήλωση τοῦ ὁποίου παρατηρεῖται κατά τόν Γρηγόριο στήν ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητας, ἀπετέλεσε οὐσιῶδες σημεῖο τῆς θεολογικῆς ἐρμηνευτικῆς ἐνασχολήσεως τοῦ ἱεροῦ πατροῦς. Ὑπογραμμίζεται, λοιπόν, ἀπό τόν ἐπίσκοπο Νύσσης ὅτι τό κακό δέν ὑφίσταται κατ' ὄντολογικὴν ἔννοια καί ὅτι ἡ ἀναφαινόμενη ἔννοιά του συναρτᾶται πράγματι καί ταυτίζεται μέ τὴν ἔννοια τῆς ἀπουσίας ἢ τῆς στερήσεως τοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ θεολογικὴ αὐτὴ διαπίστωση σημαίνει γιὰ τόν Γρηγόριο ὅτι ἡ κατανόηση καί ὁ προσδιορισμός τῆς φύσεως τοῦ κακοῦ ὡς μὴ ὑπάρχουσας μὲν ὄντολογικῶς «κατ' ἰδίαν ὑπόστασιν»¹⁰⁵⁰, ἀναφυόμενης δέ καί ἐκδηλούμενης κατά τὴν ἀπουσία τοῦ ἀγαθοῦ, τό ὁποῖο ἐπιδαψιλεύει στὸν ἄνθρωπο ἢ κατά τὴν χάριν καί τίς ἐνέργειες μετουσία τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ ἀπὸ αὐτόν¹⁰⁵¹, ὑποδεικνύει κατά τόν Γρηγόριο ὡς γενεσιουργό αἰτία τοῦ κακοῦ¹⁰⁵² τὴν κατά τό «αὐτεξούσιον» καί κατά τὴν ἐλεύθερη βούληση τοῦ ἀνθρώπου ἔκφραση τῆς «πρὸς τι» διαθέσεως αὐτοῦ¹⁰⁵³.

¹⁰⁴⁹ Βλ. *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, *GNO*, τ.8,1, 299,16-23 (=PG 46, 372AB). *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 253D. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 174,2-5 (=PG 44, 605B).

¹⁰⁵⁰ Βλ. *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, *GNO*, τ.8,1, 299,12-16 (=PG 46, 372A). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστικόν*, Λόγος 7, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 407,8-9 (=PG 44, 725B). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 56,6-8 (=PG 44, 797A). *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 93B. Ἡ διδασκαλία αὐτὴ τοῦ Γρηγορίου ἐρχεται, βεβαίως, σέ ἀντίθεση πρὸς τὴν περὶ μὴ ὄντος ἀντίληψη τοῦ Πλάτωνος, κατά τὴν ὁποία τό μὴ ὄν θεωρεῖται ὄχι ἀπολύτως ἀλλὰ ὡς ἰστάμενο παραπλεύρως τοῦ ὄντος καί ἐρμηνευόμενο διὰ τῆς ἀρχῆς τῆς διαφορᾶς καί ἑτερότητας (Βλ., σχετικῶς, Πλάτωνος, *Σοφιστής*, I. Burnet, *SCBO*, τ.1, 257b,3-4). Βλ., ἐπίσης, Κ. Δ. Γεωργίου, *Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας*, 191. Ν. Ἀ. Μαρτσόου, *Κόσμος*, 51-52. Δ. Β. Μπαλατᾶ, «Λογικὴ καὶ ὄντολογία», *Ἐῶα καὶ Ἐσπέρια* 6(2004-2006), 206.

¹⁰⁵¹ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 93B. Πρὸς καὶ *Ἀντιρρητικὸς πρὸς τὴν Ἐννομίου ἔκθεσιν*, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 323,9-15 (=PG 45, 477CD). *Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπιῶν*, H.Hörner, *GNO*, τ.3,2, 80,21-24. 81,17-22 (=PG 46,176B.177A).

¹⁰⁵² Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 20,10-12 (=PG 45, 24D). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, *GNO*, τ.8,1, 299,6-12 (=PG 46, 372A).

¹⁰⁵³ Βλ. *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 198,4-5 (=PG 45, 1217C). *Ὅπ.π.*, 213,1 (=PG 45, 1240B).

Στό σημείο αυτό, και στό πλαίσιο τῆς διερευνήσεως και ἀποτυπώσεως τῶν ἀπόψεων τοῦ Γρηγορίου πού σχετίζονται μέ τήν θεώρηση τῆς εἰσόδου τοῦ κακοῦ στήν φύση τοῦ ἀνθρώπου ὡς συνέπειας τῆς προπατορικῆς παρακοῆς, κρίνεται ἀναγκαῖο νά ὑπογραμμισθεῖ ὅτι τό ζήτημα πού ἀφορᾶ στόν προσδιορισμό τῆς φύσεως τοῦ κακοῦ ἀπασχόλησε, ὅπως ἦταν ἐξ ἄλλου φυσικό, και τήν ἀρχαία φιλοσοφική σκέψη, ἡ ὁποία, ἐκλαμβάνουσα τό κακό ὡς ἐπακόλουθο τῆς ὑπάρξεως τῆς ὕλης, ἀπέδωσε στήν συνάφεια πρὸς αὐτό τῆς ψυχῆς τήν αἰτία τοῦ ἐπιηρεασμοῦ της ἀπό αὐτό και τῆς πτώσεώς της. Στό νεοπλατωνικό φιλοσοφικό σύστημα, εἰδικότερα, ἡ ιδιότητα τῆς ὄντοτητας τῆς ὑφιστάμενης ὕλης τῆς τριάδας τῶν πλωτικῶν θείων ὑποστάσεων νά παραμένει ἀπροσδιόριστη και ἐκτός περιοριστικῶν ὁρίων, κατά τρόπον ὥστε, ἀδυνατοῦσα νά λάβει μορφή και τάξη, νά καθιστᾶ τό αἰσθητό μία παροδική ἀντανάκλαση τῆς μορφῆς ἐντός αὐτῆς¹⁰⁵⁴, συνιστᾶ τήν οὐσία μέν τοῦ «ἐν στερήσει» θεωρούμενου κακοῦ¹⁰⁵⁵, ἀλλά και τήν γενεσιουργό αἰτία ὅλων τῶν κακῶν πού ὑπάρχουν στόν αἰσθητό κόσμο, και τῶν παθῶν, τά ὁποία καταδεικνύουν τήν ἀδυναμία τῆς ψυχῆς¹⁰⁵⁶. Τό κακό, ὡς ἐκ τούτου, ἀφ' ἑνός μέν τοποθετεῖται ἀπό τόν Πλωτῖνο στήν περιοχή τοῦ μή ὄντος, ὑπό τήν ἔννοια ὅμως ὄχι τῆς ἀνυπαρξίας ἀλλά τῆς ἐτερότητας ὡς πρὸς τό ὄν, ἀφ' ἑτέρου δέ σχετίζεται κατ' ἄμεσον τρόπο μέ τόν κόσμο τῶν αἰσθήσεων και μέ τήν ἐκτός μορφῆς και σχήματος ὑφιστάμενη φύση τῆς ὕλης¹⁰⁵⁷. Ἡ οὐσία, ἐξ ἄλλου, αὐτοῦ διακρίνεται και διαχωρίζεται σέ ἀπόλυτη και σέ ἐπί μέρους, ἀπό τίς ὁποῖες ἡ μέν ὡς προϋφιστάμενη προηγεῖται, ἡ δέ ὡς ἐπιγινόμενη ἀκολουθεῖ¹⁰⁵⁸.

Κατά τήν ἀναφορά στήν διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου περί τῆς ἔννοιας τοῦ κακοῦ εἶναι δυνατόν, ἐπί τῆ βάσει τῶν διατυπωμένων σχετικῶν ἀπόψεών του, νά λεχθεῖ ὅτι τό κακό περιέρχεται σέ κατάσταση

¹⁰⁵⁴ Βλ. Π λ ω τ ῖ ν ο υ, *Ἐννεάδες* II 4,16, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.1, 21-27. Ὁπ.π., 5,4, 3-18.

¹⁰⁵⁵ Βλ. Π λ ω τ ῖ ν ο υ, *Ἐννεάδες* I 8,11, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.1, 1-4.

¹⁰⁵⁶ Βλ. Π λ ω τ ῖ ν ο υ, *Ἐννεάδες* I 8,14, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.1, 49-53. Βλ., ὡσαύτως, Κ. Γ. Ν ι ἄ ρ χ ο υ, *Εἰσαγωγικά μαθήματα στή Φιλοσοφία*, 210. E. B r é h i e r, *Παγκόσμιος Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας*, 337-338. Α. Θ ε ο δ ὴ ρ ο υ, «Ὅψεις τινές περί κακοῦ», *Θεολογία* 43(1972), 60-66.

¹⁰⁵⁷ Βλ. Π λ ω τ ῖ ν ο υ, *Ἐννεάδες* I 8,3, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.1, 3-12,35-40, 5,5-9 8,11-13 και 15,3-6.

¹⁰⁵⁸ Βλ. Π λ ω τ ῖ ν ο υ, *Ἐννεάδες* I 8,3, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.1, 22-24, 31-34 και 8,37-34. Περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Πλωτίνου, τῆς σχετικῆς μέ τήν θεώρηση τῆς ὕλης ὡς φορέα τοῦ κακοῦ, βλ. Θ. Α. Ἀ λ ε ξ ο π ο ὑ λ ο υ, «Τό εἶναι», 57-66.

«ουσιώσεως» κατά τήν ἐκούσια ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου ἐγκατάλειψη τῆς συνάφειας αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐκ φύσεως ὄντα ἀγαθὸ Τριαδικό Θεό¹⁰⁵⁹, πού συντελέσθηκε διὰ τῆς παρακοῆς του πρὸς τὸν Θεό. Εἶναι προφανές κατὰ τήν διδασκαλία τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης ὅτι ἡ ἐκδηλούμενη αὐτῇ ὑπόσταση τοῦ κακοῦ ἀνάγει τήν αἰτία τῆς στήν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου κακῆ χρήσης τοῦ «αὐτεξουσίου» καί στήν παρεκτραπειῶσα προαίρεση αὐτοῦ¹⁰⁶⁰ καί ὄχι φυσικά στό καθιστάμενο «μέτρον τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ»¹⁰⁶¹ θέλημα αὐτοῦ¹⁰⁶², τό ὅποιο ἐνεργεῖ καί φέρει σέ ὑπαρξη κάθε δημιουργημα ἐξαίρετο κατὰ τό εἶδος του¹⁰⁶³. αὐτό κατὰ τόν Γρηγόριο θεωρεῖται εὐλογο,

¹⁰⁵⁹ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 10,14-15 (=PG 45,16A): «ἀλλοτρία γὰρ τῆς θείας φύσεως ἢ πρὸς κακίαν ὀρμή». *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 120C. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 7, P.Alexander, GNO, τ.5, 407,9-11 (=PG 44, 725B). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 56,8-10 (=PG 44, 797A). *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 161D. 164A.

¹⁰⁶⁰ *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 28,7-9 (=PG 45, 32C): «κακὸν γὰρ οὐδὲν ἔξω προαιρέσεως ἐφ' ἑαυτοῦ κεῖται, ἀλλὰ τῷ μὴ εἶναι τὸ ἀγαθὸν οὕτω κατονομάζεται». *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 50,6-9 (=PG 44, 792D). *Ἔπ.π.*, 56,5-6 (=PG 44, 797A). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 2, P.Alexander, GNO, τ.5, 301,20-22 (=PG 44, 637D-640A). *Ἔπ.π.*, 407,14-15 (=PG 44, 725B). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 5, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 129,21-24 (=PG 44, 1256B). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 164,27-28 (=PG 44, 1172A). Πρὸβλ. καί *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 298,14-19 (=PG 46, 369C). *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 120D-121A.

¹⁰⁶¹ Βλ. *Ἀπολογητικός περὶ τῆς Ἐξαήμερου*, PG 44, 69A. *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Εὐνομίου ἔκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 331,11-20 (=PG 45, 488AB). *Ἔπ.π.*, 341,3-6 (=PG 45, 497B). *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 121B.

¹⁰⁶² Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO τ.3,4, 28,10-15 (=PG 45, 32CD). *Ἔπ.π.*, 20,8-10 (=PG 45, 24D). *Ἔπ.π.*, 24,17-21 (=PG 45, 29A). *Ἔπ.π.*, 71,3-5 (=PG 45, 73A). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 2, P.Alexander, GNO, τ.5, 303,7-8 (=PG 44, 640C). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 298,21-299,6 (=PG 46, 369D-372A). *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 55,20-23 (=PG 44, 348C). Βλ., ἐπίσης, *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 134,9-28 (=PG 44, 561D-564A).

¹⁰⁶³ Βλ. *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 299,14-16 (=PG 46, 372A). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, GNO, τ.5, 439,19-440,9 (=PG 44, 752D). *Ἔπ.π.*, Λόγος 2, 301,11-20 (=PG 44, 637D). *Ἔπ.π.*, Λόγος 6, 382,5-6 (=PG 44, 704D).

ἐφόσον ἡ θεία βούληση, ἡ ὁποία ἐμφαίνεται διὰ τῆς θείας δυνάμεως, πού ἐνεργεῖ τὴν σύσταση καὶ συντήρηση καὶ διεύθυνση τοῦ παντός, ἐπ' οὐδενί λόγῳ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ποιητικὴ αἰτία τοῦ κακοῦ, τὸ ὁποῖο προσδιορίζεται μὲν ὡς ὄντολογικῶς ἀνύπαρκτο¹⁰⁶⁴, λαμβάνει ὅμως τὴν ὑπόσταση διὰ τῆς ἀποστροφῆς καὶ ἐγκαταλείψεως τοῦ ἀγαθοῦ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο¹⁰⁶⁵.

Ὅπως διαπιστώνεται, στό σημεῖο αὐτὸ ἐντοπίζεται ἡ οὐσιώδης διαφοροποίηση πού παρατηρεῖται στό περιεχόμενο τῆς περὶ τοῦ κακοῦ διδασκαλίας τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης σέ σχέση μέ τὴν ἀντίληψη τοῦ Πλωτίνου γιὰ τὸ ἴδιο θέμα. Παρὰ τὴν ὑπαρξη, δηλαδή, μερικῶν κοινῶν σημείων, τὰ ὁποία παρατηροῦνται ὡς πρὸς τὴν, κατ' ἀποφατικόν τρόπο, μὴ ἀπόδοση στό κακό τῶν περὶ τοῦ ὄντος θεμελιωδῶν καὶ ιδιωματικῶν ἐννοιῶν¹⁰⁶⁶, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐνίοτε χρησιμοποιούμενη καὶ ἀπὸ τοὺς δύο συγγραφεῖς ὄρολογία καὶ τὴν διατυπούμενη κοινὴ πεποίθηση γιὰ τὴν

¹⁰⁶⁴ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 56,1-2 (=PG 45, 60A). Ὅπ.π., 28,9-10 (=PG 45, 32C). Ὅπ.π., 71,5-9 (=PG 45, 73A). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 2, P.Alexander, GNO, τ.5, 300,20-301,2 (=PG 44, 637C). Πρβλ. καὶ *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 40,13-17 (=PG 44, 333B). Γιὰ τὸ θέμα τῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου περὶ τοῦ ἀνυπόστατου χαρακτήρα τοῦ κακοῦ, βλ., ἐνδεικτικῶς, J. D a n i é l o u, *L'être*, 156. 157. M. L o t – B o r o d i n e, «La doctrine», *RHR* 53 (1932), 536, ὑποσ. 2. Χ. Γ. Σ ω τ η ρ ο - π ο ὕ λ ο υ, *Θέματα ἀσκητικῆς ζωῆς*, 100. Ἰ. Κ α π ε ν έ κ α, «Εἰσήγησις», *Νέα Σιών* 50 (1955), 187. 396-397. Μ. C a n é v e t, «Nature du mal», *RSR* 56 (1968), 89-93. Σ. Π α π α - δ ο π ο ὕ λ ο υ, *Πατρολογία Β'*, 606-607. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ «Γρηγόριος Νύσσης», *ΕΕΘΣΠΑ* 26 (1984) 209. Η. Δ. Μ ο υ τ σ ο ὕ λ α, *Γρηγόριος Νύσσης*, 392. Π α γ κ ρ. Μ π ρ ο ὕ - σ α λ η, *Εἰς τὸν βίον τοῦ Μωϋσέως*, 349, ὑποσ. 76. Ἰ. Α. Δ η μ η τ ρ α κ ο π ο ὕ λ ο υ, «Ἡ κατηγορία τῆς σχέσεως», *Παρνασσός* 43(2001), 212-213. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, «Ἡ γραμματικὴ καὶ λογικὴ κατηγορία», *Βυζαντικά* 21(2001), 48-49. Δ. Β. Μ π α λ τ ᾶ, «Λογικὴ καὶ ὄντολογία», *Ἐῶα καὶ Ἐσπέρια* 6(2004-2006), 207. Ἀ. Γ. Μ α ρ ᾶ, *Ἡ ἐσχατολογία*, 237-238.

¹⁰⁶⁵ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 7, P.Alexander, GNO, τ.5, 406,16-407,3 καὶ 407,9-11 (=PG 44, 725AB). Ὅπ.π., Λόγος 8, 440,9-19 (=PG 44, 752D-753A). *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 164A. *Ἐπιστολὴ* 3, G.Pasquali, GNO τ.8,2, 24,21-24 (=PG 46, 1021A). Πρβλ., ὡσαύτως, *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 38,23-39,2 (=PG 44, 1157A).

¹⁰⁶⁶ Βλ., ἐνδεικτικῶς, Π λ ω τ ἰ ν ο υ, *Ἐννεάδες* I 8,3, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.1, 1-3: «εἰ δὴ ταῦτ' ἔστι τὰ ὄντα καὶ τὸ ἐπέκεινα τῶν ὄντων, οὐκ ἂν ἐν τοῖς οὖσι τὸ κακὸν ἐνεῖη, οὐδὲ ἐν τῷ ἐπέκεινα τῶν ὄντων». Ὅπ.π., 3,2-6.

ἄρνηση κάθε ὄντολογικῆς σχέσεως τοῦ κακοῦ πρὸς τὸ ἀγαθόν¹⁰⁶⁷, οἱ ὁμοιότητες αὐτὲς παρὰ ταῦτα, πού εἶναι δυνατόν νά ἀνευρεθοῦν στίς ἐκτιθέμενες ἀπὸ τοὺς δύο συγγραφεῖς σχετικὲς ἀντιλήψεις, ἐπ’ οὐδενὶ ἀφοροῦν στό περιεχόμενο, ἀλλὰ ἐντοπίζονται στήν λεκτικὴ καὶ ἐκφραστικὴ μόνο ἀποτύπωση τῶν περὶ τοῦ κακοῦ ἀπόψεων τους¹⁰⁶⁸. Ἐνδείκνυται νά τονισθεῖ, σχετικῶς μέ τήν ἀνωτέρω διαπίστωση, ὅτι ἡ θεώρηση ἀπὸ τόν ἱερό πατέρα τοῦ κακοῦ ὡς παρὰ φύσιν καταστάσεως καί ἡ ἀπόδοση τοῦ γενεσιουργοῦ αἰτίου του στήν ἄστοχη καί κακὴ χρήση ἀπὸ τοὺς προπάτορες τῆς ἐλεύθερης βουλήσεως τους καί ὄχι στήν ὑπό τοῦ Θεοῦ δημιουργηθεῖσα ὡς «καλὴν λίαν» ὕλη τῆς κτιστῆς φύσεως (=Γεν. 1,31)¹⁰⁶⁹, δηλώνουν σαφῶς τήν αὐτονομία καί διαφοροποίηση τῆς θεολογικῆς σκέψεως τοῦ Γρηγορίου στό συγκεκριμένο θέμα ἀπὸ τήν περὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ διατυπωμένη φιλοσοφικὴ σκέψη καί τήν αὐθεντικότητα τῆς διδασκαλίας του σέ σχέση μέ αὐτήν. Ἡ παρατηρούμενη, ἐξ ἄλλου, ἐξάρτηση τοῦ κακοῦ ἀπὸ τήν ὑπαρξη τοῦ ἀγαθοῦ, ἔτσι ὅπως συνάγεται ἀπὸ τήν ἀποδοχὴ στήν νεοπλατωνικὴ φιλοσοφία τῆς ἀπόψεως περὶ τῆς «ἐκ τοῦ νοῦ καί ἀνάγκης» σύμμικτης

¹⁰⁶⁷ Βλ. Π λ ω τ ῖ ν ο υ, Ἐννεάδες I 8,6, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.1, 2-8 καί 5,10-13.

¹⁰⁶⁸ Σχετικῶς μέ τίς θέσεις τῶν ἐρευνητῶν περὶ τῆς ἐνδεχόμενης ἐπιδράσεως τοῦ Πλωτίνου ἐπὶ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης βλ., ἐνδεικτικῶς, H. F. C h e r n i s s, «The platonism of Gregory of Nyssa», *UCPCP* 11(1930), 49-54. J. D a n i é l o u, *L' être*, 133. 139. 153. W. V ö l k e r, *Gregor von Nyssa als Mystiker*, 90. K. B. Σ κ ο υ τ ἔ ρ η, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 49-51.

¹⁰⁶⁹ Βλ. Α. Θ ε ο δ ῶ ρ ο υ, «Ὅψεις τινὲς περὶ κακοῦ», *Θεολογία* 43(1972), 84-85, ὅπου ὑπογραμμίζεται ὅτι ἡ ἀποδοχὴ τῆς ἀντιλήψεως περὶ ταυτίσεως τοῦ κακοῦ μέ τήν ὕλη ὀδηγεῖ κατ' ἀναπόφευκτον τρόπο στὸν δυισμό, ἐφόσον ἔτσι ἡ ὕλη ἐκλαμβάνεται ὡς ἄλλη ἀρχὴ ἀντιτιθέμενη στό ἀγαθόν. Περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν Πατέρων γιὰ τόν ἐννοιολογικὸ προσδιορισμὸ τῆς φύσεως τοῦ κακοῦ βλ., ἐνδεικτικῶς, Ψ ε υ δ ο - Δ ι ο ν υ σ ῖ ο υ Ἀ ρ ε ο - π α γ ῖ τ ο υ, *Περὶ θείων ὀνομάτων*, B.R.Suchla, *Corpus Dionysiacum. I*, 163,9-19. (=PG 3, 716BC). Β α σ ῖ λ ε ῖ ο υ, Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός, PG 31, 345D. Ι ω ἄ ν ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ῦ, *Κατὰ Μανιχαίων*, B. Kotter, *SJD*, τ.4, 359,27-38 (=PG 94, 1517C-1520B). Τ ο ῦ ἰ δ ῖ ο υ, Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, B.Kotter, *SJD*, τ.2, 49,9-14 καί 103,14-104,16 (=PG 94, 876A. 973A-976A). Περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀνδρέου ἐπισκόπου Κρήτης γιὰ τὸ κακό, τοῦ ὁποῦ «οὐκ ἔστι παραίτιος» ὁ Θεός ἀλλὰ ἡ «ἀδοξία» τῶν προπατόρων καί ὁ διάβολος, ὁ ὁποῖος «τοῦ γενάρχου οὐ γὰρ ἔφερε τὴν εὐδοξίαν» καί «ἐκεῖθεν δὲ δεύτερον κακίας αἴτιον καὶ αὐτὸς ἐγένετο», βλ. Ε. Κ. Π ρ ῖ γ κ ῖ π ἄ κ η, *Ἡ Θεοτόκος* (Διδακτορικὴ Διατριβή), 165-166.

φύσεως τοῦ κόσμου¹⁰⁷⁰, καθὼς ἐπίσης τό στοιχεῖο τῆς ἀναγκαιότητος τοῦ ἔσχατου σημείου τοῦ κακοῦ, πού ἐντοπίζεται στήν σχετική φιλοσοφική σκέψη τοῦ Πλωτίνου¹⁰⁷¹, δέν ἀφήνουν κανένα περιθώριο ἀποδοχῆς τῆς ἀντιλήψεως γιά συνάφεια ἢ ἐξάρτηση τῆς περὶ τοῦ κακοῦ διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου ἀπό τήν ἀντίστοιχη τοῦ Πλωτίνου.

Θά πρέπει νά σημειωθεῖ, σέ ἄμεση συνάρτηση μέ τά μόλις προηγουμένως λεχθέντα, ὅτι μέ τήν διαπίστωση πού κάνει ὁ Γρηγόριος περὶ τῆς φύσεως τῆς κακίας, ὅτι «ἔξω ἄρα τοῦ Θεοῦ ἡ κακία, ἥς ἡ φύσις οὐκ ἐν τῷ αὐτῇ εἶναι, ἀλλά ἐν τῷ ἀγαθὸν μὴ εἶναι καταλαμβάνεται»¹⁰⁷², δέν ἀπορρίπτει τήν ἐκδηλωθεῖσα μέ τήν παράβαση τοῦ πρώτου ἀνθρώπου πραγματικότητά τοῦ κακοῦ ἀλλά τήν θεώρηση τοῦ κακοῦ ὡς αὐθύπαρκτου καί αὐθυπόστατου ὄντος, ἀφοῦ τό κακό ἀντίκειται, ὡς ἀπουσία καί στέρηση τοῦ ἀγαθοῦ, στήν «αὐτοαγαθότητα» πού εἶναι ὁ Τριαδικός Θεός, ὁ συνιστῶν τό ὄντως ὄν¹⁰⁷³. Ἡ κατανόηση, ἐξ ἄλλου, τῆς φύσεως τοῦ κακοῦ ὡς συνιστάμενης ἐξ ἀντιθέτων στοιχείων¹⁰⁷⁴ ἀναδεικνύει τήν ἀντίληψη ὅτι τυγχάνει παντελῶς ἀδύνατον νά θεωρεῖται ὡς αἰτία τῆς γενέσεως τοῦ κακοῦ ἢ ἐκ φύσεως ὑπάρχουσα «ἀπλή» καί «μονοειδής» Τριαδική θεότητα¹⁰⁷⁵.

Πέραν τοῦ ἐννοιολογικοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ κακοῦ προχωρεῖ ὁ Γρηγόριος σέ θεολογική θεώρηση τῆς σχέσεως τοῦ κακοῦ μέ τήν φύση τοῦ ἀνθρώπου πού προέκυψε ἀπό τήν παρακοή ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ. Τονίζεται, λοιπόν, ὅτι ἡ κακία πού κατέστη ἐπακόλουθο τῆς παραβάσεως τοῦ πρώτου ἀνθρώπου καί εἰσηλθε στήν ἤδη ὑπάρχουσα

¹⁰⁷⁰ Βλ. Π λ ω τ ί ν ο υ, *Ἐννεάδες* I 8,7, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.1, 1-7.

¹⁰⁷¹ Βλ. Π λ ω τ ί ν ο υ, *Ἐννεάδες* I 8,7, P.Henry-H.R.Schwyzler, *PO*, τ.1, 16-23.

¹⁰⁷² *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 7, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 407,1-3 (=PG 44, 725A).

¹⁰⁷³ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 7, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 406,7 (=PG 44, 724D-725A).

Ἄπ.π., Λόγος 5, 356,15 (=PG 44, 681C). Βλ., σχετικῶς, Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 46. Χ. Μ π ο ύ κ η, *Ἡ Γλῶσσα*, 49-51. Βλ., ἐπίσης, Β α σ ι λ ε ί ο υ, *Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*, PG 31, 341B. Ἰ ω ά ν ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο υ, *Κατὰ Μανιχαίων*, Β. Kotter, *SJD*, τ.4, 378 (=PG 94, 1552C).

¹⁰⁷⁴ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 200AC. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 6, J. F. Callahan, *GNO*, τ.7,2, 146,14-15 (=PG 44, 1273D). Πρβλ. καί *Ἐξήγησις τοῦ Πισματος τῶν Πισμάτων*, Λόγος 5, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 56,8-10 (=PG 44, 869A).

¹⁰⁷⁵ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 200C. Πρβλ. καί Ἰ. Σ. Ρ ω μ α ν ί δ ο υ, *Τό προπατορικόν ἀμάρτημα*, 17-19. Βλ., ἐπίσης, Β α σ ι λ ε ί ο υ, *Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*, PG 31, 341C-344A.

φύση τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἐπιγενέστερη αὐτῆς¹⁰⁷⁶, χωρὶς νὰ συνιστᾷ ἀσφαλῶς φυσικό της ἰδίωμα¹⁰⁷⁷, ἀναμείχθηκε μὲ αὐτὴν κατὰ τρόπον ὥστε, διὰ τῆς οικειοποιήσεώς της ἀπὸ τὴν «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ» πλασθεῖσα ἀνθρώπινη φύση¹⁰⁷⁸ καὶ ἐκπεσοῦσα διὰ τῆς παρακοῆς ἀπὸ τὴν ἀρχαία μακαριότητά της, νὰ συμπαρᾶσῃ αὐτὴν στὴν διολίσθηση πρὸς τὴν ἁμαρτία καὶ τὴν ἀθλιότητα, πού ἀπορρέει ἀπὸ τὸ σύμφυτο μὲ αὐτὴν ἰδίωμα τῆς «κατωφέρειας»¹⁰⁷⁹. Μὲ τὸν ἐπιτελούμενο ἀπὸ τὸν Γρηγόριο ἐννοιολογικό προσδιορισμό τῆς φύσεως τοῦ κακοῦ ἢ τῆς κακίας ὅχι ὡς ἑνός ἀυθύπαρκτου ὄντος, ἢ ὡς μιᾶς ἀυθυπόστατης ὑπάρξεως¹⁰⁸⁰, ἀλλὰ ὡς πραγματικότητας, ἢ ὁποῖα ἀφ' ἑνός μὲν προσδιορίζεται κατ' ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὸ ἀγαθὸ καὶ τὴν ἀρετὴ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑφίσταται κατὰ τὴν ἀπουσία αὐτῶν¹⁰⁸¹, ὑποδεικνύεται μὲ ἐναργῆ τρόπο ἢ ὑπάρχουσα ἔκδηλη διαφορὰ καὶ ἐκ διαμέτρου ἀντίθεση αὐτῶν· αὐτὸ συνίσταται κατὰ τὸν ἱερό πατέρα στὴν ἀδυναμία συνυπάρξεως τῶν δύο αὐτῶν καταστάσεων¹⁰⁸², πράγμα τὸ ὁποῖο παρατηρεῖται ἐνδεικτικῶς στὴν

¹⁰⁷⁶ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 120BC: «ἄρα διὰ τούτων σαφῶς ἀποδείκνυται τὸ μὴ πρεσβυτέραν εἶναι τῆς ζωῆς τὴν κακίαν, μήτ' ἐκεῖθεν τὰς πρώτας ἀρχὰς ἐσχηκέναι τὴν φύσιν».

¹⁰⁷⁷ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 1, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 15,23-24 (=PG 44, 1132B). *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 33,10-17 (=PG 45, 37A). *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Εὐνομίου ἐκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 386,11-14 (=PG 45, 545D).

¹⁰⁷⁸ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 33,17-34,2 (=PG 45, 37AB).

¹⁰⁷⁹ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 57,23-58,1 (=PG 44, 472D-473A). Πρὸς καὶ *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 5, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 170,19-171,3 (=PG 44, 884CD). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 197,18-19 (=PG 44, 1217B). *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 148A.

¹⁰⁸⁰ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 20,18-19 (=PG 45,25A). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 5, P.Alexander, GNO, τ.5, 356,6-11 (=PG 44, 681B).

¹⁰⁸¹ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 24,1-3 (=PG 45, 28C). *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 56,8-10 (=PG 44, 797A). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 63,2-6 (=PG 44, 472D-480A). Βλ., ὡσαύτως, Ἰ ω ἄ ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ὺ, *Κατὰ Μανιχαίων*, B. Kotter, SJD, τ.4, 364,12-21 (=PG 94, 1528C). Πρὸς καὶ Δ. Β. Μ π α λ τ ᾶ, «Λογικὴ καὶ ὄντολογία», *Ἐῶα καὶ Ἐσπέριαι* 6(2004-2006), 207.

¹⁰⁸² Βλ. *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 7, W. Jaeger, GNO, τ.2, 234,15-23 (=PG 45, 821BC). *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 10, W. Jaeger, GNO, τ.2, 210,9-12 (=PG 45,

περίπτωση εκείνη, κατά την οποία, όταν στρέφεται ο άνθρωπος προς το αγαθό και προς τον υπάρχοντα ως ὄντως αγαθόν και πηγή της αγαθότητας Τριαδικό Θεό, παύει να υφίσταται ή να εκδηλώνεται το κακό¹⁰⁸³.

Ἐπιπροσθέτως αὐτῶν πού ἔχουν σημειωθεῖ γιά τήν ἐκ μέρους τοῦ Γρηγορίου θεώρηση τῆς φύσεως τοῦ κακοῦ, τό ὁποῖο εἰσῆλθε μετά τήν παράβαση τῶν προπατόρων στήν φύση καί στήν ζωή τῶν ἀνθρώπων ὡς στέρηση καί ἀπουσία τοῦ ἀγαθοῦ, θά πρέπει νά τονισθεῖ ὅτι ὁ προσδιορισμός ἀπό τόν Γρηγόριο τοῦ κακοῦ ὡς μή υπάρχοντος ὄντολογικῶς, ἀπό τήν καταδυνάστευση καί τίς συνέπειες τοῦ ὁποῖου μπορεῖ βεβαίως ὁ ἄνθρωπος νά ἀπαλλαγεῖ μέ τήν ἀποστροφή του πρὸς αὐτό καί μέ τήν ἀλλοτριώσή του ἀπό αὐτό¹⁰⁸⁴, ἐνισχύεται ἐπιπλέον μέ τήν διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ πατρὸς περὶ τῆς «μεταχωρήσεως» τοῦ κακοῦ πρὸς τήν κατάσταση τῆς ἀνυπαρξίας μέ τήν ὀλοσχερῆ ἐξάλειψη αὐτοῦ διὰ τῆς

908BC). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 10, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 297,19-298,5 (=PG 44, 981B). Πρβλ. Β' Κορ.6,14.

¹⁰⁸³ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 37,23-38,2 (=PG 44, 449A). *Ὅπ.π.*, 113,14-17 καί 114,2-4 (=PG 44, 540CD). *Ὅπ.π.*, 141,18-24 (=PG 44, 569D-572A). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 5, P.Alexander, GNO, τ.5, 356,10-15 (=PG 44, 681C). *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 7, W. Jaeger, GNO, τ.2, 236,10-14 (=PG 45, 824C). *Πρὸς τὸν Ἐννομίον δεύτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 309,27-310,9 (=PG 45, 908B). *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO τ.3,4, 20,13-20 (=PG 45, 24D-25A). *Ἐπιστολή 4*, G.Pasquali, GNO τ.8,2, 30,3-7 (=PG 46, 1028C). *Περὶ τελειότητος*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 210,17-211,8 (=PG 46, 284AB).

¹⁰⁸⁴ Βλ. *Εἰς τὸ, ὅταν ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα*, J.K.Downing, GNO, τ.3,2, 25,1-2 (=PG 44, 1324A): «τὸ δὲ ἀκρότατον τῶν ἀγαθῶν πάντων ἢ σωτηρία, ἢ διὰ τῆς τοῦ κακοῦ ἀλλοτριώσεως ἡμῖν γινομένη». Βλ., ἐπίσης, *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 148B.

προόδου στό ἀγαθό¹⁰⁸⁵, κατά τήν ὁποία θά πραγματοποιηθεῖ ἐπίσης ἡ κατάργηση τῆς ἰσχύος καί τῆς κυριαρχίας τοῦ θανάτου¹⁰⁸⁶.

Γίνεται, λοιπόν, σαφές ἀπό τήν ὅλη θεώρηση πού ἔχει κάνει ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης περί τοῦ κακοῦ, τό ὁποῖο κατανοεῖται ἀπό αὐτόν ὡς ὀδυνηρή συνέπεια τῆς παραβάσεως τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, ὅτι τό κακό δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὅτι ἔχει προαιώνιο χαρακτήρα καί ὅτι μπορεῖ νά ἐκταθεῖ αἰωνίως, ἐφόσον οὔτε νοεῖται ὡς προϋπάρχουσα τῆς κτιστῆς φύσεως κατάστασι¹⁰⁸⁷, ἢ ὡς δημιουργηθέν μέ τήν κτίση, οὔτε πάλι λογίζεται ὅτι θά ὑφίσταται «εἰς ἀεῖ», ἀφοῦ δέν ὑπῆρχε αἰωνίως¹⁰⁸⁸ καί θά ἐπανέλθει φυσικά σέ ὄντολογική ἀνυπαρξία¹⁰⁸⁹ καί θά ἀφανισθεῖ διά τῆς ὑπερισχύσεως τοῦ ἀγαθοῦ καί δι' ὄλων «τῶν πρὸς τήν ἀγαθὴν ἡμῖν συντελούντων ζωῆν», τά ὁποῖα ἔχουν δοθεῖ ἀπό τόν Θεό, τόν αἰδίως

¹⁰⁸⁵ Βλ. *Περὶ τελειότητος*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1,181,6-8 (=PG 46, 257CD): «καὶ οὕτως ἡ ἀρετὴ κατὰ τῆς κακίας ἔξει τὰ νικητήρια, ὅταν πᾶν τὸ πολέμιον αὐτῇ διὰ τῆς τῶν λογισμῶν συμμαχίας μεταχωρήσῃ πρὸς τὸ ἀνύπαρκτον». Βλ., ἐπίσης, *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 72B. Ὁπ.π., PG 46, 104B. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 7, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 209,6-13 (=PG 44, 912D). Ὁπ.π., Λόγος 14, 421,13-14 (=PG 44, 1081A). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 67,3-4 (=PG 44, 484C). Πρβλ. ὁπ.π., 113,14-16 (=PG 44, 540C). *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 89,5-7 (=PG 45, 89B).

¹⁰⁸⁶ Βλ. *Εἰς τὸ, ὅταν ὑποταγῇ αὐτῶ τὰ πάντα*, J.K.Downing, GNO, τ.3,2, 16,6-7 (=PG 44, 1316A): «ἐξαφανίσαι καθόλου ἐκ τῶν ὄντων τὸν θάνατον». Βλ., ἐπίσης, *Περὶ τῆς τριημέρου προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως*, E.Gebhardt, GNO τ.9, 227,21-22 (=PG 46, 604C).

¹⁰⁸⁷ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 100,25-26 (=PG 44, 525C): «τὸ μὴ ἐξ αἰδίου εἶναι τὸ κακὸν δογματίζων».

¹⁰⁸⁸ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 101,1-4 (=PG 44, 525C). Πρβλ. J. Daniélio, *L' être*, 198.

¹⁰⁸⁹ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 57,25-28 (=PG 46, 528A). Ὁπ.π. 65,24-66,2 (=PG 46, 536B). *Εἰς τὸ ἅγιον καὶ σωτήριον Πάσχα*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 311,13-16 (=PG 46, 684B). Πρβλ. καὶ *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 7, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 159,16-21 (=PG 44, 1289B). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 7, P.Alexander, GNO, τ.5, 407,15-408,2 (=PG 44, 725BC).

ὑπάρχοντα ὡς αὐτοαγαθότητα καὶ πηγή τῆς ἀγαθότητος καὶ «γινόμενον τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσιν»¹⁰⁹⁰.

6. Ἡ εἴσοδος τῆς ἁμαρτίας καὶ τῶν παθῶν στήν φύση τοῦ ἀνθρώπου.

Παραλλήλως μέ τόν ἐννοιολογικό προσδιορισμό τῆς φύσεως τῆς κακίας, πού εἰσηλθε στήν ὑπαρξη καὶ στήν ζωή τοῦ ἀνθρώπου μετά τήν παράβαση, ἀναπτύσσονται ἀπό τόν Γρηγόριο οἱ ἐρμηνευτικές του ἀπόψεις περί τῆς φύσεως τῆς ἁμαρτίας, ἡ ὁποία εἰσόρμησε μέ τήν παρακοή στήν φύση τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀλλοίωσή της καὶ ἀλλοτριώσε αὐτήν ἀπό τήν σχέση καὶ τήν κοινωνία της μέ τόν Τριαδικό Θεό. Οἱ ἀπόψεις του αὐτές συμπίπτουν ἐν πολλοῖς μέ τίς περί τοῦ κακοῦ ἀντιλήψεις του, ἀφοῦ κατά τόν ἱερό πατέρα ἡ ἔννοια τῆς ἁμαρτίας προσομοιάζει μέ ἐκείνη τῆς κακίας¹⁰⁹¹ καὶ ἐμφανίζει κοινά χαρακτηριστικά γνωρίσματα μέ αὐτήν. Εἰδικότερα, ἡ ἁμαρτία, ἡ ὁποία γίνεται συνώνυμη τῆς διά τῆς παραβάσεως πτώσεως¹⁰⁹² τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἐκπτώσεώς του ἀπό τήν κατάσταση τῆς μακαριότητος καὶ τῆς ἀπολαύσεως τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀγαθῶν καὶ δωρεῶν, χαρακτηρίζεται καὶ ἀποτιμᾶται ὡς καρπός τῆς πτώσεως πού εὐχαριστεῖ μέν καὶ τέρπει φαινομενικῶς τίς αἰσθήσεις τοῦ ἀνθρώπου, κρύβει ὅμως μέσα της ἀναμφισβητήτως τόν πνευματικό ὄλεθρο καὶ ἀπώλεια τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ κατάσταση τῆς ἁμαρτίας ἀποδίδεται κατά παραστατικόν τρόπο ἀπό τόν Γρηγόριο μέ τόν καρπό τοῦ «ἐπαμφοτερίζοντος ἐκείνου ξύλου» πού ὀνομάζει ἡ Γραφή «δένδρον τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ», ὁ ὁποῖος ἐρμηνεύεται ἀπό τόν ἱερό πατέρα ὡς «καλός» μέν ὑπό τήν ἔννοια τῆς ἀποκρύψεως τῆς ὀλέθριας φύσεως τῆς ἁμαρτίας μέ τήν δελεαστική προβολή τῆς γλυκύτητος καὶ τῆς τέρψεως, ὡς «πονηρός» δέ

¹⁰⁹⁰ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 104AB. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 201C. Πρὸβλ. καὶ *Περὶ τοῦ τί τὸ τοῦ Χριστιανοῦ ἐπάγγελμα*, W. Jaeger, GNO, τ.8,1, 140,14-19 (=PG 45, 284D).

¹⁰⁹¹ Βλ. *Ἐπιστολή 4*, G.Pasquali, GNO, τ.8,2, 29,22-24 (=PG 46, 1028B) : «ὅτι συγγενῶς ἔχει πρὸς τὴν ἁμαρτίαν τὸ σκότος καὶ οὕτω τὸ κακὸν παρὰ τῆς Γραφῆς ὀνομάζεται».

¹⁰⁹² Βλ. *Ἐπιστολή Κανονική* PG 45, 221B : «πτῶσις δέ ἐστὶν ἡ ἁμαρτία».

ὑπό τὴν ἔννοια ὅτι τὸ νομιζόμενο ὡς «καλὸν», δηλαδή ἡ γεύση τῆς ἁμαρτίας, ἔχει ὡς κατάληξή του τὸ «πικρὸν πέρας»¹⁰⁹³.

Χωρὶς νὰ ὑπείσρχεται ὁ Γρηγόριος σὲ ἐπιμέρους καὶ ἀναλυτικότερες ἐρμηνευτικές διασαφηνίσεις πού ἀφοροῦν τὴν φύση τῆς εἰσελθούσης στὴν ἀνθρωπότητα μὲ τὴν παρακοή ἁμαρτίας, καὶ χωρὶς νὰ προβαίνει σὲ λεπτομερῆ ἀπαρίθμηση καὶ περιγραφή ποικίλων ὄψεων καὶ μορφῶν ἁμαρτίας, σημειώνει ἐμφαντικῶς ὅτι ἡ ἁμαρτία δὲν ἀποτελεῖ ἓνα χαρακτηριστικό γνώρισμα πού εἶναι σύμφυτο μὲ τὸν ἄνθρωπο¹⁰⁹⁴, ἀλλὰ συνιστᾷ μία «ἐμπαθῆ» κίνηση τῆς ἀλλοιωθείσης ἀπὸ τὴν κακία φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, πού ὀφείλεται στὴν κατὰ τὴν ἄστοχη καὶ ἐσφαλμένη χρῆση τοῦ «αὐτεξουσίου» τοῦ στροφῆ τῆς διαθέσεώς του πρὸς τὸ ἐναντιούμενο στό ἀγαθὸ κακό¹⁰⁹⁵. Ἐπιμέρους ἐκφάνσεις καὶ μορφές αὐτῆς τῆς ἔννοιας τῆς ἁμαρτίας, τῆς «ἐμπαθοῦς» δηλαδή αὐτῆς κινήσεως καὶ καταστάσεως, ἀποτελοῦν τὰ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐπιτελούμενα πολυειδῆ ἔργα κακίας, πού ἀφοροῦν τόσο τὸ σῶμα ὅσο καὶ τὴν ψυχὴ του, σὲ προφανῆ ἐναντίωση πρὸς τὰ ἐνδεικνυόμενα ἔργα ἀρετῆς, κατὰ τέτοιον μάλιστα τρόπο, ὥστε νὰ θεωρεῖται ὅτι ἔχει ἀναμειχθεῖ ἡ ἁμαρτία «πολυσχιδῶς» καὶ «πολυτρόπως» μὲ τὴν ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου¹⁰⁹⁶. Ἡ διὰ τῆς κακῆς χρήσεως τοῦ «αὐτεξουσίου» του – ὑπογραμμίζει ὁ Γρηγόριος – μεταστροφή αὐτῆ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς διάπραξη τῆς ἁμαρτίας εἰσήγαγε

¹⁰⁹³ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J. Mc Donough, *GNO*, τ.5, 138,18-139,10 (=PG 44, 568BC). Στὸ παράθεμα αὐτὸ ὁ Γρηγόριος ἀναφέρει ἐπιπροσθέτως ὅτι ἡ ἁμαρτία, ἡ ὁποία ὑφίσταται ὡς καρπὸς τοῦ «ἐπαμφοτερίζοντος ἐκεῖνου ξύλου», «ὄν καλὸν καὶ πονηρὸν ὀνομάζει ὁ λόγος», ὑποδηλώνεται μὲ τὴν «ἐπαμφοτερίζουσαν φύσιν» τῶν ἡμιόνων. Πρβλ., ἐπίσης, *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 200D. Βλ., παρεμφερῶς, Κ. Ἰ. Κ ο ρ ν α - ρ ἄ κ η, «Ὁ βιωματικὸς χαρακτήρας τοῦ δόγματος», 679, ὑποσ. 33.

¹⁰⁹⁴ Βλ. *Ἐπιστολὴ 3*, G. Pasquali, *GNO*, τ.8,2, 24,19-24 (=PG 46, 1020D-1021A). *Πρὸς τὸν Ἐννομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 269,25 (=PG 45,961A).

¹⁰⁹⁵ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P. Alexander, *GNO*, τ.5, 426,8-15 (=PG 44, 741B). Ὅπ.π., Λόγος 2, 301,20-22 (=PG 44, 637D-640A).

¹⁰⁹⁶ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 1, J. F. Callahan, *GNO*, τ.7,2, 7,22-26 (=PG 44, 1121BC).

αὐτόν σέ μία δεινή διά βίου περιπέτεια καί ταλαιπωρία καί ἀχρειότητα¹⁰⁹⁷, ἀπόληξη τῶν ὁποίων καθίσταται ὁ θάνατος¹⁰⁹⁸.

Ἡ ἀναγωγή τῆς αἰτίας τῆς λειτουργίας τῆς ἁμαρτίας στήν μεταστραφεῖσα διάθεση τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀναδεικνύει κατά τόν Γρηγόριο τήν ἁμαρτία νά ἐμφανίζει σύμπτωση γνωρισμάτων μέ τήν κακία, ἡ ὁποία ἐπίσης δέν ὑφίσταται ὄντολογικῶς. Ἡ ἄποψη αὐτή τοῦ ἱεροῦ πατρός συνιστᾷ προϋπόθεση τῆς ἐρμηνευτικῆς προσεγγίσεως καί κατανοήσεως τῆς διδασκαλίας του περί τοῦ καθ' ὀλοκληρίαν ἀφανισμοῦ τῆς ἁμαρτίας¹⁰⁹⁹, ἡ ὁποία θεωρεῖται κατά τόν ἴδιο πρός τήν κακία τρόπο ὡς μία κατάσταση εὐμετάβλητη καί ἄστατη καί παροδική, πού ὡς μή ὑπάρχουσα ὄντολογικῶς, χαρακτηρίζεται ἀπό ἔλλειψη σταθερότητας καί ἀπό προσωρινότητα καί παροδικότητα¹¹⁰⁰.

Ἐξ ἀφορμῆς τῆς διερευνήσεως καί ἀποτυπώσεως ἀπό τόν Γρηγόριο τῆς φύσεως τῆς ἁμαρτίας, ἡ ὁποία προσομοιάζει μέ τήν φύση τοῦ κακοῦ καί ἡ ὁποία ἐπῆλθε στόν ἄνθρωπο ὡς συνέπεια τῆς ὀλέθριας παρακοῆς του πού τόν ὀδήγησε σέ ἔξωση ἀπό τόν παράδεισο, γίνεται παρεμπιπτόντως καί πάλι ἀναφορά ἀπό τόν ἱερό πατέρα στήν ἐπίβουλη φύση τοῦ διαβόλου, ὁ ὁποῖος ὑποδεικνύεται καί χαρακτηρίζεται ἀπό τόν ἐπίσκοπο Νύσσης ὡς ὁ ἐφευρέτης καί εἰσηγητής καί συντηρητής τῆς κακίας καί τῆς συνακόλουθῆς τῆς ἁμαρτίας¹¹⁰¹. Κατά τόν προσδιορισμό καί τήν ἀποτίμηση τῶν συνεπειῶν τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν πρώτη του μακαριότητα τονίζεται ὅτι ὁ διαμένων στήν «ἄβυσσον» διάβολος¹¹⁰² κατά τήν μετά τήν πτώση ὑπάρχουσα κατάσταση τοῦ

¹⁰⁹⁷ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 163,14-164,1 (=PG 44, 593CD). *Ἦπ.π.*, 134,28-135,5 (=PG 44, 564AB). *Ἦπ.π.*, 170,22-23 (=PG 44, 601C). *Πρὸς τοὺς βραδύνοντας εἰς τὸ Βάπτισμα*, PG 46, 417C. *Ἦπ.π.*, PG 46, 420D-421A. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 1, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 16,1-5 (=PG 44, 1132BC).

¹⁰⁹⁸ Βλ. *Εἰς τὸ, ὅταν ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα*, J.K.Downing, GNO, τ.3,2, 16,6-8 (=PG 44, 1316A). *Ἦπ.π.*, 26,19-21 (=PG 44, 1324D-1325A).

¹⁰⁹⁹ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 143,5-10 (=PG 44, 572D). *Ἦπ.π.*, 174,22-175,2 (=PG 44, 605D).

¹¹⁰⁰ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 155,2-5 (=PG 44, 585A).

¹¹⁰¹ Βλ. *Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 2, W. Jaeger, GNO, τ.2, 65,2-4 (=PG 45, 632B). *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 25,6-11 (=PG 45, 29AB).

¹¹⁰² Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 59,26-27 (=PG 44, 476A). *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 72B.

ἀνθρώπου συνιστᾶ «δύναμιν», ἡ ὁποία ἀντίκειται στό ἀγαθό¹¹⁰³ καί ἄρχει τοῦ ὑπό τοῦ σκότους διακατεχόμενου μεταπτωτικοῦ κόσμου¹¹⁰⁴.

Υπογραμμίζεται, ἐπίσης, ἀπό τόν Γρηγόριο, ἐξ ἀφορμῆς τῶν περὶ τῆς ἁμαρτίας ἐκτιθεμένων ἀπόψεών του, ὅτι ἡ ἐκδήλωση τοῦ φθόνου γιά τόν «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» πλασθέντα ἄνθρωπο, ἡ ἐξωθήσασα τόν «ἀρχέκακον δαίμονα» στήν ἐναντίωσή του στόν ἐκ φύσεως ὑπάρχοντα ἀγαθό Τριαδικό Θεό, ἀποτελεῖ τήν αἰτία τῆς σφοδρῆς ἐπιθέσεώς του πού ἀποσκοπεῖ στόν ἀφανισμό τοῦ ἀνθρώπινου γένους¹¹⁰⁵ καί πού ἔκτοτε δέχεται ἡ ἀνθρωπότητα ἀπό αὐτόν. Ὁ διάβολος ὑποδεικνύεται ἀπό τόν ἱερό πατέρα ὡς διαπνεόμενος ἀπό ἐχθρική διάθεση πρὸς τόν ἄνθρωπο, ἀφοῦ συνεχῶς ὑπονομεύει αὐτόν ἀποβλέποντας ὡς «κοσμοκράτωρ τοῦ σκότους» νά τόν καταστήσει ὑποτελῆ στήν δαιμονική ἐξουσία του¹¹⁰⁶.

¹¹⁰³ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 127,22-25 (=PG 44, 556B).

¹¹⁰⁴ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 132,23 (=PG 44, 561A).

Εξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων, Λόγος 1, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 47,15 (=PG 44, 792A). *Ἦπ.π.*, Λόγος 5, 165,12 (=PG 44, 880D). *Ἦπ.π.*, Λόγος 13, 392,12 (=PG 44, 1056D). *Ἦπ.π.*, Λόγος 14, 421,7-8 (=PG 44, 1080D). *Εἰς τὸν ὄσιον πατέρα ἡμῶν Ἐφραίμ*, PG 46, 836D.

¹¹⁰⁵ Βλ. *Ἐπιστολή 17*, G.Pasquali, GNO, τ.8,2, 52,10-12 (=PG 46, 1060AB): «ᾧ (=τῷ διαβόλῳ) βούλημα καὶ ἔργον ἐστὶν ἐξ ἐναντίου τῷ θεῷ θελήματι, τὸ μηδένα σωθῆναι, μηδὲ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν». *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 72AB.

¹¹⁰⁶ Βλ. *Εξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 3, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 77,4 (=PG 44, 813B). *Ἦπ.π.*, Λόγος 8, 255,22 (=PG 44, 949A). *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 34,15. 34,19. 34,22. 34,25 καὶ 35,5 (=PG 44, 328CD). *Ἦπ.π.*, 49,12-13,17 (=PG 44, 341C). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 59,11-12 (=PG 44, 473D). *Ἦπ.π.*, 96,9-11 (=PG 44, 520D). *Ἦπ.π.*, 122,2-3,7 (=PG 44, 549AB). *Ἦπ.π.*, 133,3,17-22 (=PG 44, 561AB). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 7, P.Alexander, GNO, τ.5, 390,12 (=PG 44, 712B). *Ἦπ.π.*, 396,15,19 (=PG 44, 716D). *Ἦπ.π.*, 397,3 (=PG 44, 717A). *Ἦπ.π.*, 402,7 (=PG 44, 721A). *Ἦπ.π.*, 405,12,17-22 (=PG 44, 724CD). *Ἦπ.π.*, Λόγος 8, 439,15-17 (=PG 44, 744D-745A). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 1, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 8,12-13. 8,17-18 (=PG 44, 1124A). *Ἦπ.π.*, 15,20-22. 15,25-26 (=PG 44, 1132B). *Ἦπ.π.*, Λόγος 3, 39,4-14 (=PG 44, 1157B). *Ἦπ.π.*, Λόγος 4, 56,6-7 (=PG 44, 1173C). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 2, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 93,19-94,15 (=PG 44, 1212D-1213A). *Ἦπ.π.*, Λόγος 3, 116,5. 116,9-10. (=PG 44, 1240B). *Ἦπ.π.*, Λόγος 6, 148,5 (=PG 44, 1276C). *Ἦπ.π.*, Λόγος 7, 155,6-156,27 (=PG 44, 1284D-1285D). *Ἐπιστολή 3*, G.Pasquali, GNO, τ.8,2, 21,26-27 (=PG 46, 1017B). *Περὶ τελειότητος*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 213,8-10 (=PG 46, 285B). *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον πρωτομάρτυρα Στέφανον*, O.Lendle, GNO, τ.10,1, 76,13-16 (=PG 46,

Καθίσταται, δηλαδή, ό διάβολος μέσω τών διαδοχικῶν καί πολυειδῶν προσβολῶν του¹¹⁰⁷ πρὸς τόν ἄνθρωπο ό ύπονομευτής καί διαφθορέας τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων¹¹⁰⁸, ό ἀπηνής διώκτης καί δυνάστης αὐτοῦ, ό όποίος, προκειμένου νά παρεμποδίσει τήν ἐπαναπόκτηση ἀπό τόν ἄνθρωπο τῆς δοθείσης ἀπό τόν Θεό πατρικῆς κληρονομίας, ἐνεργεῖ ἐπιτηδεῖως καί διά τῆς ἐντεχνης συγκαλύψεως τοῦ φθονεροῦ σκοποῦ του θέτει ἀρκετά προσκόμματα σέ αὐτόν ὠθώντας τον σέ διολίσθηση πρὸς τό κακό καί σέ διάπραξη τῶν διαφόρων βδελυρῶν μορφῶν τῆς ἁμαρτίας¹¹⁰⁹. Πρόκειται κατά τόν Γρηγόριο περὶ ἑνός ἐχθροῦ ἐξαπολύοντος λυσσώδη καί ὀξεῖα ἐπίθεση¹¹¹⁰, ό όποίος, παρακινούμενος ἀπό τήν ὀργίλη καί

704B). *Εἰς τόν ἅγιον μεγαλομάρτυρα Θεόδωρον*, J.P.Cavarnos, *GNO*, τ.10,1, 70,23-24 (=PG 46, 748A).

¹¹⁰⁷ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 4, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 109,16-17 (=PG 44, 837B). Πρβλ., ὅπ.π., Λόγος 5, 141,15. 143,1-6 (=PG 44, 861B-864A). *Εἰς τοὺς τεσσαράκοντα μάρτυρας*, O.Lendle, *GNO*, τ.10,1, 163,6-8 (=PG 46, 780B).

¹¹⁰⁸ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 5, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 165,7-166,7 (=PG 44, 880D-881A). *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, *GNO*, τ.7,1, 46,2-5 (=PG 44, 337D-340A). Ὅπ.π., 50,3-6 (=PG 44, 341D). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 7, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 404,14-15 (=PG 44, 724A). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 1, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 16,1-5 (=PG 44, 1132BC).

¹¹⁰⁹ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 134,5-9 (=PG 44, 561CD). Ὅπ.π., 140,6-10 (=PG 44, 569A). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 7, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 404,10-12 (=PG 44, 724A). *Εἰς τοὺς τεσσαράκοντα μάρτυρας*, O.Lendle, *GNO*, τ.10,1, 164,18-165,1 (=PG 46, 781B).

¹¹¹⁰ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 164,1-7 (=PG 44, 593D-596A). *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, *GNO*, τ.7,1, 103,8-9 (=PG 44, 392C). Ὅπ.π., 51,7-14 (=PG 44, 344BC). Προκειμένου νά παραστήσει ό Γρηγόριος ἐναργέστερα τόν διεξαγόμενον ἀπό τόν διάβολο ἀγώνα εἰσαγωγῆς τῶν διαφόρων παθῶν στόν ἄνθρωπο χρησιμοποιεῖ τά εἰκονιστικά σχήματα τῆς ἀκολουθοῦμενης ἀπό τόν διάβολο «στρατηγίας» καί τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀποστελομένων «κατασκόπων» καί τῶν κατασκευαζομένων «μηχανημάτων» ὡς προσφόρων γιά τόν ἀρχέκακο δαίμονα μέσων γιά τήν κατακυρίευση τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τά πάθη. Βλ., σχετικῶς, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 429,1-17 (=PG 44, 744BC). Ὅπ.π., 430,13-17 (=PG 44, 744D-745A). Ὅπ.π., 432,4-5 (=PG 44, 743C). Βλ., ἐπίσης, Κ. Ἰ. Κ ο ρ ν α ρ ὀ κ η, «Ὁ βιωματικός χαρακτήρας τοῦ δόγματος», 679.

φθονερή διάθεσή του προς τήν ἀνθρωπότητα¹¹¹¹ καί ἐπωφελούμενος ἀπό τό μεταπτωτικό στοιχείο τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου νά εἶναι ἐπιρρεπής στήν ἁμαρτία¹¹¹², ἐπιδιώκει νά καταστήσει αὐτήν «ἐπί κοιλίαν» ἔρπουσα καί νά ἐνασχολεῖται, ὅπως ἐξ ἄλλου συνέβη καί μέ αὐτόν¹¹¹³, μέ τά γήινα καί εὐτελῆ¹¹¹⁴.

Ἀπό τήν διδασκαλία ἐκείνη τοῦ Γρηγορίου πού ἐκθέτει ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἀπόψεών του γιά τήν προέλευση καί τήν φύση τῆς ἁμαρτίας ὡς συνέπειας τῆς «ἀρχαίας» παραβάσεως, καί ἡ ὁποία παρουσιάζει τό κατά τοῦ ἀνθρώπου στρεφόμενο ἔργο τοῦ «ἀρχεκάκου δαίμονος» πού ἐπιβουλεύεται τό γένος τῶν ἀνθρώπων διά τῶν πολλῶν καί ποικίλων πειρασμῶν¹¹¹⁵ καί κατέχει τό κράτος τοῦ θανάτου¹¹¹⁶, καθίσταται σαφές ὅτι ἡ ὡς ἄνω ἐκτεθεισα δραστηριότητα αὐτοῦ διακρίνεται γιά τόν ἐφήμερο καί πρόσκαιρο χαρακτήρα της, καθόσον τό φθοροποιό θέλημα τοῦ διαβόλου θά ἀναιρεθεῖ ἀπό τήν βούληση τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ¹¹¹⁷ καί θά περιέλθει κατ' αὐτόν τόν τρόπο σέ ἀνυπαρξία¹¹¹⁸,

¹¹¹¹ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, *GNO*, τ.7,1, 49,12-14 (=PG 44, 341C). *Εἰς τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων*, E.Gebhardt, *GNO*, τ.9, 239,20-240,1 (=PG 46, 597B).

¹¹¹² Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 118,11-14 (=PG 44, 545B) : «οὐ γὰρ ἐτέρωθεν τὴν ἰσχὺν ἔχει καθ' ἡμῶν ὁ πολέμιος οὐδὲ παρ' ἄλλου τινὸς ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος ἐκβαλλόμεθα, εἰ μὴ αὐτοὶ πατέρες τοῦ κακοῦ γεννήματος διὰ τῆς πονηρᾶς ὠδίνος γενοίμεθα». *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 46,20-23 (=PG 44, 1164B).

¹¹¹³ Βλ. *Εἰς τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων*, E.Gebhardt, *GNO*, τ.9, 223,20-24 (=PG 46, 580B). Πρβλ. καί *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 109,6-9 (=PG 45, 337A).

¹¹¹⁴ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 65,20-66,3 (=PG 44, 1184CD).

¹¹¹⁵ Βλ. *Εἰς τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων*, E.Gebhardt, *GNO*, τ.9, 223,18-19 (=PG 46, 580B). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 73,1-12 (=PG 44, 1192C). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 2, J. F. Callahan, *GNO*, τ.7,2, 92,13-16 (=PG 44, 1212A). *Ὅπ.π.*, Λόγος 4, 114,8 (=PG 44, 1237A).

¹¹¹⁶ Βλ. *Εἰς τοὺς ἀγίους τεσσαράκοντα μάρτυρας*, O.Lendle, *GNO*, τ.10,1, 149,18-19 (=PG 46, 761D).

¹¹¹⁷ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 47,10-15 (=PG 44, 1164C). Πρβλ. καί *Εἰς τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων*, E.Gebhardt, *GNO*, τ.9, 232,19-22. 233,11-14 (=PG 44, 589CD). *Εἰς τοὺς ἀγίους τεσσαράκοντα μάρτυρας*, O.Lendle, *GNO*, τ.10,1, 149,25-150,5 (=PG 46, 764A).

ἀφοῦ ὁ «πονηρὸς δαίμων», ὁ «πικρὸς» αὐτὸς «δεσμοφύλαξ»¹¹¹⁹, θά ἔχει καταστῆ παντελῶς ἀδύναμος καὶ ἀνίσχυρος καὶ θά ἔχει ἀφανισθεῖ.

Σέ συνάφεια μέ τίς προβαλλόμενες ἀπόψεις του περὶ ἁμαρτίας, καὶ στό πλαίσιο τῆς ἀναδείξεως τῶν βαρυτάτων καὶ ἐπαχθῶν γιὰ τόν ἄνθρωπο συνεπειῶν τῆς παρακοῆς τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ, ἐπιλαμβάνεται ἐκ παραλλήλου ὁ Γρηγόριος καὶ τοῦ ἐννοιολογικοῦ καθορισμοῦ τόσο τῆς προελεύσεως ὅσο καὶ τῆς φύσεως τῶν παθῶν πού ἐπισωρεύθηκαν στόν ἄνθρωπο μέ τήν εἴσοδο σέ αὐτόν μετά τήν προπατορική παράβαση τοῦ κακοῦ καὶ τῆς ἁμαρτίας. Σημειώνεται, ἔτσι, ἀπό τόν ἱερό πατέρα ὅτι ἡ μετά τήν πτώση τοῦ ἀνθρώπου παρατηρούμενη «ἐμπαθῆς» κατάστασή του ἐκλαμβάνεται ὡς μία ἀλλοιωμένη «διάθεσις» τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου πού θεωρεῖται παρεπόμενο στοιχεῖο τῆς διὰ τῆς παρακοῆς εἰσελεύσεως στήν ἀνθρώπινη φύση κακίας¹¹²⁰. Ὑπό τήν ἔννοια αὕτη τά πάθη πού παρεισέφεραν διὰ τῆς παραβάσεως στήν φύση τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἀναδειχθείσης κακίας καὶ ἁμαρτίας, θεωροῦνται ἀπό τόν Γρηγόριο ὡς μία κατάσταση πού συνιστᾷ οὐσιῶδες προσδιοριστικό γνῶρισμα τῆς φύσεως τοῦ διαβόλου¹¹²¹. Τό γεγονός τῆς ἀποτυχίας καὶ ἀστοχίας τοῦ ἀνθρώπου νά ἐκπληρώσει τόν ὑψηλό σκοπό γιὰ τόν ὁποῖο πλάσθηκε, καὶ ὁ ὁποῖος ὑποδεικνύεται ἀπό τόν ἱερό πατέρα ὡς ἡ μετοχή καὶ ἡ ἀπόλαυση ἀπό αὐτόν τῶν ἀγαθῶν τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ¹¹²², ἐπέφερε ἀφ' ἑνός μέν τήν στέρηση τοῦ θεόμορφου εἴδους, μέ τό ὁποῖο δημιουργήθηκε ἀρχικῶς τό ἀνθρώπινο γένος¹¹²³, ἀφ' ἑτέρου δέ τήν ἐπικάλυψη τοῦ δοθέντος στόν ἄνθρωπο ἀπό τόν Θεό «κατ' εἰκόνα» αὐτοῦ

¹¹¹⁸ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 67,2-6 (=PG 44, 484C). *Περὶ τῆς τριημέρου προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 283,6-9 (=PG 46, 608C). *Εἰς τὸ ἅγιον καὶ σωτήριον Πάσχα*, E.Gebhardt, τ.9, 311,8-16 (=PG 46, 684B).

¹¹¹⁹ Βλ. *Πρὸς τοὺς βραδύνοντας εἰς τὸ Βάπτισμα*, PG 46, 417C.

¹¹²⁰ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 148B. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 58,11-13. 58,17-20 (=PG 44, 797D. 800A). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 6, P.Alexander, GNO, τ.5, 384,20-385,4 (=PG 44, 708A). *Ὁπ.π.*, Λόγος 8, 432,3-433,5 (=PG 44, 745CD).

¹¹²¹ Βλ. *Περὶ τελειότητος*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 211,23-212,4 (=PG 46, 284C). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 7, P.Alexander, GNO, τ.5, 401,15-21 (=PG 44, 720D-721A). Πρβλ. καὶ *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 135,1-5 (=PG 44, 564AB).

¹¹²² Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 19,15-19 (=PG 45, 24C). *Ὁπ.π.*, 17,4-7 (=PG 45, 21B).

¹¹²³ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 156,20-25 (=PG 44, 588A). *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 192AB.

κάλλους μέ τό ἀπεχθές προσωπειῶ πού διαμορφώθηκε μέ τά ψυχικά καί σωματικά πάθη¹¹²⁴.

Υπογραμμίζεται, ἐπίσης, ἀπό τόν Γρηγόριο ὅτι ἡ διά τοῦ ὀλισθήματος τῆς παρακοῆς συγκατάθεση τοῦ ἀνθρώπου στήν παρακίνηση τοῦ διαβόλου νά ἀθετήσῃ τήν ὑπό τοῦ Θεοῦ δοθεῖσα ἐντολή ἐνέβαλε σέ αὐτόν τήν «ἐμπαθῆ» διάθεση καί κατάσταση, ἡ ὁποία ἐπισκοτίζει τήν ἱκανότητα ἄμεσης ἀντιλήψεως καί κοινωνίας αὐτοῦ μέ τήν Τριαδική θεότητα¹¹²⁵, καθιστᾷ δέ τόν ἄνθρωπο σταθερά προσηλωμένο στήν ὕλη¹¹²⁶ καί ἐξομοιώνει τήν ξεχωριστή καί διακεκριμένη ἀνθρώπινη φύση μέ τήν ἄλογη φύση τῶν ζώων¹¹²⁷. Μέ τήν ἐπικράτηση, ἐξ ἄλλου, στήν φύση τοῦ ἀνθρώπου τῶν διακρινομένων ἀπό ποικιλία παθῶν, τά ὁποία ἐρμηνεύονται ὡς μία νοσηρή κατάσταση γιά τόν ἄνθρωπο, καί τά ὁποία μέ αὐτήν τήν ἐπικράτησή τους καταλαμβάνουν τήν θέση τῆς ψυχῆς του¹¹²⁸, ἐπέρχεται μεταβολή καί ἀλλοίωση τοῦ «χαρακτῆρος» καί τῆς

¹¹²⁴ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 193CD: «διὰ τοῦτο πολλάκις ἀγνοεῖσθαι ποιεῖ τὸ θεῖον δῶρον ἢ περὶ ἡμᾶς ἀθλιότης, οἷον προσωπειῶν εἰδεχθῆς τῷ κατὰ τὴν εἰκόνα κάλλει τὰ πάθη τῆς σαρκὸς ἐπιπλάσσουσα».

¹¹²⁵ Βλ. *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 288,18-20. 289,1-3 (=PG 46, 360C).

¹¹²⁶ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 97B. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 4, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 116,5-9 (=PG 44, 841D). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 2, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 95,14-17 (=PG 44, 1213D-1216A). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 53,21-24. 54,7-12 (=PG 44, 1172BC).

¹¹²⁷ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 53,7-14 (=PG 44, 345BC). *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 192D. Πρβλ. καὶ *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 64D-65A. *Ὅπ.π.*, PG 46, 88C-89A. Τὴν ἴδια ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση τῆς ἔννοιας τῶν παθῶν ἐφαρμόζει ἐπίσης ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, βασιζόμενος μάλιστα στήν «παρὰ τοῦ Νυσσαέων μεγάλου Γρηγορίου» διδασκαλία (Βλ., σχετικῶς μέ τὸ θέμα αὐτό, Μ α ξ ί μ ο υ Ὁ μ ο λ ο γ η τ ο ῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, C. Laga-C. Steel, CCSG, τ.7, 47,7-13 [=PG 90, 268A]).

¹¹²⁸ Βλ. *Ἐπιστολὴ Κανονικὴ*, PG 45, 224A: «πολλῆς οὐσης καὶ ἐν τῇ ψυχικῇ νόσῳ τῆς τῶν παθῶν ποικιλίας, ἀναγκαίως πολυειδῆς γενήσεται ἡ θεραπευτικὴ ἐπιμέλεια». Βλ., ἐπίσης, *Εἰς τὸν ἕκτον Ψαλμὸν περὶ τῆς ὀγδόης*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 191,30-192,9 (=PG 44, 613B). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 3, P.Alexander, GNO, τ.5, 328,18-330,17 (=PG 44, 660AD). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 7, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 156,28-157,8 (=PG 44, 1285D-1289A). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 270,4-13 (=PG 46, 340CD). *Ὅπ.π.*, 272,23-273,22 (=PG 46, 344AC). *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 72,10-15 (=PG 44, 364A). *Ὅπ.π.*, 71,3-15 (=PG 44, 361C).

διαθέσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καί μεταβάλλεται πλέον ἢ φύση τῆς ψυχῆς του σέ λύπη καί ἡδονή καί θυμό καί φόβο καί δειλία καί θράσος. Ὑπό τήν ἔννοια αὐτή εἶναι σαφές ὅτι αἴρεται ἀπό τόν ἄνθρωπο ἡ προσιδιάζουσα στήν πρό τῆς πτώσεως κατάστασή του ιδιότητα τῆς «μονοειδοῦς» διαθέσεως τῆς ψυχῆς του καί καταστάσεως τῆς «κατ' ἀρετήν» ζωῆς του, καί ἐπέρχεται ἔτσι ὁ μερισμός τῆς λειτουργίας τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς του σέ ποικίλες «διαθέσεις», γεγονός πού καθίσταται τό γενεσιουργό αἶτιο τῆς συγχύσεως, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει μετά τήν παράβαση καί τήν πτώση τό ἀνθρώπινο γένος¹¹²⁹.

Σέ ἐννοιολογική συνάφεια μέ τά ἀνωτέρω σημειωθέντα, καί στό πλαίσιο τῆς ἐπιτελούμενης διασαφηνίσεως τῆς «ἐμπαθοῦς» καταστάσεως τοῦ μετά τήν πτώση ἀνθρώπου, τονίζεται ἀπό τόν Γρηγόριο ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος διά τῆς «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δημιουργίας του τάχθηκε νά βλέπει «δι' ἑνός τοῦ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοῦ» μόνο τόν Θεό καί τό παρεχόμενο ὑπ' αὐτοῦ ἀγαθό, ὅταν ὑφίσταται τήν ἀλλοιωτική ἐπίδραση τῶν διαφόρων παθῶν καί τῶν ἐξ αὐτῶν προερχομένων «ύλικῶν φαντασιῶν», ἐπιδίδεται στήν ἐνασχόληση τῶν ματαίων πραγμάτων καί ἐπιθυμιῶν, καθιστάμενος ἔτσι «ἀνάξιος τῆς τῶν ἀγγέλων εὐφημίας»¹¹³⁰. Ἡ εἰκόνα τῆς «ἐμπαθοῦς» αὐτῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀποτυπώνει κατά τόν ἐπίσκοπο Νύσσης τήν ἀποψη ὅτι διακατέχεται ὁ ἄνθρωπος μετά τήν παράβαση καί τήν πτώση του ἀπό τά ἐκ τῆς ἀλλοιώσεως τῆς φύσεώς του παρεισφρήσαντα καί ἐπισωρευθέντα πάθη τῶν ζῶων¹¹³¹, καί ὅτι παρομοιάζεται αὐτή ἡ ὑπό τῶν ψυχικῶν καί σωματικῶν παθῶν καταδυναστευόμενη ὑπαρξη τοῦ ἀνθρώπου μέ τήν πονηρή φύση τῶν δαιμόνων¹¹³².

Ἡ διατυπωθεῖσα αὐτή διδασκαλία ἀπό τόν ἐπίσκοπο Νύσσης περί τῶν παθῶν, τά ὁποῖα προσδίδουν στήν φύση τοῦ ἀνθρώπου τήν πνευματική κατάπτωση καί τήν πρός τά γήινα ὄρμη καί φορά¹¹³³, ἀναδεικνύει τήν ἀντίληψη περί τῆς ἀλλοτριώσεως καί ἀπομακρύνσεως αὐτοῦ ἀπό τόν «ἀπαθῆ» Τριαδικό Θεό, καθώς καί περί τῆς ἀπώλειας τῆς ἄμεσης σχέσεως καί κοινωνίας μέ αὐτόν, τά ὁποῖα ὑπέστη κατ' ὄδυνηρόν

¹¹²⁹ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 8, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 259,6-260,1 (=PG 44, 952BC).

¹¹³⁰ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 8, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 258,17-18 (=PG 44, 952A). Πρβλ. *ὄπ.π.*, Λόγος 4, 106,1-7 (=PG 44, 836A).

¹¹³¹ Βλ. *Περί ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 53A. *Ὅπ.π.*, PG 46, 56A. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 2, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 96,16-97,12 (=PG 44, 1216C-1217A).

¹¹³² Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 7, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 155,6-156,25 (=PG 44, 1284D-1285D).

¹¹³³ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 130,5-9 (=PG 44, 417A).

τρόπο ή ψυχή του ανθρώπου εξ αιτίας αυτής της «έμπαθοῦς διαθέσεως» της¹¹³⁴. Η «έμπαθής» αυτή διάθεση και κατάσταση του ανθρώπου μετά την έκ της παρακοῆς πτώση του συνιστᾶ κατά τόν Γρηγόριο μία δυσμενῆ και έμπαθῆ γιά τόν ἄνθρωπο πραγματικότητα, ή εισαγωγή της οποίας σχετίζεται κατ' ἄμεσον τρόπο μέ την διά της αναπροσαρμοσθείσης μετά την πτώση λειτουργίας της φύσεως του ανθρώπου αναπαραγωγική ικανότητά του πρός διαίωνιση του ἄνθρωπινου γένους λόγω της έπελεύσεως του θανάτου. Αυτό τό όποιο θέλει νά τονίσει ό Γρηγόριος είναι ότι ή σχετιζόμενη μέ τόν τρόπο της κατά διαδοχήν πληθύνσεως του ἄνθρώπου διαφορά αὐτοῦ κατά τό ἄρρεν και τό θῆλυ, ή όποία ἀρμόζει και ἔχει ἀποκτηθεῖ ἀπό την ἄλογη φύση πού διέπεται και κυριαρχεῖται ἀπό τά πάθη, και ή όποία συντελέσθηκε κατόπιν της προγνώσεως έκ μέρους του Θεοῦ της πτώσεως του ἄνθρώπου¹¹³⁵, ὑπῆρξε ἕνα ἀπό τά στοιχεῖα ἐκεῖνα τά όποια, προσιδιάζοντα στήν ζωώδη φύση και ἀπαρτίζοντα την «ἄλογον» ζωή, μεταφέρθηκαν και εισήχθησαν στόν βίον του ἄνθρώπου και κατέστησαν πάθη του¹¹³⁶.

Στό σημείο αὐτό κρίνεται ἀναγκαῖο νά τονισθεῖ ότι ό ἐπίσκοπος Νύσσης, ἀναφερόμενος στόν προσδιορισμό του πάθους, και ἐξ ἀφορμῆς της ἀποσαφήνισεως της ἔννοιας της προσλήψεως τῶν «φυσικῶν» και «ἀδιαβλήτων» παθῶν ἀπό τόν ἐνανθρωπήσαντα Θεό Λόγο, προβαίνει σέ ἀναγκαῖα ἐρμηνευτική διασαφήνιση της ἔννοιας του πάθους. Ἐτσι, τονίζεται ἀπό τόν Γρηγόριο ότι τό πάθος πρέπει νά ἐκλαμβάνεται ἀφ' ἑνός μέν «κυρίως», δηλαδή ὑπό την κυριολεκτική και ἀκριβῆ ἔννοια, ἀφ' ἑτέρου δέ «ἐκ καταχρήσεως», ἦτοι ὄχι κυριολεκτικῶς ἀλλ' ἐν καταχρηστική και εὐρύτερα ἔννοια¹¹³⁷. Ἐξειδικεύοντας τίς δύο αὐτές σημασιολογικές ἐκδοχές του πάθους ὑπογραμμίζει ό ἐπίσκοπος Νύσσης ότι ὑπό την καταχρηστική ἔννοια του ό ὅρος «πάθος» ἐρμηνεύεται ὡς μία κατά φύσιν συνιστάμενη ἢ παρατηρούμενη κατάσταση της ζωῆς του ἄνθρώπου πού ἀφορᾶ την βιολογική πορεία του, ὅπως είναι ή γέννησή του, ή αὐξηση αὐτοῦ, «ή τῶν στοιχείων περὶ τό σῶμα συνδρομή» και «ή διάλυσις» αὐτοῦ «και πρός τά συγγενῆ μεταχώρησις»¹¹³⁸. Ὑπό την

¹¹³⁴ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 1, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 16,16-20 (=PG 44, 1132D). *Περὶ τελειότητος*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 198,5-11 (=PG 46, 273A).

¹¹³⁵ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 185AC. 189CD. 205A.

¹¹³⁶ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 192BC. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlberg, GNO, τ.3,4, 41,9-10. 41,14-15 (=PG 45, 45A). *Κατὰ Ἐὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 2, W.Jaeger, GNO, τ.2, 53,8-55,20 (=PG 45, 617C-621A).

¹¹³⁷ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlberg, GNO, τ.3,4, 46,3-4 (=PG 45, 49B).

¹¹³⁸ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlberg, GNO, τ.3,4, 46,6-12 (=PG 45, 49BC). *Ὅπ.π.*, 47,11-48,2 (=PG 45, 52A).

κυριολεκτική του ἔννοια ὁ ὅρος αὐτός ὑποδεικνύει ἐκεῖνο τό ὁποῖο, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐκδηλώσεως τῆς προαιρέσεως καί τῆς ἀσκήσεως τοῦ «αὐτεξουσίου» τοῦ ἀνθρώπου, συνιστᾷ μεταστροφή του ἀπό τήν ἀρετή στήν κακία καί ὑπάρχει πράγματι καί θεωρεῖται ὡς «ἀληθῶς πάθος»¹¹³⁹.

Μέ τήν ἀποτυπωμένη αὐτή κυριολεκτική ἐρμηνευτική ἀπόδοση τοῦ ὅρου «πάθος», πού ἀφορᾷ τήν λόγῳ τῆς χρήσεως τοῦ «αὐτεξουσίου» μεταστροφή τῆς διαθέσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν ἀρετή στήν κακία, καθίσταται προφανές, σύμφωνα μέ τήν διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, ὅτι δέν ὑφίσταται φυσικά σχέση καί συνάφεια μεταξύ τῆς ταλανίζουσας τόν ἄνθρωπο¹¹⁴⁰ «ἐμπαθοῦς» διαθέσεως καί τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ¹¹⁴¹. Ὁ ἄνθρωπος μέ τήν στροφή του μέσω τῆς ἐκδηλώσεως τῶν παθῶν πρὸς τόν πρωταίτιο τῆς κακίας διάβολο¹¹⁴² καί μέ τήν διά τῆς αὐτεξουσίας ἐπιλογῆς του ὑποταγῆ του στά καταδυναστεύοντα αὐτόν πάθη¹¹⁴³, ἀδυνατεῖ πλέον νά ἀπευθύνεται πρὸς τόν Θεό διά τῆς προσηγορίας «πάτερ», καθόσον «τῆς πονηρᾶς πράξεως, ὁ ἀγαθός κατὰ τήν οὐσίαν, πατήρ γενέσθαι φύσιν οὐκ ἔχει»¹¹⁴⁴, καί ἐφόσον, ἐπιπροσθέτως, ἡ ὑφιστάμενη καί παρατηρούμενη μεταξύ προσώπων ἢ καταστάσεων ταυτότητα τῶν προσδιοριστικῶν τους γνωρισμάτων καί ιδιωμάτων προσδιορίζει καί ἐμφαίνει καί τήν σχέση καί συνάφεια αὐτῶν¹¹⁴⁵. Γίνεται, λοιπόν, σαφές ἀπό τήν ἐκτεθεῖσα σχετική διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ἐμφορούμενος ἀπό τά πάθη καί

¹¹³⁹ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 46,4-6. 47,4-7 (=PG 45, 49BD). *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 4, W.Jaeger, GNO, τ.2, 144,22-28. 145,1-2 (=PG 45, 721C). Πρβλ. καί *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 92AB.

¹¹⁴⁰ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 1, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 16,16-20 (=PG 44, 1132D). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 6, P.Alexander, GNO, τ.5, 383,20-384,1 (=PG 44, 705C). Πρβλ. ὅπ.π., Λόγος 8, 434,9-18 (=PG 44, 748BC).

¹¹⁴¹ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 55,8-9. 55,15-16. 55,20-23 (=PG 44, 348BC). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 1, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 49,20-25. 50,9-11 (=PG 44, 1168AB).

¹¹⁴² Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 2, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 24,23-25,6 (=PG 44, 1141BC).

¹¹⁴³ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 106,7-18 (=PG 44, 1228BC). Πρβλ. ὅπ.π., Λόγος 5, 132,20-133,4 (=PG 44, 1257D-1260A). *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 56BC.

¹¹⁴⁴ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 2, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 23,21-24,12 (=PG 44, 1140D-1141A). Ὅπ.π., 26,4-13 (=PG 44, 1144A).

¹¹⁴⁵ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 2, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 24,12-20 (=PG 44, 1141AB). Ὅπ.π., 26,13-17 (=PG 44, 1144AB).

ὑποτασσόμενος σέ αὐτά, καθίσταται ἀπόκληρος τῆς «πατρικῆς περιουσίας» καί καταποντίζεται διά τῶν «κυμάτων» τῶν παθῶν αὐτῶν στήν «ἄβυσσον» πού ἀποτελεῖ τόν τόπο διαβιώσεως τῶν δαιμόνων¹¹⁴⁶. Παρατηρώντας, ὡς ἐκ τούτου, ὁ Γρηγόριος τήν εἰκόνα τῆς «ἐμπαθοῦς» αὐτῆς διαθέσεως καί καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, καί ἀναλογιζόμενος τό μέγεθος τῆς ἐπώδυνης καί ὀλέθριας ταλαιπωρίας πού ὑφίσταται τό ἀνθρώπινο γένος ἐξ αἰτίας τῆς εισόδου τῶν παθῶν στήν φύση του, θεωρεῖ ὡς τήν μόνη ἐνδεικνυόμενη καί ἐπιβαλλόμενη λύση γιά τόν ἄνθρωπο ὡς πρὸς τό ζήτημα αὐτό νά ἐπιδείξει ὁ πληττόμενος ἀπό τά πάθη ἄνθρωπος ἐχθρότητα πρὸς τήν ἐπιφέρουσα τά πάθη κακία καί πρὸς τόν ἐπινοητή καί δημιουργό αὐτῆς διάβολο¹¹⁴⁷.

¹¹⁴⁶ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J. Mc Donough, *GNO*, τ.5, 59,23-27 (=PG 44, 476A).

¹¹⁴⁷ Βλ. *Ἐπιστολή 3*, G. Pasquali, *GNO*, τ.8,2, 21,15-18 καί 27-28 (=PG 46, 1017AB).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΤΩΤΙΚΗΣ ΦΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

1. Η ἐκ τῆς παρακοῆς νοσήσασα ἀνθρώπινη φύση.

Πέραν τῆς καταγραφῆς καί τῆς παρουσιάσεως τῶν συνεπειῶν πού προέκυψαν ἀπό τήν διά τῆς παρακοῆς πτώση τοῦ ἀνθρώπου, καί οἱ ὁποῖες ἀφοροῦν στήν μετά τήν πτώση ἀναδειχθεῖσα κατάσταση τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου, προβαίνει ὁ Γρηγόριος καί σέ ἰδιαίτερη ἐπισημανση καί σχετική πραγμάτευση τῶν ἐπιπτώσεων ἐκείνων τῆς «ἀρχαίας» παραβάσεως πού ἀφοροῦν εἰδικότερα στά ἀλλοιωθέντα χαρακτηριστικά τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καί στήν ἀλλοιωθεῖσα λειτουργία τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς του. Θά πρέπει εἰσαγωγικῶς νά σημειωθεῖ ὅτι κατά τήν ἐπιχειρούμενη ἀπό τόν Γρηγόριο ἀπαρίθμηση καί διερεύνηση τῶν ἐπιπτώσεων ἐκείνων, πού προέκυψαν ὡς ἐπακόλουθα τῆς ἀστοχίας καί ἀποτυχίας τοῦ ἀνθρώπου ὡς πρὸς τήν ἀξιοποίηση καί προσοικειώση τῶν δοθέντων σέ αὐτόν ἀπό τόν Θεό ἀγαθῶν, καί τίς ὁποῖες ἔκτοτε τό ἀνθρώπινο γένος ὑφίσταται, γίνεται πραγμάτευση ἀπό τόν ἱερό πατέρα τῆς μετά τήν πτώση καταστάσεως τῶν ἰδιαιτέρων ἐκείνων στοιχείων τοῦ ἀνθρώπου πού ἀποτελοῦν διακριτικά γνωρίσματα καί χαρακτηριστικά τῆς πεπτωκυίας φύσεώς του. Σύμφωνα μέ τήν διδασκαλία τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης ὁ διά κτίσεως ἐλθὼν σέ ὑπαρξῆ ἀνθρωπος, ὁ ὁποῖος μετέχει τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ κατά τίς ἄκτιστες ἐνέργειές του καί ὄχι φυσικά κατά τήν ἄκτιστη οὐσία του¹¹⁴⁸, ἀντάλλαξε διά τῆς παρακοῆς τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ τήν ἀπαστράπτουσα μέ τό κάλλος τῆς θείας εἰκόνας μορφή του μέ τήν ἀμαυρωμένη λόγω τῆς ἀναμείξεώς του μέ τήν κακία μορφή,¹¹⁴⁹ καί κατέστη ἔτσι ἡ φύση του, ὡς φέρουσα τό μελανό κατά τήν ὄψη χρῶμα τῆς ἐκ μέρους τῆς προσοικειώσεως τοῦ ἔργου τοῦ διαβόλου, δύσμορφη καί «ὁμοίωμα αἰσχους», καί περιέπεσε κατ' ὀδυνηρόν τρόπο σέ μία νοσηρή κατάσταση¹¹⁵⁰.

¹¹⁴⁸ Βλ. *Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W.Jaeger, GNO, τ.2, 209,19-26 (=PG 45, 793C).

¹¹⁴⁹ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 4, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 100,16-18 (=PG 44, 832A).

¹¹⁵⁰ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 46,11 καί 47,7-10 (=PG 44, 789CD). Ὅπ.π., Λόγος 4, 100,18-21 (=PG 44, 832AB). Βλ. καί *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 105,27-106,7 (=PG 44, 1228AB).

Μέ τήν ἔνταξη τοῦ ἀνθρώπου ὡς κτίσματος μέσα στήν διαστηματική ἔννοια τοῦ «ροώδους» καί κυκλικοῦ χρόνου¹¹⁵¹ ὡς ἀπόρροιας τῆς πτώσεώς του, καί λόγῳ φυσικά τῆς ἀναγκαιότητας νά συμβαδίσει μέ τήν διάρκεια τοῦ χρόνου ἢ σταδιακή ἐπαναπόκτηση ἀπό αὐτόν τῆς τελειότητας μέ τήν ὁποία ἀρχικῶς πλάσθηκε¹¹⁵², ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου ὑπόκειται σέ ρευστότητα καί μεταβλητότητα καί παροδικότητα ὡς πρός τήν ἔννοια τοῦ χρόνου¹¹⁵³, καθίσταται δέ ἐπιδεκτική φθορᾶς¹¹⁵⁴ καί ὑποκείμενη στήν τρεπτότητα καί στήν ἀλλοίωση¹¹⁵⁵. Τό γεγονός αὐτό ἔχει ὡς συνέπεια νά διακρίνεται ἡ ροπή τῆς ἀνθρώπινης φύσεως πρός τό κακό ἀπό εὐκολία καί ἔνταση¹¹⁵⁶ καί νά ἐπιβάλλει στήν ἀνθρώπινη φύση, ἡ ὁποία ἐκλαμβάνεται ἀπό τόν ἱερό πατέρα ὡς συζευγμένη μετά τήν πτώση μέ τίς χαρακτηρίζουσες τήν φύση τῶν ἀλόγων ὄντων αἰσθήσεις¹¹⁵⁷, νά καθίσταται ἐνδοτική στίς ἡδονικές ἀπολαύσεις¹¹⁵⁸. Ὑποδεικνύεται, ἐξ ἄλλου, ἡ ἐκ φύσεως προσαρμοσμένη στόν ἄνθρωπο καί ἀποσκοποῦσα στήν ἔφεσή του γιά τό ἀγαθό διάθεση τῆς ὀρέξεως¹¹⁵⁹ ὡς ὑπεύθυνη τῆς ἔντονης ἐπιθυμίας γιά τό κακό, ἀπό τήν ὁποία διακατέχεται μετά τήν πτώση τοῦ ὀ ἀνθρώπου¹¹⁶⁰.

Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι κατά τήν διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ἐνδεικτικό στοιχεῖο τῆς νοσοῦσης μετά τήν παρακοή καί τήν πτώση φύσεως τοῦ ἀνθρώπου συνιστᾶ ἡ ἐπελθοῦσα ἀδυναμία τῆς διά τῆς μετοχῆς καί κοινωνίας τοῦ Θεοῦ κατανοήσεως αὐτοῦ ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου. Σύμφωνα μέ τήν σχετική διδασκαλία τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης

¹¹⁵¹ Βλ. *Πρός τόν Εὐνομίον δεῦτερον λόγον*, W.Jaeger, GNO, τ.1, 360,17-21 (=PG 45, 1064C).

¹¹⁵² Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 15, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 458,14-17 καί 458,17-459,1 (=PG 44, 1109BC).

¹¹⁵³ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 51,5-6 (=PG 44, 1168D): «ρόωδης καί παροδικῆ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἐστὶν ἡ σύστασις».

¹¹⁵⁴ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 9,1-3 (=PG 45, 13B).

¹¹⁵⁵ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 79,12-14 (=PG 44, 500B).

¹¹⁵⁶ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 2, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 94,16-22 (=PG 44, 1213BC).

¹¹⁵⁷ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 84,13-19 (=PG 44, 373D).

¹¹⁵⁸ Βλ. *Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 40,8-12 (=PG 45, 265A).

Πρβλ. καί *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστικόν*, Λόγος 2, P.Alexander, GNO, τ.5, 306,3-5 (=PG 44, 641D).

¹¹⁵⁹ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 5, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 125,9-14 (=PG 44, 1249C).

Πρβλ. καί *ὄπ.π.*, Λόγος 4, 113,2-7 (=PG 44, 1236B).

¹¹⁶⁰ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 5, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 129,16-20 (=PG 44, 1256AB). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 47,17-20. 48,3-7 (=PG 44, 1164D.1165A). *Ὅπ.π.*, 49,27-50,4 (=PG 44, 1168A).

ιδιαίτερο σημείο, τό όποιο συνιστᾶ γνώρισμα τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καί στό όποιο ἐντοπίζεται ἡ χαρακτηριστική διάκριση μεταξύ τῆς κτιστῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς ἄκτιστης φύσεως τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, εἶναι ἡ ἀδυναμία διανοητικῆς προσεγγίσεως καί γνωστικῆς καταλήψεως ἀπό τόν κτιστό ἀνθρωπο τῆς ὑπάρχουσας ἄκτιστης φύσεως τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ καί τοῦτο, διότι κάθε ὄν πού λαμβάνει τήν ὑπαρξή του διά κτίσεως μπορεῖ νά κατανοήσει τήν φύση μόνο ἑνός ἄλλου ὄντος πού ἔχει συγγενῆ μέ αὐτό φύση, δηλαδή τό «ἐν τοῖς ἰδίους ὄροις τῆς φύσεως μένον»¹¹⁶¹. Στήν θεολογική, δηλαδή, σκέψη τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης ἡ δυνατότητα γνωστικῆς ἀντιλήψεως τῆς ἄκτιστης φύσεως τοῦ Θεοῦ ἀπό τόν ἐντός τῶν ὁρίων τοῦ χρόνου κινούμενο καί ἐνεργοῦντα ἀνθρωπο καθίσταται πρᾶγμα ἀνέφικτο ἐξ αἰτίας τῆς ὑφιστάμενης μεταξύ τοῦ ἄκτιστου δημιουργοῦ καί τοῦ κτιστοῦ δημιουργήματος ὄντολογικῆς διαφορᾶς¹¹⁶². Κατά τήν πρό τῆς πτώσεως, ὅμως, ἀρχέγονη κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου ὑπῆρχε σέ αὐτόν, ὡς «κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ» δημιουργηθέντα, ἡ δυνατότητα κατανοήσεως καί θεάσεως τοῦ Θεοῦ, «κατά τήν ἀναλογίαν» βεβαίως «τῆς δυνάμεως» αὐτοῦ καί «ὅσον χωρῆσαι ἡδύνατο», ἡ όποία συνίστατο στήν μετουσία καί μετοχή τῶν ἐνεργειῶν καί τῶν θεοπρεπῶν ἀγαθῶν τοῦ αἰδίου καί ὄντως ὑπάρχοντος Τριαδικοῦ Θεοῦ¹¹⁶³. Τήν δυνατότητα αὐτή διέθετε ὁ ἀρχέγονος ἀνθρωπος ὡς ἐκ φύσεως συνημμένη μέ αὐτόν κατά τήν δημιουργία του, τήν όποία ἀπώλεσε διά τῆς παρακοῆς καί τῆς εἰσόδου σέ αὐτόν τῆς ἁμαρτίας καί τοῦ σωματικοῦ φρονήματος, ἀναγκαζόμενος ἔτσι πλέον νά χρησιμοποιεῖ ἀνεπιτυχῶς ὡς μέσον «καταλήψεως» τοῦ «ἀορίστου καί ἀπεριλήπτου τῆς θεότητος»¹¹⁶⁴ τίς προσιδιάζουσες στό σῶμα καί προσηλωμένες στήν ὕλη αἰσθήσεις¹¹⁶⁵.

¹¹⁶¹ Βλ. *Εἰς τόν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 7, P.Alexander, GNO, τ.5, 411,14-15. 411,19-21 καί 412,5-10 (=PG 44, 729AB).

¹¹⁶² Βλ. *Ἀντιρρητικὸς εἰς τόν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 135,23-136,7 (=PG 45, 365CD).

¹¹⁶³ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 8, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 246,1-5 (=PG 44, 941A).

¹¹⁶⁴ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 8, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 246,8-10 (=PG 44, 941A).

¹¹⁶⁵ Βλ. *Κατά Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, GNO, τ.2, 190,8-11 (=PG 45, 773A). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 302,9-12 (=PG 46, 373C). *Ὅπ.π.*, 278,24-279,27 (=PG 46, 349BC). *Εἰς τόν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 5, P.Alexander, GNO, τ.5, 359,9-17 (=PG 44, 684D-685A). Πρβλ. καί *Πρὸς τόν Εὐνομίον δεῦτερον λόγον*, W.Jaeger, GNO, τ.1, 252,24-253,1 (=PG 45, 940D). Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι κατά τήν ἀντίληψη τοῦ Πλάτωνος ἡ ψυχὴ ὀφείλει νά

Σέ συνάφεια μέ τά προηγούμενα καί στό πλαίσιο τῆς παρουσιάσεως τῶν στοιχείων ἐκείνων πού χαρακτηρίζουν τήν νοσηρή κατάσταση τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου μετά τήν διά τῆς παρακοῆς πτώση του, τονίζεται ἀπό τόν Γρηγόριο ὅτι ἡ ἀντίληψη τήν ὁποία σχηματίζει καί ἡ ἐντύπωση τήν ὁποία ἀποκομίζει ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου διά τῶν αἰσθήσεων τοῦ σώματος, τῶν ὁποίων ἡ διά τῶν ἡδονῶν ἱκανοποίηση προέρχεται ἀπό τήν κακία, θεωρεῖται φυσικά ἐπισφαλής¹¹⁶⁶ καί συνεπῶς μάταιη καί ἀναποτελεσματική καί ἀνώφελη καί στεῖρα¹¹⁶⁷, ἐφόσον στήν μετά τήν πτώση κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου δέν ἐξυπηρετεῖ τόν σκοπό γιά τόν ὁποῖο ἡ αἰσθητική δραστηριότητα τέθηκε ἐξ ἀρχῆς στόν ἄνθρωπο καί ὁ ὁποῖος δέν εἶναι ἀσφαλῶς ἄλλος ἀπό τήν κατά χάριν καί κατ' ἐνέργειαν μετοχή τοῦ Θεοῦ καί ἀπό τήν ἀπόλαυση τῶν ἀγαθῶν καί δωρεῶν αὐτοῦ¹¹⁶⁸. Ἡ περί τοῦ Θεοῦ, λοιπόν, ἀντίληψη καί κατανόηση τοῦ ἀνθρώπου, πού προέρχεται ἀποκλειστικῶς ἀπό τά ἐμπύπτοντα στίς αἰσθήσεις στοιχεῖα, ἔτσι ὅπως αὐτές οἱ αἰσθήσεις λειτουργοῦν μεταπτωτικῶς, δέν μπορεῖ παρά νά εἶναι, ὡς ἀποκύημα μιᾶς ἀναληθοῦς καί ἀνακριβοῦς καί ἐπίπλαστης κατανοήσεως τῆς πραγματικότητας τῆς θεότητος¹¹⁶⁹, ψευδῆς¹¹⁷⁰. Γίνεται, ἔτσι, σαφές ἀπό τήν διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου ὅτι ὁ μετά τήν πτώση ἐπαναπροσδιορισμός τῆς λειτουργίας

ἔλξει ἐαυτήν ἀπό τίς αἰσθητικές ἀντιλήψεις, ἐφόσον ὁ αἰσθητός κόσμος, ὑφιστάμενος ὡς εἰκόνα καί ἀνταύγεια τοῦ νοητοῦ, ἀδυνατεῖ νά προσφέρει γνώση καί εὐτυχία (Βλ., ἐνδεικτικῶς, Π λ ἄ τ ω ν ο ς, *Θεαίτητος*, I. Burnet, SCBO, τ.1, 179c,2-5 καί 184d,1-5). Βλ., ἐπίσης, J. D e n n i n g – B o l l e, «The soul», *GOTR* 34(1989), 105. E. von I v a n k a, «Vom Platonismus», *Schol* 11(1936), 190. Β. Ν. Τ α τ ἄ κ η, *Μελετήματα*, 144-145.

¹¹⁶⁶ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J. Mc Donough, *GNO*, τ.5, 27,15-17 (=PG 44, 436C). Πρβλ. καί *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 1, P. Alexander, *GNO*, τ.5 280,2-6 (=PG 44, 620B). Ὅπ.π., 285,4-6 (=PG 44, 624C). Ὅπ.π., 293,3-6 (=PG 44, 632A).

¹¹⁶⁷ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 2, P. Alexander, *GNO*, τ.5, 312,19-313,8 (=PG 44, 648CD). Ὅπ.π., Λόγος 4, 352,1-4 (=PG 44, 677C).

¹¹⁶⁸ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ Πσματος τῶν Πσμάτων*, Λόγος 11, H. Langerbeck, *GNO*, τ.6, 336,3-12 (=PG 44, 1009D-1012A). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 4, P. Alexander, *GNO*, τ.5, 352,8-11 (=PG 44, 677CD). Ὅπ.π., Λόγος 8, 441,12-442,2 (=PG 44, 753CD).

¹¹⁶⁹ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 5, P. Alexander, *GNO*, τ.5, 354,16-23 (=PG 44, 680CD). Ὅπ.π., Λόγος 8, 418,10-15 (=PG 44, 733CD).

¹¹⁷⁰ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ Πσματος τῶν Πσμάτων*, Λόγος 15, H. Langerbeck, *GNO*, τ.6, 451,19-21 (=PG 44, 1104C). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P. Alexander, *GNO*, τ.5, 422,4-8 (=PG 44, 737BC).

τῶν αἰσθήσεων, κατά τρόπον πού νά παρεμποδίζει καί νά ἐπηρεάζει τήν νοητική δύναμη τοῦ ἀνθρώπου καί πού νά ἀναλογεῖ συνεπῶς στήν ἄλογη φύση¹¹⁷¹, κατέστη τό σημεῖο ἐκεῖνο, διά τοῦ ὁποίου ὁ διάβολος ἀσκεῖ στόν ἄνθρωπο τήν σαγηνευτική ἐπίδραση τῶν ἡδονῶν¹¹⁷², καθιστώντας ἔτσι αὐτόν δέσμιον τῶν σαρκικῶν ἀπολαύσεων¹¹⁷³. Αὐτό τό ὅποιο θέλει νά ὑπογραμμίσει ἐπί τοῦ προκειμένου θέματος ὁ Γρηγόριος εἶναι ὅτι μέ τήν προσκόλλησιν στήν ἀπόλαυσιν τῆς ἡδονῆς καί μέ τήν συνακόλουθον ἀμβλυσίν τῆς ἰκανότητος τῶν αἰσθήσεων τοῦ ἀνθρώπου νά ἀπολαμβάνουν τό ἀληθῶς καί ὄντως ἀγαθόν ἀποστερεῖται πράγματι ἡ ἐκ φύσεως ὑπάρχουσα στόν ἄνθρωπον ἀντιληπτική του δύναμη τήν ιδιότητά της καί τήν ἰκανότητά της κατανοήσεως τοῦ Θεοῦ¹¹⁷⁴, μέ συνέπεια νά διανοίγεται πλέον γιά τήν ὑπαρξίν τοῦ ἀνθρώπου ὁ δρόμος τῆς ἀπώλειας καί τοῦ θανάτου¹¹⁷⁵.

Συναφῆς, ἐπίσης, πρὸς τήν ἀμέσως προηγούμενη περιγραφὴ τῆς μετὰ τήν πτώσιν δυσμενοῦς καί νοσοῦσης καταστάσεως τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καθίσταται ἡ ἀναφορὰ ἀπὸ τὸν Γρηγόριον τῆς ὑπάρξεως τοῦ αἰσθήματος τῆς λύπης καί τῆς θλίψεως στόν ἄνθρωπον¹¹⁷⁶, ἀπὸ τό ὅποιο αὐτός διακατέχεται λόγῳ τῆς βιώσεως τῶν συνεπειῶν τῆς προσβολῆς τοῦ ἀπὸ τήν ἁμαρτία¹¹⁷⁷, καί τό ὅποιο φυσικὰ ἐπιτείνεται ἀπὸ τήν ἐπίγνωσιν

¹¹⁷¹ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, GNO, τ.5, 419,9-13 καί 16-23 (=PG 44, 736AC).

¹¹⁷² Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 53,12-16 (=PG 44, 1172A).

¹¹⁷³ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 66,23-67,3 (=PG 44, 1185AB). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, GNO, τ.5, 418,15-419,1 (=PG 44, 733D-736A). *Ἐπιπ.*, Λόγος 5, 358,16-359,7 (=PG 44, 684CD).

¹¹⁷⁴ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, GNO, τ.5, 419,23-420,7 (=PG 44, 736C).

¹¹⁷⁵ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 67,10-68,8 (=PG 44, 1185CD).

¹¹⁷⁶ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 106,18-107,2 (=PG 44, 1228CD). *Ἐπιπ.*, 100,2-8 (=PG 44, 1220CD).

¹¹⁷⁷ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 48,8-9 (=PG 44, 1165A). Πρὸ βλ. καί *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 1, P.Alexander, GNO, τ.5, 295,10-12 (=PG 44, 633AB).

τῆς ἀπόλυτης ἔνδειας¹¹⁷⁸ καί τῆς θλιβερῆς ματαιότητος¹¹⁷⁹, στήν ὁποία μετά τήν παρακοή καί τήν πτώση του ἔχει περιέλθει, καί μέ τήν ὁποία πορεύεται ἔκτοτε ἡ ἀνθρωπότητα.

Κατά τήν διερεύνηση, τέλος, καί τήν περιγραφή ἀπό τόν Γρηγόριο τῶν στοιχείων ἐκείνων πού χαρακτηρίζουν τήν μεταπτωτική κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου ἐκτίθενται ἀπό αὐτόν οἱ ιδιότητες τῆς «ἀπαθείας» καί τῆς «παρησιίας», οἱ ὁποῖες, ἐξ αἰτίας τῆς ἀμαυρώσεως καί τῆς ἐπισκοτίσεως στόν ἄνθρωπο τῆς θείας εἰκόνας, πού ἐπῆλθε ὡς ἐπίπτωση τῆς διαπράξεως τῆς παρακοῆς, ἐπαναπροσδιορίσθηκαν ὡς πρός τά χαρακτηριστικά καί τήν λειτουργία τους κατά τρόπον πού νά ἀνταποκρίνονται στόν μεταπτωτικό πλέον τρόπο διαβίωσης τοῦ ἀνθρώπου.

Ἔτσι, ὑπό τό πρίσμα αὐτό ἡ κατάσταση τῆς «ἀπαθείας» ἀφ' ἑνός μὲν ἐκλαμβάνεται ἀπό τόν Γρηγόριο ὡς «ἀρχή» καί «ὑπόθεσις» τῆς κατ' ἀρετήν ζωῆς, ἀφ' ἑτέρου δέ παραλληλίζεται μέ τήν ψυχική καθαρότητα¹¹⁸⁰ καί συνάπτεται μέ τήν δυνατότητα πού ἔχει ὁ ἄνθρωπος νά γίνεται κοινωνός κατά χάριν καί κατ' ἐνέργειαν τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, καθιστάμενος ὁμοῖος «πρός τόν ἀρχηγόν τῆς ἀπαθείας», «ὅς ἐστιν Χριστός»¹¹⁸¹. Συνδεδεμένη ἡ κατάσταση τῆς «ἀπαθείας» κατά τρόπον ἄρρηκτο μέ τό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καί πραγματοποιούμενη κατά τόν ἱερό πατέρα μέ τήν «διὰ τοῦ λουτροῦ κάθαρσιν»¹¹⁸², θεωρεῖται ἀπό

¹¹⁷⁸ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 337,1-338,2 (=PG 44, 1012BC).

¹¹⁷⁹ Βλ. *Εἰς τόν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 1, P.Alexander, GNO, τ.5, 290,7-13 (=PG 44, 628D). *Κατά Μακεδονιανῶν τῶν Πνευματομάχων*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 107,29-108,17 (=PG 45, 1328BC). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 258,18-26 (=PG 46, 328C). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 7, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 149,23-150,3 (=PG 44, 1277CD).

¹¹⁸⁰ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 24,17-19 (=PG 45, 29A). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 15, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 467,21-468,4 (=PG 44, 1117B). *Ἦπ.π.*, Λόγος 1, 60,5-6 (=PG 44, 800C). *Ἦπ.π.*, Λόγος 7, 198,10-17 (=PG 44, 905B). Βλ., ἐπίσης, *Η. Δ. Μοῦτσούλα, Ἡ Σάρκωσις*, 204.

¹¹⁸¹ Βλ. *Περὶ τελειότητος*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 212,4-12 (=PG 46, 284D). *Ἦπ.π.*, 208,1-6 (=PG 46, 281A). *Ἦπ.π.*, 207,10-13 (=PG 46, 280D). *Εἰς τόν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 3, P.Alexander, GNO, τ.5, 325,1-5 (=PG 44, 657B). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 2, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 95,17-20 (=PG 44, 1216A).

¹¹⁸² Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 91,15-18 (=PG 45, 92B): «ἐφ' ὧν γὰρ κατὰ τὸν βίον τοῦτον ἡ διὰ τοῦ λουτροῦ προκαθηγήσατο κάθαρσις, πρὸς τὸ συγγενὲς τούτοις ἀναχώρησις ἔσται τῷ δὲ καθαρῷ τὸ ἀπαθὲς προσωκείωται».

αυτόν ως ή αποκλειστική προϋπόθεση τής αντιληπτικῆς καί βιωματικῆς προσεγγίσεως ἀπό τόν ἄνθρωπο τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ καί τής κατά χάριν καί κατ' ἐνέργειαν μεθέξεως αὐτοῦ¹¹⁸³, καθώς ἐπίσης καί τό μέσο τής πραγματοποιήσεως τοῦ σκοποῦ, γιά τόν ὁποῖο τό γένος τῶν ἀνθρώπων δημιουργήθηκε ἀπό τόν Θεό, τής κατά χάριν δηλαδή ὁμοιώσεώς του μέ αὐτόν¹¹⁸⁴. Γίνεται, ὡς ἐκ τούτου, σαφές ὅτι ή ιδιότητα τής «ἀπαθείας» στήν διδασκαλία τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης στήν μεταπτωτική κατάσταση τής ἀνθρώπινης φύσεως κατέχει θετικό χαρακτήρα, ἀφοῦ δέν περιορίζεται μόνο στήν ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τά πάθη καί στήν

¹¹⁸³ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ ἱσματος τῶν ἱσμάτων*, Λόγος 3, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 90,12-16 (=PG 44, 824C): «αἱ γάρ τής ἀληθινῆς ἐκείνης καί θείας ἀρετῆς ἀκτίνες τῷ κεκαθαρμένῳ βίῳ διὰ τής ἀπορροεύσεως αὐτῶν ἀπαθείας ἐκλάμπουσαι ὄρατον ποιοῦσιν ἡμῖν τό ἀόρατον καί ληπτόν τό ἀπρόσιτον τῷ ἡμετέρῳ κατόπτρῳ ἐνζωγραφοῦσαι τόν ἥλιον». Ὅπ.π., Λόγος 1, 14,13-15,2 (=PG 44, 764D).

¹¹⁸⁴ Βλ. *Περί κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 137B: «ἀλλ' ἀντί τούτων καθαρότης, ἀπάθεια, μακαριότης, κακοῦ παντός ἀλλοτριώσις, καί ὅσα τοῦ τοιούτου γένους ἐστί, δι' ὧν μορφοῦται τοῖς ἀνθρώποις ή πρὸς τό θεῖον ὁμοίωσις». *Περί τελειότητος*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 206,9-14 (=PG 46, 280B). *Ἐξηγήσεις τοῦ ἱσματος τῶν ἱσμάτων*, Λόγος 15, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 468,1-5 (=PG 44, 1117B). Βλ., ἐπίσης, σχετικῶς, Ἡ. Δ. Μοῦτσόυλα, *Ἡ Σάρκωσις*, 205. Κ. Β. Σκοῦτέρη, *Συνέπειαι τής πτώσεως*, 182-183. J. D a n i é- I o u, *Platonisme*, 97.

ἀπομάκρυνσή του ἀπό τίς ὑλικές καί σωματικές ἀπολαύσεις¹¹⁸⁵, ἀλλά ἐκφράζει τόν συνεχή πόθο καί τήν ἐπιθυμία του γιά τήν διά τῆς κατά χάριν κοινωνίας καί μετοχῆς ἀπόλαυση τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ καθώς καί τήν ἀγωνία του μήπως, διά τῆς προσκολλήσεώς του στίς σαρκικές ἡδονές, παραμείνει «ἄγευστος τῆς θείας εὐφροσύνης»¹¹⁸⁶.

Ὡς ἰδιάζον προσδιοριστικό στοιχεῖο καί χαρακτηριστικό γνώρισμα καί κορωνίδα τῆς «ἀπαθείας», ἔτσι ὅπως ὁ ἄνθρωπος δύναται μεταπτωτικῶς νά κατακτήσει αὐτήν κατά χάριν, καί διά τοῦ ὁποίου αὐτοῦ στοιχείου καί γνωρίσματος ἡ ιδιότητα αὐτή τῆς «ἀπαθείας» καθίσταται εὐκρινής καί προσδιορίζεται, θεωρεῖται ἀπό τόν ἐπίσκοπο Νύσσης τό ἀγαθό τῆς «παρησίας», τό ὁποῖο, κατά τήν μετά τήν πτώση κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου, ἐρμηνεύεται ἀπό τόν ἱερό πατέρα ὡς ἰδίωμα πού χαρακτηρίζει καί ἐκφράζει τήν ποιότητα τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Τριαδικό Θεό, ὅταν ὁ ἄνθρωπος μέ τήν ἀποκτηθεῖσα ἀρετή τῆς «ἀπαθείας» κατορθώσει νά ἀποβάλλει τά μεταπτωτικά συναισθήματα τοῦ φόβου καί τῆς αἰσχύνης, τά ὁποῖα ἔκαναν τήν ἐμφάνισή τους μέ τήν διάπραξη τῆς «ἀρχαίας» παρακοῆς¹¹⁸⁷. Ὁ Γρηγόριος, πράγματι, συσχετίζει κατ' ἄμεσον καί σαφῆ τρόπο τήν ἀπώλεια τῆς ἐν λόγῳ ιδιότητος μέ τό συναίσθημα τῆς «αἰσχύνης», τό ὁποῖο κατέλαβε τόν ψυχισμό τῶν

¹¹⁸⁵ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 1, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 25,8-10 (=PG 44, 772D-773A). Ὁπ.π., Λόγος 7, 222,10-13 (=PG 44, 924A). Ὁπ.π., Λόγος 15, 454,2-5 (=PG 44, 1105C). Στό σημεῖο αὐτό πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ὡς σύμβολο τῆς περιφρονήσεως καί τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν προσκολλημένη στήν ὕλη καί στίς ἀπολαύσεις τῆς ζωῆ, καθώς καί ὡς ἀπόδειξη τῆς ἀρετῆς τῆς «ἀπαθείας» καί τῆς τρυφῆς τῆς πνευματικῆς εὐδαιμονίας, πού προέρχεται ἀπό τήν νέκρωση «τῶν ἐπιγείων μελῶν», θεωρεῖται ἀπό τόν Γρηγόριο «τὸ ὄνομα τῆς σμύρνης»(Βλ., ἐνδεικτικῶς, *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 14, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 404,19-24 [=PG 44, 1065D-1068A]. Ὁπ.π., Λόγος 10, 306,11-15 [=PG 44, 988D]). Ὡς πρότυπα, ἐξ ἄλλου, δένδρων σμυροφόρων καί ὡς παραδείγματα ἀνθρώπων «εὐπνοούντων», «ἀρωματιζόντων ἑαυτοῦς διά καθαρότητος καί ἀπαθείας», θεωροῦνται ἀπό τόν ἐπίσκοπο Νύσσης οἱ ἀπόστολοι Πέτρος καί Παῦλος καθώς καί ἡ ἁγία Θέκλα(Βλ., σχετικῶς, Ὁπ.π., Λόγος 10, 307,9-308,4 [=PG 44, 989A]. Ὁπ.π., Λόγος 14, 405,1-406,1 [=PG 44, 1068AB]. Ὁπ.π., Λόγος 9, 267,7-11 [=PG 44, 957AB]. Πρβλ. καί Κολ. 2,11).

¹¹⁸⁶ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 10, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 313,20-24 (=PG 44, 993C).

¹¹⁸⁷ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 26,7-9. 29,14-18 (=PG 45, 29BD). *Περί παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 302,20-24 (=PG 46, 373D-374A).

προπατόρων άμέσως μόλις διέπραξαν τήν παρακοή και τούς όδήγησε στην ένοχη συμπεριφορά να κρύψουν «τῆ σκιᾶ τῆς συκῆς έαυτούς»¹¹⁸⁸. Τά «περιζώματα», έν προκειμένω, τῶν φύλλων συκῆς κατέχουν στην έρμηνευτική προσέγγιση πού ό Γρηγόριος εφαρμόζει για τό ιδίωμα τῆς «παρησιᾶς» πρωτεύουσα σημασία, άφού τό «βαθύ τε και δυσεξάλειπτον ἴχνος» τοῦ «κατ' αἰσχύνην πάθους», μέ τό όποιο σημάδευσε τούς προπάτορες ή πράξη τῆς παρακοῆς, καθώς και ή ένθύμηση έκτοτε τῆς έξαπατήσεως τῶν προπατόρων από τόν διάβολο και τῆς διαψεύσεως τῆς έλπίδας τους να κατακτήσουν τήν ισοθεΐα, ώθούν τόν άνθρωπο στην εκδήλωση τῆς έν λόγω συμπεριφορᾶς¹¹⁸⁹.

Εἶναι αναγκαίο να τονισθεῖ ότι ή επαναπόκτηση από τόν άνθρωπο τοῦ στοιχείου τῆς «παρησιᾶς» κατά τήν μεταπτωτική κατάστασή του συνδέεται έμφανώς στην διδασκαλία τοῦ επισκόπου Νύσσης μέ τήν «συνείδησιν», στην κάθαρση και στον έξαγνισμό τῆς όποιᾶς ό Γρηγόριος διαβλέπει τήν μοναδική δυνατότητα τῆς απορρίψεως τῶν φύλλων τῶν προκαλυμμάτων και τῆς αποκαταστάσεως τῆς σχέσεως τοῦ ανθρώπου μέ τόν Τριαδικό Θεό, τῆς επαναφορᾶς δηλαδή τῆς δυνατότητας τῆς επικλήσεως από τόν άνθρωπο τοῦ Θεοῦ μέ τήν προσηγορία τοῦ «Πατρὸς»¹¹⁹⁰. Η επάνοδος αὐτή τοῦ ανθρώπου, διά τοῦ επαναπροσδιορισμοῦ τῆς υἱικῆς σχέσεώς του μέ τόν Θεό, στην κατάσταση τῆς κατά χάριν και κατ' ένέργειαν κοινωνίας του και επικοινωνίας του μέ αὐτόν μέσω τῆς προσευχῆς συνιστᾶ μία από τίς οὐσιώδεις ὀψεις τῆς ιδιότητας τῆς «παρησιᾶς» στην μεταπτωτική κατάσταση τοῦ

¹¹⁸⁸ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 150,26-151,3 (=PG 44, 581A). *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H. Musurillo, GNO, τ.7,1, 122,11-13 (=PG 44, 409C). Βλ., επίσης, Γεν. 3,7-8.

¹¹⁸⁹ Βλ., σχετικῶς, *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 36,9-12 (=PG 44, 448A). *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H. Musurillo, GNO, τ.7,1, 56,13-16 (=PG 44, 349A). *Περὶ ψυχῆς και ἀναστάσεως*, PG 46, 92AB. Περὶ τῆς ὑπάρχουσας σχέσεως τῶν «περιζωμάτων» μέ τήν έννοια τῆς «παρησιᾶς» στην διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, βλ., ένδεικτικῶς, Η. Δ. Μ ο υ τ σ ο ὑ λ α, *Γρηγόριος Νύσσης*, 399. Κ. Ἰ. Κ ο ρ ν α ρ ᾶ κ η, «Νηπτική θεώρηση», *ΕΕΘΣΠΑ* 33 (1998), 679. Ἰ. Κ α π ε ν ἑ κ α, «Εἰσήγησις», *Νέα Σιών* 50 (1955), 397. Β. Τ α τ ᾶ κ η, *La Contribution*, 264.

¹¹⁹⁰ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 2, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 23,6-12. 25,17-19 (=PG 44, 1140C. 1141D). *Περὶ ψυχῆς και ἀναστάσεως*, PG 46, 101C. Πρβλ. και J. D a n i ἑ l o u, *Platonisme*, 107. J. R o b e r t, «Deux thèmes», *Byz* 36 (1966), 132. J. G a ἱ t h, *La conception de la liberté chez Grégoire de Nysse*, 65.

άνθρώπου¹¹⁹¹. Αὐτή ἢ «ὀμιλία Θεοῦ», στήν ὁποία ὁ ἄνθρωπος ἐπιδίδεται ἐλεύθερα, ἀφοῦ ἔχει ἤδη κατακτήσει κατὰ χάριν τήν ἐξαιρετική κατάσταση τῆς καθαρότητος καί τῆς «ἀπαθείας»¹¹⁹², ἐπιβεβαιώνει τήν ποιότητα τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Τριαδικό Θεό, ἐφόσον πλέον αὐτή, ὅπως ἐπίσης συμβαίνει καί μέ τό ἀγαθό τῆς «παρρησίας», δέν χαρακτηρίζεται ἀπό δουλοπρέπεια, οὔτε στηρίζεται στό συναίσθημα τοῦ φόβου¹¹⁹³, ἀλλά ἐπιφέρει τήν κατ' ἐνέργειαν καί κατὰ χάριν μετοχή τῆς ἀνθρώπινης φύσεως στά ἀγαθά καί τίς δωρεές τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ¹¹⁹⁴.

Κατά τήν ἀναπτυσσόμενη, συνεπῶς, διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου, τήν σχετική μέ τά χαρακτηριστικά καί τήν λειτουργία τῆς μεταπτωτικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, τό στοιχεῖο τῆς «παρρησίας», πού σχετίζεται κατὰ τρόπον ἄμεσο καί εὐθύ μέ τήν ιδιότητα τῆς «ἀπαθείας», ἄν καί συνδέεται μέ τά πρῶτα στάδια τῆς πνευματικῆς ἀναβάσεως τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τό μυστήριο τοῦ Βαπτίσματος, ὅπου ὁ ἄνθρωπος ἐκδύεται τήν «ἀσχήμονα σκέπην» τῶν φύλλων τῆς συκῆς¹¹⁹⁵, ἀντιστοιχεῖ στίς ὑψηλότερες βαθμίδες τῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπου πρός τήν ἀποκατάσταση τῆς σχέσεώς του μέ τόν Θεό¹¹⁹⁶ καί καθίσταται σημεῖο ἐμφαίνον καί προσδιορίζον τήν ἀποκατάσταση τοῦ ἀνθρώπου στήν πρό τῆς πτώσεως «ἀρχαίαν δόξαν» καί τό «πρότερον κάλλος».

¹¹⁹¹ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφάς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 77,3-5. 78,15-17 (=PG 44, 496C. 497C): «...εἰ κατ' ἐκεῖνον(=τόν Δαυῖδ) γενοίμεθα, τότε καί ἡμεῖς τήν τοῦ αἰνεῖν τόν Θεόν παρρησίαν ληψόμεθα» «...καί τόν ἡμέτερον βίον κατὰ τόν ἐκεῖνου(=τοῦ Δαυῖδ) σπουδάξεν εἶναι, ἵνα τοῦ προσεύχεσθαι τήν παρρησίαν κτησώμεθα». *Ἐγκώμιον εἰς τόν ἅγιον πρωτομάρτυρα Στέφανον*, O.Lendle, GNO, τ.10,1, 103,12-15 (=PG 46, 732A). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 2, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 21,22-26 (=PG 44, 1137D).

¹¹⁹² Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 1, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 8,16-17. 8,30-9,1 (=PG 44, 1124AB). *Ὅπ.π.*, Λόγος 2, 29,5-9 (=PG 44, 1145D). *Ἐξηγήσεις τοῦ ἱεροσολιμοῦ Βαπτίσματος τῶν ἁγίων*, Λόγος 10, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 369,10-13 (=PG 44, 1037A). Πρβλ. καί J. R o b e r t, «Deux thèmes», *Byz* 36 (1966), 131. Χ. Γ. Σ ω τ η ρ ο π ο ὑ λ ο υ, *Θέματα ἀσκητικῆς ζωῆς*, 204.

¹¹⁹³ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 60,21-25 (=PG 44, 1180A). Πρβλ. καί P. M i q u e l, «Parrhésia», *Dsp* 12¹ (1983), 262.

¹¹⁹⁴ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 33,7-17 (=PG 44, 1149D-1152A).

¹¹⁹⁵ Βλ. *Εἰς τήν ἡμέραν τῶν Φώτων*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 241,6-10. (PG 46, 600A).

¹¹⁹⁶ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφάς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 151,4-6 (=PG 44, 581A): «ἀπολαβὼν οὖν πάλιν τήν παρρησίαν ἀποκαθίσταται τῷ φωτὶ τῷ ζῶντι. Εὐρεστήσω γάρ, φησι, κυρίῳ ἐν φωτὶ ζώντων, ὅθεν κατ' ἀρχὰς διὰ τῆς ἁμαρτίας ἀπηξιώθη».

2. Η κατά τήν προαίρεση αλλοίωση τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου μετά τήν πτώση αὐτοῦ.

Κατά τήν προβολή τῶν στοιχείων πού συνιστοῦν καί χαρακτηρίζουν τήν μετά τήν παρακοή καί τήν πτώση τοῦ ἀνθρώπου ἀναδειχθεῖσα νοσοῦσα κατάσταση τῆς φύσεώς του ἀσχολεῖται εἰδικότερα ὁ Γρηγόριος Νύσσης μέ τήν παρουσίαση τῶν σημείων ἐκείνων πού ἀφοροῦν στήν μετά τήν πτώση λειτουργία τῶν χαρακτηριστικῶν καί τῶν προσδιοριστικῶν γνωρισμάτων τῆς ἀνθρώπινης φύσεως. Ἐπιλαμβανόμενος, ἔτσι, ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης τῆς ἀποτιμήσεως καί τῆς ἐκτενοῦς περιγραφῆς τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῶν τῆς μετά τήν πτώση καταστάσεως τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, ἀναφέρεται ἀρχικῶς στό στοιχεῖο τῆς «ἀλλοιώσεως» πού τό θεωρεῖ ὡς τό κατ' ἐξοχήν ἰδίωμα τῆς ἀνθρωπότητος¹¹⁹⁷, τό ὁποῖο προσιδιάζει ἀφ' ἑνός μὲν στήν διά κτίσεως δημιουργία αὐτῆς¹¹⁹⁸, ἀφ' ἑτέρου δέ στήν ἐκ φύσεως προσαρμοσμένη σέ αὐτήν ἰκανότητα ἐπαυξήσεώς της καί εὐδοκίμησεώς της στό ἀγαθό¹¹⁹⁹. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι στήν διατυπωμένη διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου ἡ ἀλλοιωτική ἐνέργεια συναρτᾶται κατά τρόπον ἄμεσο μέ τήν λειτουργία τῆς προαιρέσεως, ἀφοῦ αὐτή κατέστη τό μέσον διά τοῦ ὁποίου ὁ ἀνθρώπος ἐξεδήλωσε τήν προτίμησή του καί ἀνταποκρίθηκε στόν πειρασμό τῆς παρακοῆς τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἐπέφερε τίς ὀλέθριες συνέπειες πού ἐπακολούθησαν¹²⁰⁰.

Ὅπως προκύπτει ἀπό τήν σχετική διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου, ἡ ὑπάρχουσα στήν ἀνθρώπινη φύση ἰδιότητα τῆς «πρός τό κρεῖττον» μεταβολῆς¹²⁰¹, ἡ ὁποία τέθηκε στόν ἀνθρώπο μέ τήν δημιουργία του, προκειμένου νά αὐξάνεται συνεχῶς ἡ ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου μετοχή τῶν ἀγαθῶν τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, κατέστη στήν μεταπτωτική του κατάσταση, καί διά τῆς ἐκ τῆς παρακοῆς ἐπιτελεσθείσης ἀλλοιώσεως τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, στοιχεῖο, διά τοῦ ὁποίου ἐκφράζεται ἡ διαρκῆς

¹¹⁹⁷ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 46,2-4 (=PG 44, 457D).

¹¹⁹⁸ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 24,4-6 (=PG 45, 28D). Ὅπ.π., 35,16-20 (=PG 45, 40A). Ὅπ.π., 55,8-13 (=PG 45, 57D). *Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W.Jaeger, GNO, τ.2, 214,4-6 (=PG 45, 800A).

¹¹⁹⁹ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 35,20-22 (=PG 45, 40B).

¹²⁰⁰ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 46,14-16 (=PG 44, 460A): «τὸ δὲ ἀνθρώπινον τῶ τρεπτῶ τῆς φύσεως ἐκ τοῦ ὕψους τῶν ἀγαθῶν πρὸς τὸ ταπεινόν τε καὶ ὀλισθηρὸν τῆς ἀμαρτίας κατενεχθὲν κατεσύρη». Ὅπ.π., 79,17 (=PG 44, 500B).

¹²⁰¹ Βλ. *Περὶ τελειότητος*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 213,3-4 (=PG 46, 285C). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 8, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 246,1-5 (=PG 44, 941A).

κινητικότητα τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ἐντός τοῦ πλαισίου ἀφ' ἑνός μὲν τῶν μεταβολῶν καὶ τῆς παροδικότητος τοῦ βίου του¹²⁰², ἀφ' ἑτέρου δέ τῆς ροπῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸ ἢ τὸ κακόν, τὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος ἐπιλέγει νὰ ἐκδηλώσει ἀναλόγως μὲ τὴν κατεύθυνση πού ὑποδεικνύει ἡ προαίρεσή του¹²⁰³.

Κατὰ τὸν ἐπισταμένο ἐννοιολογικὸ προσδιορισμὸ αὐτῆς τῆς ιδιότητος τῆς μεταβλητότητας, πού συνιστᾷ χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἐπισημαίνεται ἀπὸ τὸν ἱερό πατέρα ἢ στενὴ σχέση ἢ ὁποία ὑφίσταται μεταξύ τῆς «ροόδους» καταστάσεως, πού διακρίνεται ἀπὸ ρευστότητα καὶ ἀστάθεια, καὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου ὡς «μεθορίου»¹²⁰⁴, ὡς συνιστάμενης δηλαδὴ ἀπὸ τὴν νοερά οὐσία τῆς ψυχῆς καὶ ἀπὸ τὸ ὑλικὸ εἶδος τοῦ σώματος¹²⁰⁵. Ἡ

¹²⁰² Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 141AC. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 51,5-6 (=PG 44, 1168D). Πρβλ. καὶ *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 261,25-262,22 (=PG 46, 672BD).

¹²⁰³ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 56,24-27 (=PG 44, 349A): «ἀλλ' οἰκοθεν ἔχομεν ἐν τῇ ἑαυτῶν φύσει τε καὶ προαιρέσει τὰς τοῦ φωτός τε καὶ σκότους αἰτίας οἱ ἄνθρωποι, πρὸς ὅπερ ἂν ἐθέλωμεν τούτων γινόμενοι». Πρβλ. *ὄπ.π.*, 53,7-13 (=PG 44, 345BC). Βλ., ἐπίσης, Ἀ θ α ν α σ ί ο υ, *Κατὰ Ἀρειανῶν*, Λόγος 1, M. Tetz, *Athanasius Werke*, τ.1,I, 116,17-18 (=PG 26, 25AB), ὅπου τονίζεται ὅτι ἡ ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων ἀπομάκρυνση ἀπὸ «τὸν ὄντα τοῦ Θεοῦ Λόγον» εὐθύνεται γιὰ τὴν πτώση του «εἰς τὸ μηδὲν», ἐφόσον οἱ ἄνθρωποι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο «ἔπλασαν ἑαυτοῖς τὸν οὐκ ὄντα». Μ α ξ ί μ ο υ Ὁ μ ο λ ο γ η τ ο ῦ, *Μυσταγωγία*, Χ. Γ. Σωτηροπούλου, *Ἡ μυσταγωγία τοῦ ἀγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*, 224, 19-21 (=PG 91, 689B). Ἰ ω ά ν ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ῦ, *Κατὰ Μανιχαίων*, B. Kotter, *SJD*, τ.4, 388,9-19 (=PG 94, 1568B), ὅπου σημειώνεται ὅτι τὰ ἔλλογα κτιστά ὄντα, τὰ ὁποία, κάνοντας χρῆση τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεώς τους, ἐκδηλώνουν τὴν κατὰ τὴν προαίρεση ἀλλοίωσή τους πρὸς τὸ καλὸ ἢ τὸ κακόν, χαρακτηρίζονται ὡς «ἐθελότρεπτα». Πρβλ., ὡσαύτως, *ὄπ.π.*, 370,45-371,55 (=PG 94, 1537C).

¹²⁰⁴ Βλ. *Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 106,23-107,4 (=PG 45, 333D-336A).

¹²⁰⁵ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 11, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 333,13-15 (=PG 44, 1009AB). *Ὁπ.π.*, Λόγος 12, 345,11-13 (=PG 44, 1017C). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 88,5-8 (=PG 44, 509BC). *Ὁπ.π.*, 157,19-22 (=PG 44, 588C). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 1, P.Alexander, GNO, τ.5, 284,2-5 (=PG 44, 621D-624A). *Ὁπ.π.*, Λόγος 6, 373,21-374,6 (=PG 44, 697AB). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 324,23

παρατηρούμενη αυτή συνάφεια ἀφ' ενός μὲν θεωρεῖται κατὰ τὸν Γρηγόριο ὡς ὑποδεικνύουσα, καὶ τρόπον τινὰ ἐπιβάλλουσα, στὸν ἄνθρωπο νὰ ἀκολουθεῖ μία μορφή διαβιώσεως ἀνάλογη καὶ ἀντίστοιχη τῆς «μεθορίου» αὐτῆς καταστάσεως τῆς φύσεώς του, ἔτσι ὥστε νὰ διάγει «σωματικῶς μὲν τῷ αἰσθητῷ μέρει, τῷ δὲ ἑτέρῳ ἀσωμάτως»¹²⁰⁶. Καθορίζει δὲ ἀφ' ἑτέρου τὸ ἴδιο γεγονός τίς προϋποθέσεις ἐρμηνείας τῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸ ἢ τὸ κακὸ ἀμφιρεποῦς τάσεως, ἢ ὁποῖα διακρίνει τὴν διάθεση τοῦ ἀνθρώπου¹²⁰⁷. Τὸ εἶδος, συνεπῶς, καὶ ὁ τρόπος τῆς ζωῆς πού διάγει τὸ ἀνθρώπινο γένος μετὰ τὴν πτώση τοῦ πρώτου ἀνθρώπου διακρίνεται ἀπὸ μία κινητικὴ δραστηριότητα, τὴν ὁποῖα καθορίζει ἡ προαίρεση ἀναλόγως μὲ τὴν ἐκάστοτε διάθεση πού ἐπιδεικνύει καὶ ἡ ὁποῖα χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν φορὰ πρὸς τὴν ἁμαρτία ἢ τὴν ἀλλοτρίωση ἀπὸ αὐτήν¹²⁰⁸.

Πρόκειται, βεβαίως, κατὰ τὴν ἐρμηνευτικὴ ἀντίληψη τοῦ Γρηγορίου περὶ δύο κατευθύνσεων, οἱ ὁποῖες εἶναι ἀσύμβατες μεταξύ τους, ἐφόσον προσιδιάζουν στὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα ἀφ' ενός μὲν τῆς νοεράς καὶ ἀβαροῦς καὶ μὴ ὑποκείμενης στὴν φθορὰ καὶ παρατεινόμενης στό διηνεκές «κεκρουμένης» οὐσίας τῆς ψυχῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς ὑλικῆς κατὰ τὴν φύση καὶ ὑποκείμενης στὴν φθορὰ καὶ στὸν θάνατο καὶ ὑπάρχουσας στὰ περιορισμένα ὅρια τοῦ παρόντος βίου «φαινομένης» οὐσίας τοῦ σώματος¹²⁰⁹. Στό μεταξύ αὐτῶν ὑφιστάμενο διάστημα ὁ ἐπίσκοπος

(=PG 46, 397A). Πρὸς τὰ Απολιναρίου ἀντιρρητικός, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 133,25-30 (=PG 45, 1128B). Ὅπ.π., 205,5-9 (=PG 45, 1228D). Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου, PG 44, 176B.

¹²⁰⁶ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, GNO, τ.5, 419,9-13 (=PG 44,736B). Ὅπ.π., 389,8-10 (=PG 44, 709D). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 66,23-67,3 (=PG 44, 1185AB). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 109,1-4 (=PG 44, 1232A). *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 93,1-5 (=PG 45, 93A). Πρβλ. καὶ *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 46,5-12 (=PG 44, 340A). *Περὶ τελειότητος*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 180,9-16 (=PG 46, 257BC).

¹²⁰⁷ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 57C. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 192CD. *Κατὰ Εὐνομίῳ τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, GNO, τ.2, 213,3-5 (=PG 46, 797C). *Περὶ τελειότητος*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 180,16-181,2 (=PG 46, 257C). *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 226,20-28 (=PG 46, 677A). Πρβλ. καὶ *Εἰς τὸν ἅγιον μεγαλομάρτυρα Θεόδωρον*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.10,1, 62,14-20 (=PG 46, 737BC).

¹²⁰⁸ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 8, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 164,16-20 (=PG 44, 1293D).

¹²⁰⁹ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 1, P.Alexander, GNO, τ.5, 284,6-7 (=PG 44, 624A). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 157,19-22 (=PG 44, 588C). *Εξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 345,11-17 (=PG 44, 1017C).

Νύσσης τοποθετεῖ τὴν προαίρεση¹²¹⁰, ἡ ὁποία, μέ τὴν ἔκφραση τῆς αὐτεξούσιας κινήσεως τοῦ θελήματος τοῦ ἀνθρώπου, ὠθεῖ αὐτόν στήν ἐπιλογή τῆς διαπραξέως εἴτε τοῦ ἀγαθοῦ, εἴτε τοῦ ὡς ἀπουσίας καί στερήσεως τοῦ ἀγαθοῦ νοουμένου κακοῦ¹²¹¹.

Γίνεται, ἔτσι, σαφές ἀπό τὴν περί τοῦ θέματος αὐτοῦ διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου ὅτι ἡ ὑπάρχουσα δυνατότητα τῆς ρυθμίσεως τῶν ἀφορώντων στήν ζωὴ καί στήν συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν βούληση αὐτῶν καθιστᾶ τόν ἐκ ψυχῆς καί σώματος συνιστάμενο ἄνθρωπο, καί ὑπάρχοντα ὡς ἐκ τούτου «μεθόριον» τῆς νοεράς καί τῆς αἰσθητῆς φύσεως, «μεθόριον» τῆς ἀρετῆς καί τῆς κακίας¹²¹². Τό τελευταῖο αὐτό σημεῖο προσδιορίζει τό εἶδος τῆς ἀλλοιωτικῆς δραστηριότητος, πού ἐπιδεικνύει ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὴν πτώση του, ὡς μεταβολὴ πλέον τῆς διαθέσεώς του, ἡ ὁποία κατευθύνει τόν ἄνθρωπο εἴτε στήν πλουσιοπάροχη ἀπόλαυση τῶν ἀγαθῶν καί δωρεῶν τοῦ Θεοῦ¹²¹³, εἴτε στήν ἐκ μέρους του προσοικείωση τῆς κτηνώδους φύσεως ἐξ αἰτίας τῆς ἐξομοιώσεώς του μέ τὴν ἄλογη φύση τῶν ζώων διὰ τῶν παθῶν¹²¹⁴. Ὅπως, λοιπόν, συνάγεται ἀπό τὴν διατυπωμένη σχετικὴ διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου, τό «μεθόριον» αὐτό εἶδος τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, ὅπως αὐτό προσδιορίσθηκε ἐπὶ τῆ βάσει τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθεισῶν ἐρμηνευτικῶν ἀπόψεων τοῦ Γρηγορίου, προσδίδει κατ' αὐτόν τόν τρόπο στόν μετὰ τὴν πτώση ὑπάρχοντα ἄνθρωπο τὴν ιδιότητα τοῦ «ἀπαγοῦς»¹²¹⁵, ἀφοῦ εἶναι

Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας, G.Heil, GNO, τ.9, 42,27-43,8 (=PG 46, 512A). Πρβλ. καί *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 206,18-21 (=PG 45, 1229D).

¹²¹⁰ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 345,19-346,2 (=PG 44, 1017CD). Ὁπ.π., Λόγος 10, 313,17-20 (=PG 44, 993C).

¹²¹¹ Βλ. *Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 9, W. Jaeger, GNO, τ.2, 266,2-5. (=PG 45, 857C). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 2, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 95,6-14 (=PG 44, 1213D).

¹²¹² Βλ. *Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 1, W. Jaeger, GNO, τ.2, 45,2-5 (=PG 45, 608D). Πρβλ. καί *Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 110,3-6 (=PG 45, 337BC).

¹²¹³ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 61,14-16 (=PG 46, 529D). *Περὶ τῆς τριημέρου προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 278,11-14 (=PG 46, 604D-605A).

¹²¹⁴ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 192CD. *Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, GNO, τ.2, 213,3-5. 213,21-24 (=PG 45, 797CD-800A). Πρβλ. καί *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 7, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 160,11-16 (=PG 44, 1289CD). *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 81B. *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 277,18. 277,21 (=PG 46, 348C).

¹²¹⁵ Βλ. *Πρὸς τὸν Εὐνομίον δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 351,2-6 (=PG 45, 1053AB).

σαφές ότι μετά την πτώση αδυνατεί να παραμείνει παγιωμένος στην συνάφειά του με τό αγαθό.

3. Ἡ μεταπτωτική λειτουργία τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου.

α'. Τά μεταπτωτικά χαρακτηριστικά τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καί ἡ λειτουργία αὐτῶν.

Στό πλαίσιο τῆς ἐπιτελούμενης ἐκ μέρους τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης ἐκθέσεως τῆς διδασκαλίας του πού σχετίζεται μέ τίς ἀναδεικνυόμενες ἀπό τήν πτώση τοῦ πρώτου ἀνθρώπου συνέπειες, ἀναπτύσσονται ἀπό αὐτόν κατά διεξοδικόν καί εὐκρινῆ τρόπο τά προσδιοριστικά γνωρίσματα τῆς ψυχῆς, ἔτσι ὅπως παρατηροῦνται αὐτά στήν μετά τήν πτώση τοῦ ἀνθρώπου κατάστασή τους, καί ἀξιολογοῦνται ἐρμηνευτικῶς ἀπό τόν ἱερό πατέρα. Ἀποτιμώντας ὁ Γρηγόριος τίς ἐπελθοῦσες στήν φύση τοῦ ἀνθρώπου συνέπειες ἀπό τήν παρακοή τονίζει χαρακτηριστικῶς ὅτι ἡ μή ἔχουσα ὑλική ὑφή φύση τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία ἐκ κατασκευῆς της τέθηκε ἐντός τοῦ περιβάλλοντος αὐτήν σωματικοῦ ἐνδιαιτήματος¹²¹⁶, προκειμένου μαζί μέ τήν προϋοῦσα καί προοδευτική σωματική αὔξηση τοῦ ἀνθρώπου νά ἐνεργοποιοῦνται καί νά ἐκδηλώνονται καί οἱ ψυχικές ιδιότητες καί δυνάμεις αὐτοῦ¹²¹⁷, μέ τήν ἀποτομπή τοῦ ἀνθρώπου λόγω τῆς παρακοῆς του ἀπό τόν ἀμπελώνα τοῦ παραδείσου¹²¹⁸ ἀπέκτησε χαρακτηριστικά, τά ὁποία δέν συνάδουν πρὸς τό ἀρχέτυπο θεῖο κάλλος, «καθ' ὁμοίωσιν» τοῦ ὁποίου ἐκείνη δημιουργήθηκε.

Ὅπως σχετικῶς σημειώνεται στήν ἐκτιθέμενη διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου, ἡ στροφή τῆς διαθέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τό κακό καί τήν ἁμαρτία ὑπῆρξε ἡ γενεσιουργός αἰτία τῆς παρεισφρήσεως στήν ψυχή στοιχείων καί «κινημάτων», τά ὁποία, ὡς ἔχοντα τήν ιδιότητα νά κλίνουν «πρὸς τό καλόν ἢ πρὸς τό ἐναντίον» ἀναλόγως μέ τήν ἐκδήλωση τῆς στροφῆς τῆς προαιρέσεως, χαρακτηρίζονται ὡς εὐρισκόμενα «ἐν μεθορίῳ» αὐτῆς¹²¹⁹. Πρόκειται κατά τόν Γρηγόριο περί «διαθέσεων» καί καταστάσεων τῆς ψυχῆς, οἱ ὁποῖες, χωρίς νά συνιστοῦν προσδιοριστικά στοιχεία τῆς φύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, φανερόνουν τό βαρῦτατο

¹²¹⁶ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 237B. Πρβλ. καί *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 266,13-16 (=PG 46, 676D-677A).

¹²¹⁷ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 29AB. Ὅπ.π., PG 46, 125D-128A. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 236CD

¹²¹⁸ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 57,11-13 καί 58,10-13 (=PG 44, 797CD).

¹²¹⁹ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 57C.

νόσημα τῆς διαστρεβλώσεως τοῦ θεόμορφου εἴδους αὐτῆς, ἀπό τό ὁποῖο πάσχει μετά τήν πτώση τό γένος τῶν ἀνθρώπων¹²²⁰.

Τό γεγονός τῆς ἀπώλειας ἀπό τόν ἄνθρωπο τῆς καταστάσεως τῆς πρώτης ζωῆς του κατέστη σύμφωνα μέ τήν διατυπωμένη ἀνθρωπολογική διδασκαλία τοῦ Καππαδόκη θεολόγου ἡ ἀπαρχή τοῦ ἐπαναπροσδιορισμοῦ τῆς λειτουργίας τῶν ψυχικῶν ἐκείνων ἐνεργειῶν πού χαρακτηρίζουν τήν φύση τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ διολίσθηση τοῦ ἀνθρώπου πρός τό κακό, πού συντελεῖται κάτω ἀπό τό βάρος τοῦ ἐξ ὕλης συνιστάμενου καί ὡς ἐκ τούτου ὑποκείμενου στήν φθορά περιβλήματος τῆς σαρκός¹²²¹, ἀπομακρύνει τόν ἄνθρωπο ἀπό τήν διά τῆς μετοχῆς του κατανόηση καί ἐπίγνωση τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, γιά τήν ὁποία ἄλλωστε δημιουργήθηκε μέ κατάλληλο τρόπο ἡ φύση του, καί ἐπιφέρει κατ' αὐτόν τόν τρόπο τήν ἐπισκότιση τῆς θεατικῆς ἰκανότητος τῆς ψυχῆς του¹²²², ἡ ὁποία θεωρεῖται ἀπό τόν Γρηγόριο ὡς σκοπός τῆς ὑπάρξεως τῆς ἀσώματης φύσεώς της¹²²³.

Ἐνα ἄλλο σημεῖο τό ὁποῖο κρίνει σκόπιμο ἐκ παραλλήλου νά ὑπογραμμίσαι ὁ Γρηγόριος εἶναι ὅτι ἡ κατεύθυνση καί ἡ προσήλωση τοῦ ἀνθρώπου στίς ἡδονικές ἀπολαύσεις πού ἐπιβάλλει σέ αὐτόν τό ἀποκτηθέν μετά τήν πτώση του ὑλικό φρόνημα καί τό φρόνημα τῆς σαρκός καθιστᾷ αὐτόν νοσοῦντα, ἀφοῦ, μέ τήν ἀπομάκρυνσή του ἀπό τήν κατά τίς ἐνεργεῖες μετουσία τοῦ ὄντως ἀγαθοῦ Θεοῦ, ὑποβάλλεται στήν

¹²²⁰ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 56B-57A. Πρόκειται συγκεκριμένως, καί σύμφωνα μέ τίς ἐκτιθέμενες ἀπόψεις τοῦ Γρηγορίου, περὶ τῆς δειλίας, τοῦ θράσου, τῆς λύπης, τῆς ἡδονῆς, τοῦ φόβου, τῆς περιφρονήσεως, καί ὅλων τῶν σχετιζομένων μέ τόν θυμό καί τήν ἐπιθυμία διαθέσεων καί καταστάσεων τῆς ψυχῆς (βλ. ὅπ.π., PG 46, 53B). Πρβλ. καί *Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 259,6-11 (=PG 45, 948C). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 46,3-8 (=PG 44, 1161D-1164A).

¹²²¹ Βλ. *Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 258,10-14 (=PG 45, 948A).

¹²²² Βλ. *Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J.Mc Donough, GNO, τ.3,2, 80,2-7 (=PG 46, 176A). Ὅπ.π., 81,17-22 (=PG 46, 176D-177A). Πρβλ. καί *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 289,1-3 (=PG 46, 360CD). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 34,3-7 (=PG 44, 1152B). Βλ. καί *Ἐξηγήσεις τοῦ ἱσματος τῶν ἱσμάτων*, Λόγος 4, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 106,1-7 (=PG 44, 836A).

¹²²³ Βλ. *Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J. Mc Donough, GNO, τ.3,2, 79,2-3 (=PG 46, 173C). Ὅπ.π., 81,11-22 (=PG 46, 176D-177A). Πρβλ. καί *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 291,23-292,3 (=PG 46, 364B). Ὅπ.π., 254,16 (=PG 46, 324A).

δυσμενῆ περιπέτεια τῆς «παρὰ φύσιν» διαβιώσεώς του¹²²⁴. Στὴν κατάσταση αὐτή, στὴν ὁποία περιπίπτει ὁ νοσῶν ἀπὸ τὴν εἴσοδο τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ σαρκικοῦ φρονήματος ἄνθρωπος – ἐπισημαίνει ὁ Γρηγόριος μὲ ἔμφαση –, ἡ λειτουργία τῆς ὀπτικῆς ἐνέργειας τῆς ψυχῆς διασπᾶται, καθόσον ἀντικείμενο τῆς ὀπτικῆς αὐτῆς δραστηριότητος τῆς ψυχῆς δὲν εἶναι πλέον κατ’ ἀποκλειστικόν τρόπο ὁ κατὰ τὴν φύσιν του ἀπλοῦς καὶ ἄτρεπτος καὶ αἰδιος Τριαδικός Θεός¹²²⁵. Ἡ ὀπτική αὐτή ἐνέργεια τῆς ψυχῆς στρέφεται στίς πολυειδεῖς καὶ ἀνώφελες ἐνασχολήσεις καὶ στίς μάταιες περιπλανήσεις¹²²⁶, οἱ ὁποῖες προκύπτουν ἀπὸ τὴν εἴσοδο στὸν ἄνθρωπο τῶν πολύμορφων παθῶν καθὼς καὶ τῶν «παντοίων» λογισμῶν πού πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἀλλοιωμένη καὶ διασπασμένη λόγῳ τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου διανοητικὴ δύναμη τῆς ψυχῆς του¹²²⁷.

Τὰ ἐκτεθέντα αὐτὰ ἀπὸ τὸν Γρηγόριο ἐρμηνευτικὰ στοιχεῖα τὸν ὀδηγοῦν στό συμπέρασμα ὅτι ἡ νοητικὴ δύναμη τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καθίσταται τό στοιχεῖο ἐκεῖνο, τό ὁποῖο, ἂν καὶ συνιστᾷ ἀποκλειστικὸ γνῶρισμα τῆς «κατὰ μίμησιν» τοῦ θείου «χαρακτῆρος» πλασθείσης ἀνθρώπινης φύσεως¹²²⁸, ἐπειδὴ διὰ τῆς ἐνέργειας τῶν αἰσθήσεων κοινωνεῖ τῆς ἄλογης φύσεως τῶν ζώων καὶ φέρει ὡς ἐκ τούτου καὶ χαρακτηριστικὰ αὐτῆς¹²²⁹, εἶναι δυνατόν, ἀναλόγως τῆς διαθέσεως τῆς προαιρέσεως, νὰ ὑπόκειται εἴτε σέ κατάσταση ὑποτέλειας στίς ὁρμές τῶν παθῶν¹²³⁰, εἴτε σέ

¹²²⁴ Βλ. *Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.3,2, 82,24-28 (=PG 46, 177CD). Πρβλ. καὶ *Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 365,3-8 (=PG 45, 1069B).

¹²²⁵ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 8, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 257,13-258,6 (=PG 44, 949CD). Περὶ τῆς ἔννοιας τῆς διασπαστικῆς γιὰ τὸν ἄνθρωπο λειτουργίας τῆς ἁμαρτίας βλ., ἐνδεικτικῶς, Μ. Φ α ρ ἄ ν τ ο υ, *Ἠθικὴ τοῦ φυσικοῦ κόσμου*, 46-47.

¹²²⁶ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 8, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 258,17-18 (=PG 44, 952A). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 5, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 357,15-19 (=PG 44, 684A). *Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.3,2, 68,22-25 (=PG 46, 164A).

¹²²⁷ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 9, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 275,19-22 (=PG 44, 964D): «πηγὴ κυρίως κατονομάζεται κατὰ γε τὸν ἐμὸν λόγον ἢ διανοητικὴ τῆς ψυχῆς ἡμῶν δύναμις, ἢ παντοίους λογισμοὺς ἐν ἡμῖν βρῦουσα τε καὶ πηγάζουσα».

¹²²⁸ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 60C.

¹²²⁹ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 60C-61A.

¹²³⁰ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 176A. *Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 258,9-14 (=PG 45, 948A). *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 61A. *Περὶ*

κατάσταση αξιοποιήσεως τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς πρὸς αὐξηση τοῦ ἀνθρώπου στὸ ἀγαθὸ καὶ εὐδοκίμησή του σέ αὐτό¹²³¹.

Σέ συνέχεια τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων στοιχείων τονίζεται ἀπὸ τὸν Γρηγόριο ὅτι ἡ διευθυνόμενη καὶ ὀδηγούμενη ἀπὸ τὴν νόηση ψυχὴ¹²³², ὑπὸ τὴν ἐπήρεια τοῦ ὑλικοῦ εἴδους τοῦ σώματος, πού ἐπιβάλλει στὸν ἄνθρωπο τὸ ὑλικὸ καὶ ἐπιρρεπὲς στὴν εὐαρέστηση καὶ ἱκανοποίηση τῶν αἰσθήσεων φρόνημα τῆς σαρκός¹²³³, κατέστη μετὰ τὴν πτώση τοῦ ἀνθρώπου εὐπρόσβλητη καὶ εὐάλωτη στὶς ἐπιθέσεις τῶν προσβαλλόντων αὐτὴν παθῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ κακία – ὑπογραμμίζει ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης – ἡ ὁποία ἐπικάλυψε τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς θείας εἰκόνας¹²³⁴, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Τριαδικὸς Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπο, μετέβαλε ἐπίσης τὸ ἀντικείμενο πού θεᾶται ἡ ψυχὴ ἐντὸς αὐτῆς κατὰ τὴν λειτουργία της ὡς «κατόπτρου». Αὐτὸ συνέβη κατὰ τέτοιον τρόπο ὥστε ἀντὶ τῆς θεότητος, πού καθίσταται ἡ ἀρχετυπικὴ δημιουργικὴ δύναμη καὶ ἀποτελεῖ τὸ «μακάριον θέαμα»¹²³⁵ μέσῳ τῆς θεάσεως ἀπὸ τὴν ψυχὴ τοῦ «θεοειδοῦς» κάλλους της¹²³⁶, νὰ κατευθύνει ἡ ψυχὴ τὴν ὀπτικὴ της ἐνέργεια καὶ νὰ στρέφει τὴν «διάθεσίν» της πρὸς τὸ πρόσωπο τοῦ «ἀντικειμένου»¹²³⁷, δηλαδή τοῦ «ἀρχεκάκου

παρθενίας, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 295,6-7 (=PG 46, 365D-368A). Πρὸβλ. καὶ Μ. Φ α ρ ἄ ν τ ο υ, *Ἠθικὴ τοῦ φυσικοῦ κόσμου*, 59.

¹²³¹ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 61BC. Ὅπ.π., PG 46, 65B. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 193C. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 61,28-62,7 (=PG 44, 477BC). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 295,8-13 (=PG 46, 368A).

¹²³² Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστικόν*, Λόγος 5, P.Alexander, GNO, τ.5, 357,10-12 (=PG 44, 684A): «οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς τὸ ἡγεμονικόν τε καὶ προτεταγμένον ἀντὶ κεφαλῆς νοεῖται».

¹²³³ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 105CD. Πρὸβλ. καὶ *Περὶ τῶν πρό ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, J.Mc Donough, GNO, τ.3,2, 71,8-11 (=PG 46, 165B).

¹²³⁴ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 6, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 143,9-11 (=PG 44, 1272A).

¹²³⁵ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 6, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 144,2-13 (=PG 44, 1272C). Ὅπ.π., 142,21-22 (=PG 44, 1269C). *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 39,2-4 (=PG 46, 508B).

¹²³⁶ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 15, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 440,1-7. (=PG 44, 1093D). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 296,1-9 (=PG 46, 368BC). *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 89C.

¹²³⁷ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 6, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 148,3-8. 14-20 (=PG 44, 1276C-1277A). Πρὸβλ. καὶ *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 46,13-18 (=PG 44, 340AB). Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος κάνει λόγο γιὰ λανθασμένη χρῆση ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο

δαίμονος», ό όποϊος άντιστρατεύεται καί εναντιώνεται στόν ύπάρχοντα «κατά την ίδιαν φύσιν» του αγαθό καί πηγή τής αγαθότητας Τριαδικό Θεό¹²³⁸.

Σημειώνεται, ώσαύτως, από τόν ιερό πατέρα ότι ή δημιουργηθεϊσα από τόν Θεό ψυχή του άνθρώπου, ή όποία θεωρεϊται ώς «τό οικητήριον» του Θεου¹²³⁹ καί ή όποία αποδίδεται ένίστε από τόν Γρηγόριο διά του όρου «καρδία»¹²⁴⁰ πρός έκφραση του «ένδον άνθρώπου», αυτή ή πλασθεισα υπό του Θεου ψυχή του άνθρώπου, διά τής παρακοής του πρώτου άνθρώπου καί τής συνακόλουθης πτώσεως αυτου καί τής απομακρύνσεως του από τόν Θεό, στερήθηκε την συμφυή με αυτήν ίκανότητα θεάσεως του κάλλους του Τριαδικού Θεου καί, μέ την στροφή τής «διαθέσεως» της προς την ίκανοποιουσα καί τέρπουσα τίς σωματικές αισθήσεις ύλη, αποστρέφεται την θέαση του προαιώνιου κάλλους καί τής αϊδιας δόξας του Τριαδικού Θεου¹²⁴¹. Μέ την συνάφειά της, έξ άλλου, καί μέ την ανάμειξη της μέ την κακία οικειοποιεϊται ή ψυχή του άνθρώπου την ζοφώδη κατάσταση των παθων¹²⁴² καί τό υπό των παθων έμφορούμενο

της δυνατότητας έπιγνώσεως του Θεου, την όποία εκ φύσεως κατέχει (*Ερμηνεία εις την προς Ρωμαίους Επιστολήν*, PG 60, 413).

¹²³⁸ Βλ. *Λόγος εις τους κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 30,2-5 (=PG 46, 500A).

¹²³⁹ Βλ. *Εξήγησις του ΰσματος των ΰσμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 364,8-9 (=PG 44, 1033A). Πρβλ. καί *Εις τους Μακαρισμούς*, Λόγος 7, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 156,25-27 (=PG 44, 1285D).

¹²⁴⁰ Βλ. *Εις τους Μακαρισμούς*, Λόγος 6, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 143,9-11 (=PG 44, 1272A). *Εις το Πάτερ ήμων*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 32,16-17 (=PG 44, 1149C). *Εξήγησις του ΰσματος των ΰσμάτων*, Λόγος 8, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 183,10-11 (=PG 44, 893C). *Όπ.π.*, Λόγος 7, 242,8-9 (=PG 44, 937D). *Όπ.π.*, Λόγος 14, 414,13-14 καί 415,1-3 (=PG 44, 1076AB). Πρβλ. καί *Εις τον βίον Μωυσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 108,7-11 (=PG 44, 397A). *Περί τής τριημέρου προθεσμίας τής Αναστάσεως*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 280,19-281,2 (=PG 46, 605D). *Εις το άγιον καί σωτήριον Πάσχα*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 309,15-18 (=PG 46, 681B). *Εγκώμιον εις τον μέγαν Βασίλειον*, O.Lendle, GNO, τ.10,1, 113,23-25 (=PG 46, 793C).

¹²⁴¹ Βλ. *Περί κατασκευής άνθρώπου*, PG 44, 164A:«οϊον γάρ τι κάτοπτρον κατά νώτου την των αγαθων ιδέαν ό νοϋς ποιησάμενος, εκβάλλει μέν τής εκλάμψεως του αγαθου τας εμφάσεις, τής δε ύλης την άμορφίαν εις έαυτον αναμάσσεται. Καί τούτω γίνεται τω τρόπω του κακου ή γένεσις, διά τής υπεξαιρέσεως του καλου παρυφισταμένη». *Εις τον Εκκλησιαστήν*, Λόγος 5, P.Alexander, GNO, τ.5, 357,15-19 (=PG 44, 684A).

¹²⁴² Βλ. *Λόγος εις τους κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 57,20-24 (=PG 46, 525D). Πρβλ. καί *Εις την ήμέραν των Φώτων*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 236,15-16. 23-24 (=PG 46, 593C).

φρόνημα τοῦ περιβάλλοντος αὐτὴν σώματος, μέ τό ὁποῖο ὑπάρχει ἐξ ἀρχῆς σέ «συζυγίαν»¹²⁴³.

β'. Ἡ μεταπτωτική ἐκδήλωση τῶν «διαθέσεων» τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀπό τήν διερεύνηση τῆς διδασκαλίας τοῦ Καππαδόκη θεολόγου περί τῶν δυνάμεων καί κινήσεων τῆς ψυχῆς, οἱ ὁποῖες θεωροῦνται σύμφυτες μέ τήν ψυχή καί καθιστοῦν πρόδηλη τήν ἐνέργειά της, κατέστη σαφές ἀφ' ἑνός μέν ὅτι συνήφθησαν μέ τήν φύση τοῦ ἀνθρώπου γιά τήν ἐπίτευξη ἀπό αὐτόν τῆς δια «μετουσίας» συνεχοῦς ἀπολαύσεως τῶν ἀγαθῶν καί δωρεῶν τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ¹²⁴⁴, ἀφ' ἑτέρου δέ ὅτι κατά τήν πρό τῆς πτώσεως κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου χαρακτηρίζονταν ἀπό μία ἰσορροπία ὡς πρός τήν ἐκδήλωσή τους¹²⁴⁵. Ἐξ ἄλλου, ἀπό τήν λεπτομερῆ ἀναφορά στήν λειτουργία τῶν δυνάμεων καί κινήσεων αὐτῶν τῆς ψυχῆς πού γίνεται ἀπό τόν Γρηγόριο Νύσσης στό πλαίσιο τῆς ἐρμηνευτικῆς πραγματεύσεως τοῦ γεγονότος τοῦ πειρασμοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν διάβολο καί τῆς παρακοῆς αὐτοῦ, προκύπτει κατά τόν Γρηγόριο τό συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐπιθυμητική «κίνησις» τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου κατέστη τό ἐπίκεντρο τῆς συντελεσθείσης ἐναντίον τοῦ ἀνθρώπου προσβολῆς ἐκ μέρους τοῦ διαβόλου, κατά τρόπον ὥστε νά διαταραχθεῖ ἡ ἰσορροπία ἐκδήλωση τῶν κινήσεων καί δυνάμεων τῆς ψυχῆς καί νά ἐπέλθει ἡ μονομερῆς κατίσχυση καί ἐπικράτηση τῆς ἐπιθυμητικῆς δυνάμεως¹²⁴⁶.

Πρέπει νά ὑπογραμμισθεῖ ὅτι κατά τήν διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου τό γεγονός αὐτῆς τῆς ὑπερισχύσεως τῆς ἐπιθυμητικῆς «κινήσεως» τῆς ψυχῆς ἐναντι τῶν ἄλλων «κινήσεων» καί δυνάμεων αὐτῆς κατέστη ἀκολούθως τό αἷτιο τῆς μεταστροφῆς καί ἀλλοιώσεως τῆς λειτουργίας αὐτῆς τῆς δυνάμεως τῆς ψυχῆς. Καί τοῦτο, διότι ἡ ἐπιθυμητική αὐτή «διάθεσις» τῆς ψυχῆς παρεξέκλινε μέ τήν παρακοή τῆς κατευθύνσεώς της πρός τόν Τριαδικό Θεό, στήν ἀποκλειστική τέρψη τοῦ ὁποῖου ἀποσκοποῦσε ἡ ἐνύπαρξη στήν ψυχή τῆς δυνάμεως αὐτῆς, καί στράφηκε πλέον στά στοιχεῖα ἐκεῖνα πού ὑποδεικνύονταν ἀπό τίς ἀποσκοποῦσες

¹²⁴³ Βλ. *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 266,28-267,7 (=PG 46, 677BC).

¹²⁴⁴ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, GNO, τ.5, 427,15-17 (=PG 44, 741D).
Εξήγησις τοῦ Πνεύματος τῶν Πνεύματων, Λόγος 5, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 159,4-11 (=PG 44, 876B).

¹²⁴⁵ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 45,17-19 (=PG 44, 1161C).

¹²⁴⁶ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 45,19-24 (=PG 44, 1161D).

Προβλ. Κ. Ι. Κ ο ρ ν α ρ ά κ η, «Ὁ βιωματικός χαρακτήρας τοῦ δόγματος», 681-682.

στὶς ἀπολαύσεις τοῦ σώματος αἰσθήσεις, πρὸς τίς ὁποῖες ἔκτοτε ἡ ἐπιθυμητικὴ «διάθεσις» τῆς ψυχῆς εἶναι προσανατολισμένη¹²⁴⁷.

Ὡς καθοριστικὸ στοιχεῖο τῆς διαταράξεως τῆς ἰσορροπίας ἐκδηλώσεως τῶν «κινήσεων» καὶ δυνάμεων τῆς ψυχῆς ἐκλαμβάνεται ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο Νύσσης ἡ ἀπώλεια ἀπὸ τὸν νοῦ, πού τάχθηκε νὰ ἡγεμονεύει στὴν ἀνθρώπινη φύση, τοῦ ἐλέγχου τῶν δυνάμεων αὐτῶν τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου¹²⁴⁸, γεγονὸς τὸ ὁποῖο κατέστη τὸ γενεσιουργὸ αἶτιο τῆς ἀλλοιώσεως καὶ μετατροπῆς τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν, πού καθιστοῦν τὸν ἄνθρωπο ἰκανὸ στὴν ἐπίτευξη τῆς μετοχῆς καὶ μεθέξεως τῶν ἀγαθῶν τῆς θεότητος, σέ πάθη¹²⁴⁹. Σημειώνεται, ὡσαύτως, ἀπὸ τὸν Γρηγόριο ὅτι ἡ ἐπισκοπιζουσα τὴν διάνοια ἀσθένεια τῶν παθῶν, ἡ ὁποία ἐνέσκηψε στὸ ἀνθρώπινο γένος διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς «ἐπιθυμητικῆς καὶ θυμῶδους διαθέσεως» ἔναντι τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου¹²⁵⁰, μπορεῖ νὰ μεταστραφεῖ σέ προνόμιο κατὰ τὴν στιγμή πού ὁ ἄνθρωπος θά καθυποτάξει τὰ πάθη αὐτά, προκειμένου νὰ τὰ θέσει στὴν ὑπηρεσία τῆς ἀποκτήσεως τῆς ἀρετῆς¹²⁵¹.

Εἶναι δυνατὸν, βεβαίως, νὰ ὑποστηριχθεῖ, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀμέσως προηγουμένως ἀναφερθέντων, ὅτι ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τὸν Γρηγόριο γιὰ τὴν «ἐπιθυμητικὴν» αὐτὴ καὶ «θυμῶδη διάθεσιν» τῆς ψυχῆς μία ἐπωφελὴς γιὰ τὸν ἄνθρωπο χρῆσις τῆς. Ἡ ἐπωφελὴς αὐτὴ χρῆσις τῆς «θυμῶδους διαθέσεως» συνίσταται κατὰ τὸν Γρηγόριο στὴν στάση πού πρέπει νὰ

¹²⁴⁷ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστικόν, Λόγος 5*, P.Alexander, GNO, τ.5, 354,16-18 (=PG 44, 680CD). *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 64C-65A. Περὶ τῆς ἐρμηνευτικῆς αὐτῆς ἀπόψεως βλ., ἐκ παραλλήλου, Β α σ ι λ ε ἰ ο υ, *Περὶ ἀσκήσεως*, Λόγος 1, PG 31, 869D. Βλ., ἐπίσης, Ἰ. Σ. Ρ ω μ α ν ἰ δ ο υ, *Τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα*, 163. Μ. Φ α ρ ἄ ν τ ο υ, *Ἠθικὴ τοῦ φυσικοῦ κόσμου*, 49. Κ. Ι. Κ ο ρ ν α ρ ἄ κ η, «Ὁ βιωματικὸς χαρακτήρας τοῦ δόγματος», 683, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζει προσφυῶς τὴν κατάστασι κατὰ τὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος ἐξαπατᾶται μὲ τὰ «τοῦ βίου ὄνειρῶδη φαντάσματα» καὶ «ἐν τῷ δοκεῖν ἔχει τὸ εἶναι» (βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 11 H.Langerbeck, GNO, τ.6, 316,1-7 [=PG 44, 832D]) ὡς «ἐναντιπρωτογενὴ “δοκητισμὸς”».

¹²⁴⁸ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 61BC.

¹²⁴⁹ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 4, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 102,4-10 (=PG 44, 832D). Πρβλ. καὶ *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 71,3-19 (=PG 44, 361CD).

¹²⁵⁰ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 63,3-6 (=PG 44, 353D). Πρβλ. καὶ *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 106,7-18 (=PG 44, 1228BC).

¹²⁵¹ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 61,28-62,7 (=PG 44, 477BC). *Ἐπιστολὴ Κανονικὴ*, PG 45, 224AB.

ἐπιδείξει ὁ ἄνθρωπος ὡς πρὸς τὴν κακία καὶ τὴν ἁμαρτία, καὶ ἡ ὁποία πρέπει νὰ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἀποστροφή πρὸς τὸ κακό, ἀπὸ τὸ ἀκατάβλητον τῆς ψυχῆς στὴν ἐπίπονη προσπάθεια ἐναντίον τῆς ἁμαρτίας, ἀπὸ τὴν περιφρόνηση τῆς ἐπικείμενης συμφορᾶς τοῦ θανάτου, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸν τερματισμὸ τῆς προσκολλήσεως τῆς «ἐπιθυμητικῆς διαθέσεως» στὴν ἱκανοποίηση τοῦ προσαρμοσμένου πλέον στίς συνθηκῆς λειτουργίας τῆς ὕλης σώματος¹²⁵².

Ἡ ἀγαθὴ καὶ ἐπωφελὴς αὐτὴ χρῆση τῆς ἐπιθυμητικῆς δυνάμεως τῆς ψυχῆς πού παρακινεῖται ἀπὸ τὴν διαρκῆ ἔφεση πρὸς τὸ ἐλλεῖπον¹²⁵³, ἡ ὁποία θὰ καταστήσει τὴν ἀνθρώπινη φύση ἱκανὴ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν «συνάφειαν» αὐτῆς μὲ τὸ ὑπάρχον ἐκ φύσεως «καλὸν» θεῖον καὶ θὰ ἐπιφέρει ἔτσι σὲ αὐτὴν τὴν αἴσθησι τῆς πληρότητας¹²⁵⁴, συναρτᾶται κατ' ἄμεσον τρόπο μὲ τὸν ἐπαναπροσανατολισμὸ τῆς ἐπιθυμητικῆς διαθέσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ «ἀληθῶς ἐπιθυμητὸν», δηλαδή πρὸς τὸν Θεό¹²⁵⁵. Στὴν ἐπιθυμητικὴ αὐτὴ «κίνησιν» τῆς ψυχῆς ἀνάγεται καὶ ἐντάσσεται ἡ πηγὴ τῆς ἐρωτικῆς δυνάμεως καὶ ἐπιθυμίας τοῦ ἀνθρώπου

¹²⁵² Βλ. *Ἐπιστολὴ Κανονικὴ*, PG 45, 225AB. Βλ., ἐπίσης, *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 157BC. Πρβλ. καὶ *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 56A.

¹²⁵³ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 92C.

¹²⁵⁴ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 50,16-20 (=PG 44, 344A). Βλ., ὡσαύτως, *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 89BC. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι στό σημεῖο αὐτὸ εἶναι δυνατόν ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ διαφανεῖ ἡ ὑπαρξὴ μιᾶς μικρῆς ἀντιθέσεως ἢ καὶ ἀντιφάσεως μεταξύ τῆς ἀπόψεως τοῦ Γρηγορίου γιὰ τὴν αἴσθησι τῆς ἱκανοποιήσεως τῆς ἐπιθυμίας, τὴν ὁποία ἐπιφέρει κατ' αὐτόν ἡ εὕρεσι καὶ ἡ «ἀπόλαυσις» τοῦ ζητουμένου, καὶ τῆς διδασκαλίας του περὶ τῆς ἀκορέστου ἀπολαύσεως τῆς θεότητος, κατὰ τὴν ὁποία, ἐπειδὴ ἡ ἐπιθυμία τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν θέασι καὶ ἀπόλαυσι τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ παραμένει πάντοτε «ἀπλήρωτος», ἡ ἐμπειρία πού λαμβάνει ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ αὐτόν συνιστᾶ «γεῦσιν» πού ἐπιφέρει συνεχῶς «προτροπὴν πρὸς τὴν τοῦ πλείονος μετουσίαν» (*Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 8, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 248,9-12 [=PG 44, 944A] Βλ., ἐπίσης, *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 115,12-16 [=PG 44, 404B]). Παρὰ ταῦτα, ἡ ἀντίθεσι ἢ ἀντίφασι αὐτὴ εἶναι φαινομενικὴ, ἐφόσον στό συγκεκριμένο χωρίο ἡ ἐπακόλουθι τῆς ἀπολαύσεως σβέσι τῆς ἐπιθυμίας ἀφορᾶ στὴν κίνησι τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ κακό. Πρβλ. ὁπ.π., 115,16-116,2 (=PG 44, 404B).

¹²⁵⁵ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστικόν*, Λόγος 5, P.Alexander, GNO, τ.5, 354,19-23 (=PG 44, 680CD). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 293,16-294,3 (=PG 46, 365AB). Πρβλ. καὶ *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 3, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 32,25-33,2 (=PG 44, 1149D).

για τον Θεό¹²⁵⁶, ή οποία συνιστά, κατά την περιγραφή από τον ιερό πατέρα του χαρακτήρα των πιο υψηλών σταδίων της άνοδικής πορείας του ανθρώπου, την ανταπόκριση αυτού στην συνεχή και αδιάπτωτη έλξη που ασκεί στον άνθρωπο το ασύλληπτο από τις σωματικές του αισθήσεις κάλλος του Τριαδικού Θεού¹²⁵⁷.

Κατά την ανάδειξη της καταστάσεως και λειτουργίας της επιθυμητικής δυνάμεως και «κινήσεως» της ψυχής του ανθρώπου μετά την πτώση του, καθώς και της επιδιωκόμενης αγαθής και έπωφελούς κατευθύνσεως αυτής, αναφέρεται παρεμπιπτόντως ο Καππαδόκης θεολόγος στην πρόσφορη και αρμόζουσα διαχείριση από τον άνθρωπο του έξαιρετικού γνωρίσματος της νοήσεως, την οποία το ανθρώπινο γένος έχει έγγενως, και σημειώνει ως επιτεύγματα αυτής την ικανότητα αφ' ενός μόν της έκδηλώσεως του περί Θεού αισθήματος, αφ' άλλου δέ της μετά κρίσεως εξέτάσεως του καλού και του κακού και της διακρίσεως και έπιλογής και κατοχής του αληθώς έπωφελούς από αυτά για τον άνθρωπο¹²⁵⁸.

Κρίνεται στό σημείο αυτό σκόπιμο νά σημειωθεί ότι καθοριστικό στοιχείο στην χρήση των άνωτέρω αναφερθεισών δυνάμεων και «κινήσεων» της ψυχής του ανθρώπου, είτε κατά τρόπον ευεργετικό για

¹²⁵⁶ Βλ. *Επιστολή Κανονική*, PG 45, 224D-225A. *Περί παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 296,9-15 (=PG 46, 368C). Η χρησιμοποιούμενη έρωτική όρολογία συνιστά χαρακτηριστικό έκφραστικό μέσον της διδασκαλίας του Γρηγορίου, που αναφέρεται στην επιδιωκόμενη μετοχή του ανθρώπου στην θεότητα. Άν και αυτή ή όρολογία άπαντά και σε άποτυπωμένες πλατωνικές φιλοσοφικές άντιλήψεις (Βλ., ένδεικτικώς, Π λ ά τ ω ν ο ς, *Συμπόσιον*, I.Burnet, SCBO, τ.2, 202e,3-5 και 210a, 211c,3. Τ ο υ ἰ δ ῖ ο υ, *Πολιτεία Ε',Στ'*, I.Burnet, SCBO, τ.4, 475e,4 και 490b,2-4), πρέπει νά ύπογραμμισθεί ότι στην θεολογική θεώρηση του ιερού πατρός παρουσιάζει θεμελιώδεις διαφορές ως προς τό περιεχόμενο.

¹²⁵⁷ Βλ. *Λόγος εις τους κοιμηθέντας*, G.Heil, GNO, τ.9, 61,14-22 (=PG 46, 529D-532A). *Εις τον ὄσιον πατέρα ήμων Έφραίμ*, PG 46, 829A. *Έξήγησις του Ξσματος των Ξσμάτων*, Λόγος 13, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 380,2-6 (=PG 44, 1045B). *Όπ.π.*, Λόγος 1, 31,5-8 (=PG 44, 777B). *Εις τον βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 114,5-9 (=PG 44, 353D). *Όπ.π.*, 114,2-12 (=PG 44, 401D).

¹²⁵⁸ Βλ. *Επιστολή Κανονική*, PG 45, 228CD.

τήν ἀνθρωπότητα εἴτε κατὰ τήν ἀλλοίωση αὐτῶν σέ «ἀποπτώματα»¹²⁵⁹, θεωρεῖται ἀπό τόν Γρηγόριο ἢ προσδίδουσα στόν νοῦ τήν ἐνδιάθετη αὐτοῦ κλίση προαίρεση¹²⁶⁰, ἀπό τήν ροπή τῆς ὁποίας ἐξαρτᾶται εἴτε ἡ κατάλληλη καί ἐπ' ἀγαθῶ ἐκμετάλλευση τῶν δυνάμεων καί «κινήσεων» τῆς ψυχῆς, πού εἶναι σύμφυτες μέ αὐτήν, εἴτε ἡ μεταστροφή αὐτῶν σέ πάθη πού ἐπιφέρουν ἀσφαλῶς ὀλέθριες συνέπειες στόν ἄνθρωπο¹²⁶¹.

4. Ἡ μετά τήν πτώση τοῦ ἀνθρώπου «αὐτεξούσιος κινήσεις» τῆς ψυχῆς του.

Ἀπό τόν ἐπίσκοπο Νύσσης ἀποδίδεται ὅπως ιδιαίτερη σημασία καί ἔμφαση στήν δύναμη τῆς ἐλεύθερης καί ἐξ ἰδίας βουλήσεως ἐπιλογῆς, ἡ ὁποία συνιστᾶ ἰδιάζον προσδιοριστικό γνώρισμα τῆς ἔλλογης κτιστῆς φύσεως¹²⁶² καί ἐκδηλώνεται διά τοῦ συνημμένου μέ τήν κτιστή φύση τῶν

¹²⁵⁹ Βλ. *Ἐπιστολή Κανονική*, PG 45, 224D. 225A-232D, ὅπου ὁ ἱερός πατήρ ἐκθέτει τά πηγάζοντα ἐκ τοῦ λογιστικοῦ, τοῦ ἐπιθυμητικοῦ καί τοῦ θυμοειδοῦς μέρους τῆς ψυχῆς ἁμαρτήματα. Χαρακτηριστικό, ἐν τούτοις, καθίσταται τό γεγονός τῆς θεωρήσεως ἀπό τόν Γρηγόριο τοῦ πάθους τῆς πλεονεξίας ὡς ἀφορῶντος καί στίς τρεῖς αὐτές «κινήσεις» τῆς ψυχῆς (βλ., σχετικῶς, ὅπ.π., PG 45, 232D-233A). Βλ., ἐπίσης, *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 64D-65B. *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 286,11-15. 287,6-16 (=PG 46, 357BD).

¹²⁶⁰ Βλ. *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 198,4-5 (=PG 45, 1217C). Ὅπ.π., 213,1 (=PG 45, 1240B). Πρβλ. καί *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 301,15-302,4 (=PG 46, 373BC).

¹²⁶¹ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 61A: «ἀλλὰ τῇ ποιᾷ χρήσει τῆς προαιρέσεως, ἢ ἀρετῆς, ἢ κακίας ὄργανα τὰ τοιαῦτα τῆς ψυχῆς κινήματα γίνονται». Ὅπ.π., PG 46, 65C-68A. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 4, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 102,8-103,12 (=PG 44, 832D-833A). Πρβλ. καί *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 193B. *Περὶ τοῦ τί τὸ τοῦ Χριστιανοῦ ἐπάγγελμα*, W. Jaeger, GNO, τ.8,1, 140,6-14 (=PG 46, 248CD).

¹²⁶² Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 76,10-12 (=PG 45, 77C). *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 55,3-5 (=PG 44, 796C). Ὅπ.π., Λόγος 5, 158,1-2 (=PG 44, 873D). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 5, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 129,22-24 (=PG 44, 1256B). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 141,8-18 (=PG 45, 1137BC). Ὅπ.π., 164,28 (=PG 45, 1172A). Πρβλ. ὅπ.π., 179,26-31 (=PG 45, 1192B).

λογικῶν ὄντων χαρακτηριστικοῦ τῆς κινητικῆς δραστηριότητος αὐτῶν¹²⁶³. Εἶναι εὐλόγο, ὡς ἐκ τούτου, νά ἀπασχολεῖ ἰδιαίτερος τὸν Γρηγόριο ἢ ἀνάδειξη τῆς λειτουργίας τοῦ «αὐτεξουσίου» τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὴν πτώση του. Σύμφωνα μὲ τὸν Καππαδόκη θεολόγο, ἐνεργώντας κατὰ προαίρεσιν ὁ ἄνθρωπος καὶ κάνοντας χρῆση τῆς βουλήσεώς του ἔστρεψε κατ' ἄστοχον τρόπο τὴν δύναμη τῆς ἐπιθυμίας του στὴν ἁμαρτία¹²⁶⁴ καὶ μετέτρεψε τὴν κατ' ἐπιλογὴν τῆς βουλήσεώς του ροπή τῆς φύσεώς του ἀπὸ προνόμιο, τὸ ὁποῖο ἀναδεικνύει τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων «ἰσόθεον»¹²⁶⁵, σέ μέσο πραγματώσεως τῆς παρακινήσεώς του ἀπὸ τὸν διάβολο στὴν προσοικείωση τοῦ κακοῦ¹²⁶⁶. Ἀπώλεσε, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, τὸ ἀνθρώπινο γένος τὴν κληρονομία τῶν θείων δωρεῶν καὶ τὴν μέθεξη αὐτῶν¹²⁶⁷ καὶ ἀπέκτησε τὸ μετὰ τὴν πτώση προσδιοριστικὸ γνῶρισμα τῆς «πρὸς τὸ καλὸν» ἢ πρὸς τὴν διαβίωση «ἐν τῷ σκότει» ἀμφιρρέπειας¹²⁶⁸.

¹²⁶³ Βλ. *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 2, W. Jaeger, GNO, τ.2, 65,4-8 (=PG 45, 632B).

Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως, PG 46, 92A.

¹²⁶⁴ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 2, P.Alexander, GNO, τ.5, 301,20-22 (=PG 44, 637D-640A). *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 81B.

¹²⁶⁵ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G. Heil, GNO, τ.9, 54,10 (=PG 46, 524A): «ἰσόθεον γὰρ ἔστι τὸ αὐτεξούσιον». Πρβλ. καὶ *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 120C.

¹²⁶⁶ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 2, P.Alexander, GNO, τ.5, 301,22-303,2 (=PG 44, 640AB). *Ἦπ.π.*, 303,9-304,6 (=PG 44, 640CD). *Ἦπ.π.*, Λόγος 8, 427,17-428,2 (=PG 44, 741D).

¹²⁶⁷ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 58,25-59,4 (=PG 44, 473BC). *Ἦπ.π.*, 175,17-19 (=PG 44, 608AB). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 7, P.Alexander, GNO, τ.5, 407,6 (=PG 44, 725B).

¹²⁶⁸ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 120D-121A. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 5, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 129,23-26 (=PG 44, 1256B). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 7, P.Alexander, GNO, τ.5, 407,11-13 (=PG 44, 725B). *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 9, W. Jaeger, GNO, τ.2, 266,2-5 (=PG 45, 857C). Πρέπει νά σημειωθεῖ, σχετικῶς μὲ τὸ ὑπ' ὄψη θέμα, ὅτι ὁ Κ. Βασικούρας ἀποδίδει τὴν στέρηση, τὴν χαρακτηρίζουσα τὰ ὑποκείμενα σέ ἀλλοίωση ὄντα, στὴν κινητικὴ δραστηριότητα τῆς ἐλεύθερης βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου «εἴτε πρὸς τὴν ἐπιθυμία τῆς ἀθανασίας», «εἴτε πρὸς τὴν ἀνυπαρξία» (*Ἡ ἔννοια τοῦ θανάτου*, 122-123). Ἡ ἐρμηνευτικὴ αὐτὴ ἐκδοχὴ τῆς σκέψεως τοῦ Γρηγορίου εἶναι δυνατόν βεβαίως νά κατανοηθεῖ καὶ νά τύχει ἐρμηνευτικῆς ἀποδοχῆς ὑπὸ τὴν ἀσφαλῆ ἔννοια τῆς στροφῆς τῆς προαιρέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ θεωρούμενο ὡς μὴ ὑφιστάμενο ἐν ὄντολογικῇ ἐννοίᾳ κακό. Πρβλ. καὶ E. von Ivanka, *Plato Christianus*, 167, κατὰ τὸν ὁποῖο ἡ τρεπτότητα τοῦ «αὐτεξουσίου» τοῦ ἀνθρώπου ὑποκρύπτει τὴν ἀπειλή τῆς ἀποτυχίας

Τό γεγονός τῆς μεταπτωτικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου νά ἐμφορεῖται ἀπό ἀντίρροπες τάσεις καί νά διακρίνεται ἀπό ἀμφιρρέπεια προσιδιάζει κατά τόν Γρηγόριο ἔκτοτε στήν φύση τοῦ ἀνθρώπου, καθόσον ὁ ἀνθρώπινος βίος μετά τήν πτώση ταλανίζεται ἀπό μία ἀλλοιωτική ἀστάθεια¹²⁶⁹, πού διαμορφώνει τόν ἄνθρωπο ἀφ' ἑνός μέν ἀναλόγως μέ τό ἀντικείμενο τῆς ἐπιθυμίας του¹²⁷⁰, ἀφ' ἑτέρου δέ ἀναλόγως μέ τήν ἔνταση τῆς διαθέσεώς του πρὸς αὐτό¹²⁷¹. Εὐρισκόμενη, ἔτσι, ἡ εὐεπηρέαστη «κίνησις» τῆς ἐπιθυμίας τοῦ ἀνθρώπου μεταξύ τῆς ἐπιλογῆς τῆς «ἐμπαθοῦς» ὕλης καί τῆς ἐκ φύσεως ροπῆς τῆς πρὸς τό «κρεῖττον»¹²⁷² καί πρὸς τήν ἀπόλαυση τοῦ κάλλους καί τῆς δόξας τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ¹²⁷³, διαχειρίζεται καί κατευθύνει τίς «κινήσεις» τῆς ψυχῆς κατά τέτοιον τρόπο

τοῦ προορισμοῦ του καί συνεπῶς τῆς ἀπώλειας τῆς ὑπάρξεώς του, ἐφόσον κινδυνεύει, διά τῆς στροφῆς του πρὸς τόν διάβολο, νά ἐκφυλισθεῖ. Βλ. καί J. D a n i é l o u, *L' être et le temps*, 102. G. S k a l t s a s, *La finalité*, 63-64.

¹²⁶⁹ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 4, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 102,4-6 (=PG 44, 832D). *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, *GNO*, τ.7,1, 33,19-22 (=PG 44, 328A). Βλ. καί *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 54,5-7 (=PG 45, 57B). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 46,24-47,1 (=PG 44, 460B). Πρβλ. καί *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 53CD. *Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 106,12-107,4 (=PG 45, 333C-336A).

¹²⁷⁰ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 5, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 150,13-151,2 (=PG 44, 868D-869A). Ὅπ.π., Λόγος 7, 208,17-18 (=PG 44, 912C). Ὅπ.π., Λόγος 12, 346,2-11 (=PG 44, 1017D). *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, *GNO*, τ.7,1, 34,8-14. 35,1-4 (=PG 44, 328BC). Βλ., ἐπίσης, ὄπ.π., 56,24-27 (=PG 44, 349A). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 6, J. F. Callahan, *GNO*, τ.7,2, 148,14-16 (=PG 44, 1276D). Βλ. καί Β α σ ι λ ε ί ο υ, Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεὸς, PG 31, 340BC.

¹²⁷¹ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 15, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 459,4-460,2 (=PG 44, 1109C-1112A). Πρβλ. καί *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 7, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 407,15-408,2 (=PG 44, 725BC). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 209,22-211,2 (=PG 45, 1236AD), ὅπου ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης διὰ τῆς ἐπικλήσεως ἀγιογραφικῶν μαρτυριῶν (=Α' Κορ.2,15· 3,1· 10,31· 15,44. Α' Θεσ.5,23) ἀναφέρεται στίς χαρακτηρίζουσες τοὺς ἀνθρώπους προσηγορίες, τίς ὁποῖες χρησιμοποιεῖ ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἀναλόγως μέ τήν ποικιλία πού ἐμφανίζει ἡ προαίρεση αὐτῶν.

¹²⁷² Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 89A.

¹²⁷³ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 28,15-18 (=PG 45, 32D).

ὥστε αὐτές νά ὑπηρετοῦν εἴτε τήν πραγμάτωση τῆς ἀρετῆς εἴτε τήν διάπραξη τῆς κακίας¹²⁷⁴.

Πρέπει νά ὑπογραμμισθεῖ ὅτι ἡ διερεύνηση ἀπό τόν Γρηγόριο τῆς λειτουργίας τῆς «αὐτεξουσίου κινήσεως» τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου μετά τήν πτώση του ἐπαναφέρει πρὸς διευκρίνιση τό ζήτημα τῆς θεωρήσεως καί τοῦ ἐννοιολογικοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ ὄντολογικῶς ἀνυποστάτου κακοῦ¹²⁷⁵ καί τῆς ἀποδόσεως τῆς αἰτίας αὐτοῦ στήν προαίρεση τοῦ ἀνθρώπου¹²⁷⁶. Καί τοῦτο, διότι ἡ προαίρεσή του αὐτή, ἐπειδή τοποθετεῖται ἀπό τόν Γρηγόριο ἐπὶ τῶν ὁρίων ἀφ' ἑνός μὲν τῆς νοεράς καί «ἀβαροῦς» φύσεως τῆς ψυχῆς, ἀφ' ἑτέρου δέ τοῦ ὑλικοῦ καί γήινου εἶδους τοῦ σώματος¹²⁷⁷, ἐμφορεῖται ἀπό τίς ἀναλογουσες σέ κάθε ἕνα ἀπό τά ἐν λόγῳ διακριτικά τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων τάσεις¹²⁷⁸. Σημειώνεται, ἐξ ἄλλου, ἀπό τόν Γρηγόριο ὅτι ἡ στροφή τῆς «αὐτεξουσίου κινήσεως» τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς προαιρέσεώς του πρὸς τό ἀγαθό, πού κατὰ τόν ἱερό πατέρα ἐμφαίνει τήν κινητική δραστηριοποίησή της καί τήν ἀπόσπασή της ἀπό τήν δι' ἀπραξίας προσκόλλησή της στό κακό¹²⁷⁹, καθιστᾶ τήν

¹²⁷⁴ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 61AB. Ὅπ.π., PG 46, 65C-68A. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 5, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 158,1-7 (=PG 44, 873D). *Κατὰ ἔννομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 1, W. Jaeger, GNO, τ.2, 43,16-19 (=PG 45, 608A).

¹²⁷⁵ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 28,7-9 (=PG 45, 32C). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 56,5-10 (=PG 44, 797A). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 298,14-19 (=PG 46, 369C).

¹²⁷⁶ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 29,13-14 (=PG 45, 33B). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 50,6-9 (=PG 44, 792D). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 7, P.Alexander, GNO, τ.5, 407,14-15 (=PG 44, 725B). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 6, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 146,6-16 (=PG 44, 1273CD). Πρὸβλ. καί *Πρὸς τοὺς βραδύνοντας εἰς τὸ Βάπτισμα*, PG 46, 428BC. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 1, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 15,20-22 (=PG 44, 1132B). Ὅπ.π., Λόγος 5, 68,9-16 (=PG 44, 1188A).

¹²⁷⁷ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 34,1-8 (=PG 44, 328AB). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 324,22-325,8 (=PG 46, 397A).

¹²⁷⁸ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 345,19-346,2 (=PG 44, 1017CD). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 2, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 95,6-14 (=PG 44, 1213D).

¹²⁷⁹ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 76,16-18 (=PG 45, 77C). Πρὸβλ. καί *Εἰς τὸν ἕκτον Ψαλμὸν περὶ τῆς ὀγδόης*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 191,4-8 (=PG 44, 612D).

πραγμάτωση τῆς ἀρετῆς ἀπόρροια τῆς ἐλεύθερης ἐπιλογῆς τοῦ ἀνθρώπου καί ὄχι ἀποτέλεσμα ἐξαναγκασμοῦ του¹²⁸⁰.

Ἡ θεώρηση ἀπό τόν Γρηγόριο τοῦ ἀγαθοῦ αὐτοῦ εἶδους τῆς προαιρέσεως ὡς προϋποθέσεως ἐπαναποκτήσεως ἀπό τόν ἄνθρωπο τῶν ἀπορρεόντων ἀπό τήν θεία υἰοθεσία προνομίων¹²⁸¹, πού προσδιορίζουν ὅλα τὰ χαρακτηριστικά τῆς θείας εἰκόνας¹²⁸², μέ τὰ ὁποῖα αὐτός προικίσθηκε, συνιστᾷ θεμελιῶδες σημεῖο τῆς διδασκαλίας τοῦ ἱεροῦ πατρός. Μέ τήν πράξη τῆς ἐλεύθερης ἐπιλογῆς ἀπό τόν ἄνθρωπο τῆς ἀπομακρύνσεώς του ἀπό τήν ὕλη¹²⁸³ καί τῆς προσκολλήσεώς του στόν Τριαδικό Θεό ἀποδεικνύεται κατά τόν Καππαδόκη θεολόγο ἢ πρὸς τόν Τριαδικό Θεό ὑπάρχουσα συγγένεια τοῦ «κατ' εἰκόνα» αὐτοῦ κτισθέντος ἀνθρώπου¹²⁸⁴, ἐφόσον ὁ ἄνθρωπος κατ' αὐτόν τόν τρόπο ἐπαναποκτᾷ τήν ὁμοίωσή του πρὸς τόν Θεό καί πραγματώνει τήν μέθεξη τῶν κατά φύσιν ἐνυπαρχόντων στόν Θεό καί συνιστώντων τὰ περί τήν οὐσία αὐτοῦ, δηλαδή τὰ ἄκτιστα φυσικά ιδιώματά του πού ἐμφαίνονται διά τῶν θείων ὀνομάτων καί προσηγοριῶν¹²⁸⁵.

Οἱ ἀρετές τῆς δικαιοσύνης, τῆς ὁσιότητος καί τῆς ἀγαθότητος – τονίζει ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης –, καθὼς καί πλήθος ἄλλων πού συνιστοῦν

¹²⁸⁰ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 55,5-7 (=PG 44, 796D). *Ἦπ.π.*, Λόγος 12, 344,11-13 (=PG 44, 1017A). *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 76,6-13 (=PG 45, 77BC).

¹²⁸¹ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 6, P.Alexander, GNO, τ.5, 380,3-7 (=PG 44, 701D-704A). Προβλ. καί *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 7, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 215,14-16 (=PG 44, 917B).

¹²⁸² Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 59,2-11. 59,15-20 (=PG 44, 1177AC). *Κατὰ Ἐννομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 1, W.Jaeger, GNO, τ.2, 43,9-11 (=PG 45, 605D): «ὅταν δὲ υἱοὺς δυνάμεως ἢ τέκνα λέγη Θεοῦ, τὴν ἐκ προαιρέσεως γινομένην ἀγχιστεῖαν παρίστησι».

¹²⁸³ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 343,9-10 (=PG 44, 1017A).

¹²⁸⁴ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 104,13-18 (=PG 45, 104B).

¹²⁸⁵ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 2, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 28,7-17 (=PG 44, 1145B). *Περὶ τοῦ μὴ οἶεσθαι λέγειν τρεῖς θεοὺς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 46,16-17. 47,4-5 (=PG 45, 124D-125A).

διακριτικά στοιχεῖα τοῦ πρωτότυπου θείου κάλλους¹²⁸⁶, καθίστανται τὰ χαρακτηριστικά ἐκεῖνα μέ τὰ ὅποια ἡ προαίρεση τοῦ ἀνθρώπου συμβάλλει κατ' ἀποφασιστικόν τρόπο στήν ἀναδόμηση καί ἀναμόρφωση καί ἀποκατάσταση τῆς ἀμαυρωθείσης ἀπό τό ἀμάρτημα τῆς παρακοῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, τῆς δημιουργηθείσης «κατ' εἰκόνα» τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ¹²⁸⁷, καί προσδιορίζει ἐκ νέου τήν διά πίστεως διαδηλούμενη συνάφειά του μέ αὐτόν¹²⁸⁸.

Στό σημεῖο αὐτό πρόπει ἐξ ἄλλου νά ἐπισημανθεῖ ἡ ἐξαιρετική σημασία τήν ὅποια ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης ἀποδίδει στά ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου προερχόμενα ἔργα, ἐφόσον ἀνάλογη μέ τό εἶδος καί τήν ποικιλία τους θα εἶναι καί ἡ «ἀδέκαστος» κρίση τοῦ Θεοῦ γιά τόν ἄνθρωπο¹²⁸⁹. Ἔτσι, εἶναι δυνατόν νά λεχθεῖ ὅτι ἡ δυνατότητα τῆς ἐλεύθερης ἐπιλογῆς καί ἐκλογῆς πού ἔχει ὁ ἄνθρωπος νά χρησιμοποιήσει τίς ἐκ φύσεως ἐνυπάρχουσες σέ αὐτόν σωματικές καί πνευματικές ιδιότητές του¹²⁹⁰ κατά τρόπον πρόσφορο καί λυσιτελῆ ἢ ἄστοχο καί δυσμενῆ γι' αὐτόν¹²⁹¹ ἐπιφέρει κατά τόν ἱερό πατέρα εἴτε τήν ἀπολύτρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τὰ δεινά τῆς καταστάσεως, στήν ὅποια κατ' ὀδυνηρόν τρόπο περιέπεσε μεταπτωτικῶς, εἴτε τήν στέρηση γι' αὐτόν τῆς μεθέξεως

¹²⁸⁶ Βλ. *Περί τελειότητος*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 196,9-197,18 (=PG 46, 272BD). *Πρός τόν Εὐνομίου δεύτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 268,13-17 (=PG 45, 960AB). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 6, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 148,8-11 (=PG 44, 1276D).

¹²⁸⁷ Βλ. *Περί τελειότητος*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 196,2-5 (=PG 46, 272A).

¹²⁸⁸ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 92,20-23 (=PG 45, 92D). Πρβλ. καί *Πρὸς τοὺς βραδύνοντας εἰς τὸ Βάπτισμα*, PG 46, 428D-429A.

¹²⁸⁹ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, GNO, τ.7,1, 58,20-59,18 (=PG 44, 349D-352A). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 5, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 129,26-130,26 (=PG 44, 1256BD). *Περί τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, H.Hörner, GNO, τ.3,2, 74,20-22 (=PG 46, 169B). *Ἐξηγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 9, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 264,16-265,9 (=PG 44, 956BC). Πρβλ. *ὄπ.π.*, Λόγος 15, 459,16-460,2 (=PG 44, 1109D-1112A).

¹²⁹⁰ Βλ. *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 198,1-4 (=PG 45, 1217C). *Κατὰ Μακεδονιανῶν τῶν Πνευματομάχων*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 114,18-21. (Ἰς σημειωθεῖ ὅτι τό μνημονευόμενον αὐτό ἐδάφιο δέν ἔχει συμπεριληφθεῖ στήν ἔκδοση τοῦ J.- P. Migne).

¹²⁹¹ Βλ. *Ἐπιστολή Κανονική*, PG 45, 236B. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 7, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 155,1-5 (=PG 44, 1284CD). *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W.Jaeger, GNO, τ.1, 107,1-4 (=PG 45, 333D-336A). *Πρὸς τόν Εὐνομίου δεύτερον λόγον*, W.Jaeger, GNO, τ.1, 280,15-21 (=PG 45, 973B).

τῶν θείων ἀγαθῶν, πού ἀπορρέει ἀπό τήν ἀποποίηση ἀπό τόν ἄνθρωπο τῆς συνάφειας αὐτοῦ μέ τόν Τριαδικό Θεό¹²⁹².

5. Ἡ μεταπτωτική λειτουργία τῆς νοήσεως τοῦ ἀνθρώπου.

α'. Ὁ νοῦς ὡς ἡ δύναμη ἐκδηλώσεως καί κατευθύνσεως τῆς προαιρέσεως.

Στό πλαίσιο τῆς ἀναπτυσσόμενης διδασκαλίας τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης περί τῶν στοιχείων ἐκείνων πού συνετέλεσαν στήν ἔκπτωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν πρώτη μακαριότητά του καί ἀποτελοῦν τό κριτήριο τοῦ προσανατολισμοῦ τῆς διαθέσεως του πρὸς τό ἀγαθό ἢ τό κακό ἐντάσσεται καί ἡ πραγμάτευση ἀπό τόν ἱερό πατέρα τῆς φύσεως τῆς διανοητικῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία, διά τῆς λειτουργίας της ὡς «κατόπτρου», διαμορφώνει τόν ἄνθρωπο μέ τά χαρακτηριστικά τοῦ κατοπτριζόμενου σέ αὐτήν ἀντικειμένου¹²⁹³. Τό «ἡγεμονικόν» τῆς ψυχῆς, πού ἀποτελεῖ προσδιοριστικό γνώρισμα τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ὡς δημιουργηθείσης «κατ' εἰκόνα» τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ¹²⁹⁴, καθίσταται κατὰ τόν Γρηγόριο τό μέσο, διά τοῦ ὁποίου ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου καί κατὰ τό νοητό καί κατὰ τό αἰσθητό μέρος της εἴτε κοινωνεῖ τοῦ ἀληθοῦς καί ἄφραστου κάλλους τοῦ Θεοῦ, ὅταν ὁ νοῦς μετέχει «τῆς πρὸς τό ἀρχέτυπον ὁμοιότητος», εἴτε οικειοποιεῖται διά τῆς διασπάσεως τῶν μερῶν της τό «ἄμορφον» εἶδος τῆς ὕλης καί τοῦ ὑλικοῦ φρονήματος¹²⁹⁵.

Ἐπιθυμώντας ὁ Γρηγόριος νά παραστήσει ὅσον τό δυνατόν ἐναργέστερα τήν μετά τήν πτώση τοῦ ἀνθρώπου κατάσταση τῆς νοήσεως αὐτοῦ, τονίζει ὅτι τό ὀδυνηρό ὀλίσθημα τῆς παρακοῆς, τό ὁποῖο ἐπέφερε τήν διάσπαση τῆς ἀγαθῆς συναρμογῆς τοῦ αἰσθητοῦ καί τοῦ νοητοῦ μέρους τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καί τό ὁποῖο εὐθύνεται γιά τήν ἐξάπλωση τῆς «ἀμόρφου» ὑλικῆς διαθέσεως καί καταστάσεως στόν νοῦ τοῦ ἀνθρώπου, κατέστησε τήν νόηση αὐτοῦ, τήν ἐμφορούμενη ἔκτοτε ἀπό τήν «ἄλογον» διάθεση, νά ὁμοιάζει πρὸς τά ἄλογα κτήνη καί νά

¹²⁹² Βλ. *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 177,3-5 (=PG 45, 1188B): «ἀλλὰ παρὰ τήν προαίρεσιν τῶν δεχομένων τὸν λόγον, συμβαίνει τὸ σώζεσθαι τινὰς ἢ ἀπόλλυσθαι». Βλ., ἐπίσης, *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 1, W.Jaeger, GNO, τ.2, 42,14-20. 44,19-21. 45,9-46,10 (=PG 45, 605BC. 608C. 609AC).

¹²⁹³ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44,161C. Περὶ τῆς ἐρμηνευτικῆς αὐτῆς ἀπόψεως βλ. καί Ἡ. Δ. Μοῦτσούλα, *Γρηγόριος Νύσσης*, 394. Βλ., ὡσαύτως, *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 106,12-107,4 (=PG 45, 333C-336A).

¹²⁹⁴ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 137BC.

¹²⁹⁵ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 161C-164A.

καλλιεργεί τὰ ἐκπορευόμενα ἀπὸ τὴν κακία πάθη¹²⁹⁶. Ὑπογραμμίζεται ἐπιπλέον ὅτι ἡ νοητικὴ δύναμη καὶ ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου, πού δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸν Τριαδικὸ Θεὸ ὡς εἰκόνα αὐτοῦ, συγκλονίζεται ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν παθῶν καὶ τῶν ἐπιταγῶν τοῦ σώματος¹²⁹⁷ καί, ἀντὶ νὰ ἡνιοχεῖ τὸ αἰσθητὸ μέρος τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, διευθύνεται ἀπὸ αὐτό¹²⁹⁸.

Ἡ παρείδυση τοῦ ὕλικου καὶ σωματικοῦ φρονήματος στὸ «ἡγεμονικὸν» τοῦ ἀνθρώπου ἐπέφερε ἀκολούθως κατὰ τὸν Καππαδόκη πατέρα τὴν διάσπαση τῆς ἐνέργειας τοῦ νοῦ στὴν πολυμορφία τῆς ὕλης¹²⁹⁹ καὶ τὴν στροφὴ τῆς ὀπτικῆς δραστηριότητος τῆς ψυχῆς στὰ ἀντιληπτά διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀντικείμενα¹³⁰⁰, τὰ ὁποῖα προσφέρουν μὲν πρόσκαιρη εὐχαρίστηση, ἐμποδίζουν ὅμως τὴν διάνοια στὴν ἐκ μέρους τῆς προσέγγιση καὶ κατανόηση τοῦ ὄντως ἀγαθοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ¹³⁰¹. Μὲ τὴν ἐπισκότιση τῆς ἐνέργειας τοῦ νοῦ ἀπὸ τὴν δύναμη καὶ τὴν ἀπόλαυση τῶν αἰσθήσεων – σημειώνει ὁ ἱερός πατήρ – μεταβάλλεται τὸ κριτήριον τῆς διακρίσεως τοῦ ἀγαθοῦ ἀπὸ τὸ κακό¹³⁰² καὶ παρεμποδίζεται ἔτσι ἡ μετοχή

¹²⁹⁶ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 192D-193A. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 60B. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 1, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 12,26-27. 13,14-15 (=PG 44, 1128C-1129A).

¹²⁹⁷ Βλ. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 157B. 173D-176A. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 53,16-20 (=PG 44, 1172B).

¹²⁹⁸ Βλ. *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 332,22-26 (=PG 46,404D-405A). *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 176A. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 61BC. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, GNO, τ.5, 431,3-7 (=PG 44, 745A). Πρβλ. καὶ *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 106,7-18 (=PG 44, 1228BC).

¹²⁹⁹ Βλ. *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 280,19-22 (=PG 46, 352B).

¹³⁰⁰ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 5, P.Alexander, GNO, τ.5, 357,15-19 (=PG 44, 684A). Ὅπ.π., Λόγος 8, 419,16-23 (=PG 44, 736BC).

¹³⁰¹ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, GNO, τ.5, 419,23-420,7 (=PG 44, 736C). Βλ., ἐπίσης, Ἰ ω ά ν ο υ Χ ρ υ σ ο σ τ ό μ ο υ, *Ὁμιλίες εἰς τὴν Γένεσιν*, Λόγος 17, PG 53, 136. Στὸ μνημονευόμενον αὐτὸ ἀπόσπασμα ὁ ἱερός πατήρ ἐντοπίζει τὴν μεταπτωτικὴ συνέπεια τῆς ἐπισκοπίσεως τοῦ νοῦ στὴν ὑποηλοῦσα «ἄνοιαν» προσπάθεια τῶν προπατόρων νὰ κρυφθοῦν ἀπὸ τὸν Θεό.

¹³⁰² Βλ. *Ἐπιστολὴ Κανονικὴ*, PG 45, 224D.

τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων στήν ἀρετή¹³⁰³, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας ἡ «θεωρητική» καί «διακριτική» δύναμη τοῦ νοῦ συναρμόσθηκε καί συνήφθη μέ τήν ἀνθρώπινη φύση¹³⁰⁴.

Γίνεται, λοιπόν, σαφές γιά τόν Γρηγόριο ὅτι ἡ νοητική ἐνέργεια καθίσταται ἡ δύναμη ἐκείνη τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία διά τῆς κινήσεώς της διαχειρίζεται καί κατευθύνει τήν «διάθεσιν» τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τό ἀγαθό ἢ πρὸς τό κακό¹³⁰⁵. Ἡ κίνηση, ὡς ἐκ τούτου, αὐτή τοῦ νοῦ θεωρεῖται ὑπεύθυνη γιά τόν προσανατολισμό καί τήν κατεύθυνση τῆς προαιρέσεως τοῦ ἀνθρώπου καί γιά τήν ἐπακόλουθη αὐτῆς διαμόρφωση τῶν ιδιοτήτων καί τῆς λειτουργίας τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀναλόγως μέ τό ἀντικείμενο στό ὁποῖο διά τῆς ἐνεργούμενης ἐπιλογῆς στρέφεται καί τοῦ ὁποίου, διά τῆς κατευθύνσεως αὐτῆς, φέρει τά διακριτικά γνωρίσματα καί χαρακτηριστικά¹³⁰⁶. Ἡ ἐκτεθεισα αὐτή ἐρμηνευτική ἄποψη ἐπιδεικνύεται ἐμφαντικότερα μέ τήν ταυτοσημία πού προβάλλει ἐπί τοῦ προκειμένου θέματος λεκτικῶς ὁ ἱερός πατήρ μεταξύ τοῦ «ἡγεμονικοῦ» τῆς ψυχῆς καί ἀφ' ἑνός μὲν τῆς «καρδίας»¹³⁰⁷, μέ τήν ἔννοια τῆς ὁποίας προσδιορίζεται εἴτε ἡ ζωογόνος δύναμη τῆς πνευματικῆς τροφῆς τοῦ

¹³⁰³ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστικόν*, Λόγος 8, P.Alexander, GNO, τ.5, 420,7-14 (=PG 44, 736CD). *Περὶ τοῦ τί τὸ τοῦ Χριστιανοῦ ἐπάγγελμα*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 141,5-8 (=PG 46,249A). Πρβλ. καί *Πρὸς τοὺς ἀχθομένους ταῖς ἐπιτιμήσεσι*, PG 46, 309B.

¹³⁰⁴ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 7, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 241,13-16 (=PG 44, 937C). Πρβλ. καί *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 27,7-15 (=PG 45, 32B). Στό χωρίο αὐτό γίνεται ἀναφορά ἀπὸ τόν Γρηγόριο στό ἀποστολικὸ ἀπόσπασμα περὶ διαιρέσεως τῶν Κορινθίων σέ «σαρκῶδεις» καί «πνευματικὰς τῶν ψυχῶν καταστάσεις» (=Α' Κορ. 2,14-15· 3,3-4). Πρβλ. καί *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 99,30-100,1 (=PG 44, 1220C).

¹³⁰⁵ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 29AB. *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 317,22-318,3 (=PG 46, 389C). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 9, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 275,19-22 (=PG 44, 964D).

¹³⁰⁶ Βλ. *Περὶ τοῦ τί τὸ τοῦ Χριστιανοῦ ἐπάγγελμα*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 140,17-141,5 (=PG 46, 248D-249A). *Περὶ τελειότητος*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 179,9-180,8 (=PG 46, 256D-257B). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 9, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 275,22-276,4 καί 277,7-11 (=PG 44, 964D. 965B).

¹³⁰⁷ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 7, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 242,8-9 (=PG 44, 937D). *Ἄπ.π.*, Λόγος 14, 415,7-12 (=PG 44, 1076B). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 35,23-25 (=PG 44, 445C).

ἀνθρώπου¹³⁰⁸ εἴτε ὁ ἐκπορευῶν τούς λογισμούς τῆς κακίας τόπος¹³⁰⁹, ἀφ' ἑτέρου δέ τῆς «κοιλίας»¹³¹⁰, διὰ τῆς ὁποίας ἐμφαίνεται ἡ ἱκανότητα ἀποδοχῆς ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ προσαρμογῆς του στίς ἐντολές καὶ διατάξεις τοῦ θεοῦ νόμου¹³¹¹.

Ἐκλαμβανόμενο, ὡς ἐκ τούτου, τὸ «ἡγεμονικὸν» τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου ὡς στοιχεῖο καθοριστικὸ τῆς κατευθύνσεως τῆς προαιρέσεώς του, ἀποτελεῖ γιὰ τὸν ἐπίσκοπο Νύσσης τὸ μέσον συντελέσεως τῆς μυσταγωγικῆς διαδικασίας, προκειμένου νὰ ἐπαναποκτήσει ὁ ἄνθρωπος τὴν μέθεξη καὶ ἀπόλαυση τῆς δοθείσης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πατρικῆς κληρονομιάς¹³¹². Τονίζεται σχετικῶς ἀπὸ τὸν Γρηγόριο ὅτι μέ τὴν «ἀνακαίνισιν» τῆς νοήσεως πραγματοποιεῖται ἡ ἀποποίηση καὶ ἀπόρριψη τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου καὶ καθίσταται δυνατὴ ἡ ἐπανακαίνιση τῆς φύσεως αὐτοῦ¹³¹³, ἐφόσον, μέ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ νοῦ ἀπὸ τὰ δεσμά τῆς ὕλης καὶ τοῦ σωματικοῦ φρονήματος, προσδιορίζεται ἐκ νέου ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τὸν Τριαδικὸ Θεό¹³¹⁴. Ἔτσι, ἡ ἀποβολὴ κάθε βλαβερῆς ἐνέργειας, προκειμένου νὰ ἐκληφθεῖ ἡ πραγματοποίησις τῆς ἀρετῆς ὡς ἐκούσιο ἀποτέλεσμα¹³¹⁵, ἀποδίδεται ἀπὸ τὸν Γρηγόριο στὴν νοητικὴ δύναμη τοῦ ἀνθρώπου, ἀφοῦ ἡ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν κακία¹³¹⁶ καὶ ἡ

¹³⁰⁸ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 7, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 241,16-242,7 (=PG 44, 937CD). *Ἄπ.π.*, 238,13-239,10 (=PG 44, 936CD).

¹³⁰⁹ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 431,7-10 (=PG 44, 745B).

¹³¹⁰ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 14, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 413,22-414,2 (=PG 44, 1073D). *Ἄπ.π.*, Λόγος 12, 337,3-9 (=PG 44, 1012B).

¹³¹¹ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 14, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 412,7-8 (=PG 44, 1073B).

¹³¹² Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 11, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 324,12-325,5 (=PG 44, 1001CD). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 5, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 353,12-17 (=PG 44, 680B).

¹³¹³ Βλ. *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, *GNO*, τ.8,1, 326,25-327,1 (=PG 46, 400A). *Ἄπ.π.*, 342,1-4 (=PG 46, 413B). *Περὶ τελειότητος*, W.Jaeger, *GNO*, τ.8,1, 186,7-11 (=PG 46, 264A).

¹³¹⁴ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 15, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 459,1-4 (=PG 44, 1109C). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 27,15-17 (=PG 44, 436C).

¹³¹⁵ Βλ. *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 198,5-13 (=PG 45, 1217C). *Ἄπ.π.*, 198,21-25 (=PG 45, 1220A).

¹³¹⁶ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 35,25-26 (=PG 44, 445D).

καταστολή τῶν παθῶν¹³¹⁷ καί ἡ ἐπιτέλεση τῆς καθάρσεως¹³¹⁸ θεωροῦνται ἀποκλειστικά κατορθώματα τοῦ νοῦ. Ὄταν, λοιπόν, ἐπιτυγχάνεται ἡ ἀνακαίνιση καί ἀναμόρφωση τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου – παρατηρεῖ ὁ Γρηγόριος –, ἡ διάνοιά του ἐμφανίζεται ἀναπτρωμένη¹³¹⁹ καί ἐπανέρχεται στήν ἀταλάντευτη καί σταθερή καί ἀδιατάρακτη ἀπό τά πάθη κατάσταση¹³²⁰ καί ἀναλαμβάνει ἐκ νέου τήν ἀγαθή διακυβέρνηση τῆς ἀνακαινισμένης ἀνθρώπινης φύσεως¹³²¹.

β'. Ἡ μεταπτωτική λειτουργία τῆς «ἐπινοίας».

Κατά τήν διερεύνηση καί ἀποτύπωση ἀπό τόν Γρηγόριο τῆς καταστάσεως στήν ὁποία περιῆλθε ὁ ἄνθρωπος μετά τήν ἔκπτωσή του ἀπό τήν πρώτη μακαριότητά του καί κατά τήν ἀνάπτυξη ἀπό αὐτόν τῆς σχετικῆς διδασκαλίας δίδεται ιδιαίτερη σημασία στήν προβολή τῆς ἐκ τῆς παρακοῆς ἐπισκοπίσεως τοῦ «ἡγεμονικοῦ» τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου πού σχετίζεται μέ τήν ἰκανότητα τῆς διακρίσεως τοῦ ἀγαθοῦ ἀπό τό κακό, ἐφόσον ἐκ μέρους τῆς ἐνέργειας τῆς «διανοίας», ἡ ὁποία καθίσταται παχυλή διά τῆς ἡδυνάθειας¹³²², ἀποδίδεται μετά τήν πτώση σπουδαιότητα πρωτίστως στήν ἀναληθῆ γνώση πού ἀποκομίζεται διά τῶν αἰσθήσεων¹³²³.

Ὑπογραμμίζεται, ἔτσι, ἀπό τόν Γρηγόριο ὅτι λειτουργία τῆς ἰδιαίτουσας ἰκανότητος τῆς «ἐπινοίας», τῆς ἐνέργειας δηλαδή τῆς «διανοίας», ἡ ὁποία ἐξ ἀρχῆς συναρμόσθηκε μέ τήν ἀνθρώπινη φύση καί ἀποσκοπεῖ στήν ἐπίγνωση τῆς «ὄντως σοφίας» τῆς θεότητος διά τῆς

¹³¹⁷ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 9, H.Langerbeck, GNO, τ.6,287,10-12 (=PG 44, 973B). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 281,6-10 (=PG 46, 352C). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 2, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 96,12-16 (=PG 44, 1216C). *Ὅπ.π.*, 97,6-12 (=PG 44, 1217A).

¹³¹⁸ Βλ. *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 271,25-272,1 (=PG 46, 341C).

¹³¹⁹ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 2, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 22,20-23,6 (=PG 44, 1140BC).

¹³²⁰ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 9, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 287,13-15 (=PG 44, 973BC).

¹³²¹ Βλ. *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 1, W.Jaeger, GNO, τ.2, 14,17-24 (=PG 45, 576C). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 272,12-14 (=PG 46, 341D-344A). Πρβλ. καί *Ἐπιστολή 1*, G.Pasquali, GNO, τ.8,2, 9,10-17 (=PG 46, 1005BC).

¹³²² Βλ. *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 292,16-19 (=PG 46, 364C).

¹³²³ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 9, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 287,15-17 (=PG 44, 973C). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 292,5-10 (=PG 46, 364BC). *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 40,8-12 (=PG 45, 265A).

κατανοήσεως τῶν ἔργων αὐτῆς¹³²⁴ καί στήν δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου νά ἀνταποκριθεῖ στήν πρόσκληση τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ γιά ἔνωσή του μέ αὐτόν¹³²⁵, διακρίνεται πλέον ἀπό τήν ἀμφιρροπῆ καί ἀμφίγνωμη στάση, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τό γένος τῶν ἀνθρώπων μεταπτωτικῶς¹³²⁶. Ἡ συγκεκριμένη, δηλαδή, διανοητική ἐνέργεια¹³²⁷ ἀξιοποιεῖ τήν ἐφορητική της δυνατότητα¹³²⁸ εἴτε γιά νά πραγματοποιήσῃ τήν ἀναγωγή τοῦ νοῦ στόν Τριαδικό Θεό¹³²⁹ εἴτε γιά νά ἱκανοποιήσῃ τίς μάταιες καί ἀνώφελες καταστάσεις, οἱ ὁποῖες κυριαρχοῦνται ἀπό τήν ἡδονή¹³³⁰.

Ἀπό τήν πραγμάτευση τῆς διδασκαλίας τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης πού σχετίζεται μέ τήν μεταπτωτική λειτουργία τῆς ἀποσκοπούσης στήν ἀναζήτηση καί κατανόηση τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ δυνάμει τῆς «ἐπινοίας» γίνεται σαφές ἡ ἄμεση σχέση ἡ ὁποία ἐντοπίζεται ἀπό τόν ἱερό πατέρα μεταξύ τῆς μεταστροφῆς τῆς διανοητικῆς αὐτῆς ἐνέργειας πρὸς τίς ὑλόφρονες καί σαρκικές καταστάσεις καί τῶν ἐσφαλμένων περὶ Θεοῦ ἀντιλήψεων, καθόσον ὁ νοῦς ἀδυνατεῖ πλέον νά διακρίνει τήν ἀλήθεια ἀπό τό ψεῦδος¹³³¹ καί ὁδηγεῖται ἔτσι σέ παρεκκλίσεις ἀπό τήν ὀρθή καί ἀπλανῆ καί ἀσφαλῆ περὶ Θεοῦ ἀντίληψη¹³³².

¹³²⁴ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 5, P. Alexander, GNO, τ.5, 355,7-11. 355,16-18 (=PG 44, 681A). Πρβλ. καί *Πρὸς τὸν Εὐνομίον δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 272,19-26 (=PG 45, 964CD). Βλ., ἐπίσης, περὶ τῆς ἐρμηνευτικῆς αὐτῆς ἀπόψεως, T h. A l e x o p o u l o s, «Aporhatische und kataphatische», *Θεολογία* 76(2005), 77.

¹³²⁵ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J. Mc Donough, GNO, τ.5, 43,8-11 (=PG 44, 456AB).

¹³²⁶ Βλ. *Πρὸς τὸν Εὐνομίον δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 280,14-21 (=PG 45, 973B).

¹³²⁷ Βλ. *Πρὸς τὸν Εὐνομίον δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 323,29-30 (=PG 45,1021D): «ἡ δὲ ἐπινοία τῆς ἡμετέρας διανοίας ἐστὶν ἐνέργεια».

¹³²⁸ Βλ. *Πρὸς τὸν Εὐνομίον δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 277,19-23 (=PG 45, 969C).

¹³²⁹ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 180,1-14 (=PG 45, 416AB).

¹³³⁰ Βλ. *Πρὸς τὸν Εὐνομίον δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 279,15-23 (=PG 45, 972CD).

¹³³¹ Βλ. *Πρὸς τὸν Εὐνομίον δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 255,3-17 (=PG 45, 944AB). Ὅπ.π., 262,18-24 (=PG 45, 952CD). Περὶ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς βλ. καί Ἀ θ α ν α σ ί ο υ, *Κατὰ Ἀρειανῶν*, Λόγος 1, M. Tetz, *Athanasius Werke*, τ.1,I, 153,5-6 (=PG 26, 100C). Στό χωρίο αὐτό ὁ ἱερός πατήρ ἀναφέρεται στήν «τῶν δαιμόνων φαντασίαν» ὡς ἀποτέλεσμα τῆς πτώσεως.

¹³³² Βλ. *Πρὸς τὸν Εὐνομίον δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 255,17-25 (=PG 45, 944BC). *Ἀντιρρητικός πρὸς τὸν Εὐνομίον ἐκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 314,2-8 (=PG 45, 468D). Πρβλ. καί Ρωμ. 1,25. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι σέ αὐτό τό ἐδάφιο γίνεται ἀναφορά ἀπὸ τόν ἀπόστολο Παῦλο στοὺς ἐθνικούς. Βλ., ἐπίσης, περὶ τῆς ἐρμηνευτικῆς αὐτῆς ἀντιλήψεως, Π. Ν. Τ ρ ε μ π έ λ α, *Δογματική*, τ.1, 548, ὅπου γίνεται λόγος ἀφ' ἑνός μὲν γιά τήν ἐκ μέρους τοῦ

Εἶναι ἀναγκαῖο στό σημεῖο αὐτό νά ἐπισημανθεῖ ὅτι μέ τό θέμα τῆς μεταπτωτικῆς λειτουργίας τῆς «ἐπινοίας» συναρτᾶται κατά τόν Γρηγόριο ἡ ἐπιχειρούμενη ἐρμηνευτική ἀπόδοση, μέσω αὐτῆς τῆς λειτουργίας τῆς «ἐπινοίας», τῶν ἀναφερομένων καί ἀποδιδομένων στόν Θεό ὀνομάτων. Τονίζεται ἀρχικῶς ἀπό τόν ἐπίσκοπο Νύσσης ὅτι ἡ λειτουργία τῆς «ἐπινοίας» αὐτῆς, ὡς ἐνέργειας τῆς διάνοιας, ἐκδηλώνεται ὑπαρκτικῶς κατά τήν λεκτική ἐκφορά καί ἀποτύπωση τοῦ προσδιορισθέντος ἢ ἀνακαλυφθέντος νοήματος ἑνός ὀνόματος ἢ μιᾶς προσηγορίας¹³³³. Ἀναφορικῶς μέ τίς θεῖες προσηγορίες πρέπει νά λεχθεῖ ὅτι, ἐπιλαμβανόμενος ὁ Γρηγόριος τοῦ ἰσχυρισμοῦ τοῦ Εὐνομίου ὅτι δέν εἶναι δυνατόν νά κατανοηθοῦν καί νά τύχουν ἐννοιολογικῆς ἀποδόσεως τά ὀνόματα καί οἱ προσηγορίες τοῦ Θεοῦ – συγκεκριμένως δέ ἡ προσηγορία «ἀγέννητος», ἡ ὁποία κατ' αὐτόν ὑποδήλωνε καί παριστοῦσε τήν οὐσία τοῦ Θεοῦ – παρὰ μόνο διά τῆς «ἐπινοίας»¹³³⁴, ὑπογραμμίζει ὅτι ἐπ' ουδενί

ἀνθρώπου «ἐν τῷ κακῷ περαιτέρω ἐμμονήν καί ἕξιν», πού ἐπιφέρει τήν «ἀνικανότητα» ἀποδοχῆς τοῦ φωτισμοῦ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀφ' ἑτέρου δέ γιά τό γεγονός ὅτι ὁ «δυσχερέστατα πρός ὑπερκοσμίους πτήσεις ἔχων ἀνθρώπινος νοῦς» δέν παραμένει «ἀνεπίδεκτος ὅλως τοῦ θείου φωτισμοῦ», ἐφόσον διά τῆς θείας χάριτος κατέχει τήν δυνατότητα τῆς ἐκ νέου ἀνυψώσεώς του πρός «τήν ἀνεύρεσιν τοῦ Δημιουργοῦ του». Βλ. καί Ν. Γ. Ξ ε ξ ἄ κ η, Ὁρθόδοξος Δογματική, τ.1, 80. Ὁπ.π., τ.3, 207. Ὁ Ν. Βαφεΐδης, ἐπίσης, παρομοιάζει τήν ἀνθρώπινη γνώση, κατά τήν ἐπιδίωξη τῆς ἐπιτεύξεως τοῦ ἀποβλέποντος στήν διανοητική κατοχή σκοποῦ της, «πρός τόν ἔμπορον», πού, στήν προσπάθειά του νά οικειοποιηθεῖ τό «ἀντικείμενον τῆς ἐπιθυμίας του», «εἰδωλοποιεῖ τοῦτο», ἀφοῦ σχηματίζει κατά πρῶτον «μίαν ἀπατηλήν εἰκόνα» («Ὀντολογικά καί γνωσιολογικά θεωρία», Γρηγόριος Παλαμᾶς, 38[1955], 205).

¹³³³ Βλ. Πρὸς τόν Εὐνομίον δεῦτερον λόγον, W. Jaeger, GNO, τ.1, 323,29-324,1 (=PG 45, 1021D): «ἡ δὲ ἐπίνοια τῆς ἡμετέρας διάνοιας ἐστὶν ἐνέργεια καὶ τῆς τῶν φθεγγομένων ἤρηται προαιρέσεως, οὐ καθ' ἑαυτὴν ὑφεστῶσα, ἀλλ' ἐν τῇ τῶν διαλεγόμενων ὀρμῇ τὴν ὑπόστασιν ἔχουσα». Ὁπ.π. 282,20-24 (=PG 45, 976C). Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου, τόμος 5, W. Jaeger, GNO, τ.2, 179,9-12 (=PG 45, 760C): «τὰ μὲν γὰρ πράγματα, καθὼς ἂν ἔχη φύσεως, ἐφ' ἑαυτῶν μένει· ἡ δὲ διάνοια τῶν ὄντων ἐφαπτομένη, δι' ὧν ἂν γένηται δυνατόν ρημάτων, ἐκκαλύπτει τὸ νόημα».

¹³³⁴ Βλ. Πρὸς τόν Εὐνομίον δεῦτερον λόγον, W. Jaeger, GNO, τ.1, 229,29-230,3 (=PG 45, 913B): «ἐπειδὴ τοίνυν διελέγχων ἐκεῖνος τὴν ἠπατημένην τῆς αἰρέσεως καὶ ἀνυπόστατον φαντασίαν, οὐδαμῶς ἄλλως τὴν προσηγορίαν τῆς ἀγεννησίας, ἢ κατ' ἐπίνοιαν, φησὶν ἐπιλέγεσθαι τῷ Θεῷ, καὶ τὰς ἀποδείξεις ἐπήγαγε, ταῖς τε κοιναῖς ἐννοίαις καὶ ταῖς

εἶναι δυνατόν, διά τῆς λειτουργίας τῆς «ἐπινοίας» τοῦ ἀνθρώπου, νά ὑποδηλωθεῖ καί νά ἀποδοθεῖ ἐννοιολογικῶς ἡ «ἄφραστος» καί «ἀόριστος» οὐσία τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ μέ κάποια θεία προσηγορία¹³³⁵. Σημειώνεται, ἐπίσης, ἀπό τόν Γρηγόριο, σέ συνάφεια μέ τά προηγουμένως ἐπισημανθέντα, ὅτι οἱ πολλές καί ποικίλες προσηγορίες καί προσωυμίες πού ἀποδίδονται στόν Τριαδικό Θεό δέν ἐμφαίνουν οὔτε ἐκφράζουν τήν ἀπερινόητη καί ἀκατάληπτη οὐσία αὐτοῦ, ἀλλά ὑποδηλώνουν καί ἀποδίδουν τά «περι αὐτήν» θεωρούμενα καί ὑφιστάμενα, ἔτσι ὅπως ὁ ἄνθρωπος τά ἀντιλαμβάνεται διά τῶν ἔργων τῆς θείας πανσοφίας¹³³⁶.

γραφικαῖς μαρτυρίαις ἠσφαλισμένας». Περί τῆς ὑποστηριζόμενης ἀπό τόν Εὐνόμιο ὑποδηλώσεως τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ διά τοῦ ὄρου «ἀγέννητος», καθώς καί περί τῆς ἀποδόσεως τοῦ ὄρου αὐτοῦ ἀπό τήν Πατερική παράδοση, βλ., ἐνδεικτικῶς, Β. Φ ε ι δ ᾱ, *Εκκλησιαστική Ἱστορία*, τ.1, 512-514. Ἰ. Κ α λ ο γ ῆ ρ ο υ, *Ἱστορία τῶν Δογμάτων*, τ.1, 273-274. Κ. Β. Σ κ ο υ τ ἔ ρ η, *Ἱστορία Δογμάτων*, τ.2, 260-261. Σ. Π α π α δ ο π ο ὑ λ ο υ, *Πατρολογία Β'*, 582-597. Ἡ. Δ. Μ ο υ τ σ ο ὑ λ α, *Γρηγόριος Νύσσης*, 138-148. Μ. Ὀ ρ φ α ν ο ὦ, *Ὁ Υἱός καί τό Ἅγιον Πνεῦμα εἰς τήν Τριαδολογίαν τοῦ Μ. Βασιλείου*, 97-98. Ν. Γ. Ξ ε ξ ᾱ κ η, *Ὁρθόδοξος Δογματική*, τ.2, 89-90. Κ. Ἡ. Λ ι ᾱ κ ο υ ρ α, *Τό μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος*, 57-62.

Γιά τήν ἔννοια τοῦ ὄρου «ἐπίνοια» καί γιά τήν χρησιμοποίησή του τόσο ἀπό τούς ὀρθόδοξους συγγραφεῖς ὅσο καί ἀπό τούς αἵρετικούς, βλ., ἐνδεικτικῶς, Μ. Ὀ ρ φ α ν ο ὦ, *Ὁ Υἱός καί τό Ἅγιον Πνεῦμα εἰς τήν Τριαδολογίαν τοῦ Μ. Βασιλείου*, 86-89. Τ ο ὦ ἰ δ ῖ ο υ, *Κωνσταντίνου Μελιτηνιώτου Λόγοι ἀντιρρητικοί δύο*, 200. Ε ἰ ρ. Μ π ο ὑ λ ο β ἰ τ ς, *Τό μυστήριον τῆς ἐν τῇ Ἁγίᾳ Τριάδι διακρίσεως*, 196-198.

¹³³⁵ Βλ. *Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 5, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 179,23-27 (=PG 45, 760D): «ὅτι ὄνομα τῆς θείας φύσεως σημαντικόν οὐκ ἐμάθομεν. Ἀλλά τὸ μὲν εἶναι αὐτήν ἐδιδάχθημεν, δύναμιν δὲ προσηγορίας τοιαύτης, δι' ἧς ἐμπεριλαμβάνεται ἡ ἄφραστος τε καί ἀόριστος φύσις, ἢ οὐκ εἶναι καθόλου φαμέν, ἢ πάντως ἡμῖν ἄγνωστον εἶναι». Πρὸβλ., σχετικῶς, καί Κ. Ἡ. Λ ι ᾱ κ ο υ ρ α, *Τό μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος*, 41. Βλ., ἐπίσης, Ν. Β α φ ε ἰ δ ο υ, «Ὄντολογικαί καί γνωσιολογικαί θεωρίαι», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 38(1955), 130.133. G. F l o r o v s k y, *Eastern Fathers*, 164-165. V. R a d u c a, *ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΙΣ*, 10. V. L o s s k y, *Vision de Dieu*, 64.

¹³³⁶ Βλ. *Πρὸς τόν Εὐνομίον δεύτερον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 267,16-28 (=PG 45, 957CD). Ὅπ.π., 270,6-13 (=PG 45, 961B). Ὅπ.π., 314,18-19 (=PG 45, 1012C). *Περί τοῦ μὴ οἶσθαι λέγειν τρεῖς θεοὺς*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 43,13-24. 44,7-9 (=PG 45, 121BD). *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 190,27-191,21 (=PG 45, 425D-428B). *Εἰς τοὺς*

Γίνεται, ἔτσι, προφανές ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης ἀπορρίπτει παντελῶς τήν δυνατότητα διανοητικῆς συλλήψεως καί «καταλήψεως» ἀπό τόν ἄνθρωπο τῆς «ἀπροσίτου» καί «ἀκαταλήπτου» φύσεως τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, καθὼς καί κάθε εἶδους λεκτικῆς ἀποτυπώσεώς της ἢ ἐννοιολογικοῦ προσδιορισμοῦ καί διακαθορισμοῦ της, καθόσον ἡ ὑποκείμενη σέ ὄρια νοητικῆ δύναμη τοῦ ἀνθρώπου¹³³⁷ ἀδυνατεῖ νά ἀποδώσει διά τῶν ἀναφερομένων στόν Θεό προσηγοριῶν τό ἐννοιολογικό περιεχόμενο τῆς ἀκατάληπτης οὐσίας αὐτοῦ¹³³⁸. Προσδιορίζει, παρὰ

Μακαρισμοῦς, Λόγος 6, J. F. Callahan, *GNO*, τ.7,2, 148,8-11 (=PG 44, 1276D). Περί τῆς σημασίας τῶν ἀποδιδομένων στόν Τριαδικό Θεό ὀνομάτων στήν διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου βλ., ἐνδεικτικῶς, Η. Δ. Μ ο υ τ σ ο ὄ λ ο υ, *Γρηγόριος Νύσσης*, 367. Π. Χ ρ ῆ σ τ ο υ, *Ελληνική Πατρολογία*, τ. 4, 185. Σ. Π α π α δ ο π ο ὄ λ ο υ, *Πατρολογία Β'*, 597. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, «Γρηγόριος Νύσσης», *ΕΕΘΣΠΑ* 26(1984), 202. Μ. Φ α ρ ἄ ν τ ο υ, «Ὁρθοδόξως», *Θεολογία* 70(1999),257-258. Ἀρχιμ. Ι α κ ῶ β ο υ Κ α π ε ν ἑ κ α, «Εἰσήγησις», *Νέα Σιών* 50(1955), 83.

¹³³⁷ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοῦς*, Λόγος 7, J. F. Callahan, *GNO*, τ.7,2, 150,3-20 (=PG 44, 1277D-1280A).

¹³³⁸ Ἀπό τήν πληθώρα τῶν ἀναφερομένων στήν ἄποψη αὐτή χωριῶν βλ., ἐνδεικτικῶς, *Ἐξήγησις τοῦ ὀσματος τῶν ὀσμάτων*, Λόγος 1, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 36,16-37,3 (=PG 44, 781CD). *Ὅπ.π.*, Λόγος 6, 181,19-182,2 (=PG 44, 892D-893A). *Ὅπ.π.*, Λόγος 12, 357,18-358,3 (=PG 44, 1028C). *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, *GNO*, τ.7,1, 92,8-12. (=PG 44, 381C). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 7, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 406,7-13 (=PG 44, 724C-725A). *Περί τοῦ μὴ οἶεσθαι λέγειν τρεῖς θεοὺς*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 52,15-53,3 (=PG 45, 129CD). Στό σημεῖο αὐτό πρέπει νά ἀναφερθεῖ ἐπιπροσθέτως ὅτι ἡ ἀναπτυξη τῆς σχετικῆς μέ τά ὀνόματα διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου εἶχε ὡς πρωταρχικό σκοπό τήν καταπολέμησι τῆς κακόδοξης ἐκείνης ἀπόψεως τοῦ Εὐνομίου, κατά τήν ὁποία διά τῶν ὀνομάτων χαρακτηρίζεται ἡ οὐσία τῶν ὀνομαζομένων. Ἔτσι ὁ ὅρος «ἀγέννητος» ἐκλαμβανόταν ἀπό τόν Εὐνόμιο ὡς δηλωτικός τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καί, ἐπειδὴ κατ' αὐτόν ἡ γνώση ἑνὸς ὀνόματος ἐσήμαινε καί τήν γνώση τῆς οὐσίας τοῦ ὀνομαζομένου, ἡ γνώση τοῦ ὄρου «ἀγέννητος» ἀπό τόν ἄνθρωπο ὑποδήλωνε κατά τόν Εὐνόμιο καί τήν γνώση ἀπὸ αὐτόν τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς (βλ.,σχετικῶς, *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 174,24-175,13 [=PG 45, 409AB]. *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 1, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 44,6-16 [=PG 45, 608BC]. *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 5, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 178,13-179,15 [=PG 45, 760AC]. *Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 275,19-21 [=PG 45, 968B]). βλ., ἐπίσης, Σ. Π α π α δ ο π ο ὄ λ ο υ, «Γρηγόριος

ταῦτα, ὁ ἱερός πατήρ ὡς προσωνυμία προσιδιάζουσα στήν μὴ δυνάμενη νὰ περιγραφεῖ διὰ τοῦ λόγου Τριαδική θεότητα τὸν χαρακτηρισμὸ αὐτῆς ὡς ὑπάρχουσας «ὑπὲρ πᾶν ὄνομα»¹³³⁹. Αναφερόμενος δὲ στήν ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου καταβαλλόμενη ἀτελέσφορη προσπάθεια καταληπτικῆς προσεγγίσεως καὶ λεκτικῆς ἀποτυπώσεως τῆς «ἀπεριγράπτου» καὶ «ἀπερινοήτου» οὐσίας τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ μέσῳ τῆς «ἐπινοίας» του, ὑποδεικνύει ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς τὴν μόνη προσήκουσα καὶ πρόσφορη γιὰ τὴν περιήλωση αὐτῆ ὁδὸ τὴν τήρηση τῆς «σιωπῆς»¹³⁴⁰, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡς τὸ

Νύσσης», *ΕΕΘΣΠΑ* 26(1984), 203. Τοῦ ἰδίου, *Πατρολογία Β'*, 581. Τοῦ ἰδίου, *Πνεῦμα καὶ Λόγος*, 12. 13. Μ. Φ α ρ ἄ ν τ ο υ, «Ὁρθόδοξως», *Θεολογία* 70(1999), 256-257. Ν. Μ α τ σ ο ὄ κ α, «Γνώσις καὶ ἀγνωσία Θεοῦ», *Κληρονομία* 2(1970), 66-67. Ι. Ἀ. Δ η μ η τ ρ α κ ο π ο ὄ λ ο υ, «Ἡ κατηγορία τῆς σχέσεως», *Παρνασσός* 43(2001), 187-188. Τοῦ ἰδίου, «Ἡ γραμματικὴ καὶ λογικὴ κατηγορία», *Βυζαντικά* 21(2001), 18-19.

¹³³⁹ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 222,22-25 (=PG 45, 461B). *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 9, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 279,20-23 (=PG 45, 873A). *Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεύτερον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 397,23-31 (=PG 45, 1108BC). Βλ., ἐπίσης, P. M. G r e g o r i o s, *Cosmic Man*, 57, ὁ ὁποῖος συσχετίζει τὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ «ἀρρήτου» τοῦ Θεοῦ μέ τις ιδιότητες τοῦ «ἀπείρου», τοῦ «ἀορίστου» καὶ τοῦ «ἀπεριλήπτου» αὐτοῦ.

¹³⁴⁰ Βλ. *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 1, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 39,2-6 (=PG 45, 601C). *Ἐξηγήσεις τοῦ ὁσματος τῶν ὁσμάτων*, *Λόγος* 15, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 456,3-8. 456,13-15 (=PG 44, 1108BC). Πρὸβλ. καὶ *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστικόν*, *Λόγος* 1, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 293,19-294,2 (=PG 44, 632C). Πρὸβλ. T h. A l e x o p o u l o s, «Aprophatische und kataphatische», *Θεολογία* 76(2005), 86. Ν. Β α φ ε ἰ ὄ ο υ, «Ὄντολογικαὶ καὶ γνωσιολογικαὶ θεωρίαι», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 38(1955), 134-135.

μόνο ασφαλές μέσο κατανόησης του Θεού την εκδήλωση της πίστεως σέ αυτόν¹³⁴¹.

Στό πλαίσιο της έρμηνευτικής έπισκοπήσεως της μεταπτωτικής λειτουργίας της «έπινοίας» του ανθρώπου που γίνεται από τον έπίσκοπο Νύσσης, υπογραμμίζεται από τον ιερό πατέρα ή συμβολή της διανοητικής αυτής ενέργειας στην προσπάθεια αναζητήσεως και κατανόησης έκ μέρους του ανθρώπου του Τριαδικού Θεού, που έμφορεΐται από την χαρακτηρίζουσα την ανθρώπινη φύση έμφυτη έφεση προς αυτόν¹³⁴², καθώς και στην όρθή κατανόηση και αποτύπωση των ουσιαδών γνωρισμάτων του Θεού, τά όποια ύφίστανται αιδίως «περι την ουσίαν» του Τριαδικού Θεού και συνιστούν τις θεΐες ενέργειες αυτού. Προϋπόθεση, βεβαίως, όρθής και έπιτυχούς αξιοποιήσεως από τον άνθρωπο της «καταληπτικής» αυτής δυνάμεως της νοήσεώς του, ως προς την κατανόηση των άφορώντων στην αΐδια ύπαρξη του Θεού, τυγχάνει ή κατά την χρήση αυτής απομάκρυνση και άπαλλαγή του από την κατά τον κτιστό και ύλόφρονα τρόπο έπιχειρούμενη κατανόηση των θείων δογμάτων που αναφέρονται στον άνέκφραστο τρόπο της αΐδιας ύπάρξεως των θείων ύποστάσεων και στον τρόπο της αΐδιας εκφάνσεως αυτών¹³⁴³, γεγονός τό όποιο καταδεικνύει την άμεση συνάφεια που ό Γρηγόριος έντοπίζει μεταξύ της νοητικής αυτής λειτουργίας του ανθρώπου και της προαιρέσεως αυτού¹³⁴⁴. Κατ' αυτόν τον τρόπο καθίσταται έφικτή ή «προς τό άθάνατον μεταστοιχειώσις» και ή αναμόρφωση της ανθρώπινης

¹³⁴¹ Βλ. *Κατά Ενόμιου του τρίτου λόγου*, τόμος 8, W. Jaeger, GNO, τ.2, 242,22-24. 243,9-11 (=PG 45, 832BC). *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 50,13-15 (=PG 45, 53B). *Εξήγησις του □σματος των □σμάτων*, Λόγος 3, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 87,5-8 (=PG 44, 821A). *Όπ.π.*, Λόγος 6, 183,5-9 (=PG 44, 893BC). *Όπ.π.*, Λόγος 13, 387,2-5 (=PG 44, 1052B). *Είς τας έπιγραφάς των Ψαλμών*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 82,25-83,2 (=PG 44, 504B). *Αντιρρητικός είς τον πρώτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 136,14-17 (=PG 45, 368A). *Αντιρρητικός προς την Ενόμιου έκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 319,6-10 (=PG 45, 473C). *Κατά Ενόμιου του τρίτου λόγου*, τόμος 10, W. Jaeger, GNO, τ.2, 290,24-291,1 (=PG 45, 885D). *Προς τον Ενόμιου δεύτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 253,10-17 (=PG 45, 941A).

¹³⁴² Βλ. *Προς τον Ενόμιου δεύτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 280,15-21 (=PG 45, 973B).

¹³⁴³ Βλ. *Κατά Ενόμιου του τρίτου λόγου*, τόμος 1, W. Jaeger, GNO, τ.2, 30,26-31,3. 31,9-20 (=PG 45, 593AB). *Είς τον Εκκλησιαστήν*, Λόγος 1, P.Alexander, GNO, τ.5, 293,3-6 (=PG 44, 632A). *Αντιρρητικός είς τον πρώτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 161,24-162,23 (=PG 45, 396AC). *Περί παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 292,16-19 (=PG 46, 364C).

¹³⁴⁴ Βλ. *Προς τον Ενόμιου δεύτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 323,28-324,1 (=PG 45, 1021D). *Προβλ. και όπ.π.*, 385,28-386,2 (=PG 45, 1093B).

φύσεως¹³⁴⁵, ή όποία, έμφορούμενη υπό τής ζειδώρου χάριτος του Αγίου Πνεύματος, δύναται πλέον νά ένδιατρίψει στά «θειά μυστήρια»¹³⁴⁶ και, κάνοντας χρήση τής φυσικής της ικανότητας τής έκφορας του λόγου, νά έκφράσει όρθώς διά τών διαφόρων περί του Θεου όνομάτων τήν «έμφαντικήν υπόληψίν» της περί του Τριαδικου Θεου¹³⁴⁷.

6. Η μετά τήν πτώση του άνθρώπου λειτουργία τής μνήμης του.

Στό πλαίσιο τής εξέτάσεως και τής καταγραφής τών διαφόρων έπιμέρους μεταβολών και άλλοιώσεων πού υπέστη ό άνθρωπος κατά τήν διμερή φύση του μετά τήν διά τής παρακοής πτώση του, και έξ αίτίας αυτής, και οι όποίες έπισημαίνονται στην διδασκαλία του έπισκόπου Νύσσης, διερευνάται από τον Γρηγόριο ή μετά τήν πτώση λειτουργία τής μνήμης του άνθρώπου, καθώς και ή συναφής μέ αυτήν διαδικασία τής διαγραφής και εξαφανίσεως τών νοητικων έντυπώσεων και άποτυπώσεων ως ενεργειών πού προάγουν τήν δραστηριότητα εκείνη τής φύσεως του άνθρώπου, ή όποία άποσκοπεϊ στην επάνοδό της στην πρώτη μακαριότητα. Κατά τον Γρηγόριο ή ικανότητα έγχαράξεως στον νου του άνθρώπου τών στοιχείων εκείνων πού καθίστανται άντιληπτά διά τών αισθήσεων τυγχάνει αρχικώς ιδιότητα λειτουργική τής ανθρώπινης φύσεως¹³⁴⁸, διά τής όποίας ή διανοητική δύναμη του άνθρώπου καταχωρίζει και ταξινομεί μέ τήν βοήθεια τών όνομάτων και διαφυλάσσει

¹³⁴⁵ Βλ. *Αντιρρητικός προς τήν Εύνομιου έκθεση*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 314,9-17 (=PG 45, 468D-469A).

¹³⁴⁶ Βλ. *Κατά Εύνομιου του τρίτου λόγου*, τόμος 1, W. Jaeger, GNO, τ.2, 18,8-17 (=PG 45, 580B). Πρβλ. και *Κατά Εύνομιου του τρίτου λόγου*, τόμος 4, W. Jaeger, GNO, τ.2, 139,5-14 (=PG 45, 716BC).

¹³⁴⁷ Βλ. *Προς τον Εύνομιου δεύτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 280,22-29 (=PG 45, 973BC). *Όπ.π.*, 374,16-21. (=PG 45, 1080C). *Όπ.π.*, 376,4-8. 376,12-20 (=PG 45, 1081CD).

¹³⁴⁸ Βλ. *Προς τον Εύνομιου δεύτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 293,25-30 (=PG 45, 925B). Η άποψη αυτή έντάσσεται έρμηνευτικώς στην αντίκρουση από τον Γρηγόριο τής «άσυστάτου» διδασκαλίας του Εύνομιου περί του «κατ' επίνοιαν λόγου», σύμφωνα μέ τήν όποία ή ενεργεια αυτή δέν παραμένει μετά τήν εκφώνηση του φθεγγομένου, αλλά «συναφανίζεται» μέ τήν εκφώνησή του. Του σχετικού κανόνα έξαιρείτο κατά τον Εύνόμιο, όπως σχετικώς αναφέρει ό Γρηγόριος, ό λόγος τής «άγεννησίας», ό όποιος έκλαμβανόταν από τον Εύνόμιο ως υποδηλώνων τήν ουσία του Πατρός (*Όπ.π.*, 238,9-240,12 [=PG 45, 924C-925C]). Πρβλ. και *Εξήγησις του Ξσματος των Ξσμάτων*, Λόγος 14, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 415,1-12 (=PG 44, 1076B).

διά τῆς μνήμης τίς ἐντυπώσεις τῶν πραγμάτων, ἐφόσον δέν εἶναι φυσικά δυνατόν νά διακρατεῖ ὁ ἄνθρωπος «ἐν ὀφθαλμοῖς» πάντοτε ὅλα τὰ καθιστάμενα ἀντιληπτά ὄντα καί καταστάσεις¹³⁴⁹. Τονίζεται ἀκόμη ἀπό τόν Γρηγόριο ὅτι, ἀναφορικῶς μέ τό συνημμένο μέ τήν φύση τοῦ ἀνθρώπου στοιχεῖο τῆς μεταβολῆς, ἡ μνημονευθεῖσα λειτουργία σχετίζεται κατά τρόπον ἄμεσο μέ τήν ἐκ προαιρέσεως ὀρμούμενη κινητική δραστηριότητα τῆς ψυχῆς¹³⁵⁰.

Ἡ ἐνθυμητική «ἐντύπωσης» καί ἐγχάραξη τῶν ἀναμνήσεων στόν νοῦ τοῦ ἀνθρώπου λειτουργεῖ πολλαπλῶς σύμφωνα μέ τήν ὁμολογουμένως ἀκριβῆ καί ἰδιαίτερος διεισδυτική ἐπεξεργασία, τήν ὁποία ὁ Καππαδόκης θεολόγος πραγματοποιεῖ παραλλήλως μέ τήν ἐξέταση καί ἀνάδειξη τῶν χαρακτηριστικῶν στοιχείων τοῦ μεταπτωτικοῦ ἀνθρώπου. Συγκεκριμένως, τονίζεται ἀπό τόν ἱερό πατέρα ὅτι ἡ δυνατότητα τῆς διατηρήσεως καί διαφυλάξεως στόν νοῦ τῆς ἐντολῆς πού ἔλαβε ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἀπό τόν δημιουργό του, καθῶς καί τῆς εισόδου σέ αὐτόν τῶν παθῶν, ὡς ἐπακολούθων τῆς παρακοῆς τῆς δοθείσης ἐντολῆς¹³⁵¹, ἀφ' ἑνός μέν συνιστᾶ μέσο διαφυλάξεως τῆς καταστάσεως τῆς κοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Τριαδικό Θεό, τήν ὁποία δύναται νά ἐπαναποκτήσει μέ τήν ἄσκηση καί βίωση τῆς ἀρετῆς¹³⁵², ἀφ' ἑτέρου δέ

¹³⁴⁹ Βλ. *Πρὸς τόν Εὐνομίον δεύτερον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 309,16-21 (=PG 45, 1005C).

Σέ συνέχεια τῆς ἀπόψεώς του αὐτῆς ὁ Γρηγόριος ἐπισημαίνει ὅτι ὁ Τριαδικός Θεός δέν ἔχει φυσικά ἀνάγκη οὔτε «μνήμης», οὔτε λεκτικῆς ἀποτυπώσεως διά «ρήματος ἢ ὀνόματος» τῶν πραγμάτων, ἐφόσον αὐτός τυγχάνει ἡ «σοφία τε καί δύναμις, ἀσύγχυτόν τε καί διακεκριμένην τήν τῶν ὄντων φύσιν περιέχουσα» (*Ὁπ.π.*, 309,22-26 [=PG 45, 1005D]). Βλ., ἐπίσης, *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 93A.

¹³⁵⁰ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 92A. Βλ., ἐπίσης, Κ ο ρ ν α ρ ἄ κ η Ἰ., «Ψυχολογική θεώρηση», 403, ὁ ὁποῖος προσφυῶς ἐπισημαίνει ὅτι ἡ συγκεκριμένη αὐτή λειτουργία τῆς μνήμης «ἀναλαμβάνει» κατά τήν δεύτερη φάση τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ ιδιώματος τῆς ἀεικινήσιας τῆς ἀνθρώπινης φύσεως «τόν ἡγετικό ρόλο τῆς κινήσεως», μέ τήν «ἐλπίδα, ὡς ἔκφραση ἐπιθυμητική» νά δίνει «τήν κινητική ὥθηση τῆς ψυχῆς πρὸς τὰ ἐμπρός» κατά τήν πρώτη φάση τῆς λειτουργίας αὐτῆς τῆς ἀεικινήσιας.

¹³⁵¹ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 8, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 252,15-253,3 (=PG 44, 945CD).

¹³⁵² Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 9, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 280,11-18 (=PG 44, 968C). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 36,24-27 (=PG 44, 448B). Πρβλ. καί *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 1, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 7,27-8,3 (=PG 44, 1121D).

τυγχάνει ἐφόδιο τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἀποφυγὴ τῆς ἐπαναλήψεως ἀπὸ αὐτόν τῆς ἐνδόσεως του στόν πειρασμό¹³⁵³, ἐφόσον διὰ τῆς λειτουργίας τῆς μνήμης ἐγείρονται συναισθήματα ἐνοχῆς καὶ αἰσχύνης καὶ δέους, πού παρεμποδίζουν τὴν ἐκδήλωση τῆς ἀμαρτητικῆς ὁρμῆς τοῦ ἀνθρώπου¹³⁵⁴.

Ἡ ἐνθυμητικὴ λειτουργία τοῦ ἀνθρώπου ἐκλαμβάνεται ἐκτός τῶν ἄλλων ἀπὸ τὸν ἱερό πατέρα ὡς διαδικασία πού ἐπενεργεῖ καὶ κατ' ἄλλον τρόπο ἐπωφελῶς γιὰ τὸν ἄνθρωπο, δεδομένου ὅτι, διαφυλάσσοντας στόν νοῦ τὴν ἀνάμνηση τοῦ παραδείσιου τόπου, ὅπου ὁ ἄνθρωπος διέμενε κατὰ τὴν πρώτη του ζωὴ καὶ μακαριότητα, συμβάλλει στὴν παρακίνησή του γιὰ τὴν ἐπάνοδό του στὴν πατρικὴ γῆ¹³⁵⁵. Ἡ διατήρηση, ἐξ ἄλλου, στὴν μνήμη τῶν διαπραχθέντων ἀγαθῶν ἔργων ἐπιφέρει μὲν στόν διαπράξαντα αὐτὰ ἄνθρωπο τὴν ἀκόρεστη ἱκανοποίηση γιὰ τὰ ἐπιτεύγματα τῆς ἀρετῆς ¹³⁵⁶, καθιστᾷ δέ αὐτόν στούς ἄλλους πρότυπο μιμήσεως¹³⁵⁷.

Ἡ λειτουργία τῆς ἀναμνήσεως ἐμφανίζεται ἐπίσης στὴν διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου νά συμμετέχει ἐνεργῶς στὴν ἀνάλογη μέ τὴν ροπή τῆς προαιρέσεως κινητικὴ δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς κατεύθυνσή του εἴτε πρὸς τὴν μετουσία τῆς χάριτος καὶ τῶν ἀγαθῶν τοῦ αἰδίου ὑπάρχοντος ἀγαθοῦ καὶ πηγῆς τῆς ἀγαθότητος Τριαδικοῦ Θεοῦ, εἴτε πρὸς τὰ ἀντικείμενα καὶ τίς καταστάσεις ἐκεῖνες πού φέρουν ψευδῆ

¹³⁵³ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 88,23-28 (=PG 44, 509D-512A). Ὅπ.π., 89,19-25 (=PG 44, 512BC).

¹³⁵⁴ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 63,26-28 (=PG 44, 480C). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 3, P.Alexander, GNO, τ.5, 315,17-20 (=PG 44, 649D). Πρβλ. καὶ *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 145,2-6 (=PG 45, 1144B), ὅπου ἡ μνημονεῦμενη «ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις αἰσχύνη» ἐκλαμβάνεται ἀπὸ τὸν Γρηγόριο ὡς «τῆς κατὰ τὸν νοῦν ἐνεργείας ἀπόδειξις». Βλ., ἐπίσης, *Εἰς τὸν ἕκτον Ψαλμὸν περὶ τῆς ὀγδόης*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 190,15-19 (=PG 44, 612BC). Στὸ χωρίο αὐτὸ ἀναφέρεται ἡ «αἰσχύνη» ὡς συναισθημα ἐκπορευόμενον ἀπὸ τὴν ἐνθύμηση «τῶν κακῶς βεβιωμένων» ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο κατὰ τὴν «δικαίαν τοῦ Θεοῦ κρίσιν» αὐτοῦ.

¹³⁵⁵ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 65,13-20 (=PG 44, 1184C). Ὅπ.π., Λόγος 2, 27,25-29 (=PG 44, 1145A).

¹³⁵⁶ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 4, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 120,12-14 (=PG 44, 1244C). Ὅπ.π., 121,24-29 (=PG 44, 1245BC). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 6, P.Alexander, GNO, τ.5, 379,9-13 (=PG 44, 701C).

¹³⁵⁷ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 160,21-161,3 (=PG 44, 592B).

τήν ἐντύπωση τοῦ ἀγαθοῦ¹³⁵⁸. Σχετίζεται, ὡς ἐκ τούτου, μέ τήν ἀπεράτῳτη ἐπεκτατική κίνηση τῆς ἀνθρώπινης φύσεως κατά τήν ἀνταπόκρισή της στήν ἔλξη, ἡ ὁποία ἀσκεῖται ἀπό τόν αἰδίως ὑπάρχοντα καί ὑπερκείμενον τῆς κτιστῆς ἀνθρώπινης φύσεως Τριαδικό Θεό¹³⁵⁹. Στήν περίπτωση αὐτή ἡ ἀναδρομή στό παρελθόν χαρακτηρίζεται ἀπό τό ζωνρό αἶσθημα τῆς ἀγαλλιάσεως, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τήν ψυχική ἐμπειρία τῆς καταισχύνης, πού κατακλύζει τήν ὑπαρξη τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν ἡ ἐπιλογή τῆς προαιρέσεώς του ἀποδεικνύεται ἀπατηλή¹³⁶⁰.

Παραλλήλως μέ τήν προβαλλόμενη ἐνθυμητική λειτουργία τοῦ ἀνθρώπου ἀναφέρεται ἀπό τόν ἐπίσκοπο Νύσσης καί ἡ λειτουργία τῆς διαγραφῆς ἀπό τό μνημονικόν τοῦ ἀνθρώπου ἐντυπωμένων πραγμάτων καί καταστάσεων, ὡς μία δηλαδή λειτουργία, ἡ ὁποία ἀφ' ἑνός μὲν γίνεται σύμμαχος τῆς νοητικῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου στήν ἀπαλοιφή τοῦ συναισθήματος τῆς ὀδύνης πού ἐπιφέρει στόν ἄνθρωπο ἡ ἐπίγνωση τῆς ἐσφαλμένης ἐπιλογῆς τῆς αὐτεξούσιας δυνάμεώς του νά στρέψει τήν ἐπιθυμητική του ὀρμή στήν «ἐμπαθῆ» ὕλη καί στό ὑλικό καί σωματικό φρόνημα¹³⁶¹, ἀφ' ἑτέρου δέ συμβάλλει στήν ἐνίσχυση τῆς πρὸς τό ἀγαθό κινητικῆς δραστηριότητος καί κατευθύνσεως τοῦ ἀνθρώπου κατά τήν αὐξητική πορεία του πρὸς τό «κρεῖττον»¹³⁶² καί ἐμποδίζει τήν ἐπάνοδο του στίς προηγουμένως βιωθεῖσες ἀπό αὐτόν ὀδυνηρές ἐμπειρίες του¹³⁶³. Πρόκειται κατά τόν Γρηγόριο περὶ μιᾶς ἐνέργειας μέ τήν ὁποία ἐπέρχεται ἐκτός τῶν ἄλλων ἡ λήθη καί γιά ὅ,τι ἔχει ἤδη ἐπιτελεσθεῖ, προκειμένου κατ' αὐτόν τόν τρόπο νά πραγματοποιοῖ ὁ ἄνθρωπος συνεχῆ πρόοδο κατά τήν πορεία του πρὸς μέθεξιν τῶν ἀγαθῶν καί δωρεῶν τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ¹³⁶⁴.

¹³⁵⁸ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 92A.

¹³⁵⁹ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 92A. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 5, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 159,4-11 (=PG 44, 876B).

¹³⁶⁰ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 92B.

¹³⁶¹ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 92B. Πρβλ. καί *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 277,21-278,6 (=PG 46, 348D).

¹³⁶² Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 6, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 174,6-11 (=PG 44, 885D). Ὅπ.π., Λόγος 8, 247,9-18 (=PG 44, 941C).

¹³⁶³ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 4, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 119,14-17 (=PG 44, 845A). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 8, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 167,9-13 (=PG 44, 1297B). Περὶ τῆς διατυπούμενης αὐτῆς ἀπόψεως βλ. καί J. D a n i é l o u, *Platonisme*, 306.

¹³⁶⁴ Βλ. *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, GNO, τ.2, 212,12-14 (=PG 45, 797A). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 6, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 174,11-20

Ἡ ἐνέργεια αὐτῆ τῆς παραδόσεως τῶν προηγουμένως ἐπιτευχθέντων στήν λήθη σχετίζεται κατά τόν Γρηγόριο μέ τήν βίωση τοῦ ἀπόλυτου συναισθήματος τῆς ἀγάπης πρὸς τόν Τριαδικό Θεό, τό ἄφθαρτο κάλλος τοῦ ὁποίου ἐπιποθεῖ νά φθάσει καί νά ἀπολαύσει ἡ ψυχή τοῦ ἀνθρώπου διά τῆς «ἐπεκτάσεως» τῆς πρὸς τόν Θεό¹³⁶⁵. Ἡ ἐντρύφηση στά ἀγαθά τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, τά ὅποια ἡ «ἐπεκτεινόμενη» πρὸς τόν Θεό ψυχή τοῦ ἀνθρώπου ἀπολαμβάνει ἐκ νέου σέ κάθε ἐπίπεδο τῆς ἀνοδικῆς πορείας τῆς καί μέ τά ὅποια «συνανακιωνᾶται» διά τῆς «ἀγαπητικῆς κινήσεως καί ἐνεργείας» ἡ ψυχή τοῦ ἀνθρώπου καί ἀναμορφώνεται δι' αὐτῶν¹³⁶⁶, θεωρεῖται ἀπό τόν ἱερό πατέρα ὡς ἡ αἰτία ἀποβολῆς ἀπό τήν μνήμη τοῦ ἀνθρώπου τῶν προηγηθεισῶν βιωματικῶν ἐμπειριῶν, ἐφόσον αὐτός, ἀπολαμβάνοντας τήν χάριν καί τό κάλλος καί τήν μεγαλειότητα τοῦ Θεοῦ κάθε φορά στόν ἀπόλυτο βαθμό, ἀπορρίπτει ἀπό τήν μνήμη του τήν προηγούμενη ἐμπειρία, ἐπειδή αὐτή ἀποδεικνύεται κατώτερη ἀπό τήν ἐκάστοτε βιούμενη¹³⁶⁷.

Ἀξίζει στό σημεῖο αὐτό νά ἀναφερθεῖ μία ἄλλη ἐνδιαφέρουσα πτυχή τῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου σχετικῶς μέ τήν λειτουργία τῆς μνήμης τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι, ὑπογραμμίζεται ἀπό τόν ἐπίσκοπο Νύσσης κατά τήν ἀνάπτυξη τῆς περὶ τῆς μνήμης διδασκαλίας του ὅτι κατά τήν κατάσταση τῆς «μεταστοιχειώσεως» τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου θά λάβει χώρα ἡ λειτουργία τῆς λήθης, κατά τρόπον ὅμως διττό. Ἀφ' ἑνός μὲν θά ἐπέλθει ἡ παντελής διαγραφή ἀπό τήν μνήμη τοῦ ἀνθρώπου ὅλων ὅσα ἐπακολούθησαν σέ αὐτόν μετά τήν διά τῆς παρακοῆς ἀποπομπή του ἀπό τήν πρώτη του ζωὴ καί μακαριότητα¹³⁶⁸, ἀφοῦ μέ τήν ἐξάλειψη τοῦ ἐπιφέροντος τόν θάνατο κακοῦ, πού θεωρεῖται ὄντολογικῶς ἀνύπαρκτος¹³⁶⁹, ἡ ἀνθρωπότητα θά ἐπαναποκτήσει τό πρότερον αὐτῆς κάλλος¹³⁷⁰ καί θά ἐπανενταχθεῖ στόν χορὸ τῶν ἀγγέλων¹³⁷¹, ὅπου δέν

(=PG 44, 885D-888A). Ὅπ.π., Λόγος 8, 245,15-17 (=PG 44, 940D). *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 93B.

¹³⁶⁵ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 1, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 39,11-14 (=PG 44,784D). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 2, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 93,17-19 (=PG 44, 1212D).

¹³⁶⁶ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 93C.

¹³⁶⁷ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 93BC.

¹³⁶⁸ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 1, P.Alexander, GNO, τ.5, 297,13-298,2 (=PG 44, 636AB).

¹³⁶⁹ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 53,26-54,9 (=PG 44, 468CD). *Εἰς τὸν ἕκτον Ψαλμὸν περὶ τῆς ὀγδόης*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 189,12-20 (=PG 44, 609D).

¹³⁷⁰ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 1, P.Alexander, GNO, τ.5, 296,12-18 (=PG 44, 633C).

υπάρχει καμία θέση ένθυμσεως τῆς κακίας¹³⁷². Ἀφ' ἑτέρου δέ αὐτή ἡ λειτουργία τῆς ἀπαλοιφῆς ἀπό τό μνημονικόν τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία ἀφορᾷ κατά τόν Γρηγόριο στήν ἀδυναμία διατηρήσεως ἀπό τόν ἄνθρωπο τῆς μνήμης τοῦ Θεοῦ, ἀποτελεῖ χαρακτηριστικό στοιχεῖο καί γνώρισμα τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι κατά τήν δίκαιη κρίση τοῦ Θεοῦ¹³⁷³ θά βιώσουν τό ἄλγος καί τήν ὀδύνη πού θά προκαλοῦνται ἀπό τήν συνεχῆ ὑπενθύμιση σέ αὐτούς τῶν «κακῶς βεβιωμένων»¹³⁷⁴, καί οἱ ὅποιοι θά εἶναι ἀδύνατον νά ἀπολαύσουν τήν «ἐκ τῆς μνήμης τοῦ Θεοῦ» προερχόμενη εὐφροσύνη¹³⁷⁵.

7. Ἡ μεταπτωτική λειτουργία τῶν συναισθημάτων τοῦ ἀνθρώπου.

Κατά τήν λεπτομερῆ καί ἐνδιαφέρουσα καί ἐμπεριστατωμένη ἐρμηνευτική ἐπεξεργασία καί ἀποτύπωση πού κάνει ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης γιά τά ἀφορῶντα στήν μεταπτωτική κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου ἐξετάζεται καί διερευνᾶται ἀπό τόν ἱερό πατέρα ἡ μετά τήν πτώση ἐκδήλωση καί λειτουργία τῶν κατεχομένων ἀπό τόν ἄνθρωπο συναισθημάτων, πού συνιστοῦν ψυχικές διαθέσεις του καί ἀκολουθοῦν αὐτόν κατά τήν μετά τήν πτώση πορεία του. Ἡ ἐκδήλωση τῆς συναισθηματικῆς διαθέσεως τοῦ ἀνθρώπου συνιστᾷ κατά τήν διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου προϋπόθεση κατανόησεως καί ἀποτιμῆσεως ἀφ' ἑνός μὲν τῆς ἐντυπώσεως πού δημιουργεῖ στόν ἄνθρωπο ἡ ἐπαφή του μέ τόν Τριαδικό Θεό, ἀφ' ἑτέρου δέ τοῦ τρόπου μέ τόν ὁποῖο ἡ ἀνθρώπινη φύση ἀνταποκρίνεται στήν κλήση πού δέχεται ἀπό αὐτόν.

Κατά τήν περιγραφή ἀπό τόν Γρηγόριο τῆς ἐμπειρίας πού ἀποκομίζει ὁ ἄνθρωπος ἀπό τήν μέσῳ τῶν θείων ἐνεργειῶν του κατανοούμενη παρουσία καί ἀπό τήν βιούμενη κατά τήν χάριν μέθεξη τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία συνεχῶς ἀνανεώνεται ἀποκαλύπτουσα κάθε

¹³⁷¹ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 87,4-22 (=PG 44, 508D-509A).

¹³⁷² Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 67,1-9 (=PG 44, 484CD).

¹³⁷³ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 163,24-164,1 (=PG 44, 593D).

¹³⁷⁴ Βλ. *Εἰς τόν ἕκτον Ψαλμόν περὶ τῆς ὀγδόης*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 190,15-19 (=PG 44, 612C).

¹³⁷⁵ Βλ. *Εξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 15, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 464,12-18 (=PG 44, 1113D-1116A).

φορά ἐκ νέου ἓνα μέρος τοῦ ἄπειρου πλούτου τοῦ μεγαλείου του¹³⁷⁶, παρουσιάζεται ὁ ἄνθρωπος νά καταλαμβάνεται ἀπό ἀπεριόριστο θαυμασμό καί κατάπληξη καί εὐφροσύνη¹³⁷⁷ γιά τό ἀκατάληπτο καί συγχρόνως ἐκτός δυνατότητας περιγραφῆς εὐρισκόμενο γεγονός τῆς διαδοχικῆς κατά τήν ἐνέργεια ἐπαφῆς καί συνάφειας μέ τήν θεότητα, πού τό ἀνθρώπινο γένος βιώνει στά ἐνδότερα τῆς ὑπάρξεώς του¹³⁷⁸. Τονίζεται, ὡσαύτως, ἀπό τόν ἱερό πατέρα ὅτι ἡ συνειδητοποίηση ἀπό τόν ἄνθρωπο τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Τριαδικός Θεός, ὁ ὁποῖος τυγχάνει κατά τήν ἄκτιστη φύση του ἀκατάληπτος καί ἄπειρος καί ἀπερίγραπτος, ὑπέρκειται ὄντολογικῶς κάθε εἴδους νοητικῆς συλλήψεως ἐκ μέρους τοῦ κοινωνοῦντος μέ αὐτόν ἀνθρώπου καί παραμένει ἀκατάληπτος καί ἀπερινόητος κατά τήν οὐσία του¹³⁷⁹, ἐπιφέρει στόν ἄνθρωπο «ἰλιγγον» καί «ἀμηχανίαν» καί ἀπορία¹³⁸⁰, καί ἐπιτείνει σέ αὐτόν τήν συναίσθηση τῆς πενίας τῆς φύσεώς του, ἡ ὁποία ἐμβάλλει στήν ψυχή τήν κατάσταση τοῦ «πένθους»¹³⁸¹.

¹³⁷⁶ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 11, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 320,20-321,5 (=PG 44, 1000A).

¹³⁷⁷ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 11, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 321,10-12. 321,16-23 (=PG 44, 1000BC). *Όπ.π.*, 334,15-335,1 (=PG 44, 1009C). *Όπ.π.*, 337,3-5 καί 337,19-21. 338,7-9 (=PG 44, 1012BD). Πρβλ. καί *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, *GNO*, τ.7,1, 20,18-24 (=PG 44, 316B).

¹³⁷⁸ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 11, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 337,5-9 (=PG 44, 1012B). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 3, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 32,14-18 (=PG 44, 1149C).

¹³⁷⁹ Βλ. *Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεύτερον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 246,14-16 (=PG 45, 933A). Πρβλ. καί *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 44B. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 11, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 337,3-21 (=PG 44, 1012BC).

¹³⁸⁰ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 7, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 413,13-414,6 (=PG 44, 729D-732A). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 6, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 179,15-18 (=PG 44, 892A).

¹³⁸¹ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J. F. Callahan, *GNO*, τ.7,2, 105,5-9 (=PG 44, 1225CD). Περὶ τῆς προβαλλόμενης αὐτῆς ἐρμηνευτικῆς ἀπόψεως βλ. καί H. U. von B a l t h a s a r, *Présence et pensée*, 75. M. L o t – B o r o d i n e, «La doctrine», *RHE* 53(1932), 556.

Αναφερόμενος ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης στό δημιουργούμενο αὐτό συναίσθημα τῆς «ἀθυμίας»¹³⁸² διαχωρίζει σαφῶς τό αἶσθημα τῆς δυσαρέσκειας, τό ὁποῖο προκαλεῖται ἀπό τήν ἀποστέρηση τῶν εὐφραινόντων τίς σωματικές αἰσθήσεις ὑλικῶν καί πρόσκαιρων πραγμάτων καί καταστάσεων¹³⁸³, ἀπό τήν ἐπίπονη ἀλλά μακάρια αἶσθησις τῆς θλίψεως πού προέρχεται ἀπό τήν συναίσθησις τῆς πενίας, στήν ὁποία περιέρχεται ὁ ἄνθρωπος ἀπό τήν στέρηση τῆς μεθέξεως καί ἀπολαύσεως τῆς «ὄντως καί ἀληθῶς ἀγαθῆς» τρισυπόστατης θεότητος¹³⁸⁴.

Παραλλήλως μέ τήν παρουσίαση τῶν ὡς ἄνω ἐκτεθεισῶν ψυχικῶν διαθέσεων προβαίνει ὁ Γρηγόριος σέ περιγραφή τοῦ ἐντυπούμενου στήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου συναισθήματος τῆς ἀπογνώσεως¹³⁸⁵, τό ὁποῖο κυριεύει τόν ἄνθρωπο μετά τήν ἐπίγνωση ὅτι ἡ βούλησί του γιά τήν πραγματοποίησις τῆς ἔντονης ἐπιθυμίας του πρός «θεωρίαν τοῦ ὄντως ἀγαθοῦ» καί ἀπόλαυση τοῦ «ἀφράστου κάλλους» τοῦ Θεοῦ παραμένει πάντοτε μεγαλύτερη ἀπό τίς περιορισμένες δυνατότητές του πρός ἐπίτευξη αὐτῶν¹³⁸⁶. Ἡ πλήρης συνείδησις, ἐξ ἄλλου, ὅτι τό ἐπιφέρον τήν ἔκπτωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν παραδείσια μακαριότητα γεγονός τῆς παρακοῆς ἐπέτεινε τήν διαφορά μεταξύ τῆς ὑλόφρονος ἀνθρώπινης φύσεως καί τοῦ ὄντως ὑπάρχοντος καί ὑπερκείμενου κάθε γνωστικῆς καί ἀντιληπτικῆς ἰκανότητος Θεοῦ¹³⁸⁷, προκαλεῖ στόν ἄνθρωπο

¹³⁸² Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J. F. Callahan, *GNO*, τ.7,2, 102,17-18 (=PG 44, 1224A): «πένθος ἐστὶ σκυθρωπή διάθεσις τῆς ψυχῆς ἐπὶ στέρησει τινὸς τῶν καταθυμίων συνισταμένη».

¹³⁸³ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J. F. Callahan, *GNO*, τ.7,2, 103,6-7 (=PG 44, 1224C).

¹³⁸⁴ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 3, J. F. Callahan, *GNO*, τ.7,2, 103,7-15. 104,1-7 (=PG 44, 1224CD-1225A). *Ἄπ.π.*, 100,5-11 (=PG 44, 1220D).

¹³⁸⁵ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ ἱσμοῦ τῶν ἱσμάτων*, Λόγος 13, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 369,19-21 (=PG 44, 1037B). *Ἄπ.π.*, Λόγος 5, 137,4-8 (=PG 44, 857CD). *Ἄπ.π.*, 140,2-4 (=PG 44, 860D). Προβλ. καί *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, *GNO*, τ.7,1, 110,14-15 (=PG 44, 400A). Σχετικῶς μέ τήν ἐκφραζόμενη αὐτὴ ἀποψη τοῦ Γρηγορίου γιά τό συναίσθημα τῆς ἀπογνώσεως βλ., ἐπίσης, Ἡ. Δ. Μ ο υ τ σ ο Ὑ λ α, *Γρηγόριος Νύσσης*, 437. H. U. von B a l t h a s a r, *Présence et pensée*, 78.

¹³⁸⁶ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 6, J. F. Callahan, *GNO*, τ.7,2, 142,24-143,4 (=PG 44, 1269CD). *Ἐξηγήσεις τοῦ ἱσμοῦ τῶν ἱσμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 358,17-359,4 (=PG 44, 1028D).

¹³⁸⁷ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H.Musurillo, *GNO*, τ.7,1, 87,14-17 (=PG 44, 377AB).

συναισθήματα ὀχληρῆς καταισχύνης¹³⁸⁸ καί βαθύτατης θλίψεως¹³⁸⁹. Στήν ἔντονη, ὅμως, αὐτή ψυχική διάθεση τοῦ ἀνθρώπου ἀποδίδει ὁ Γρηγόριος τήν ιδιότητα τῆς μακαριότητος, ὑπό τήν προϋπόθεση βεβαίως νά ἀποτελεῖ αὐτή τήν ἀφορμή γιά τήν πραγμάτωση τῆς διαβιώσεώς του κατ' ἐνάρετον τρόπο¹³⁹⁰.

Πρέπει, βεβαίως, νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἐγχάραξη καί ἐκδήλωση στήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου τῶν ὡς ἄνω ἐκτεθεισῶν ἔντονων συναισθηματικῶν διαθέσεων ἀφ' ἑνός μὲν τυγχάνει γιά τόν ἐπίσκοπο Νύσσης πηγῆ ἀγαλλιάσεως¹³⁹¹, γεγονός τό ὅποιο καθιστᾷ ἐμφανῆ τήν κατ' ἀντιθετικό σχῆμα λειτουργία αὐτῶν στήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου¹³⁹², ἀφ' ἑτέρου δέ συνιστᾷ μία ἰσχυρή παρότρυνση γιά νά στραφεῖ ὁ ἀνθρώπος ἐκ νέου στήν ἀναζήτηση τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ποθούμενου καί ὑπερκείμενου τῆς κτιστῆς φύσεως αἰδίου καί ἄκτιστου Τριαδικοῦ Θεοῦ¹³⁹³. Ἡ συνεχῆς αὐτή ἀναζήτηση ἀπό τόν ἀνθρώπο τοῦ «οὐχ εὕρισκομένου» μέσω τῆς διανοητικῆς δυνάμεως καί ἀντιληπτικῆς ἰκανότητάς του Θεοῦ, καί ἡ συναφῆς προσπάθειά του νά προκόπτει πάντοτε «ἐν τῷ ζητεῖν» τόν Θεό καί νά πραγματοποιεῖ διαρκῆ ἀνοδική πορεία πρὸς τό ἐπιζητούμενο θεῖο

¹³⁸⁸ Βλ. *Εἰς τὸν ἕκτον Ψαλμὸν περὶ τῆς ὀγδόης*, J. Mc Donough, *GNO*, τ.5, 190,15-19 (=PG 44, 612BC). *Ὅπ.π.*, 193,11-13 (=PG 44, 616A). Πρβλ. καί *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 3, P. Alexander, *GNO*, τ.5, 317,10-12 (=PG 44, 652BC).

¹³⁸⁹ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G. Heil, *GNO*, τ.9, 67,12-19 (=PG 46, 537A). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H. Langerbeck, *GNO*, τ.6, 59,12-14 (=PG 44, 800B).

¹³⁹⁰ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G. Heil, *GNO*, τ.9, 67,10-12 (=PG 46, 536D). *Ὅπ.π.*, 67,19-27 (=PG 46, 537A). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 5, J. F. Callahan, *GNO*, τ.7,2, 131,25-132,19 (=PG 44, 1257CD).

¹³⁹¹ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 4, J. F. Callahan, *GNO*, τ.7,2, 120,5-11 (=PG 44, 1244C). *Ὅπ.π.*, 121,19-24. (=PG 44, 1245B). Πρβλ. καί *ὄπ.π.*, Λόγος 8, 170,18-22 (=PG 44, 1301B).

¹³⁹² Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 12, H. Langerbeck, *GNO*, τ.6, 369,20-370,1 (=PG 44, 1037B). Περὶ τῆς ἐρμηνευτικῆς αὐτῆς ἀπόψεως βλ., ἐπίσης, H. Δ. Μοῦτσου, *Ὑλ α, Γρηγόριος Νύσσης*, 469. Β. Τατάκη, *La Contribution*, 212. S. J. Denning-Bolle, «The soul», *GOTR* 34(1989), 109. Δ. Βακάροβ, «Μυστήριον», *Θεολογία* 54(1983), 308-309.

¹³⁹³ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 12, H. Langerbeck, *GNO*, τ.6, 370,1-3 (=PG 44, 1037B). *Ὅπ.π.*, Λόγος 10, 304,19-305,2 (=PG 44, 988A). *Ὅπ.π.*, Λόγος 11, 321,16-22 (=PG 44, 1000B). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 7, P. Alexander, *GNO*, τ.5, 414,7-9 (=PG 44, 732A). Βλ., ὡσαύτως, περὶ τῆς ἐρμηνευτικῆς αὐτῆς ἀντιλήψεως, καί M. Caneve, «La perception», *Epektasis*(1972), 454. Β. Τατάκη, *La Contribution*, 211.

ἀγαθός¹³⁹⁴, δέν μένει κατά τόν Γρηγόριο χωρίς ἀνταπόκριση ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ. Ἀνταποκρινόμενος, ἔτσι, ὁ Τριαδικός Θεός στήν ἐπιδίωξη τοῦ ἀνθρώπου νά τόν γνωρίσει καί νά ἔνωθεῖ μέ αὐτόν ἀποκαλύπτεται συνεχῶς σέ αὐτόν ὡς ἀνεξάντλητη πηγή, ἀπό τήν ὁποία ἀναβλύζει καί ρέει τό «ἄπειρον ὕδωρ»¹³⁹⁵.

Στήν διατυπούμενη διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου Νύσσης περὶ τῶν λειτουργούντων στήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου συναισθημάτων, τά ὁποία πηγάζουν ἀπό τήν συνεχῶς ἀνανεούμενη ἐμπειρία τῆς ἐνώσεως τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Τριαδικό Θεό, ἐξέχουσα θέση κατέχει ἡ ἀγαπητική διάθεση¹³⁹⁶. Μέ αὐτή ὁ ἄνθρωπος – τονίζει ὁ ἱερός πατήρ – ἀφ’ ἑνός μὲν ἀνταποκρίνεται στήν δύναμη τῆς ἔλξεως πού ἀσκειῖ σέ αὐτόν ὁ Θεός, ἀφ’ ἑτέρου δέ ὀδηγεῖται ἐκτός τῶν ὁρίων τῆς φύσεώς του, προκειμένου νά συναφθεῖ μέ τόν Θεό¹³⁹⁷. καί τοῦτο, διότι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς τόν

¹³⁹⁴ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ ὁσματος τῶν ὁσμάτων*, Λόγος 12, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 369,23-370,1 (=PG 44, 1037B).

¹³⁹⁵ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ ὁσματος τῶν ὁσμάτων*, Λόγος 11, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 321,10-20 (=PG 44, 1000B).

¹³⁹⁶ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 93C: «τοῦτο γάρ ἐστιν ἡ ἀγάπη, ἡ πρὸς τὸ καταθύμιον ἐνδιάθετος σχέσις». *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P. Alexander, GNO, τ.5, 417,13-15 (=PG 44, 733B), ὅπου ἡ «ἀγάπη» ἀντικαθίσταται μέ τόν ὄρο τοῦ «φίλτρου» καί ἀντιδιαστέλλεται πρὸς τήν διάθεση τοῦ «μίσους» (Βλ., ἐπίσης, ὁπ.π., 428,18-21 [=PG 44, 744A]), ἐπακόλουθα τῆς ὁποίας διαθέσεως θεωροῦνται τό «σκότος καὶ ἡ διαφθορὰ καὶ ἡ πανωλεθρία καὶ ὁ θάνατος» (Ὅπ.π., 426,5-7 [=PG 44, 741A]). Ἀναφορικῶς μέ τό ἐννοιολογικό περιεχόμενο τοῦ ὄρου τῆς «ἀγάπης» σύμφωνα μέ τό φιλοσοφικό καὶ θεολογικό ὑπόβαθρο τοῦ Γρηγορίου, βλ., ἐνδεικτικῶς, J. D a n i é l o u, *Platonisme*, 206. J. C o l l i n s, «The primacy», *Diakonia* 14(1979), 30. G. H o r n, «L' amour», *RAM* 6(1925), 387, ὑποσ. 4. E. Δ. Θ ε ο δ ὡ ρ ο υ, *Περὶ θεώσεως*, 24. M. L o t - B o r d i n e, «La doctrine», *RHR* 54(1933), 25. I. K. K o ρ ν α ρ ά κ η, «Ἔρω, Θεῖος», *ΘΗΕ* 5 (1964), 893-894.

¹³⁹⁷ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P. Alexander, GNO, τ.5, 422,20-21 (=PG 44, 737D). *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 65A. Ὅπ.π., PG 46, 93C. Γιά τήν ἐκτιθέμενη αὐτὴ ἀποψη βλ. καὶ Ἡ. Δ. Μ ο υ τ σ ο ὐ λ α, *Γρηγόριος Νύσσης*, 474. Β. Τ α τ ά κ η, *La Contribution*, 214. M. L o t - B o r d i n e, «La doctrine», *RHE* 53(1932), 570. Α. Ἰ. Δ ε λ η κ ω σ τ ο π ο ὐ λ ο υ, *Ἡ ἐξέλιξη*, 31. Σ. Π α π α δ ο π ο ὐ λ ο υ, «Γρηγόριος Νύσσης», *ΕΕΘΣΠΑ* 26(1984), 213. J. D a n i é l o u, *Platonisme*, 284. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, «Mystique de la ténèbres», *DSP* 2²(1953), 1880. G. H o r n, «L' amour», *RAM* 6(1925), 387.

ἄνθρωπο, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν πηγὴ τῆς ἐκδηλούμενης ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸ καὶ ἡ ὁποία θεωρεῖται ὡς «ἡ ζωὴ τῆς ἄνω φύσεως», συνιστᾷ κατὰ τὸν Γρηγόριο φυσικὸ καὶ οὐσιῶδες ἰδίωμα τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, πού ἀνήκει κατὰ κοινόν τρόπο καὶ ἀιδίως καὶ στίς τρεῖς θεαρχικὲς ὑποστάσεις¹³⁹⁸. Προσδιορίζεται, ἐπίσης, ἡ ἀγάπη αὐτὴ ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο Νύσσης ὡς ἡ αἰτία τῆς ἐνέργειας τοῦ Θεοῦ νά δημιουργήσῃ τὸν ἄνθρωπο¹³⁹⁹, καθὼς καὶ ὡς τὸ στοιχεῖο ἐκεῖνο διὰ τοῦ ὁποίου πιστοποιεῖται ἡ κατὰ χάριν συγγένεια τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν πλάσαντα αὐτὸν τρισυπόστατο Θεό¹⁴⁰⁰.

Ἀναφερόμενος ὁ Γρηγόριος στὴν ἐκδηλούμενη αὐτὴ ἀγαπητικὴ διάθεση τοῦ ἀνθρώπου, ἐπισημαίνει ὅτι πρόκειται περὶ μιᾶς ψυχικῆς λειτουργίας, ἡ δυναμικὴ τῆς ὁποίας ἀναπτύσσεται ἀναλόγως μὲ τὴν ἀξιοποίησίν της καὶ διαχείρισίν της ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου¹⁴⁰¹ καὶ ἐπιφέρει τὴν ἀπομάκρυνσίν του εἴτε ἀπὸ τὸν Τριαδικὸ Θεὸ εἴτε ἀπὸ τὸν ἀντιτιθέμενο καὶ ἀντιστρατευόμενο αὐτὸν διάβολο¹⁴⁰². Ἡ ἐσφαλμένη ἐπιλογή τῆς προσηλώσεως τῆς ἀγαπητικῆς διαθέσεως καὶ ἐπιθυμίας στό κακὸ ἐκλαμβάνεται ἀπὸ τὸν Γρηγόριο ὡς ἀπαρχὴ τῆς ἁμαρτίας καὶ συνεπῶς ὡς ἐμπειρία πού ἐπιφέρει στὸν ἄνθρωπο τὰ πάθη καὶ τὸν

¹³⁹⁸ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46,96C. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 137C. *Ἐξηγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 4, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 120,17-18 (=PG 44, 845B). *Ἄπ.π.*, Λόγος 7, 214,9-10 (=PG 44, 916D) (Στὸ μνημονευόμενον αὐτὸ ἐδάφιο ὁ Γρηγόριος ἀναφέρεται στό ἀγιογραφικὸ χωρίο Α' Ἰωάν. 4,8-16). *Εἰς τὸ, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱός*, J.K. Downing, GNO, τ.3,2, 23,9-18 (=PG 44, 1321B).

¹³⁹⁹ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 16,22-17,3 (=PG 45, 21B). *Περὶ τοῦ κατὰ Θεὸν σκοποῦ*, W. Jaeger, GNO, τ.8,1, 40,4-6 (=PG 46, 288A). Βλ., ἐπίσης, M. C a n é n e t, «Saint Grégoire de Nysse», *DSp* 6(1967), 980.

¹⁴⁰⁰ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 97B. Πρβλ. καὶ *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 17,7-11 (=PG 45, 21C). *Ἄπ.π.*, 19,15-16 (=PG 45, 24C). Περὶ τῆς ἐκτιθέμενης αὐτῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου βλ., ἐνδεικτικῶς, Ἡ. Δ. Μ ο υ τ σ ο ὑ λ α, *Γρηγόριος Νύσσης*, 468. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Ἡ Σάρκωσις*, 199. G. H o r n, «L' amour», *RAM* 6(1925), 380-382. J. D a n i é l o u, *L' être*, 133-134. Κ. Β. Σ κ ο υ τ ἔ ρ η, *Συνέπειαι τῆς πτώσεως*, 25. Σ. Π α π α δ ο π ο ὑ λ ο υ, *Πνεῦμα καὶ λόγος*, 24. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, «Γρηγόριος Νύσσης», *ΕΕΘΣΠΑ* 26(1984), 210. Ε. Δ. Θ ε ο δ ὠ ρ ο υ, «Τὸ σταθερὸ καὶ τὸ μεταβλητὸ στὴν Ὀρθόδοξη Λατρεία», *Θεολογία* 70(1999), 14.

¹⁴⁰¹ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, GNO, τ.5, 427,10-15 (=PG 44, 741D).

¹⁴⁰² Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, GNO, τ.5, 425,16-426,5. 428,8-11 (=PG 44, 741A. 744B).

ὄλεθρο¹⁴⁰³. Αντιθέτως, μέ τόν ἐνδεικνυόμενον προσανατολισμό πρός τόν τρισυπόστατον Θεό τῆς ἐφέσεως τοῦ ἀνθρώπου¹⁴⁰⁴ πού ἐμφορεῖται ἀπό τήν ἐκδήλωση τῆς ἀγάπης, τῆς ὁποίας ἡ ἐπιτεταμένη μορφή συνιστᾷ «ἔλεος», ὀδηγεῖται ἡ ἀνθρώπινη φύση σέ ἄμεση ἐπαφή καί συνάφεια μέ τό ἀκρότατο καί ὕψιστο σημεῖο τῆς ἀρετῆς¹⁴⁰⁵. Ἡ ἐκδήλωση αὐτῆς τῆς ἀγαπητικῆς διαθέσεως τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ ἐλέους αὐτοῦ, διά τῶν ὁποίων ἀσκεῖται καί πραγματώνεται ἡ ἀρετή, ἐπιφέρει κατά τόν ἱερό πατέρα τήν ἐκδήλωση τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ πρός τόν ἄνθρωπο σύμφωνα μέ τόν λόγο τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ¹⁴⁰⁶.

Γίνεται κατ' αὐτόν τόν τρόπο σαφές γιά τόν Γρηγόριο ὅτι ὁ ὀρθός χειρισμός καί ἡ ἀξιοποίηση τῆς συναισθηματικῆς αὐτῆς διαθέσεως τῆς ἀγάπης καί τῆς ἀγαπητικῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου¹⁴⁰⁷ στήν ὀλοκληρωτική της μορφή¹⁴⁰⁸, ἡ ὁποία σύμφωνα μέ αὐτόν τυγχάνει κατ' ἀποκλειστικόν τρόπο ὁ ἀρμόζων καί ἐνδεικνυόμενος στόν ἄνθρωπο τρόπος ἀποδόσεως τιμῆς στόν Θεό¹⁴⁰⁹ ἀλλά καί ἡ προσήκουσα συναισθηματική κατάσταση, στήν ἐξουσία τῆς ὁποίας ὀφείλει νά τεθεῖ¹⁴¹⁰, ἐκλαμβάνεται ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἔμφυτης ιδιότητος τῆς ψυχῆς νά «ἐπεκτείνεται» διηνεκῶς πρός τόν Θεό, προκειμένου νά ἐνωθεῖ μέ

¹⁴⁰³ Βλ. *Εἰς τόν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 425,10-12. 426,8-15. 428,4-6 (=PG 44, 740D. 741B. 744A). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 5, J. F. Callahan, *GNO*, τ.7,2, 128,3-7 (=PG 44, 1253B). Στό μνημονευόμενον αὐτό ἐδάφιο ὁ Γρηγόριος κάνει λόγο γιά τήν διακρινόμενη ἀπό τήν ἀπουσία τῆς ἀγάπης «ἀσυμπαθῆ διάθεσιν», ἡ ἀπάλειψη καί ἀποβολή τῆς ὁποίας ἐπιφέρει τήν ἐκρίζωση τῶν «τῆς κακίας βλαστημάτων».

¹⁴⁰⁴ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 61,14-17 (=PG 44, 801A).

¹⁴⁰⁵ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 5, J. F. Callahan, *GNO*, τ.7,2, 127,5-9 (=PG 44, 1252CD).

¹⁴⁰⁶ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 5, J. F. Callahan, *GNO*, τ.7,2, 133,5-12 (=PG 44, 1260AB).

¹⁴⁰⁷ Βλ. *Εἰς τόν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 419,6-8 (=PG 44, 736AB).

¹⁴⁰⁸ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τόν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 127,21-128,7 (=PG 45, 357AB). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 1, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 38,21-39,1 (=PG 44, 784C).

¹⁴⁰⁹ Βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τόν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 127,2-6 (=PG 45, 356C). *Εἰς τόν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 425,4-12 (=PG 44, 740D). Βλ., ἐπίσης, περί τοῦ ἐρμηνευτικοῦ αὐτοῦ σημείου, J. J. Collins, «The primacy», *Diakonia* 14(1979), 34. W. Jaeger, *Early Christianity and Greek Paideia*, 88-89.

¹⁴¹⁰ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 4, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 120,16-121,5 (=PG 44, 845BC).

αὐτόν¹⁴¹¹. Ἐπιφέρει, ἐξ ἄλλου, σέ αὐτήν τό διακριτικό στίγμα τῆς κοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό¹⁴¹², πού προέρχεται ἀπό τό πλήγμα τῆς αἰχμηρῆς ἀκίδας τοῦ βέλους τοῦ συναισθήματος τῆς ἀγαπητικῆς διαθέσεως¹⁴¹³. Τό αἰχμηρό, βεβαίως, αὐτό βέλος, τό ἐκτοξευόμενο στόν ἄνθρωπο, πού διά τοῦ «πνευματικοῦ γάμου» του μέ τόν Τριαδικό Θεό προσκολλᾶται ὀλοκληρωτικῶς στό θεῖο κάλλος καί ὡς ἐκ τούτου ἐπαναποκτᾶ τήν θεοειδή μορφή του¹⁴¹⁴, ἐμφαίνει κατά τόν Γρηγόριο τόν Μονογενῆ Υἱό καί συνιστᾶ ὡς ἐκ τούτου τό ἐκλεκτό βέλος τοῦ Πατρός, τό ὁποῖο δέχεται μέσα της ἡ ψυχή τοῦ ἀνθρώπου κατά τόν ἐκδηλούμενο πόθο της γιά τήν κατά χάριν ἔνωσή της μέ τόν Θεό¹⁴¹⁵.

Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης δέν ἀρκεῖται στήν προβολή καί παρουσίαση τῆς ἀγαπητικῆς διαθέσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, προκειμένου νά ἀποτυπώσει τήν ἐμπειρία τήν ὁποία βιώνει ὁ ἄνθρωπος κατά τήν ὑπ' αὐτοῦ μετοχή τῶν ἀγαθῶν καί τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ¹⁴¹⁶. Προχωρεῖ ἀκόμη περισσότερο καί, διά τῆς χρήσεως τῆς ἐρωτικῆς ὀρολογίας, ἀποτυπώνει ἐκφραστικῶς τήν εἰκόνα καί τόν χαρακτήρα τῶν ὑψηλότερων σταδίων τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς πορείας του πρὸς ἔνωση μέ τόν Θεό, κατά τά ὁποῖα ἡ μετ' ἐπιτάσεως

¹⁴¹¹ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 4, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 119,14-120,17 (=PG 44, 845AB). Πρβλ. καί J. D a n i é l o u, *Platonisme*, 203. Περὶ τῆς ἀναφερόμενης αὐτῆς δυνατότητας τῆς ψυχῆς νά «ἐπεκτείνεται» καί μετὰ θάνατον κατά τήν διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ πατρός, βλ., ἐπίσης, D. B a l á s, *Μετουσία Θεοῦ*, 158. R. L e y s, «La théologie spirituelle de Grégoire de Nysse», *StPatr* 2(1957), 509. R. H e i n, *Perfection*, 68, ὑποσ. 1.

¹⁴¹² Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 13, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 378,11-21 (=PG 44, 1044CD). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 328, 10-12 (=PG 46, 400D).

¹⁴¹³ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 4, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 127,9-17 (=PG 44, 852A). *Ἄπ.π.*, Λόγος 13, 383,11-12 (=PG 44, 1048D).

¹⁴¹⁴ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 93C. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, GNO, τ.5, 423,10-13 (=PG 44, 740A). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 278, 6-11 (=PG 46, 349A). *Ἄπ.π.*, 310, 9-16 (=PG 46, 381CD). *Ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον*, O.Lendle, GNO, τ.10,2, 113, 20-23 (=PG 46, 793C). Περὶ τῆς ἐρμηνευτικῆς αὐτῆς ἀπόψεως βλ. J. D a n i é l o u, *Platonisme*, 39-40.

¹⁴¹⁵ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 4, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 127,9-17 (=PG 44, 852A). *Ἄπ.π.*, Λόγος 12, 370,6-11 (=PG 44, 1037C). *Ἄπ.π.*, 366,11-14 (=PG 44, 1033D-1036A). *Ἄπ.π.*, Λόγος 15, 461,9-16 (=PG 44, 1112C).

¹⁴¹⁶ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 39,17-40,18 (=PG 44, 452AC). *Ἄπ.π.*, 125,13-23 (=PG 44, 553A).

βίωση τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸ ἀποδίδεται καὶ ἀποτυπώνεται κατὰ τὸν πλέον παραστατικό τρόπο διὰ τῆς χρήσεως τοῦ ὄρου «ἔρωσ»¹⁴¹⁷. Πρόκειται,

¹⁴¹⁷ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ ὄσματος τῶν ὄσμάτων*, Λόγος 13, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 373,9 (=PG 44, 1048C): «ἐπιτεταμένη ἀγάπη ὁ ἔρωσ λέγεται». Ὅπ.π., Λόγος 1, 23, 7-9 (=PG 44, 772A): «ἀγάπησον ὅσον δύνασαι, ἐξ ὅλης καρδίας τε καὶ δυνάμεως, ἐπιθύμησον ὅσον χωρεῖς. Προσθήμη δὲ θαρρῶν τοῖς ρήμασι τούτοις καὶ τὸ ἐράσθητι». Ὅπ.π., Λόγος 6, 180, 15-17 (=PG 44, 892BC). Πρβλ. περὶ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς καὶ J. D a n i é l o u, *Platonisme*, 206. Χ. Μ π ο ὑ κ η, *Ἡ Γλωσσα*, 118-119. G. H o r n, «L' amour», RAM 6(1925), 380. Α. Γ. Μ α ρ ᾶ, *Ἡ ἐσχατολογία*, 170. Ἡ χρήση τοῦ ὄρου «ἔρωσ» ὡς πρὸς τὴν ἀπόδοση τῆς ἀγαπητικῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ θεῖο ἀπαντᾷ στὴν πλατωνικὴ φιλοσοφικὴ ἀντίληψη, κατὰ τὴν ὁποία, εὐρισκόμενος ὁ «ἔρωσ» κατ' ὄντολογικὴν ἔννοια ἐνδιαμέσως τῆς παντελοῦς ἄγνοιας, πού διακρίνει τὸ ἀτελές καὶ θνητὸ κοσμικὸ στοιχεῖο, καὶ τῆς ἀπόλυτης γνώσεως, πού χαρακτηρίζει τὸ τέλειο καὶ ἀθάνατο ὑπερκοσμικὸ στοιχεῖο, συνιστᾷ τὸ σημεῖο συναντήσεως τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ θεῖο. Ὡς τέτοιου εἶδους τὸ ἐντονότατο αὐτὸ συναίσθημα ἐκλαμβάνεται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ἀφ' ἑνός μὲν ὡς ὁ ἐνδιάμεσος παράγων, ὁ ὁποῖος μπορεῖ νὰ συνενώσῃ τὰ διεστῶτα αὐτὰ ἄκρα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡς τὸ μέσο χειραγωγήσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου στὴν πορεία ἐνώσεώς της μὲ τὸν Θεὸ (βλ. Π λ ᾶ τ ω ν ο ς, *Συμπόσιον*, I.Burnet, SCBO, τ.2, 202e,3-5). Σημεῖο ἐκκινήσεως τοῦ πλατωνικοῦ «ἔρωτος» ἀποτελεῖ τὸ αἰσθητὸ κάλλος, πού συνιστᾷ τὴν προϋπόθεση τῆς ἀναβάσεως τῆς ψυχῆς στὸν μόνον ἀληθῆ κόσμον τῶν ιδεῶν (βλ. Π λ ᾶ τ ω ν ο ς, *Συμπόσιον*, I.Burnet, SCBO, τ.2, 210a,211c,3), ὑψιστος δὲ ἀναβαθμὸς αὐτοῦ θεωρεῖται ἡ σπουδὴ καὶ ἡ γνῶση τῆς ἀλήθειας. Στὸ φιλοσοφικὸ, συνεπῶς, σύστημα τοῦ Πλάτωνος ἡ ἔννοια τοῦ «ἔρωτος» ἐκλαμβάνεται ὡς ἐπακόλουθο τῆς γνώσεως (βλ. Π λ ᾶ τ ω ν ο ς, *Πολιτεία E, ΣΤ'*, I.Burnet, SCBO, τ.4, 457e,2-4, 490b,2-4). Περὶ τῆς σχετικῆς διδασκαλίας τοῦ Πλάτωνος βλ., ἐνδεικτικῶς, L. R o b i n, *La théorie platonicienne de l'amour*, 213. G. H o r n, «L' amour», RAM 6(1925), 380. M. L o t - B o r o d i n e, «La doctrine», RHR 54(1933), 22, ὑποσ. 1. A. N y g r e n, *Eros und Agape. Gestaltwandelungen der christlichen*, 260-263. R. A n r o u, «La contemplation», DSρ 2²(1953), 1722. J. D a n i é l o u «Mystique de la ténèbres», DSρ 2²(1953), 1881. T o ὺ ἰ δ ῖ ο υ, *Platonisme*, 199-200. 204. Ἰ. Σ υ κ ο υ - τ ρ ῆ, *Πλάτωνος Συμπόσιον*, 230-231. Ἰ. Κ. Κ ο ρ ν α ρ ᾶ κ η, «Ἐρωσ, Θεῖος», ΘΗΕ 5 (1964), 895. Β. Τ α τ ᾶ κ η, *Μελετήματα*, 17. Κ. Β ο υ δ ο ὗ ρ η, *Ψυχὴ καὶ πολιτεία. Ἐρευνα ἐπὶ τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος*, 158. Χ. Μ π ο ὑ κ η, *Ἡ Γλωσσα*, 114-115. Α. Κ ε λ ε σ ῖ δ ο υ - Γ α λ α ν ο ὺ, *Ἡ ἔννοια τῆς σωτηρίας στὴν πλατωνικὴ πολιτικὴ*

βεβαίως, ὅπως τονίζει χαρακτηριστικῶς ὁ Γρηγόριος, περί τοῦ «ἔρωτος» ὡς περί ἑνός «ἀνεγκλήτου πάθους», τό ὅποιο, ἐπειδή τό εὐφρόσυνο αἴσθημα τῆς ἀπολαύσεως πού διεγείρει στόν ἄνθρωπο εἶναι μέν ἀπαλλαγμένο ἀπό τήν ἱκανοποίηση τῶν αἰσθήσεων καί τῆς σαρκός¹⁴¹⁸, ἀποδίδει δέ λεκτικῶς τήν ὑπερβαίνουσα κάθε δυνατότητα περιγραφῆς ἐμπειρία τῆς ἀπολαύσεως τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ¹⁴¹⁹, χαρακτηρίζεται ἀπό τόν ἱερό πατέρα ὡς «ἀπαθές»¹⁴²⁰.

Τό ἀναφερθέν ζεῦγος τῶν ὄρων «πάθος» καί «ἀπάθεια», οἱ ὅποιοι κατά τήν ἐννοιολογική ἀπόδοσή τους ἀναδεικνύουν μία ἀντίθεση, ἐντάσσεται σέ ἕνα εὐρύτερο σύνολο ἀπό μέρη τοῦ λόγου, τό ὅποιο χρησιμοποιεῖ ὁ Γρηγόριος, καί χαρακτηρίζεται ἀπό τήν γλωσσική

φιλοσοφία. 14. Ν. Δ. Γ ε ω ρ γ ο π ο ὑ λ ο υ–Ν ι κ ο λ α κ ά κ ο υ, *Θέματα φιλοσοφίας*, 86-93. 135-161. Ν. Α. Μ α τ σ ο ὑ κ α, *Τό πρόβλημα τοῦ κακοῦ*, 140-142.

¹⁴¹⁸ Βλ. *Περί παρθενίας*, J.P.Cavarnos, *GNO*, τ.8,1, 277,21-278,1 (=PG 46, 348CD). *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, *GNO*, τ.9, 67,2-5 (=PG 46, 536D). Πρβλ. καί *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, *Λόγος* 10, H. Langerbeck, *GNO*, τ.6, 313,17-21 (=PG 44, 993C). *Εἰς τὸν βίον τῆς ὁσίας Μακρίνης*, V.W.Callahan, *GNO*, τ.8,1, 396,6-12 (=PG 46, 984A). Βλ., ἐπίσης, *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, *Λόγος* 4, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 116,24-25. 117,4-7. 117,12-15 (=PG 44, 1240CD. 1241A). Στό μνημονευόμενο αὐτό ἐδάφιο ὁ Γρηγόριος ἀναφερόμενος στήν δι' ὀρέξεως «ἐπὶ βρώσεώς τε καί πόσεως» ἐκδηλούμενη ἐπιθυμητική διάθεση τοῦ ἀνθρώπου γιά τήν μετουσία τοῦ Θεοῦ χαρακτηρίζει αὐτήν ὡς «τὸ ἀκρότατον τῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐπιθυμίας» σημειο. Βλ., ἐπίσης, ὅπ.π., 122,19-22. 123,14-16 (=PG 44, 1248AC).

¹⁴¹⁹ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, *Λόγος* 12, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 370,1-3 (=PG 44, 1037BC). Βλ., σχετικῶς μέ τήν ἄποψη αὐτή, Β. Τ α τ ά κ η, *La Contribution*, 264. G. H o r n, «L'amour», *RAM* 6(1925), 386. Α. Ἰ. Δ ε λ η κ ω σ τ ο π ο ὑ λ ο υ, *Ἡ ἐξέλιξις*, 33-34.

¹⁴²⁰ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, *Λόγος* 1, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 23,9-12. 27,9-15 (=PG 44, 772B. 773D). Πρβλ. καί ὅπ.π., *Λόγος* 6, 191,16-192,7 (=PG 44, 900CD). Ἡ ἐρωτική ὀρολογία, ἡ ὁποία ἀφορᾷ στήν πρὸς ἔνωση μέ τόν Θεό ἔντονη ἐπιθυμία τοῦ ἀνθρώπου, χρησιμοποιεῖται στήν ἐν γένει πατερική θεολογική σκέψη καί διδασκαλία. Βλ., ἐνδεικτικῶς, Ψ ε υ δ ο-Δ ι ο ν υ σ ί ο υ Ἀ ρ ε ο π α γ ί τ ο υ, *Περί θείων ὀνομάτων*, B.R.Suchla, *Corpus Dionysiacum. I*, 157,11-17 (=PG 3, 709B). Μ α ξ ί μ ο υ Ὁ μ ο λ ο γ η τ ο ὑ, *Κεφάλαια διάφορα θεολογικά καί οἰκονομικά*, PG 90, 1384BD. Ἰ ω ά ν ν ο υ Χ ρ υ σ ο σ τ ὸ μ ο υ, *Υπόθεσις τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης Ἐπιστολῆς*, PG 61, 377. Τ ο ὑ ἰ δ ί ο υ, *Ὅτε τῆς ἐκκλησίας ἔξω εὔρεθεις Εὐτρόπιος*, PG 52, 406. Βλ., ἐπίσης, Ν. Α. Μ α τ σ ο ὑ κ α, *Τό πρόβλημα τοῦ κακοῦ*, 112-114. Τ ο ὑ ἰ δ ί ο υ, *Κόσμος*, 129-130.

ιδιομορφία τοῦ συνδυασμοῦ φράσεων καί ὀνομάτων πού ἀναφέρεται στήν ἐπιδικώμενη κοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό καί ἐκφέρεται κατ' ἀντιθετικό σχῆμα, μέ τό ὅποιο ἀποδίδονται ἀνομοιογενεῖς καί ἀσύμβατες ἔννοιες πρὸς παράσταση μιᾶς καταστάσεως ὑπερβαίνουσας τήν κτιστή ἀνθρώπινη νόηση καί ἐκφραστικότητα, χωρίς ὅμως νά ἀναδεικνύεται ἀλληλοεναντίωση ἢ ἀλληλοαναίρεση τῶν χρησιμοποιουμένων ὀνομάτων ἢ φράσεων¹⁴²¹. Πρόκειται περί ἑνός ἐκφραστικοῦ εἴδους, ἡ χρήση τοῦ ὁποίου παρατηρεῖται κατά τόν Γρηγόριο ἐκτός τῶν ἄλλων, καί ἐνδεικτικῶς, στήν ἐρμηνευτική παράσταση τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου¹⁴²², κατά τό ὅποιο ὁ ἄκτιστος Θεός Λόγος προσέλαβε κατά τήν ἐνανθρώπησή του σάρκα, καί στήν θεώρηση καί στόν χαρακτηρισμό τοῦ δημιουργηθέντος ὑπό τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπου ὡς

¹⁴²¹ Βλ. *Πρὸς τὸν Εὐνομίον δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 365,22-25 (=PG 45, 1069C): «οὐ γὰρ μάχεται πρὸς ἄλληλα τὰ ὀνόματα κατὰ τὴν τῶν ἀντιθέτων φύσιν, ὡς εἰ τὸ ἐν ὑπάρχοι, μὴ ἂν αὐτῶ συνθεωρηθῆναι τὸ ἕτερον». Πρβλ. καί *ὄπ.π.*, 264,23-29 (=PG 45, 956A). *Ὅπ.π.*, 400,14-21 (=PG 45, 1112A). Βλ., ἐπίσης, Χ. Μ π ο υ κ η, *Ἡ Γλῶσσα*, 129-130. Ἀπό τό πλῆθος τῶν σχετικῶν μέ τήν ἀντιθετική ὀρολογία χωρίων βλ., ἐνδεικτικῶς, *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 3, H. Langerbeck, *GNO*, τ.6, 85,20-86,2 (=PG 44, 820C). *Ὅπ.π.* Λόγος 6, 181,19-182,2 (=PG 44, 892D-893A), ὅπου γίνεται λόγος περί τοῦ σχήματος τῆς ἀκροάσεως τῶν «ἀρρήτων», «ἀνεκφωνήτων», «ἀπορρήτων» καί «ἀλαλήτων» ρημάτων, καθὼς καί αὐτοῦ τοῦ «ἀκατονομάστου ὀνόματος». Βλ. *ὄπ.π.* 181,4-6 (=PG 44, 892C), ὅπου γίνεται λόγος περί τῆς «θεωρίας τῶν ἀοράτων». Βλ. *ὄπ.π.*, Λόγος 12, 366,14-17 (=PG 44, 1036A), ὅπου στόν ὄρο τῆς «ἐπεκτάσεως» ἡ ἀντίθεση ἐντοπίζεται στήν συνύπαρξη τῶν προθέσεων «ἐκ» καί «ἐπὶ» στήν ἴδια λέξη. Βλ., ὡσαύτως, *ὄπ.π.*, 353,17-354,5 (=PG 44, 1024D-1025A). Στό χωρίο αὐτό συνυπάρχουν οἱ ὄροι τῆς «εἰσόδου» καί τῆς «ἐξόδου». Βλ., ἐπίσης, *ὄπ.π.*, Λόγος 10, 310,3-4 καί 311,16-19 (=PG 44, 992AC), ὅπου ἀπαντοῦν ἡ «νηφάλιος μέθη» καί ἡ «καινή καί παράδοξος μίξις» τοῦ «ὑπνου» καί τῆς «ἐγρηγόρσεως». Πρβλ., ἐπίσης, *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H. Musurillo, *GNO*, τ.7,1, 88,8-10 (=PG 44, 377C), ὅπου τό «γινώσκειν» προσδιορίζεται ὡς τό «μηδὲν εἰδέναι». *Ὅπ.π.*, 87,9-10 (=PG 44, 377A), σχετικῶς μέ τό σχῆμα τοῦ «λαμπροῦ γνόφου». Βλ., ἐπίσης, *ὄπ.π.*, 118,2-3 (=PG 44, 405C). Στό σημεῖο αὐτό χρησιμοποιεῖται τό «πάντων παραδοξότατον» ἀντιθετικό σχῆμα τῆς ταυτόχρονης «στάσεως» καί «κινήσεως» τῆς ψυχῆς. Βλ. καί *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J. Mc Donough, *GNO*, τ.5, 41,18 (=PG 44, 453B), ὅπου ἐμφανίζεται ἡ ἔκφραση τῆς «παραδύσεως ἐντὸς τῶν ἀδύτων».

¹⁴²² Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 8, H. Langerbeck, *GNO*, τ.6, 255,17-19 (=PG 44, 948D).

«μεθορίου» τῆς νοητῆς καί ἀσωμάτου καί τῆς ὑλικῆς καί αἰσθητῆς φύσεως¹⁴²³.

Ἡ χρησιμοποιούμενη «ἐρωτική» αὐτή ὀρολογία ἀπό τόν ἐπίσκοπο Νύσσης περιέχει ὄρους, οἱ ὅποιοι ἐκφράζουν τήν διεγείρουσα τήν πλέον ἔντονη ἀπό τίς πνευματικές ἡδονές ψυχική ἐμπειρία τοῦ πρὸς τόν Θεόν ἔρωτα καί ἀναδεικνύουν τήν ἔντονη ἐπιθυμία καί ἀνυπομονησία τοῦ ἀνθρώπου νά ἐνωθεῖ μέ τόν Τριαδικό Θεό¹⁴²⁴. Εἶναι ἐνδεικτικό ἀλλά καί χαρακτηριστικό ὅτι διάφοροι προσδιορισμοί, ὅπως «ἐκκαίουσα» καί «ἄληκτος», πού χαρακτηρίζουν τήν ἐπιθυμία, καθὼς καί «σφοδρὸς ἐραστής τοῦ κάλλους»¹⁴²⁵, ὀνόματα, ὅπως «ἔρωτος», «ἀπόλαυσις», «πόθος», «πλησμονή», «ὄρεξις»¹⁴²⁶, ἀλλά καί ρηματικοί τύποι, ὅπως «ἐξάλλεται», «ἐπορεύεται» καί «συνεκκαίεται»¹⁴²⁷, οἱ ὅποιοι ἀπαντοῦν στήν διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου, ἀποδίδουν κατά τρόπον παραστατικό τήν ἔνταση τῆς

¹⁴²³ Βλ. *Εἰς τὸν βίον τῆς ὀσίας Μακρίνης*, V. W. Callahan, GNO, τ.8,1, 382,20-21 (=PG 46, 972A).

¹⁴²⁴ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 1, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 27,4-8 (=PG 44, 773C). Σέ αὐτό τό χωρίο ὁ Γρηγόριος ἐρμηνεύει ὑπὸ τό πρίσμα τῆς ἐνώσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό τήν κατ' αἰνιγματικόν τρόπο πρόταξη «τοῦ ἐρωτικοῦ πάθους τῆς τῶν δογμάτων ὑψηγῆσεως» ἀπό τό σχετικό κείμενο τοῦ □σματος τῶν □σμάτων. Ἀναφέρει, δηλαδή, ὁ ἱερός πατήρ ὅτι «τοσοῦτον ὑπέρεκειται τῶν ἁγίων ἁσμάτων τὸ ἐν τῷ □σματι τῶν ἁσμάτων μυστήριον. Οὐδὲν τὸ πλέον εἰς κατανόησιν, οὔτε εὐρεῖν, οὔτε χωρῆσαι ἢ ἀνθρωπίνη δύναται ἀκοή καὶ φύσις. Καὶ τούτου χάριν τὸ σφοδρότατον τῶν καθ' ἡδονὴν ἐνεργουμένων (λέγω δὴ τὸ ἐρωτικὸν πάθος) τῆς τῶν δογμάτων ὑψηγῆσεως αἰνιγματωδῶς προσεστήσατο».

¹⁴²⁵ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H. Musurillo, GNO, τ.7,1, 114,8-12 (=PG 44, 401D). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 5, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 124,3 (=PG 44, 1248D). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 1, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 38,4-8 (=PG 44, 784AB).

¹⁴²⁶ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 14, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 425,14-17 (=PG 44, 1084D). *Ὅπ.π.*, Λόγος 4, 119,5-6 (=PG 44, 844D). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 7, P. Alexander, GNO, τ.5, 404,45 (=PG 44, 724A). *Ὅπ.π.*, Λόγος 2, 313,10-16 (=PG 44, 648D-649A). Βλ. καὶ *Πρὸς τοὺς βραδύνοντας εἰς τὸ Βάπτισμα*, PG 46, 429A. *Περὶ παρθενίας*, J. P. Cavanaugh, GNO, τ.8,1, 328, 10-12 (=PG 46, 340D).

¹⁴²⁷ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 4, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 120,16 (=PG 44, 845B). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 2, P. Alexander, GNO, τ.5, 313,15 (=PG 44, 649A). *Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 265,28-31 (=PG 44, 956C).

ἐπιθυμίας τοῦ ἀνθρώπου γιά μετοχή τῶν θείων ἀγαθῶν καί δωρεῶν καί γιά ἔνωση μέ τόν Θεό.

Σέ συνάφεια μέ τίς παρουσιαζόμενες ἀπόψεις περί τῆς μετά τήν πτώση τοῦ ἀνθρώπου λειτουργίας τῶν συναισθημάτων του, μέ τά ὅποια ἐκφράζεται ὁ διακαής πόθος τοῦ ἀνθρώπου γιά ἔνωσή του μέ τόν Θεό, ὁ ὁποῖος παραμένει πάντοτε ἀνεκπλήρωτος καί προτρέπει τόν ἄνθρωπο σέ διαρκή ἀναζήτηση καί ἐξεύρεση καί μετοχή τοῦ «πλείονος»¹⁴²⁸, προβάλλεται ἀπό τόν ἐπίσκοπο Νύσσης τό συναίσθημα τῆς «ἀκορέστου» διαθέσεως τοῦ ἀνθρώπου ὡς πρός τήν κατά τήν χάριν καί κατά τήν ἐνέργεια μέθεξη τοῦ Θεοῦ. Διά τῆς προβολῆς τοῦ συναισθήματος αὐτοῦ ὁ Γρηγόριος ἀποτυπώνει κατά τρόπον μοναδικό ἀφ' ἑνός μέν τήν ἀδυναμία τῆς κτιστῆς ἀνθρώπινης φύσεως νά ἐπιτύχει νοητική κατάληψη τῆς «ἀπερινοήτου» καί «ἀπεριγράπτου» καί ἐκτός τῶν κτιστῶν ὀρίων ὑπάρχουσας ἄκτιστης φύσεως τῆς τρισυπόστατης θεότητος¹⁴²⁹, ἀφ' ἑτέρου δέ τήν ὀρμή μέ τήν ὅποια ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἐκδηλώνων τήν πρός τόν Θεό ἀγαπητική του διάθεση, καί ὡς «σφοδρός ἐραστής» τοῦ θείου κάλλους, ἀνανεώνει τήν ἔφεση του πρός τόν ποθούμενο Θεό¹⁴³⁰.

¹⁴²⁸ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 8, H. Langerbeck, *GNO*, τ.6, 248,12-14 (=PG 44, 944A). *Ἄπ.π.*, Λόγος 14, 425,14-17 (=PG 44, 1084CD). *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H. Musurillo, *GNO*, τ.7,1, 115,12-14 (=PG 44, 404B). *Ἄπ.π.*, 113,24-114,4 (=PG 44, 401CD). Πρὸβλ., σχετικῶς, H. U. von B a l t h a s a r, *Présence et pensée*, 70. M. C a n é v e t, "Grégoire de Nysse", *DSp* 6(1967), 992-993.

¹⁴²⁹ Βλ., σχετικῶς μέ τήν ἄποψη αὐτή, M. C a n é v e t, «Grégoire de Nysse», *DSp* 6(1967), 1000. A. L i e s k e, «Die Theologie», *ZKTh* 70(1948), 73. N. Α. Ν η σ ι ὡ τ η, *Προλεγόμενα*, 124. Κ. Ι. Κ ο ρ ν α ρ ά κ η, «"Σύμμετρον" καί "Εὔκαιρον"», 91.

¹⁴³⁰ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 12, H. Langerbeck, *GNO*, τ.6, 366,11-14 καί 17-20 (=PG 44, 1033D-1036A):«ή πρός τόν Θεόν ὀρῶσα ψυχὴ καί τόν ἀγαθὸν ἐκεῖνον πόθον τοῦ ἀφθάρτου κάλλους ἀναλαμβάνουσα ἀεὶ νέαν τήν πρός τὸ ὑπερκείμενον ἐπιθυμίαν ἔχει οὐδέποτε κόρω τὸν πόθον ἀμβλύνουσα». Αναφορικῶς μέ τό θέμα τῆς θεολογικῆς χρήσεως τῆς ἔννοιας τοῦ «κόρου» πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ὑφίσταται διάσταση μεταξύ τῶν ἀπόψεων τῶν διαφόρων ἐρευνητῶν, ἐφόσον ὀρισμένοι ἐξ αὐτῶν θεωροῦν ὅτι ἡ θεολογικὴ ἀντίληψη περί τοῦ «κόρου» ἔχει προταθεῖ ἀπό τόν Φίλωνα, ἐνῶ ἄλλοι ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ Ὠριγένης εἰσηγήθηκε αὐτήν. Ὑποστηρίζεται, ἐπίσης, ὅτι στήν θεολογικὴ διδασκαλία τοῦ Ὠριγένη ἀνάγεται ὁ ἱστορικός παράγων, ὁ ὁποῖος ἀπετέλεσε τήν ἀφορμὴ τῆς ἐνασχολήσεως τοῦ Γρηγορίου μέ τήν θεολογικὴ ἐρμηνεία τῆς ἔννοιας τοῦ «κόρου». Περὶ τῶν διαφόρων ἐρμηνευτικῶν ἀπόψεων γιά τό θέμα αὐτό βλ., ἐνδεικτικῶς, H. Δ. Μ ο υ τ σ ο ὑ λ α, *Ἡ Σάρκωσις*, 199, ὑποσ. 1. J. D a n i é l ο υ, *L'être*,

Πρέπει εκ παραλλήλου νά σημειωθεῖ ὅτι τό συναίσθημα τοῦ κορεσμοῦ τοῦ ἀνθρώπου ὡς πρὸς τήν ἀναζήτηση καί τήν μετοχή τοῦ Θεοῦ ἐκλαμβάνεται ἀπό τόν ἱερό πατέρα ὡς διακριτικό σημεῖο τῆς στατικότητος καί τοῦ περιορισμοῦ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐντός συγκεκριμένων ὁρίων¹⁴³¹ καί ὡς προσδιοριστικό στοιχεῖο ἐκείνων πού δέν ἔχουν οὔτε ἀναδεικνύουν φυσική συγγένεια μεταξύ τους¹⁴³², χαρακτηρίζεται δέ ἀπό τόν ἴδιο ὁ κορεσμός αὐτός σχετικῶς μέ τό συζητούμενο θέμα ὡς «ὑβριστής»¹⁴³³. Ἀντίκειται, ὡς ἐκ τούτου, σαφῶς ὁ ἐκδηλούμενος ἀπό τόν ἄνθρωπο κορεσμός αὐτός στήν ἄπειρη καί ἀπεριόριστη ἀγάπη, ἡ ὁποία συνιστᾷ διακριτικό γνώρισμα τῆς αἰδίας «ζωῆς» τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ¹⁴³⁴, καί δέν προσδιορίζει τό ἀνθρώπινο γένος, πού δημιουργήθηκε ἀφ' ἑνός μὲν νά ὁμοιάζει πρὸς τόν ἐκτός κορεσμοῦ

110. R. E. H e i n, *Perfection*, 77-78. H. C h a d w i c k, *Early Christian Thought*, 84. B. O t i s, «Cappadocian Thought as a Coherent System», *DOP* 12(1958), 102. M. H a r l, «La satiété de la contemplation comme motif de la chute des âmes», *StPatr* 8(1966), 380-395. X. Γ. Σ ω τ η ρ ο π ο ὑ λ ο υ, *Θέματα ἀσκητικῆς ζωῆς*, 78. Α. Γ. Μ α ρ ᾶ, *Ἡ ἐσχατολογία*, 119.
¹⁴³¹ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H. Musurillo, *GNO*, τ.7,1, 113,4-9. 113,25-114,5. 114,18-19 (=PG 44, 401B-404AB), ὅπου ὁ Γρηγόριος συσχετίζει τήν ἔννοια τοῦ «κόρου» μέ τήν ἐμφαίνουσα στάση καί ὄρια ὁρολογία, ὅπως «στάσις», «πέρας», «ὄρος», «ἴστασθαι», «παύεσθαι», «στῆσαι» καί «λῆξαι». Πρβλ., ἐπίσης, R. E. H e i n, *Perfection*, 81-83.

¹⁴³² Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G. Heil, *GNO*, τ.9, 57,2-6 (=PG 46, 525C): «οὐ γὰρ εἰς αἰεὶ παραμένει τῶν ἀλλοτρίων ἢ ἐπιθυμία τῇ φύσει, διότι πλήσμιον ἐκάστῳ καί προσκορές ἐστὶ τὸ μὴ ἴδιον οὐ μὴ κατ' ἀρχὰς ἔσχεν ἐν ἑαυτῇ τήν κοινωνίαν ἢ φύσις, μόνον δὲ τὸ συγγενές καί ὁμόφυλον ποθεινὸν καί ἐράσμιον εἰς αἰεὶ διαμένει». Πρβλ. καί *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, *Λόγος* 2, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 312,19-313,5 (=PG 44, 648D), ὅπου τό αἶσθημα τοῦ «κόρου» σχετίζεται μέ τήν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν τῆς ὑλόφρονος σάρκας.

¹⁴³³ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 96C. Πρβλ., ὡσαύτως, καί *Ἐπιτάφιος εἰς Πλακίλλαν βασίλισσαν*, A. Spira, *GNO*, τ.9, 485,9-13 (=PG 46, 888D). Βλ., ἐπίσης, σχετικῶς μέ τήν ἐκφραζόμενη αὐτῇ ἐρμηνευτικῇ ἀντίληψη, R. E. H e i n, *Perfection*, 106. A. L i e - s k e, «Zur Theologie», *Schol* 14(1939), 490. W. V ö l k e r, *Gregor von Nyssa als Mystiker*, 192. E. M ü h l e n b e r g, *Die Unendlichkeit Gottes*, 152-153.

¹⁴³⁴ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 96C-97A.

υπάρχοντα Θεό¹⁴³⁵, ἀφ' ἑτέρου δέ νά εἶναι ἰκανό πρὸς διηνεκῆ πορεία καί ἐπέκτασή του πρὸς τόν Θεό¹⁴³⁶.

Τονίζεται, ἐξ ἄλλου, ἀπό τόν ἐπίσκοπο Νύσσης ὅτι ἀνάλογη τοῦ ἀνικανοποίητου πόθου, πού ἡ ἀνθρώπινη φύση αισθάνεται γιά τήν ἔνωσή της μέ τόν Θεό, καθίσταται καί ἡ ἀπόλαυση, ἀπό τήν ὁποία κατακλύζεται ἡ ὑπαρξή της¹⁴³⁷ καί ἡ ὁποία σχετίζεται κατὰ τρόπον ἄμεσο μέ τήν εὐδοκίμησή της στήν πορεία γιά τήν ἀπόκτηση τῆς ἀρετῆς¹⁴³⁸, ἐφόσον ὁ Τριαδικός Θεός εἶναι «ἡ παντελῆς ἀρετῆ»¹⁴³⁹. Πρόκειται περὶ μιᾶς εὐφρόσυνης καταστάσεως, τήν ὁποία ὁ Γρηγόριος, προκειμένου νά ἀποδώσει τήν πληρότητά της, παρομοιάζει μέ τήν «πολυειδή» ἀπόλαυση πού προσφέρει στίς αισθήσεις τῆς ὁράσεως καί τῆς ὁσφρήσεως καί τῆς γεύσεως τοῦ ἀνθρώπου ἡ βρώση τοῦ καρποῦ τοῦ μήλου¹⁴⁴⁰.

¹⁴³⁵ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 2, P.Alexander, GNO, τ.5, 313,8-11 (=PG 44,648D). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 4, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 111,17-20 (=PG 44,1233B).

¹⁴³⁶ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H. Musurillo, GNO, τ.7,1, 116,21-23 (=PG 44,405A): «καὶ οὕτως οὐδεὶς ὄρος ἐπικόπτει τῆς πρὸς τὸν θεὸν ἀνόδου τὴν αὐξησιν διὰ τὸ μήτε τοῦ καλοῦ τι πέρασ ἐύρισκεσθαι μήτε τινὶ κόρῳ τὴν πρόοδον τῆς πρὸς τὸ καλὸν ἐπιθυμίας ἐγκόπτεσθαι». Ὅπ.π., 116,17-19 (=PG 44, 404D). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 8, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 248,7-14 (=PG 44,941D-944A). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 2, P.Alexander, GNO, τ.5, 313,11-17 (=PG 44,648D). Πρβλ. καί Ἀ. Γ. Μ α ρ ἄ, *Ἡ ἐσχατολογία*, 165, ἀπό τόν ὁποῖο ἀναφέρεται ὅτι ἡ «ἀντίληψη τῆς τελειότητος ὡς διαρκῆς πρόοδος πού συνεχίζεται καί μετὰ ἀπὸ τὴν δευτέρα παρουσία εἶναι μία καθαρὰ πρωτότυπη θεολογικὴ ἰδέα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου».

¹⁴³⁷ Βλ. *Ἐπιστολή 18*, G. Pasquali, GNO, τ.8,2, 59,4-6 (=PG 46, 1068C). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 14, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 425,14-426,1 (=PG 44,1084D). Ὅπ.π., Λόγος 1, 32,2-8 (=PG 44,777CD). Πρβλ. καί *Πρὸς Εὐάγγριον περὶ θεότητος*, E. Gebhardt, GNO, τ.9, 338,20-22 (=PG 46,552A).

¹⁴³⁸ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 4, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 120,12-14. 120,25-121,3 (=PG 44,1244C-1245A). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 13, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 366,14-15. 366,23-367,1 (=PG 44,1036A). Βλ., ἐπίσης, R. E. H e i n, *Perfection*, 88, 89. E. M ü h l e n b e r g, *Die Unendlichkeit Gottes*, 27.

¹⁴³⁹ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 5, P.Alexander, GNO, τ.5, 358,9-10 (=PG 44,684B). Ὅπ.π., Λόγος 7, 407,1 (=PG 44,725A).

¹⁴⁴⁰ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 4, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 117,5-9. 119,5-11 (=PG 44,844AD).

8. Ἡ ὑπό τοῦ ἀνθρώπου γνώση τοῦ ἑαυτοῦ του.

Κατά τήν λεπτομερῆ έκθεση ἀπό τόν Γρηγόριο τῶν ἰδιαίτερων χαρακτηριστικῶν τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, ἔτσι ὅπως αὐτά ἀναπροσαρμόσθηκαν καί λειτουργοῦν μετά τό γεγονός τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου, πού συνοδεύθηκε ἀπό τήν ἀποπομπή του ἀπό τόν παράδεισο καί ἀπό τήν ἀπομάκρυνσή του ἀπό τήν πρώτη μακαριότητά του καί ἀπό τήν εἴσοδο σέ αὐτόν τοῦ ὑλικοῦ καί τοῦ σωματικοῦ φρονήματος, ἀναδεικνύεται ἀπό τόν ἱερό πατέρα ἡ λειτουργία τῆς συνειδήσεως ὡς τοῦ ἐσώτατου ἐκείνου καί «ἀπορρήτου» κέντρου τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, στό ὁποῖο λαμβάνει χώρα ἡ λειτουργία τῆς γνώσεως τοῦ ἑαυτοῦ του καί ἡ διά τῆς αὐτεπιγνώσεως αὐτῆς κατανόηση τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ καί ἡ ἐκδηλούμενη ἀγαπητική του διάθεση καί κοινωνία του πρός τόν Θεό¹⁴⁴¹.

Ἐς σημειωθεῖ εἰσαγωγικῶς ὅτι ἡ στροφή αὐτή τῆς ὀπτικῆς ἐνέργειας τοῦ ἀνθρώπου στόν ἐσωτερικό του κόσμο καί ἡ ἐπίτευξη τῆς αὐτογνωσίας συνιστᾷ πρακτική ἀπαραίτητη στήν πλατωνική σκέψη. Πρόκειται δηλαδή περὶ τῆς διαδικασίας τῆς ἀναμνήσεως, προκειμένου ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου νά ἀποσειεῖ καί νά ἐκδιώξει τήν ἐπακόλουθη τῆς ἐνώσεώς της μέ τό σῶμα ἐπώδυνη λήθη καί νά ἀντλήσει τήν εὐφρόσυνη γνώση, τήν ἀπότοκο τῆς δραστηριότητας τοῦ πνεύματος¹⁴⁴². Στήν νεοπλατωνική φιλοσοφική σκέψη, ἐξ ἄλλου, ἡ δι' ὀράσεως τοῦ ἑαυτοῦ της ἐνεργούμενη ἀναγωγή τῆς ψυχῆς στόν νοῦ ἐπιφέρει τήν ἐπάνοδό της στό φυσικό της κάλλος¹⁴⁴³.

Ἡ θεολογική ἐρμηνευτική ἀντίληψη τήν ὁποία ἀναπτύσσει καί ἐκφράζει ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης γιά τήν ὑπό τοῦ ἀνθρώπου γνώση τοῦ ἑαυτοῦ του προσδιορίζεται καί διακρίνεται ἀπό τήν προβολή τῆς

¹⁴⁴¹ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 7, P.Alexander, GNO, τ.5, 414,9-12 (=PG 44, 732A). *Περὶ παρθενίας*, J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 289,11-13 (=PG 46, 360D).

¹⁴⁴² Βλ. Π λ ά τ ω ν ο ς, *Ἀλκιβιάδης* [Sp], I. Burnet, SCBO, τ.2, 124a,8-9, 131b,4 καί 131c,18-23. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Φίληβος*, I. Burnet, SCBO, τ.2, 34b,10-c,1 καί 48c,10. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Πρωταγόρας*, I. Burnet, SCBO, τ.3, 343b,3. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Φαῖδρος*, I. Burnet, SCBO, τ.2, 229e,6. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Φαίδων*, I. Burnet, SCBO, τ.1, 73b,5καί73e,1. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Ἱππαρχος* [Sp], I. Burnet, SCBO, τ.2, 228e, 2-3. Πρβλ. καί Γ. Σ κ α λ τ σ ᾶ, «Ὁ ἀνθρωπος ὡς κάτοπτρον τῶν ἐσχάτων», *Σύναξη* 59 (1996), 45-46.

¹⁴⁴³ Βλ. Π λ ω τ ἰ ν ο υ, *Ἐννεάδες*, I 6,6, P.Henry-H.R.Schwyzler, PO, τ.3, 16-18. Ὅπ.π., II 2,3,8-10. Ὅπ.π., V 3,6,35-43καί8,11,1. Ὅπ.π., IV 8,4,1-2. Βλ., σχετικῶς μέ τήν ἀποψη αὐτήν, Κ. Γ. Ν ι ᾶ ρ χ ο υ, *Εἰσαγωγικά μαθήματα στή Φιλοσοφία*, 173. 187. E. B r e h i e r, *Παγκόσμιος Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας*, 73. 96. 340. Κ. Δ. Γ ε ω ρ γ ο ὕ λ η, *Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας*, 183. 202-203.

έσωτερικότητας, τῆς μεταθέσεως δηλαδή τοῦ ἐνδιαφέροντος καί τῆς προσοχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τὰ παροδικά καί ὑποκείμενα σέ μεταβολή ὑλικά καί γήινα στοιχεῖα στήν διακρινόμενη ἀπό διαρκή σταθερότητα καί μονιμότητα καί ὑπάρχουσα «ἀεὶ» κατά τόν αὐτό καί ἀναλλοίωτο τρόπο ὑπάρξεως νοητή καί ἄυλη ἄκτιστη φύση¹⁴⁴⁴. Ἡ ἐπίτευξη ἀπό τόν ἄνθρωπο τῆς μετ' ἀκριβείας ἐνσυνείδητης αὐτῆς γνώσεως ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα κατά τόν ἱερό πατέρα ἀρχικῶς μέν τήν κάθαρσή του καί ἀπαλλαγὴ του ἀπό τὰ ἐκ τῆς «ἀγνοίας» προερχόμενα ἁμαρτήματα καί σφάλματα¹⁴⁴⁵, ἀκολούθως δέ τήν ἐπιτελούμενη ἐπικοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό πού ἐπιτυγχάνεται μέ τήν διά τῆς καθαρότητος τῆς καρδιάς του θέαση τοῦ θείου ἀρχετύπου¹⁴⁴⁶. Ἡ ἔλλειψη, ἀντιθέτως, τῆς αὐτοσυνειδησίας τοῦ ἀνθρώπου συνιστᾶ κατάστασι, κατά τήν ὁποία ἡ «κατ' εἰκόνα» τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ πλασθεῖσα ἀνθρώπινη φύσι συνεχιζοί νά φέρει τὰ στίγματα τῆς ἁμαυρώσεως ἀπό τήν ἁμαρτία¹⁴⁴⁷ καί ἀδυνατεῖ νά πραγματοποιήσῃ τήν κατοχή τῆς ὑπεράνω αὐτῆς καί ἐκτός τῆς ἀντιληπτικῆς τῆς δυνατότητος κειμένης θείας ἀλήθειας¹⁴⁴⁸.

¹⁴⁴⁴ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 64,12-65,1 (=PG 44, 804B). *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G. Heil, GNO, τ.9, 40,1-8 (=PG 46, 508D). *Ἐπιτάφιος εἰς Πλακίλλαν βασιλίσσαν*, A. Spira, GNO, τ.9, 484,1-2 (=PG 46, 888A).

¹⁴⁴⁵ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G. Heil, GNO, τ.9, 40,21-24 (=PG 46, 509B). Πρβλ. καί *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H. Musurillo, GNO, τ.7,1, 69,23-70,3 (=PG 44, 361A). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 2, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 67,17-18 (=PG 44, 805C). Πρβλ., ἐπίσης, *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 2, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 25,6-9 (=PG 44, 1141C).

¹⁴⁴⁶ Βλ. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 6, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 143,20-23 (=PG 44, 1272B). *Ἦπ.π.*, Λόγος 1, 86,11-12 (=PG 44, 1204C). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 56,6-13 (=PG 44, 1173C). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 4, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 98,9-13 (=PG 44, 829C). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 3, P.Alexander, GNO, τ.5, 324,8-11 (=PG 44, 656D-657A).

¹⁴⁴⁷ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 64,7 (=PG 44, 1181D). *Ἦπ.π.*, 68, 9-16 (=PG 44, 1188A). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 5, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 135,13-16 (=PG 44, 1261BC).

¹⁴⁴⁸ Βλ. *Πρὸς τὸν Εὐνομίον δεῦτερον λόγον*, W.Jaeger, GNO, τ.1, 260,6-9 (=PG 45, 949B). *Ἦπ.π.*, 257,28-258,3 (=PG 45, 945D). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 3, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 72,8-12 (=PG 44, 809B). Πρβλ. καί *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 7, P.Alexander, GNO, τ.5, 415,22-416,6 (=PG 44, 732CD). Περὶ τοῦ γεγονότος τῆς αὐτοσυνειδησίας ὡς καταστάσεως «ἐγρηγόρσεως τῶν πνευματικῶν δυνάμεων» τοῦ ἀνθρώπου, «ἐλέγχου τῆς κατὰ Θεὸν λειτουργίας αὐτῶν» καί συνεπῶς «ἐπιγνώσεως ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου τῆς

Ἡ ἐπίτευξη, βεβαίως, αὐτῆς τῆς αὐτοσυνειδησίας δέν συνιστᾶ γιά τόν Γρηγόριο μία κατάσταση πού μπορεῖ νά ἀποκτηθεῖ καί νά βιωθεῖ εὐχερῶς, ἀλλά καθίσταται τό ἀποτέλεσμα μιᾶς ἐπίπονης καί μακρόχρονης διεργασίας, ἢ ὅποια προϋποθέτει τόν σταθερό προσανατολισμό τοῦ ἀνθρώπου στήν προσπάθεια ὁμοιώσεως τῆς ψυχῆς του πρὸς τό θεῖο ἀρχέτυπό της¹⁴⁴⁹. Μέ τήν ἐπαινετή αὐτή δραστηριότητα τῆς στροφῆς τῆς προσοχῆς τοῦ ἀνθρώπου στόν ἐσωτερικό του κόσμο, πού ἐπιφέρει τό ἐπιθυμητό ἀποτέλεσμα τῆς γνώσεως τοῦ ἑαυτοῦ του καί τῆς θεογνωσίας, καθίσταται δυνατή ἡ ἐπάνοδος τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων στήν «ἀρχαίαν» μακαριότητα¹⁴⁵⁰, ἀπό τήν ὅποια διά τῆς παρακοῆς τῶν προπατόρων ἐξέπεσε, καθὼς καί ἡ διαφύλαξη τῶν ἐκπορευομένων ἀπό αὐτήν τήν κατάσταση ἀγαθῶν¹⁴⁵¹.

ποιότητας τοῦ πνευματικοῦ βίου» αὐτοῦ βλ. Κ. Ἰ. Κ ο ρ ν α ρ ᾶ - κ η, «Ὁ βιωματικός χαρακτήρας τοῦ δόγματος», 678.

¹⁴⁴⁹ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G. Heil, GNO, τ.9, 40,22-41,6. 41,17-19 (=PG 46, 509BC). Βλ. καί Ν. Β α φ ε ἰ δ ο υ, «Ὀντολογικαί καί γνωσιολογικαί θεωρίαι», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 38(1955), 134.

¹⁴⁵⁰ Βλ. *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 2, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 27,3-6 (=PG 44, 1144C). Ὅπ.π., Λόγος 5, 72,5-10 (=PG 44, 1192A). *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G. Heil, GNO, τ.9, 55,25 (=PG 46, 525A).

¹⁴⁵¹ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ ἰσμάτος τῶν ἰσμάτων*, Λόγος 2, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 64,5-8 (=PG 44, 804B). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 85,10-12 (=PG44, 505C).

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Η ΕΚ ΤΗΣ ΠΑΡΑΚΟΗΣ ΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΜΥΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΔΙΑ ΤΗΣ ΕΝΑΝΘΡΩΠΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΘΕΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

1. Τό μυστήριο τῆς φιλόανθρωπης κατά σάρκα «οικονομίας» τοῦ Λόγου.

Τό γεγονός τῆς τραγωδίας τῆς διά τῆς παραβάσεως πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου συνιστᾶ οὐσιῶδες σημεῖο τῆς ἀνθρωπολογικῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, ὅπως ἀκριβῶς ἀποδεικνύεται ἀπό τήν ἐπιτελεσθεῖσα ἀπό τόν ἱερό πατέρα ἐρμηνευτική ἐπεξεργασία καί ἀποτύπωση τοῦ σχετικοῦ θέματος. Ἡ κατανόηση τῶν ἐπαχθῶν συνεπειῶν τῆς συντελεσθείσης «ἀρχαίας» παραβάσεως καί τῆς συνακόλουθης πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου, πού ἐπέφεραν τήν παρατηρούμενη ὀδυνηρή κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου λόγω τῆς ἀχρειωθείσης φύσεώς του, ἦταν ἐπόμενο νά προκαλέσει τό ζωνρό ἀνθρωπολογικό ἐρμηνευτικό ἐνδιαφέρον τοῦ Γρηγορίου γιά τήν ἀνάδειξη τῶν σωτηριωδῶν ἐκείνων προϋποθέσεων τῆς ἄρσεως τῶν μνημονευθειῶν συνεπειῶν τῆς παρακοῆς τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς ἐπανόδου του στήν «ἀρχαίαν» μακαριότητα. Τό ἐκδηλούμενο αὐτό ἐρμηνευτικό ἐνδιαφέρον τοῦ ἱεροῦ πατρός στρέφεται ἀποκλειστικῶς στόν τονισμό τῆς «διά σαρκὸς ἐπιδημίας» τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ Λόγου, ὡς τοῦ μοναδικοῦ τρόπου ἄρσεως τῶν συνεπειῶν τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου καί ἰάσεως καί ἀποκαταστάσεως τῆς ἀχρειωθείσης διά τῆς «ἀρχαίας» παραβάσεως φύσεώς του καί ἐπιτεύξεως τῆς σωτηρίας του.

Ὅπως συνάγεται ἀπό τήν σχετική διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου, καθίσταται προφανές ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης, χωρίς φυσικά νά ὑπεισέρχεται σέ νοησιαρχική ἀναζήτηση καί προβολή κινήτρων τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου, προβαίνει σέ ἐκ σωτηριολογικῆς ἐπόψεως συσχετισμό καί σύνδεση τοῦ «μεγάλου τῆς εὐσεβείας μυστηρίου» τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου μέ τήν ἐκ τῆς παρακοῆς προκύψασα πτώση τοῦ ἀνθρώπου, δεδομένου ὅτι αὐτό τό μυστήριο τῆς «καταβάσεως τοῦ θείου πρὸς τήν ταπεινότητα» τοῦ ἀνθρώπου συνιστᾶ κατά τόν ἱερό πατέρα τήν ἐπιτέλεση τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου¹⁴⁵².

¹⁴⁵² Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, Ε.Μühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 42,19-43,18 (=PG 45, 45D-48A). Ὅπ.π., 62,23-63,16 (=PG 45, 65BC). Ὅπ.π., 68,18-69,4 (=PG 45, 72A). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστικόν*, Λόγος 2, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 299,20-300,5 (=PG 44, 637A). Ὡς πρὸς τό ζήτημα τῆς θεωρήσεως ἢ μὴ θεωρήσεως τοῦ ἐπιφέροντος τήν πτώση τοῦ ἀνθρώπου προπατορικοῦ ἁμαρτήματος ὡς

προϋποθέσεως τῆς κατά σάρκα «οικονομίας» τοῦ Θεοῦ Λόγου θά πρέπει νά ἐπισημανθεῖ, ὅτι, ὅπως ὀρθῶς καί προσφυῶς ἔχει παρατηρηθεῖ (βλ. Ν. Α. Μ α τ σ ο ὑ κ α, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία* τ.2, 204), οἱ ἀνατολικοὶ Πατέρες, κινούμενοι ἀπό ἀμιγῶς σωτηριολογικό ἐνδιαφέρον, δέν ἀσχολήθηκαν οὔτε συζήτησαν διαλεκτικῶς καί ἐρευνητικῶς τὰ κίνητρα τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου. Ἐπί τοῦ συγκεκριμένου αὐτοῦ σημείου εἶναι ἀναγκαῖο νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, λαμβάνοντας ἀφορμή ἀπό τὰ χωρία Α' Πέτρ. 1,19-20 καί Ἐφεσ. 1,9 ἀποδίδει στό γεγονός τῆς κατά σάρκα «οικονομίας» τοῦ Θεοῦ Λόγου τόν χαρακτηρισμό τοῦ «τῆς ἀρχῆς τῶν ὄντων προεπινοουμένου θείου σκοποῦ», ὁ ὁποῖος συνιστᾶ ἀφ' ἑνός μὲν τό «τέλος», πρὸς τό ὁποῖο «ἀφορῶν» ὁ τρισυπόστατος Θεός «τὰς τῶν ὄντων παρήγαγεν οὐσίας», ἀφ' ἑτέρου δέ τό «τῆς προνοίας καί τῶν προνοουμένων πέρας». Ἡ διά τῆς σαρκώσεως πραγματωθεῖσα συγκατάβαση τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὸς τόν ἄνθρωπο καθίσταται σὺν τοῖς ἄλλοις γιὰ τόν ἅγιο Μάξιμο «μυστήριον» πού ὑποδηλώνει τὴν «ὑπεράπειρον καί ἀπειράκις ἀπείρως προϋπάρχουσαν τῶν αἰώνων μεγάλην τοῦ Θεοῦ βουλήν», καθὼς καί «ἐνωσις» πού «προϋπενεώθη τῶν αἰώνων» (*Πρὸς Θαλάσσιον*, PG 90, 621AC). Ἡ σάρκωση τοῦ Θεοῦ Λόγου συνιστᾶ κατὰ τόν Μάξιμο τὸν Ὁμολογητὴ μυστήριον κατὰ τό ὁποῖο «προεγνώσθη ὁ Χριστὸς οὐχ ὅπερ ἦν κατὰ φύσιν δι' ἑαυτὸν, ἀλλ' ὅπερ ἐφάνη κατ' οἰκονομίαν δι' ἡμᾶς γενόμενος ὕστερον» (*Ὁπ.π.*, PG 90, 624B-625B). βλ., ἐπίσης, ὁπ.π., C.Laga-C.Steel, CCSG, τ.7,1, 145,18-23 (=PG 90, 321A). *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1088C. 1097D. *Περὶ θεολογίας καί οἰκονομίας*, PG 91, 1108AB.

Σχετικῶς μέ τό συζητούμενο αὐτό θέμα βλ. G. F l o r o v s k y, *Θέματα ὀρθοδόξου θεολογίας*, 33-38, ὅπου γίνεται ἐκτενὴς ἀναφορὰ στὴν θεολογικὴ σκέψη τῆς Δύσεως, τὴν ὁποία ἀπασχόλησε ἐπισταμένως τό ζήτημα τῆς ἐξαρτήσεως τῆς «διά σαρκὸς ἐπιδημίας» τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τό γεγονός τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέρον, ἐκτός τῶν ἄλλων, παρουσιάζει τό συμπέρασμα πού ἐκτίθεται στὴν μνημονευθεῖσα αὐτὴ ἐργασία, ὅτι στό περί τοῦ ἐσχάτου κινήτρου τῆς ἐνανθρωπήσεως τεθὲν ἐρώτημα δύναται νά δοθεῖ μόνο «ὑποθετικὴ ἢ τακτοποιοῦσα τὰ πράγματα ἀπάντηση». βλ., ἐπίσης, H. U. von B a l t h a s a r, *Maxime le Confesseur*, 204-205. T o ὕ ἰ δ ἰ - o u, *Kosmische Liturgie*, 628-630. Α. Β. Β λ έ τ σ η, *Τὸ προπατορικὸ ἀμάρτημα*, 340-355. Α. Ρ α - ν τ ο σ ά β λ ι ε β ι τ σ, *Τὸ μυστήριον τῆς σωτηρίας*, 180.185-187. βλ., ὡσαύτως, Ν. Χ. Ἰ ω α ν - ν ἰ δ η, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, 269-270, ἀπὸ τόν ὁποῖο καταγράφεται ἡ ἀντίληψη τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ αὐτοῦ διδασκάλου ὅτι τό γεγονός τῆς ἐνανθρωπήσεως δέν ἔγινε «ἄνευ προγνώσεως», ἀλλὰ «οὕτω γενέσθαι τό τῆς οἰκονομίας μυστήριον βουλή ἀρρητῶ προώρισε (ὁ Θεός)», τό ὁποῖο «ὑπῆρχε ὡς πρωταρχικός σκοπὸς τοῦ Θεοῦ στὴν πράξι τῆς

δημιουργίας», ανεξαρτήτως δηλαδή από τό επιφέρων τήν πτώση τοῦ ἀνθρώπου γεγονός τῆς παρακοῆς. Σέ ἄλλο σημείο, ἐν τούτοις, διασαφηνίζεται ὅτι στήν διδασκαλία τοῦ Ἰωσήφ Βρυννίου ἡ διά τοῦ μυστηρίου τῆς κατά σάρκα οικονομίας τοῦ Θεοῦ Λόγου λύτρωση ἦταν ἀπαραίτητη γιά τό γένος τῶν ἀνθρώπων, «πού “οὕτω δυστήνως καί ἀθλιώτατα” γιά πολλούς αἰῶνες ἀνέμεινε τό ἔλεος τοῦ φιλανθρώπου Δημιουργοῦ, ἐφ’ ὅσον μόνο του τίποτε δέν μποροῦσε νά πράξει γιά νά ἐλευθερωθεῖ ἀπό τήν αἰώνια ἀπώλεια» (ὄπ.π., 267). Ὅπως ἔχει προσφυῶς παρατηρηθεῖ ἀπό τόν ἴδιο συγγραφέα σχετικῶς μέ τίς ἐκτιθέμενες περί τοῦ θέματος αὐτοῦ ἀντιλήψεις τοῦ Ἰωσήφ Βρυννίου, «ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Λόγου ἦταν ἀπολύτως ἀποφασισμένη ἀπό τόν Θεό ἀκόμη πρό τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, πράγμα πού ὅμως δέν σημαίνει ὅτι ἡ ἐνανθρώπηση δέν περιλαμβάνει τήν πτώση καί τήν ἀνάγκη λυτρώσεως τοῦ ἀνθρώπου» (ὄπ.π., 269).

Γιά τήν ἐπισκόπηση καί ἐξέταση τοῦ θέματος αὐτοῦ ἀπό μία διαφορετική ὀπτική, βλ. Ν. Α. Μ α τ σ ο ὑ κ α, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία* τ.3, 214-215, ὅπου ἀναγνωρίζεται καί προβάλλεται ἀπό τόν συγγραφέα ἡ ἄποψη ὅτι «κεντρικό γεγονός» τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος συνιστᾷ ὄχι τό προπατορικό ἀμάρτημα ἀλλά ἡ σχέση μεταξύ κτιστοῦ καί ἀκτίστου. Ἡ κατ’ ὄντολογικὴν ἔννοια διαφορά, πού ὑπάρχει μεταξύ τῆς ἄκτιστης Τριαδικῆς θεότητος καί τῆς ἐκ μή «προὔποκειμένης» ὕλης δημιουργηθείσης ἀνθρωπότητος, ἡ ὅποια ὡς ἐκ τούτου δέν μπορεῖ νά καταστεῖ ἀφ’ ἑαυτῆς τέλεια, καθιστᾷ ἐπιβεβλημένη τήν ἐγγύηση τοῦ γεγονότος τῆς κατά σάρκα θείας οικονομίας, προκειμένου νά καταστεῖ πραγματικότητα ἡ δυνατότητα τῆς προσεγγίσεως ἀπό τόν ἄνθρωπο τῆς τελειώσεως, τῆς ἐπιφέρουσας τήν πραγμάτωση τοῦ «καθ’ ὁμοίωσιν». Ἡ συγκατάβαση, συνεπῶς, τοῦ θείου πρὸς τό ἀνθρώπινο κατανοεῖται καί ἐρμηνεύεται ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἀνάγκης μετοχῆς τοῦ ἀκτίστου ἀπό τό κτιστό, προκειμένου αὐτό νά «οὐσιώνεται, νά ζωοποιεῖται καί νά τελειώνεται» (Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Τό πρόβλημα τοῦ κακοῦ*, 50-51. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, «Ἡ ἐκκλησιολογία ἐξ ἐπόψεως τοῦ Τριαδικοῦ δόγματος», *ΕΕΘΣΠΘ* 17[1972], 129. Βλ. καί Α. Β. Β λ έ τ σ η, *Τό προπατορικό ἀμάρτημα*, 234-235. Ἰ. Ζ η ζ ι ο ὑ λ α (νῦν Μητροπολίτου Περγάμου), «Τό εἶναι τοῦ Θεοῦ», *Σύναξη* 37[1991], 25-26. Κ. Β. Σ κ ο υ - τ έ ρ η, *Ἱστορία Δογμάτων*, τ.2, 459-460. Κ. Β a r t h, *Dogmatik*, τ.1,2, 42. Βλ., ἐπίσης, Μ α ξ ἰ - μ ο υ Ὁ μ ο λ ο γ η τ ο ὕ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1276C. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Λόγος ἀσκητικός*, PG 90, 916D. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Εἰς τὴν προσευχὴν τοῦ Πάτερ ἡμῶν*, PG 90, 897B. Στά χωρία αὐτά περιγράφεται ὁ προπάτορας Ἀδάμ ὡς ἐκ φύσεως ἀσθενής, χωρὶς νά ἔχει οικειοποιηθεῖ ἀκόμη τήν ἀθανασία, στήν ὅποια μποροῦσε νά μετέχει διά τῆς μεταβολῆς τῆς κατευθύνσεως τῆς φυσικῆς του ροπῆς ἀπό τό πάθος στήν ἀπάθεια καί τῆς παγιώσεώς του στήν κατάσταση αὐτή. Βλ., ὡσαύτως, Ε ἰ ρ η ν α ἰ ο υ Λ υ ῶ ν ο ς,

Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπή τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, Βιβλίο 4, PG 7, 1105B: «καθὸ δὲ μὴ ἔστι ἀγέννητα [=τὰ νεωστὶ γεγεννημένα], κατὰ τοῦτο ὑστεροῦνται τοῦ τελείου»).

Τό γεγονός αὐτό τῆς προσεγγίσεως καί μεθέξεως τοῦ ἀκτίστου Θεοῦ ἀπὸ τόν κτιστό ἄνθρωπο ἐπρόκειτο νά πραγματοποιηθεῖ μέσῳ τῆς «ἄσαρκης» καί τῆς «ἔνσαρκης» παρουσίας τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τό συμβάν τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος (βλ. Ν. Α. Μ α τ σ ο ὑ κ α, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία* τ.3, 214). Τό γεγονός αὐτό τῆς θείας ἀποκαλύψεως συναρτᾶται κατὰ τρόπον ἄμεσο μέ τὴν ἐκ τοῦ μή ὄντος δημιουργία τῆς ἀνθρωπότητος, ἐφόσον αὐτή, σύμφωνα μέ τὴν σχετικὴ ἔκφραση τοῦ Ν. Ματσούκα, «δέν ἔχει ἐξ ἑαυτῆς ἐμφύτους καί αὐτονόμους καταβολάς πρὸς αὐτοδύναμον ἐξέλιξιν» («Θεολογία καί ἀνθρωπολογία», *Τόμος ἐόρτιος Μεγάλου Ἀθανασίου*, [1974], 74). Ὅπως τεκμαίρεται ἀπὸ τὴν σχετικὴ ἐρμηνευτικὴ ἐπισκόπηση, τὴν ἄποψη αὐτὴ φαίνεται νά ἔχει διατυπώσει ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ὅπως συνάγεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπὸ τὴν ἐπιτελεσθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ συνάρτηση τῆς γνωστικῆς ἰκανότητος τοῦ κτιστοῦ ἀνθρώπου μέ τό γεγονός τῆς θείας ἀποκαλύψεως, διὰ τοῦ ὁποίου αὐτός μπορεῖ κατ' ἀποκλειστικόν τρόπο νά σχετισθεῖ μέ τόν Τριαδικό Θεό (βλ. Ἀ θ α ν α σ ί ο υ, *Κατὰ Ἀρειανῶν*, Λόγος 2, M. Tetz, *Athanasius Werke*, τ.1, 244,19-22 καί 259,1-5 [=PG 26, 289C. 320B]), ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπὸ τὴν ἐρμηνευτικὴ θεώρηση τῆς «υἰοθεσίας» τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων ὡς γεγονότος προεγνωσμένου καί ἀποφασισμένου «πρὸ καταβολῆς» τοῦ κόσμου (ὅπ.π., 253,1-9 [=PG 26,308B]). Κατὰ τὴν ἐρμηνευτικὴν, παρὰ ταῦτα, ἐπισκόπηση τοῦ *Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου* ἔργου τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ πατρὸς διαφαίνεται μία τάση συνδέσεως τοῦ σωτηριώδους γεγονότος τῆς κατὰ σάρκα «οἰκονομίας» τοῦ Θεοῦ Λόγου μέ τίς ὀλέθριες συνέπειες τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου (βλ., ἐνδεικτικῶς, *Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*, Ch. Kannengiesser, SC, τ.199, 276,4-10. 300,38-302,54 [=PG 26, 104AB. 113C]. *Κατὰ Ἀρειανῶν*, Λόγος 2, M. Tetz, *Athanasius Werke*, τ.1, 253,9-254,17 [=PG 26,308B-309A]. βλ., ὡσαύτως, περὶ τοῦ αὐτοῦ σημείου, Ἰ. Κ α λ ο γ ῆ ρ ο υ, «Χριστολογία καί Σωτηριολογία», *Τόμος ἐόρτιος Μεγάλου Ἀθανασίου*, [1974], 243). K. B a r t h, *Dogmatik*, τ.1,2, 38.

Ὁ Ἰ. Ρωμανίδης, ἀκολούθως, ὑπογραμμίζει μὲν τὴν μετοχὴν τοῦ ἀνθρώπου στὴν ζωὴ «κατὰ τὴν δημιουργικὴν καί προνοητικὴν ἄκτιστον ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ», πού εἶναι ἡ «αὐτοζωή», ὑποδεικνύει ὅμως ὡς ἀποκλειστικὴ δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου νά παραμείνει μονίμως σέ αὐτὴν τὴν κατάστασιν μετοχῆς τὴν «ἠθικὴν τελειοποίησιν», ἐφόσον «μόνον τό τέλειον δύναται νά γίνῃ ὄντως ἀθάνατον». Μετὰ τό γεγονός τῆς πτώσεως ἢ διὰ τῆς ἠθικῆς τελειώσεως μονιμότητα σέ αὐτὴν τὴν κατάστασιν μετοχῆς καθίσταται πραγματοποιήσιμη «μόνον διὰ τῆς σωστικῆς ἐνεργείας τοῦ Χριστοῦ» (*Τό*

Κατά τήν σωτηριολογικῶς νοούμενη σύνδεση αὐτή τῆς ἐκ φιλανθρωπίας τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ ἐπιτελέσεως τῆς κατά σάρκα «ἐπιδημίας» τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ Λόγου καί τῆς διά τῆς παρακοῆς συντελεσθείσης πώσεως τοῦ ἀνθρώπου, διακηρύσσεται ἀπό τόν Γρηγόριο ὅτι αἰτία ἀλλά καί σκοπός αὐτῆς τῆς διά σαρκός «ἐπιδημίας» καί «καταβάσεως» τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ Λόγου εἶναι ἀναμφιβόλως καί ἀναντιρρήτως ἡ σωτηρία τοῦ διά τῆς παρακοῆς πεσόντος ἀνθρώπου. Ἐνδεικτική τυγχάνει ἐν προκειμένῳ ἡ παράθεση μαρτυριῶν ἀπό τόν ἐπίσκοπο Νύσσης, στίς ὁποῖες προβάλλεται ἡ ἀντίληψη αὐτή¹⁴⁵³. Ἡ

προπατορικόν ἀμάρτημα,157). Ἡ ἄποψη αὐτή ὀδηγεῖ στό συμπέρασμα τῆς ἀποδοχῆς ἀπό τόν Ἰ. Ρωμανίδη τῆς ὑπακοῆς ἀπό τούς προπάτορες στήν ὑπό τοῦ Θεοῦ δοθεῖσα ἐντολή ὡς τοῦ μέσου τῆς πνευματικῆς ἀσκήσεως πρὸς ἐπίτευξη τῆς ἐπιφέρουσας τήν ἀθανασία ἠθικῆς τελειώσεως (*ὄπ.π.*,160). Συναφῶς πρὸς τήν ἄποψη αὐτή βλ. καί Ν. Β α φ ε ἰ δ ο υ, «Ὀντολογικαί καί γνωσιολογικαί θεωρία», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 38(1955), 226. Βλ., ὡσαύτως, καί Ἰ ω ἄ ν ν ο υ Χ ρ υ σ ο σ τ ὀ μ ο υ, *Ἑρμηνεία εἰς τήν πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολήν*, PG 63, 41. Στό σημεῖο αὐτό ὁ ἱερός πατήρ ὑποδεικνύει ὡς «αἰτίαν» τῆς θείας οἰκονομίας τήν «διά τοῦ θανάτου» κατάργηση τοῦ «τὸ κράτος ἔχοντος τοῦ θανάτου, τουτέστι τοῦ διαβόλου», ὁ ὁποῖος ἐπλήγη ἀπό τόν Κύριο Ἰησοῦ Χριστό μέ τό ἴδιο «ἰσχυρόν ὄπλον», πού χρησιμοποίησε «κατά τῆς οἰκουμένης». Βλ., ἐπίσης, σχετικῶς μέ τό θέμα αὐτό, Μ. C a n é ν e t, *Exégèse et théologie*, 156, κατά τήν ὁποία τό γεγονός τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου συσχετίζεται κατά τρόπον ἄμεσο μέ τήν ἄρση τῶν συνεπειῶν τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος καί μέ τόν ἐπαναπροσδιορισμό τῆς σχέσεως κτιστοῦ καί ἀκτίστου. Πρβλ., σχετικῶς, καί Ἡ. Δ. Μ ο υ τ σ ο ὑ λ α, *Ἡ Σάρκωσις*, 97.

¹⁴⁵³ Βλ., ἐνδεικτικῶς, *Λόγος Κατηχητικός*, Ε.Μühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 43,3-19 (=PG 45, 54D-48B):«τίς οὖν αἰτία, φησὶ, τοῦ πρὸς τήν ταπεινότητα ταύτην καταβῆναι τὸ θεῖον, ὡς ἀμφίβολον εἶναι τήν πίστιν, εἰ Θεός, τὸ ἀχώρητον καί ἀκατανόητον καί ἀνεκλάλητον πρᾶγμα, τὸ ὑπὲρ πᾶσαν δόξαν καί πᾶσαν μεγαλειότητα, τῷ λύτρω τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καταμίνυται...; Ζητεῖς τήν αἰτίαν τοῦ γενέσθαι Θεὸν ἐν ἀνθρώποις;... Εἰ οὖν ἴδιον γνῶρισμα τῆς θείας φύσεως ἢ φιλανθρωπία, ἔχεις ὄν ἐπεζήτησας λόγον, ἔχεις τήν αἰτίαν τῆς ἐν ἀνθρώποις τοῦ Θεοῦ παρουσίας. Ἐδεῖτο γὰρ τοῦ ἰατρεύοντος ἢ φύσις ἡμῶν ἀσθενήσασα». *Κατὰ Ἐὐνομίῳ τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 2, W.Jaeger, *GNO*, τ.2, 70,5 (=PG 45, 637A):«ἀλλ' οὐκ ἂν ἦν τῆς δευτέρας ἡμῶν κτίσεως χρεία, εἰ μὴ τήν πρώτην διά τῆς παρακοῆς ἠχρειώσαμεν». *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 2, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 299,20-300,3 (=PG 44, 637A):«ταῦτα οὖν ὁ ἀληθινὸς Ἐκκλησιαστής διεξέρχεται, διδάσκων, οἶμαι, τὸ μέγα τῆς σωτηρίας μυστήριον, ὅτου χάριν ὁ Θεὸς ἐν σαρκὶ ἐφανερώθη... Αὕτη ἡ αἰτία

σωτηριολογικῶς νοούμενη αὐτή ἀναγκαιότητα τῆς διὰ σαρκός «ἐπιδημίας» τοῦ Κυρίου¹⁴⁵⁴ τεκμαίρεται καί ἀναδεικνύεται κατὰ τόν ἱερό πατέρα σαφῶς ἀπό τό εἶδος τῆς ἀσθένειας τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, πού ἐπῆλθε σέ αὐτόν ἀπό τήν ἔκπτωσή του ἀπό τήν οὐράνια κληρονομία καί μακαριότητα, ἀπό τήν ὁποία ἔκτοτε τό γένος τῶν ἀνθρώπων νοσεῖ¹⁴⁵⁵. Τό κράτος τῆς ἀμαρτίας καί τοῦ θανάτου, ἡ δυσμενής κατάστασις τῶν ὁποίων ἐνέσκηψε διὰ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου σέ ὄλο τό ἀνθρώπινο γένος καί κατέστη ἔτσι πανδημία ταλανίζουσα τόν ἐπί τῆς γῆς ἀνθρώπινο βίον, παρέχει στόν ἐπίσκοπο Νύσσης τήν αἰτιολογία, προκειμένου νά ἐκκληφθεῖ ὁ τρόπος τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ πρὸς τόν ἄνθρωπο ἔργου αὐτοῦ τῆς θείας οἰκονομίας διὰ τοῦ κατὰ σάρκα μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ ὡς ὁ πλέον

τοῦ ἐπιδημῆσαι διὰ σαρκός τοῖς ἀνθρώποις τόν Κύριον, τὸ δοῦναι τήν καρδίαν αὐτοῦ εἰς τὸ ἐπισκέψασθαι ἐν τῇ σοφίᾳ ἑαυτοῦ περὶ τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν γενομένων». Βλ., ἐπίσης, *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 63,9-16 (=PG 45, 65BC) Ὁπ.π., 68,21-69,9 (=PG 45, 72A). *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 15, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 437,1-8 (=PG 44, 1092CD).

¹⁴⁵⁴ Βλ. *Εἰς τὴν φωτοφόρον καὶ ἀγίαν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 317,12 (=PG 46, 685D). *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 15, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 436,11-16 (=PG 44, 1092C). *Περὶ τῆς τριήμερου προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 285,3 (=PG 46, 285B). Πρβλ. καὶ *Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως καὶ εἰς τὸ «Κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν»*, Λόγος 2, H.Hörner, GNO(sup), 55,11 (=PG 44, 288A). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 189,21 (=PG 45, 1205B).

¹⁴⁵⁵ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G. Heil, GNO, τ.9, 55,9-11 (=PG 46, 524C). *Πρὸς Θεόφιλον, Κατὰ Ἀπολιναριστῶν*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 124,9-20 (=PG 45, 1273CD). *Περὶ εὐποΐας*, Λόγος 2, A.Heck, GNO, τ.9, 115,15-19 (=PG 46, 476C). *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 69,4-12 (=PG 45, 72AB). *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 4, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 100,21-101,3 (=PG 44, 832B). Τό γεγονός, βεβαίως, τῆς ἀποδοχῆς ἀπὸ τὸν Γρηγόριο τοῦ γερονότου τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου ὡς τοῦ ἐπιβεβλημένου τρόπου τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου δέν συνεπάγεται τὴν παραδοχὴ ἀπὸ αὐτόν ἀδυναμίας ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ νά σώσει τὸν ἄνθρωπο δι' ἄλλου τρόπου, ἐφόσον «ὁ γὰρ τῷ βουλήματι τὸ πᾶν συστησάμενος καὶ τὸ μὴ ὄν ὑποστήσας ἐν μόνῃ τῇ ὁρμῇ τοῦ θελήματος τί οὐχὶ καὶ τὸν ἄνθρωπον δι' αὐθεντικῆς τιος καὶ θεϊκῆς ἐξουσίας τῆς ἐναντίας δυνάμεως ἀποσπάσας, πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς ἄγει κατάστασιν» (ὁπ.π. 44,5-10 [=PG 45,48BC]). Βλ. καὶ Ἡ. Δ. Μ ο υ τ ο ὄ λ α, *Γρηγόριος Νύσσης*, 412. Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, *Ἱστορία Δογμάτων*, τ.2, 461. Βλ., ἐπίσης, Ν. Χ. Ἰ ω α ν ν ί δ η, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, 271-272, ὅπου ἐκτίθεται ἡ παρεμφερὴς ἐρμηνευτικὴ ἐκδοχὴ τοῦ Ἰωσήφ Βρυεννίου.

πρόσφορος γιά τόν ἀφανισμό τοῦ θανάτου καί γιά τήν σωτηρία καί τήν θέωση τοῦ ἀνθρώπου¹⁴⁵⁶.

Κατά τήν ἐπιτέλεση τοῦ διά τῆς κατά σάρκα «ἐπιδημίας» τοῦ Λόγου ἔργου τῆς θείας οἰκονομίας, πού συνιστᾷ τήν «κατά τόν ἄνθρωπον τοῦ Κυρίου οἰκονομίαν»¹⁴⁵⁷ καί πού ἀποτελεῖ τόν καταλληλότερο τρόπο ἐπιτελέσεως τῆς ἀναχαιτίσεως τῆς συνεχοῦς καί ὀλονέν ἀξανάμενης πορείας τοῦ κακοῦ στόν κόσμον καί κυριαρχίας τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν ἁμαρτία καί τόν θάνατον, ἐκδήλωσε τήν «συγκατάβασιν» του εὐεργετικῶς ὁ Θεός πρός τήν ἀσθένεια τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου διά τῶν θείων του ἐνεργειῶν, εἰδικότερα δέ διά τῆς ἐπιδειξεως πρός τόν ἄνθρωπον τῶν φυσικῶν του ιδιωμάτων τοῦ «ἀγαθοῦ», τοῦ «σοφοῦ», τοῦ «δικαίου», τοῦ «δυνατοῦ», τοῦ «τῆς φθορᾶς ἀνεπιδέκτου»¹⁴⁵⁸, προκειμένου νά

¹⁴⁵⁶ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφάς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 96,24-97,10 (=PG 44, 521AB). *Εἰς τόν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 2, P.Alexander, GNO, τ.5, 300,3-13 (=PG 44, 637AB). *Κατά Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 10, W.Jaeger, GNO, τ.2, 293,23-294,4 (=PG 45, 889B). *Ἔπ.π.*, 302,14-23 (=PG 45, 900A). *Πρός τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 153,4-14 (=PG 45, 1153D-1156B). *Ἔπ.π.*, 217,12-17 (=PG 45, 1245B). *Ἔπ.π.*, 226,20-26 (=PG 45, 1260A). *Πρός Θεόφιλον*, *Κατά Ἀπολιναριστῶν*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 123,7-12 (=PG 45, 1273A). *Περί τῆς τριημέρου προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 275,10-14 (=PG 46, 601CD). *Ἔπ.π.*, 280,6-13 (=PG 46, 605C). *Ἔπ.π.*, 283,7-8 (=PG 46, 608C).

¹⁴⁵⁷ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφάς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 100,19-20 (=PG 44, 525BC).

¹⁴⁵⁸ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 62,23-63,9 (=PG 45, 65B): «δέδεικται τοίνυν τὸ ἀγαθόν, τὸ σοφόν, τὸ δίκαιον, τὸ δυνατόν, τὸ φθορᾶς ἀνεπίδεκτον, πάντα τῷ λόγῳ τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκονομίας ἐπιδεικνύμενα ἢ ἀγαθότης ἐν τῷ προελέσθαι σῶσαι τὸν ἀπολωλότα καταλαμβάνεται, ἢ σοφία καὶ ἢ δικαιοσύνη ἐν τῷ τρόπῳ τῆς σωτηρίας ἡμῶν διεδείχθη, ἢ δύναμις ἐν τῷ γενέσθαι μὲν αὐτὸν ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου καὶ σχήματι κατὰ τὸ ταπεινὸν τῆς φύσεως ἡμῶν καὶ ἐλπισθῆναι δύνασθαι αὐτὸν καθ' ὁμοιότητα τῶν ἀνθρώπων τῷ θανάτῳ ἐγκρατηθῆναι, γενόμενον δὲ τὸ οἰκεῖον ἑαυτῷ καὶ κατὰ φύσιν ἐργάσασθαι οἰκεῖον δὲ φωτὶ μὲν ὁ ἀφανισμὸς τοῦ σκότους, ζωῇ δὲ ἢ τοῦ θανάτου καθαίρεσις». *Ἔπ.π.*, 57,1-14 (=PG 45, 60CD): «ἐν ταύτῃ τοίνυν γεγονότος ἔκουσίως τῇ συμφορᾷ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ἑαυτὸν δι' ἡδονῆς τῷ ἐχθρῷ τῆς ζωῆς ὑποζεύξαντος, πάντα μοι κατὰ ταῦτόν ἀναζητεῖ τὰ ταῖς θείαις ὑπολήψεσι πρέποντα, τὸ ἀγαθόν, τὸ σοφόν, τὸ δίκαιον, τὸ δυνατόν, τὸ ἀφθαρτον καὶ εἴ τι τῆς κρείττονος σημασίας ἐστίν. Οὐκοῦν ὡς ἀγαθὸς οἶκτον λαμβάνει τοῦ διαπεπτωκότος, ὡς σοφὸς οὐκ ἀγνοεῖ τὸν τρόπον τῆς ἀνακλήσεως. Σοφίας δ' ἂν εἴη καὶ ἢ τοῦ δικαίου κρίσις οὐ γὰρ ἂν τις ἀφροσύνη τὴν ἀληθῆ δικαιοσύνην προσάψειεν. Τί οὖν ἐν τούτοις τὸ δίκαιον; Τὸ μὴ τυραννικῆ τι

πραγματωθεῖ ἡ ἀποκατάσταση τοῦ συντετριμμένου ἀπό τήν ἁμαρτία, τά πάθη καί τόν θάνατο ἀνθρώπου καί νά συντελεσθεῖ ἔτσι ἡ ἐπάνοδος του στό προπρωτικό του κάλλος καί στήν πρώτη του μακαριότητα.

Στό πλαίσιο τῆς ἀναδείξεως τοῦ κατά τήν προαιώνια βουλή τοῦ Θεοῦ ἔργου τῆς κατά σάρκα «οἰκονομίας» τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ Λόγου καί τῆς σωτηριολογικῆς συνδέσεως αὐτῆς μέ τήν διά τῆς παρακοῆς συντελεσθεῖσα πτώση τοῦ ἀνθρώπου καί τήν ἄρση τῶν συνεπειῶν της, τονίζεται ἀπό τόν ἐπίσκοπο Νύσσης ὅτι κατά τήν διά τοῦ ἔργου τῆς θείας πρὸς τόν ἄνθρωπο «οἰκονομίας» ἀνάκληση αὐτοῦ πρὸς τήν πρώτη του μακαριότητα ἔπρεπε νά ἀσκηθεῖ ἡ φιλανθρωπία καί ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ. Συγκεκριμένως, ἐπισημαίνεται ἀπό τόν Γρηγόριο ὅτι ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος μέ τήν αὐτεξούσια ἐπιλογή του νά προβεῖ στήν παρακοή τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ περιῆλθε κατ' ὀδυνηρόν τρόπο ὑπό τήν κυριαρχία τοῦ διαβόλου καί τῆς ἁμαρτίας καί τῶν παθῶν, θά μπορούσε φυσικά νά εἶχε ἐπιτελεσθεῖ καί δι' ἄλλης ὁδοῦ ἢ τρόπου, ὅπως ἐπί παραδείγματι διά τῆς ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ ἐκδηλώσεως τοῦ βουλήματός του ἢ δι' «αὐθεντικῆς τινος ἐξουσίας». Παρά ταῦτα – σημειώνει ὁ Γρηγόριος – τό πρὸς τήν λύτρωση καί σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ἀφορῶν ἔργο τῆς θείας «οἰκονομίας» ἔπρεπε νά γίνῃ κατά τέτοιον τρόπο ὥστε νά φανερόνται ἡ φιλανθρωπία καί ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ καί νά μὴ θεωρεῖται ἀντίθετο πρὸς τήν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου¹⁴⁵⁹.

χρήσασθαι κατὰ τοῦ κατέχοντος ἡμᾶς αὐθεντία μὴδὲ τῷ περιόντι τῆς δυνάμεως ἀποσπάσαντα τοῦ κρατοῦντος καταλιπεῖν τινα δικαιολογίας ἀφορμὴν τῷ δι' ἡδονῆς καταδουλωσαμένῳ τὸν ἄνθρωπον». Ὅπ.π., 64,22-65,13 (=PG 45, 68BC). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστικόν*, Λόγος 2, P.Alexander, GNO, τ.5, 299,24-300,3 (=PG 44, 637A).

¹⁴⁵⁹ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 44,4-10 (=PG 45, 48CD): «ἀλλ' ἐξήν, φησὶ, καὶ εὐεργετηθῆναι τὸν ἄνθρωπον καὶ ἐν ἀπαθείᾳ τὸν Θεὸν διαμεῖναι. Ὁ γὰρ τῷ βουλήματι τὸ πᾶν συστησάμενος καὶ τὸ μὴ ὄν ὑποστήσας ἐν μόνη τῇ ὀρμῇ τοῦ θελήματος, τί οὐχὶ καὶ τὸν ἄνθρωπον δι' αὐθεντικῆς τινος καὶ θεϊκῆς ἐξουσίας τῆς ἐναντίας δυνάμεως ἀποσπάσας πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς ἄγει κατάστασιν, εἰ τοῦτο φίλον αὐτῷ». Ὅπ.π., 57,23-58,2 (=PG 45, 61A): «κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἐκουσίως ἡμῶν ἑαυτοὺς ἀπεμπολησάντων, ἔδει παρὰ τοῦ δι' ἀγαθότητα πάλιν ἡμᾶς εἰς ἐλευθερίαν ἐξαιρουμένου μὴ τὸν τυραννικόν, ἀλλὰ τὸν δίκαιον τρόπον ἐπινοηθῆναι τῆς ἀνακλήσεως». Βλ., ἐπίσης, N. X. I ω α ν ν ί δ η, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, 295-296, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ χρησιμοποιούμενος ἀπὸ τοὺς πατέρες ὄρος «δικαίωσις», πού ἀναφέρεται στήν ἀπελευθέρωση καί στήν σωτηρία τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὸν θάνατο καί τὴν δουλεία τοῦ διαβόλου, δέν μπορεῖ νά ἐρμηνευθεῖ ὑπὸ τὴν διδόμενη νομικὴ ἔννοια τῆς σχετικῆς θεολογικῆς διδασκαλίας τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ ὑπὸ τό πρίσμα τῆς

Τονίζεται, επίσης, από τόν Γρηγόριο, σέ συνάφεια μέ τά προηγουμένως λεχθέντα, ὅτι ἡ κατά τό ἔργο τῆς θείας πρὸς τόν ἄνθρωπο «οἰκονομίας» ἀσκηθεῖσα δικαιοσύνη αὐτῆ τοῦ Θεοῦ ἀφορᾷ ἐκτός τῶν ἄλλων καί καταδεικνύει τήν διά τοῦ ἀγιογραφικῶς μαρτυρούμενου «λύτρου» προσφορά ἀνταλλάγματος πρὸς τόν ἐχθρό τοῦ ἀνθρώπινου γένους, προκειμένου αὐτό νά ἀποσπασθεῖ καί νά λυτρωθεῖ ἀπό τήν κυριαρχία καί τήν καταδυνάστευση ἐκεῖνου¹⁴⁶⁰. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ συναφής πρὸς τό ἀμέσως προηγουμένως διατυπωθέν σημεῖο στοχαστική παρατήρηση τοῦ ἱεροῦ πατρός – ὅπως ὁ ἴδιος ἐξ ἄλλου τήν χαρακτηρίζει –, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ὁ κυριεύων τοῦ ἀνθρώπου διά τῆς φθονερῆς ἐπιρροῆς του διάβολος δέν ἦταν δυνατόν νά προτιμήσει νά ἀνταλλάξει τόν ὑπ' αὐτοῦ κατεχόμενο ἄνθρωπο καί νά ἀπελευθερώσει αὐτόν ἀπό τήν δουλεία του παρά μόνο ἔναντι ἑνός κατά πολύ ὑψηλότερου καί ἀνώτερου «ἀνταλλάγματος»¹⁴⁶¹ πρὸς ἰκανοποίηση τῆς οἰήσεώς του. Παρατηρώντας ὁ ἐχθρός τοῦ ἀνθρώπου διάβολος στόν ὑπό τήν ἀνθρώπινη μορφή ὄρωμενο Χριστό, τόν ἐνανθρωπήσαντα Θεό Λόγο, τήν ἐκδήλωση θαυμαστῶν

ἐπαναποκτήσεως τῆς πατρικῆς κληρονομιάς καί τῆς δικαιοσύνης τοῦ ἀνθρώπου διά τοῦ σωτηριώδους ἔργου τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ Λόγου. Βλ., ὡσαύτως, Ἰ. Σ. Ρ ω μ α ν ἰ δ ο υ, *Τό προπατορικόν ἀμάρτημα*, 18-21. Π. Ν έ λ λ α, *Ἡ περὶ δικαιοσύνης διδασκαλία*, 30-38, ὅπου ἀναπτύσσεται ἡ σχετική μέ τό θέμα ἐκδοχή τῆς δυτικῆς θεολογικῆς σκέψεως. Βλ., ἐπίσης, Π. Ν. Τ ρ ε μ π έ λ α, *Δογματική*, τ.2, 180, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται στήν «διά τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἰκανοποίησιν τῆς θείας δικαιοσύνης».

¹⁴⁶⁰ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 58,2-4 (=PG 45, 61A): «οὗτος δέ ἐστὶ τις τὸ ἐπὶ τῷ κρατοῦντι ποιήσασθαι πᾶν ὅπερ ἂν ἐθέλοι λύτρον ἀντὶ τοῦ κατεχομένου λαβεῖν». Ὁπ.π., 60,1-10 (=PG 45, 61D-64A): «ταύτην τοίνυν τὴν δύναμιν καθορῶν ὁ ἐχθρὸς ἐν ἐκείνῳ πλεῖον τοῦ κατεχομένου τὸ προκείμενον εἶδεν ἐν τῷ συναλλάγματι. Τούτου χάριν αὐτὸν αἰρεῖται λύτρον τῶν ἐν τῇ τοῦ θανάτου φρουρᾷ καθειργμένων γενέσθαι. Ἀλλὰ μὴν ἀμήχανον ἦν γυμνῇ προσβλέψαι τῇ τοῦ Θεοῦ φαντασίᾳ μὴ σαρκὸς τινα μοῖραν ἐν αὐτῷ θεωρήσαντα, ἦν ἤδη διὰ τῆς ἁμαρτίας κεχείρωτο. Διὰ τοῦτο περικαλύπτεται τῇ σαρκὶ ἢ θεότης, ὡς ἂν πρὸς τὸ σύντροφόν τε καὶ συγγενὲς αὐτῷ βλέπων μὴ πτοηθεῖ τὸν προσεγγισμὸν τῆς ὑπερεχούσης δυνάμεως». Βλ., ἐπίσης, *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 54,3-4 (=PG 44, 468CD). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 8, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 256,2-3 (=PG 44, 949A).

¹⁴⁶¹ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 58,16-21 (=PG 45, 61D).

δυνάμεων και γεγονότων¹⁴⁶², συνειδητοποίησε ότι ο Χριστός ήταν ανώτερος εκείνου τον οποίο κατείχε και καταδυνάστευε και προτίμησε αυτόν ως «λύτρου». Ήταν, όμως, επόμενο – σημειώνει ο Γρηγόριος – να εξαπατηθεί στην κίνησή του προς αυτήν την ανταλλαγή του κρατούμενου υπ' αυτού ανθρώπου, αφού ήταν αδύνατον να αντιληφθεί την ύπαρξη της θεότητας στην εμφανιζόμενη μορφή του Χριστού, νομίζοντας ότι εκείνος συνιστούσε μόνο σάρκα ανθρώπου, την οποία είχε υποτάξει και καταδυνάστευε διά της αμαρτίας, δεδομένου ότι «περικαλύπτεται τη σαρκί ή θεότης»¹⁴⁶³.

¹⁴⁶² Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 58,21-60,1 (=PG 45, 61BD). Πρβλ. *Ἐξηγησις τοῦ ἱσματος τῶν ἱσμάτων*, Λόγος 11, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 338,7-14 (=PG 44, 1012D-1013A).

¹⁴⁶³ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 60,5-60,13 (=PG 45, 61D-64A). Ὅπ.π., 64,15-22. 65,23-25 (=PG 45, 68AD). Πρβλ. και Κ υ ρ ί λ λ ο υ Ἀ λ ξ α ν δ ρ ε ί α ς, *Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, Βιβλίον 10, PG 74, 329C. Ἄξιος ἀναφορᾶς στό σημεῖο αὐτό θεωρεῖται ὁ ὑπό τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου χρησιμοποιοῦμενος ὄρος «ἀντίψυχον», προκειμένου νά ἀποδώσει τήν ἔννοια τοῦ «ὑπέρ πάντων ὀφειλομένου ἐν τῷ θανάτῳ» λύτρου (Ἀ θ α ν α σ ί ο υ, *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*, Ch. Kannengiesser, SC, τ.199, 294,12-296,15 [=PG 25, 112AB]). Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἐκτός τῶν ἄλλων τό θέμα τοῦ ἀποδέκτη τοῦ «λύτρου», τοῦ καταβληθέντος ὑπό τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως Χριστοῦ ὑπέρ τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπινου γένους (Πρβλ.Ματθ.20,28, Μάρκ.10,45, Γαλ.3,13), ὡς πρὸς τό ὅποιο ὑπάρχουν δύο ἐκδοχές. Κατά τήν πρώτη ὡς ἀποδέκτης τοῦ «λύτρου» θεωρεῖται ἡ ὑπόσταση τοῦ Πατρὸς (Βλ., ἐνδεικτικῶς, Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Θ ε ο λ ὸ γ ο υ, *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, Λόγος 45, PG 36, 653AB. Ἰ ω ἄ ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ὦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B.Kotter, SJD, τ.2, 170,7-10 [=PG 94, 1096C]), ἐνῶ κατὰ τήν δεύτερη ἐκδοχή ὡς ἀποδέκτης ἐκλαμβάνεται ὁ διάβολος(Βλ., κατ' ἐνδειξιν, Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ὦ σ σ η ς, *Περὶ τελειότητος*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 185,11-16 [=PG 46, 261CD]), ὅπου ἀναφέρεται ἡ ἐπαναπόκτηση τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων ἀπό τὸν «ἐαυτὸν δόντα λύτρου» Χριστό διά τῆς ἐξαγορᾶς αὐτοῦ ἐκ τῆς δουλείας τοῦ θανάτου. Βλ. και Β α σ ι λ ε ί ο υ, *Ὀμιλία εἰς τὸν πρῶτον Ψαλμὸν*, PG 29, 440AB. Κ υ ρ ί λ λ ο υ Ἰ ε ρ ο σ ο λ ὺ μ ω ν, *Κατήχησις* 12, PG 33, 741B). Ἀξίζει, βεβαίως, στό σημεῖο αὐτό νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἀντί τοῦ καταβληθέντος ὑπό τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου «λύτρου» εἰσηγήθηκε τήν ἀποψη περὶ τῆς κατὰ τό κατὰ σάρκα πάθος τοῦ Χριστοῦ διαπραχθείσης ἐκ μέρους τοῦ διαβόλου «ἀσχημοσύνης» (*Υπόμνημα εἰς τὴν Πρὸς Κολοσσαεῖς*, Λόγος 6, PG 62, 340) Βλ., σχετικῶς, Π. Ν. Τ ρ ε μ π ἑ λ α, *Δογματικὴ*, τ.2, 179-181, ἀπό τὸν ὅποιο ἡ ἐκδοχή τῆς ἀποδόσεως τοῦ

Κατά τήν ἐκτιθέμενη στοχαστική αὐτή παρατήρηση τοῦ Γρηγορίου σημειώνεται ἀπό τόν ἴδιο ὅτι ἡ περικάλυψη τῆς θεότητος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ διά τῆς σαρκός ἀπέβλεπε ὁμολογουμένως στήν διά τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν δουλεία τοῦ διαβόλου σωτηρία τῆς διά τῆς παρακοῆς ἀχρειωθείσης φύσεως του μέ τόν ἀφανισμό τοῦ θανάτου, τῆς φθορᾶς καί τῶν ἐπακολούθων τῆς κακίας πού ἀπέρρευσαν ἀπό τόν ἐφευρέτη τῆς κακίας, τόν διάβολο. Ἀναφερόμενος προσέτι σέ αὐτό τό διά τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐπιτελεσθέν σωτηριῶδες ἔργο τοῦ Χριστοῦ τονίζει ὁ ἱερός πατήρ ὅτι, προκειμένου νά ἐπιτευχθεῖ ἡ θεραπεία τῆς μολυνθείσης καί ἀχρειωθείσης ἀπό τήν ἁμαρτία ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἦταν ἀναγκαῖο ἡ «ἐκπλύνουσα» αὐτήν ἀπό τόν ρύπο τῆς ἁμαρτίας δύναμη, ὁ ἐνανθρωπήσας Θεός Λόγος, νά διέλθει κατά τό ἀνθρώπινον αὐτοῦ δι' ὅλων τῶν σημείων καί καταστάσεων τῆς ἀνθρώπινης αὐτῆς ζωῆς¹⁴⁶⁴. Ἐπισημαίνει, ἐπίσης, ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης ὅτι διά τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἀναδεικνύεται ἡ κατανόηση τῆς πάνσοφης πρόνοιας τοῦ Θεοῦ πού ἀπεργάζεται τό σχέδιο τῆς ἀνακλήσεως καί ἐπανόδου τοῦ πεσόντος ἀνθρώπου ἀπό τόν θάνατο στήν ζωή¹⁴⁶⁵, κατά τέτοιον τρόπο ὥστε ἡ εὐεργεσία, πού προκύπτει ἀπό τήν κατά τήν ἐνανθρώπηση ἔνωση τῆς θείας καί τῆς ἀνθρώπινης φύσεως στό θεῖο πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, τοῦ

«λύτρου» στόν διάβολο χαρακτηρίζεται ὡς ἐσφαλμένη. Δ. Τ σ ἄ μ η, «Ἡ περί τοῦ ἀποδέκτου», *Κληρονομία* 2(1970), 100-106. Π. Ν ἔ λ λ α, *Ἡ περί δικαιοσύνης διδασκαλία*, 120-121. Ἰδιαίτερη μνεῖα τοῦ ἐν λόγῳ θέματος γίνεται ἐπίσης ἀπό τόν Ν. Χ. Ἰωαννίδη (βλ. *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, 296-297), ὁ ὁποῖος κατατάσσει τόν Ἰωσήφ Βρυέννιο μεταξύ τῶν θεωρούντων ὡς ἀποδέκτη τοῦ «λύτρου» τήν ὑπόσταση τοῦ Πατρός.

¹⁴⁶⁴ βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlberg, *GNO*, τ.3,4, 68,8-17 (=PG 45, 69D). *Ὁπ.π.*, 77,15-18 (=PG 45, 80A). *Ἐπιστολή 3*, G. Pasquali, *GNO*, τ.8,2, 25,16-21 (=PG 46, 1021C). *Ὁπ.π.*, 1, 10,11-13 (=PG 46, 1005D-1008A). Πρβλ. καί *Περί τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG 46, 636C. *Εἰς τὸ, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱός*, J.K.Downing, *GNO*, τ.3,2, 8,14-9,2 (=PG 44, 1308D-1309A). Πρβλ., ἐπίσης, *Πρὸς τὸν Εὐνομίῳ δεῦτερον λόγον*, W.Jaeger, *GNO*, τ.1, 348,27-349,1 (=PG 46, 1049D).

¹⁴⁶⁵ βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlberg, *GNO*, τ.3,4, 62,3-14 (=PG 45, 64D-65A). *Ὁπ.π.*, 34,8-13 (=PG 45, 37BC). *Περί τῆς τριήμερου προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως*, E.Gebhardt, *GNO*, τ.9, 281,4-6 καί 281,9-14 (=PG 46, 605D-608A). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 8, H. Langerbeck, *GNO*, τ.6, 254,17-20 καί 255,4-9 (=PG 44, 948BC). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 54,5-9 (=PG 44, 468D). *Ὁπ.π.*, 59,6-9 (=PG 44, 473C). *Περί τελειότητος*, W.Jaeger, *GNO*, τ.8,1, 202,13-19 (=PG 46, 276CD).

σαρκωθέντος Θεοῦ Λόγου¹⁴⁶⁶, νά ἐπενεργήσει σωτηριωδῶς στήν διαφθαρεῖσα καί ἀχρειωθεῖσα ἀπό τήν ἁμαρτία ἀνθρώπινη φύση καί γιά τήν ἐπιτέλεση τῆς ἀπομακρύνσεως καί ἀπωθήσεως τῆς κακίας σέ ἀνυπαρξία¹⁴⁶⁷.

Ἡ κατά τήν ἐνανθρώπηση τοῦ Λόγου ἔνωση τῆς ἄτρεπτης καί ἀναλλοίωτης ἄκτιστης θείας φύσεως καί τῆς ὑποκείμενης σέ μεταβολή καί ἀστάθεια κτιστῆς ἀνθρώπινης φύσεως¹⁴⁶⁸, ἡ ὁποία ἔλαβε χώρα διά τῆς συγκαταβάσεως τοῦ «ἐν ἀρχῇ ὄντος» Θεοῦ Λόγου¹⁴⁶⁹ πρὸς τήν ἐκ τῆς παρακοῆς πεσοῦσα καί ἐκ τῆς ἁμαρτίας ἀσθενήσασα φύση τοῦ ἀνθρώπου¹⁴⁷⁰, συνιστᾷ τό ὑπερφυές ἐκεῖνο μυστήριον, στό ὁποῖο ἀναδεικνύεται ἡ συνεκδήλωση πρὸς τό ἀνθρώπινο γένος τῆς ἀγαθότητος καί τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ μέ τήν δύναμη αὐτοῦ πού κατέρχεται πρὸς τήν ταπεινότητα τῆς ἀνθρωπότητος¹⁴⁷¹. Πρόκειται περὶ ἑνός αἰδίου

¹⁴⁶⁶ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 64,6-12 (=PG 45, 65D-68A). *Περὶ τῆς τριημέρου προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 280,6-13 (=PG 46, 605C). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 221,27-222,2 (=PG 45, 1252C). *Προβλ. καί Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 2, P.Alexander, GNO, τ.5, 298,11-13 (=PG 44, 636B).

¹⁴⁶⁷ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 66,6-10 (=PG 45, 68D). *Ἦπ.π.*, 67,18-21 (=PG 45, 69C). *Εἰς τὸ, τότε καί αὐτὸς ὁ Υἱὸς*, J.K.Downing, GNO, τ.3,2, 13,22-14,7 (=PG 44, 1313A). *Ἦπ.π.*, 16,6-8. 16,12-13 (=PG 44, 1316A).

¹⁴⁶⁸ Βλ. *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 4, W.Jaeger, GNO, τ.2, 153,25-154,2 (=PG 45, 732C).

¹⁴⁶⁹ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 13, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 381,1-4 (=PG 44, 1045C). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 133,4-9 (=PG 45, 1125D-1128A).

¹⁴⁷⁰ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H. Musurillo, GNO, τ.7,1, 41,13-16 (=PG 44, 333D). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 160,13-19 (=PG 45, 1165A). *Ἦπ.π.*, 221,15-20 (=PG 45, 1252B). *Ἐπιστολή 1*, G. Pasquali, GNO, τ.8,2, 8,1-7 (=PG 46, 1004CD). *Προβλ. καί Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 7, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 236,13-14 (=PG 44, 933C). *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 97,21-98,1 (=PG 45, 97B).

¹⁴⁷¹ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 61,3-15. 61,22-62,3 (=PG 45, 64BD). *Εἰς τήν φωτοφόρον καί ἀγίαν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 319,8-11 (=PG 46, 688D). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 4, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 107,4-5 (=PG 44, 836B). *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Ἐννομίον ἐκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 349,18-22 (=PG 45, 505D). *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 4, W. Jaeger, GNO, τ.2, 146,18-22 (=PG 45,

φυσικοῦ ιδιώματος τοῦ Θεοῦ, στό ὁποῖο τό γένος τῶν ἀνθρώπων ὀφείλει ἀφ' ἑνός μὲν τήν δημιουργία του¹⁴⁷², ἀφ' ἑτέρου δέ τήν δωρεά σέ αὐτό τοῦ «αὐτεξουσίου»¹⁴⁷³. Στήν ἐκδήλωση καί ἔκφραση ἐκ μέρους τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ τῆς φιλόανθρωπης καί ἐλεήμονος διαθέσεώς του πρὸς τόν πάσχοντα ἀπό τήν ἁμαρτία ἄνθρωπο ἀνάγεται ἐπίσης κατὰ τόν Γρηγόριο ἡ αἰτία τῆς ἐν χρόνῳ προσλήψεως ἀπό τόν Θεό Λόγο τῆς ἀνθρώπινης φύσεως¹⁴⁷⁴.

Μέ τήν ἐκδήλωση τῆς φιλόανθρωπης καί οἰκτίρμονος αὐτῆς διαθέσεως πρὸς τόν πεπτωκότα ἄνθρωπο ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ, μέ τήν ὁποία αὐτός ἀπεργάσθηκε τήν ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τά δεσμά τῆς δουλείας τῆς ἁμαρτίας¹⁴⁷⁵, πραγματοποιήθηκε ἐν χρόνῳ στό πρόσωπο τοῦ Λόγου, τοῦ αἰδίως συνυπάρχοντος μετὰ τοῦ Πατρὸς¹⁴⁷⁶, ἡ

724C). Βλ. καί Μ α ξ ί μ ο υ Ὁ μ ο λ ο γ η τ ο ῦ, Πρὸς Θαλάσσιον, C. Laga-C. Steel, CCSG, τ.7, 129,36-37 (=PG 90, 312B).

¹⁴⁷² Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 162,4-8 (=PG 44, 593A).

¹⁴⁷³ Βλ. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 81C.

¹⁴⁷⁴ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 43,15-18 (=PG 45, 48A). *Περὶ τῆς τριημέρου προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 282,13-14 (=PG 46, 608B). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 171,11-16 (=PG 45, 1180B). *Ἐπιστολή 3*, G. Pasquali, GNO, τ.8,2, 20,9-23 (=PG 46, 1016BC). *Πρὸς τοὺς βραδύνοντας εἰς τὸ Βάπτισμα*, PG 46, 429B. *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 254,6-9 (=PG 46, 661CD). *Περὶ τελειότητος*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 194,14-195,2 (=PG 45, 269D). *Εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα*, PG 46, 696B. *Περὶ θεότητος Υἱοῦ καὶ Πνεύματος λόγος*, PG 46, 561B. *Πρὸς τὸν Ἐννομίον δεῦτερον λόγον*, W.Jaeger, GNO, τ.1, 349,27-350,5 (=PG 46, 1052C). Βλ., ἐπίσης, Ἀ θ α ν α σ ί ο υ, *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*, Ch. Kannengiesser, SC, τ.199, 284,25-36 (=PG 25, 108BC). Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ ἱερός πατήρ τονίζει «τό ἀπρεπὲς καὶ ἀνάξιον τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος», στήν περίπτωση κατὰ τήν ὁποία τό ἀνθρώπινο γένος θα ἀφηνόταν στήν φθαρτικὴ κατάσταση τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου.

¹⁴⁷⁵ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 98,15-21 (=PG 44, 524AB). *Ὁπ.π.*, 100,21-22 (=PG 44, 525C). *Ὁπ.π.*, 170,1-3 (=PG 44, 601B). *Ἀντιρρητικὸς πρὸς τὴν Ἐννομίον ἐκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 362,9-12 (=PG 45, 520C).

¹⁴⁷⁶ Βλ., ἐνδεικτικῶς, *Εἰς τὸ, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς*, J.K.Downing, GNO, τ.3,2, 22,7-14 (=PG 44, 1320D). *Ἀντιρρητικὸς εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 132,12-20 (=PG 45, 361CD). *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 6, W. Jaeger, GNO, τ.2, 214,16-21 (=PG 45, 800B). *Ὁπ.π.*, τόμος 10, W. Jaeger, GNO, τ.2, 303,12-24 (=PG 45, 900CD). *Ὁπ.π.*, τόμος 1, W. Jaeger, GNO, τ.2, 20,25-21,2 (=PG 45, 581C). *Πρὸς Θεόφιλον, Κατὰ Ἀπολιναριστῶν*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 126,14-17 (=PG 45, 1276C).

ένωση τῆς θείας φύσεως μέ τήν ἐκ ψυχῆς καί σώματος¹⁴⁷⁷ ἀποτελούμενη ἀνθρώπινη φύση¹⁴⁷⁸. Τό ἐκδηλούμενο αὐτό πρός τόν ἄνθρωπο ἀγαθοεργό θέλημα τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, τό ὁποῖο ἀποσκοποῦσε στήν ἐπάνοδο τοῦ ἀνθρώπου στήν «κρείττονα» κατάσταση τῆς ἐπανασυνδέσεώς του μέ αὐτόν¹⁴⁷⁹, ὀφείλει κατά τόν Γρηγόριο ὁ ἄνθρωπος νά μιμηθεῖ, ἐφόσον, ἐπιδεικνύοντας κατά τό ὑπόδειγμα τοῦ ἐκδηλούμενου θείου ἐλέους ἐλεήμονα διάθεση στόν συνάνθρωπό του, δύναται κατ' αὐτόν τόν τρόπο νά ἀποκαταστήσει τήν σχέση του μέ τόν Θεό¹⁴⁸⁰.

Σέ μία ἐνδιαφέρουσα ἐρμηνευτική του ἐπισημάνση ὡς πρός τό ὑπ' ὄψη θέμα τονίζει ὁ Γρηγόριος ὅτι, ἐξ ἄκρας φιλανθρωπίας κινούμενος ὁ Τριαδικός Θεός, καί ἀφοῦ προγνώριζε διά τῆς προορατικῆς του δυνάμεως τήν διά τῆς παρακοῆς ἀπομάκρυνση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν πατρική ἐστία, προνόησε γιά τήν πραγμάτωση τοῦ τρόπου τῆς ἀνακλήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν κατάσταση τῆς πτώσεως καί τῆς ἐπανόδου του στήν

¹⁴⁷⁷ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφάς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 102,14-17 (=PG 44, 528C). *Ἐπιπ.*, 105,14-15 (=PG 44, 532B). *Εἰς τόν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 2, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 299,15-19 (=PG 44, 636D). *Εἰς τὸ, τότε καί αὐτὸς ὁ Υἱός*, J.K.Downing, *GNO*, τ.3,2, 8,14-15 (=PG 44, 1308D).

¹⁴⁷⁸ Βλ. *Ἐπιστολή 3*, G. Pasquali, *GNO*, τ.8,2, 23,27-31 (=PG 46, 1020C). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 224,17-19 (=PG 45, 1256C). *Εἰς τὰς ἐπιγραφάς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 54,14-15 (=PG 44, 469A).

¹⁴⁷⁹ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφάς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 56,7-8 (=PG 44, 469D-472A). *Ἐξήγησις τοῦ ὁσματος τῶν ὁσμάτων*, Λόγος 2, H. Langerbeck, *GNO*, τ.6, 46,7-9 (=PG 44, 789B). *Ἐπιπ.*, Λόγος 15, 449,1-3 (=PG 44, 1101B). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 7, J. F. Callahan, *GNO*, τ.7,2, 151,20-26 (=PG 44, 1280CD). Ὁ Ἡ. Μουτσούλας ἐπισημαίνει τήν δυνατότητα διακρίσεως «τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς σαρκώσεως» σέ «ἀρνητικά» καί σέ «θετικά», κατατάσσοντας στήν πρώτη μέν κατηγορία «τὴν ἀπελευθέρωσιν ἐκ τοῦ θανάτου, τῆς ἁμαρτίας καί τοῦ δαίμονος», στήν δεύτερη δέ «τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ἀνθρώπου πρός τόν Θεόν, νοουμένην ὡς συμφιλίωσιν, ὡς νίθησιν, ὡς θέωσιν τοῦ ἀνθρώπου» (*Γρηγόριος Νύσσης*, 423).

¹⁴⁸⁰ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ ὁσματος τῶν ὁσμάτων*, Λόγος 7, H. Langerbeck, *GNO*, τ.6, 215,8-14 (=PG 44, 917AB). *Ἐπιπ.*, Λόγος 10, 304,16-19 (=PG 44, 988A). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 61,15-62,25 (=PG 44, 1180B-1181A). *Ἐπιπ.*, 69,9-25 (=PG 44, 1188CD).

διάπραξη καί τήν βίωση τοῦ ἀγαθοῦ καί στήν πρώτη του μακαριότητα¹⁴⁸¹ μέ τήν πραγματοποίησιν τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου. Κατά τό ἄφατο καί ἄρρητο αὐτό μυστήριον ὁ Θεός Λόγος προσέλαβε ἐν χρόνῳ τήν κτιστή ἀνθρώπινη φύσιν καί «ὑπεδύθη» τήν «τοῦ δούλου μορφήν»¹⁴⁸², «γενόμενος δι' ἡμᾶς ὑπήκοος»¹⁴⁸³, προκειμένου νά μεταποιήσῃ καί ἀνακαινίσῃ τήν ὑποκειμένη στήν φθορά καί κατερειπωμένη ἀπό τήν ἁμαρτία ἀνθρώπινη φύσιν καί νά τήν ἐπαναφέρει

¹⁴⁸¹ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 34,8-13 (=PG 45, 37BC). Ἀναφερόμενος ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης στήν ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ πρόγνωση τῆς διά τῆς παρακοῆς παραβάσεως τοῦ ἀνθρώπου, καί ἀπαντώντας στό ὑποθετικό ἐρώτημα γιά τήν σκοπιμότητα τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, ἐφόσον προέβλεπε ὁ Θεός ὅτι ὁ ἄνθρωπος θά ἀπομακρυνόταν ἀπό τό ἀγαθόν, τονίζει χαρακτηριστικῶς: «τί οὖν ἄμεινον ἦν; καθόλου μὴ ἀγαγεῖν τήν φύσιν ἡμῶν εἰς γένεσιν, ἐπειδή τοῦ καλοῦ διαμαρτήσεσθαι προεώρα τὸ γενησόμενον, ἢ ἀγαγόντα καί νενοσηκότα πάλιν πρὸς τήν ἐξ ἀρχῆς χάριν ἀνακαλέσασθαι;» (*Όπ.π.*, 34,18-21 [=PG 45, 37BC]). Ὁ Π. Τρεμπέλας ἐπισημαίνει σχετικῶς μέ τό θέμα αὐτό ὅτι ἡ ἀδιαμφισβήτητη πρόγνωση ἐκ μέρους τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ τῆς πτώσεως τῶν προπατόρων τοῦ ἀνθρώπινου γένους δέν ὑποδηλώνει ὅτι «προϊδὼν (ὁ Θεός) ταύτην προκαθώρισεν αὐτήν», ἐκδηλώνοντας τοιοῦτοτρόπως τό θέλημά του, ἀλλὰ καθιστᾷ πρόδηλο τό γεγονός ἀφ' ἑνός μὲν τῆς προγνώσεως ἀπὸ τὸν Θεὸ τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου ὡς «ἐλευθέρας ἐκδηλώσεως τοῦ ἀνθρώπου», ἀφ' ἑτέρου δέ τῆς παραχωρήσεως τῆς πτώσεως ἀπὸ αὐτόν, ὁ ὁποῖος «ᾠκονόμησε συγχρόνως καί τὰ τῆς ἐπανορθώσεως αὐτῆς» (*Δογματική*, τ.1, 514). Βλ., ἐπίσης, Ἀ θ α ν α σ ί ο υ, *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*, Λόγος 1, Ch. Kannengiesser, SC, τ.199, 262,33-36 (=PG 25, 97C). *Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ*, *Κατὰ Ἀρειανῶν*, Λόγος 2, M. Tetz, *Athanasius Werke*, τ.1,1, 252,1-253,16 (=PG 26, 305BC). *Ι ω ά ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ὦ*, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B.Kotter, SJD, τ.2, 103,2-8 (=PG 94, 972A).

¹⁴⁸² Βλ. *Πρὸς Συμπλίκιον, Περὶ πίστεως*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 63,10-21 (=PG 45, 137C-140A). *Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 4, W.Jaeger, GNO, τ.2, 154,13-14 (=PG 45, 732C). *Όπ.π.*, τόμος 9, W.Jaeger, GNO, τ.2, 267,1-7 (=PG 45, 860B). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 159,14-19 (=PG 45, 1164B). *Όπ.π.*, 151,14-16 (=PG 45, 1152C).

¹⁴⁸³ Βλ. *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Εὐνομίον ἐκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 369,28-370,11 (=PG 45, 528CD).

στήν πρώτη της ἀκεραιότητα καί μακαριότητα¹⁴⁸⁴. Στό σημείο αὐτό κρίνεται ἀναγκαῖο νά ὑπογραμμισθεῖ ὅτι ὁ Γρηγόριος ἀποδίδει τό γεγονός ὅτι ἐπέτρεψε ὁ Θεός νά περιέλθει ὁ ἄνθρωπος στήν κατάσταση τῆς διά τῆς παρακοῆς ἀπομακρύνσεως του ἀπό ἐκεῖνον, γιά τήν ὁποία ἐκδήλωσε τήν αὐτεξούσια θέλησή του, στήν βούληση τοῦ Θεοῦ νά μὴ καταναγκάσει τόν ἄνθρωπο στήν ἐπιλογή μιᾶς καταστάσεως, πράγμα τό ὁποῖο θά ἐκλαμβανόταν εὐλόγως ὡς ἀφαίρεση ἀπό τόν ἄνθρωπο τῆς ιδιότητος τοῦ «αὐτεξουσίου», τό ὁποῖο θεωρεῖται κατὰ τόν Γρηγόριο ὡς «ἰσόθεον». Ἐπέτρεψε, λοιπόν, κατὰ παραχώρηση ὁ Θεός – σημειώνει ὁ Γρηγόριος – νά περιέλθει ὁ ἄνθρωπος στήν κατάσταση ἐκείνη πού ἐπέλεξε ὁ ἴδιος μέ τήν ἄσκηση τοῦ «αὐτεξουσίου» του, ἔτσι ὥστε, ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος λάβει γνώση τῆς δυσμενοῦς ἐκείνης καταστάσεως, στήν ὁποία περιήλθε ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιλογῆς του, νά ἐπανέλθει ἐκουσίως στήν πρώτη του ζωὴ καί μακαριότητα¹⁴⁸⁵.

Ἡ ἔκφραση τῆς βουλήσεως τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἔφερε ἀπό τήν ἀνυπαρξία σέ ὑπαρξη τήν ἀνθρώπινη φύση, γιά τήν ἀνόρθωση καί ἀνάκληση καί ἀποκατάσταση τῆς φύσεως αὐτῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν ὀλέθρια καί ὀδυνηρὴ κατάσταση στήν ὁποία αὐτός περιήλθε ἐξ αἰτίας τῆς διά τῆς ἐσφαλμένης χρήσεως τοῦ «αὐτεξουσίου» ἀστοχίας τῆς παρακοῆς¹⁴⁸⁶, συνίσταται κατὰ τήν διδασκαλία τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης στήν κατανόηση τοῦ σαρκωθέντος Θεοῦ Λόγου, τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς μεσίτη τοῦ Θεοῦ καί τῶν ἀνθρώπων, ἀφοῦ διά τῆς ἐνανθρωπήσεώς του ἔνωσε «πάντας» τούς ἀνθρώπους «ἐαυτῶ, καί δι' ἑαυτοῦ τῶ Πατρὶ»¹⁴⁸⁷. Ὁ ἐν χρόνῳ ἐνανθρωπήσας Θεός Λόγος κατέστη ἔτσι ὁ μεσίτης μεταξύ τοῦ αἰδίου ἔχοντος τό φυσικό ἰδίωμα τοῦ ἀκτίστου καί ἀναλλοιώτου καί ἀμεταβλήτου κατὰ τήν οὐσία Τριαδικοῦ Θεοῦ καί τοῦ ἀνθρώπου, ἢ κτιστῆ φύση τοῦ ὁποίου προσδιορίζεται ἀπό τήν ἀλλοίωση καί τήν μεταβλητότητα. Μέ τήν σωτηριώδη αὐτὴ μεσιτεία τό ἀνθρώπινο γένος, τό ὁποῖο ἐξ αἰτίας τῆς μεταβολῆς τῆς ροπῆς τῆς

¹⁴⁸⁴ Βλ. *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Εὐνομίον ἔκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 313,13-17 (=PG 45, 468BC). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 2, P.Alexander, GNO, τ.5, 305,9-19 (=PG 44, 641BC). Ὅπ.π., Λόγος 3, 314,14-315,1 (=PG 44, 649C). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 1, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 10,20-26 (=PG 44, 1125BC).

¹⁴⁸⁵ Βλ. *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G. Heil, GNO, τ.9, 54,1-16 (=PG 46, 524AB).

¹⁴⁸⁶ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 36,8-16 (=PG 45, 40C).

¹⁴⁸⁷ Βλ., σχετικῶς, *Εἰς τὸ, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱός*, J.K.Downing, GNO, τ.3,2, 21,12-21 (=PG 44, 1320BC). *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Εὐνομίον ἔκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 373,22-374,3 (=PG 45, 532D). Πρβλ. καί *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 5, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 20,9-20 (=PG 44, 1136D-1137A).

διαθέσεώς του πρὸς τὸ κακὸ καὶ τὴν ἁμαρτία κατέστη ἀπόκληρο τῆς πατρικῆς περιουσίας, ἀπέκτησε τὴν δυνατότητα ἐπανασυνάψεως τῆς σχέσεώς του μὲ τὸν Θεὸ καὶ ἐπανασυνδέσεώς του μὲ αὐτὸν καὶ παγιώσεως τῆς ἐκδηλούμενης προαιρέσεώς του στὸ ἀγαθόν¹⁴⁸⁸.

Ἡ ἀποκατάσταση τῆς δοξολογικῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Τριαδικὸ Θεὸ πού διακόπηκε μὲ τὴν διάπραξη τῆς παρακοῆς, καθὼς καὶ ἡ ἐπάνοδος του στὴν πρώτη του μακαριότητα, θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ἐπιτευχθοῦν – τονίζει ὁ Γρηγόριος – μόνο διὰ τῆς προσλήψεως ἀπὸ τὸν ἐνεργοῦντα τὴν μεσιτεία Θεοῦ Λόγο στοιχείων συγγενῶν πρὸς τὴν φύση τοῦ πάσχοντος ἀνθρώπου¹⁴⁸⁹, δηλαδή διὰ τῆς προσλήψεως τῆς ἀνθρώπινης φύσεως. Ἡ σωτηριώδης αὐτὴ γιὰ τὸν ἄνθρωπο προϋπόθεση τηρήθηκε καὶ πραγματώθηκε διὰ τῆς «ἐνδύσεως» ἀπὸ τὸν αἰδιῶς ὑπάρχοντα Λόγο τῆς συνιστάμενης ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς ἀνθρώπινης φύσεως¹⁴⁹⁰, τὴν ὁποία αὐτὸς προσέλαβε ἐν χρόνῳ διὰ τῆς ἐκ τῆς Παρθένου κατὰ σάρκα γεννήσεώς του, κατὰ τρόπον ὁ ὁποῖος ἐμφαίνει τὴν ἄκτιστη δύναμη τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ¹⁴⁹¹. Ἐπισημαίνεται, ἐπίσης, ἀπὸ τὸν Γρηγόριο ὅτι δι' αὐτῆς τῆς προσλήψεως τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ἀπὸ τὸν Θεὸ Λόγο πραγματοποιήθηκε ἡ θέωση τῆς «ἀπαρχῆς τοῦ φυράματος», δηλαδή τῆς προσληφθείσης ἀνθρώπινης φύσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου, προκειμένου διὰ τῆς πρὸς τὸν Θεὸ ἐνώσεως τῶν ἀνθρώπων νὰ ἐπιτελεσθεῖ ὁ «συναγιασμός» καὶ ἡ «συναποθέωσις» «ὄλου τοῦ φυράματος», δηλαδή τῆς

¹⁴⁸⁸ Βλ. *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 196,16-23 (=PG 45, 1216B). *Εἰς τὸ, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς*, J.K.Downing, GNO, τ.3,2, 27,12-18 (=PG 44, 1325B), ὅπου γίνεται ἀναφορὰ ἀπὸ τὸν Γρηγόριο στὸ περὶ «καταλλαγῆς» τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεὸ σχετικὸ ἀγιογραφικὸ χωρίο (=Pωμ. 5,10).

¹⁴⁸⁹ Βλ. *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 203,23-29 (=PG 45, 1225CD).

¹⁴⁹⁰ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ ὁσμάτος τῶν ὁσμάτων*, Λόγος 13, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 381,16-19 (=PG 44, 1048A). *Ὅπ.π.*, 348,17-18 (=PG 44, 1049B). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 152,2-7 (=PG 45, 1153A). *Ἀντιρρητικὸς πρὸς τὴν Εὐνομίῳ ἐκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 386,6-11 (=PG 45, 545CD). *Ὅπ.π.*, 388,24-389,1 (=PG 45, 549A). *Ὅπ.π.*, 388,11-15 (=PG 45, 548D), ὅπου ὁ Γρηγόριος, πρὸς ἔκφραση τῆς προσλήψεως ἀπὸ τὸν Θεὸ Λόγο ὅλης τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρο «συναμφότερον». Βλ., ἐπίσης, *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 152,30-153,4 (=PG 45, 1153D).

¹⁴⁹¹ Βλ. *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 191,20-24 (=PG 45, 1208D). *Περὶ παρθενίας* J.P.Cavarnos, GNO, τ.8,1, 254,17-21 (=PG 46, 324A). *Ἐπιστολὴ 3*, G. Pasquali, GNO, τ.8,2, 26,1-11 (=PG 46, 1021D-1024A). *Κατὰ Εὐνομίῳ τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 1, W. Jaeger, GNO, τ.2, 19,8-20 (=PG 45, 580D-581A).

φύσεως τῶν ἀνθρώπων¹⁴⁹². Τονίζεται, ἐξ ἄλλου, κατὰ παρεμφερῆ τρόπο πρὸς τὰ ἀνωτέρω ὅτι ἡ διδασκαλία γιὰ τὴν διὰ τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου «ὑψωσιν τοῦ ταπεινοῦ» τῆς προσληφθείσης ἀπὸ τὸν Λόγο ἀνθρώπινης φύσεως, πού μαρτυρεῖται ἀγιογραφικῶς (=Φιλιπ. 2,9), καί γιὰ τὴν «πρὸς τὸ ὕψος» τῆς θείας φύσεως «ἐξομοίωσιν καὶ ἔνωσιν» τῆς προσληφθείσης ἀνθρώπινης φύσεως¹⁴⁹³, ἔχει προφανῶς ἀναφορά καὶ στὴν συνακόλουθη

¹⁴⁹² Βλ., ἐνδεικτικῶς, *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Εὐνομίον ἔκθεσιν*, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 374,10-17 (=PG 45, 533A). *Ὁπ.π.*, 386,11-14 (=PG 45, 545D). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 151,17-20 (=PG 45, 1152C). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 13, H. Langerbeck, *GNO*, τ.6, 381, 19-22 (=PG 44, 1048A). *Περὶ τελειότητος*, W. Jaeger, *GNO*, τ.8,1, 206,9-11 (=PG 46, 280B). Περὶ τῆς ἐκφραζόμενης αὐτῆς ἀπόψεως τοῦ Γρηγορίου βλ. καὶ Η. Δ. Μοῦτσούλα, *Γρηγόριος Νύσσης*, 418-419.

¹⁴⁹³ Βλ. *Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 4, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 155,16-27 (=PG 45, 733BC). *Ὁπ.π.*, 157,9-20 (=PG 45, 736D-737A). *Εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν*, Λόγος 3, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 44,3-6 (=PG 44, 1160D). Ἐπιλαμβανόμενος ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης τοῦ θέματος τῆς ἐπανόδου τοῦ ἀνθρώπινου γένους στὴν πρώτη του ζωὴ καὶ μακαριότητα διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου τονίζει ἰδιαίτερος ὅτι κατὰ τὴν ἐπιτέλεση τοῦ μυστηρίου τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου δὲν παρέμεινε «ἄπρακτος καὶ ἀνενεργητος» ὁ Πατήρ, τὴν συμμετοχὴ τοῦ ὁποίου ἐν προκειμένῳ ἠρνεῖτο ὁ Εὐνόμιος, στὴν προσπάθειά του νὰ διαφοροποιήσει τὸν Υἱὸ ἀπὸ τὸν Πατέρα κατὰ τὴν οὐσία (βλ. *Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 10, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 303,7-24 [=PG 45, 900CD]). Στὸ συμπέρασμα αὐτὸ κατέληγε κατόπιν τῆς ἐκφορᾶς τῆς συλλογιστικῆς ἐκείνης προτάσεως, κατὰ τὴν ὁποία ἢ ἐν λόγῳ διαφορᾶ καταδεικνυόταν ἀπὸ τὴν ἄποψη ὅτι ὁ Πατήρ τυγχάνει «ἐλεύθερος» καὶ «ἀπρόσιτος» ἀπὸ τὰ «πάθη», ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Υἱὸ, τοῦ ὁποίου ἢ οὐσία κατὰ τὴν κακόδοξη ἀντίληψη τοῦ Εὐνομίου πρέπει νὰ ἐκληφθεῖ ὡς «ἐμπαθῆς» καὶ «ἐπικηρος», λόγῳ τῆς ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐνανθρώπηση οἰκειοποιήσεως τῶν «παθῶν», καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ ὡς «διάφορος» τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς. Ἡ διαφοροποίηση, ὅμως, αὐτὴ πού ἀναδεικνύεται ἀπὸ τὸν Εὐνόμιο ἀποδίδει κατὰ τὴν ἀντίληψη τοῦ Γρηγορίου εἴτε στὸν Υἱὸ τὴν ιδιότητα τῆς «κακίας» εἴτε στὸν Πατέρα τὴν ιδιότητα τῆς «ἀδυναμίας». Καὶ τοῦτο, διότι, ἐάν ἡ πρόσληψη τῆς σαρκὸς θεωρεῖται ὡς «κακὸν», εἶναι εὐλογο ὅτι ἀποδίδεται στὸν Μονογενῆ Υἱὸ ἢ «κακία» ἐάν, πάλι, ἢ κατὰ τὴν θεία «οἰκονομία» ἐπιδεικνυόμενη φιλανθρωπία θεωρεῖται ὡς «ἀγαθὸν», εἶναι φυσικὸ κατὰ τὸν Γρηγόριο νὰ ἀναδεικνύεται ὁ Πατήρ «ἀδύνατος εἰς τὸ ἀγαθὸν», ἐφόσον δὲν «ἠδυνήθη τὴν τοιαύτην χάριν διὰ σαρκὸς ἐνεργῆσαι» (βλ. *Ὁπ.π.*, 301,26-302,13 [=PG 45, 897D-900A]). Ἡ ἄποψη, ἐξ ἄλλου, τοῦ Εὐνομίου ὅτι «ἀνάγκη μείζους τε καὶ ἐλάττους τὰς οὐσίας εἶναι ἐν

λόγω τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου ὕψωση τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, ἢ ὅποια φυσικά προϋποθέτει καὶ τὴν ἀποδοχὴ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τῆς ὀρθῆς πίστεως περὶ τοῦ ἀφράστου μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου¹⁴⁹⁴.

Ἡ κατ' ἄρρητον τρόπο ἐνωση τῆς ἄκτιστης θείας φύσεως καὶ τῆς κτιστῆς ἀνθρώπινης φύσεως στό θεῖο πρόσωπο τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ Λόγου, τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, μέ τὴν ὅποια δόθηκε στήν κτιστὴ ἀνθρώπινη φύση ἢ δόξα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διὰ τοῦ ὁποίου δοξάσθηκε ἢ προσληφθεῖσα ἀνθρώπινη φύση τοῦ σαρκωθέντος Λόγου¹⁴⁹⁵, ἐπ' οὐδενὶ συνεπάγεται ἢ ὑποδεικνύει κατὰ τὸν Γρηγόριο τὴν ἀποδοχὴ ὑπάρξεως δύο προσώπων, ἀλλὰ σαφῶς ἀναδεικνύει τὴν ὑπαρξὴ ἑνός καὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου, τοῦ προσώπου τοῦ αἰδίως ὑπάρχοντος Θεοῦ Λόγου, τοῦ ἐνανθρωπήσαντος ἐν χρόνῳ¹⁴⁹⁶. Ἡ ἀναμόρφωση τὴν ὅποια δέχθηκε ἢ ἀνθρωπότητα διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου, κατὰ τὴν ὅποια εὐλογήθηκε τό «ἐλαττον» ἀπὸ τό «κρεῖττον»¹⁴⁹⁷, δέν προϋποθέτει οὔτε τὴν σύγχυση στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ τῶν δύο φύσεων πού ἐνώθηκαν ἀσυγχύτως, οὔτε τὴν ἐξαφάνιση τῆς μεταξύ τους διακρίσεως, τῆς

τῆ περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τεχνολογία» καθιστᾶ κατὰ τὸν Γρηγόριο τὰ γεγονότα τῆς θείας «οἰκονομίας» ψευδῆ (βλ. *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, GNO, τ.1, 109,14-112,7 [=PG 45, 337A-340C]). *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Εὐνομίου ἔκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 319,16-320,10 (=PG 45, 473D-476A). βλ., ἐπίσης, *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 9, W. Jaeger, GNO, τ.2, 285,4-12 (=PG 45, 880AB). Πρβλ. καὶ *Πρὸς Συμπλίκιον, Περὶ πίστεως*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 64,17-22 (=PG 45, 140C).

¹⁴⁹⁴ βλ. *Περὶ τελειότητος*, W.Jaeger, GNO, τ.8,1, 200,4-9 (=PG 46, 273D). Πρβλ. καὶ *Ἐπιστολὴ 17*, G. Pasquali, GNO, τ.8,2, 52,20-29 (=PG 46, 1060BC). *Ὅπ.π.*, 5, 33,17-34,7 (=PG 46, 1032CD). *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 68,21-69,4 (=PG 45, 72A).

¹⁴⁹⁵ βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 15, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 467,6-14 (=PG 44, 1117AB). *Εἰς τὸ, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱός*, J.K.Downing, GNO, τ.3,2, 22,7-16 (=PG 44, 1320D-1321A). *Πρὸς Συμπλίκιον, Περὶ πίστεως*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 62,20-63,1 (=PG 45, 137B). βλ., ἐπίσης, K. B a r t h, *Dogmatik*, τ.1,1, 472-474.

¹⁴⁹⁶ βλ. *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 3, W. Jaeger, GNO, τ.2, 115,18-116,28 (=PG 45, 688D-689B). *Ὅπ.π.*, 128,5-19 (=PG 45, 701D-704A). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 232,27-233,2 (=PG 45, 1268CD). *Ὅπ.π.*, 221,12-14 (=PG 45, 1252B). *Ὅπ.π.*, 185,1-7 (=PG 45, 1200B). *Πρὸς Θεόφιλον, Κατὰ Ἀπολιναριστῶν*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 124,21-125,10 (=PG 45, 1273D-1276A). βλ., ἐπίσης, καὶ N. A. M α τ σ ο ὄ κ α, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία* τ.3, 247. 253-254. Ἡ. Δ. Μ ο υ τ σ ο ὄ λ α, *Ἡ Σάρκωσις*, 123.

¹⁴⁹⁷ βλ. *Ἐπιστολὴ 3*, G. Pasquali, GNO, τ.8,2, 25,1-8 (=PG 46, 1021AB).

διακρίσεως δηλαδή τοῦ κτιστοῦ καί τοῦ ἀκτίστου¹⁴⁹⁸. Ἡ ἔνωση, ἐξ ἄλλου, τῆς ἄτρεπτης θείας φύσεως μέ τήν ὑποκείμενη στήν φθορά φύση τῶν ἀνθρώπων στό μυστήριο τῆς κατά σάρκα «οἰκονομίας» τοῦ Κυρίου δέν ἐπιδέχεται οὔτε ὑποδεικνύει κατά τόν ἱερό πατέρα τήν παραδοχή ὑπάρξεως «τροπῆς» καί «ἀλλοιώσεως» στό θεῖο πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ¹⁴⁹⁹.

Καθίσταται, λοιπόν, σαφές κατά τήν διδασκαλία τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης ὅτι διά τοῦ ἔργου τῆς κατά σάρκα «οἰκονομίας» τοῦ Λόγου, τό ὁποῖο συνιστᾷ ἢ διά τῆς ἐν χρόνῳ προσλήψεως τῆς ἀνθρώπινης φύσεως σάρκωση αὐτοῦ καί τό κατά σάρκα πάθος καί ἡ ἀνάσταση αὐτοῦ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου, τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, πραγματοποιήθηκε ἡ λύτρωση τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἀπό τήν κυριαρχία τῆς ἁμαρτίας καί τῆς φθορᾶς καί τοῦ θανάτου, πού ἐπῆλθαν σέ αὐτό ὡς συνέπειες τῆς διά τῆς παρακοῆς «ἀρχαίας» παραβάσεως¹⁵⁰⁰.

Ἄς σημειωθεῖ ὅτι σέ προφανῆ συνάρτηση μέ τήν ἐκτιθέμενη ἔννοια τῆς πρὸς τόν ἄνθρωπο κατά σάρκα «οἰκονομίας» τοῦ Λόγου προσεγγίζεται ἐρμηνευτικῶς ἀπό τόν Γρηγόριο τό ἀγιογραφικό χωρίο «Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ» (=Παροιμ. 8,22), τό ὁποῖο ἐπικαλοῦνταν οἱ Ἀρειανοί ὑπέρ τῶν κακοδόξων ἀπόψεων τους περὶ κτιστότητας τοῦ Υἱοῦ. Ἡ σχετικὴ ἀγιογραφικὴ ἔκφραση τοῦ «ἔκτισέ με» – ἐπισημαίνει ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης – δηλοῖ αὐτό ἀκριβῶς τό γεγονός τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Λόγου «ἐνδύσεως» τῆς κτιστῆς ἀνθρώπινης φύσεως διά τῆς ἐν χρόνῳ προσλήψεως αὐτῆς κατά τό ἔργο τῆς πρὸς τόν ἄνθρωπο κατά σάρκα «οἰκονομίας» αὐτοῦ¹⁵⁰¹, καί διαφοροποιεῖται ἀπό τήν ἀνάδειξη τῆς

¹⁴⁹⁸ Βλ. *Κατὰ Ἐὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 3, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 130,11-22 (=PG 45, 705AB).

¹⁴⁹⁹ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H. Musurillo, *GNO*, τ.7,1, 41,19-22 (=PG 44, 333D-336A). *Ἐπιστολὴ 3*, G. Pasquali, *GNO*, τ.8,2, 23,5-14 (=PG 46, 1020AB). *Κατὰ Ἐὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 10, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 300,15-27 (=PG 45, 897AB). *Ἀντιρρητικὸς πρὸς τὴν Ἐὐνομίον ἔκθεσιν*, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 387,13-16 (=PG 45, 548B). *Κατὰ Ἐὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 4, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 143,10-15 (=PG 45, 720D).

¹⁵⁰⁰ Βλ. *Ἀντιρρητικὸς πρὸς τὴν Ἐὐνομίον ἔκθεσιν*, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 319,16-320,10 (=PG 45, 473D-476A).

¹⁵⁰¹ Βλ. *Ἀντιρρητικὸς πρὸς τὴν Ἐὐνομίον ἔκθεσιν*, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 358,23-360,3 (=PG 45, 516D-517B). *Κατὰ Ἐὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 1, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 21,2-7 (=PG 45, 581D). *Ὅπ.π.*, 22,24-23,2. (=PG 45, 584D). *Ὅπ.π.*, τόμος 2, 89,8-11 (=PG 45, 660A). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 13, H. Langerbeck, *GNO*, τ.6, 390,22-391,6 (=PG 44, 1056AB). *Ὅπ.π.*, 384,16-18 (=PG 44, 1049B). Βλ., σχετικῶς, καί Κ. Ἡ. Λιὰκουρα, *Τὸ μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος*, 112-125, ὅπου τό μνημονεῦμένο χωρίο διασαφηνίζεται ὑπὸ

έννοιας τοῦ ἄκτιστου καί αἰδίου χαρακτήρα τῆς ὑποστατικῆς ὑπάρξεως τοῦ Υἱοῦ, τοῦ κατά φύσιν καί αἰδίως γεννωμένου ἐκ τοῦ Πατρὸς, πού ἐμφαίνει τὴν αἰδία ὑπαρκτικὴ σχέση του μέ τόν Πατέρα, καί «αἰεὶ ὄντος»¹⁵⁰².

τό πρίσμα τῆς ἐπιτελούμενης ἀπό τόν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας ἐρμηνευτικῆς προσεγγίσεως καί ἀποδόσεως. Σύμφωνα μέ τὴν ἀπόδοση τῆς ἐρμηνευτικῆς αὐτῆς θεωρήσεως τοῦ Κυρίλλου, τό ἀγιογραφικό χωρίο *Παροιμ.* 8,22 «ἐνδείκνυται νά συνδεθεῖ καί νά συναφθεῖ κατ' ἐννοίαν μέ τό ἐδάφιο τοῦ ἀκολουθοῦντος κεφαλαίου "ἡ σοφία ὠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον" (=Παροιμ. 9,1)» καθὼς καί μέ τὴν «προσδιοριστικὴ πρόταση», ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ («ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ») καί «καθιστᾶ τό ρῆμα "ἔκτισε" συντακτικῶς καί ἐννοιολογικῶς συνδετικό, πράγμα τό ὁποῖο ἀφαιρεῖ ἀπό τό ὑπ' ὄψη ρῆμα τὴν παραγωγικὴν ὑπαρκτικὴ ἐννοία». Ὡς πρὸς τόν σημασιολογικό, ἐπομένως, προσδιορισμό τοῦ σχετικοῦ ἐδαφίου, «ὡς οἰκοδομημένος ὑπὸ τῆς σοφίας αὐτῆς οἶκος» νοεῖται ἡ «ἐν χρόνῳ λήψη τῆς κτιστῆς φύσεως» ἀπό τόν Θεὸ Λόγο, «προκειμένου ἔτσι νά καταστεῖ ὡς ἄνθρωπος ... "ἀρχὴ τῶν ὁδῶν τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ", ἤτοι τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τηρήσεως τῶν ὁποίων ... καθίσταται ἐπιτευκτὴ ἡ πορεία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τόν Θεόν, ἡ ἠθικὴ του τελείωση καί ὁ ἐξαγιασμός του». Τονίζεται, ἐπίσης, κατὰ τὴν ἀποτυπούμενη σχετικὴ διδασκαλία τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας ὅτι «ὅσον ἀφορᾶ τὰ ὑπάρχοντα ὄντα καὶ τίς ὑφιστάμενες καταστάσεις» τό ρῆμα «κτίζω» «ἐνδείκνυται νά ἐκλαμβάνεται ὅτι ἀποδίδει τὴν ἐννοία τῆς λήψεως κάποιας ἄλλης ἀρχῆς», πού καθίσταται «ταυτόσημη τῆς ἠθικῆς ἢ ποιοτικῆς μεταβολῆς ἢ μεταποιήσεως αὐτῶν».

¹⁵⁰² Βλ., ἐνδεικτικῶς, *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 59,19-25 (=PG 45, 284CD). *Ἦπ.π.*, 115,22-116,15 (=PG 45, 344CD). *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Ἐννομίου ἐκθεσιν*, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 354,5-18 (=PG 45, 512BC). *Ἦπ.π.*, 399,12-17 (=PG 45, 560C). *Κατὰ Ἐννομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 1, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 26,1-6 (=PG 45, 588B), ὅπου ὁ Γρηγόριος ἐπικαλεῖται τὴν θεολογία τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, «τὴν πάντα τὰ κτισθέντα ἔργον εἶναι τοῦ Λόγου ὑμνήσασαν», ἡ ὁποία δέν θά ἦταν δυνατόν κατὰ τόν Γρηγόριο νά «νομισθῇ ἀληθῆς», στὴν περίπτωσι κατὰ τὴν ὁποία «ὁ τὴν σοφίαν κτίσας μετ' αὐτῆς καὶ τὰ ἄλλα πάντα πεποιηκέναι πιστεύοιτο». *Ἦπ.π.*, τόμος 2, 61,14-19 (=PG 45, 628BC). *Ἦπ.π.*, 87,8-12. 88,10-15 (=PG 45, 656D. 657BC). *Ἦπ.π.*, 90,16-91,3 (=PG 45, 660D-661A). Στό τελευταῖο αὐτό χωρίο ὁ Γρηγόριος χαρακτηρίζει τὴν ἀπόδοση τῆς «τοῦ ποιήματος καὶ κτίσματος προσηγορίας» στὴν ἄκτιστη ὑπόστασι τοῦ «πεποιηκότος τὰ πάντα» Θεοῦ Λόγου ὡς «κακουργίαν καὶ ἀπάτην καὶ φενακισμὸν».

Κρίνεται, επίσης, σκόπιμο νά υπογραμμισθεῖ ὅτι ὁ Γρηγόριος ἀναφέρεται καί στήν αἰτιολόγηση τῆς ἐπιτελέσεως τοῦ μυστηρίου τῆς κατά σάρκα «ἐπιδημίας» τοῦ Κυρίου κατά τόν συγκεκριμένο χρόνο. Ἀπαντώντας στήν ὑποθετική ἐρώτηση, γιατί δέν προέβη ὁ Τριαδικός Θεός συντόμως μετά τήν διά τῆς παρακοῆς πτώση τοῦ ἀνθρώπου στήν πραγμάτωση τοῦ ἔργου τῆς κατά σάρκα «οἰκονομίας» τοῦ Λόγου, ἀλλ' ἀνέβαλε γιά μεγάλο χρονικό διάστημα τήν πρὸς τόν πεπτωκότα ἄνθρωπο εὐεργεσία του, διασαφηνίζει ὅτι ἡ ἀναβολή αὐτή πρέπει νά θεωρηθεῖ ὅτι ὀφείλεται στήν ὑπάρχουσα σοφία τοῦ οἰκονομοῦντος τήν σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου Θεοῦ καί στήν ἐκδηλούμενη πρόνοιά του γιά τήν ὠφέλεια τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Τονίζει δέ, κατά τήν προέκταση τῆς ἐρμηνείας του ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ, ὅτι θεωρήθηκε ἀναγκαία καί λυσιτελής γιά τήν σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ἡ ἀναμονή τοῦ προσήκοντος χρόνου κατά τόν ὁποῖο θά ἐπιτελεῖτο ἡ διά τῆς κατά σάρκα «οἰκονομίας» τοῦ Λόγου εὐεργεσία αὐτοῦ πρὸς τόν ἄνθρωπο, ὅταν δηλαδή θά ἔφθαναν ἡ κακία καί ἡ ἁμαρτία, πού εἰσχώρησαν καί κυριαρχοῦσαν διά τῆς παρακοῆς στήν φύση τοῦ ἀνθρώπου, στό ἀκραῖο τους ὄριο ἐκδηλώσεως καί ἐξαπλώσεως, προκειμένου ἔτσι νά ἐκριζωθεῖ ἐξ ὀλοκλήρου ἡ νόσος αὐτή τῆς κακίας καί τῆς ἁμαρτίας ἀπό τήν φύση τοῦ ἀνθρώπου καί νά μὴν παραμείνει σέ αὐτήν τό παραμικρό στοιχεῖο ἢ εἶδος αὐτῆς τῆς νόσου¹⁵⁰³.

2. Ὁ λυτρωτῆς Θεάνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός.

Κατά τήν ἐρμηνευτική προσέγγιση ἀπό τόν Γρηγόριο τοῦ μυστηρίου τῆς κατά σάρκα «οἰκονομίας» τοῦ Λόγου πού συνιστᾷ τήν πρὸς τήν ταπεινότητα τῆς ἀνθρώπινης φύσεως «κατάβασιν» αὐτοῦ, μέ τήν ὁποία ἐπιτεύχθηκε ἡ «εἰς τὸ ἀρχαῖον κάλλος» ἀποκατάσταση καί σωτηρία τῆς ἀχρειωθείσης διά τῆς παρακοῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἐπιτελεῖται ἐκ παραλλήλου ἀπὸ τόν ἴδιο ἢ ἀνάδειξη τῆς διδασκαλίας περὶ τοῦ προσώπου τοῦ σαρκωθέντος Λόγου. Ἡ ἐκ σωτηριολογικῆς ἐπόψεως ἐπιτελούμενη αὐτή συνάρτηση θεωρεῖται κατά τόν ἱερό πατέρα εὐνόητη, ἀφοῦ ἡ ἐπιδιωκόμενη ὀρθή κατανόηση τῆς ἔννοιας τῆς σωτηρίας τοῦ διά τῆς παρακοῆς πεσόντος ἀνθρώπου, πού πραγματοποιήθηκε διά τῆς κατά σάρκα «οἰκονομίας» τοῦ Λόγου, προϋποθέτει ἀσφαλῶς τήν ὀρθή ἀντίληψη τῆς ἔννοιας τοῦ προσώπου τοῦ σωτήρα καί λυτρωτῆ τοῦ ἀνθρώπινου γένους Χριστοῦ, τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ Λόγου. Ἡ

¹⁵⁰³ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlberg, GNO, τ.3,4, 72,16-21. 73,18-74,4. (=PG 45, 73D-76B). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 221,21-25 (=PG 45, 1252B). *Ὀπ.π.*, 171,13-20 (=PG 45, 1180BC). *Ἐπιστολή 4*, G. Pasquali, GNO, τ.8,2, 29,24-30,7 (=PG 46, 1028BC). *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 248,13-26 (=PG 46, 656CD). Βλ., ἐπίσης, K. B a r t h, *Dogmatik*, τ.1,2, 57-60.

διατυπωμένη, δηλαδή, διδασκαλία τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης περί τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, τοῦ σαρκωθέντος Λόγου, συναρτᾶται κατ' ἄμεσον τρόπο καί συνάπτεται ἀρρήκτως μέ τήν περί τῆς σωτηρίας καί τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία, ἐφόσον ἔτσι προβάλλεται ἡ ὀρθή ἐρμηνευτική κατανόηση καί ἀποτύπωση τῆς δογματικῆς ἀπόψεως περί τῆς σαρκώσεως καί τῆς ἐν σαρκί «ἐμφανείας» τοῦ αἰδίου ὑπάρχοντος Θεοῦ Λόγου ὡς προϋπόθεση κατανοήσεως ἀπό τόν ἄνθρωπο τοῦ μυστηρίου τῆς πρὸς αὐτόν «οἰκονομίας» τοῦ Κυρίου καί τῆς διά τῆς ἰάσεως καί ἀποκαταστάσεως τῆς ταπεινῆς του φύσεως ἐπανόδου του «εἰς τὸ ὄν»¹⁵⁰⁴.

Ὑπέρ τῆς ἀντιλήψεως αὐτῆς συνηγορεῖ πρωτίστως ὁ σωτηριολογικός συσχετισμός, τόν ὁποῖο κάνει ὁ Γρηγόριος μεταξύ τοῦ Ἀδάμ ὡς τοῦ ἀνθρώπου, διά τοῦ ὁποῖου εἰσῆλθε ὁ θάνατος στό ἀνθρώπινο γένος, καί τοῦ Χριστοῦ, τοῦ σαρκωθέντος Λόγου, ὡς τοῦ προσλαβόντος τήν ἀνθρώπινη φύση καί «ἐπὶ γῆς ὀφθέντος καί τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφέντος»¹⁵⁰⁵, διά τοῦ σωτηριώδους ἔργου τοῦ ὁποῖου

¹⁵⁰⁴ Βλ. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, Η. Musurillo, GNO, τ.7,1, 92,1-5 (=PG 44, 381B). *Κατὰ ἔννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 3, W. Jaeger, GNO, τ.2, 123,11-14 (=PG 45, 697B). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 1, J. F. Callahan, GNO, τ.7,2, 77,4-7 (=PG 44, 1193B). Βλ., ἐπίσης, καί Ἡ. Δ. Μ ο υ τ σ ο Ὑ λ α, *Γρηγόριος Νύσσης*, 409. Μ. Φ α ρ ά ν τ ο υ, «Ἡ περί τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ διδασκαλία», *Κοινωνία* 24(1981), 510. Πρὸβλ. καί Β. Ο t i s, «Gregory of Nyssa and the Cappadocian Conception of Time», *StPatr* 14(1976), 334-335. Κ. Β a r t h, *Dogmatik*, τ.1,2, 35.

¹⁵⁰⁵ Βλ. *Ἐξηγήσεις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 13, Η. Langerbeck, GNO, τ.6, 390,22-391,3 (=PG 44,1056AB). Ὁ Γρηγόριος κατὰ τόν τυπολογικό αὐτόν συσχετισμό ἀποκαλεῖ τόν ἐνανθρωπήσαντα Θεό Λόγο, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τόν Ἀδάμ, τόν «πρῶτον ἄνθρωπον» πού «ἤνοιξε τῷ θανάτῳ τήν εἴσοδον», ὡς «δεύτερον ἄνθρωπον», διά τοῦ ὁποῖου «ἡ ζωὴ ἀντιεισάγεται, ἥς ἡ εἴσοδος ἀφανισμὸν τοῦ θανάτου ἐργάζεται» (*Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J. Mc Donough, GNO, τ.5, 96,24-29 [=PG 44, 521A]. *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F. Mueller, GNO, τ.3,1, 160,27-29 [=PG 45, 1165B]). Κατὰ συναφῆ τρόπο χαρακτηρίζεται ἐρμηνευτικῶς ἀπὸ τόν ἅγιο Ἀνδρέα Κρήτης ἢ διά τῆς ἐκ τῆς Θεοτόκου κατὰ σάρκα γεννήσεως ἐνανθρώπηση τοῦ Λόγου ὡς «δευτέρα θεοπλαστία», ἡ ὁποία, ὡς αἰτία ἀναδημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, συνδέεται μέ τήν ιδιαίτερη δημιουργική θεία ἐνέργεια γιὰ τήν πλάση αὐτοῦ, πού ἀποτελεῖ κατὰ τόν ἱερό πατέρα τήν «πρώτην θεοπλαστίαν» (Βλ., σχετικῶς, Ε. Κ. Π ρ ι γ κ ι π ά κ η, *Ἡ Θεοτόκος* [Διδακτορική Διατριβή], 156).

πραγματοποιήθηκε ὁ ἀφανισμὸς τοῦ θανάτου καί τῆς ἁμαρτίας¹⁵⁰⁶. Ἐνδεικτική, ἐπίσης, τῆς σωτηριολογικῆς συναρτήσεως μεταξύ τῆς διδασκαλίας περὶ τοῦ θείου προσώπου τοῦ Χριστοῦ, τοῦ σαρκωθέντος Λόγου, καί τῆς διδασκαλίας περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως καί ἐπανόδου τοῦ ἀνθρώπου στὴν προπρωτική του κατάσταση, τυγχάνει ἡ διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ πατρὸς ἀφ' ἑνὸς μὲν περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐνώσεως σὺν πρόσωπο τοῦ Λόγου τῆς θείας καί τῆς ἀνθρώπινης φύσεως καί περὶ τῶν ἐκ τῆς ἐνώσεως αὐτῆς, ἐκ τῆς σαρκώσεως δηλαδή τοῦ Λόγου, ἀπορροεουσῶν εὐεργετικῶν γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα συνεπειῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ περὶ τῶν θεολογικῶν ἐπιπτώσεων σὲ σχέση πρὸς τὸν ἄνθρωπο ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἐσφαλμένη καί ἄστοχη κατανόηση καί ἐρμηνεία καί διατύπωση τοῦ «μεγάλου τῆς εὐσεβείας μυστηρίου» τῆς σαρκώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου, διὰ τοῦ ὁποῦ ἐπιτεύχθηκε ἡ ἀνόρθωση τοῦ πεσόντος διὰ τῆς παρακοῆς ἀνθρώπου καί ἡ σωτηρία αὐτοῦ.

Ἡ δογματικὴ ἄποψη περὶ τῆς ἐν χρόνῳ προσλήψεως καί «ἐνδύσεως» τῆς ἀνθρώπινης φύσεως¹⁵⁰⁷ – ἡ ὁποία δημιουργήθηκε διὰ τῆς ποιητικῆς τῶν κτιστῶν ὄντων δυνάμεως τοῦ Θεοῦ καί τοῦ θελήματος αὐτοῦ – ἀπὸ τὸν κατὰ φύσιν αἰδίως ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννώμενο καί

¹⁵⁰⁶ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 48,21-24. (=PG 45, 52C). Ὁ τυπολογικὸς αὐτὸς συσχετισμὸς, ποὺ ἔχει ὡς ἀφετηρία τὴν ἀγιογραφικὴ μαρτυρία Ρωμ. 5,12-19, καθίσταται προσφιλὲς θέμα τόσο τῆς πατερικῆς θεολογίας (βλ., ἐνδεικτικῶς, Κ υ ρ ί λ λ ο υ Ἀ λ ε ξ α ν δ ρ ε ί α ς, *Ἐρμηνεία εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολήν*, PG 74, 785C. Ἰ ω ά ν ο υ Χ ρ υ σ ο σ τ ὶ μ ο υ, *Ἐρμηνεία εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολήν*, PG 63, 38. Τ ο ῦ ἰ δ ί ο υ, *Ἐρμηνεία εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολήν*, PG 60, 475. Ἰ ω ά ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B.Kotter, SJD, τ.2, 108,46-51 [=PG 94, 984BC]. Ὁπ.π., 134,20-25 [=PG 94, 1029A]. Ὁπ.π., 163,17-21 [=PG 94, 1081C-1084A]), ὅσο καί τῆς ἐρμηνευτικῆς προσεγγίσεως καί ἀποτυπώσεως ἐκ μέρους τῶν νεωτέρων ἐρμηνευτῶν, ἐφόσον ἐνδεικτικῶς δύναται νὰ σημειωθεῖ ἡ ἀπόδοση σὺν διὰ σαρκὸς «ἐπιδημήσαντα» Κύριον τοῦ προσδιοριστικοῦ γνωρίσματος τοῦ «ἐσχάτου Ἀδάμ» (βλ. Β. Ἰ ω α ν ν ἰ δ ο υ, *Ὁ Μυστικισμὸς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, 64. J. D a n i é l o u, *Approches du Christ*, 82), τοῦ «νέου» (Π. Ν. Τ ρ ε μ π έ λ α, *Δογματικὴ*, τ.2, 6, ὑποσ. 5. Ε. Μ α τ θ ο π ο ῦ λ ο υ, *Ἐρμηνεία εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολήν*, 100), καθὼς καί τοῦ «δευτέρου Ἀδάμ» (Ι. Κ α ρ α β ἰ δ ο π ο ῦ λ ο υ, *Ἡ ἁμαρτία κατὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον*, 78. Π. Ἀ ν δ ρ ι ο π ο ῦ λ ο υ, *Ἡ περὶ ἁμαρτίας καί χάριτος*, 60-61. J. D a n i é l o u, *Le mystère de la mort*, 137).

¹⁵⁰⁷ Βλ. *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον πρωτομάρτυρα Στέφανον*, O.Lendle, GNO, τ.10,1, 75,7-12 (=PG 46, 704A). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 13, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 384,17-18 (=PG 44, 1049B).

προαιωνίως μετά τοῦ Πατρὸς συνυπάρχοντα Θεὸ Λόγο¹⁵⁰⁸, ἀναπτύσσεται ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο Νύσσης ἐπανειλημμένως, καί μέ τὴν ἀπόδοση στό δογματικό αὐτό σημεῖο ἰδιαίτερου ἐνδιαφέροντος καί βαρύνουσας πράγματι σημασίας, στό σύνολο τῶν συγγραμμάτων του. Προβάλλεται δέ ὡς κεφαλαιώδους σημασίας προϋπόθεση γιὰ τὴν ἀσφαλῆ καί ἀπλανῆ κατανόηση τοῦ σωτηριώδους ἔργου τῆς κατὰ σάρκα «οἰκονομίας» τοῦ Κυρίου¹⁵⁰⁹.

Στό πλαίσιο τῆς ἀναδείξεως τῆς διδασκαλίας περὶ τῆς προσλήψεως ἀπὸ τὸν Θεὸ Λόγο τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ἐπιδεικνύεται ἀπὸ τὸν Γρηγόριο ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν τονισμό τῆς δογματικῆς ἀπόψεως ὅτι ὁ Λόγος προσέλαβε κατὰ τὴν ἐνανθρώπησή του ὀλόκληρη καί ἀκέραιη τὴν ἐκ λογικῆς ψυχῆς καί σώματος συνιστάμενη ἀνθρώπινη φύση πλήν ἁμαρτίας. Ἐπισημαίνεται συναφῶς ἀπὸ τὸν ἱερό πατέρα ὅτι ἐνδεχόμενη ἀμφισβήτηση τῆς ἀκεραιότητος τῆς προσληφθείσης ἀπὸ τὸν σαρκωθέντα Λόγο ἀνθρώπινης φύσεως – ἐν προκειμένῳ δέ ἢ ἀμφισβήτηση τῆς προσλήψεως ἀπὸ τὸν Λόγο τῆς λογικῆς ψυχῆς – θά ἐπέφερε σοβαρές σωτηριολογικές συνέπειες γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Ἐξειδικεύοντας τὸ τελευταῖο σημεῖο ὁ Γρηγόριος ἐπισημαίνει ὅτι ἢ «δι' ἀμφοτέρων», διὰ τῆς ψυχῆς δηλαδή καί τοῦ σώματος, καί κατὰ τὰ δύο αὐτά, ἐπιτέλεση τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, στήν ὁποία ἀποσκοποῦσε τὸ ἔργο τῆς περὶ τὸν ἄνθρωπο «οἰκονομίας» τοῦ Κυρίου, προϋπέθετε ἀσφαλῶς τὴν πρόσληψη καί «ἀνάληψιν» ἀπὸ τὸν Θεὸ Λόγο «ὄλου τοῦ ἀνθρώπου», δηλαδή τῆς ἐκ λογικῆς ψυχῆς καί σώματος ἀποτελούμενης ἀνθρώπινης φύσεως¹⁵¹⁰. Κατὰ

¹⁵⁰⁸ Βλ. *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 13, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 380,15-381,7 (=PG 44, 1045CD). *Ἐπιπ.*, 387,19-21 (=PG 44, 1052D). *Ἐπιπ.*, Λόγος 4, 125,19-20 καί 126,18-20 (=PG 44, 849BD). *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, GNO, τ.5, 94,13-23 (=PG 44, 517C). *Ἐπιπ.*, 124,16-24 (=PG 44, 552C). *Κατὰ Ἐννομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 2, W. Jaeger, GNO, τ.2, 70,21-26 (=PG 45, 637C). *Ἐπιπ.*, τόμος 3, 130,19-20 (=PG 45, 705B). *Ἐπιπ.*, τόμος 4, 135,26-136,1 (=PG 45, 712C). *Ἐπιπ.*, 143,6-10 (=PG 45, 720CD). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 215,11-21 (=PG 45, 1244A).

¹⁵⁰⁹ Βλ., ἐνδεικτικῶς, *Κατὰ Ἐννομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 1, W. Jaeger, GNO, τ.2, 22,24-23,14 (=PG 45, 584D-585A). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 165,28-168,25 (=PG 45, 1172C-1176C). *Ἐπιπ.*, 194,28-195,14 (=PG 45, 1213BC). *Ἐπιπ.*, 206,27-207,28 (=PG 45, 1232AC). *Ἐπιπ.*, 227,10-228,17 (=PG 45, 1260C-1261C). *Πρὸς Θεόφιλον, Κατὰ Ἀπολιναριστῶν*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 125,11-126,3 (=PG 45, 1276AB).

¹⁵¹⁰ Βλ., σχετικῶς, *Ἀντιρρητικὸς πρὸς τὴν Ἐννομίου ἔκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 386,9-14 (=PG 45, 545CD): «καὶ οὕτως οὐδὲν ἀφῆκε τῆς φύσεως ἡμῶν, ὃ οὐκ ἀνέλαβεν ὁ κατὰ πάντα πεπειραμένος καθ' ὁμοίότητα χωρὶς ἁμαρτίας. Ἡ δὲ ψυχὴ ἁμαρτία οὐκ ἔστιν,

τήν ένασχόληση τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης μέ τό συγκεκριμένο θέμα ἐπιδεικνύεται ἀπό αὐτόν ιδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά τήν ἀνάδειξη κατ' ἀπόλυτον τρόπο, καί μέ τήν ἐπίκληση συγκεκριμένων ἀγιογραφικῶν χωρίων (Ρωμ. 8,7, Α' Κορ. 15,45 καί 47-48, Κολοσ. 2,9, Β' Κορ. 4,16, Ματθ. 2,20, Ίω. 7,23· 8,40· 10,17-18, Ψαλμ. 15,10)¹⁵¹¹, τῆς δογματικῆς διδασκαλίας ὅτι ἡ ἀναληφθεῖσα ἀπό τόν Θεό Λόγο ἀνθρώπινη φύση προσελήφθη ὀλόκληρη, χωρίς νά στερεῖται κάποιο ἀπό τά στοιχεῖα πού τήν ἀποτελοῦν, ιδιαίτέρως δέ τό διανοητικό καί λογικό καί ὡς ἐκ τούτου τήν φυσική νοητική ιδιότητα τῆς προαιρέσεως¹⁵¹².

Ἀναφερόμενος ὁ Γρηγόριος στήν ἀναγκαιότητα προσλήψεως ἀπό τόν ἐνανθρωπήσαντα Λόγο ὅλης τῆς ἀνθρώπινης φύσεως καί τονίζοντας ὅτι σέ περίπτωση ἀμφισβητήσεως ἢ ἀρνήσεως τῆς προσλήψεως ἀπό τόν Λόγο τῆς λογικῆς ψυχῆς θά ἐτίθετο ἐν ἀμφιβόλῳ ἡ σωτηρία τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, καί κατ' ἐπέκτασιν καί τοῦ ὅλου ἀνθρώπου, ἐπισημαίνει ὅτι ἡ πρόσληψη ἀπό τόν Θεό Λόγο ὀλόκληρης τῆς ἀνθρώπινης φύσεως συνιστᾶ προϋπόθεση ἀπαραίτητη τῆς ἰάσεως καί ἀπαλλαγῆς τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν τάση καί τήν ροπή πρὸς διάπραξη τῆς ἀμαρτίας, ἡ ὁποία ἐντοπίζεται στήν δυνατότητα ἐκδηλώσεως τῆς διαθέσεως τοῦ προερχόμενου ἀπό τόν νοῦ αὐτεξούσιου «κινήματος». Σέ αὐτήν, ἐξ ἄλλου, τήν ἐξάλειψη τῆς ἐκ τῆς παρακοῆς ἐσφαλμένης καί ὀλέθριας ροπῆς τοῦ ἀνθρώπινου γένους πρὸς τό κακό καί τήν ἀμαρτία ἀποβλέπει ἡ

ἀλλά δεκτική ἀμαρτίας ἐξ ἀβουλίας ἐγένετο· ἦν διὰ τοῦτο ἀγιάζει διὰ τῆς πρὸς ἑαυτὸν ἀνακράσεως, ἵνα τῇ ἀπαρχῇ ὅλον συναγιάσῃ τὸ φύραμα». Ὁπ.π., 312,1-20 (=PG 45, 465A-468A). Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 213,9-13 (=PG 45, 1240C).

¹⁵¹¹ Βλ. Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 141,7-14 (=PG 45, 1137C). Ὁπ.π., 144,24-145,7 (=PG 45, 1144AB). Ὁπ.π., 173,17-174,6 (=PG 45, 1181D-1184A). Ὁπ.π., 185,18-21 (=PG 45, 1200C). Ἀντιρρητικὸς πρὸς τὴν Εὐνομίον ἐκθεσιν, W. Jaeger, GNO, τ.2, 386,15-19. 378,6-11. 388,2-8 (=PG 45, 545D. 548BD).

¹⁵¹² Βλ. Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου, τόμος 2, W. Jaeger, GNO, τ.2, 100,9-11 (=PG 45, 672A). Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 141,3-6 (=PG 45, 1137B). Ὁπ.π., 145,24-146,5 (=PG 45, 1144D-1145A). Ὁπ.π., 163,20-24 (=PG 45, 1169AB). Ἀντιρρητικὸς πρὸς τὴν Εὐνομίον ἐκθεσιν, W. Jaeger, GNO, τ.2,386,6-10 (=PG 45, 545C). Βλ. καί Κ. Β. Σ κ ο υ τ έ ρ η, *Ἱστορία Δογμάτων*, τ.2, 462. Χαρακτηριστική, ἐξ ἄλλου, θεωρεῖται ἡ σχετική μέ τήν πρόσληψη ἀπό τόν Θεό Λόγο ὀλόκληρης τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ἔκφραση τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου «τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον, ἀθεράπευτον· ὃ δὲ ἦνωται τῷ Θεῷ, τοῦτο καὶ σώζεται», ἐφόσον «εἴ τις εἰς ἄνουν ἄνθρωπον ἤλπικεν, ἀνόητος ὄντως ἐστὶ καὶ οὐκ ἄξιος ὅλως σώζεσθαι» (*Ἐπιστολή 101*, P. Gallay, SC, τ.208, 50 [=PG 37, 181C-184A]).

ἐπιτελεσθεῖσα «διὰ σαρκὸς ἐπιδημία» τοῦ Λόγου¹⁵¹³. Τό συγκεκριμένο αὐτό γεγονός τῆς προσλήψεως τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν συνδρομὴ καὶ ἄρρηκτη συνύπαρξη τῆς νοεῶς καὶ λογικῆς ψυχῆς καὶ τοῦ ὑποκείμενου στοὺς νόμους τῆς ὕλης σώματος, ἀπὸ τὸν Θεὸ Λόγο θεωρεῖται ἀπὸ τὸν ἱερό πατέρα θεμελιώδης ὄρος, προκειμένου νὰ ἐπέλθει διὰ τοῦ σωτηριώδους ἔργου τοῦ σαρκωθέντος Λόγου, τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ἁγιασμός τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὁ «συναγιασμός ὅλου τοῦ ἀνθρωπίνου φυράματος» καὶ ἡ «καταλλαγὴ» μεταξύ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου¹⁵¹⁴.

Ἡ ἔνωση, βεβαίως, αὐτῆ τῆς ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ἀποτελούμενης κοινῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων μέ τὴν θεία φύση στό πρόσωπο τοῦ μεσιτεύοντος τὴν ἀποκατάσταση τῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου μέ τὸν Τριαδικό Θεὸ σαρκωθέντος Λόγου¹⁵¹⁵ δέν αἶρει τὸν ἀτομικὸ χαρακτήρα τῆς

¹⁵¹³ Βλ. *Πρὸς τὰ Απολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 164,28-165,7 (=PG 45, 1172AB). Πρβλ. Β' Κορ. 5,21. Ὅπ.π., 172,22-30 (=PG 45, 1181AB). Πρβλ. Β' Κορ. 2,11. Ὅπ.π., 177,15-22 (=PG 45, 1188CD). Ὅπ.π., 185,7-13 (=PG 45, 1200B).

¹⁵¹⁴ Βλ. *Πρὸς τὰ Απολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 202,20-23. 203,23-29 (=PG 45, 1225AD). *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Εὐνομίον ἔκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 386,12-14 (=PG 45, 545D). *Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 1, W. Jaeger, GNO, τ.2, 35,7-16 (=PG 45, 597BC). Ὅπ.π., 37,16-21 (=PG 45, 600C). *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 96,20-22 (=PG 45, 96D). Ὁμοίως καὶ ὁ ἱερός Χρυσόστομος, προκειμένου νὰ καταδείξει τὴν εἰρηνευτικὴ καὶ σωτηριώδη ὑπὲρ τοῦ ἀνθρώπου «μεσιτεία» τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος «μέσον ἑαυτὸν» ἐνέβαλε, χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρο τῆς «καταλλαγῆς» (Βλ., ἐνδεικτικῶς, Ὁμιλία εἰς τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, PG 50, 445. *Κατὰ Ἰουδαίων*, Λόγος 3, PG 48, 867. *Υπόμνημα εἰς τὴν Πρὸς Κολοσσαεῖς Ἐπιστολήν*, PG 62, 321). Βλ., σχετικῶς μέ τό θέμα αὐτό, καὶ Ν. Α. Μ α τ σ ο ὑ κ α, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία* τ.3, 216, ὅπου ἡ πορεία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς «πραγμάτωση τοῦ καθ' ὁμοίωσιν» συνιστᾶ πορεία «οἰκουμενικὴ στὰ πλαίσια μιᾶς συμφυλιωτικῆς ἀνακεφαλαίωσης». Γ. Φ λ ω ρ ό φ σ κ υ, *Θέματα ὀρθοδόξου θεολογίας*, 33. Π. Α ν δ ρ ι ο π ο ὑ λ ο υ, *Ἡ περὶ ἁμαρτίας καὶ χάριτος διδασκαλία*, 120.

¹⁵¹⁵ Βλ. *Περὶ τελειότητος*, W. Jaeger, GNO, τ.8,1, 206,1-9 (=PG 46, 280AB). Ἡ διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου περὶ τῆς ἐνότητος τῆς ἀνθρώπινης φύσεως συνιστᾶ προϋπόθεση τῆς σχετικῆς μέ τὴν πρόσληψη ἀπὸ τὸν Θεὸ Λόγο ὅλου τοῦ ἀνθρωπίνου «φυράματος» διδασκαλίας αὐτοῦ (Βλ., σχετικῶς, *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 48,21-24 [=PG 45, 52C]. *Πρὸς τὰ Απολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 226,20-26 [=PG 45, 1220AB]). Τό κοινόν καὶ ἡ ἐνότητα τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ἀναδεικνύεται παραστατικῶς στὴν διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ πατρὸς μέσῳ τῆς προβαλλόμενης εἰκόνας τοῦ ἀπολωλότος

προσληφθείσης από αυτόν ανθρώπινης φύσεως¹⁵¹⁶. Ο Γρηγόριος υπαινίσσεται κατ' ἐπανάληψιν τὴν ἄποψη γιὰ πρόσληψη ἀπὸ τὸν Θεὸ Λόγο τῆς ἀτομικῆς ἀνθρώπινης φύσεως¹⁵¹⁷, ἐφόσον ἡ διατυπούμενη ἄποψη περὶ τῆς θεωρήσεως καὶ καταστάσεως τῆς προσληφθείσης ἀνθρώπινης φύσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου ὡς «ἀπαρχῆς» τῆς θεώσεως

προβάτου, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιτυγχάνεται ἡ ἀπεικόνιση τῆς ἐπιτευχθείσης σωτηρίας ὅλου τοῦ ἀνθρώπινου γένους, διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἀναζητήσεως καὶ ἀναλήψεως τοῦ ἑνός αὐτοῦ ἀπολωλὸτος προβάτου (ὅπ.π. 151,30-152,22 [=PG 45, 1153AC]. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 2, P.Alexander, GNO, τ.5, 304,23-305,13 [=PG 44, 641BC]. *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 10, W. Jaeger, GNO, τ.2, 293,16-23 [=PG 45, 889AB]).

¹⁵¹⁶ Περί τοῦ ζητήματος τῆς ἀποδοχῆς καὶ διατυπώσεως ἀπὸ τὸν Γρηγόριο τῆς ἀπόψεως γιὰ τὸν ἀτομικὸ ἢ τὸν καθολικὸ χαρακτήρα τῆς προσληφθείσης ἀπὸ τὸν σαρκωθέντα Θεὸ Λόγο ἀνθρώπινης φύσεως, καὶ τῆς σχετικῆς μέ τοῦ θέματος αὐτοῦ προβληματικῆς, βλ. Ἡ. Δ. Μο υ τ σ ο ὐ λ α, *Γρηγόριος Νύσσης*, 416. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Ἡ Σάρκωσις*, 128-129. Η. U. von Β a l t h a s a r, *Présence et pensée*, 103.107. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Gregor von Nyssa*, 30-31. W. V ö l k e r, *Gregor von Nyssa als Mystiker*, 51. L. M a l e n e z, «L' église dans le Christ», *RSR* 25 (1935), 260.

¹⁵¹⁷ Βλ., ἐνδεικτικῶς, *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 81C, ὅπου ὁ Γρηγόριος ὀνομάζει τὸν Χριστὸ ὡς τὸν «ἐαυτοῦ ἄνθρωπον». Βλ., ὁμοίως, *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 152,11-17 (=PG 45, 1153B). Ὅπ.π., 153,17 (=PG 45, 1156A). *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, E.Gebhardt, GNO, τ.9, 248,23-24 (=PG 46, 656C). Βλ., ἐπίσης, *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Στέφανον τὸν πρωτομάρτυρα*, O.Lendle, GNO, τ.10,1, 100,5-6 (=PG 46, 725B). *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 97,21-98,1 (=PG 45, 97B). Ὅπ.π., 78,9-11 (=PG 45, 80B). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικὸς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 160,24-25 (=PG 45, 1165B). *Περὶ τελειότητος*, W. Jaeger, GNO, τ.8,1, 204,20-21 (=PG 46, 277C). *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 3, W. Jaeger, GNO, τ.2, 126,5-6 (=PG 45, 700D).

ολόκληρου τοῦ «φυράματος» τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων¹⁵¹⁸ προϋποθέτει τήν πρόσληψη ἀπό τόν Θεό Λόγο τῆς ἀτομικῆς ἀνθρώπινης φύσεως¹⁵¹⁹.

Ἡ δογματική διδασκαλία περὶ τῆς προσλήψεως ἀπό τόν Θεό Λόγο ὅλης τῆς ἀτομικῆς ἀνθρώπινης φύσεως, ἔτσι ὅπως αὐτή υφίσταται συντεθειμένη ἀπό τό ἄυλο νοητό μέρος καί ἀπό τό αἰσθητό καί σωματικό μέρος αὐτῆς¹⁵²⁰, καί περὶ τῆς ἐνώσεως αὐτῆς μέ τήν θεία φύση στό πρόσωπο τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου, καί ἡ ὁποία συντελέσθηκε πρὸς θεραπεία καί σωτηρία τοῦ διά τῆς παρακοῆς περιπεσόντος στήν ἁμαρτία καί στά πάθη καί στόν θάνατο ἀνθρώπου, ὑποδεικνύει εὐλόγως στόν ἱερό πατέρα τήν θεολογική ἀναγκαιότητα διατυπώσεως τῆς δογματικῆς διδασκαλίας περὶ τῆς ἀναμαρτησίας τοῦ Χριστοῦ κατὰ τήν ἀνθρωπότητά του¹⁵²¹. Ὁ Θεός Λόγος ἀνέλαβε διά τῆς σαρκώσεώς του τήν ἀνθρώπινη φύση μέ ὅλα τά διακριτικά της χαρακτηριστικά¹⁵²² ἐκτός ἀπό τήν

¹⁵¹⁸ Βλ., ἐνδεικτικῶς, περὶ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Ἐννομίου ἔκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 374,10-12 (=PG 45, 533A). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 13, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 381,19-22 (=PG 44, 1048A). *Ὅπ.π.*, Λόγος 14, 427,21-22 (=PG 44, 1085B). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 151,19-20 (=PG 45, 1152C). *Πρὸς Θεόφιλον, Κατὰ Ἀπολιναριστῶν*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 126,17-18 (=PG 45, 1276C). *Περὶ τελειότητος*, W. Jaeger, GNO, τ.8,1, 206,9 (=PG 46, 280B).

¹⁵¹⁹ Βλ. *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Ἐννομίου ἔκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 374,16-17 (=PG 45, 533A). *Περὶ τελειότητος*, W. Jaeger, GNO, τ.8,1, 205,19-21 (=PG 46, 280A). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 7, H. Langerbeck, GNO, τ.6, 201,13-14 (=PG 44, 1048A). Βλ. καί Ἡ. Δ. Μοῦτσούλα, *Ἡ Σάρκωσις*, 129-130, ἀπό τόν ὁποῖο ἀναφέρονται οἱ φιλοσοφικές προϋποθέσεις περὶ διακρίσεως τῶν ἀρχῶν τῆς οὐσίας καί τῆς ὑπάρξεως, βάσει τῶν ὁποίων ὁ ἱερός πατὴρ ἀναπτύσσει τήν σχετική διδασκαλία.

¹⁵²⁰ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, GNO, τ.5, 419,9-13 (=PG 44, 736B). *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 181B. *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H. Musurillo, GNO, τ.7,1, 91,14-20 (=PG 44, 381AB).

¹⁵²¹ Βλ. *Περὶ τελειότητος*, W. Jaeger, GNO, τ.8,1, 204,17-205,4 (=PG 46, 277CD). Στό σημεῖο αὐτό ὁ Γρηγόριος ἐπικαλεῖται τό ἀγιογραφικό χωρίο Α' Πέτρο. 2,22.

¹⁵²² Βλ. *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 165,7-25 (=PG 45, 1172BC). *Ὅπ.π.*, 167,2-10 (=PG 45, 1173C). *Ἐπιστολή 3*, G. Pasquali, GNO, τ.8,2, 23,27-31 (=PG 46, 1020C). *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 68,1-3 (=PG 45, 69C). Ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός ἀναφερόμενος στά φυσικά καί ἀδιάβλητα πάθη τοῦ ἀνθρώπου ποῦ ἀνέλαβε ὁ Χριστός τονίζει ὅτι αὐτά «ἦσαν κατὰ φύσιν καί ὑπὲρ φύσιν ἐν αὐτῶ». Ἐρμηνεύοντας δέ τήν τελευταία αὐτή θεολογική ἄποψη ἐπισημαίνει ὅτι «κατὰ φύσιν μὲν

ἀλλοιωτική ροπή αὐτῆς πρὸς τὴν ἁμαρτία¹⁵²³, ἐφόσον ἢ διὰ τῆς παρακοῆς ἐκδηλωθεῖσα παραβατικὴ συμπεριφορὰ τοῦ ἀνθρώπου δέν συνιστᾷ

γὰρ ἐκινεῖτο (τὰ φυσικὰ ἡμῶν πάθη) ἐν αὐτῷ ὅτε παρεχώρει τῇ σαρκὶ πάσχειν τὰ ἴδια ὑπὲρ φύσιν δὲ, οὐ γὰρ προηγεῖτο ἐν τῷ Κυρίῳ τῆς θελήσεως τὰ φυσικὰ» (*Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B.Kotter, *SJD*, τ.2, 163,23-25 [=PG 94, 1084A]).

¹⁵²³ Βλ. Ἐπιστολὴ 3, G. Pasquali, *GNO*, τ.8,2, 24,14-19. 24,24-25,4 (=PG 46, 1020D.1021A). *Περὶ τελειότητος*, W. Jaeger, *GNO*, τ.8,1, 195,9-13 (=PG 46, 272A). *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Εὐνομίον ἔκθεσιν*, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 386,10-11 (=PG 45, 545C). *Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 4, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 145,13-146,18 (=PG 45, 724AC). *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 42,5-8 (=PG 45, 45BC). *Ἦπ.π.*, 45,11-21 (=PG 45, 49A). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 7, P.Alexander,*GNO*, τ.5, 402,3-9 (=PG 44, 721A). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 4, J.F.Callahan, *GNO*, τ.7,2, 114,1-3 (=PG 44, 1236D-1237A). *Εἰς τὸ, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱός*, J.K.Downing, *GNO*, τ.3,2, 7,23-8,1 (=PG 44, 1308B). Περὶ τῆς θεωρήσεως καὶ κατανοήσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς τοῦ μόνου ἀπαλλαγμένου τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, λόγῳ τῆς ὑπερφυσικῆς κατὰ σάρκα γεννήσεώς του ἐκ τῆς Θεοτόκου διὰ Πνεύματος Ἁγίου καὶ λόγῳ τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐν αὐτῷ φύσεων, βλ., ἐνδεικτικῶς, Ν. Γ. Ξεξάκη, *Ὁρθόδοξος Δογματική*, τ.3, 224. Χ. Ἀνδροῦτσου, *Δογματική*, 173. Π. Ν. Τρεμπέλα, *Δογματική*, τ.2, 135-140.

Ἄς σημειωθεῖ ὅτι κατὰ τὴν διατυπωμένην διδασκαλίαν τῶν Πατέρων περὶ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, τὴν ὁποία συνοψίζει ἐρμηνευτικῶς ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός (*Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, B.Kotter, *SJD*, τ.2, 109,16-19 [=PG 94, 985B]), ἡ Θεοτόκος δέν ἦταν ἀπαλλαγμένη τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, ἀπὸ τοῦ ὁποῦ ἀπαλλάχθηκε μετὰ τὴν ἐκδηλωθεῖσα συγκατάθεσὶς τῆς στήν ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου ἀναγγελθεῖσα σέ αὐτὴν ἐπιτέλεση τοῦ ἔργου τῆς θείας οἰκονομίας, καθόσον «Πνεῦμα Ἅγιον ἐπῆλθεν ἐπ' αὐτήν... καθαῖρον αὐτήν». Σχετικῶς τόσο μέ τό θέμα αὐτό ὅσο καὶ μέ τὴν ἀποτυπωμένην ἀντίθετη ἄποψη τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, βλ. Π. Ν. Τρεμπέλα, *Δογματική*, τ.1, 559-561. Ἰ. Ν. Καρμίρη, *Σύνοψις Δογματικῆς Διδασκαλίας*, 550. Ν. Γ. Ξεξάκη, *Ὁρθόδοξος Δογματική*, τ.3, 224. Ν. Α. Ματσούκα, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία* τ.2, 293-298. Βλ., ὡσαύτως, Ν. Χ. Ἰωαννίδη, *Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος*, 276-277, ὅπου ἐκτίθεται ἡ θεολογικὴ ἄποψη τοῦ Ἰωσήφ Βρυεννίου περὶ τῆς ἐξασφαλίσεως τοῦ ἀναλλοιώτου καὶ ἀτρέπτου τῆς θεότητος στό θεῖο πρόσωπο τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ διὰ τῆς ὑπερφυσικῆς κατὰ σάρκα συλλήψεως αὐτοῦ ἀπὸ τὴν Παρθένο Μαρία. Ε. Κ. Πριγκιπάκη, *Ἡ Θεοτόκος* (Διδακτορικὴ Διατριβή), 168 ,

ἀσφαλῶς φυσική ιδιότητά του ἀλλὰ ἀποτέλεσμα τῆς ἐσφαλμένης καί ἄστοχης κρίσεώς του γιὰ τό καλό καί τῆς παρεκτροπῆς τῆς διαθέσεώς του πρὸς τό κακό¹⁵²⁴, τό ὅποιο βεβαίως κατ' ὄντολογικὴν ἔννοια δέν ὑφίσταται¹⁵²⁵.

Ἡ ὑπερβαίνουσα τούς ὅρους καί τούς νόμους τῆς φύσεως διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί ἐκ τῆς Θεοτόκου κατὰ σάρκα γέννηση τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθὼς καί ἡ ἀπουσία «πάθους» κατὰ τὴν κατὰ σάρκα γέννηση αὐτοῦ καταδεικνύουν τὸν ἀβάσιμο καί ἀνυπόστατο χαρακτήρα τῆς ἀπόψεως περὶ τῆς δυνατότητας ἀποδόσεως ἀμαρτητικῆς διαθέσεως σὲ αὐτόν¹⁵²⁶. Μὲ ὅσα σχετικῶς πρὸς τό ζήτημα αὐτό ἀναφέρει καί ἐπικαλεῖται ὁ Γρηγόριος συνάγεται σαφῶς ὅτι κατὰ τὸν ἱερό πατέρα πρόκειται περὶ μιᾶς φυσικῆς καί ὄντολογικῆς ἀναμαρτησίας καί ὄχι φυσικά περὶ θεωρήσεώς της ὡς ἀποτελέσματος μιᾶς ἠθικῆς τελειώσεως καί προκοπῆς

ἀπὸ τὸν ὅποιο διατυπώνεται ἡ σχετικὴ μὲ τό θέμα αὐτὸ διδασκαλία τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης.

Α. Σ π ο υ ρ λ ά κ ο υ – Ε ὑ τ υ χ ι ά δ ο υ, *Ἡ Παναγία Θεοτόκος*, 27-29. 33-35. 53-58. 133-157.

¹⁵²⁴ Βλ. *Ἐπιστολή 3*, G. Pasquali, *GNO*, τ.8,2, 24,19-24 (=PG 46, 1020D-1021A). *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 8, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 426,8-15 (=PG 44, 741B). *Ὅπ.π.*, Λόγος 2, 301,20-22 (=PG 44, 637D-640A). *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 4, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 145,1-2 (=PG 45, 721C). *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlberg, *GNO*, τ.3,4, 47,4-7 (=PG 45, 49D).

¹⁵²⁵ Βλ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Λόγος 7, P.Alexander, *GNO*, τ.5, 407,8-9 (=PG 44, 725B). *Ἐξηγήσεις τοῦ ὁσματος τῶν ὁσμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 56,6-8 (=PG 44, 797A). *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlberg, *GNO*, τ.3,4, 71,3-10 (=PG 45, 73AB).

¹⁵²⁶ Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς*, E.Mühlberg, *GNO*, τ.3,4, 41,14-18. 42,20-22 (=PG 45, 45AD). *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 2, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 60,16-28 (=PG 45, 625D-628A). *Ἀντιρρητικὸς πρὸς τὴν Ἐννομίον ἔκθεσιν*, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 335,17-21 (=PG 45, 492BC). *Ὅπ.π.*, 387,13-16 (=PG 45, 548B). *Ἐξηγήσεις τοῦ ὁσματος τῶν ὁσμάτων*, Λόγος 2, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 387,21-390,7 (=PG 44, 1052D-1053D). *Πρὸς Συμπλίκιον, Περὶ πίστεως*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 63,23-24 (=PG 45, 140A). *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, H. Musurillo, *GNO*, τ.7,1, 108,21-109,7 (=PG 44, 397BC). *Ὅπ.π.*, 39,17-20 (=PG 44, 332D). Στὸ τελευταῖο χωρίο ὁ ἱερός πατήρ συσχετίζει «τὸ κατὰ τὴν Παρθένον μυστήριον» μὲ τό γεγονὸς τῆς φλεγόμενης ἀλλὰ μὴ κατακαιομένης βάτου, τό ὅποιο καταγράφεται στὸ Βιβλίον τῆς *Ἐξόδου* (3,2-4), ἐφόσον τό «τῆς θεότητος φῶς ἐπιλάμψαν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ διὰ γεννήσεως, ἀδιάφθορον ἐφύλαξε τὴν ἐξάψασαν θάμνον, τοῦ βλαστοῦ τῆς παρθενίας μὴ μεταμαρανθέντος τῷ τόκῳ».

στό αγαθό¹⁵²⁷. Αυτό, δηλαδή, τό όποιο θέλει έκ σωτηριολογικῆς ἐπόψεως νά τονίσει ό ἐπίσκοπος Νύσσης εἶναι ότι θά ἐθεωρεῖτο θεολογικῶς ἀδιανόητο καί σωτηριολογικῶς ἄνευ περιεχομένου νά ἐκλαμβάνεται κάποιος πού τελεῖ στήν ὄντολογικῶς νοούμενη κατάσταση τῆς ἁμαρτίας ότι ἐπιτελεῖ τήν σωτηρία τοῦ δια τῆς παρακοῆς πεσόντος στήν ἁμαρτία ἀνθρώπου.

Κατά τήν ἐκτενῆ ἀναφορά τοῦ Γρηγορίου στήν ἐπιτέλεση τοῦ ὑπέρ τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου ἔργου τῆς κατά σάρκα «οἰκονομίας» τοῦ Λόγου τονίζεται μέ ἔμφαση ἀπό τόν ἴδιο ότι κατά τήν «ἀνάκρασιν» μέ τόν Λόγο τῆς προσληφθείσης ἀπό αὐτόν ἀνθρώπινης φύσεως – κατά τήν όποία ἐκείνη «μένει» κατ' ἀσύγχυτον τρόπο «ἐν τοῖς ἑαυτῆς ὅροις» – ἔλαβε αὐτή ἡ ἀνθρώπινη φύση τοῦ σαρκωθέντος Λόγου δια τῆς «ἀνακράσεως» τῆς μέ τόν Λόγο «ὁ πρὸ τοῦ κόσμου εἶχεν ὁ Λόγος», δηλαδή τό Πνεῦμα τό Ἅγιο¹⁵²⁸ – ἀφοῦ ἡ ἀνθρώπινη φύση, ὡς «παθητική», εἶναι ἐκείνη πού δέχεται, ἐνῶ ἡ θεία φύση τοῦ Λόγου, ὡς «ἐνεργητική», εἶναι ἐκείνη πού δίδει στήν ἀνθρώπινη φύση –, καί κατέστη ἔτσι ἡ ἀπαρχή τῆς θεώσεως τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου¹⁵²⁹. Ἐπισημαίνεται ἐκ παραλλήλου ἀπό τόν ἱερό πατέρα ότι χωρίς νά συγχέονται τά ιδιώματα τῆς ἄκτιστης καί αἰδίας

¹⁵²⁷ Βλ. *Περὶ τελειότητος*, W. Jaeger, GNO, τ.8,1, 195,9-13 (=PG 46, 272A): «καὶ γὰρ ἡ πρωτότυπος ἐκείνη τοῦ ἀοράτου Θεοῦ εἰκῶν, ἡ δια τῆς Παρθένου ἐπιδημήσασα, ἐπειράθη μὲν κατὰ πάντα καθ' ὁμοίότητα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, μόνης δὲ οὐ συμπαρεδέξατο τῆς ἁμαρτίας τὴν πείραν. “Ὁς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησε, οὐδὲ εὗρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ”». *Ἐπιστολὴ 3*, G. Pasquali, GNO, τ.8,2, 24,24-28 (=PG 46, 1021A): «ὁ οὖν τὴν φύσιν ἡμῶν πρὸς τὴν θείαν δύναμιν μεταστοιχειώσας ἄπληρον αὐτὴν καὶ ἄνοσον ἐν ἑαυτῷ διεσώσατο, τὴν ἐξ ἁμαρτίας γινομένην τῇ προαιρέσει πῆρωςιν οὐ προσδεξάμενος». *Εἰς τὸ, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱός*, J.K.Downing, GNO, τ.3,2, 8,10-13 (=PG 44, 1308C): «ὁ δὲ αἰεὶ τέλειος ὢν ἐν παντὶ ἀγαθῷ καὶ μήτε προκοπὴν μήτε μείωσιν δυνάμενος ἐφ' ἑαυτοῦ καταδέξασθαι διὰ τὸ ἀπροσδεὲς τῆς φύσεως αὐτοῦ καὶ ἀμείωτον...». Βλ., ἐπίσης, σχετικῶς μέ τό θέμα αὐτό, Ν. Α. Μ α τ σ ο ὑ κ α, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία* τ.3, 252. Βλ. καί Μ α ξ ί μ ο υ Ὁ μ ο λ ο γ η τ ο ῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, C. Laga-C. Steel, CCSG, τ.7, 129,36-62 (=PG 90, 312BC).

¹⁵²⁸ Βλ. *Εἰς τὸ, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱός*, J.K.Downing, GNO, τ.3,2, 22,7-14 (=PG 44, 1320D).

¹⁵²⁹ Βλ. *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 3, W. Jaeger, GNO, τ.2, 130,14-24 (=PG 45, 705B). *Ὅπ.π.*, 131,17-132,7 (=PG 45, 705D-708A). *Ὅπ.π.*, 125,28-126,14 (=PG 45, 700CD). *Ἐπιστολὴ 3*, G. Pasquali, GNO, τ.8,2, 25,7-16 (=PG 46, 1021BC). Βλ., σχετικῶς μέ τίς ἀπόψεις αὐτές καί Σ. Π α π α δ ο π ο ὑ λ ο υ, *Πατρολογία Β'*, 602-603. Ἡ. Δ. Μ ο υ τ σ ο ὑ λ α, *Γρηγόριος Νύσσης*, 420.

φύσεως τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ μέ τά προσδιοριστικά χαρακτηριστικά τῆς λαμβάνουσας ἀπό τόν δημιουργό της τήν ὑπαρκτική της ἀρχή κτιστῆς φύσεως τοῦ πεπερασμένου καί ἐντός χρονικῶν ὁρίων ὑπάρχοντος γένους τῶν ἀνθρώπων¹⁵³⁰, μέ τήν ἐπιτελεσθεῖσα ὑποστατική ἔνωση τῶν δύο ἐν Χριστῶ φύσεων, πού συνιστᾷ ὑπερφυές μυστήριο, καί ἐξ αἰτίας αὐτῆς λέγεται ἀφ' ἐνός μέν ὅτι ὁ ὑπέρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων «έκουσίως πτωχεύσας» καί «τήν δουλικήν ταπεινότητα κατ' οἰκονομίαν ὑπελθῶν» Κύριος «ἀναλαμβάνει εἰς ἑαυτὸν τοὺς δουλικούς μῶλωπας»¹⁵³¹, ἀφ' ἑτέρου δέ ὅτι ἡ «δουλική» ἀνθρώπινη «ταπεινότης» «δοξάζεται δεσποτικῇ τιμῇ» καί «ἀναλαμβάνεται εἰς τήν τῆς βασιλείας ἀξίαν»¹⁵³².

Ἡ διά τῆς προσλήψεως τῆς ἀνθρώπινης φύσεως «διὰ σαρκὸς ἐπιδημία» τοῦ Λόγου, ἡ ὁποία κατὰ τήν θεολογική ἀντίληψη τοῦ Γρηγορίου ἐπ' οὐδενί εἶναι δυνατόν ἢ ἐπιτρεπτόν νά ἐκληφθεῖ ὡς μία τοπική μετάβαση ἢ μετάσταση τοῦ Λόγου¹⁵³³, ἐπέφερε τήν «πρὸς τὸ κρεῖττον ἀλλοίωσιν» τῆς ἀσθενήσασας μέ τήν παρακοή φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, διά τῆς ἐπιτευχθείσης κοινωνίας του πρὸς τὸ «ἀκήρατον» θεῖον, καί τήν θεραπεία καί σωτηρία αὐτῆς¹⁵³⁴. Σέ αὐτό, ἄλλωστε, τό

¹⁵³⁰ Βλ. *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 3, W. Jaeger, GNO, τ.2, 130,11-131,7 (=PG 45, 705AC). *Ἐπιπ.*, τόμος 4, 136,10-24 (=PG 45, 712D-713A). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 156,14-23 (=PG 45, 1160A).

¹⁵³¹ Βλ. *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 9, W. Jaeger, GNO, τ.2, 279,4-7 (=PG 45, 872BD). *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος 1, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 84,3-6 (=PG 44, 1201B). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 160,27-161,2 (=PG 45, 1165B).

¹⁵³² Βλ. *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 3, W. Jaeger, GNO, τ.2, 131,7-16 (=PG 45, 705CD). *Ἐπιπ.*, τόμος 9, 278,3-279,9 (=PG 45, 872D). *Ἐπιπ.*, τόμος 10, 300,15-27 (=PG 45, 897AB). *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Ἐννομίον ἐκθεσιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 387,18-20 (=PG 45, 548C). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 160,21-26 (=PG 45, 1165AB). Πρὸβλ. καί *Ἐπιστολή 3*, G. Pasquali, GNO, τ.8,2, 26,12-15 (=PG 46, 1024A). Εἶναι προφανές ὅτι μέ ὅσα ἀναφέρει ἐν προκειμένῳ ὁ Γρηγόριος ὑποδεικνύει σαφῶς τήν διδασκαλία περὶ τῆς ἀντιδόσεως τῶν ιδιωμάτων τῶν δύο φύσεων, θείας καί ἀνθρώπινης, στό ἓνα καί τό αὐτό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου, ὡς συνέπεια τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐν Χριστῶ φύσεων.

¹⁵³³ Βλ. *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 143,24-32 (=PG 45, 1141BC). Πρὸβλ. καί *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 10, W. Jaeger, GNO, τ.2, 290,11-20 (=PG 45, 885C).

¹⁵³⁴ Βλ. *Κατὰ Ἐννομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 4, W. Jaeger, GNO, τ.2, 138,18-23 (=PG 45, 716A).

γεγονός αποσκοποῦσε τό ὑπό τοῦ Θεοῦ ἐπινοηθέν καί ἐπιτελεσθέν ἔργο τῆς ὑπέρ τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου κατά σάρκα «οἰκονομίας» τοῦ Λόγου¹⁵³⁵. Εἶναι, βεβαίως, ἀναγκαῖο νά τονισθεῖ ὅτι κατά τήν σχετική διδασκαλία τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης διά τῆς σαρκώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου ἡ ἄτρεπτη θεία φύση του δέν ἀλλοιώθηκε οὔτε μεταβλήθηκε οὔτε ἐτράπη πρὸς τήν ταπεινή ἀνθρώπινη φύση¹⁵³⁶, ἐφόσον ὁ Τριαδικός Θεός ὑφίσταται αἰδίως ὡς ὁ ὄντως ἀγαθός καί πηγὴ τῆς ἀγαθότητος καί διατελεῖ ὡς ἐκ τούτου ἀμετάθετος μὲν ὡς πρὸς τό ἀγαθό¹⁵³⁷, μὴ ἐπιδεχόμενος δέ «τῆς κατὰ τροπὴν καί μεταβολὴν καί ἀλλοίωσιν κινήσεως»¹⁵³⁸.

Κατά τήν ἔκθεση καί διατύπωση τῆς διδασκαλίας του περὶ τοῦ φιλόσοφου γεγονότος τῆς ὑπό τοῦ Λόγου ἐνδύσεως τῆς ἀνθρώπινης φύσεως καί περὶ τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐν αὐτῷ φύσεων, ἀναφέρεται ὁ Γρηγόριος στήν ἀσύγχυτη ὑπαρξὴ καί ἐκδήλωση τῶν ιδιωμάτων τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων καί στήν χρῆση τῶν ἐμφαινόντων αὐτὰ ὀνομάτων καί προσηγοριῶν¹⁵³⁹, καθὼς καί στήν μετάβαση καί ἀπόδοση αὐτῶν τῶν ιδιωμάτων καί τῶν ἐκφραζόντων αὐτὰ ὀνομάτων στό ἓνα καί τό αὐτό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ Λόγου. Κατά τήν διδόμενη αὐτῇ ἔννοια εἶναι δυνατόν κατά τόν Γρηγόριο

¹⁵³⁵ Βλ. *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Εὐνομίου ἔκθεσιν*, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 385,6-25 (=PG 45, 545AC). *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 9, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 278,3-279,9 (=PG 45, 872BD), ὅπου ὁ Γρηγόριος ὑποδεικνύει τό γεγονός τῆς «κατὰ ἄνθρωπον οἰκονομίας» τοῦ Λόγου ὡς ἐρμηνευτικὴ προϋπόθεση τῆς προφητικῆς ρήσεως περὶ τοῦ «μεγάλης βουλής ἀγγέλου» (=Hc.9,5).

¹⁵³⁶ Βλ. *Πρὸς Θεόφιλον, Κατὰ Ἀπολιναριστῶν*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 125,11-17 (=PG 45, 1276A). *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 4, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 142,29-143,1 (=PG 45, 720C).

¹⁵³⁷ Βλ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J.Mc Donough, *GNO*, τ.5, 45,27-46,2 (=PG 44, 457D). *Λόγος εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, G.Heil, *GNO*, τ.9, 34,12-14 (=PG 46, 504B). *Εἰς τὸ, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱός*, J.K.Downing, *GNO*, τ.3,2, 7,7-14 (=PG 44, 1308A). *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 54,4-7 (=PG 45, 57AB).

¹⁵³⁸ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, *GNO*, τ.3,4, 24,1-3 (=PG 45, 28C). *Πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἀπὸ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 24,22-26 (=PG 45, 180B).

¹⁵³⁹ Βλ. *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 216,21-217,5 (=PG 45, 1244D-1245A). *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 4, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 136,1-24 (=PG 45, 712C-713A).

νά όμολογεῖται καί νά πιστεύεται κατ' άσύγχυτον τρόπο¹⁵⁴⁰ ώς «άπαθής ό Μονογενής Υιός» καί ώς «παθητός ό Χριστός»¹⁵⁴¹, έφόσον «περι μέν τώ θεϊόν ή άπάθεια» θεωρεῖται καί νοεῖται, «περι δέ τώ ανθρώπινον ή κατά τώ πάθος οίκονομία», καί δεδομένου ότι ή «άπάθεια» συνιστᾶ ιδίωμα τής άκτιστης θείας φύσεως τού Λόγου, ένώ ή έννοια τού άναφερόμενου για τόν ένανθρωπήσαντα Λόγο, τόν Ίησου Χριστό, «πάθους» προσδιορίζει καί έκφράζει «όμωνύμως» τά άδιάβλητα φυσικά πάθη¹⁵⁴² πού άνέλαβε διά τής σαρκώσεώς του, καί ώς άνθρωπος, ό ένανθρωπήσας Λόγος, ό Ίησους Χριστός, καί τό κατά σάρκα πάθος αύτου¹⁵⁴³.

Μέ τήν άνάληψη, έξ άλλου, άπό τόν Θεό Λόγο διά τής σαρκώσεώς του τών προσιδιαζόντων στήν άνθρώπινη φύση ιδιοτήτων, οί όποίες συνιστοῦν κατά τήν σχετική διατύπωση τού Γρηγορίου τά άπό τήν κτιστότητα καί φθαρτότητα τού άνθρώπου προερχόμενα «πάθη»¹⁵⁴⁴ αύτου – τά φυσικά, δηλαδή, καί άδιάβλητα «πάθη» τής άνθρώπινης φύσεως –, άποδεικνύεται ή πρόσληψη άπό τόν ένανθρωπήσαντα Λόγο τής έκ

¹⁵⁴⁰ Βλ. *Κατά Ενωμίον τού τρίτου λόγου*, τόμος 3, W. Jaeger, GNO, τ.2, 130,11-19 (=PG 45, 705AB). *Όπ.π.*, τόμος 2, 55,4-5. 13-19 (=PG 45, 620D. 621A).

¹⁵⁴¹ Βλ. *Κατά Ενωμίον τού τρίτου λόγου*, τόμος 4, W. Jaeger, GNO, τ.2, 138,18-140,8 (=PG 45, 716A-717A). *Πρός Συμπλίκιον, Περι πίστεως*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 63,14-21 (=PG 45, 140A). Βλ., σχετικώς μέ τήν έκτιθέμενη αύτή άποψη, καί Ν. Α. Μ α τ σ ο υ κ α, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία* τ.2, 277-280 τ.3, 250-251.

¹⁵⁴² Βλ. *Κατά Ενωμίον τού τρίτου λόγου*, τόμος 4, W. Jaeger, GNO, τ.2, 145,1-12 (=PG 45, 721CD). *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 46,6-12 (=PG 45, 49BC). *Όπ.π.*, 47,11-48,2 (=PG 45, 52A). *Αντιρρητικός προς τήν Ενωμίον έκθειςιν*, W. Jaeger, GNO, τ.2, 388,24-389,1 (=PG 45, 549A). *Είς τώ, τότε καί αύτός ό Υιός*, J.K.Downing, GNO, τ.3,2, 8,1-10 (=PG 44, 1308BC). *Είς τούς Μακαρισμούς*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 116,7-19 (=PG 44, 1240BC). *Πρός τά Απολιναρίου άντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 161,13-19 (=PG 45, 1165CD).

¹⁵⁴³ Βλ. *Εξήγησις τού □σματος τών □σμάτων*, Λόγος 7, H.Langerbeck, GNO, τ.6, 242,16-18 καί 243,2-3 (=PG 44, 940A), όπου ό Γρηγόριος άναφέρεται στό χωρίο □σμ. □σμ. 4,6. Βλ., ώσαύτως, *Είς τόν Έκκλησιαστήν*, Λόγος 5, P.Alexander, GNO, τ.5, 365,11-13 (=PG 44, 689C). *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 42,18-43,2 (=PG 45, 45CD). *Πρός τά Απολιναρίου άντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 178,4-8 (=PG 45, 1189AB). *Όπ.π.*, 218,11-12 (=PG 45, 1248A).

¹⁵⁴⁴ Βλ. *Λόγος Κατηχητικός*, E.Mühlenberg, GNO, τ.3,4, 46,3-4 (=PG 45, 49B). Πρβλ. καί *Είς τούς Μακαρισμούς*, Λόγος 4, J.F.Callahan, GNO, τ.7,2, 114,3-8 (=PG 44, 1237A).

σώματος και ψυχῆς ἀποτελούμενης ἀνθρώπινης φύσεως¹⁵⁴⁵. Ἀναδεικνύεται δέ, ἐκ παραλλήλου, ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ καί τό ἔργο τῆς θείας περὶ τοῦ ἀνθρώπου «οἰκονομίας» μέ τήν διά τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου ἔνδυση τοῦ «φθαροῦ» μέ τήν «ἀφθαρσίαν» καί τοῦ «θνητοῦ» μέ τήν «ἀθανασίαν»¹⁵⁴⁶.

Ἀποσκοπώντας ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης νά καταστήσει σαφές ὅτι κατά τήν συντέλεση τῆς ἐνώσεως τῆς θείας καί τῆς ἀνθρώπινης φύσεως στό πρόσωπο τοῦ Θεοῦ Λόγου, προκειμένου διά τῆς ἀναλήψεως τοῦ «ταπεινοῦ» ἀπό τό «ὑψηλόν» νά ἀνυψωθεῖ πρὸς τό «κρεῖττον» ἡ ὑποτελής στήν ἁμαρτία φύση τοῦ ἀνθρώπου¹⁵⁴⁷, ἡ ἄκτιστη φύση τῆς θεότητας παρέμεινε ἀφ' ἑνός μὲν «ἀναφῆς» καί ἀσύγχυτη μέ τήν ἀνακραθεῖσα μέ αὐτήν ἀνθρώπινη φύση¹⁵⁴⁸, ἀφ' ἑτέρου δέ ἄνευ ἀλλοιώσεως καί «τροπῆς» πρὸς τήν ὑπό κτιστότητας προσδιοριζόμενη ἀνθρώπινη φύση¹⁵⁴⁹, καί ὅτι κατά τήν «ἀνάκρασιν» τῆς μέ τήν θεία φύση ἡ προσληφθεῖσα ἀπό τόν Λόγο ἀνθρώπινη φύση «μετεποιήθη» διά τῆς ἐνώσεώς τῆς μέ τήν θεία φύση τοῦ Λόγου, χρησιμοποιεῖ ὡς ἐνδεικτικό καί χαρακτηριστικό ἀναλογικό παράδειγμα τήν φυσική συμπεριφορὰ τῆς «σταγόνας τοῦ ὄξους», ὅταν αὐτή προσμιχθεῖ «τῷ πελάγει»¹⁵⁵⁰. Ὅπως, δηλαδή, ἡ σταγόνα τοῦ ὄξους προσλαμβάνει καί ἀποκτᾶ κατά τήν πρόσμιξή τῆς μέ τό θαλάσσιο ὕδωρ τά ποιοτικά γνωρίσματα καί χαρακτηριστικά αὐτοῦ καί «συμμεταποιεῖται τῇ θαλασσίᾳ ποιότητι», χωρίς βεβαίως αὐτό νά ἐπιφέρει

¹⁵⁴⁵ Βλ. *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Εὐνομίον ἔκθεσιν*, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 389,1-4 (=PG 45, 549AB).

¹⁵⁴⁶ Βλ. *Ἀντιρρητικός πρὸς τὴν Εὐνομίον ἔκθεσιν*, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 387,13-25 (=PG 45, 548BC). *Ἐξήγησις τοῦ □σματος τῶν □σμάτων*, Λόγος 7, H.Langerbeck, *GNO*, τ.6, 243,10-21 (=PG 44, 940B). *Ἄπ.π.*, Λόγος 8, 249,19-250,7 (=PG 44,944C). *Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 4, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 142,15-21 (=PG 45, 720B).

¹⁵⁴⁷ Βλ. *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 161,9-13. 161,22-162,2 (=PG 45, 1165C. 1168A). *Ἄπ.π.*, 223,6-10 (=PG 45, 1253B).

¹⁵⁴⁸ Βλ. *Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 10, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 291,4-14 (=PG 45, 885D-888A).

¹⁵⁴⁹ Βλ. *Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 4, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 143,10-15. 144,5-9 (=PG 45, 720D. 721AB). *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 222,25-223,5 (=PG 45, 1253AB). *Ἐπιστολή 3*, G. Pasquali, *GNO*, τ.8,2, 23,14-21 (=PG 46, 1020B). *Πρὸς Θεόφιλον*, *Κατὰ Ἀπολιναριστῶν*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 125,11-15 (=PG 45, 1276A). *Ποβλ. καὶ ἄπ.π.*, 213,17-20 (=PG 45, 1240C).

¹⁵⁵⁰ Βλ. *Κατὰ Εὐνομίον τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 3, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 132,27-133,4 (=PG 45, 708C).

μεταβολή στήν ποιοτική σύσταση τοῦ θαλάσσιου ὕδατος¹⁵⁵¹, καθ' ὅμοιον ἀναλογικῶς τρόπο ὁ Θεός Λόγος προσέλαβε καί ἀνέλαβε τήν κτιστή ἀνθρώπινη φύση καί, χωρίς νά ὑποστεῖ κατά τήν θεία του φύση ἀλλοιωτική μεταβολή πρὸς τήν κτιστή φύση καί τά κτιστά ιδιώματα, «μετεποίησε» πρὸς τήν ἀφθαρσία καί ἀθανασία τήν κτιστή καί θνητή ἀνθρώπινη φύση, ἐφόσον ἡ προσληφθεῖσα ἀπό τόν Θεό Λόγο ἀνθρώπινη φύση «ἀνελήφθη πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν καί ὑπερέχον», δηλαδή πρὸς τήν θεία φύση τοῦ Λόγου, μέ τήν παράλληλη βεβαίως ἀνάδειξη τοῦ

¹⁵⁵¹ Βλ. *Πρὸς τὰ Απολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 201,10-12 (=PG 45, 1221D-1224A).

ἀσυγχύτου τῶν ιδιωμάτων τῆς θείας καί τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ἐν Χριστῷ¹⁵⁵².

¹⁵⁵² Βλ. *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικούς*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 201,12-24 (=PG 45, 1224A). *Πρὸς Θεόφιλον, Κατὰ Ἀπολιναριστῶν*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 126,17-127,4 (=PG 45, 1276CD). *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 3, W. Jaeger, GNO, τ.2, 130,14-18 (=PG 45, 705B). *Ἦπ.π.*, 133,5-11. (=PG 45, 708CD). Πρβλ. καί *ἦπ.π.*, 131,19-132,7 (=PG 45, 705D-708A), ὅπου ὁ Γρηγόριος κάνει χρήση τοῦ παραδείγματος τῶν στοιχείων τοῦ «ἀέρος», τό ὁποῖο «ἀνατρέχει ἐπὶ τὸ συγγενές», καί τοῦ «ὔδατος», πού «πολλάκις τῇ ἀναδρομῇ τοῦ πνεύματος συνεπαίρεται», προκειμένου νά ἀποδείξει τήν συνέπαρση «ὑπὸ τῆς θεϊκῆς ἀθανασίας» τῆς σαρκός, τῆς «ἀπὸ τῆς φθορᾶς συνανωσθείσης ἐπὶ τὸ ἄφθαρτον».

Σχετικῶς μέ τὰ ἀνωτέρω χωρία πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ Ἡ. Μουτσούλας ἐκθέτει τήν ἀποψη ὅτι ἀναφέρονται στήν «μετά τόν λυτρωτικόν θάνατον καί τήν ἀνάστασιν θεώσιν τοῦ ἀνθρώπινου σώματος τοῦ Κυρίου». Πρὸς ἐπίρρωση δέ τοῦ ἐρμηνευτικοῦ αὐτοῦ ἰσχυρισμοῦ γίνεται ἀναφορά στό ἀγιογραφικό χωρίο Β' Κορ. 5,4, τό ὁποῖο ὁ Γρηγόριος χρησιμοποιεῖ (Βλ. *Πρὸς Θεόφιλον, Κατὰ Ἀπολιναριστῶν*, F.Mueller, GNO, τ.3,1, 125,22-126,11 [=PG 45, 1276CD]) καί τό ὁποῖο ἀναφέρεται στό ληφθέν σῶμα τῶν δικαίων, στήν μετά τόν θάνατο ζωή (Ἡ. Δ. Μ ο υ τ σ ο ὑ λ α, *Γρηγόριος Νύσσης*, 421. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Ἡ Σάρκωσις*, 146).

Ὅπως ἔχει σχετικῶς ἐπισημανθεῖ (Βλ. Σ. Π α π α δ ο π ο ὑ λ ο υ, *Πατρολογία Β'*, 603), ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης μέ τήν μετά ἀπό θεολογική τεκμηρίωση ἀποτυπωμένη καί δογματικῶς ἀσφαλῆ διδασκαλία του «προετοίμασε» κατά τρόπον οὐσιαστικό «τήν ὀριστική λύση, πού ἔδωσε» στό Χριστολογικό ζήτημα «ἡ Δ' Οἰκουμενική Σύνοδος(451)», ἡ ὁποία χρησιμοποίησε γιά τήν δογματική ἐρμηνευτική διατύπωση τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων «στήν ἐπιρρηματική τους μορφή τούς ὅρους τοῦ Γρηγορίου “ἀσύγχυτος”, “ἄτρεπτος” καί “ἀδιαίρετος”» (Βλ. *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 3, W.Jaeger GNO, τ.2, 130,14-18 [=PG 45, 705B]. *Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικούς*, W.Jaeger, GNO, τ.3,1, 154,6-7 [=PG 45, 1156C]. *Ἦπ.π.*, 160, 11-12 [=PG 45, 1165A]).

Σχετικῶς μέ τό ὑπ' ὄψη θέμα βλ. καί, Σ. Π α π α δ ο π ο ὑ λ ο υ, *Πνεῦμα καί Λόγος*, 18. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, «Γρηγόριος Νύσσης», *ΕΕΘΣΠΑ* 26(1984), 205-206. Τ ο ὕ ἰ δ ἰ ο υ, *Πατρολογία Β'*, 602-603. Κ. Ἡ. Λ ι ἄ κ ο υ ρ α, *Κυρίλλον Ἀλεξανδρείας Κατὰ τῶν Νεστορίου δυσφημιῶν*, 36, ὑποσ.8. Η. U. von Β a l t h a s a r, *Présence et pensée*, 103. J. R. Β o u c h e t, “Le vocabulaire”, *RThom* 68 (1968), 533-538.

Αυτήν ἀκριβῶς τήν κατ' ἀσύγχυτον καί ἀδιαίρετον τρόπο ἔνωση στό θεῖο πρόσωπο τοῦ σαρκωθέντος Θεοῦ Λόγου τῆς ἄκτιστης θείας φύσεως καί τῆς κτιστῆς ἀνθρώπινης φύσεως ὑποδεικνύει ἐπιπροσθέτως κατά τόν Γρηγόριο ἢ ἀναφορά στόν ἐνανθρωπήσαντα Λόγο τῶν προσωνυμιῶν τοῦ «Χριστοῦ» καί τοῦ «Κυρίου», οἱ ὁποῖες ἐμφαίνουν τήν ἐπιτέλεση ἀπό αὐτόν κατά σάρκα τοῦ ὑπέρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος καί ἔργου¹⁵⁵³, καί τήν θεώρηση καί κατανόηση τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ ὡς τῆς ἐνούσιας καί ἐνυπόστατης «δυνάμεως» τοῦ Πατρὸς¹⁵⁵⁴ ἀντιστοιχῶς.

¹⁵⁵³ Βλ. *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 4, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 140,13-141,1 (=PG 45, 717AB), κατὰ τό Έβρ, 3,1. Πρβλ. καί *Ἐπιστολή 3*, G. Pasquali, *GNO*, τ.8,2, 23,21-24,3 (=PG 46, 1020BC). Βλ., ἐπίσης, Ν. Α. Μ α τ σ ο ὑ κ α, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία* τ.3, 255.

¹⁵⁵⁴ Βλ. *Πρὸς τὰ Απολιναρίου ἀντιρρητικός*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 225,21-27 (=PG 45, 1257BC). *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 4, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 146,20-147,14 (=PG 45, 724C-725A). *Όπ.π.*, τόμος 5, 170,23-171,4 (=PG 45, 749D). *Κατὰ Μακεδονιανῶν τῶν Πνευματομάχων*, F.Mueller, *GNO*, τ.3,1, 102,11-103,7 (=PG 45, 1320C-1321A). *Πρὸς τὸν Εὐνομίου δεῦτερον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 230,18-21 (=PG 45, 913D). Πρβλ. καί *Ἀντιρρητικός εἰς τὸν πρῶτον λόγον*, W. Jaeger, *GNO*, τ.1, 126,11-15 (=PG 45, 356B). *Κατὰ Εὐνομίου τοῦ τρίτου λόγου*, τόμος 5, W. Jaeger, *GNO*, τ.2, 177,16-23 (=PG 45, 757C).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από τήν ολοκλήρωση τῆς ἐρμηνευτικῆς ἐπεξεργασίας καί τῆς ἀναλυτικῆς καταγραφῆς τῆς ἀποτυπωμένης στό συγγραφικό ἔργο τοῦ Γρηγορίου Νύσσης θεολογικῆς διδασκαλίας του περί τῆς ἔννοιας τοῦ διαπραχθέντος προπατορικοῦ ἀμαρτήματος καί τῶν ὀδυνηρῶν συνεπειῶν γιά τόν ἄνθρωπο εἶναι δυνατόν νά ἐξαχθοῦν καί νά διατυπωθοῦν ὀρισμένα ἀναγκαῖα συμπεράσματα, ἀπό τά ὅποια ἀναδεικνύεται μία γενική εἰκόνα τῶν ἐρμηνευτικῶν ἀπόψεων τοῦ ἱεροῦ πατρός σχετικῶς μέ τό ζήτημα αὐτό, καθῶς καί μέ τήν θεολογική διδασκαλία τήν ὅποια ὁ Γρηγόριος ἀναπτύσσει ἐκ παραλλήλου μέ αὐτό. Ἀπό τήν ἐπιτελεσθεῖσα διερεύνηση τῶν σημείων ἐκείνων τῆς θεολογικῆς διδασκαλίας τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης πού ἀφοροῦν τήν διαπραχθεῖσα ἀπό τούς προπάτορες παράβαση, καθῶς καί τῶν στοιχείων τῶν σχετικῶν μέ τήν διδασκαλία πού συναρτᾶται καί συνάπτεται μέ τό ἐξεταζόμενο θέμα, προκύπτει σαφῶς ὅτι οἱ διατυπούμενες ἀπόψεις πού ἀφοροῦν τήν ἔννοια τῆς φύσεως τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος δέν καταλαμβάνουν μεγάλη ἔκταση στό συγγραφικό ἔργο τοῦ ἱεροῦ πατρός. Οἱ ἀκολουθήσασες, ὅμως, ὀλέθριες καί ὀδυνηρές συνέπειες τῆς τελεσθείσης ἀπό τούς προπάτορες τοῦ ἀνθρώπινου γένους πράξεως τῆς παρακοῆς καθῶς καί οἱ σωτηριώδεις προϋποθέσεις ἄρσεως αὐτῶν, ἀφ' ἑνός μέν συνιστοῦν τά σημεία ἐκεῖνα στά ὅποια ὁ Γρηγόριος ἐπικεντρώνει τό θεολογικό ἐνδιαφέρον του, ἀφ' ἑτέρου δέ καθίστανται οἱ ἀσφαλεῖς προϋποθέσεις κατανοήσεως καί ἀποτιμήσεως τῆς σχετικῆς ἀνθρωπολογικῆς διδασκαλίας τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης.

Ἀπό τήν ἐξέταση τῶν διατυπωμένων θεολογικῶν ἀντιλήψεων τοῦ Γρηγορίου τόσο γιά τήν γενικότερη ἀνθρωπολογική του διδασκαλία ὅσο καί γιά τήν ἔννοια τῆς διά τῆς παρακοῆς «ἀρχαίας» παραβάσεως τοῦ ἀνθρώπου καί τῶν ἐξ αὐτῆς προερχομένων συνεπειῶν, καθίσταται ἐφικτή ἡ ἀνακεφαλαίωση καί ἡ συνοπτική ἀπαρίθμηση τῶν κυριότερων σημείων τῆς διακηρυγμένης σχετικῆς διδασκαλίας τοῦ ἱεροῦ πατρός:

1. Ὡς μοναδική αἰτία τῆς ἐκ τοῦ μή ὄντος πλάσεως τῆς κτιστῆς ἀνθρώπινης φύσεως θεωρεῖται ἀπό τόν Γρηγόριο ἡ ἀκένωτη καί ὑπεράπειρη ἀγάπη τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας, διά τοῦ ἐνεργοῦντος τήν δημιουργία αἰδίου θελήματος τοῦ τρισυπόστατου Θεοῦ, τοῦ ὑπάρχοντος καί θεωρούμενου ὡς «ἐνυποστάτου τῆ θεία οὐσία», τό γένος τῶν ἀνθρώπων κατασκευάσθηκε ὡς τό πλέον ἐξαίρετο θεῖο δημιούργημα, ὡς φέρον δηλαδή τήν εἰκόνα τοῦ δημιουργοῦ του. Ἡ ἐκδήλωση ἐκ μέρους τῆς αἰδίως ὑπάρχουσας ἄκτιστης Τριαδικῆς θεότητας τῆς ζείδωρης αὐτῆς ἀγάπης καθίσταται κατά τόν ἐπίσκοπο Νύσσης τό σημεῖο ἐκεῖνο πού ἐπεξηγεῖ τό γεγονός τῆς μή ἀποδόσεως στίς ἐπακόλουθες τῆς παρακοῆς συνέπειες χαρακτήρα ὀριστικοῦ καί ἀμετάκλητου, ἐφόσον αὐτές ὑφίστανται μέν καθ' ὅλο τό διανυόμενο

μεταπτωτικό χρονικό διάστημα, ως συνιστώσες τὰ θεμελιώδη σημεία καί στοιχεῖα κατανοήσεως τῆς παρούσης δεινῆς καταστάσεως τῆς ἀνθρωπότητος, πρόκειται ὅμως νά ἀρθοῦν κατά τόν μέλλοντα αἰώνα, ὅποτε τό γένος τῶν ἀνθρώπων θά ἐπανέλθει στήν κατάσταση κατά τήν ὁποία θά ἀπολαμβάνει διά μεθέξεως τίς ἄκτιστες ἐνέργειες καί τίς θεῖες δωρεές καί τὰ ἀγαθὰ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ.

2. Τά στοιχεῖα πού προσδιορίζουν τήν ἔννοια καί τό περιεχόμενο τῆς ἐντολῆς πού δόθηκε στους προπάτορες ἀπό τόν Τριαδικό Θεό, τῆς παραβάσεώς της ἀπό αὐτούς, καθώς καί τῶν συνεπειῶν πού ἀναδείχθηκαν ἀπό αὐτή, καθιστοῦν ἀπολύτως σαφῆ τήν θεολογική πεποίθηση τοῦ Γρηγορίου ἀρχικῶς μέν γιά τήν θεώρηση αὐτῶν ὡς πραγματικῶν γεγονότων καί ὄχι ὡς συμβολικῶν διηγήσεων πού περιλαμβάνονται στό βιβλίο τῆς Γενέσεως, ἀκολουθῶς δέ γιά τήν ἀποδιδόμενη ἀπό τόν ἱερό πατέρα στά γεγονότα αὐτά σπουδαιότητα, προκειμένου νά ἀποτυπωθεῖ ἐρμηνευτικῶς ἡ παροῦσα κατάσταση τόσο τῆς ἀνθρωπότητος, ὅσο καί τῶν παρατηρουμένων στήν κτίση θεμελιωδῶν κοσμολογικῶν μεγεθῶν.

Ἐξ ἀφορμῆς τῆς συντελεσθείσης παρακοῆς καί τῆς συνακόλουθης πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου καί ἐπειδή ἡ ἀνθρώπινη φύση ὑπέστη μία ἀναπροσαρμογή τῶν λειτουργιῶν της, ὅλη ἡ κτιστή δημιουργία ἐπαναπροσδιορίσθηκε ὡς πρὸς τόν τρόπο ὑπάρξεως καί λειτουργίας της, κατά τέτοιο τρόπο ὥστε ἔκτοτε νά διακρίνεται ἀπό τὰ προσδιοριστικά γνωρίσματα τῆς ἀστάθειας, τῆς παροδικότητος, τῆς μεταβλητότητας καί τῆς «ροώδους» καταστάσεως. Οἱ ἔννοιες, ἔτσι, πού ἀφοροῦν στήν ὕλη, καθώς καί στίς χρονικές καί τοπικές διαστάσεις, ὑποδεικνύονται ἀπό τόν ἐπίσκοπο Νύσσης ὡς τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα τὰ ὁποία προσέλαβαν τὰ μεταπτωτικά χαρακτηριστικά, πού προσιδιάζουν πλέον στήν ἀνθρώπινη φύση ἐξ αἰτίας τῆς παραβατικῆς συμπεριφορᾶς πού αὐτή ἐπέδειξε κατά τήν παρακοή καί τῆς μεταπτωτικῆς καταστάσεώς της, προκειμένου ἡ κτίση νά ἐναρμονισθεῖ μέ τήν πορεία τοῦ ἀνθρώπου μετά τήν ἐκδίωξή του ἀπό τήν παραδείσια πατρική ἐστία, ἀφοῦ αὐτός ἔκτοτε διακατέχεται ἀπό τήν ἐκδήλωση τῶν παθῶν, ἀπό τήν ροπή πρὸς τήν ἁμαρτία καί ἀπό τήν κυριαρχία τοῦ θανάτου.

3. Ἡ ἐπίδοση ἀπό τόν Θεό στους γεννήτορες τοῦ ἀνθρώπινου γένους τῆς ἐντολῆς τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς γευστικῆς ἀπολαύσεως τοῦ καρποῦ, τοῦ χαρακτηριζόμενου ἀπό τήν μείξη σέ αὐτόν τῶν ἀντιθέτων στοιχείων, ἀποσκοποῦσε κατά τόν ἱερό πατέρα στήν διασφάλιση μέν τῆς παραμονῆς τοῦ ἀνθρώπου στήν κατάσταση μετοχῆς καί ἀπολαύσεως τῶν θεῶν δωρεῶν καί ἀγαθῶν, στήν ἐπίτευξη δέ τῆς σταδιακῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως καί τελειώσεώς του, σύμφωνα μέ τήν φυσική δυνατότητα πού αὐτός κατεῖχε νά ἀυξάνεται συνεχῶς καί προοδευτικῶς. Ἡ ἐπίδοση, ὡς ἐκ τούτου, τῆς συγκεκριμένης ἐντολῆς συνιστᾶ στήν διδασκαλία τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης μία δοκιμασία τῆς δυνάμεως τοῦ «αὐτεξουσίου» τοῦ

άνθρώπου καί προσδίδει ἔτσι στό ιδιαίτερο αὐτό καί διακριτικό χαρακτηριστικό γνώρισμα τοῦ ανθρώπου βαρύνουσα σημασία γιά τήν πορεία τῆς ἀνθρωπότητας μετά τό γεγονός τῆς δημιουργίας τῆς ἀπό τόν Τριαδικό Θεό.

4. Ἡ ἀπόκτηση τῆς γνώσεως καί ἡ ἐπίτευξη τῆς καταστάσεως ἰσοθεΐας πού κατά δόλιο καί παραπλανητικό τρόπο ὑποσχέθηκε συκοφαντικῶς στούς προπάτορες ὁ διάβολος, δέν σχετίζεται μέ τήν διανοητική λειτουργία τῆς ἀνθρωπότητας, ἀλλά ἀφορᾷ φυσικά στήν ἐπικράτηση τοῦ «ἐπιθυμητικοῦ» ἔναντι τῶν ἄλλων ψυχικῶν διαθέσεων τοῦ ανθρώπου, μέ ἀποτέλεσμα τήν διατάραξη τῆς ἕως τότε ἰσόρροπης ἐκδηλώσεως αὐτῶν, ἡ ὁποία χαρακτήριζε τήν μακαριότητα τῆς παραδείσιας ζωῆς τοῦ προπατορικοῦ ζεύγους. Ἡ προτροπή, συνεπῶς, γιά ἀνυπακοή τοῦ ανθρώπου στήν ἐντολή τοῦ Θεοῦ ἀποσκοποῦσε στήν προσβολή τῆς λειτουργίας τοῦ «ἐπιθυμητικοῦ» τῆς ψυχῆς τοῦ ανθρώπου καί πραγματοποιήθηκε μέ τήν ἐπικάλυψη ἀπό τόν διάβολο τῆς κακίας μέ τόν μανδύα τῆς ἀπατηλῆς ὑποσχέσεως πού αὐτός ἔδωσε στόν ἄνθρωπο ὅτι κατ' αὐτόν τόν τρόπο θά πραγματοποιοῦσε τόν στόχο τῆς ἐξομοιώσεώς του μέ τόν Θεό.

5. Τό προπατορικό ἁμάρτημα εἶναι κατά τήν σχετική ἀνθρωπολογική διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ἡ ἀθέτηση καί παράβαση ἀπό τούς γεννήτορες τοῦ ἀνθρώπινου γένους τῆς ὑπό τοῦ Θεοῦ δοθείσης ἐντολῆς καί ἡ διάπραξη ἀπό αὐτούς τῆς βρώσεως τοῦ καρποῦ ἐκείνου πού ἐπέφερε τήν ἀπομάκρυνσή τους ἀπό τόν «μονοειδή» βίο καί ἀπό τήν κατάσταση τῆς μακαριότητας. Πρόκειται γιά μία πράξη ἡ ὁποία ἀποσκοποῦσε στήν αὐτονόμηση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν δημιουργό του καί στήν παραπλανητικῶς ὑποσχεθεῖσα πραγμάτωση τοῦ σκοποῦ τῆς ὁμοιώσεώς του μέ αὐτόν μέ τόν τρόπο βεβαίως πού ὑπεδείκνυε δολίως ὁ διαπνεόμενος ἀπό φθονερές καί ἐχθρικές πρὸς τόν ἄνθρωπο διαθέσεις διάβολος. Ἀποκαλύπτεται, ἔτσι, ἡ ἔλλειψη συνέσεως τῶν προπατόρων, ἀφοῦ ἐνήργησαν κατόπιν τῆς ἐσφαλμένης καί ἄστοχης κρίσεώς τους νά ἐνδώσουν στήν κακόβουλη καί ἀπατηλή παρότρυνση τοῦ διαβόλου, προκειμένου νά κατακτήσουν τήν ἰσοθεΐα μέ διαφορετικό ἀπό τόν ἐνδεδειγμένο καί ἐπιτήδειο στήν φύση τους τρόπο, αὐτόν δηλαδή τῆς τηρήσεως καί τῆς αὐτόβουλης καί αὐτεξούσιας συμμορφώσεως τους στήν ἐντολή πού δόθηκε ἀπό τόν Τριαδικό Θεό.

Κατά τήν ἐκδήλωση ἐκ μέρους τῶν προπατόρων τῆς ἀπειθείας στήν ἐντολή πού δόθηκε ἀπό τόν Τριαδικό Θεό σέ αὐτούς ὡς μοναδική καί ἀποκλειστική προϋπόθεση, προκειμένου νά ἐπιτευχθεῖ ἡ ὁμοίωση τῆς ἀνθρώπινης φύσεως μέ αὐτόν, συντελέσθηκε κατά τήν ἐπισήμανση τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης ἡ ἐκτροπή τοῦ νοῦ ἀπό τήν φυσική του λειτουργία τῆς ἀπολαύσεως τοῦ Θεοῦ, γιά τήν ὁποία ἐξ ἄλλου προορίσθηκε κατά τήν δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου καί τήν ὁποία αὐτός ἀπώλεσε ἐξ αἰτίας τῆς ἀνισόρροπης πλέον ἐκδηλώσεως τῶν ψυχικῶν του «κινημάτων» καί τῆς

προτάξεως και υπερισχύσεως τῆς «ἐπιθυμητικῆς» δυνάμεως και διαθέσεως ἔναντι τῶν ἄλλων. Ὁ Γρηγόριος κατ' αὐτόν τόν τρόπο προσεγγίζει ἐρμηνευτικῶς ἀφ' ἑνός μὲν τὴν ἀλλοίωση και τὴν ἀλλοτριώση τῆς φυσικῆς σχέσεως και τῆς συγγένειας τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν τρισυπόστατο Θεό, ἀφ' ἑτέρου δέ τὴν κληρονόμηση τῶν καταστάσεων τῆς φθορᾶς και τοῦ θανάτου ἀπό τούς ἀπογόνους τοῦ Ἀδάμ, ἀποδίδοντας τὴν αἰτία τῆς στήν κοινή φύση τῆς ἀνθρωπότητας, τὴν ὁποία ἔφερε ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, και ὄχι στήν μετάδοση ἢ μεταβίβαση ἀπό αὐτόν τῆς ἐνοχῆς τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος στους ἀπογόνους του.

6. Ἡ τραγική θέση στήν ὁποία βρέθηκε ὁ ἄνθρωπος μετά τὴν διά τῆς ἀσκήσεως τῆς αὐτεξούσιας βουλήσεως του ἄστοχη και ἐσφαλμένη ἀπόφασή του νά ἀνταποκριθεῖ και νά ἐνδώσει στήν ἀπατηλή παρακίνηση τοῦ «ἀρχεκάκου δαίμονος», προβαίνοντας ἔτσι στήν διά τῆς παρακοῆς διακοπή τῆς δοξολογικῆς σχέσεώς του μέ τόν Τριαδικό Θεό και ἀπομάκρυνσή του ἀπό αὐτόν, εὐρίσκεται εὐνοήτως στό ἐπίκεντρο τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ ἐρμηνευτικοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ Γρηγορίου. Ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης σέ ὄλο τό συγγραφικό του ἔργο πραγματοποιεῖ μία ἐκτενῆ παράθεση τῶν στοιχείων ἐκείνων πού ἀφοροῦν στήν φύση τοῦ ἀνθρώπου, τά ὁποία, προκειμένου νά προσαρμοσθεῖ ἢ ἀνθρώπινη φύση στά μεταπτωτικά δεδομένα, υπέστησαν μετατροπή τοῦ λειτουργικοῦ τους χαρακτήρα μετά τὴν ἐκδίωξη τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τὴν παραδείσια «εὐκληρίαν». Ἐκτοτε, κατὰ τόν ἱερό πατέρα, ἡ λειτουργία τῶν αἰσθήσεων, ἐπειδή ἔπαυσε νά ἀποσκοπεῖ στήν μέθεξη τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν και τῶν δωρεῶν και ἀγαθῶν τοῦ ἀπλοῦ κατὰ τὴν φύση τρισυπόστατου Θεοῦ και προσκολλήθηκε πλέον στίς ἀπατηλές και πολυειδεῖς ἀπολαύσεις τῆς ὕλης, κατέστη μὴ «μονοειδῆς» και διακρίνεται πλέον ἀπό τό χαρακτηριστικό ἰδίωμα τοῦ ἐπιμερισμοῦ και τῆς διασπάσεώς της. Τονίζεται, ἐπιπροσθέτως, ὅτι περιῆλθε ἔτσι ὁ ἄνθρωπος μετά τὴν πτώση του στήν διασαλευμένη κατάσταση τῆς συγχύσεως και τῆς ἐκτροπῆς του ἀπό τόν ἀρχικό σκοπό τῆς κατ' ἐνέργειαν «μετουσίας» τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, κατὰ τὴν ὁποία διατελεῖ πλέον ἐκτεθειμένος και ἀπροάσπιστος στίς προσβολές τῶν παθῶν και ὑποτελής στό καθεστῶς τῆς ἁμαρτίας, τῆς ἀλλοιωτικῆς φθορᾶς και τοῦ θανάτου.

Τό ἀνθρώπινο γένος, κατ' αὐτόν τόν τρόπο, ἐγκλωβίσθηκε μετά τὴν «ἀρχαίαν» παράβαση στήν κατάσταση τῶν συνεχῶν μεταπτώσεων και τῶν ἀλλαγῶν τῆς διαθέσεώς του ἀναλόγως μέ τὴν ἀμφιρρεπῆ τάση τῆς βουλήσεώς του εἴτε πρὸς τὴν κατ' ἐνέργειαν μέθεξη τοῦ ὄντος ἀγαθοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, εἴτε πρὸς τὴν «κατάμιξιν» του μέ τίς ἡδονικές ἀπολαύσεις τῆς ὕλης και μέ τὴν ἁμαρτία. Ἡ κατάσταση αὐτὴ συνιστᾶ ἔκτοτε συμπεριφορὰ χαρακτηριστικὴ τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ πλασθέντος ὡς «μεθορίου» τοῦ πνευματικοῦ και τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, και μεταβάλλει τὴν ιδιότητα τοῦ «αὐτεξουσίου» ἀπό προνόμιο ἀφ' ἑνός μὲν σέ μέσο πραγματοποιήσεως τῶν ἐπίβουλων σχεδίων τοῦ διαβόλου γιὰ τόν

άνθρωπο, ἀφ' ἑτέρου δέ σέ στοιχεῖο πού ἐμφαίνει τό ἀσταθές τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ὡς πρὸς τὴν δυνατότητα παραμονῆς τῆς στὴν κατάσταση συνεχοῦς κοινωνίας καί ἐπαφῆς τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Τριαδικό Θεό.

Ἐπισημαίνεται, ἐπίσης, ὅτι ἡ ψυχὴ κατὰ τὴν λειτουργία τῆς ὡς «κατόπτρου», ἐπειδὴ μετὰ τό γεγονός τῆς διὰ τῆς παρακοῆς πτώσεως προσηλώνει τὴν λογικὴ τῆς δύναμη στὴν ἱκανοποίηση τῶν παθῶν, νοσεῖ βαρύτερα, ἀδυνατεῖ νά διακρίνει τό ἀγαθό ἀπό τό κακό, ἀποκόπτεται ἀπό τὴν φυσικὴ τῆς σχέση καί τὴν συνάφεια μέ τόν Θεό, χάνει τὴν ἐλευθερία τῆς καί περιπίπτει σέ κατάσταση ἔνδειας καί πνευματικοῦ λιμοῦ, καθὼς καί σέ καθεστῶς δουλείας καί ὑποταγῆς στὴν ἁμαρτία. Χάνεται, ἔτσι, ἡ ἀμεσότητα τῆς ἐπικοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό καί ἡ δυνατότητα τῆς ἐκ μέρους του μεθέξεως αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα συνιστοῦσαν προπρωτικῶς τόν ἀποκλειστικό τρόπο γνωστικῆς προσεγγίσεως καί ἐπιγνώσεως τοῦ ἄκτιστου Τριαδικοῦ Θεοῦ ἀπό τὴν κτιστὴ ἀνθρώπινη φύση, καί ἐπέρχεται ὡσαύτως ἡ ἐπισκότιση τοῦ ἐξαιρετικοῦ διακριτικοῦ στοιχείου τῆς, τοῦ «ἡγεμονικοῦ». Απομακρύνεται, κατ' αὐτόν τόν τρόπο, ὁ ἄνθρωπος καί ἀλλοτριώνεται τόσο ἀπό τὴν κατὰ κτιστόν τρόπο νοούμενη δυνατότητα ἀληθοῦς διανοητικῆς ἐπιγνώσεως καί «μετουσίας» τοῦ Θεοῦ, ὅσο καί ἀπό τὴν δυνατότητα ἀσφαλοῦς αὐτεπιγνώσεως καί αὐτοσυνειδησίας.

Ἡ εἴσοδος τῆς κακίας, τῆς ἁμαρτίας καί τῶν παθῶν στόν ἄνθρωπο καί ἡ κυριαρχία τους σέ αὐτόν συνιστοῦν βεβαίως γιὰ τόν Γρηγόριο μία κατάσταση ἀλλοιωτικὴ καί παραμορφωτικὴ τῆς ἀνθρώπινης φύσεως καί ἐξομοιωτικὴ αὐτῆς μέ τὴν ἄλογη φύση τῶν ζώων. Στὴν διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ πατρὸς ἀποτυπώνεται καί καταγράφεται ἐπίσης ὡς ἐπακόλουθο τῆς διαπράξεως ἀπό τοὺς προπάτορες τοῦ ἀτοπήματος καί ἁμαρτήματος τῆς παρακοῆς ἡ περιένδυση αὐτῶν μέ τοὺς «δερματίνους χιτώνας», πού ἐκφράζουν καί ἀφοροῦν στό εἰσελθόν διὰ τῆς πτώσεως σαρκικό φρόνημα τοῦ ἀνθρώπου, ἀπό τό σῶμα τοῦ ὁποῖου στὴν μεταπτωτικὴ του μορφή ἐκλείπει πλέον ἡ κατάσταση ἐκείνη τῆς ὕλης, στὴν ὁποία αὐτὴ εὕρισκόταν πρὶν ἀπό τό γεγονός τῆς πτώσεως καί πού περιγράφεται ἀπό τόν Γρηγόριο ὡς «ἐπιτηδεῖα» καί ἀρμόζουσα στὴν συμμετοχὴ τοῦ αἰσθητοῦ ὑλικοῦ στοιχείου τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ δημιουργηθέντος «μεθορίου» τῆς νοεράς καί τῆς αἰσθητῆς φύσεως, στὴν δοξολογία τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Ἐπισημαίνεται, ἐπίσης, ἀπό αὐτόν ἡ μεταπτωτικὴ ἀναγκαιότητα τῆς ἀναπροσαρμογῆς τῆς λειτουργίας τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τόν διαχωρισμό του στά δύο φύλα, προκειμένου νά ἐπιτευχθεῖ ἡ ἀναπαραγωγικὴ του ἱκανότητα, ἡ ἀπαραίτητη γιὰ τὴν διαίωνα τῆς ἀνθρώπινου γένους, μέ τὴν ὁποία ταυτοποιεῖται μέν ἡ «ἐπιγεννηματικὴ» συγγένεια τοῦ κατὰ τὴν δημιουργία πλασθέντος «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» ἀνθρώπου μέ τὴν ἄλογη ζωώδη φύση, ἐρμηνεύεται δέ ἀπό αὐτόν ἡ

κληρονομική μετάδοση του νοσήματος της άμαρτίας, της φθοράς και του θανάτου στους απογόνους του Αδάμ.

Η συνειδητοποίηση της οικτρής αυτής και ζοφερής καταστάσεως, στην οποία τό γένος τῶν ἀνθρώπων περιέπεσε ἐξ αἰτίας τῆς «ἀρχαίας» παραβάσεως ἐπιφέρει κατά τόν Γρηγόριο στην ψυχή του ἀνθρώπου τήν ἐντύπωση δυσάρεστων καί ἀρνητικῶν συναισθημάτων. Ὁ ψυχισμός του ἀνθρώπου κυριαρχεῖται ἔκτοτε ἀπό τίς συναισθηματικές διαθέσεις τῆς θλίψεως, τῆς ὀδύνης καί τῆς ἀπογνώσεως, καθῶς καί ἀπό τήν ἐντονότατη ἐντύπωση τῆς αἰσχύνης, τῆς ὁποίας τό ἀνεξίτηλο στίγμα φέρει ὁ ἄνθρωπος ἀπό τήν πρώτη στιγμή τῆς συναισθήσεως του μοιραίου γιά τήν ἀνθρωπότητα σφάλματος τῆς ἀπειθείας του στην θεία ἐντολή.

7. Ὡς πρωταίτιος καί ἀποκλειστικός ὑπαίτιος τῆς εισόδου του κακοῦ στην ἐκ του μή ὄντος ὑπό του Θεοῦ δημιουργηθεῖσα ὡς «καλὴν λίαν» ἀνθρώπινη φύση θεωρεῖται ἀπό τόν Γρηγόριο ὁ διάβολος, ὁ ὁποῖος, ἂν καί ὑπῆρξε καί αὐτός δημιουργημα του Θεοῦ, ἐπειδή μέ τήν οἰκεία του βούληση ἀποστράφηκε τήν ἀγαθότητα, ἐπινόησε καί κατεσκεύασε τήν καινοφανῆ διάθεση του φθόνου. Κάνοντας, ἔτσι, κακή χρήση τῆς δυνάμεως του «αὐτεξουσίου», τήν ὁποία ὡς οὐσία λογική κατεῖχε ἐκ φύσεως, μετεποίησε τήν διανοητική του ἐνέργεια καί, ἐπιβουλευόμενος τόν ἄνθρωπο, κατεσκεύασε τό δόλιο καί παραπλανητικό τέχνασμα τῆς προσδόσεως στό κακό ἀγαθοῦ ἐπιχρίσματος καί ἐπικαλύμματος καί ὠραιοποιήσεώς του, προκειμένου νά πλήξει τόν ἄνθρωπο μέ τόν πειρασμό. Στην ἐκδήλωση αὐτή του φθόνου ἀνάγεται ἀπό τόν ἱερό πατέρα ἡ αἰτία τῆς πρώτης ἐμφανίσεως καί τῆς εισόδου του κακοῦ στην κτίση καί στην ἀνθρώπινη φύση.

8. Ἀπό τήν διερεύνηση καί τήν καταγραφή τῶν ἀπόψεων του ἐπισκόπου Νύσσης γιά τήν διά τῆς «ἀρχαίας» παραβάσεως εἴσοδο του κακοῦ καί τῆς ἀμαρτίας καί τῶν ἐπακολούθων τους στην ἀνθρώπινη φύση ἀναδεικνύεται ἡ σαφής θέση του ἱεροῦ πατρὸς περί τῆς κατανοήσεως καί του προσδιορισμοῦ του κακοῦ ὡς καταστάσεως ἀφ' ἑνός μὲν μή ὑπάρχουσας κατ' ὄντολογικὴν ἔννοια, ἀφ' ἑτέρου δέ ἐμφανιζόμενης κατά τήν ἐκούσια στροφή τῆς αὐτεξουσίου προαιρέσεως καί διαθέσεως τῆς ψυχῆς του ἀνθρώπου πρὸς τήν ἀντίθετη ἀπό τόν ὄντως ὑπάρχοντα ἀγαθὸ Τριαδικό Θεὸ κατεύθυνση. Τό κακό, ἔτσι, ἐκλαμβάνεται ὡς μία παρά φύσιν κατάσταση, ἡ δέ αἰτία αὐτοῦ ἀποδίδεται ἀπό τόν Γρηγόριο στην παρεκτροπή τῆς δυνάμεως τῆς προαιρέσεως του ἀνθρώπου καί ὄχι στην βούληση καί τήν δημιουργική ἐνέργεια του Τριαδικοῦ Θεοῦ. Γιά τόν λόγο αὐτόν ἡ «μεταχώρησις» του κακοῦ «εἰς τὸ μὴ ὄν» κατά τόν μέλλοντα αἰῶνα ἀποτελεῖ σταθερὴ καί εὐκρινῆ θέση του ἱεροῦ πατρὸς, καθῶς καί σημεῖο ἀναφορᾶς σέ ὅλη τήν θεολογική διδασκαλία του.

9. Σέ ἄμεση συνάρτηση μέ τὰ προαναφερθέντα στοιχεῖα τῆς διδασκαλίας του Γρηγορίου γιά τό κακό ἀναπτύσσεται ἀπό αὐτόν καί καταγράφεται ἡ πεποίθησή του γιά τήν κατάσταση τῆς θνητότητας του

ανθρώπινου γένους, κατά τήν ὁποία ἡ μετά τό προπατορικό ἀμάρτημα πλήξασα ὅλη τήν ἀνθρωπότητα συμφορά τοῦ θανάτου συνιστᾷ μία παρὰ φύσιν κατάσταση, ἡ ὁποία ἐκδηλώνεται διττῶς, κατά τήν ἀναστολή δηλαδή τῶν βιολογικῶν λειτουργιῶν τοῦ ἀνθρώπου καί κατά τήν αὐτόβουλη ἀπομάκρυνσή του ἀπό τήν πατρική ἐστία τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ διά τῆς ἀμαρτίας.

Ἡ αἰτία τῆς εἰσόδου τῆς ἐπώδυνης καταστάσεως τοῦ θανάτου στήν ζωή τοῦ πλασθέντος κατά τήν θεία εἰκόνα ἀνθρώπου ἀποδίδεται ἀπό τόν ἱερό πατέρα ὄχι φυσικά στόν Τριαδικό Θεό, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, ἀλλά ἀφ' ἑνός μὲν στόν «ἀρχέκακον δαίμονα», ὁ ὁποῖος διά τῆς ἐμπαθοῦς διαθέσεως καί ἐκδηλώσεως τοῦ φθόνου ἔθεσε τίς προϋποθέσεις τῆς δυνατότητας ἀποστερήσεως ἀπό τόν ἄνθρωπο τῆς ζωηφόρου πηγῆς τοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἑτέρου δέ στόν ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος, κάνοντας ἐσφαλμένη καί ἄστοχη χρήση τῆς δυνάμεως τῆς αὐτεξούσιας προαιρέσεώς του, ἔστρεψε τὰ νῶτα του στόν ὑπάρχοντα ὡς αὐτοζωή Τριαδικό Θεό καί ὑπέστη τό ἀδυσώπητο πλήγμα τοῦ θανάτου. Ἀπό τόν Γρηγόριο, ὅμως, ἐπισημαίνεται ἐκτός τῶν ἄλλων ὅτι ἡ ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ ἐπιβολή τῆς δεινῆς αὐτῆς καταστάσεως τοῦ θανάτου στό ἀνθρώπινο γένος ὀφείλεται στήν ἐκδήλωση τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ γιά τόν ἄνθρωπο, ἐφόσον αὐτός καταστέλλει μὲν τὰ καταδυναστεύοντα τόν ἄνθρωπο πάθη, ἀναστέλλει δέ τήν φορὰ του πρὸς τήν ἀμαρτία καί τό κακό.

Στήν διατυπωμένη διδασκαλία τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης ἀναδεικνύεται ἐν τούτοις καί ἓνα ἄλλο εἶδος θανάτου, αὐτό δηλαδή τῆς ἐκούσιας νεκρώσεως στόν ἄνθρωπο τοῦ φρονήματος τῆς ἀμαρτίας, πού πραγματοποιεῖται μέ τήν ἐπιστροφή του στήν πατρική ἀγκάλη τοῦ Θεοῦ διά τῆς ἀγαθῆς ἀλλοιώσεώς του πρὸς αὐτόν. Πρόκειται γιά μία κατάσταση, ἡ ὁποία ἐκδηλώνεται μὲν μέσω μιᾶς λειτουργίας ἐκτός περιοριστικῶν ὁρίων, ἐπιφέρει δέ διαδοχικές ἀπομακρύνσεις τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τὰ πάθη καί τήν ἀλλοιωτική τους φθορά.

10. Ἀπό τήν ἔρευνα καί τήν καταγραφή τῶν σημείων καί στοιχείων ἐκείνων τῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου πού σχετίζονται μέ τό προπατορικό ἀμάρτημα καί τίς συνέπειές του καθίσταται σαφές ὅτι ὁ ἱερός πατήρ προβαίνει στό συγγραφικό του ἔργο, χωρίς φυσικά νά ὑπεισέρχεται σέ λογοκρατική ἀναζήτηση καί προβολή κινήτρων τῆς σαρκώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου, σέ ἐκ σωτηριολογικῆς ἐπόψεως συσχετισμό καί σύνδεση «τοῦ μεγάλου τῆς εὐσεβίας μυστηρίου» τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου μέ τήν ἐκ τῆς «ἀρχαίας» παραβάσεως προκύψασα πτώση τοῦ ἀνθρώπου. Τονίζεται, σχετικῶς μέ τό ζήτημα αὐτό, ὅτι ἡ κατανόηση τῶν ὀλεθρίων καί ὀδυνηρῶν συνεπειῶν τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου προκάλεσε τό ἀνθρωπολογικό ἐρμηνευτικό ἐνδιαφέρον τοῦ Γρηγορίου γιά τήν ἀνάδειξη τῶν σωτηριωδῶν ἐκείνων προϋποθέσεων τῆς ἄρσεως τῶν συνεπειῶν αὐτῶν τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπισημαίνεται δέ ὅτι τό ἐρμηνευτικό αὐτό ἐνδιαφέρον τοῦ ἱεροῦ πατρὸς στρέφεται ἀποκλειστικῶς

στόν τονισμό τῆς «διὰ σαρκὸς ἐπιδημίας» τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου ὡς τοῦ μοναδικοῦ τρόπου ἄρσεως τῶν συνεπειῶν τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς συνακόλουθης ἐπιτεύξεως τῆς σωτηρίας του. Ἀπό τὴν διατυπωμένη διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου Νύσσης περὶ τῆς προσλήψεως τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ἀπὸ τὸν Λόγο, ὡς τῆς σωτηριώδους προϋποθέσεως ἄρσεως τῶν ἐπαχθῶν συνεπειῶν τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου, καταφαίνεται ὅτι ἡ ἐκ σωτηριολογικῆς ἐπόψεως ἐπιτελούμενη συνάρτηση καί σύνδεση τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου μέ τὴν ἐκ τῆς παρακοῆς πτώση τοῦ ἀνθρώπου θεωρεῖται κατὰ τὸν Γρηγόριο εὐνόητη, ἀφοῦ ἡ ἐπιδιωκόμενη ὀρθὴ κατανόηση τῆς ἔννοιας τῆς σωτηρίας τοῦ διὰ τῆς παρακοῆς πεσόντος ἀνθρώπου, πού ἐπιτελέσθηκε διὰ τῆς κατὰ σάρκα «οἰκονομίας» τοῦ Λόγου, προϋποθέτει φυσικὰ τὴν ὀρθὴ ἀντίληψη τῆς ἔννοιας τοῦ προσώπου τοῦ σωτήρα καί λυτρωτῆ τοῦ ἀνθρώπινου γένους Χριστοῦ, τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου, καί διὰ τῆς προσλήψεως τῆς ἀνθρώπινης φύσεως καθ' ὑπόστασιν ἐνώσεως ἐν αὐτῶ τῶν δύο φύσεων.

Κατὰ τὴν ἀποτυπωμένη αὐτῆ διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου προβάλλεται ἡ σωτηριολογικῶς νοούμενη ἀναγκαιότητα τῆς «διὰ σαρκὸς ἐπιδημίας» τοῦ Κυρίου, τῆς ὁποίας αἰτία ἀλλὰ καί σκοπός εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ σωτηρία τοῦ διὰ τῆς παρακοῆς πεσόντος ἀνθρώπου καί ἡ ὁποία ἐκλαμβάνεται ὡς ὁ πλέον πρόσφορος τρόπος γιὰ τὸν ἀφανισμό τῆς ἁμαρτίας καί τοῦ θανάτου καί γιὰ τὴν ἀποκατάσταση καί θέωση τῆς ἀχρειωθείσης διὰ τῆς παρακοῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου. Τό μυστήριον τῆς κατὰ σάρκα «οἰκονομίας» τοῦ Λόγου ὑπῆρξε τό γεγονός πού ἔλαβε χώρα, προκειμένου νά ἀναχαιτισθεῖ καί νά ἀνακοπεῖ ἡ συνεχῆς καί ὀλονέν ἀυξανόμενη παρουσία καί πορεία τοῦ κακοῦ στόν κόσμον καί κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καί τὸν θάνατον. Διὰ τῆς ὑπερφυοῦς αὐτῆς «καταβάσεως» τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου πρὸς τὴν ταπεινότητα τῆς κτιστῆς ἀνθρώπινης φύσεως ἐπεδείχθησαν στόν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸν Τριαδικὸ Θεὸ τὰ φυσικὰ του ιδιώματα τῆς παντοδυναμίας, τῆς σοφίας, τῆς ἀγαθότητος καί τῆς δικαιοσύνης, προκειμένου νά ἐπιτευχθεῖ ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, τὰ πάθη καί τὸν θάνατον καί ἡ ἐπάνοδος του στό προπρωτικό του κάλλος καί στήν πρώτη του μακαριότητα.

□